TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

TARAMA SÖZLÜĞÜ

II

C - D

TARAMA SÖZLÜĞÜ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI—SAYI: 212

XIII. YÜZYILDAN BERİ TÜRKİYE TÜRKÇESİYLE
YAZILMIŞ KİTAPLARDAN TOPLANAN
TANIKLARIYLA

TARAMA SÖZLÜĞÜ

Sevilyan

II

C — D

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA, 1965

ÖNSÖZ

Bu kitap, XIII. yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserden taranan ve bugün kullanılmayan, ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözlerin sözlüğüdür.

1943-1957 arasında **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü** adı altında yayımlanan dört kitap da bu nitelikte idi. Ancak bu dört kitaptan herbiri sadece 30-50 eserin tarama verimlerini içine alan ayrı ayrı sözlüklerdi. Birinde bulunmayan bir sözcüğü ötekinde aramak gerekiyordu. Kimi zaman da aynı sözcük, bu kitapların hepsinde, ayrı ayrı anlamları belirtmek için tekrarlanmış bulunuyordu. Bu dört kitapta 160 eserin taramaları vardı.

Daha geniş taramaların verimleri beklenmeden böyle 30-50 eserlik taramaların ayrı ayrı sözlükler halinde yayımlanması, bir gereksinmeyi kısa zamanda karşılamak düşüncesinden doğmuştu. **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü**'nün birinci kitabının önsözünde şöyle deniliyordu :

Böyle birçok ciltlerde alfabenin bütün harflerinden kelimeler bulunması, esere başvuracak olanlar için bir güçlük doğuracaksa da, işin arkası alınıncaya kadar ortaya hiçbir şey çıkarılmamasından ve uzun seneler böyle bir sözlükten mahrum kalınmasından ise, bu muvakkat güçlüğe katlanmanın daha uygun olacağına şüphe yoktur.

İşte şimdi meydana getirilen eserle, o dört kitap birleştirilerek yukarıda sözü geçen güçlük ortadan kaldırılmakta, ayrıca bu kitaplarda bulunan eksikler tamamlanmaktadır.

Geliştirilen yönler şunlardır :

a) **Tanıklariyle Tarama Sözlüğü**'nün dört kitabında 160 eserin taramaları bulunduğunu söylemiştik. Bu eserde onlara 67 eserin daha taramaları katılmıştır.

b) Madde başı olan bütün sözlerin eski harflerle nasıl yazılmış olduğu tanıklarda gösterilmiştir.

c) Madde başı olan sözlerde ', *ñ*, *ḫ* işaretleri kullanılmıştır.

ç) Her tanıkta, kaynağın sayfa numarası verilmiştir.

d) Tanıklariyle Tarama Sözlüğü'nün dört kitabında ekler de, sözcükler arasında madde başı yapılmıştı. Bu eserde ekler ayrı bir ciltte toplanacaktır.

***

Tanıklariyle Tarama Sözlüğü'nün dört kitabı gibi bu eseri de –tarama fişlerinden faydalanarak– Türk Dil Kurumu'nun Derleme–Tarama Kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy ile Kurum uzmanlarından Dehri Dilçin meydana getirmişlerdir.

T.D.K.

KİTABIN DÜZENLENMESİNDE TUTULAN YOLLAR

1 — Madde başı olan her söz en az bir tanığa dayanır. Tanıksız madde yoktur.

2 — Madde başı olan söz, tanık içinde hangi anlamla kullanılmışsa kitaba o anlam geçirilmiştir. Sözün başka anlamları bulunduğu bilinse dahi, onlara tanık olacak metin kitaba alınmamışsa böyle anlamlar gösterilmemiştir.

3 — Her tanığın sonunda, hangi eserden alınmış olduğu kısaltmalarla gösterilmiştir. Bu kısaltmalar aşağıdaki sayfalarda görülecektir.

4 — Her tanığın hangi yüzyıl eserinden alındığı kısaltmalardan sonra Romen rakamlarıyla belirtilmiştir.

5 — Romen rakamlarından sonraki sayılar, kaynak eserin sayfa numaralarıdır. 3,4,5 numaralı notlardaki bilgiler bir arada ve parantez içinde şöylece verilmektedir : (Muham. XV. 198). Bu, üstteki tanığın XV. yüzyılda yazılan Muhammediyye adlı eserin 198 inci sayfasından alındığını gösterir.

6 — Bazı eserlerde sayfa numarası değil yaprak (varak) numarası vardır. O zaman, Romen rakamından sonra yazılan yaprak sayısına çizgi ile bağlanan 1 veya 2 rakamı da eklenmiştir : (Deş. XVI. 114-1) ve (Deş. XVI. 232-2) gibi ki 114. yaprağın birinci sayfası ve 232. yaprağın ikinci sayfası demektir.

7 — Taranan bazı eserler birkaç cilttir. Bunların sayfa numaralarından önce, bir virgülle ayrılarak cilt numarası gösterilmiştir : (Bab. XVI. 2, 189) gibi ki ikinci cildin 189. sayfası demektir.

8 — Tanıklar en eskilerinden başlanarak yenilerine doğru sıra ile dizilmiştir.

9 — Tanıklarda birkaç imlâ ile geçen sözcüklerin bir şekli esas olarak madde başı yapılmış ve öteki şekiller bunun yanına parantez ( ) içinde yazılmış ve değişik imlâlı bütün şekillerin tanıkları bu maddede toplanmıştır :
bednus, (bedinus, tebnus)... gibi.

Bununla birlikte parantez içindeki şekiller de sözlükte kendi yerlerini almışlar, karşılarına → işaretiyle toplu bulundukları madde başına bakılması işaret edilmiştir :

bidnus : → **bednus.**

tebnus : → **bednus**.... gibi.

10 — Tek tük bazı sözcüklerde görülen ekler, sözlüğün özel cildine alınmış, ayrıca bu eklerle yapılan sözcükler de sözlüğe geçirilmiştir. "acılaca" gibi.

11 — Bir kelimenin birbiriyle ilgili birkaç anlamı varsa, kelime madde başı olarak bir defa yazılmış ve anlamlar 1., 2.... numaralarıyla gösterilmiştir. Her numara içinde o anlama uygun tanıklar konulmuştur.

12 — Bir kelimenin birbiriyle ilgisi açık olmayan birden çok anlamı varsa o kelime her anlam için ayrı ayrı madde başı olarak tekrarlanmış ve bunların yanına parantez içinde (I), (II), rakamları yazılmıştır.

13 — Arapça ve Farsçadan Türkçeye lûgat kitaplarından alınan tanıklarda Arapça kelimelerden sonra (Ar.), Farsça kelimelerden sonra (Fa.) işaretleri konulmuştur.

14 — Manzum tanıklardan kolayca ayırt edilebilmesi için mensur tanıkların başına § işareti konulmuştur.

SÖZLÜĞÜN İMLÂSI

Bu sözlükteki imlânın ana hatları, İmlâ Kılavuzu'ndaki kurallardır. Başlıcaları şunlardır :

● Sözcük sonlarında bulunan eski harflerin, b,c,d si burada p,ç,t ile gösterilmiştir. Yalnız lûgat kitaplarının Arapça ve Farsça olan madde başlarında ve dilimizde yaygın olmayan sözcüklerde harfin aslı değiştirilmemiştir.

● Sert sessiz harflerle biten sözcüklere bitişik eklerin ilk harfleri c,d,g ise bunlar da ç,t,k ile yazılmıştır. Ancak madde başı olarak alınan sözcüklerde harfler asıllarında olduğu gibi bırakılmıştır.

● Farsça ve Arapça terkiplerin yazılışında, vezin için bazı işaretler konulmasında da İmlâ Kılavuzu'nun "Eski metinlerin yazılışı özellikleri" başlığı altında koyduğu kurallar göz önünde bulundurulmuştur.

● "oldu", "gördü", "yurdu" gibi sözcükler, çok vakıt eskiden yazıldıkları "oldı", "gördi", "yurdı" şekillerinde değil, söylenişlerine göre yazılmışlardır.

● Metinlerdeki sözcükler, bir zaruret olmadıkça, daha ziyade bugünkü telâffuza yakın bir imlâ ile sözlüğe geçirilmiştir. Bununla beraber metin içinde birkaç şekliyle geçen sözcüklerin madde başlarında bütün şekilleri gösterilmiştir. Özelliği telâffuz ayrılığından ibaret olan sözcüklerin sesleri, olduğu gibi yazılmıştır : Kemük (kemik), büre (pire), demür (demir).... gibi.

BU KİTAPTAKİ TANIKLARIN KAYNAKLARI

Aşağıda, bu kitaptaki tanıkların kaynakları olan 227 eser hakkında kısa bilgiler veriyoruz. Eserler, adlarına göre alfabe sırasına konulmuştur. Eser adlarının altında, parantez içinde, bunların kısaltmaları ve meydana getirildikleri yüzyıl yazılıdır.

Yüzyılları sırasıyla bu eserlerin ikinci bir listesi de daha sonra verilmiştir.

آبدالنامه

ABDALNAME
(Ab. Na. XVI.)

XVI. yüzyıl Hurufî, Bâtınî şairlerinden Muhyeddin Abdal'ın hece vezniyle yazılmış divanıdır. İçinde 203 parça manzume vardır. Edebiyat öğretmenlerinden Sadettin Nüzhet Ergun, özel kitapları arasında bulunan nüshayı taramıştır.

عجائب المخلوقات

ACAİB-ül-MAHLÛKAT
(Ac. XV.)

Envar-ül-Âşıkîn Müellifi Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın Arapçadan dilimize çevirdiği bir eserdir. Yer, gök ve denizlerdeki garabetlerden bahseder. Aralarında hurafe mahiyetinde şeyler de vardır. Murat Molla kitaplığının Saliha Hatun bölümünde 115 numara ile kayıtlı bulunan 63 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

اعجب العجائب

A'CEB-ül-ACAİB
(Ac. A. XV.)

II. Murat çağı bilginlerinden olup Edirne'de müderris iken ölen Manyas'lı Mahmut'un eseridir. Türlü kitaplardan toplanmış dine, hekimliğe ait birtakım bahislerle bazı olayları içinde toplayan bu eserin, Hekimoğlu Ali Paşa kitaplığında 522 numara ile kayıtlı bulunan 84 yapraklı yazma nüshası taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Murat Uraz'dır.

عدنی دیوانی

ADNİ DİVANI
(Adni. XV.)

Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Adni Mahmut Paşa'nın divanıdır. Istanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde

1962 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Halit Fahri Ozansoy'dur.

احمد پاشا دیوانی
AHMET PAŞA DİVANI
(Ah. Pş. XV.)

Divan edebiyatının başta gelen şairlerinden Bursa'lı Ahmet Paşa'nın divanıdır. Süleymaniye kitaplığının Reis-ül-Küttap Mustafa Ef. bölümünde 959 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

اختریٔ کبیر
AHTERİ-i KEBİR
(Ah. XVI.)

Afyonkarahisar'lı Mustafa Ahteri'nin 1545 (952) te düzenlediği Arapçadan Türkçeye sözlüktür. Arapça kelimeleri karşılamak için kullanılan Türkçe sözler bakımından oldukça önemlidir. Birçok yazma nüshaları da bulunan bu eser defalarca basılmıştır. 1905 (1323) yılında Istanbul'da Arif Ef. matbaasında basılan nüsha taranmış, gerektikçe başka basımlarına da bakılmıştır. Tarayan Türk Dil Kurumu uzmanlarından İshak Refet Işıtman'dır.

اقرابادین ترجمهسی
AKRABADİN TERCÜMESİ
(Akr. XV.)

14 yıl Amasya Dâr-üş-Şifa'sı hekimliğinde bulunmuş olan Amasya'lı Sabuncuoğlu Şerefüddin'in 1446 (850) yılında Farsçadan çevirdiği hekimlik kitabıdır. İlâçların bileşiminden ve yapılışından bahseden bu eserin Farsça aslı Harizmşahi'nindir. Çevirinin 1676 (1085) yılında Siyavuş bin Abdullah tarafından yazılan ve şimdi Fatih kitaplığında 3536 numara ile kayıtlı bulunan 557 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

اقصی الارب
AKS-el-İREB
(Aks. XVII - XVIII.)

XII. yüzyılda yaşamış olan büyük Türk bilgini Zemahşeri'nin Mukaddimet-ül-Edeb adıyla yazdığı Arapçadan Farsçaya sözlüğün Aydın'lı İshak - Hocası Ahmet Ef. tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Çevirmen ilk tahsilini memleketinde yapmış ve Şirvan'da tahsilini bitirdik-

ten sonra Bursa'da yerleşerek müderrislikle meşgul olmuş ve 1708 (1120) yılında orada ölmüştür. Kendisinin el yazısı olan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 3180 numara ile kayıtlı bulunan 1096 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Türk Dil Kurumu uzmanlarından İshak Refet Işıtman'dır.

ALÂEDDİN KAYGUSUZ DİVANI
(Alâ. XVI.)

Melâmî şeyhlerinden Vize'li Alâeddin Kaygusuz'un divanıdır. Şairin, Yunus tarzında kuvvetli şiirleri vardır. Hece vezniyle yazdıkları, aruzla yazdıklarından daha samimî ve güzeldir. Bunlar Abdülbaki Gölpınarlı tarafından toplanıp 1932 yılında yayımlanmıştır. Tarama bu kitaptan yapılmıştır. Tarayan Üsküdar kitaplığı müdürü Remzi Akyürek'tir.

عالی دیوانی
ÂLİ DİVANI
(Âli. XVI.)

Cidde Mutasarrıfı iken 1599 (1008) yılında ölen Gelibolu'lu Mustafa Âli'nin 1584 (992) te düzenlenen divanıdır. Istanbul Üniversitesi kitaplığının yazma eserler bölümünde 651 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عناصر اربعه
ANASIR-ı ERBAA
(Anasır. XV.)

XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı sanılan Boyacıoğlu'nun manzum eseridir. İnsanın anasır-ı erbaa (toprak, su, hava, ateş) dan yaradıldığını ve bu dört maddenin vasıflarını anlatır. 223 beyit olan bu mesnevinin Ragıp Paşa kitaplığının Yahya Ef. bölümünde 189 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عنتر نامه
ANTERNAME
(Anter. XIV.)

VII. yüzyılda yaşayan ünlü Arap şair ve kahramanlarından Anter bin Şeddad'ın sonsuz aşk macerasını ve bazı Arap kabilelerine ve İran, Rum ordularına karşı yaptığı başarılı çetin savaşları anlatan Arapça eserin çevirisidir. Dil ve üslûbuna göre XIV. yüzyıl bilginlerinden Erzu-

rum'lu Yusufoğlu Mustafa Darir tarafından yapıldığı kuvvetle sanılan bu çevirinin Topkapı Sarayında Enderun kitaplığının III. Ahmet bölümünde 3114 numara ile kayıtlı bulunan 868 sayfalı ikinci cildi taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ÂŞIK DİVANI
(Ak. XVII.)

Sadettin Nüzhet Ergun'un 1932 yılında yayımladığı bu kitapta Âşık'ın koşmaları, semaileri, türküleri, varsağıları vardır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Refet Bengü'dür.

عاشق پاشا زاده تاریخی
ÂŞIK PAŞAZADE TARİHİ
(Âş. XVI.)

Asıl adı Tevarih-i Âl-i Osman olan ve Âşık Paşazade Derviş Ahmet Âşıkî bin Yahya tarafından, yer yer manzumelerle de süslenerek meydana getirilen bu eser, Osmanlı saltanatının kuruluşundan II. Bayezit çağının yarısına kadar olan zamanı kapsamaktadır. Bu kitabın Tarih-i Osmani Encümenince 1916 (1332) da yayımlanan nüshasını Türk Dil Kurumu uzmanlarından Şakir Ülkütaşır; Alman müsteşrıklarından Prof. Fricdrich Guise tarafından 1929 da Leipzig'de yayımlanan nüshasını da Avni Aktuç taramıştır.

عشق دیوانی
AŞKİ DİVANI
(Aşki. XVI.)

1551 (958) de Istanbul'da ölen Üsküdar'lı Selim Beyoğlu Ali Aşki'nin divanıdır. Millet kitaplığının Ali Emiri-manzum eserler bölümünde 397 numara ile kayıtlı bulunan 300 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عطائی دیوانی
ATAİ DİVANI
(Atai. XVII.)

1634 (1044) yılında Istanbul'da ölen şair Nev'izade Atai'nin divanıdır. Istanbul Üniversitesi kitaplığında 1772 numara ile kayıtlı bulunan 75 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

آتالر سوزی
ATALAR SÖZÜ
(Ata. XV.)

XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eser, Fatih kitaplığında 3443 numara ile kayıtlı bulunan Mevlâna Şemseddin'in hekimliğe ait Teshil adlı yazma kitabının sonuna eklenmiş olarak

1934 te bulunmuştur. Toplayan belli değildir. İçinde 699 ata sözü vardır. Kurumumuz bu önemli eserin tıpkıbasımını, Velet İzbudak'ın açıklamalarıyla birlikte 1936 da yayımlamıştır. Tarayan Debri Dilçin'dir.

بابوس الواسط
BABUS-ül-VÂSIT
(Bab. XVI.)

XVI. yüzyıl bilginlerinden olup, 1555 (963) te ölen Musa Merkez Ef. oğlu Mehmet Ef. nin iki cilt üzerine düzenlediği Arapçadan Türkçeye sözlüktür. Eser, meşhur Kamus esas tutularak meydana getirilmiştir. Istanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Üsküdar'da Selimağa kitaplığında 1224, 1225 numaralarla kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

باقی دیوانی
BAKİ DİVANI
(Baki. XVI.)

Divan edebiyatının en büyük üstatlarından olan Baki'nin 1844 (1260) te litoğrafya ile basılmış olan divanıdır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

بطال غازی
BATTAL GAZİ
(Battal. XVIII.)

815 (200) yılında Malatya'da doğduğu söylenen Battal Gazi' (Ca'fer) nin Bizanslılara karşı yaptığı savaşları anlatan manzum dâstandır. Yazan Darende'li Kâtipzade Bakayi'dir. Yazar, 7000 beyti bulan bu eserini 1769 (1183) da bitirerek Sadrazam Silâhdar Mehmet Paşa'ya sunmuştur. Menkıbenin mensuru XIX. ortalarından beri Istanbul'da birkaç defa basılmış ise de, manzumu basılmamıştır. Sözlüğümüz için, Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin, özel kitapları arasında bulunan nesihle yazılmış harekeli nüshayı taramıştır.

بشارتنامه
BEŞARETNAME
(Beş. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Refii'nin Hurufiliği telkin maksadıyla kaleme aldığı eserdir. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 960 numara ile kayıtlı bulunan 110 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

برهان قاطع ترجمهسی
BÜRHAN-ı KATI'
TERCÜMESİ
(Bürh. XVIII-XIX.)

Tebriz'li Hüseyin bin Halef'in Farsçadan Farsçaya yazdığı Bürhan-ı Katı' adlı sözlüğün Mütercim Asım tarafından Tibyan-ı Nâfi' der-Terceme-i Bürhan-ı Katı' adıyla yapılan Türkçe çevirisidir. Farsça kelimeler için gösterilen Türkçe karşılıklar bakımından zengin bir dil hazinesidir. Asım, bu eserini, Kamus'tan daha önce ve 6 yılda tercüme ederek III. Selim'e sunmuş ve hükümdardan mükâfat görmüştür. Bu değerli çeviri Istanbul'da birkaç defa basılmıştır. 1835 (1251) basımı taranmıştır. Tarayan Ragıp Paşa kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

جاماسبنامه
CAMASBNAME
(Cam. XV.)

Abdi adlı bir zatın 1429 (833) yılında Farsçadan dilimize çevirerek II. Murat'a sunduğu bu manzum eser, Danyâl'in oğlu Camasb'ın hayalî ıklimlerde hayalî yaratıklar arasında geçen macerasını anlatır. Eserin Ankara Genel kitaplığında 3086 numara ile kayıtlı bulunan 216 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kitaplıklar Genel Müdürü Hasan Fehmi Turgal'dır. Aynı eser, yine XV. yüzyıl şairlerinden Ahmet Dâi tarafından da dilimize çevrilmiştir. Bu manzum çevirinin 1952 yılında Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, şairin manzum, mensur bazı eserlerinden alınan örnek parçalarla birlikte, tıpkıbasım olarak yayımlanan 8 sayfadan ibaret eksik nüshasını Dehri Dilçin taramıştır. Bu çeviriden alınan tanıklar da (Cam. D.) kısaltmasıyla sözlüğümüze alınmıştır.

جامع الفارس
CÂMİ-ül-FARİS
(Cam. Fa. XVII.)

Adı bilinemeyen bir zat tarafından I. Ahmet adına düzenlenen Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Eserin "esma, efâl, masadır, esma-i şühur, kavaid-i şi'riyye" olmak üzere beş bölüm üzerine düzenlendiği önsözde bildirilmekte ise de, "kavaid-i şi'riyye" bölümü görülmemektedir. Bu sözlüğün Ankara Genel kitaplığında 1687 numara ile kayıtlı bulunan 277 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan bu kitaplığın müdür muavini Remzi Akyürek'tir.

جامع الفرس
CÂMİ-ül-FÜRS
(Caf. XVI.)

İnegöl'lü Mustafa bin Mehmet bin Yusuf'un Farsçadan Türkçeye düzenlediği sözlüktür. Eser üç bölüm üzerine düzenlenmiştir. Birinci bölüm isimlerden, ikinci bölüm mastarlardan, üçüncü bölüm de Farsça kurallardan bahsetmektedir. Istanbul'lu Abdürrahman adlı bir zat tarafından 1563 (971) te Bağdat'ta yazılan ve şimdi Köprülü kitaplığında 1540 numara ile kayıtlı bulunan 216 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarayan Istanbul Lisesi edebiyat öğretmeni Tahir Nejat Gencan'dır.

جامع النصايح
CÂMİ-ün-NASAYİH
(Câm. Na. XVI.)

1533 (940) yılında ölen büyük Türk bilgini Kemâl Paşazade Ahmet Şemsüddin' (İbni Kemâl) in öğüt verici küçük hikâyelerden meydana getirdiği eserdir. Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 1781 numara ile kayıtlı bulunan 114 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جم ديوانى
CEM DİVANI
(Cem. XV.)

XV. yüzyılda Anadolu Türkçesiyle yazan Divan şairleri arasında özel bir yeri bulunan şahzade Cem'in divanıdır. Istanbul Üniversitesi kitaplığının Yıldız bölümü kitapları arasında 128 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Atıf Tüzüner'dir.

جواهر الاخبار
CEVAHİR-ül-AHBAR
(Cev. Ah. XV-XVI.)

XV - XVI. yüzyıl sofi ve bilginlerinden Antâkya'lı Şeyh İsa oğlu Şeyh Kasım'ın din ve ahlâk bilgileri veren eseridir. Müellif bu eserini, Antakya'da bulunduğu sıralarda 1496 (902) yılında 32 bölüm üzerine Arapça olarak yazmış; Antakya'dan Bursa'ya göçtükten sonra da (manevî bir işaretle) Türkçeye çevirmiştir. Bu değerli çevirinin Radoscuk'lu Hüseyin bin Hacı tarafından 1701 (1113) de yazılan ve Nuruosmaniye kitaplığında 2357 numara ile kayıtlı bulunan 900 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جواهر الاصداف
CEVAHİR-ül-ESDAF
(Cev. Es. XV.)

1392 (795) den 1439 (843) yılına kadar Kastamonu'da beylik süren Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in buyruğu üzerine, oğlu İbrahim Bey için, adı bilinmeyen bir zat tarafından meydana getirilmiş Türkçe Kur'an tefsiridir. Bu tefsirin Nuruosmaniye kitaplığında 278 numara ile kayıtlı bulunan birinci cildi taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

جواهر الكلمات
CEVAHİR-ül-KELİMAT
(Cev. Ke. XVII.)

Şemsi adlı bir zatın Arapçadan Türkçeye düzenlediği sözlüktür. 1666 (1077) da istinsah edilen ve şimdi Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 182 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

جهانما
CİHANNÜMA
(Cihan. XVII.)

Değerli bilgin Kâtip Çelebi (Hacı Halife) nin 1654 (1065) te kaleme aldığı Asya coğrafyasıdır. 1723 (1145) yılında İbrahim Müteferrika'nın himmetiyle basılmış olan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جنان الجنان
CİNAN-ül-CENAN
(Cinan. XV.)

XV. yüzyıl bilginlerinden Müfessir Hacı Ivazoğlu Mehmet adlı bir zatın va'z ve nasihat konusunda kaleme aldığı eserdir. Eserin 1493 (899) yılında İlyas bin Resûl tarafından nesihle ve harekeli olarak yazılan ve şimdi Ragıp Paşa kitaplığının Yahya Ef. bölümünde 189 numara ile kayıtlı bulunan 160 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

جنان الجناس
CİNAN-ül-CİNAS
(Cinas. XVI.)

Akhisar'lı Münşi Mehmet Bedrüddin'in 1584 (992) yılında yazdığı Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bir adı da "Ravzat-ül-Cinas" olan bu eser, daha çok Farsça cinaslı kelimeleri içinde toplamıştır. Süleymaniye kitaplığının Şehit Ali Paşa bölümünde 2617 numara ile kayıtlı bulunan 170 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Atıf Tüzüner'dir.

چنکنامه
ÇENGNAME
(Çeng. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Germiyan'lı Ahmet Dâi'nin, Yıldırım Bayezit'in oğlu Süleyman Çelebi adına kaleme aldığı manzum eserdir. Bu güzel mesnevinin Burdur kitaplığında bulunan 106 sayfalı nüshası Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, şairin, manzum, mensur bazı eserlerinden alınan parçalar arasında, divanı ile birlikte 1952 yılında tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Tarama işi bu baskı üzerinden yapılmıştır. Tarayan Dehri Dilçin'dir.

داعی دیوانی
DÂİ DİVANI
(Dâi. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Germiyan'lı Ahmet Dâi'nin divanıdır. Bu divanın Burdur kitaplığında bulunan 144 sayfalı nüshası Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından 1952 yılında tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Tarama bu baskı üzerinden yapılmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Nurettin Koç'tur.

DÂSTAN-ı AHMET HARAMİ
(Dah. XIV.)

Dil bakımından değerli manzum bir hikâyedir. Müellifi belli değildir. XIV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eserin biricik yazma nüshasını, Çankırı'lı Talat Onay bir önsöz ekleyerek 1933 te Çankırı'da bastırmıştır. Basılı nüsha taranmıştır. Tarayan Süleyman Himran'dır.

دده قورقود کتابی
DEDE KORKUT KİTABI
(Dede. XIV.)

Halk edebiyatının güzel bir örneği olan bu önemli eser, Oğuzname'den alınmış hikâyelerdir. Tarama işi, önce Kurum uzmanlarından Şakir Ülkütaşır tarafından Dresden kitaplığındaki nüshasının fotoğrafisinden yapılmış; sonra da eserin Vatikan'da bulunan başka bir nüshası, Dresden nüshasıyla karşılaştırılmak yoluyla Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili asistanı Dr. Muharrem Ergin tarafından taranmıştır. İlk taramanın kısaltması (Dede.), ikinci taramanın kısaltması (Dede. E.) olarak gösterilmiştir.

دقایق الحقایق
DEKAYIK-ül-HAKAYIK
(Deka. XVI.)

1533 (940) te ölen büyük Türk bilgini Kemâl Paşazade Ahmet Şemsüddin' (İbni Kemal) in, Farsça bazı kelimelerin benzerleri ve anlamdaş-

ları arasındaki kök ve yapı farklarını ve anlam inceliklerini gereği gibi irdeleyen çok önemli bir eserdir. Kitaplıklarda birçok nüshalarına rastlanır. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 3104 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

دليل العباد
DELİL-ül-İBAD
(Delil. XV.)

Mehmet bin Sinanüddin adlı bir zatın 1481 (886) yılında manzum-mensur olarak kaleme aldığı dinî bir eserdir. Istanbul Üniversitesi kitaplığında 179 numara ile kayıtlı bulunan 350 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

ديوان تورکیٔ بسيط
DİVAN-ı TÜRKİ-i BASİT
(D. B. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Edirne'li Nazmi Mehmet Bey'in 45-50 bin beyitlik divanındaki münacat, na't, kaside, mersiye ve gazelleri arasına öz Türkçeyle yazıp serpiştirdiği ve "Türki-i Basit" adını verdiği manzumelerdir. Prof. Fuat Köprülü tarafından toplanıp "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türki-i Basit" adı altında 1928 yılında Devlet matbaasında bastırılmış olan bu parçalar taranırken, divanın Istanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 1636 numara ile kayıtlı bulunan aslı da göz önünde bulundurulmuştur. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

دستورنامهٔ انوری
DÜSTURNAME-i ENVERİ
(Enveri. XV.)

Enveri adlı bir zat tarafından Nizam-üt-Tevarih'ten Türkçeye çevrilerek Fatih'in vezirlerinden Adni Mahmut Paşa'ya sunulan manzum tarih kitabıdır. Selçuklulardan, Hârizmşahlardan, Moğollardan, Aydınoğullarından ve Osmanlılardan bahseder. Bu eserin Paris Millî kütüphanesindeki nüshasından Prof. Mükrimin Halil Yınanç eliyle istinsah edilen kısmı Türk Tarih Encümeni külliyatının 15 numaralı kitabı olarak 1928 yılında Devlet matbaasında basılmıştır. Tarayan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

Eserin basılmamış olan kısmını da, İzmir genel kitaplığında 22/401 numara ile kayıtlı bulunan nüshadan Mahmut Nedim Bozkurt taramıştır. Bu kısımdan alınanların kısaltması (Enveri. B.) olarak gösterilmiştir.

ابامسلمنامه
EBAMÜSLİMNAME
(Müslim. XV.)

Horasan'lı Ebamüslim'in Abbasî hanedanı için Emevîlerle yapmış olduğu savaşları obartarak anlatan mensur bir eserdir. Yazanın adı belli değildir. Yazıldığı çağın XV. yüzyıl olduğu sanılmaktadır. Ebamüslimname; Hamzaname, Battal Gazi ve benzeri cenk kitapları gibi, savaş meydanlarında tek nefer kalıncaya kadar çarpışmak ve hiç bir suretle düşmandan yüz çevirmemek gerektiğini aşılayan bir kahramanlık dâstanıdır. Istanbul Üniversitesi kitaplığında bulunan 9 cilt ile Millet kitaplığının Ali Emiri bölümündeki 19 cilt taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ادویهٔ مفرده
EDVİYE-i MÜFREDE
(Edviye. XIV.)

XIV. yüzyılda yetişen Türk hekimlerinden Gerede'li İshak bin Murat'ın 1389 (792) da Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey adına yazdığı hekimliğe dair eserdir. Birinci bölümü bitkilerden, ikinci bölümü ameliyattan bahseder. Dil bakımından büyük bir önemi olan bu eserin Topkapı müzesi Revan köşkü kitapları arasında 1963 numara ile kayıtlı bulunan 170 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Amasya Tarihi müellifi Hüsamettin Yasar'dır.

انفس الجواهر
ENFES-ül-CEVAHİR
(Enfes. XIV-XV.)

1429 (833) yılında memleketinde ölen değerli bilgin İznık'lı Musa bin Hacı Hüseyin'in yaptığı "Tefsir-i Hâzini" çevirisidir. Bu eserin Bursa'da Ulucami kitaplığında (63-397, 64-398) numaralarla kayıtlı bulunan 2 ciltlik nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

انیس العارفین
ENİS-ül-ÂRİFİN
(Ârifîn. XVI.)

XVI. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Azmi Pîr Mehmet bin Pîr Ahmet'in 1566 (994) yılında Farsçadan Türkçeye çevirerek II. Selim'e sunduğu

mensur-manzum eserdir. Farsça aslı olan (Ahlâk-ı Muhsini) adlı kitap değerli bilgin ve şair Hüseyin Vâiz (Hüseyin Kâşifi) tarafından 1484 (900) te Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Mirza Muhsin adına kaleme alınmıştır. Enis-ül-Ârifîn'in Istanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. 1602 (1011) yılında Mehmet bin Yusuf kalemiyle yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Şehit Ali Paşa bölümünde 1531 numara ile kayıtlı bulunan 411 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

انيس الغزاة
ENİS-ül-GUZAT
(Enis. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Hüseyin Fütuhi tarafından yazılan manzum fetihnamedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1526 (933) da yaptığı Macaristan seferini anlatır. Ayasofya kitaplığında 3785 numara ile kayıtlı bulunan 128 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Bayezit Genel kitaplığı müdürü Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

انوار العاشقين
ENVAR-ül-ÂŞIKÎN
(Envar. XV.)

XV. yüzyıl sofi ve bilginlerinden Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın; büyük kardeşi (Muhammediyye sahibi) Yazıcıoğlu Mehmet Ef.'nin Meğarîb-üz-Zaman adlı Arapça eserinden de faydalanmak suretiyle meydana getirdiği din, ahlak ve tasavvuftan bahseden mensur eserdir. Her bakımdan büyük bir önem taşıyan ve birkaç defa basılmış olan bu eserin 1888 (1306) yılında Matbaa-i Osmaniye'de basılan 459 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Istanbul Erkek Lisesi türkçe öğretmeni Mitat Sadullah Sander'dir.

ERZURUM'lu EMRAH
(Emrah. XIX.)

Anadolu'nun birçok yerlerinde yıllarca saz çalıp dolaştıktan sonra Niksar'da ölen Emrah, oldukça tahsil görmüş değerli bir halk şairidir. Prof. Fuat Köprülü'nün 1929 yılında basılan "XIX uncu asır saz şairlerinden Erzurum'lu Emrah" adlı kitabındaki şiirleri taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Refet Avni Aras'tır.

اشرف اوغلی دیوانی
EŞREFOĞLU DİVANI
(Eşrefoğlu XV.)

1469 (874) yılında memleketinde ölen değerli bilgin ve sofi İznik'li Eşrefoğlu Abdullah (Eşref Rumî) ın aruz ve hece vezinleriyle yazmış olduğu ilâhileri içinde toplayan divanıdır. Bu divanın 1887 (1305) de Muhip matbaasında basılan 59 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Cenap Muhittin Kozanoğlu'dur.

التحفة السنية
Et-TUHFET-üs-SENİYYE
(Deş. XVI.)

Amasya'lı Deşişî Mehmet Ef.'nin 1580 (988) yılında Mısır Beylerbeyi Hasan Paşa adına düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Asıl adı "Et-Tuhfet-üs-Seniyye ilâ Hazret-il-Haseniyye" olan bu sözlüğün, Süleymaniye kitaplığının Damat İbrahim Paşa bölümünde 118 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nejat Gencan'dır.

اولیا چلبی سیاحتنامه‌سی
EVLİYA ÇELEBİ
SEYAHATNAMESİ
(Ev. XVII.)

Istanbul'da doğup büyümüş olan Evliya Çelebi, orduda hizmet, yurt içinde ve dışında memuriyet gibi vesilelerle Anadolu, Suriye, Irak, Mısır, İran, Macaristan, Lehistan, Almanya, Felemenk, Danimarka, İsveç, Rusya ve Kırım'a seyahat etmiş ve gezdiği yerleri birçok bakımlardan inceleyerek eserinde faydalı bilgiler vermiştir. XVII. yüzyılın yabancı sözlerle dolu nesir ve nazım dili arasında Evliya Çelebi'nin üslûbu oldukça tabiî ve dili hayli sadedir. Bu Seyahatname, her biri 500-1000 sayfalı olan on cilt olarak basılmıştır. Basım işi 1898 (1314) de başlamış, 1938 de bitmiştir. Tarama, basılmış kitap üzerinden yapılmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

فاتح قانونناممه‌سی
FATİH KANUNNAMESİ
(Fatih. Ka. XV.)

Fatih Sultan Mehmet'in buyruğu üzerine Tevkiî Leys-zade Mehmet bin Mustafa tarafından, herkesin anlayabileceği sade bir dille kaleme alınan 22 sayfalık kanunnamedir. Aslı Viyana impara-

torluk kitaplığında bulunan bu Kanunnamenin Mehmet Arif Bey himmetiyle 1911 (1330) yılında Ahmet İhsan matbaasında basılan kopyası taranmıştır. Tarayan Nuri Gökçe'dir.

فضائل مکه و مدینه و بیت المقدس

FAZAİL-i MEKKE ve MEDİNE ve BEYT-ül-MAKDİS
(Faz. XV.)

XV. yüzyıl bilginlerinden Mehmet Yemenî adlı bir zat tarafından 1452 (856) yılında yazılan eserdir. Bir adı da Tuhfet-ül-Âşıkîn olan bu eser, Mekke'deki Mescid-i Haram, Medine'deki Mescid-i Nebevî ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın faziletlerini âyetler, hadisler ve hikâyelerle anlatmaktadır. Dil bakımından pek değerli olan bu eserin Ayasofya kitaplığında 3341 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Amasya Tarihi müellifi Hüsamettin Yasar'dır.

فاضل کلیاتی

FAZIL KÜLLİYATI
(Fazıl. XVIII-XIX.)

Enderundan yetişmiş olan Hüseyin Fazıl Bey, Divan şiirinin son şairlerindendir. XVIII. yüzyılın ortalarında doğmuş, 1810 (1225) da Istanbul'da ölmüştür. 1842 (1258) de Mısır'da Bulak matbaasında basılmış olan divanı ile Süleymaniye kitaplığının Bağdat'lı Vehbi Ef. bölümünde 1618 numara ile kayıtlı bulunan yazma Hubanname, Zenanname, Çengiyanname adlı mesnevileri taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

فضیلتنامه

FAZİLETNAME
(Fazilet. XVI.)

Hafız oğlu Mehmet Yemini adlı bir zatın 1519 (925) yılında, Hazreti Muhammed'in ve Hazreti Ali'nin üstün vasıflarını, özel olarak Hazreti Ali'nin kerametlerini bazı hikâyelerle kaynaştırarak kaleme aldığı bir mesnevidir. Bu eseriyle iyi bir şair olduğunu gösteren Yemini hakkında, eldeki kaynaklarda hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Faziletname'nin, Hasköy'lü Derviş Hüseyin kalemiyle aslından istinsah edilen 358 sayfalı nüshası Manisa Lisesi tarih öğretmeni İbrahim Gökçen'in özel kitapları arasındadır. Tarayan İbrahim Gökçen'dir.

فرج بعد الشدة
FEREC BA'D-eş-ŞİDDE
(Ferec. XV.)

Kitabın adından da anlaşılacağı üzere, hayatta çekilen sıkıntı ve karşılaşılan güçlüklerden sonra ferahlığa kavuşmanın da mümkün olduğunu anlatmak düşüncesiyle kaleme alınmış kırk hikâyedir. IX., X. yüzyıllarda Arap yazarları tarafından (Ferec Ba'd-eş-Şidde) adı altında yazılmış eserler vardır. Bunlardan bazıları yine (Ferec Ba'd-eş-Şidde) ve (Câmi-ül-Hikâyat)... gibi adlarla dilimize çevrilmiştir. Tokat'lı Molla Lutfi (Sarı Lutfi) tarafından çevirildiği sanılan bu eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 5777/-432 numara ile kayıtlı bulunan 546 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Dehri Dilçin'dir.

فرهنکنامهٔ سعدی
ترجمهسی
FERHENGNAME-i SA'Dİ TERCÜMESİ
(Ferh. XIV.)

XIV. yüzyıl bilginlerinden Hoca Mesut'un, Şiraz'lı Şeyh Sa'di'nin Bustan'ından seçerek dilimize çevirdiği manzum bir eserdir. Dil bakımından pek büyük bir önem taşımaktadır. Kilisli Rifat Bilge'nin Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 300 numara ile kayıtlı bulunan nüshadan kopya ettiği ve çıkmtılar eklediği bu eser 1924 te Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

فرشة اوغلی لغتی
FERİŞTEOĞLU LÛGATI
(Fer. XIV.)

1394 (797) yılında memleketinde ölen Tire'li Ferişteoğlu Abdüllatif' (İbni Ferişte, İbni Melek)-in 1392(795) de yazdığı kabul olunan Arapçadan Türkçeye manzum sözlüktür. Müellif, yirmi sekiz bölüm üzerine düzenlediği bu eserini, torunu Abdürrahman'ın lûgat öğrenmesini kolaylaştırmak düşüncesiyle yazmıştır. Bu manzum sözlüğün kitaplıklarda yazma nüshaları vardır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1276 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

فتحنامهٔ بودین
FETİHNAME-i BUDIN
(Budın. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Pirijdine (Piriştine) li Bahari'nin, Türk orduları tarafından Budın şehrinin alınışını anlatan manzum eseridir. Ba-

hari bu eserini Budın'ın fetih tarihi olan 1526 (932) yılında yazmış ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. 31 sayfalı olan bu küçük fakat değerli eserin, Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümünde 5345 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

فغانی دیوانی
FİGANİ DİVANI
(Figani. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Trabzon'lu Figani'nin divançesidir. Istanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 2500 numara ile kayıtlı bulunan 10 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

فضولی کلیاتی
FUZULİ KÜLLİYATI

Türk şiirinin en büyük üstatlarından olan Fuzuli'nin külliyatıdır. İçinde kasideler, gazeller, terci-i bentler, musammatlar, kıtalar, şikâyetname, Beng ü Bade, Leylâ ve Mecnun dâstanı vardır. 1913 (1329) te Istanbul'da basılmış olan külliyat taramaya esas olmuş, gerektikçe başka nüshalara ve Kurumumuz uzmanlarından Dehri Dilçin'in özel kitapları arasında bulunan yazma nüshaya da baş vurulmuştur. Tarayanlar Sadettin Nüzhet Ergun ve İhsan Giray'dır.

فتوح الشام ترجمه‌سی
FÜTUH-üş-ŞAM TERCÜMESİ
(Fütuh. XIV.)

Suriye'nin müslümanlar tarafından fethini anlatan bu eser, Arap tarihçilerinden Mehmet bin Ömer Vâkıdî'nin "Fütuh-üş-Şam" adlı kitabının Erzurum'lu Mustafa Darir bin Yusuf tarafından yapılan çevirisidir. Darir, çeviri işini 1388-1392 (790-795) yılları arasında Mısır'da bitirmiş ve eserini, 1392 (795) de Halep'e gittiği zaman, Halep hükümdarı Melik Çulpan'a sunmuştur. Fütuh-üş-Şam çevirisinin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Fatih kitaplığında 4286 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

غریبنامه
GARİBNAME
(Ga. XIV.)

Âşık Paşa'nın tasavvufla ilgili manzum eseridir. Dil bakımından bir hazine olan bu eserin Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1752

numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

GEDAİ
(Ged. XIX.)

Sadettin Nüzhet Ergun tarafından (Beşiktaşlı Gedai) adıyla yayımlanan bu eser değerli saz şairimizin aruz ve heceyle yazdığı şiirleri içine almış bulunmaktadır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Refet Bengü'dür.

كنج لآل
GENC-i LEÂL
(Genc. XVII.)

Gencî Pîr Mehmet adlı bir zat tarafından 1631 (1041) de yazılan manzum sözlüktür. Eser iki bölümdür. Birinci bölüm Arapçadan Türkçeye, ikinci bölüm Farsçadan Türkçeyedir. Yahya bin Yakup adlı bir hattat kalemiyle 1638 (1048) yılında yazılmış olan bu nüsha kitapçı Raif Yelkenci'de bulunmaktadır. Tarayan Kurumumuz uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

كلستان ترجمەسی
GÜLİSTAN TERCÜMESİ
(Güls. XV.)

İran'ın ünlü şairi Şeyh Sa'di'nin Gülistan adlı meşhur kitabının Manyas'lı Mahmut tarafından 1429 (833) yılında yapılan çevirisidir. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 1648 numara ile kayıtlı bulunan 79 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

كلشنی دیوانی
GÜLŞENİ DİVANI
(Gülşeni. XVI.)

Halvetî tarikatının Gülşenî kolunu kuran Diyarbakır'lı İbrahim Gülşeni'nin divanıdır. Bu büyük sofi uzunca bir müddet İran ve Azerbaycan'ı dolaştıktan sonra Mısır'a giderek orada yerleşmiş, 1533 (940) yılında orada ölmüştür. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 379 numara ile kayıtlı bulunan 154 sayfalı divanı taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

كلشن راز ترجمەسی
GÜLŞEN-i RAZ
TERCÜMESİ
(G. Ra. XV.)

Şeyh Mahmut Şebüsterî'nin, Farsça olarak yazdığı manzum tasavvufî eserin Şeyh Elvan Şirazî adlı bir zat tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Açık bir dille yapılmış olan bu çeviri II. Murat'a sunulmuştur. Eserin, Türkiyat Enstitüsü kitap-

lığının yazmaları arasında 24 numara ile kayıtlı bulunan 232 sayfalı nüshası taranmış, gerektikçe Istanbul kitaplıklarındaki başka nüshalara da bakılmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

كلزار تنورى
GÜLZAR-ı TENNURİ
(Tennuri. XV.)

1482 (887) de Kayseri'de ölen sofi şair Amasya'lı Tennuri İbrahim Ef'nin, Muhammediyye tarzında kaleme aldığı dinî manzum eserdir. Yazma nüshaları Nuruosmaniye ve Esat Ef. kitaplıklarındadır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حديقة السعدا
HADİKAT-üs-SÜADA
(Hadika. XVI.)

Hüseyin Vâız'ın Farsça "Ravzat-üş-Şüheda" adlı eserini göz önünde bulundurarak, Fuzuli'nin yarı çeviri, yarı telif niteliğinde kaleme aldığı mensur eserdir. Yer yer şiirlerle de süslenmiştir. Kitap, Kerbelâ fâciasını anlatır. Bir defa Istanbul'da basılmıştır. Süleymaniye kitaplığının Halet Ef. bölümünde 195 numara ile kayıtlı bulunan 368 sayfalı yazma nüsha taranmıştır. Tarayan Ragıp Paşa kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

حديقة السعدا
HADİKAT-üs-SÜADA
(Raufi. XVI.)

Hüseyin Vâız'ın "Ravzat-üş-Şüheda" adlı ünlü eserinin Fuzuli'den sonra Burdur'lu Mahmut Raufi tarafından yapılan çevirisidir. Raufi, aslında bulunup, Fuzuli'nin almadığı parçaları da almıştır. Bir adı da "Kerbelâname" olan bu eserin 1573 (981) te çevirmen tarafından yazılan ve şimdi Millet kitaplığının tarih bölümünde 232 numara ile kayıtlı bulunan 609 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حافظ شرحى
HAFIZ ŞERHİ
(Ha. Ş. XVI.)

Ünlü İran şairi Hafız Şirazî'nin divanının Bosna'lı Sûdi tarafından yapılan Türkçe şerhidir. Eser, Mısır'da Bulak matbaasında üç cilt olarak basılmıştır. Tarayan Velet İzbudak'tır.

حالتى ديوانى
HÂLETİ DİVANI
(Hâleti. XVII.)

Divan şairleri arasında daha çok rubaileriyle ün almış olan Azmizade Mustafa Hâleti'nin divanıdır. 1630 (1041) yılında Istanbul'da ölen

bu değerli bilgin şairin divanının Istanbul kitaplıklarında çeşitli nüshaları vardır. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 2703 numara ile kayıtlı bulunan 621 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خلق شاعرلری
HALK ŞAİRLERİ
(Hal. Şa. XVIII - XX.)

Sadettin Nüzhet Ergun tarafından 1926'da yayımlanan bu kitapta XVIII-XX. yüzyılları arasında yaşamış 19 halk şairinin şiirleri vardır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Meliha Sanver'dir.

خمسهٔ عطائی
HAMSE-İ ATAİ
(Atai. Ha. XVII.)

XVII. yüzyıl şairlerinden Nev'izade Atai'nin Nefhat-ül-Ezhar, Sohbet-ül-Ebkâr, Hefthân, Sâkiname (Âlemnüma) adlarıyla kaleme aldığı dört mesneviyi içinde toplayan 491 sayfalı manzum eserdir. Şairin, görülebilen Hamse'lerinin hemen hepsi bu dört mesneviden ibaret olduğu için, beşinci mesneviyi yazmağa muvaffak olamadığı sanılır. Eserin Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1002 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حمزه نامه
HAMZANAME
(Hamza. XIV-XV.)

Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in amcası Hamza'ya ve oğullarına isnat olunan efsane halinde bir takım savaşları ve bu savaşlarda gösterilen kahramanlıkları anlatan mensur eserdir. Müellifi, XIV-XV. yüzyıl bilginlerinden şair Ahmedi'nin kardeşi olup, bu muhteşem eseri meydana getirmesi dolayısıyla (Hamzavi) diye ün kazandığı kuvvetle sanılan zattır. Bu kahramanlık dâstanı; Yeniçeri ocaklarında okunarak, savaş meydanlarında tek er kalıncaya kadar çarpışmak ve hiç bir suretle düşmandan yüz çevirmemek gerektiğini iyice aşılamak için o çağın diliyle ve güzel bir üslûp ile yazılmıştır. Her cildi 80-120 sayfa arasında olarak 72 cilt üzerine düzenlenen bu büyük eserin Istanbul Üniversitesi kitaplığında 1142/1-1142/19 numaralarla kayıtlı bulunan 18 cildi taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خیالی دیوانی
HAYALİ DİVANI
(Hayali. XVI.)

Kanuni Sultan Süleyman'ın mukarreplerinden olup 1556 (964) yılında Edirne'de ölen Vardar Yenice'li Hayali Mehmet Bey'in divanıdır. Murat Molla kitaplığında 442 numara ile kayıtlı bulunan 167 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

حیاة الحیوان ترجمهسی
HAYAT-ül-HAYVAN TERCÜMESİ
(Hay. XV.)

Mehmet bin Süleyman adlı bir zatın 1427 (831) yılında Arapçadan çevirdiği bu eser, hayvanların hayatı hakkında bilgi vermektedir. Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2565 numara ile kayıtlı bulunan 211 sayfalı yazma nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خزائن السعادات
HAZAİN-üs-SAÂDÂT
(Hazain. XV.)

XV. yüzyıl içerisinde yaşadığı sanılan değerli Türk bilginlerinden Mehmet oğlu Eşref'in, okuyanların kolaylıkla anlayabilmelerini sağlamak için o çağın konuşma diliyle kaleme aldığı hekimlik üzerine bir eserdir. Dil bakımından büyük bir önem taşıyan bu kitabın İne Hoca oğlu Ali adlı bir zat tarafından 1460 (864) yılında 72 yaprak halinde yazılmış olan (bugün için) biricik nüshası Topkapı Sarayı kitaplığı III. Ahmet bölümünde 557 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin, Istanbul Üniversitesi tıp tarihi ve deontoloji doçenti Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu tarafından yeni yazıya çevrilen metniyle birlikte Türk Tarih Kurumunca 1961 yılında yayımlanan tıpkıbasımı taranmıştır. Tarayan Dehri Dilçin'dir.

HENGÂMİ
(Hengâmi. XIX.)

Halk şairlerinden Bektaşi Hengâmi'nin hayatı ve eserleri hakkında Sadettin Nüzhet Ergun'un yayımladığı 53 sayfalı eserdir. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

حکمتنامه
HİKMETNAME
(Hikmet. XV.)

Antep'li İbrahim bin Bâli'nin, hilkattan, tabiattan, peygamberler tarihinden ve uzun müddet gezip dolaştığı memleketlerin tarih ve coğrafya-

sından kısa kısa; doğup büyüdüğü Antep ile Mısır tarihinden nisbeten daha geniş bahseden manzum eseridir. Müellif, 13,000 beyti bulan bu güzel mesnevisini 1487 (893) yılında memleketinde bitirmiştir. Istanbul Üniversitesi kitaplığının yazma eserler bölümünde 3290 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

خورشید وفرحشاد
HURŞİD ü FERAHŞAD
(Hurş. XIV.)

XIV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Germiyan'lı Şeyhoğlu Mustafa Cemali'nin manzum eseridir. İran Şahı Siyavuş'un kızı Hurşid ile Mağrıp Sultanının oğlu Ferahşad arasında geçen aşk macerasını anlatır. Bu mesnevinin Süleymaniye kitaplığının Hamidiye bölümünde 550 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Amasya Tarihi müellifi Hüsamettin Yasar'dır.

حسن وعشق
HÜSN ü AŞK
(Hüs. Aşk. XVIII.)

1757 (1171) de Istanbul'da doğan ve Galata Mevlevihanesi şeyhi iken 1798 (1213) yılında ölen Şeyh Galip Esat Dede'nin Leylâ ve Mecnun tarzında kaleme aldığı tasavvufî manzum eserdir. Şairin, 26 yaşında meydana getirdiği bu içli eser, divanıyla birlikte 1837 (1252) de Mısır'da Bulak matbaasında basılmakla beraber sonradan Istanbul'da divanından ayrı olarak da basılmıştır. Taranan Bulak basımıdır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

حسن و دل
HÜSN ü DİL
(Hüs. Dil. XVI.)

XV. yüzyıl İran şairlerinden Nisabur'lu Fettahi'nin, Meşrık padişahı Aşk'ın kızı Hüsn ile Mağrıp sultanı Akl'ın oğlu Dil arasında geçen aşk macerasını ve bu yüzden iki hükümdar arasında vuku bulan çarpışmalardan sonra uzlaşıp barıştıklarını anlatan eserinin, Bursa'lı Lâmii Çelebi tarafından yapılan manzum çevirisidir. Lâmii, Yavuz Sultan Selim'e sunduğu eserinin mensur önsözünde özet olarak "Osmanlı ülkesinde yaşayan bilginler hâlâ eserlerini Arapça ve Farsça yazıyorlar. Dili Türkçe olan bu devlet,

öbür devletlerden nasıl üstün ise, Türk Dilinin de öbür dillerden daha üstün durumda olması gerekir. Bundan dolayı Osmanlı yazarları Türkçeye önem vermelidirler" diyor. Hüsn ü Dil çevirisinin 1564 (972) te ta'lik ile yazılan ve Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümünde 5396 numara ile kayıtlı bulunan 231 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

عشق نامه
IŞKNAME
(Işk. XIV.)

XIV. yüzyılda yaşayan Mehmet adlı bir şairin 1398 (800) yılında kaleme alarak Yıldırım Bayezit'in oğlu Süleyman Çelebi'ye sunduğu manzum hikâyedir. 8702 beyti bulan bu güzel mesnevi Hüma ile Ferruh arasında geçen sevişme olaylarını anlatır. Tarama işi; eserin, Paris Millî kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 604 numara ile kayıtlı bulunan biricik nüshasının fotoğrafı üzerinden yapılmıştır. Tarayan Doç. Sedit Yüksel'dir.

ابراهيم بك كلياتى
İBRAHİM BEY KÜLLİYATI
(İbrahim. XV.)

XV. yüzyılda yaşadığı kabul olunan İbrahim Bey adlı değerli bir şairin manzumelerini içinde toplayan külliyattır. Külliyat iki bölümdür. Birinci bölüm münacat, na't, Mevlâna hakkında medhiye ve Gencname adlı uzunca bir mesnevi ile Mevlâna'nın Mesnevi'sinden nazmen çevirilmiş 14 parça hikâyeyi içine almış bulunuyor. İkinci bölüm Musammatlar, gazeller ve rubailerdir. Külliyatın XV. yüzyıl içerisinde ta'lik ile ve harekeli olarak yazılmış olan 153 yapraklı biricik nüshası Selim Ağa kitaplığının Kemankeş bölümünde 250 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Tarayan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

اخلاص تفسيرى
İHLÂS TEFSİRİ
(İhlâs. XIV.)

Ankara'lı Mustafa bin Mehmet adlı bir zatın, 1361 (763) yılında ölen Denizli hükümdarı Murat Arslan bin İnanç Bey adına meydana getirdiği tefsirdir. Güzel bir dil ve üslûpla yazılmış olan bu tefsirin Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 910 numara ile kayıtlı bulunan

323 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

ارشاد المريد الى المراد

İRŞAD-ül-MÜRİD İL-el-MURAD *(İrşad. XV.)*

Afyonkarahisar'lı Şeyh Kasım bin Mahmut'un 1421 (825) yılında meydana getirerek II. Murat'a sunduğu Mirsad-ül-İbad min-el-Mebde-i v-el-Maad çevirisidir. Eserin aslı XIII. yüzyılın büyük sofilerinden Necmüddin Dâye tarafından Farsça olarak Sıvas'ta yazılmış, Selçuk Hükümdarı Alâüddin Keykubad'a sunulmuştur. Ahlak ve tasavvuftan, memleket idaresinden, cemiyet hayatından bahseder. Çevirinin, Istanbul kitaplıklarında çeşitli nüshaları vardır. 1427 (831) yılında istinsah olunup şimdi Fatih kitaplığında 2576 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmış; gerektikçe Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümündeki 2235 numaralı nüshaya da bakılmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

اسكندر كتابى

İSKENDER KİTABI *(İs. H. XIV-XV.)*

Ahmedi'nin kardeşi olup Hamzaname'nin müellifi olduğu cihetle Hamzavî sanıyla tanılan zatın eseri olduğu sanılmaktadır. Konu bakımından Ahmedi'nin İskendername'sinden ibaret isede bu mensur eserin daha ziyade halk için yazıldığı anlaşılmaktadır. Gerek anlatıştaki kuvvet ve canlılık, gerekse kelime ve tabirleri bakımından pek değerli olan bu eserin, Türk Dil Kurumu kitaplığında 3421 6066 numara ile kayıtlı bulunan 882 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Velet İzbudak'tır.

اسكندر نامه

İSKENDERNAME *(İs. XIV-XV.)*

Şair Ahmedi'nin 1389 (792) yılında kaleme aldığı manzum eserdir. Bu pek ünlü mesnevide Filip'in oğlu İskender'in hayatı, seferleri anlatılmış, sonra Hazreti Muhammed'in zuhuru, hayat ve gazâları, halifeler devri yazılmış, bundan sonra da Osmanlı tarihine geçilmiş ve nihayet yine İskender'den bahsedilmiştir. Eserin, 1459 (864) yılında Edirne'de Ataullah bin Abdullah tarafından yazılan ve şimdi Konya müzesinde 141-97 numa-

ra ile kayıtlı bulunan 615 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Hicri Göncel'dir.

عزت ملا دیوانی
İZZET MOLLA DİVANI
(Molla. XIX.)

1829 (1245) yılında sürgün olarak bulunduğu Sıvas'ta ölen değerli şair Keçecizade İzzet Molla'nın iki divanı vardır. 1825 (1241) yılına kadar yazdığı şiirleri "Bahar-ı Efkâr", bu tarihten 1829 (1245) yılına kadar yazdıklarını da "Hazan-ı Âsar" adları altında toplamıştır. 1839 (1255) da Mısır'da Bulak matbaasında basılan 466 sayfalı "Bahar-ı Efkâr" taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

قابوسنامه ترجمه‌سی
KABUSNAME TERCÜMESİ
(Kab. XV.)

Mercimek Ahmet tarafından Farsça'dan dilimize çevrilen bu mensur eser, Kabus'un, torunu Kûhistan hükümdarı Keykâvus'un oğlu Geylan Şah'a verdiği öğütlerdir. 44 bölüm olan bu kitabın her bölümünde ayrı bir konuyla ilgili öğütler vardır: Yatmak, dinlenmek, yiyip içmek, hamama girmek, çevgân oynamak, mal artırmak, oğul ve kız terbiye etmek, ilim istemek usûl ve âdabı, gibi. Dil ve üslûp bakımından büyük bir değer taşıyan eserin Ankara Genel kitaplığında 1011-61 numara ile kayıtlı bulunan 478 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kitaplıklar müdürü Hasan Fehmi Turgal'dır.

قاضی برهان‌الدین دیوانی
KADI BURHANETTİN DİVANI
(Kadı. XIV.)

Bilgin bir hükümdar olan Kadı Burhanettin'in bu divanı dil bakımından çok zengin ve özelliklerle doludur. 1394 (796) te Halil bin Ahmet tarafından yazılan biricik nüshası Biritiş müzesinde bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu, 608 sayfa olan bu eserin fotoğrafisini aldırmış ve bir kitap halinde yayımlamıştır. Tarama fotoğrafi üzerinden yapılmıştır. Tarayan Istanbul Üniversitesi metin şerhi profesörü Doktor Ali Nihat Tarlan'dır.

قاموس عثمانی
KAMUS-ı OSMANİ
(Kam. Os. XIX.)

Mehmet Salâhi'nin 1895 (1313) te basılan Arapça, Farsça ve başka dillerden Türkçeye sözlüğüdür. İzahlardaki Türkçe kelimeler bakımından taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Mehmet Oğuz'dur.

قاموس ترجمەسی
KAMUS TERCÜMESİ
(Kam. XVIII-XIX.)

XIV-XV. yüzyıl bilginlerinden Mecdüddin Firuzâbadî'nin telif ettiği meşhur Arapça Kamus'un Antep'li Ahmet Asım tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Asım'a "Mütercim" lâkabını kazandırmış bulunan bu eser, en büyük ve en sağlam dil kaynaklarımızdan biridir. İncelemelerinin derinliği ve doğruluğu bakımından olduğu kadar Arapça kelimeleri karşılamak ve açıklamak için kullandığı öz Türkçe kelimeler bakımından da gayet değerli bir dil hazinesi olan bu çeviriyi Asım beş yılda başarıp II. Mahmut'a sunmuş ve hükümdar bu eseri beğenerek Mütercim'i mükâfatlandırmıştır. Kamus çevirisi Mısır'da ve Istanbul'da birkaç defa üç cilt olarak, bir defa da Istanbul'da dört cilt halinde basılmıştır. Tarama üç cilt olarak basılmış olan nüshalar üzerinden yapılmıştır. Birinci cildi tarayan Maarif Matbaası musahhihi Avni Aktuç, ikinci ve üçüncü ciltleri tarayan Velet İzbudak'tır.

قانوننامهٔ آل عثمان
KANUNNAME-i ÂL-i OSMAN
(Kanun. Os. XVI.)

Prof. Dr. E. Kraelitz ve Dr. P. Wittek'in önsözleriyle ve Almanca çevirisi ile birlikte 1921 de yayımlanan kanunnamedir. Metin üç kısma ayrılmıştır. İlk sayfada Fatih Sultan Mehmet Kanunnamesi diye yazılı ise de buna II. Bayezit ve I. Selim zamanlarında çıkan kanunların da eklendiği anlaşılmaktadır. Tarayan Nuri Gökçe'dir.

قانون الادب ترجمەسی
KANUN-ül-EDEB TERCÜMESİ
(Kdeb. XVIII.)

Eserin aslı olan Kanun-ül-Edeb fi Zabt-ı Kelimat-il-Arab, XV. yüzyılda yaşadığı sanılan Ebülfazl Hubeyş-üt-Tiflisî'nin Arapçadan Farsçaya düzenlediği sözlüktür. Bu eserin 1456 (861) da Mustafa bin Şemseddin adlı bir zat

tarafından yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Vehbi Ef. bölümünde 1968 numara ile kayıtlı bulunan nüshasını, 1787 (1202) yılında ölen Müstakımzade Süleyman Sadüddin Ef. "Terceme-i Kanun-ül-Edeb" adıyla Türkçeye çevirmiş ve çevirinin başlama tarihi olan 1769 (1183) u ebced hesabıyla belirtmek üzere de eserine السنة ثلاثه Elsine-i Selâse diye ikinci bir ad vermiştir. Büyük kıtada 2186 sayfayı bulan çevirinin Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 3182 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

KARACAOĞLAN
(Kara. XVII.)

Anadolu'nun güneyinden çıkmış ve Adana, Antep, Maraş, Urfa, Halep, Şam taraflarında dolaşarak güzel şiirler söylemiş olan bu değerli halk şairinin şiirleri birçok kimseler tarafından toplanmış ve yayımlanmıştır. Bunlar arasında Sadettin Nüzhet Ergun'un 1933 de yayımladığı "Karacaoğlan" adlı kitap taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Meliha Sanver'dir.

KÂTİBİ
(Kâtibi. XVII.)

IV. Murat zamanında yaşayan Kâtibi, XVII. yüzyılın ilk yarısındaki saz şairlerinin ileri gelenlerindendir. Sadettin Nüzhet'in yayımladığı şiirleri taranmıştır. Tarayan Kabataş Lisesi Türkçe öğretmeni Nurettin'dir.

KAYIKÇI KUL MUSTAFA
(Kayıkçı. XVII.)

XVII. yüzyılın ilk yarısında büyük bir ün kazanan bu şair IV. Murat'ın ordu saz şairlerindendir. Sade dili, tabiî üslûbuyla halk şiirinin pek güzel örneklerini vermiştir. Prof. Fuad Köprülü'nün 1930 da yayımladığı "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi" adlı broşür taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Behice Köprülü'dür.

كليله و دمنه
KELİLE ve DİMNE
(Kel. XIV.)

Aslı, Hint filozofu Bidpay tarafından Sanskritçe olarak yazılmış olan bu eser, ibret verici hikâyelerden ve maceralardan ibarettir. Olaylar hayvanlar arasında geçmektedir. "Kelile" ve

"Dimne" birinci bölümdeki hikâyelerin kahramanlarından iki çakalın adıdır. Bu kitap önce İran hükümdarı Nuşirevan'ın buyruğuyla Pehleviceye, daha sonra Arapçaya, Arapçasından da birçok dillere çevirilmiştir. XIV. yüzyılın değerli bilgin ve şairlerinden Kul Mesut da Aydınoğlu Umur Bey, 1309-1347 (709-748), adına bu eseri Türkçeye çevirmiştir. Dil bakımından büyük bir önem taşıyan bu çeviri iki önsöz, bir zeyl ve 16 bölüme ayrılmış yüz kadar hikâyeden ibarettir. İsmail bin Kılağuz tarafından 1489 (895) yılında Enez'de güzel nesihle ve harekeli olarak yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1897 numara ile kayıtlı bulunan 464 sayfalı biricik nüshasının fotoğrafisi taranmıştır. Tarayan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

كمال امى ديوانى

KEMAL ÜMMİ DİVANI
(K. Ü. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Karaman'lı Kemal Ümmi'nin divanıdır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 53 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden İhsan Mahvi Balgır'dır.

قصص انبيا

KISAS-ı ENBİYA
(Enb. XIV.)

Aydınoğlu Mehmet Bey adına Arapçadan çevrilmiş olan bu önemli eser, XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin sade ve güzel bir örneğidir. Çeviren belli değildir. Kitabın konusu, yaradılış öncesi, yaradılış ve peygamberlerin menkıbeleridir. Eserin, Türk Dil Kurumu kitaplığında 1776/6037 numara ile kayıtlı bulunan 950 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Kemal Edip Kürkçoğlu'dur.

كتاب بحريه

KİTAB-ı BAHRİYE
(K. B. XVI.)

Büyük Türk denizcisi Pirî Reis'in denizciliğe, coğrafyaya, birçok deniz ve memleketlere dair değerli bilgiler veren bu eseri 1935 te Türk Tarih Kurumu tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Tarayan Müverrih Ahmet Refik Altınay'dır.

كتاب كزيده
KİTAB-ı GÜZİDE
(Güzide. XV.)

Bu kitabın aslı XI. yüzyıl içerisinde Doğuda yetişen büyük Türk bilginlerinden İmam Serahsî (Ebu Nasr bin Tahir bin Mehmet) tarafından Türk Ulusunun din bilgisini geliştirmek, genişletmek amacıyla Türkmen-Kıpçak ağzıyla (النا بلغی ibaretince) yazılmıştır. XV. yüzyılda yaşadığı sanılan Mehmet bin Bâli adlı bir bilgin bu eseri (... fasih ve ruşen Türkiye dönderem) diyerek yaşadığı çağın Anadolu ağzına çevirmiştir. Her bakımdan büyük önem taşıyan bu çevirinin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Millet kitaplığının Ali Emiri-Şer'iye bölümünde 379 numara ile kayıtlı bulunan 177 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

قوچی بك رساله‌سی
KOÇU BEY RİSALESİ
(Koçu. XVII.)

Enderundan yetişmiş ve IV. Murat'ın musahipliğinde bulunmuş değerli idareci ve ileri görüşlü siyaset adamlarımızdan Göriçe'li Koçu (Mustafa) Bey'in, ordunun ve devlet işlerinin düzene konulması maksadıyla 1631 (1041) de kaleme alıp IV. Murat'a sunduğu tasarıdır. Zamanına göre sade bir dille ve külfetsizce yazılmış olan bu tasarı, önce Avrupada, sonra da iki defa Istanbul'da basılmıştır. 1885 (1303) te Istanbul'da Ebüzziya matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

قدوسی دیوانی
KUDDUSİ DİVANI
(Kuddusi. XIX.)

Kadirî Tarikatı şeyhlerinden Bor'lu Mer'aşîzade Ahmet Kuddusi'nin sofiyane şiirlerinden meydana gelmiş olan divandır. Şair 1769 (1183) da doğmuş, 1848 (1265) yılında ölmüştür. Divanı iki defa basılmıştır. 1874 (1291) te basılan taş basması nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

KULOĞLU
(Kuloğlu. XVII.)

Bu halk şairinin şiirlerini Sadettin Nüzhet Ergun "Kuloğlu" adını verdiği kitapta toplamıştır. Tarayan Kabataş Lisesi Türkçe öğretmenlerinden Nurettin'dir.

لامعی دیوانی
LÂMİİ DİVANI
(Lâmii. XVI.)

XVI. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Bursa'lı Lâmii Mahmut Çelebi'nin divanıdır. Istanbul Üniversitesi kitaplığında 671 numara ile kayıtlı bulunan 226 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Süleymaniye kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

لیلا و مجنون
LEYLÂ ve MECNUN
(Ley. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Karıştıran'lı Süleyman Bey oğlu Bihişti Ahmet Sinan Çelebi'nin Hamse'sini teşkil eden beş mesneviden biridir. Bu güzel eserin Istanbul Üniversitesi kitaplığının edebiyat bölümünde 216 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Abdülbaki Fevzi'dir.

لیلا و مجنون
LEYLÂ ve MECNUN
(Lârendi. XVI.)

Lârende' (Karaman) li Hamdi'nin 1543 (950) te yazıp o yıllarda Karaman Valisi bulunan Şahzade Selim'e sunduğu manzum eserdir. Şairin, (Hayretname, Tahayyürname) gibi adlar da verdiği bu mesnevinin Fatih kitaplığında 3740 numara ile kayıtlı bulunan 375 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

لغت نعمة الله
LÛGAT-i NİʻMETULLAH
(Niʻmeti. XVI.)

1561 (969) de Istanbul'da ölen Nakşibendî şeyhlerinden Sofya'lı Niʻmetullah Ef. 'nin 1540 (947) yılında düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bu eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 6075 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmış, gerektikçe 451 numara ile kayıtlı başka bir nüshaya da bakılmıştır. Tarayan Kurumumuz uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

لغت شهنامه
LÛGAT-i ŞEHNAME
(Lû. Şeh. XVIII.)

Bağdat'lı Ömer oğlu Abdülkadir adlı bir zatın 1721 (1133) yılında, Şehname'de geçen kelimeler üzerine düzenlediği Farçadan Türkçeye sözlüktür. Bu eserin Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 61 numara ile kayıtlı bulunan 96 yapraklı nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

معارفنامه
MAÂRİFNAME
(Maârif. XV.)

1486 (891) yılında Istanbul'da ölen Hızır Bey oğlu Sinan Paşa'nın ahlak ve nasihate dair eseridir. Çağının oldukça sade bir üslûbuyla yazılmış olan bu eserin, Afyonkarahisar'lı Abdullah oğlu Ca'fer adlı bir zat tarafından 1570 (978) de yazılan ve Süleymaniye kitaplığının Lala İsmail bölümünde 212 numara ile kayıtlı bulunan 295 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

منطق الطير
MANTIK-ut-TAYR
(Man. Tayr. XIV.)

Gülşehri'nin 1317 (717) yılında meydana getirdiği 4408 beyitten ibaret mesnevidir. Dilimiz bakımından büyük önemi bulunan bu eserin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Bunlardan, kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan nüsha, Agâh Sırrı Levend'in önsözüyle birlikte tıpkıbasım olarak 1957'de Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır. Tarama bu baskıdan yapılmıştır. Tarayan Dr. Müjgân Cumbur'dur.

مجمع اللطائف
MECMA-ül-LETAİF
(Letaif. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin güldürücü ve öğütleyici küçük küçük hikâyeleri bir arada toplamak suretiyle meydana getirdiği mensur-manzum eserdir. Istanbul Üniversitesi kitaplığında 870 numara ile kayıtlı bulunan 93 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ملحمهٔ شمسیه
MELHAME-i ŞEMSİYYE
(Melhame. XIV-XV.)

XV. yüzyılın değerli bilgin ve sofilerinden Yazıcıoğlu Mehmet ve Ahmet Bîcan'ın babaları Yazıcı Salâhüddin Ef.'nin 1408 (811) yılında Farsçadan çevirdiği manzum eserdir. Yıldızlardan ve havanın günlük olaylarından bahseden bu eserin 1576 (984) da Ferruhi adlı bir zat tarafından yazılan ve şimdi Nuruosmaniye kitaplığında 2809 numara ile kayıtlı bulunan 173 yaprakh nüsha taranmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

مناظم الجواهر
MENAZIM-ül-CEVAHİR
(Men. Cev. XVII.)

Tire'li Mustafa Hâki'nin 1632 (1042) de yazdığı Türkçe - Arapça - Farsça manzum sözlüktür. Eserin Bayezit kitaplığında 6901 numara ile kayıtlı bulunan 67 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مناظر العوالم
MENAZIR-ül-AVALİM
(Men. Av. XVI.)

XVI. yüzyıl sonlarında yetişen tarihçi ve bilginlerimizden Trabzon'lu Âşık Mehmet bin Hafız Ömer'in 1597 (1006) de kaleme aldığı eserdir. Rumeli ve Anadolu şehirlerine dair bilgi verir. Süleymaniye kitaplığının Halet Ef. bölümünde 616 numara ile kayıtlı bulunan 690 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Ragıp Paşa kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

مسیحی دیوانی
MESİHİ DİVANI
(Mesihi. XV.)

1512 (918) de ölen Mesihi'nin divanıdır. Bu divanın bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Istanbul Üniversitesi kitaplığında 899 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Istanbul Erkek Öğretmen Okulu edebiyat öğretmeni Sedat Öksal'dır.

مواهب الخلاق
فی مراتب الاخلاق
MEVAHİB-ül-HALLAK
Fİ
MERATİB-il-AHLAK
(Mevahib. XVI.)

Uzun yıllar Kanuni Sultan Süleyman'ın Nişancılık hizmetinde bulunduğu için (Koca Nişancı) sanıyla tanılan Tosya'lı Celâlzade Nişani Mustafa Çelebi'nin 1556 (964) yılında kaleme alarak Kanuni'ye sunduğu siyaset ve ahlaktan bahseden mensur eserdir. 55 bölüm üzerine düzenlenmiştir. Eserin Nuruosmaniye kitaplığında 2629 numara ile kayıtlı bulunan nesihle yazılmış 726 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مولد
MEVLİD
(Mevlid. XV.)

Süleyman Çelebi'nin bu ünlü eserinin Ayasofya kitaplığında 3485 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مفتاح الجنة
MİFTAH-ül-CENNE
(Cennet. XV.)

XV. yüzyıl şair ve bilginlerinden Ahmet Dâi'nin Arapçadan dilimize çevirdiği bu eser, İslâmın şartlarından, bazı ay ve günlerde yapılan ibadetlerin faziletlerinden, cennetin ni'metlerinden, cehennemin korkunç azabından bahsetmektedir. Eserin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin, özel kitapları arasında bulunan 488 sayfalı nüshayı taramıştır.

مفتاح اللغة
MİFTAH-ül-LÛGA
(Miftah. XV.)

Amasya'lı Şeyh Mahmut bin İbrahim'in II. Bayezit adına düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bu sözlük, bir önsöz ve iki bölüm üzerine düzenlenmiştir. Önsöz, Fars dilinin kurallarından bahseder. Birinci bölüm mastarlar, ikinci bölüm de isimlerdir. Eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 6157 numara ile kayıtlı bulunan 146 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Dehri Dilçin'dir.

محنتکشان
MİHNETKEŞAN
(Mihnet. XIX.)

Keçecizade İzzet Molla'nın manzum eseridir. 1822 (1238) yılında Keşan'a sürülen ve orada bir yıl kalan şairin duyuş ve hatıralarını kapsar. 1879 (1296) da Ceride-i Havadis matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مهری دیوانی
MİHRİ DİVANI
(Mihri. XV.)

XV. yüzyılda yaşamış olan kadın şairimiz Mihri'nin, Istanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 3203 numara ile kayıtlı bulunan mecmua içerisindeki 86 yaprakh divanı taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Ali Sedat'tır.

مهر و مشتری
MİHR ü MÜŞTERİ
(Mih. XV.)

1520 (927) yılında Sofya'da ölen Amasya'lı şair Münir İbrahim Çelebi'nin 1486 (891) da Farsçadan Türkçeye çevirdiği manzum hikâyedir. Istahr Padişahının oğlu Mihr ile vezirinin

kızı Müşteri arasında geçen aşk macerasını anlatır. Eserin 5120 beyit olan Farsça aslı 1381 (783) de ölen Tebriz'li Şeyh Assar'ındır. Aslı da, çevirisi de bazı kitaplıklarda vardır. Çevirinin, Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1185 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

مهر و مشتری
MİHR ü MÜŞTERİ
(Mîri. XVI.)

1599 (1008) yılında İstanbul'da ölen Nakib-ül-Eşref Kiçi Mîrzade Mîri Yahya'nın Farsçadan Türkçeye çevirerek III. Murat'a sunduğu manzum hikâyedir. Mîri'den başka iki şairimiz tarafından da dilimize çevrilmiş olan Mihr ü Müşteri'nin 5120 beyitli Farsça aslı 1381 (783) de ölen Tebriz'li Şeyh Assar'ındır. Istahr Padişahının oğlu Mihr ile vezirinin kızı Müşteri arasında geçen aşk macerasını anlatır. Çevirinin Istanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 3520 numara ile kayıtlı bulunan, Mîri'nin el yazısı 344 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

محمدیه
MUHAMMEDİYYE
(Muham. XV.)

XV. yüzyıl bilgin ve sofilerinden Gelibolu'lu Yazıcıoğlu Mehmet Ef.'nin 1449 (853) da yazdığı tasavvufî manzum eserdir. Istanbul'da birkaç defa basılmıştır. Girit'li Ali bin Mehmet tarafından 1751 (1165) yılında müellif nüshasından istinsah edilen ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1491 numara ile kayıtlı bulunan 560 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

محبی دیوانی
MUHİBBİ DİVANI
(Muhibbi. XVI.)

Muhibbi, Kanuni Sultan Süleyman'ın manzumelerinde kullandığı mahlastır. Divan basılıdır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nadi'dir.

مجربنامه
MÜCERREBNAME
(M. Na. XV.)

XV. yüzyılda yetişen değerli bilgin ve hekimlerimizden Amasya'lı Sabuncuoğlu Şerefüddin bin Ali'nin 1468 (873) de yazdığı hekimliğe dair

eserdir. Istanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Ayasofya kitaplığında 3729 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Zahir Hasırcıoğlu'dur.

مفردات ابن بیطار ترجمه‌سی

MÜFREDAT-ı İBNİ BAYTAR TERCÜMESİ

(M. Bay. XIV.)

1248 (646) yılında ölen ve İbni Baytar sanıyla anılan ünlü hekim Zıyaüddin Abdullah bin Ahmet'in birtakım ilâçların hangi hastalıklar için faydalı olduklarını anlatan Arapça eserinin çevirisidir. Umur Bey'in isteği üzerine yapılmış olan bu değerli çevirinin kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. 1495 (901) yılında yazılan ve şimdi Fatih kitaplığında 3635 numara ile kayıtlı bulunan 940 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

منبه الراقدین

MÜNEBBİH-ür-RÂKIDÎN

(Müneb. XIV-XV.)

XIV-XV. yüzyıl bilginlerinden 1429 (833) da memleketinde ölen İznık'lı Hacı Hüseyin oğlu Musa'nın, insanların yedi azasıyla işleyebileceği iyilik ve kötülükleri irdeleyen değerli eseridir. Nuruosmaniye kitaplığında 2611 numara ile kayıtlı bulunan 312 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarayan Kıvamettin Burslan'dır.

منشأت ومکتوبات کانی

MÜNŞEAT ve MEKTUBAT-ı KÂNİ

(Kâni. XVII - XVIII.)

1791 (1206) yılında Istanbul'da ölen Tokat'lı Ebubekir Kâni'nin mensur yazılarıyla bazı dostlarına yazdığı mektupları içinde toplayan mecmuadır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 396 numara ile kayıtlı bulunan 488 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

منتهی

MÜNTEHA

(Münteha. XV.)

Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın bu, dinî, tasavvufî mensur eserinin Istanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 3324 numara ile kayıtlı bulunan 198 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

منتخب اللغة
MÜNTEHAB-ül-LÛGA
(Müntehab. XVII.)

Arapçadan Türkçeye düzenlenmiş küçük bir sözlüktür. Müellifi bilinmeyen bu sözlüğün XVII. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılmaktadır. Nuruosmaniye kitaplığında 4885 numara ile kayıtlı bulunan 218 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

منتخب الشفاء
MÜNTEHAB-üş-ŞİFA'
(Mü. Şi. XIV.)

Anadolu'da yetişen büyük Türk bilginlerinden, Konya'da doğmuş, Aydın'da yerleşmiş olan Hacı Paşa'(Celâlüddin Hızır) nın hekimliğe ait eseridir. Müellif bir ara hastalanmış ve kendisini tedavi etmek maksadıyla hekimlik tahsil etmiştir. Müntehab-üş-Şifa'yı, yine kendisinin Arapça olarak yazdığı "Şifa-ül-Eskam" adlı büyük kitaptan özetleyip Türkçeye çevirerek Aydınoğlu Mehmet Bey'e sunmuştur. Yaşadığı çağın Anadolu Türkçesi için değerli bir kaynaktır. Topkapı Sarayı kitaplığında 545 numara ile kayıtlı bulunan 540 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

مزکی النفوس
MÜZEKK-in-NÜFUS
(Müz. XV.)

Hacı Bayram Veli'nin damadı olup Kadirî tarikatının Eşrefiyye kolunu kuran İznik'li Eşrefoğlu Abdullah' (Eşref Rumî, şeyh Abdullah Rumî) ın nefsi terbiye etme yollarını öğreten mensur eseridir. Birkaç defa basılmış olan bu önemli eserin Konya Âsarıatika müzesi kitapları arasında 5471 numara ile kayıtlı bulunan 494 sayfalı yazma nüshası taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Hicri Göncel'dir.

نابی دیوانی
NABİ DİVANI
(Nabi. XVII-XVIII.)

Ünlü şairimiz Urfa'lı Nabi'nin divanıdır. 1875 (1292) yılında Istanbul'da Yahya Ef. matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Mesut Saydam'dır.

نعیما تاریخی
NAİMA TARİHİ
(Naima. XVII-XVIII.)

Osmanlı tarihleri arasında hükümlerinin doğruluğu, kaynaklarının sağlamlığı bakımından güvenilir olan bu eser dil yönünden de önemlidir.

1591 (1000) ile 1659 (1070) yılları arasında geçen olayları anlatır. Istanbul'da altı cilt halinde basılmış olan nüsha taranmıştır. Tarayan Devlet Matbaası musahhihi Avni Aktuç'tur.

نصايح الملوك
NASAYİH-ül-MÜLÛK
(Nasayih. XVII.)

1639 (1049) yılında Istanbul'da ölen sofi ve bilginlerimizden Sıvas'lı Abdülmecit Şeyhi'nin, I. Ahmet'in buyruğu üzerine, 57 eserden seçerek meydana getirdiği dinden, ahlaktan ve memleket idaresinden bahseden eserdir. Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 1613 numara ile kayıtlı bulunan 286 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نظم الجواهر
NAZM-ül-CEVAHİR
(Naz. Cev. XVIII-XIX.)

Bâbıâli hocası ve Mümezyyiz-üş-Şuara Antep'li Hasan Ayni'nin Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüğüdür. Eserin adı, ebced hesabıyla te'lif tarihi olan 1821 (1236) yı göstermektedir. Sözlüğün 13 beyitlik her sayfası ayrı bir kıtadır. Eser 100 sayfa yani 1300 beyittir. İçinde 5000 kavramın Arapçası, Farsçası, Türkçesi birbirinin karşılığı olarak verilmiştir. Şair eserini önce Dürr-ün-Nızam adıyla yazmıştır. Bu ad ebced hesabıyla te'lif tarihi olan 1811 (1226) yı bildirmektedir. Bundan on yıl sonra meydana getirdiği Nazm-ül-Cevahir, Dürr-ün-Nızam'ın bazı yerleri değiştirilmiş şeklidir. Dürr-ün-Nızam'ın güzel bir nüshası, Istanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde eski 2816-65, yeni 5493 numara ile kayıtlıdır. Yazma bir nüshası da Türk Dil Kurumu Derleme - Tarama Kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy'un özel kitapları arasındadır. Aksoy Nazm-ül-Cevahir ve Dürr-ün-Nızam üzerine birer inceleme yayımlamıştır. Hasan Ayni 1837 (1253) de Istanbul'da ölmüştür. Nazm-ül-Cevahir 1826 (1241) da müellifin nezareti altında bastırılmıştır. Tarama basılı nüsha üzerinden yapılmıştır. Tarayan Ömer Asım Aksoy'dur.

نظم اللآل
NAZM-ül-LEÂL
(Naz. Le. XVII.)

Mütercim Asım'ın altı göbek öncesi dedesi Antep'li (Çarpın köylü) Şeyh Ahmet'in yazdığı Arapça-Türkçe manzum sözlüktür. Eserin adı, ebced hesabıyla, te'lif tarihi olan 1641 (1051)i gösterir. Müellif Antep'te ölmüştür. Nazm-ül-Leâl, 1515 (921) te yazılmış Farsça-Türkçe bir sözlük olan Şahidi Tuhfesi'ne, nazire olarak meydana getirilmiştir. Eserin bir nüshası Çorum Genel kitaphğında 1880/2 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu Derleme - Tarama Kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy'da da biri tam, biri eksik iki nüsha vardır. Aksoy bu eser üzerinde inceleme yayımlamış ve kendisinde bulunan tam nüshayı taramıştır.

ندیم دیوانی
NEDİM DİVANI
(Nedim. XVIII.)

Değerli şairimiz Nedim'in, Halil Nihat Boztepe tarafından yayımlanan divanı taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Mesut Saydam'dır.

نسیمی دیوانی
NESİMİ DİVANI
(Nesimi. XIV.)

Ünlü sofi şair Nesimi'nin divanıdır. Divanın basılmış nüshaları eksik olduğundan Bayezit kitaplığında 3353 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmeni Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

نگارستان ترجمهسی
NİGÂRİSTAN TERCÜMESİ
(Nigâ. Ter. XVII.)

İçinde ibret verici hikâyeler bulunan Nigâristan, büyük Türk bilgini Şeyhülislâm Kemal Paşazade' (İbni Kemal) nin Farsça olarak yazdığı bir eserdir. Bu eseri, 1643 (1053) yılında ölen Şeyhülislâm Yahya Ef. I. Ahmet'in isteği üzerine Türkçeye çevirmiştir. Bu güzel çevirinin Süleymaniye kitaplığının Halet Ef. bölümünde 373 numara ile kayıtlı bulunan 307 yaprakh nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نهانی دیوانی
NİHANİ DİVANI
(Nihani. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Kastamonu'lu Nihani'nin divanıdır. Şair bazı illerde kadılık hizmetinde bulunmuştur. Divanın 1551 (959) de Recep bin

Hoca Mehmet kalemiyle yazılan ve şimdi Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 473 numara ile kayıtlı bulunan 102 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نیازی دیوانی
NİYAZİ DİVANI
(Niyazi. XVII.)

XVII. yüzyılın bilgin ve sofi şairlerinden Malatya'lı olup, Mısır'da tahsil eden ve Halvetiyye tarikatının Mısrıyye şubesini kurmuş olan Şeyh Niyazi'(Niyazi-i Mısrî) nin divanıdır. Şair, 1693 (1094) te sürgün olarak bulunduğu Limni'de ölmüştür. Din ve tasavvuf konularında, bir kısmı basılı olmak üzere, 13 kadar eseri vardır. Divanın, Istanbul Üniversitesi kitaplığında 352 numara ile kayıtlı bulunan 107 sayfalı nüshası taranmış, gerektikçe basma ve başka yazma nüshalara da bakılmıştır. Tarayan Zahir Hasırcıoğlu'dur.

نظامی دیوانی
NİZAMİ DİVANI
(Nizami. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Karaman'lı Veliyüddin oğlu Nizami'nin divanıdır. Henüz 18-20 yaş arasında bulunduğu bir çağda Fatih Sultan Mehmet'in daveti üzerine Karaman'dan Istanbul'a giderken yolda öldüğü söylenen şairin, Millet kitaplığının Ali Emiri-manzum eserler bölümünde 451 numara ile kayıtlı bulunan divanı taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نخبهٔ وهبی
NUHBE-i VEHBİ
(Nuhbe. XVIII-XIX.)
و شرحی
ve ŞERHİ
(Nuhbe. Ş. XVIII-XIX.)

Maraş'lı Sünbülzade Vehbi'nin "Nuhbe-i Vehbi" adlı Arapçadan Türkçeye manzum sözlüğü ve ona, –Kırkağaç'lı olup sonradan Manisa'nın Yayaköy'üne göç etmiş olan– Ahmet Reşit Ef. tarafından yazılan şerhtir. Basılmış olan nüsha taranmıştır. Metinden tanık alındığı zaman kısaltma (Nuhbe.) olarak, şerhten tanık alındığı zaman (Nuhbe. Ş.) olarak gösterilmiştir. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

نخبة التحفه

NUHBET-üt-TUHFE
(Nuh. Tuh. XVII.)

XVII. yüzyıl bilginlerinden Ahmet bin Ali bin Ahmet adlı bir zatın 1649 (1059) yılında Farsçadan Türkçeye düzenlediği sözlüktür. Eserin 1687 (1099) de Abdullah Lutfi bin Abdullah kalemiyle yazılan ve Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 3283 numara ile kayıtlı bulunan 448 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

عثمانلی قانوننامه‌لری

OSMANLI
KANUNNAMELERİ
(Os. Kanun. XVII.)

Tevkiî Abdürrahman Ef. tarafından 1676 (1087) yılında yazılan ve Istanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 906 numara ile kayıtlı bulunan kanunnamedir. Bu kanunnamenin Millî Tetebbu'ler mecmuası III. sayısında yayımlanan kopyası taranmıştır. Tarayan Nuri Gökçe'dir.

پندنامهٔ کواهی

PENDNAME-i GÜVAHİ
(Güvahi. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Geyve'li Güvahi Mehmet bin Abdullah'ın 1525 (933) yılında yazdığı, ata sözleriyle öğüt veren manzum eserdir. Bu pek değerli mesnevide sık sık kullanılan atasözleri mümkün olduğu kadar aslı bozulmadan vezne sokulmağa çalışılmıştır. Pendname'nin Istanbul ve Ankara kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Yahya Ef. kitaplığının Hacı Mahmut Ef. bölümünde 3760 numara ile kayıtlı bulunan 121 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

PÎR SULTAN ABDAL
(P.S.A. XVI-XVII.)

Kitap, bu bektaşi-kızılbaş şairin hep hece vezniyle yazılmış olan 105 nefesini toplamıştır. Yeni harflerle basılmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nejat Gencan'dır.

راحة الارواح

RAHAT-ül-ERVAH
(Rahat. XVI.)

XVI. yüzyıl bilginlerinden Burdur'lu Şeyh Mahmut Raufi bin A'mâ Vâiz Murat'ın, İslâm ahlâkından ve dinin âdap ve erkânından bahseden mensur kitabıdır. Müellif, "Melâz-ül-Müttakîn"

adlı eserinin önsözünde kitabını 1566 (974) yılında yazdığını söylüyor. Buna göre Rahat-ül-Ervah'ın bu tarihten sonra yazılmış olması gerekir. Eserin, Millet kitaplığının Reşit Ef. bölümünde 379 numara ile kayıtlı bulunan 573 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روضة الاخبار ترجمه‌سی

RAVZAT-ül-AHBAR TERCÜMESİ

(Rav. Ah. XVI.)

1571 (979) yılında kadı olarak bulunduğu Üsküp'te ölen, Meşâir-üş-Şuara sahibi Bursa'lı Âşık Mehmet Çelebi'nin Arapçadan dilimize çevirerek II. Selim'e sunduğu, terbiye ve ahlak kitabıdır. Eserin Arapça aslı, 1533 (940) te Istanbul'da ölen Amasya'lı Hatip Kasımoğlu Muhyeddin Mehmet Ef.'nin, Zemahşeri'nin "Rebi-ül-Ebrar" adlı eserini kısaltarak (Ravzat-ül-Ahbar) adıyla meydana getirdiği eserdir. Çevirinin 1652 (1063) yılında Mustafa Bevvap kalemiyle yazılan ve şimdi Istanbul Üniversitesi kitaplığının Rıza Paşa bölümünde 1548 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmış, gerektikçe Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 747 numara ile kayıtlı bulunan nüshaya da bakılmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روضة الانوار

RAVZAT-ül-ENVAR

(Ravza. XV.)

Değerli bilgin ve şairlerimizden İznik'li Ahmet Hayali'nin ahlak ve tasavvuftan bahseden manzum eseridir. Şair bu mesneviyi 1449 (853) yılında yazmış ve Fatih Sultan Mehmet'e sunmuştur. Ravzat-ül-Envar'ın biricik nüshası, Fatih Sultan Mehmet'in vakfı olarak Fatih kitaplığında 2633 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روانی دیوانی

REVANİ DİVANI

(Revani. XVI.)

1523 (930) yılında Istanbul'da ölen şair ve asker Edirneli Revani İlyas Çelebi'nin divanıdır. Şairin ölümünden bir yıl önce Kayseri'li Şeyh İbrahimoğlu Derviş Mustafa kalemiyle yazılan ve Millet kitaplığının Ali Emiri-manzum eserler bölümünde 178 numara ile kayıtlı bulunan 198 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

روحی دیوانی
RUHİ DİVANI
(Ruhi. XVI.)

XVI. yüzyılın ünlü şairi Bağdat'lı Ruhi'nin divanıdır. 1870 (1287) te basılan nüsha taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Salâhattin'dir.

روشنی دیوانی
RUŞENİ DİVANI
(Ruşeni. XV.)

Aydın'lı Dede Ömer Ruşeni'nin divanıdır. Ruşeni, Halvetî Tarikati Pîri Seyyit Yahya'nın halifesidir. 1486 (892) da Tebriz'de ölmüştür. Ruşeni'nin tasavvufî gazellerinden ve ilâhilerinden başka "Miskinname" ve "Çobanname" adlı mesnevilerini de içine alan bu divanın Istanbul Üniversitesi kitaplığında 795 numara ile kayıtlı bulunan 314 sayfalı nüshası taranmış, gerektikçe aynı kitaplıktaki başka nüshalara da bakılmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Abdülbaki Fevzi'dir.

سعادتنامه
SAADETNAME
(Saadet. XV-XVI.)

İran'lı Hüseyin Vâiz'ın Kerbelâ fâciasını anlatan "Ravzat-üş-Şüheda" adlı eserinin çevirisidir. Çeviren 1505 (911) te Istanbul'da ölen Balıkesir'li Câmi Mehmet Muhyeddin'dir. Saadetname'nin Nuruosmaniye kitaplığında 3938 numara ile kayıtlı bulunan 436 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Haydarpaşa Lisesi edebiyat öğretmeni Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

سعادتنامه
SAADETNAME
(Saa. Pend. XVI.)

XVI. yüzyıl şair ve bilginlerinden Pirizren'li Şem'i'nin III. Murat'ın yakınlarından Zeyrek Ağa adına Feridüddin Attar'ın Pendname'si üzerine yaptığı Türkçe şerhtir. Eserin, Kılıç Ali Paşa kitaplığında 793 numara ile kayıtlı bulunan 127 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ساعتنامه
SAATNAME
(Saat. XV.)

XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eser Hibetullah bin İbrahim bin İsmail adlı bir bilgin tarafından va'z kitabı olarak yazılmıştır. Eserin bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Süleymaniye

kitaplığının Lâleli bölümünde 1378 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan bu kitaplık müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

ثابت ديوانى
SABİT DİVANI
(Sabit. XVII-XVIII.)

Şairin kaside ve gazellerinden başka küçük mesnevilerini de içinde toplayan ve Istanbul Üniversitesi kitaplığının Halis Ef. bölümünde 2901 numara ile kayıtlı bulunan divanı taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سلاطيننامه
SALÂTİNNAME
(Salâtin. XV.)

Bergama'lı Sarıca Kemal'in 1489 (895) yılında kaleme aldığı 3600 beyitli manzum Osmanlı tarihidir. Bir adı da "Tevarih-i Âl-i Osman" olan bu eserin Istanbul Üniversitesi kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde 331 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

صاريجه كمال ديوانى
SARICA KEMAL DİVANI
(Sarıca. XV.)

XV. yüzyıl şairlerinden Bergama'lı Sarıca Kemal'in divanıdır. Bu bilgin şair, Fatih'in vezirlerinden Adni Mahmut Paşa'nın Edirne Hasköy'ünde yaptırdığı medresenin müderrisliğinde bulunmuştur. Divanın Istanbul Üniversitesi kitaplığında 759 numara ile kayıtlı bulunan 50 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

سلامان وابسال ترجمەسى
SELÂMAN ve EBSÂL TERCÜMESİ
(Selâman. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin Farsçadan dilimize çevirdiği manzum eserdir. Eserin Farsça aslı Molla Câmi'nindir. Bu güzel mesnevi, Yunan Hükümdarlarından birinin oğlu Selâman ile sütninesi Ebsâl arasında geçen ve Ebsâl'in ölümü ile neticelenen garip aşk macerasını anlatmaktadır. Çevirinin Istanbul Üniversitesi kitaplığında 3088 numara ile kayıtlı bulunan 166 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سلیمنامه
SELİMNAME
(Selim. XVI.)

Yavuz Sultan Selim'in sırkâtibi Amasya'lı Keşfî Mehmet Çelebi'nin, kendisinin de katıldığı İran ve Mısır seferlerini, yer yer manzumelerle de süsleyerek canlı bir şekilde anlatan kitabıdır. Müellif, asıl adı "Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad" olan bu eserini 1514 (920) yılında yazmağa başlamış, 1520 (927) de bitirmiş, ayrıca bir de özet yapmıştır. Eserin, Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2147 numara ile kayıtlı bulunan 276 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سید وهبی دیوانی
SEYYİT VEHBİ
DİVANI
(S. Vehbi. XVIII.)

1736 (1149) yılında Istanbul'da ölen değerli şairlerimizden Seyyit Hüseyin Vehbi'nin divanıdır. Bu divanın, hattat Baharizade Mehmet Sait tarafından ta'lik ile yazılan ve Istanbul Üniversitesi kitaplığının Yıldız bölümünde 5506 numara ile kayıtlı bulunan 398 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

صحاح العجمی فی اللغة
SIHAH-ül-ACEMÎ
Fi-l-LÛGA
(Sıh. Ac. XV.)

Ankara'lı Yusuf oğlu Pîr Mehmet'in 1472 (877) yılında Farsçadan Arapça ve Türkçeye düzenlediği sözlüktür. Eserin Ayasofya kitaplığında 4697 numara ile kayıtlı bulunan 214 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Atıf Tüzüner'dir.

سر الاسرار و مطلع الانوار
SIRR-ül-ESRAR ve
MATLA-ül-ENVAR
(Sır. XVI.)

Hurufî şairlerden Istanbul'lu Mürekkepçi Enveri'nin eseridir. 1000 beyitlik 150 manzume ile bunların sonlarına eklenmiş öz Türkçe nesirlerdir. Bu nesirlerde telâffuz ve ahenk bakımından birbirine yakın olan kelimeler bir araya getirilmeğe çalışılmıştır. Bu sebeple ifade ve anlam bazan zaif kalmıştır. Selim Ağa kitaplığının Kemankeş bölümünde bulunan nesihle yazılmış 167 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarayan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

سیر ضریر
SİYER-i DARİR
(Si. Da. XIV.)

Erzurum'lu Mustafa Darir bin Yusuf'un 1388 (790) yılında Mısır Hükümdarı Berkuk adına, Eb-ül-Hasan-ül-Bekrî ile Abdülmelik bin Hişam'-ın Siyer kitaplarından, birbirini tamamlar şekilde seçerek dilimize çevirdiği mensur Siyer-i Nebevî'-dir. Bu değerli eserin, Süleymaniye kitaplığının Çelebi Abdullah Ef. bölümünde 251 numara ile kayıtlı bulunan 5 cilt halinde 1622 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan bu kitaplık müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

صولاق زاده تاریخی
SOLAKZADE TARİHİ
(Solak. XVII.)

1657 (1068) de ölen Mehmet Hemdemi Çelebi'nin Osmanlı saltanatının kuruluşundan 1644 (1054) yılına kadar geçen olayları anlatan eseridir. Vaktiyle Istanbul'da basılmış olan bu eserin Nuruosmaniye kitaplığında 3137 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

سلطان ولد دیوانی
SULTAN VELET
DİVANI
(Velet. XVIII-XIV.)

Mevlâna Celâlüddin Rumi'nin oğlu olup, Anadolu Türkçesinin yazılı şiir dilindeki ilk örneklerini veren Sultan Velet'in eseridir. Velet İzbudak'la Kilisli Rifat Bilge tarafından 1925 (1341) te Istanbul'da bastırılmıştır. Tarayan Velet İzbu-dak'tır.

سورنامه
SÛRNAME
(Sûr. XVIII.)

III. Ahmet'in, oğulları için 1719 (1132) yılında tertip ettiği tantanalı sünnet düğününü tasvir maksadıyla Seyyit Vehbi tarafından kaleme alınan eserdir. Vaktiyle, taş basması olarak eksik bir halde basılmış olan bu eserin, ta'lik yazı üstatlarından Mehmet Nazif Ef. kalemiyle 1754 (1168) de yazılan ve şimdi Istanbul Üniversitesi kitaplığının yazma eserler bölümünde 1607 numara ile kayıtlı bulunan 271 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

سهیل و نوبهار
SÜHEYL ü NEVBAHAR
(Süh. XIV.)

Ferhengname-i Sa'di çevirisi ile XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin şiir dilindeki ilk güzel örneklerini vermiş olan Hoca Mesut'un Farsçadan çevirdiği manzum hikâyedir. Çin hükümdarının kızı Nevbahar'a, bir nakkaşın yaptığı resimden âşık olan Yemen hükümdarının oğlu Süheyl'in Nakkaş ile birlikte Çin'e seyahatını ve birçok maceradan sonra sevdiğine kavuşmasını anlatır. Bu çeviri dil bakımından gayet zengin ve önemlidir. Eserin biricik yazma nüshası Berlin Kitaplığında bulunuyordu. Bu nüsha 1925 te Prof. Mortman tarafından Berlin'de bastırılmıştır. Bundan bir yıl sonra Çankırı'da minyatürlü bir nüsha daha bulunmuştur. Tarama, şimdi Kurum uzmanlarından Dehri Dilçin'in elinde bulunan bu nüsha üzerinden yapılmış, gerektikçe basılı nüshaya da bakılmıştır. Tarayan Dehri Dilçin'dir.

شاه و گدا
ŞAH ü GEDA
(Ş. G. XVI.)

Şair Taşlıca'lı Yahya Bey'in mesnevisidir. Konya Âsarıatika Müzesi kitapları arasında 2335 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüsha taranmıştır. Tarayan Türkçe öğretmenlerinden Hicri Göncel'dir.

شامل اللغة
ŞAMİL-ül-LÛGA
(Şamil. XVI.)

1540 (947) yılında memleketinde ölen değerli bilgin Afyonkarahisar'lı Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in 1505 (911) te büyük bir himmetle düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Eser başlıca iki bölüme ayrılmıştır : Birinci bölüm isimler, ikinci bölüm mastarlardır. İkinci bölümde manzum, mensur Farsça gramer kuralları gösterilmiş, çekim örnekleri de verilmiştir. Büyük bir özenle ortaya konulmuş olan bu değerli eserin, Afyonkarahisar Memleket kitaplığında 589 numara ile kayıtlı bulunan 673 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Türk Dil Kurumu uzmanlarından Dehri Dilçin'dir.

شهنامه ترجمهسی
ŞEHNAME TERCÜMESİ
(Şeh. Ş. XVI.)

İran şairi Firdevsi'nin ünlü Şehname'sinin Diyarbakır'lı Şerifi tarafından yapılan manzum çevirisidir. Şerifi, elli sekiz bin beyit olan bu çeviriyi Mısır Hükümdarı Kansu Gavri'ye sunduğu zaman her beyit için bir dinar atıyyeye nail olmuştur. Bu değerli mesnevinin Süleymaniye kitaplığının Damat İbrahim Paşa bölümünde 983 numara ile kayıtlı bulunan 1172 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شرف الانسان
ŞEREF-ül-İNSAN
(Şeref. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleyman adına kaleme aldığı eserdir. İnsanların yaradılışta hayvanlardan üstün olduklarını belirtmek için yazılmıştır. Lâmii'nin oğlu Derviş Mehmet tarafından 1537 (944) de Bursa'da yazılan ve şimdi Fatih kitaplığında 3999 numara ile kayıtlı bulunan 439 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شرعیه سجللری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. A. XVI.)

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı İmparatorluğunun son çağlarına kadar devam eden ve bugünkü hukuk mahkemeleri yerinde olan Şer'iyye mahkemelerinin gördüğü davalara ait tutanaklarla hüccet, berat, ferman... suretleri ve mahkemece el konulan miras eşyasının yazıldığı ana defterler, kütüklerdir. Bunlardan :

Ankara Şer'iyye mahkemesince tutulan XVI. yüzyıla ait defterlerden Ankara Etnoğrafya Müzesinde 1-5 numaralarla kayıtlı 5 defter taranmıştır. Tarayan Ankara Etnoğrafya Müzesi dahiliye müdürü Halit Ongan'dır.

شرعیه سجللری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. B. XV-XVI.)

Nitelikleri yukarıda açıklanan Şer'iyye sicillerinden Bursa Şer'iyye mahkemesince tutulan XV., XVI. yüzyıllara ait defterlerden Bursa müzesinde 1-12 numaralarla kayıtlı 12 defter taranmıştır. Tarayan Ankara Etnoğrafya Müzesi dahiliye müdürlüğünden emekli Halit Ongan'dır.

شرعیه سجللری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. E. XVI.)

Nitelikleri yukarıda açıklanan Şer'iyye sicillerinden Edirne Şer'iyye mahkemesince 1545 (952) yılından sonra tutulan defterlerden şimdi Topkapı Sarayı Müzesinde 479 numara ile kayıtlı 2 numaralı defter taranmış, öbür defterlerden de faydalanılmıştır. Tarayan ressam Murtaza Elker'dir.

شرعیه سجللری
ŞER'İYYE SİCİLLERİ
(Sic. K. XV-XVI)

Nitelikleri yukarıda açıklanan Şer'iyye sicillerinden Kayseri Şer'iyye mahkemesince tutulan XV., XVI. yüzyıllara ait defterlerden Ankara Etnoğrafya Müzesinde 1-8 numaralarla kayıtlı bulunan 8 defter taranmıştır. Tarayan Halit Ongan'dır.

شواهد النبوة ترجمهسی
ŞEVAHİD-ün-NÜBÜVVE TERCÜMESİ
(Şevahid. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin 1509 (915) yılında II. Bayezit adına Farsçadan dilimize çevirdiği ve birçok ilâveler yaptığı eserdir. Eserin Farsça aslı Molla Câmi'nindir. Hazreti Muhammed'in hak peygamber olduğuna tanık olarak gösterilen tarihe geçmiş olaylarla bazı islâm büyüklerinin olağanüstü hallerini anlatır. 1876 (1293) da Matbaa-i Âmire'de basılmış olan bu çevirinin Fatih kitaplığında 4276 numara ile kayıtlı bulunan yazma nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شیخ غالب دیوانی
ŞEYH GALİP DİVANI
(Ş. Galip. XVIII.)

Divan Edebiyatının ünlü şairlerinden Galata Mevlevihanesi postnişini Şeyh Galip Esat Dede'nin 1836 (1252) yılında Mısır'da Bulak matbaasında basılan divanıdır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

شیخی دیوانی
ŞEYHİ DİVANI
(Şeyhi. XV.)

XV. yüzyıl şairlerimizden Germiyan'lı Şeyhi Yusuf Sinan'ın divanıdır. Millet kitaplığının divan bölümünde 238 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmış ve Kurumumuzca bu nüshanın tıpkıbasımı da yayımlanmıştır. Tarayan Prof. Ali Nihat Tarlan'dır.

تاج الادب
TAC-ül-EDEB
(T. E. XV.)

Amasya'lı Ali Alâüddin bin Hüseyin'in 1453 (857) yılında yazdığı ahlak ve âdaptan bahseden eserdir. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 89 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan bu kitaplık işyarlarından Süut Yavsı'dır.

تعريفنامهٔ استانبول
TA'RİFNAME-i ISTANBUL
(Tar. Is. XVI.)

Tezkire-i Şuara sahibi Kastamonu'lu Lâtifi'nin eseridir. Müellif, 1582 (990) de bir seyahatı sırasında bindiği geminin batmasıyla ölmüştür. Ta'rifname'nin Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2272 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Ragıp Paşa kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

تاريخ آل عثمان
TARİH-i ÂL-i OSMAN
(Hadidi. XVI.)

Firecik'li Hadidi'nin 1523 (930) yılında yazdığı manzum Osmanlı tarihidir. Hadidi, yaşadığı çağdan önceki olayları Âşık Paşazade tarihinden almış, yaşadığı çağı ise gördüğü, bildiği, duyduğu gibi yazmıştır. Eserin, Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 152 3444 numara ile kayıtlı bulunan 933 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تاريخ آل سلجوق ترجمه‌سی
TARİH-i ÂL-i SELÇUK TERCÜMESİ
(Ta. Sel. XV.)

İran, Kerman ve Anadolu Selçukluları hakkında Farsça olarak yazılmış olan tarih kitabının yazıcıoğlu Ali adlı bir zat tarafından 1436 (840) da yapılan çevirisidir. Çevirmen bu eserini II. Murat'a sunmuştur. Topkapı Sarayı kitaplığının Enderun bölümünde 1436 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تاريخ ابن كثير ترجمه‌سی
TARİH-i İBNİ KESİR TERCÜMESİ
(Kesir. XV.)

XIV. yüzyılda Şam'lı İmadüddin İsmail bin Ömer'in Arapça olarak yazdığı tarih kitabının 1438 (842) de Hızır bin Celâlüddin tarafından Türkçeye yapılan çevirisidir. Dil bakımından pek önemli olan bu eserin Süleymaniye kitaplığın-

da 896 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

تاریخ شاهی
TARİH-i ŞAHİ
(Ta. Şahi. XVI.)

XVI. yüzyıl bilginlerinden İbrahim adlı bir zat tarafından 1572 (980) de yazılmış tarih kitabıdır. Asıl adı (Tevarih-i Şahi fi-l-Ehadis-il-İlâhi) olan bu değerli eser, yaradılıştan Hud Peygamberin Tanrı tarafından Âd kavmine gönderildiği zamana kadar geçen olayları anlatmaktadır. Eserin, Süleymaniye kitaplığının Hamidiye bölümünde 306 numara ile kayıtlı bulunan 127 yapraklı birinci cildi taranmıştır. Tarayan Kıvamettin Burslan'dır.

تضرعنامه
TAZARRU'NAME
(Tazarru. XV.)

1480 (891) yılında Hızır Beyoğlu Sinan Paşa'nın Tanrı'ya yakarılarını ve Peygamber'le bazı din ululanını öğüşlerini içine alan mensur-manzum eserdir. Vaktiyle Ebuzziya külliyatı arasında "Tazarruat-ı Sinan Paşa" adıyla birkaç forması basılmıştır. Istanbul Üniversitesi kitaplığında 1818 numara ile kayıtlı bulunan 318 sayfalı yazma nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تبارك تفسیری
TEBAREKE TEFSİRİ
(Tebareke. XIV.)

Ankara'lı Mustafa bin Mehmet adlı bir zatın Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa adına 1330 (731) yılında açık bir Türkçeyle yazdığı tefsirdir. Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 45 numara ile kayıtlı bulunan 135 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تفسیر ابی اللیث ترجمه‌سی
TEFSİR-i EBİLLEYS TERCÜMESİ
(Leys. Ar. XV.)

997 (387) yılında ölen Semerkant'lı Ebülleys Nasır bin İbrahim'in yazdığı Arapça Kur'an tefsirinin çevirisidir. Çeviren 1450 (854) de ölen ünlü Türk bilgini İbni Arapşah Ahmet'tir. Çevirinin Istanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 73 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan emekli öğretmen Atıf Tüzüner'dir.

تفسیر ابی اللیث ترجمه‌سی
TEFSİR-i EBİLLEYS TERCÜMESİ
(Leys. Mu. XIV-XV.)

1429 (833) yılında memleketinde ölen değerli bilginlerimizden İzmik'li Musa bin Hacı Hüseyin'-in çevirisidir. Eserin Arapça aslı 997 (387) de ölen Semerkant'lı Ebülleys Nasır bin İbrahim'-indir. Sade bir dille yapılmış olan bu önemli çevirinin, Topkapı Sarayı kitaplığının Revan köşkü bölümünde 118 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Kıvamettin Burs-lan'dır.

تفسیر ابی اللیث ترجمه‌سی
TEFSİR-i EBİLLEYS TERCÜMESİ
(Leys. Dâi. XV.)

XV. yüzyıl şair ve bilginlerinden Germiyan'lı Ahmet Dâi tarafından yapılan çeviridir. Eserin Arapça aslı 997 (387) de ölen Semerkant'lı Ebül-leys Nasır bin İbrahim'indir. Çevirinin Nuruos-maniye kitaplığında 138-191 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Sadettin Nüzhet Ergun'dur.

ترجمان
TERCEMAN
(Terceman. XV.)

XV. yüzyılın dil ve din bilginlerinden Ankara'lı Pîr Mehmet bin Yusuf tarafından 28 bö-lüm üzerine 3 cilt olarak düzenlenen Arap-çadan Türkçeye sözlüktür. Sözlüğün Ali Paşa kitaplığında 2604 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.
(Osmanlı Müellifleri, müellifin ölüm yılını 1461 (866) olarak gösteriyorsa da Pîr Mehmet "Sıhah-ül-Acemî fi-l-Lûga" adlı eserini 1472 (877) de düzenlediğine göre ölüm tarihinin daha sonra olması gerekir.)

ترجمان بداية
TERCEMAN-ı BİDAYE
(Ter. Kurt. XVI.)

1588 (996) yılında ölen bilgin ve sofilerimizden Kurt Dede sanıyle tanılan Tatar Pazarcık'lı Şeyh Mehmet bin Ömer Ef.'nin eseridir. Başta (Bidaye) olmak üzere (Fıkh-ı Ekber, Vikaye, Hidaye...) gibi temel din kitaplarından fayda-lanılarak meydana getirilmiş olan bu çevirinin Istanbul kitaplıklarından bazılarında nüshaları vardır. Fatih kitaplığında 1532 numara ile kayıtlı

bulunan 549 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تسهيل
TESHİL
(Teshil. XIV.)

Ünlü bilgin ve hekimlerimizden Konya'lı Hacı Paşa'(Celâlüddin Hızır) nın hekimliğe dair yazdığı eserlerdendir. Bayezit kitaplığının Veliyüddin Ef. bölümünde 2490 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmış, gerektikçe Süleymaniye kitaplığındaki nüshaya da bakılmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تواريخ آل عثمان
TEVARİH-i ÂL-i OSMAN
(T. Oruç. XV.)

Kuruluşundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar olan Osmanlı tarihidir. Müellifi Oruç Bey'dir. Eser, 1925 yılında Hanover'de basılmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

تذكرة الاولیا ترجمهسی
TEZKİRET-ül-EVLİYA TERCÜMESİ
(Tez. Ba. XV.)

İran'ın ünlü bilgin ve sofilerinden 1239 (637) yılında ölen Feridüddin Attar'ın Tezkiret-ül-Evliya adlı eserinin çevirisidir. Çevirmeni bilinmeyen bu değerli eserin XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılmaktadır. 16 zatın hal tercümesinden bahseden ve 215 sayfa olan bu çeviri Bayezit kitaplığında 3286 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Tarayan Istanbul Lisesi Türkçe öğretmeni Tahir Nejat Gencan'dır.

تذكرة الاولیا ترجمهسی
TEZKİRET-ül-EVLİYA TERCÜMESİ
(Tez. Lâ. XV.)

Feridüddin Attar'ın Tezkiret-ül-Evliya adlı eserinin çevirisidir. Çeviren belli değildir. Dil ve üslûp bakımından XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu çevirinin Derviş Mehmet adlı bir zat tarafından yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Lâleli bölümünde 2031 numara ile kayıtlı bulunan 807 yaprakh nüsha taranmıştır. Tarayan Haydarpaşa Lisesi edebiyat öğretmeni Etem Kutsan'dır.

تذكرة الاولیا
ترجمەسی

TEZKİRET-ül-EVLİYA
TERCÜMESİ
(Tez. Ün. XV.)

Feridüddin Attar'ın Tezkiret-ül-Evliya adlı esenin çevirisidir. Çeviren belli değildir. 1527 (934) yılında Mehmet bin Şeyh Ali adlı bir zat tarafından yazılan ve Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 177 numara ile kayıtlı bulunan 269 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Hasan Ortekin'dir.

تبر مسبوك ترجمەسی
TİBR-i MESBÛK
TERCÜMESİ
(Tibr. XVI.)

1571 (979) de kadılık göreviyle bulunduğu Üsküp'te ölen Bursa'lı Âşık Mehmet Çelebi'nin Kanuni Sultan Süleyman adına Farsçadan çevirdiği eseridir. (Dökme altun) gibi güzel öğütleri içinde toplayan bu olgun eserin (Et-tibr-ülmesbûk fi Nasayih-il-Mülûk) adındaki Farsça aslı XI. yüzyılda yaşayan eşsiz bilgin İmam Gazali tarafından İran Selçuklularından Melikşah'ın oğlu Sultan Mehmet için yazılmıştır.
Çağının oldukça arı dili ve güzel üslûbuyla yapılmış olan çevirinin, Süleymaniye kitaplığının Lala İsmail bölümünde 254 numara ile kayıtlı bulunan 232 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفهٔ عاصم
TUHFE-i ASIM
(Asım. XVIII-XIX.)

Antep'li Mütercim Ahmet Asım'ın Arapçadan Türkçeye manzum sözlüğüdür. 1839 (1234) da Mısır'da Bulak matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفهٔ وهبی
TUHFE-i VEHBİ
(Tuhfe. XVIII-XIX.)
و شرحی
ve ŞERHİ
(Tuhfe. Ş. XVIII-XIX.)

Maraş'lı Sünbülzade Vehbi'nin Tuhfe-i Vehbi adlı Farsçadan Türkçeye manzum sözlüğü ve ona Elbistan'lı Seyyit Ahmet Hayati tarafından yapılan şerhtir. Basılmış olan nüsha taranmıştır. Metinden tanık alındığı zaman kısaltma (Tuhfe.) olarak, şerhten tanık alındığı zaman (Tuhfe. Ş.) olarak gösterilmiştir. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفة الكبار فى اسفار البحار

TUHFET-ül-KİBAR fi ESFAR-il-BİHAR *(Tuh. Ki. XVII.)*

Değerli bilgin Kâtip Çelebi'nin denizciliğe dair eseridir. İbrahim Müteferrika tarafından 1728 (1141) de basılmış olan küçük kıtada 149 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

تحفة اللطائف

TUHFET-ül-LETAİF *(Tuh. Le. XV.)*

XV. yüzyıl bilginlerinden Abdülcebbaroğlu Ahmet adlı bir zatın eseridir. Konusu ahlak ve mev'ızadır. 1493 (899) te İlyas bin Resûl tarafından yazılan ve şimdi Ragıp Paşa kitaplığının Yahya Ef. bölümünde 189 numara ile kayıtlı bulunan küçük kıtada 394 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

TÜRK SAZ ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ *(Saz. XVI-XIX.)*

Prof. Fuat Köprülü tarafından iki cilt halinde 1940 ta yayımlanmış olan bu değerli kitapta XVI. yüzyıldan bugüne kadar yurdumuzda yetişen saz şairlerinden pek çoğunun şiirleri toplanmış bulunmaktadır. Bu eserden taranan kelime ve tanıklar hangi şaire ait ise "Saz." kısaltmasının yanına o şairin adı ve yaşadığı yüzyıl yazılmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Şükrü Kurgan'dır.

اعجوبة الغرائب

U'CÛBET-ül-GARAİB *(Uc. Gar. XV.)*

XV. yüzyıl bilgin ve şairlerinden Malkara'lı Bahaüddin'in, 1423 (827) yılında müderris olarak bulunduğu Ayasluğ'da kaleme aldığı Arapça ve Farsçadan Türkçeye 400 beyitlik manzum sözlüktür. Asıl adı (U'cûbet-ül-Garaib fi Nazm-il-Cevahir-il-Acaib) tir. Bu küçük sözlüğün bazı kitaplıklarda nüshaları vardır. Bayezit kitaplığında 948 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Behçet Yazar'dır.

وحدتنامه

VAHDETNAME *(Vahdet. XV.)*

XV. yüzyıl bilgin ve sofilerinden Afyonkarahisar'lı Abdürrahim Ef.'nin 1460 (865) da yazdığı tasavvufî manzum eserdir. Istanbul Üniversitesi kitaplığının edebiyat bölümünde 808 numara ile kayıtlı bulunan 170 yaprakh nüsha taranmıştır.

Tarayan Süleymaniye kitaplığı müdürü Zahir Hasırcıoğlu'dur.

واصف ديوانى
VASIF DİVANI
(Vasıf. XIX.)

1824 (1240) yılında ölen Enderunlu Vasıf Osman Bey'in divanıdır. 1841 (1257) de Takvim-i Vakayi' matbaasında basılan nüsha taranmıştır. Tarayan Devlet Matbaası musahhihlerinden Avni Aktuç'tur.

ولايتنامهٔ حاجى بكتاش
VELÂYETNAME-i HACI BEKTAŞ
(Bektaş. XV.)

XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılan bu eser, Halep'te Sultan Baba tekkesinde adı bilinmeyen bir derviş tarafından yazılmıştır. Kitap, adından da anlaşılacağı üzere Hacı Bektaş Veli'nin ve halifelerinden bazılarının hal tercümelerinden ve kerametlerinden bahsetmektedir. 1844 (1260) te Istanbul'da Hüseyin Tevfik adlı bir zat tarafından yazılan ve şimdi Muhtar Dağlı'nın özel kitapları arasında bulunan 465 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Başvekâlet Arşiv dairesi memurlarından Murtaza Dede'dir.

ويسه ورامين
VEYSE ve RAMİN
(Veyse. XVI.)

Bursa'lı Lâmii Çelebi'nin, Kanuni Sultan Süleyman'ın buyruğu üzerine Farsçadan dilimize çevirdiği manzum eserdir. Farsça aslı Cürcan'lı Fahrüddin'in olan bu güzel mesnevi, İran şahının kızı Veyse ile Turan hakanının oğlu Ramin arasında geçen aşk macerasını anlatır. Çevirinin 1532 (939) de hattat Yahya bin Bâli kalemiyle yazılan ve şimdi Süleymaniye kitaplığının Esat Ef. bölümünde 2853 numara ile kayıtlı bulunan 207 yaprakh nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

يادكار ابن شريف
YADİGÂR-ı İBNİ ŞERİF
(Yadigâr. XIV.)

XIV. yüzyıl hekimlerinden Ali Çelebi bin Şerif'in Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey adına yazdığı hekimliğe dair eserdir. Âşir Ef. kitaplığında 734 numara ile kayıtlı bulunan 768 yapraklı nüsha taranmış, gerektikçe Istanbul Üniversitesi kitaplığında 989 numara ile kayıtlı bulunan nüshaya

da bakılmıştır. Tarayan Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvamettin Burslan'dır.

يحى بك ديوانى
YAHYA BEY DİVANI
(Yahya Bey. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Dokakinzade Yahya Bey'in divanıdır. Bu divanın, Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 516 ve 517 numaralarla kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır. 517 numaralı nüsha taranmış, gerektikçe 516 numaralı nüshaya da bakılmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

يونس امره ديوانى
YUNUS EMRE DİVANI
(Yunus. XIII-XIV.)

İçli duygularında, lirizminde, tasavvufî, ahlâkî telâkkilerinde öz Türkçe kelimelerle çok sade ve samimi bir dil kullanmış olan bu heyecanlı derviş şairin divanı ve "Risalet-ün-Nushiyye"si Abdülbaki Gölpınarlı'nın birçok nüshalardan faydalanmak suretiyle meydana getirdiği nüsha taranmıştır. Tarayan Abdülbaki Gölpınarlı'dır.

يوسف وزليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Şeyd. XIII.)

XIII. yüzyıl şairlerinden Şeyyat Hamza'nın manzum eseridir. Batı Türk edebiyatının ilk ürünlerindendir. O çağın, derli toplu olarak bize kadar gelebilen bu biricik yadigârı Dehri Dilçin tarafından basıma hazırlanmış, Kurumumuzca da tıpkıbasımıyla birlikte 1946 yılında yayımlanmıştır. Tarayan Dehri Dilçin'dir.

يوسف وزليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Da. XIV.)

XIV. yüzyıl bilginlerinden Erzurum'lu Darir'in mensur eseridir. Dil bakımından büyük önemi olan bu kitabın Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kitaplığında 862 numara ile kayıtlı bulunan 53 sayfalı yazma nüshası taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Süreyya Kula'dır.

يوسف و زليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Hamdi. XV.)

1508 (914) de Göynük'te ölen Akşemseddinoğlu Ahmet Hamdi'nin 1491 (897) yılında yazdığı manzum eserdir. Istanbul Üniversitesi kitaplığı-

nın Halis Ef. bölümünde 3812 numara ile kayıtlı bulunan 179 yapraklı nüsha taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Mehmet Boğaç'tır.

يوسف و زليخا
YUSUF ve ZELİHA
(Yuz. Şems. XVI.)

Buyük Türk bilgini Kemalpaşazade Ahmet Şemsuddin Ef.'(İbni Kemal) nin 7777 beyit olarak kaleme alıp II. Bayezit'e sunduğu manzum hikâyedir. Konusu Kur'andan alınmış olduğu için, müellif mümkün olduğu kadar bu çerçeveden dışarı çıkmamağa çalışmıştır. Millet kitaplığının Ali Emiri bölümünde 1171 numara ile kayıtlı bulunan 407 sayfalı nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

يوز حديث ترجمه‌سی
YÜZ HADİS TERCÜMESİ
(Yüz. Ha. XIV.)

XIV. yüzyıl bilginlerinden Erzurum'lu Yusuf oğlu Mustafa Darir'in eseridir. Darir, Peygamberin özlü sözlerini gereğince anlatabilmek için eserine yer yer dinî ve ahlâkî hikâyeler de katmıştır. Bu eserin, Millet kitaplığının Ali Emiri-Şer'iyye bölümünde 1154/133 numara ile kayıtlı bulunan 140 yapraklı nüshası taranmıştır. Tarayan bu kitaplık işyarlarından Süut Yavsı'dır.

زادالعباد ترجمه‌سی
ZAD-ül-İBAD TERCÜMESİ
(Zad. XVI.)

"İhya-i Ülûm, Fazail-i A'mâl, Zehret-ür-Rıyaz, Tenbih-ül-Gafilîn, Şir'at-ül-İslâm, Sema' Risalesi, Münyet-ül-Fukaha, Acaib-ül-Mahlûkat, Mealîm -üt-Tenzil, Keşşaf..," gibi temel din ve tasavvuf kitaplarından seçilerek meydana getirilmiş olan Arapça Zad-ül-İbad adlı eserin çevirisidir. Arapça aslının ne zaman ve kim tarafından yazıldığı bilinmediği gibi çevirmenin de kim olduğu bilinmemektedir. Çevirinin, bazı bakımlardan, XVI. yüzyıl ürünlerinden olduğunu kabul etmek mümkündür. Fatih kitaplığında 2580 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

ذاتی کلیاتی

ZATİ KÜLLİYATI

(Zati. XVI.)

XVI. yüzyıl şairlerinden Balıkesir'li Zati'nin kaside, gazel ve kıt'alarıyla mensur, manzum lâtifelerini, Şem' ü Pervane'sini içinde toplayan külliyatıdır. Murat Molla kitaplığında 443 numara ile kayıtlı bulunan nüsha taranmıştır. Tarayan edebiyat öğretmenlerinden Tahir Nejat Gencan'dır.

زهرالکمام ترجمهسی

ZEHR-ül-KİMAM TERCÜMESİ

(Zehr. XVI.)

Koca Nişancı sanıyla tanılan Tosya'lı Celâlzade Nişani Mustafa Çelebi'nin 1560 (968) yılında, kendi zevkına göre bazı değişiklikler yapmak suretiyle Arapçadan Türkçeye çevirerek II. Selim'e sunduğu mensur-manzum eserdir. Konusu Hazreti Yusuf kıssasıdır. Asıl adı (Cevahir-ül-Ahbar fi Hasail-il-Ahyar) olan çevirinin Nuruosmaniye kitaplığında 2356 numara ile kayıtlı bulunan 345 sayfalı nüshası taranmıştır. Tarayan Kilisli Rifat Bilge'dir.

BU KİTABIN KAYNAĞI OLAN 227 ESERİN YAZILDIĞI YÜZYILLAR SIRASIYLA ADLARI VE KISALTMALARI

XIII. Yuz. Şeyd.	Yusuf ve Zeliha
XIII. - XIV. Velet.	Sultan Velet Divanı
XIII - XIV. Yunus.	Yunus Emre Divanı
XIV. Anter.	Antername
XIV. Dah.	Dâstan-ı Ahmet Harami
XIV. Dede.	Dede Korkut Kitabı
XIV. Edviye.	Edviye-i Müfrede
XIV. Enb.	Kısas-ı Enbiya
XIV. Fer.	Ferişteoğlu Lûgati
XIV. Ferh.	Ferhengname-i Sa'di Tercümesi
XIV. Fütuh.	Fütuh-üş-Şam Tercümesi
XIV. Ga.	Garibname
XIV. Hurş.	Hurşid ü Ferahşad
XIV. Işk.	Işkname
XIV. İhlâs.	İhlâs Tefsiri
XIV. Kadı.	Kadı Burhanettin Divanı
XIV. Kel.	Kelile ve Dimne
XIV. Man. Tayr.	Mantık-ut-Tayr
XIV. M. Bay.	Müfredat-ı İbni Baytar Tercümesi
XIV. Mü. Şi.	Müntehab-üş-Şifa
XIV. Nesimi.	Nesimi Divanı
XIV. Si. Da.	Siyer-i Darir
XIV. Süh.	Süheyl ü Nevbahar
XIV. Tebareke.	Tebareke Tefsiri
XIV. Teshil.	Teshil
XIV. Yadigâr.	Yadigâr-ı İbni Şerif
XIV. Yuz. Da.	Yusuf ve Zeliha
XIV. Yüz. H.	Yüz Hadis Tercümesi
XIV. - XV. Enfes.	Enfes-ül-Cevahir
XIV - XV. Hamza.	Hamzaname
XIV - XV. İs.	İskendername
XIV - XV. İs. H.	İskender Kitabı
XIV - XV. Leys. Mu.	Tefsir-i Ebilleys Tercümesi

XIV - XV. Melhame.	Melhame-i Şemsiyye
XIV - XV. Müneb.	Münebbih-ür-Râkıdîn
XV. Ac.	Acaib-ül-Mahlûkat
XV. Ac. A.	A'ceb-ül-Acaib
XV. Adni.	Adni Divanı
XV. Ah. Pş.	Ahmet Paşa Divanı
XV. Akr.	Akrabadin Tercümesi
XV. Anasır.	Anasır-ı Erbaa
XV. Ata.	Atalar Sözü
XV. Bektaş.	Velâyetname-i Hacı Bektaş
XV. Beş.	Beşaretname
XV. Cam.	Camasbname
XV. Cem.	Cem Divanı
XV. Cennet.	Miftah-ül-Cenne
XV. Cev. Es.	Cevahir-ül-Esdaf
XV. Cinan.	Cinan-ül-Cenan
XV. Çeng.	Çengname
XV. Dâi.	Dâi Divanı
XV. Delil.	Delil-ül-İbad
XV. Envar.	Envar-ül-Âşıkîn
XV. Enveri.	Düsturname-i Enveri
XV. Eşrefoğlu.	Eşrefoğlu Divanı
XV. Fatih. Ka.	Fatih Kanunnamesi
XV. Faz.	Fazail-i Mekke ve Medine ve Beyt-ül-Makdis
XV. Ferec.	Ferec Ba'd-eş-Şidde
XV. G. Ra.	Gülşen-i Raz Tercümesi
XV. Güls.	Gülistan Tercümesi
XV. Güzide.	Kitab-ı Güzide
XV. Hay.	Hayat-ül-Hayvan Tercümesi
XV. Hazain.	Hazain-üs-Saâdat
XV. Hikmet.	Hikmetname
XV. İbrahim.	İbrahim Bey Külliyatı
XV. İrşad.	İrşad-ül-Mürid il-el-Murad
XV. Kab.	Kabusname Tercümesi
XV. Kesir.	Tarih-i İbni Kesir Tercümesi
XV. K. Ü.	Kemal Ümmi Divanı
XV. Ley.	Leylâ ve Mecnun
XV. Leys. Ar.	Tefsir-i Ebilleys Tercümesi
XV. Leys. Dâi.	Tefsir-i Ebilleys Tercümesi
XV. Maârif.	Maârifname
XV. Mesihi.	Mesihi Divanı
XV. Mevlid.	Mevlid
XV. Miftah	Miftah-ül-Lûga

XV.	Mih.	Mihr ü Müşteri
XV.	Mihri.	Mihri Divanı
XV.	M. Na.	Mücerrebname
XV.	Muham.	Muhammediyye
XV.	Münteha.	Münteha
XV.	Müslim.	Ebamüslimname
XV.	Müz.	Müzekk-in-Nüfus
XV.	Nizami.	Nizami Divanı
XV.	Ravza.	Ravzat-ül-Envar
XV.	Ruşeni.	Ruşeni Divanı
XV.	Saat.	Saatname
XV.	Salâtin.	Salâtinname
XV.	Sarıca.	Sarıca Kemal Divanı
XV.	Sıh. Ac.	Sıhah-ül-Acemî fi-l-Lûga
XV.	Şeyhi.	Şeyhi Divanı
XV.	Ta. Sel.	Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi
XV.	Tazarru.	Tazarru'name
XV.	T. E.	Tac-ül-Edeb
XV.	Tennuri.	Gülzar-ı Tennuri
XV.	Terceman.	Terceman
XV.	Tez. Ba.	Tezkiret-ül-Evliya Tercümesi
XV.	Tez. La.	Tezkiret-ül-Evliya Tercümesi
XV.	Tez. Ün.	Tezkiret-ül-Evliya Tercümesi
XV.	T. Oruç.	Tevarih-i Âl-i Osman
XV.	Tuh. Le.	Tufet-ül-Letaif
XV.	Uc. Gar.	U'cûbet-ül-Garaib
XV.	Vahdet.	Vahdetname
XV.	Yuz. Hamdi.	Yusuf ve Zeliha
XV - XVI.	Cev. Ah.	Cevahir-ül-Ahbar
XV - XVI.	Saadet.	Saadetname
XV - XVI.	Sic. B.	Şer'iyye Sicilleri
XV - XVI.	Sic. K.	Şer'iyye Sicilleri
XVI.	Ab. Na.	Abdalname
XVI.	Ah.	Ahteri-i Kebir
XVI.	Alâ.	Alâeddin Kaygusuz Divanı
XVI.	Âli.	Âli Divanı
XVI.	Ârifîn.	Enis-ül-Ârifîn
XVI.	Âş.	Âşık Paşazade Tarihi
XVI.	Aşki.	Aşki Divanı
XVI.	Bab.	Babus-ül-Vâsıt
XVI.	Baki.	Baki Divanı
XVI.	Budın.	Fetihname-i Budın

XVI.	Caf.	Câmi-ül-Fürs
XVI.	Câm. Na.	Câmi-ün-Nasayih
XVI.	Cinas.	Cinan-ül-Cinas
XVI.	D. B.	Divan-ı Türki-i Basit
XVI.	Deka.	Dekayık-ül-Hakayık
XVI.	Deş.	Et-Tuhfet-üs-Seniyye
XVI.	Enis.	Enis-ül-Guzat
XVI.	Fazilet.	Faziletname
XVI.	Figani.	Figani Divanı
XVI.	Fuzuli.	Fuzuli Külliyatı
XVI.	Gülşeni.	Gülşeni Divanı
XVI.	Güvahi.	Pendname-i Güvahi.
XVI.	Hadidi.	Tarih-i Âl-i Osman
XVI.	Hadika.	Hadikat-üs-Süada
XVI.	Ha. Ş.	Hafız Şerhi
XVI.	Hayali.	Hayali Divanı
XVI.	Hüs. Dil.	Hüsn ü Dil
XVI.	Kanun. Os.	Kanunname-i Âl-i Osman
XVI.	K. B.	Kitab-ı Bahriye
XVI.	Lâmii.	Lâmii Divanı
XVI.	Lârendi.	Leylâ ve Mecnun
XVI.	Letaif.	Mecma-ül-Letaif
XVI.	Men. Av.	Menazır-ül-Avalim
XVI.	Mevahib.	Mevahib-ül-Hallak fi Meratib-il-Ahlak
XVI.	Mîri.	Mihr ü Müşteri
XVI.	Muhibbi.	Muhibbi Divanı
XVI.	Nihani.	Nihani Divanı
XVI.	Ni'meti.	Lûgat-i Ni'metullah
XVI.	Rahat.	Rahat-ül-Ervah
XVI.	Raufi.	Hadikat-üs-Süada
XVI.	Rav. Ah.	Ravzat-ül-Ahbar Tercümesi
XVI.	Revani.	Revani Divanı
XVI.	Ruhi.	Ruhi Divanı
XVI.	Saa. Pend.	Saadetname
XVI.	Selâman.	Selâman ve Ebsâl Tercümesi
XVI.	Selim.	Selimname
XVI.	Sır.	Sırr-ül-Esrar ve Matla-ül-Envar
XVI.	Sic. A.	Şer'iyye Sicilleri
XVI.	Sic. E.	Şer'iyye Sicilleri
XVI.	Şamil.	Şamil-ül-Lûga
XVI.	Şeh. Ş.	Şehname Tercümesi
XVI.	Şeref.	Şeref-ül-İnsan
XVI.	Şevahid.	Şevahid-ün-Nübüvve Tercümesı

XVI. Ş. G.	Şah ü Geda
XVI. Tar. Is.	Tarifname-i Istanbul
XVI. Ta. Şahi.	Tarih-i Şahi
XVI. Ter. Kurt.	Terceman-ı Bidaye
XVI. Tibr.	Tibr-i Mesbûk Tercümesi
XVI. Veyse.	Veyse ve Ramin
XVI. Yahya Bey.	Yahya Bey Divanı
XVI. Yuz. Şems.	Yusuf ve Zeliha
XVI. Zad.	Zad-ül-İbad Tercümesi
XVI. Zati.	Zati Külliyatı
XVI. Zehr.	Zehr-ül-Kimam Tercümesi
XVI. - XVII. P.S.A.	Pir Sultan Abdal
XVI - XIX. Saz.	Türk Saz Şairleri Antolojisi
XVII. Ak.	Âşık Divanı
XVII. Atai.	Atai Divanı
XVII. Atai. Ha.	Hamse-i Atai
XVII. Cam. Fa.	Cami-ül-Faris
XVII. Cev. Ke.	Cevahir-ül-Kelimat
XVII. Cihan.	Cihannüma
XVII. Ev.	Evliya Çelebi Seyahatnamesi
XVII. Genc.	Genc-i Leâl
XVII. Hâleti.	Hâleti Divanı
XVII. Kara.	Karacaoğlan
XVII. Kâtibi.	Kâtibi
XVII. Kayıkçı.	Kayıkçı Kul Mustafa
XVII. Koçu.	Koçu Bey Risalesi
XVII. Kuloğlu.	Kuloğlu
XVII. Men. Cev.	Menazım-ül-Cevahir
XVII. Müntehab.	Müntehab-ül-Lûga
XVII. Nasayih.	Nasayih-ül-Mülûk
XVII. Naz. Le.	Nazm-ül-Leâl
XVII. Nigâ. Ter.	Nigâristan Tercümesi.
XVII. Niyazi.	Niyazi Divanı
XVII. Nuh. Tuh.	Nuhbet-üt-Tuhfe
XVII. Os. Kanun.	Osmanlı Kanunnameleri
XVII. Solak.	Solakzade Tarihi
XVII. Tuh. Ki.	Tuhfet-ül-Kibar fi Esfar-il-Bihar
XVII. XVIII. Aks.	Aks-el-İreb
XVII - XVIII. Kâni.	Münşeat ve Mektubat-ı Kâni
XVII - XVIII. Nabi.	Nabi Divanı
XVII - XVIII. Naima.	Naima Tarihi
XVII - XVIII. Sabit.	Sabit Divanı
XVIII. Battal.	Battal Gazi

XVIII.	Hüs. Aşk.	Hüsn ü Aşk
XVIII.	Kdeb.	Kanun-ül-Edeb
XVIII.	Lû. Şeh.	Lûgat-i Şehname
XVIII.	Nedim.	Nedim Divanı
XVIII.	Sûr.	Sûrname
XVIII.	S. Vehbi.	Seyyit Vehbi Divanı
XVIII.	Ş. Galip.	Şeyh Galip Divanı
XVIII.	XIX. Asım.	Tuhfe-i Asım
XVIII - XIX.	Bürh.	Bürhan-ı Katı' Tercumesi
XVIII - XIX.	Fazıl.	Fazıl Külliyatı
XVIII - XIX.	Hal. Şa.	Halk Şairleri
XVIII - XIX.	Kam.	Kamus Tercümesi
XVIII - XIX	Naz. Cev.	Nazm-ül-Cevahir
XVIII - XIX.	Nuhbe.	Nuhbe-i Vehbi
XVIII - XIX.	Tuhfe.	Tuhfe-i Vehbi
XIX.	Emrah.	Erzurum'lu Emrah
XIX.	Ged.	Gedai
XIX.	Hengâmi.	Hengâmi
XIX.	Kam. Os.	Kamus-ı Osmani
XIX.	Kuddusi.	Kuddusi Divanı
XIX.	Mihnet.	Mihnetkeşan
XIX.	Molla.	İzzet Molla Divanı
XIX.	Vasıf.	Vasıf Divanı

C

cabalamak : Caba olarak vermek, ihda etmek.

§ Kangısın dilersen sana cabalarım جبالرم . *(Ev. XVII. 11, 259)*

§ Evliya, elbette bunu bana cabalasıñ جبالرسك dedi. *(Ev. XVII. II, 275)*

cabayı kesmemek : Bedava vermekte devam etmek.

Arkadaş zemmetme kahvecileri
Kahvecinin bazen iyisi vardır
Yedirir ekmeği, kesmez cabayı
Harcın hesabetmez dayısı vardır *(Saz. Sırrı. XVIII. 430)*

cağ : → **çağ (I).**

cağıştı : → **çağıştı.**

cağlamak : → **çağlamak.**

cahilceler : Cahillik durumunda olanlar.

Kanı ol gelmez deyü bahs eyleyen cahilceler جاهلجەلر
Hak budur ki âkıle anlar katı nâdan gelir *(Baki. XVI. 24)*

cak : → **çak.**

calasın : → **cılasın .**

calasun : → **cılasın.**

calk : Tamamiyle, tam.

§ ... Dahi calk جلق yaramazdur, erliği zaif ider. *(Mü. Şi. XIV - XV. 9)*

camadan : Yünden elbise.

§ Midre'a مدرعة [*Ar.*]: Eteği kısacık, yenleri daracık, koyun yününden dokunmuş bir libastır. Kumaşı ismine mele ve

örmek derler, anı zâhitler giyerler ve ana camadan جمادن ve dir' de derler. *(Bab. XVI. 1, 301)*

camışlanmak : → **çamışlanmak.**

camışlık : → **çamışlık.**

camus öküzü : Erkek manda.

§ Karye-i Keykubat'ta iki camus öküzü جاموس اوکوزی tutulup bunda il nâibine meclis-i şer'de teslim eylediler. *(Sic. K. XV. 1, 346)*

can : 1. Sevimli, sevgili.

Şah ana kalmasın oğlan yiğittir
Begayet gönlü nazik can جان yiğittir *(Hurş. XIV. 71)*

2. Muhip, tarikat âşıkı.

§ Ahmet Yesevî Hazretlerine bir talip can جان gelse kurban kesilip ve lokması yinip... *(Bektaş. XV. 96)*

cana başa kalmamak : → **cana kalmamak.**

cana geçer : Yürekten kabul edilir.

§ Fâris etti : Buyur birader nedir muradın, cana geçer جانه کچر dedi. *(Müslim. XV. 3, 83)*

cana kalmamak, (cana başa kalmamak) : Canı başı esirgememek.

Sahib-kadem uğur eri bir ihtiyardır
Kalmaz قلمز gazâ yolunda gider başa cana جانه باشه tuğ *(Aşki. XVI. 32)*

Vefadâr oldurur kim cana kalmaz جانه قلمز
Nider sîm ü zer ü mercana kalmaz *(Letaif. XVI. 85)*

Dostum her kûşede bin dertmendin var senin
Cana kalmaz جانه قلمز sanma benden yeğ levendin var senin *(Nihani. XVI. 56)*

Başım üstüne canım ister isen
Kalmazın baş ü cana جانه و باش قلمزین beğciğezim *(Ârifîn. XVI. 144)*

Canım vereyim yoluna merdane desinler
Merdane imiş kalmadı قالدی bir cana جانه desinler
(Solak. XVII. 76)

can alıcı : Azrail.

Bunlar eydür can alıcı جان آلیجی almadı
Canımızı vü katına gelmedi *(Man. Tayr. XIV. 59)*

§ Can alıcıdan جان آلیجیدن korkup oğlancıkların yavuz öğretme.
(Ata. XV. 14)

İster iken tabib-i dermanı
Tuş gelür can alıcıya canı *(Yuz. Hamdi. XV. 86 - 1)*

§ Avanlar ve zalimler can alıcı جان آلیجی gibi sıruklarıyla yite yite od içine koyarlardı. *(Ta. Sel. XV. 302)*

Sözün can alıcı yüzünden acı
Gönül bulandırır acı geleci *(Şeh. Ş. XVI. 75)*

can arıtmak : Kendini yormak, canını sıkıntıya koymak.

Göre şair nitesi can arıtmış جان آرتمش
Geceler fikr ile mağzın kurutmuş *(Işk. XIV. 25 - 1)*

can baş oynamak : → **can oynamak.**

can bazarı : Ölüm kalım yeri.

§ Derya cengi can bazarıdır جان بازاریدر içinde bulunmayan bilmez. *(Tuh. Ki. XVII. 136)*

cancuk : Cancığaz.

Ki mü'minlerin oğlancuklarıdur
Gönüller yimişi cancuklarıdur جان جقلریدر
(Muham. XV. 372)

can dartmak : → **can tartmak.**

can deri : Ölüm teri.

§ Muhannesler ise havf-i hatardan can derlerin جاندرلرن dökerlerdi. *(Müslim. XV. 19, 16)*

can eksitmek : Can sıkmak, ruh sıkmak, sıkıntı vermek.

§ Nâcinsin sohbeti ziyade can eksidici اکسدیجی و جان can, yâni rûha ziyade elem ve azâp verici olur. *(Saa. Pend. XVI. 56)*

can evi : Kalb, yürek.

Gizli canım evine böyle atıp da kundak
Beni yaktın yaka ol Hazreti Allah da seni *(Ged. XIX. 90)*

cangırdı, (cankırdı) : Şankırtı, şınkırtı.

§ Ciling جلنك [*Fa.*] : ... çan ve çıngırak ve zincir gibi nesnelerin savtıdır ki cangırdı جانغردى tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 205)

§ Sağv سغو [*Fa.*] : Tas ve taşt ve tabak misilli evânilerin savtından hikâyedir ki cankırdı جانقردى tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 355)

can gözü : Kalb gözü.

Nazar kıl can gözün aç ehl-i hal ol bir kemal iste
Cihanın ziynetinden geç ne devlet ü ne mal iste
(Ged. XIX. 64)

can gözün uyarmak : İntibah hasıl etmek, gözünü dört açmak.

Hâtif-i gayb dedi sem'ime can gözün uyar جان كوزن اويار
(Hayali. XVI. 2)

can hırsuzu : Can düşmanı.

§ Bunlar bir alay can ḫırsuzu جان خرسوزى nâbekârlardır.
(Müslim. XV. 31, 79)

canı azacuk : Sabırsız.

§ Behey ayyar ne pek canı azacuk جانى آزاجق olursun.
(Müslim. XV. 34, 8)

canı kılca kalmak : Sabrı, tahammülü kalmamak.

§ Tagûli mel'unun ise canı kılca kalup جانى قلجه قالوب ...
(Müslim. XV. 11, 94)

canına boyanmak : İçine işlemek, çok tesir etmek.

§ Ol tatlı sözler içinde eser eyleyici, bilmeyene acı gelici mâniler, nükteler ola kim gönlünde berkişe, canına boyana جانه بوينه tâ kim uyana. *(Hazain. XV. 70 - 1)*

canına geçmek : Canına yetmek, canına tak etmek.

§ Dede, gördü kim delinin canına geçmiş جانینه کچمش .
(Dede XIV. 46)

§ Karganın nahs likasını daim müşahede kılmaktan canına geçti جانینه کچدی . *(Güls. XV. 53)*

canına ne sığarsa : Vicdanı neyi kabul ederse.

Ne sığarsa canına جانینه صغرسه نه etsin bana hâl-i lebin
İşlesin tîr-i müjen her ne düşerse adına *(Âli. XVI. 172)*

canına od düşmek : İçi yanmak.

Mekke kavmi canına جانینه çün od düşer اود دشر
Kamusu Safvan'ın üstüne üşer *(Man. Tayr. XIV. 14)*

Canına od düşüp جانینه اود دوشوب Zeliha'nın
Dedi ey nûr-ı didesi canın *(Yuz. Hamdi. XV. 113 - 2)*

canını ağzına almak : Hayatını tehlikeye koyarak bir teşebbüse girişmek, canını dişine almak.

Adniyâ şirin lebin algıl dehanına müdam
Gerçi canın ağzına almak جانن اغزنه الق kişi âsan değil
(Adni XV. 7 - 1)

can ısmarlamak : Can vermek, teslim-i ruh etmek, ölmek.

Bu Mısır yerin değildir turmagıl
Var atan katına can ısmarlagıl جان اسمرلغل
(Yuz. Şeyd. XIII. 97)

Figan etti bu kız ısmarladı can جان اسمرلدی
Kazâ çün nâzil ide ana derman *(Işk. XIV. 194 - 2)*

çünkü tuti bu sözü timarladı
Ol kafeste düştü can ısmarladı *(Man. Tayr. XIV.93)*

Kışın toprağa can ısmarlıyanlar جان اصمرلینلر
Kara yerden başın kaldırdı anlar *(Çeng. Dâi. XV. 185)*

§ İki karındaşım var idi, biri kırk yaşında vefat etti; kaçan âhir vakıt oldu... kâfir dinine girdi, can ısmarladı.
(Cennet. XV. 127)

§ Bilâl Habeşî can ısmarlar جان اسمرلر iken avratı çağırdı ve ...
(Güzide. XV. 117)

Okudu kendüye Yasin'nini pes
Hakka can ısmarladı جان اسمرلدی gitti nefes
(Bektaş. XV. 423)

Ki Vılkoğlu lâin despot bu dem
Gidüp ısmarladı can جان اصمرلدی ber-cehennem
(Hadidi. XVI. 275)

canı yerine oturmak : İçi rahat etmek.

Felek saklar yürürdü tahtını Dârâ vü Cemşid'in
Ana teslim edince yerine oturmadı canı جانی یرینه اوتورمدی
(Hâleti. XVII. 24)

§ Tamam kendüye itimat geldikte canı yerine oturup جانی یرینه اوطوروب bizimle mahremâne sohbete başladı.
(Naima. XVII - XVIII. 4, 40)

canı yoka komak : Hayatı fedaya hazır olmak.

Dedi canavarlar denizden çıka
Ne var canımı kodum ise yoka جانیمی قودم ایسه یوقه
Çıkalar beni yeyeler ansızın
Dahi görmeyeven Süheyl'in yüzün *(Süh. XIV. 189)*

can iletmek : Can kurtarmak, uzaklaştırmak

Ben kaçan bu gussadan can iledem جان ایلدم
Canı terk ettim ki iyman iledem *(Man. Tayr. XIV. 24)*

can karıştırmak : Yakınlık göstermek, canciğer dost olmak.

§ Öğrettiğim efsunu oku üstüne üfür oğlan eyü olsun, dükeli halk seninle can karıştırsın جان قاریشدیرسین, muhibbin ve müridin olsunlar. *(Ferec. XV. 97)*

can keseği : Can, ciğer paresi.

§ İbrahim eydür: Canum keseği جانم کسك (harekelidir) ben cevmerdırakvan. *(Tuh. Le. XV. 315)*

cankı : Danışık kurulu.

§ Bu dutsakları olan taifenin ahvalin müşavere için cankı جانقی edip, yanlarınca şarap ve kebapları var imiş, meclis-i şarap ârâste edip... *(Men. Av. XVI. 138 - 2)*

cankırdı : → **cangırdı.**

can kurtaran : Büyük yelken.

§ Büyük yelken, ki can kurtaran جان قورتران derler... *(Tuh. Ki. XVII. 140)*

can oynamak, (can baş oynamak) : Canını feda etmeğe hazır olmak.

Şehidi iki dürlü şahs idiler
Ki can oynamağa جان اوینامغه ber-raks idiler
(Muham. XV. 556)

Dedin gönül can oynaram جان اویناروم ol dem ki ola vakt-ı kâr
Oyna ne oynun var ise kim vakt-ı kâr olupturur
(Sarıca. XV. 10)

Bulmuşuz Yusf-ı Mısrı
Bu âyin ü erkân bizim
Can ü baş oynayu geldik
Şimdi yüce meydan bizim *(Alâ. XVI. 54)*

can özemek : Bir işi yaparken çok özenmek, çok dikkatli ve sabırlı olmak.

§ Merhum Sultan Gavri bu kubbeyi kendilerine türbe olmak üzere can özedip جان اوزەدب böyle musanna' düzetip.... *(Ev. XVII. 2, 35)*

can tapşırmak : Can vermek.

§ Ruhsarın ruhsarına sürüp, ah-ı ciğersûz çeküp can tapşırdı جان طاپشردی. *(Hadika. XVII. 180 - 1)*

can tartınmak : Canını esirgemek.

§ Dilersen ki çeri halkı senden can tartınmayalar جانطرتنمیلر, sen onlara tartınma. *(Kab. XV. 418)*

can tartmak, (can dartmak) : Can çekişmek.

§ ...Bunu dedi, can dartmağa جان دارتمنه başladı.
(Tebareke. XIV. 16 - 1)

Eşittim şol ohtun ki tartardı can طرتّرد جان
Dedi Hürmüz önünde Nuşinrevan *(Ferh. XIV. 7)*

§ Meğer bir kişi can dartardı درتّردی جان . . .
(Tez. Ün. XV. 23 - 2)

§ Bir yiğit ol yolda hasta olmuş yatur can tartar.
(Rahat. XVI. 245)

Kimi düşmüş yüz üzre can tartar طرتّر جان
Kimi can acısından yeri yırtar *(Şeh. Ş. XVI. 712)*

can tutmak : Öldürmemek, sağ tutmak.

§ Katr قتّر [*Ar.*] : Bedende can tutacak طوتهجق جان kadarca az gıdâ ve yiygü. *(Bab. XVI. 2, 76)*

car : → **çar.**

carasun : → **cılasın.**

cardın : İri sıçan.

Ḫarmuş خرموش [*Fa.*] : Bir nevi iri sıçandır ki kedi ile cenk eder Türkide cardın جاردين tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 240)

car etmek, (caru çalmak, car kılmak, caru urmak) : Na'ra atmat, haykırmak; ilân etmek.

Yaşarup ol kızıl çün çaldı caru چلدی جارو
Gözüne kara geldi ağ u saru *(Hurş. XIV. 5)*

Suhte gönüllere kıldı قلدی yine car جار aşk
Ey nice âşıkları kıldı yine zar aşk *(Kadı. XIV. 2)*

Çalap ger kılar ise zihnim aru
Uravan اوراون nazm meydanında caru جارو *(Hurş. XIV. 49)*

Sabâ peyki yin' erdi caru çaldı جاروچلدی
Zeminin germini hep suya saldı *(İs. H. XIV - XV. 150)*

§ Türk ve Türkmen kabailine ve boylarına car جار ve çav ettiler ایتدیلر . *(Ta. Sel. XV. 626.)*

carıldaşmak : Bağrışmak.

§ Müslümanlık çerisine karşı çekirge gibi carıldaştılar جارلدشدلر.
(Fütuh. XIV. 593)

carıs etmek : Rüsvay etmek.

Oldu hamuş kerden [*Fa.*] ü ifham [*Ar.*] : epsem eylemek
Carıs itmektir جارس ایتمکدر : kepade kerden کپادەکردن [*Fa.*] ü levm لوم [*Ar.*] ü fuzuh فضوح [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII-XIX. 43)

car kılmak : → **car etmek.**

carlu : Meşhur, ünlü.

§ Bir gün İsa Aleyhisselâm yaranlarıyla giderdi, bir carlu جرلو uğru var idi, bunları gördü, işine peşiman oldu.
(Güzide. XV. 154)

caru : Yüksek ses.

§ İkileyin lâilâhe - illâllah carusu جاروسی bu bârgâh-ı sıfât-ı hamîde hasakilerinden... *(İrşad. XV. 198)*

caru çalmak : → **car etmek.**

caru urmak : → **car etmek.**

caşur dibi : Yabani pancar kökü.

§ Ağaç kavunu tohumu cemi-i canavarlar ağusunun tiryakıdır. Caşur dibi جاشر دیبی dedikleri ot dahi eyledür.
(Yadigâr. XIV. 133 - 1)

cav : → **çav (I).**

cav dutmak : → **çav dutmak.**

cavk cavk : Çok çok, küme küme, takım takım.

Ulular ü beğler kamu cavk cavk جوق جوق
Seğirtirler idi ederlerdi zevk *(Süh. XIV. 233)*

§ Çün halâyık cavk cavk جوق جوق bu dünya bazarına geldiler.
(Zâd. XV. 182)

Huruşende Rumî sipeh cavk cavk جوق جوق
çep ü rast u piş ü pes ü taht ü fevk *(Atai. Ha. XVII. 13)*

cavlanmak : → çavlanmak.

cavlı : → çavlı.

cavlu : → çavlı.

cavmak (I) : → çavmak (I).

cavmak (II) : → çavmak (II).

caylamak : Ses yükselmek; bağırmak.

Zâyi' olmaya ola mı dem-i subh
Na'ralarım yatur iken caylar جيلر *(Kadı. XIV. 314)*

§ Gördüler ki bir ulu geyik otlar, bir yerden bir yere giderken anı temaşa idüp cayladılar جيلديلر, zira ki buynuzları sâfi altun idi. *(Bektaş. XV. 405)*

cazhut : Kasnı dedikleri bir sakızdır.

§ Ḥalbay خلباى [*Fa.*] : ... mastakiye şebih bir samgdır. Arabide kanc ve şak ve Ṭürkide kasnı ve Türki-i mehcurda cazhut جازحوت ve tana çadırı dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 248)*

cazılanmak : Cadı haline gelmek.

§ Uymazsız siz illâ bir cazılanmış جازلنمش (harekelidir) ere uyarsız. *(Cev. Es. XV. 66)*

ceban : → cibin.

cebe (I) : Zırh, zırhlı elbise.

Çarha tirine anın döymez cebe جبه
Canı gizlersem kahısardır başa *(Kadı. XIV. 554)*

§ ... Subaşıların ve sipahilerin cebelerin جبه‌لرين ve cebelülerin götürmek içün ... Mehmet ve Mustafa irsâl olundular. *(Sic. B. XV. 4, 473)*

§ Vücutların pûlat cebelere جبه‌لره garkedip üzerlerine otuz altışar pâre ceng âletlerin ârâste idip.. *(Müslim. XV. 10, 42)*

§ Calût kızını, mülkünün yarısını va'deyledi, cebesin جبه‌سن virdi. *(Cev. Es. XV. 69)*

§ Halk Cum'a mescidinde namaza meşgul iken cebe جبه giyip mürettep silâhlanıp saray kapısı içinde hazır dururdu. *(Kesir. XV. 301)*

§ Zulmet götürülüp görseler gerektir, bir atlu cebelü جبلو kişi durur. *(Kesir. XV. 296)*

§ El-kideyven الكديون [*Ar.*] : Zeyt ile karışmış ufak kum ki anınla cebe جبه ve cevşen cilâ ederler. *(Ah. XVI. 855)*

§ Cebe جبه [*Fa.*]: Cengde giyilen demürden kaftan, Türkide de cebe جبه derler. *(Deş. XVI. 315 - 1)*

§ Cevşen جوشن [*Fa.*] : Zırh ve çukal ve cebe mânasına. *(Caf. XVI. 42 - 2)*

Cebe içinde can verdi bu leşker
At arkasında nice bir duralar *(Şeh. Ş. XVI. 566)*

Cebe جبه cevşen mürettep dıbh-ı cündî
Değül cimri cemi'isi üründü *(Hadidi. XVI. 473)*

Cebesini giyip, kılınç kuşanıp
Alem dibinde durur rical-i gayp *(Saz. Kul. Deveci. XVII. 122)*

§ İki yüz cebe جبه ve cevşene gark olmuş kargı sırıklı iç ağaları. *(Ev. XVII. 2, 355)*

§ Kevec كوج [*Fa.*] : Samg mânasınadır.. ve cebe جبه tâbir olunan cenk libasına denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 503)*

cebe (II), (cebe bilezik) : Süslü bilezik.

§ Sirkat olunan esbabımdan bir altun cebe جبه ve bir pirinc cebe ve buçuk vukıyye top otu, mezbur Hasan'ın yedinde buldum, gayrisin dahi talep iderin. *(Sic. A. XVI. 3, 185)*

§ ... Bir altun takya ve bir altun cebe bilezik جبه بلزك ve bir altun sine - bend ve bir ... *(Sic. A. XVI. 3, 7)*

§ Bundan akdem mezbure rehin vaz'olunan bir cebe bilezik جبه بلزك ve bir hamâyil bizimdir. *(Sic. A. XVI. 2, 946)*

§ Bundan akdem rehin bir altun cebe bilezik جبه بلزك koyup bin beş yüz akça aldım idi. *(Sic. A. XVI. 7, 1729)*

cebe bilezik : → **cebe (II).**

cebeci : Cephaneci er.

§ ... ve cebeci جبه‌جی ve topçu başına ellişer akça ulûfe vereler.
(Kanun. Os. XVI. 29)

§ Halil bin Ahmet ve Abdülmü'min bin Mehmet nam cebeciler جبه‌جیلر meclis-i şer'de cem'iyyet eylediklerinde işbu Hacı Yusuf'un evinde da'vam yoktur, biz cebecileriz جبه‌جیلرایز yoldaşlarım ile geldik dedikleri bit-talep sicil olundu.
(Sic. K. XVI. 8, 407)

§ Çıkrıkçılar içinde cebeci جبه‌جی başı sâkin olduğu dükkân ki bir tarafı... *(Sic. A. XVI. 2, 833)*

§ Ceyşker [*Fa.*] : Cebeci جبه‌جی. *(Nuh. Tuh. XVII. 66 - 2)*

Topçu, arabacı, cebecileri
Feda kıldılar hep baş ile canı *(Saz. Deruni. XVIII. 400)*

cebe delen : Ucu uzun temren.

§ Dir'ıyye درعیه [*Ar.*] : Cebe delen جبه‌دلن demren.
(Bab. XVI. 2, 168)

§ Salıt سلط [*Ar.*] : Cebe delen جبه دلن denilen uzun temren.
(Bab. XVI. 1, 318)

cebe göstermek : Alay göstermek, geçit resmi yapmak.

§ Sân سان [*Fa.*] : ... Ve sağış ve arz-ı leşker. Türkide, cebe göstermek جبه کوسترمك derler. *(Ni'meti. XVI. 375)*

§ Sân سان [*Fa.*] : ... Ve arz-ı leşker, be-Türki cebe göstermek.
(Caf. XVI. 78 - 1)

§ Sân سان [*Fa.*] : ... Ve arz-ı leşker ki Türkide cebe göstermek جبه کوسترمك derler. *(Deş. XVI. 265 - 2)*

cebelemek : Zırh geydirmek, techiz etmek.

§ Kendi vezirleriyle yine leşkerin karşılayıp bir su üzre kondu, at geçimlemeğe, er cebelemeğe جبلمکا meşgul oldu.
(İs. H. XIV - XV. 746)

cebelü : Timar sahiplerinin yedek götürdükleri silâhlı adam.

§ Subaşı Mahmut'un Rodos seferinde üzerine yazılan cebelüden جبلودن bir cebelüsü kaçıp eksik geldiği içün yüz elli akça aldım. *(Sic. B. XV. 3, 419)*

§ Padişah kendi leşkerin gördü, cebelüsü جبه‌لوسی arz olundu. *(Âş. XVI. 135)*

§ ... Nam kimesneler cebelüsün جبه‌لوسن eştirmek üzre mülk timardır, ricale mahsustur, nisâ tâifesi timarı neyler deyü... *(Sic. A. XVI. 2, 726)*

§ ... Evkaf-ı mezburenin ber-mûcib-i şart-ı vâkıf ta'yin olunan üç nefer cebelüsin جبه‌لوسین yevmî her birine beşer akça ulûfe ile bu sene-i mübârekede vâkı' olan sefer-i hümayunda vâkı' olan hizmetlerin edâyı uhdemize alıp ... *(Sic. A. XVI. 6, 322)*

§ Cebelüler جبه‌لولر ile azm-i sefer-i zafer-rehber idüp. *(Koçu. XVII. 14)*

cebe satmak : Caka satmak.

§ ... Ana sakal başı gösterip cebe satmak جبه صاتمق ister. *(Hamza. XIV - XV. 16, 11)*

§ Ben bugün meydanda da'va-yi merdî idüp dilîr-i devranlara cebe satup جبه صاتوب . *(Müslim. XV. 19. 23)*

§ Andan cebe satmak جبه صاتمق içün Mervan'a imdada git. *(Müslim. XV. 15, 40)*

§ Cebe satmak جبه صتمق nice olur, gör, diyüp düşmanın depesini deldiler. *(Ârifin. XVI. 89)*

cec : → **çeç.**

cecim : İnce dokunmuş nakışlı kilim.

§ El-mariy المارى [*Ar.*] : Kalemli küçük kilime ve cecime جاجیمه denir. *(Kam. XVIII - XIX 3, 928)*

§ Cacim جاجم [*Fa.*] : Pelâs mânasınadır ve bir nevi döşemeye denir ki elvan iple tokurlar. Türkide tahfif edüp cecim ججيم derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 198)*

§ Pelâs پلاس [*Fa.*] : Maruftur ki çul ve aba makûlesine denir. Türkide tahrifle palaz derler ve cecim جاجيم dedikleri döşemeye dahi denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 159)*

cedene : Çitlenbik.

§ Ḫınçek خنچك [*Fa.*] : Sakızlık ağacı ki yemişine habbet-ülhazra derler. Farisice venmeşk, Türkide cedene جدنه derler. *(Deş. XVI. 197 - 1)*

§ Benasib بناسب [*Fa.*] : Sakızlık ağacının yemişi, Arapça habbet-ül-hazra derler, Türkide cedene جدنه derler. *(Deş. XVI. 212)*

ceğzinmek : → **çiğzinmek.**

cehiz, (çehiz) : Çeyiz.

§ Cihaz جهاز [*Fa.*] : Cehiz جهيز. *(Şamil. XVI. 137)*

§ Cihaz جهاز [*Fa.*] : Çehiz چهيز dirler Türkide de. *(Ni'meti. XVI. 241)*

ceki : → **çeki.**

cenk kolayı : Harp usulu.

§ Beş cenk kolayın جنك قولاين bilir kişi ihtiyar etti. *(Anter. XIV. 2, 20)*

ceran : → **ceren.**

cercer : Döğen (harman sürme âleti).

§ Rede رده [*Fa.*] : ... Ve harman çarhına da denir, araba ve kanlı gibi altında demürden masnu' ağzı destereli tekerlekleri olur. Öküzün veya bargirin boyunlarına boyundurukla geçirip harman üzere döndükçe gılâlin sapları kesilip daneleri başkaca çıkar; Türkide cercer جرجر derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 298)*

ceren, (ceran, ceyran) : Ceylan, ahu.

Salâvat getirsin cemalin gören
Bakışın turna da sekişin ceren *(Saz Kara. XVII. 290)*

Dedim akça ceren gölde ne gezer
Al kınalı keklik indi pınara *(Kara. XVII. 16)*

Ne kaçarsın benden ceyran kuzusu
Kaçma benden, ben yad avcı değilim
(Saz. Gevheri. XVII. 155)

Besleyip beççe-i ceyranı جیرانی süt oğlu edinir
Mâde-i şîr olup daye-i re'fet encam *(Sabit XVII - XVIII. 62)*

Bir iki gün gezdi dağda nâgehan
Çıkageldi önünde bir hoş ceran جران
Mihri Babil'in imiş hem ol ceran جران
Gördü ceran kaçuben olur revan *(Battal. XVIII. 11)*

§ Tiba تیبا [*Fa.*] : Zend ü pazend lûgatinde ahu mânasınadır ki Arabide zaby ve Türkide ceyran جیران denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 195)

Top top olmuş akçe ceran
Gider gayri bellerine *(Saz. Deli Boran. XIX. 574)*

cerez : Çerez, meze.

Nakl [*Ar.*] : iletmek, nukl نقل [*Ar.*] : di hem cereze جرزه
(Cev. Ke. XVII. 96)

cerge, (çerge) : Derme çatma çadır.

§ El-fazetü الفازة [*Ar.*] : Cerge dedikleri gölgelik.
(Terceman. XV. 138)

§ Ḫıbâ' خباء [*Ar.*] : Gizli nişan ve gömele ve cerge جرکه ve kara ev.
(Bab. XVI. 1, 28)

Dil kara çehre kara çerge چرکه kara
İki dünyası kara ol fukara *(Fazıl. XVIII - XIX. 45)*

cergelenmek, (çergelenmek) : İnsan ve hayvanlar çepeçevre bir halka meydana getirmek.

§ Çeper چپر [*Fa.*] : ... Ve insan ve sair hayvanın alayla halkavari daire olup cergelenmesine جرکه‌لنمسنه de denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 215)*

§ Cerge جرکه [*Fa.*] : Mutlaka insan ve sair hayvan gürüh ile alay kurup daire misal halka olmasına denir. Bizim ıstılahımızda dahi cergelenme جرکه‌لنه tâbir olunur. Ekseriya sürgün avında ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 201)*

cevap döndürmek : Cevap vermek, itiraz etmek.

Razı oldular kamusu gördü savap
Döndürmedi دوندورمدی ol söze kimse cevap جواب
(Yuz. Şeyd. XIII. 7)

Dâyenin sözlerini gördü savap
Zeliha döndürmedi دوندرمدی ana cevap جواب
(Yuz. Şeyd. XIII. 32)

cevap etmek : Cevap vermek.

§ ...Zira siz onsuz amma on bin kişiye cevap edersiz جواب ایدرسز biriniz bin kişi yerinedir. *(Leys. Ar. XV. 644)*

§ Ben dahi cevap ederim جواب ایدرم ki... *(Cihan. XVII. 33)*

cevlek : Ok kuburu.

§ Şeğa شغا [*Fa.*] : Tirkeş ve cevlek جولك ki içine ok koyarlar. *(Cam. Fa. XVII. 4 - 2)*

cevmerdırak : Daha cömert.

§ İbrahim eydür, canum keseği, ben cevmerdırakvan جومردرقواً. *(Tuh. Le. XV. 315)*

cevmert : cömert.

§ Bunun anası bînazir cevmerdlerden جومردلردن idi. *(Anter. XIV. 2, 814)*

Zulm odur cevmerde جومرده vermez kimse kis
Ni'mete müstağrak amma her hasis *(Zehr. XVI. 239)*

cevmertlık, (cevmertlik) : Cömertlik.

§ Kuluma cevmertlık جومردلق mı gösterürsüz.
(Tuh. Le. XV. 163)

§ Ten cevmertliği جومردلکی âbidlerindir kim Tanrı tâatına argururlar. *(Güzide. XV. 65)*

§ Altıncı, cevmertliktir جومردلك در kim benim huyumdur.
(Güzide. XV. 6)

cevmertlik : → **cevmertlık.**

ceyran : → **ceren.**

cezginmek : → **çiğzinmek.**

cıbıbık çağırmak : Acıklı ses çıkarmak.

Her çıbık kim çalardı ol bîdâd
Cıbıbık çağırır جیبق چاغرر idi etrâk *(Molla. XIX. 461)*

cıbır : Müflis, fakir.

Nuri sen, söylesen fakirliğini
Zira hiç anlamaz tıkırlığını
Eğer fark ederse cıbırlığını
Her gün eğlenecek saz eder seni
(Saz. Tokatlı Nuri XIX. 487)

cıda : Süngü, kargı, mızrak, harbe.

Biliş âdemi nişe hot incide
Niçün darta kılıç ü dürte cıda جدا *(Süh. XIV. 14)*

§ Kargu, cıda جدا oynatanlar vardı geldi. *(Dede. E. XIV. 137)*

§ ... Altın cıdasın جدآسین eline aldı. *(Dede. XIV. 17)*

§ Gömgök demire müstağrak olmuşlar, ellerinde cıdalar جدالر.
(Anter. XIV. 2, 234)

§ Kayseriyye beğinin başın kestiler, cıdalarına جدالرینه diküp aldılar gerü yola revan oldular. *(Bektaş. XV. 347)*

§ Bir kâfirin başını kesip cıdaya جدایه dikip... *(Rahat. XVI. 40)*

§ Baktım bir atlı kişi âlât ve silâhı mükemmel, cıdası جدامی elinde... *(Rahat. XVI. 34)*

§ ... Ve sâir yanlarında olan yoldaşları cem'olup cüm'a namazından sonra âlet-i harple, kimi tüfek ve kimi cıda جدا ile mahkeme-i şerifeyi basıp... *(Sic. A. XVI. 3, 803)*

§ ... Müşarünileyhin huddamından Kurt nam âdemisi Cihanşehlü'den Hüseyin bin Mahmut nam kimesneyi okla ve cıda جدا ile vurup... *(Sic. A. XVI. 4, 1163)*

Tutup can u tenin bîhad cezaya
Kesip başını diktiler cıdaya جدایه *(Veyse. XVI. 191 - 2)*

§ ... Kıralın başını kesip Sultan Murat'a getirdiler, Sultan Murat anı görüp Hakka çok şükürler idüp başını cıdaya جدایه sancdılar, yukarı kaldırdılar. *(Âş. XVI. 69)*

Okum senden, yayım sendendir cıdam
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey
(Saz. Köroğlu. XVI. 50)

Cıdadan جدادن bulasız candan cüdalık
Kılıç göstere size âşınalık *(Şeh. Ş. XVI. 75)*

Darb-ı gürzün gerdenin gerdûne ilter kâfirin
Canını tenden e'âdînin cıdañ جداك eyler cüdâ
(Selim. XVI. 232)

§ Şems iki cıda جدا kadar çıktıkta... *(Ev. XVII. 2, 5)*

cıdav : Hayvanın omuz başında semer veya eğer vurmasından hasıl olan yara.

§ Cezel جزل [*Ar.*] ve cezil جزيل [*Ar.*] : ... Hayvanatın omuzu başında hâdis olur bir yaradır ki cevfine sirayet edip helâk eder ki bizim lisanımızda cıdav جداو tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 343 - 1)

§ Figâr فكار [*Fa.*]: Çâr-pâ hayvanat arkasında olan yaradır ki çok binilmekten ve ağır yük götürmekten hasıl olur. Türkide yağır ve cıdav جداو tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX.447)

§ El-cezel الجزل [*Ar.*] : Deve, havıt ağacı tesirinden omuzu başı kesilmiş yahut cıdav جداو olmuş olmak manasıdır ki omuzu

başını yağır eylemekle oradan kemik çıkıp yeri çukur olur.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 162)

cığ : → **çığ (I).**

cığa, (cığal) : Horoz, ördek, turna gibi hayvanların kuyruklarında uzun tüy.

§ ... Bu esnada püskürme fişekler, telli çavuşlar, başı cığalı جغالی gaziler yürüyüş ettiği gibi yürüyüp... *(Sûr. XVIII. 111)*

Niheng-i na'ra-zenan gibi saf-keşide olup
Stanbul'un nice başı cığalı جغالی şahbazı *(S. Vehbi. XVIII. 90)*

§ Kecek كجك [*Fa.*] : ... Ve erkek kaz ve turna ve ördek ve horos cığasına جیغه‌سنه da kecek derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 473)

§ Keleki كلكی [*Fa.*]: Uzun yeleğe denir ki bazı şâtırlar ve çavuşlar başlarına sokarlar, Türkide cığa ve cığal جیغه و جغال derler.
(Bürh. XVIII-XIX. 492)

cığal : → **cığa.**

cığalanmak : Süsünü göstermek, süslü olarak görünmek.

Öte döner hayallanır
Beri döner cığalanır
Yel estikçe tel tel olur
Siyah zülfün burmaları *(Kara. XVII. 239)*

cığan : 1. Cimri, bahil, hasis.

Muti' [*Ar.*] : uyan, licam [*Ar.*] : uyan, erüz [*Ar.*] : birinc
bahil بخیل [*Ar.*] : cığan جغان
(Fer. XIV. 26)

Biri gayretsüz biri zâlim biri anun cığan جغاں
Biri kat'-ı rahm edendir yâ Mücib, yâ Müsteğas
(Muham. XV. 20)

Çü Hak yoluna az verenin bu ola işi
Cığanıñ جغانك nite ola haline kıl ıttılâ' *(Muham. XV. 356)*

§ ... Ya'ni, rahmetin dükendi mi, ya benim günahım senin rahmetin hazinesin düketti mi, ya kullarına cığan mı تجیغانمی

oldun, ya kulların günahı senin affinden çok mu oldu, kim eydürsün ben anı yarlıgamazam. *(Cennet. XV. 91)*

§ Ol, cığan جيغان kuldur, ben Kerîm Tanrıyam. *(Cennet. XV. 101)*

2. İnsafsız, düşmanca hareket eden.

§ Eledd الد [*Ar.*]: Hiç hakka meyletmeyen cığan جغان ve öneğü olan hasım. *(Bab. XVI. 2, 445)*

cığanlık : Pintilik, cimrilik, hasislik.

§ Pes gerektir ki bununla dahi mütenebbih olup ol hırs, cığanlık جغانلق kapusun yapasın, cûd ve atâ kapusun açasın. *(Leys. Ar. XV. 8)*

§ Bilsün şol kimse kim buhledüp cığanlık جغانلق eder ki ol Allah yolunda infak etmek sevaplarından mahrum kalur. *(Leys. Ar. XV. 489)*

§ ... Nice yarlıgamazsın kim Kerîm, Rahîm, cömert Tanrı sensin, cığanlık جيغانلق benim sıfatımdır. *(Cennet. XV. 91)*

§ Pes bilsin şol kimse kim buhledip cığanlık ider, ol kendi nefsine cığanlık جغانلق ider. *(Leys. Mu. XV. 304 - 1)*

§ ... Yoksa mal sevgisi Tanrı sevgisinden artık gelip cığanlık جغانلق ve bahillik kılurlar mı. *(Leys. Mu. XV. 186 - 1)*

§ Hurza حرضة [*Ar.*] : Kumar oynayanların emîni ve cığanlığından جغانلغندن et satın almayup cüz'i nesne ile geçinüp yürüyen nekes kimse. *(Bab. XVI. 2, 165)*

§ Hasrame حصرمة [*Ar.*] : Taâma koruk sıkmaklık ve katı cığanlık جغانلق . *(Bab. XVI. 2, 167)*

cığıltı, (çığıltı) : Karışık seslerden meydana gelen gürültü.

§ Ḫarceste خرجسته [*Fa.*]: Arbede ve cığıltı جيغلق ve şamata mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 238)*

§ Aḫruş اخروش [*Fa.*] : Huruş ve kavga ve ihtilâl ve çığıltı چيغلدى ve harıltı mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 51)*

§ Telatuf تلاتوف [*Fa.*] : Kargaşa ve cığıltı جیغلق ve arbede ve gavga mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 186)*

§ El-gaytul الغیطول [*Ar.*] : Askerin karışık çığıltı چیغلق ve gıriv ve feryatlarına denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 304)*

§ El-ilgat الالغاط [*Ar.*] : Nâs cığıltı جغلق ve şemate ve gavga eylemek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 511)*

§ Nefir نفیر [*Fa.*] : ... Feryat, nâle, cığıltı جغلق. *(Kam. Os. XIX. 4, 588)*

cığıt : → **çığıt (I).**

cılasın, (cılasun, calasın, calasun, carasun) : Kahraman, baba-yiğit, gürbüz delikanlı.

§ Ol gün cılasun جلاسون beğ erenler döne döne savaştı. *(Dede. XIV. 68)*

§ Her alem dibinde bir calasın جلاسین yiğit pulâda garkolmuş. *(Müslim. XV. 6, 55)*

§ Öyle bir calasun جلاسن yiğide kakıyıp beni, şunun gibi bir kardaştan ayırdın... *(Müslim. XV. 10, 97)*

Bahadırlar idi merdan içinde
Carasunlar idi جراسونلاردی meydan içinde *(Hikmet. XV. 539)*

Carasunları جراسونلاری bu devr-i zamanın
Bahadır gey erenleri cihanın *(Hikmet. XV. 529)*

Varıp on bin kişi kıldı güzide
Kamu anlar calasın جلاسین kâr - dide *(Şeh. Ş. XVI 257)*

Eşitti anı Gûderz-i calasun جلاسن
Ki Behmen kal'asından geldi mağbun *(Şeh. Ş. XVI. 424)*

Benim cılasınım جلاسم âyinemin cilâsına bak
Cemalinin nicedir sen de gör tecellisin *(Âli. XVI. 153)*

Bizde ey hoca güzeller kılıcıyla dirilür
Rum'a gel nice yalın yüzlü calasun جلاسن göresin *(Yahya Bey. XVI. 160)*

Dağ başında görünen şems-i duhâdır sanasın
Her calasın جلاسن başı üstünde mücellâ miğferi
(Yahya Bey. XVI. 21)

Aşkıyâ âyine-i dağınla dilberler seni
Defter-i uşşaka yazdılar calasın gördüler *(Aşki. XVI. 135)*

Çekip tığ-ı mihr-incilâsın heman
Koyuldu ana her calasın جلاسن heman
(Atai. Ha. XVII. 15)

Ulak gitti paşalara beylere
Calasun جلاسن hizebran-ı her kişvere
(Sabit XVII - XVIII. 199)

cılasun : → **cılasın.**

cılav, (cılavı) : Gem, dizgin, yular.

§ Atının cılavısın جلاوسين döndürdü ordusuna gelür oldu.
(Dede. E. XIV. 23)

§ Beğil at cılavısın yenemedi bile uçtu.
(Dede. E. XIV. 140)

cılavı : → **cılav.**

cılavu burmak : Dizgin kırmak.

Süvar ehli burup بورب varı cılavu جلاوو
Cemii tuttular kaçmaklığa rû *(Mih. XV. 344)*

Melik çün kim huruş-ı halkı gördü
Cılavuyı جلاوی evinden yana burdu بوردی *(Mih. XV. 328)*

cılbır : → **çılbır.**

cılbur : → **çılbır.**

cılgı (I) : → **cılkı.**

cılgı (II) : Beyaz tüylerden müteşekkil tüy demeti.

Nola her sîm teni bağrına bassa âşık
Var göksünde gümüş cılgısı جلغسی şahbazların
(Revani. XVI. 82)

cılkı, (cılgı) (I) : Çığır, patika, dağ yolu.

§ El-urka عرقه [*Ar.*] ... Dağ yörelerinde olan incecik yola denir ki cılkı جلق ve çığır tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 20)

§ Eş-şirâk الشراك [*Ar.*] : Çayırlıkta olan ince yolcağıza denir ki çığır ve cılkı جلق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 97)*

§ El-ḫatt الخط [*Ar.*] : Çizgiye denir... ve düz yerde olan belli belirsizce hafif yola ıtlak olunur ki çığır ve cılgı جلغی tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 468)*

cılk kesmek : Cılk olmak.

§ Marak مرق [*Ar.*] ... Ve yumurta iğdin olup cılk kesmek جلق کسمك manasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 53)*

cıllıgu : Çalılık.

§ Hayvandur kaçan yolun azıttuğun bilse varup cıllıgulara جلغولره girip yarlardan uçmaz. *(Enfes. XV. 175)*

cıllık : Kabarcık.

§ El-hacatü الحجاة [*Ar.*] : Su üstünde yağmurdan olan kabarcık ve cıllık جلق. *(Terceman. XV. 260)*

cınbıs : → **cınbış.**

cınbış, (cinbistire, cınbıs) : Cımbız.

§ Minkaş منقاش [*Ar.*]: Kıl koparacak cınbış جنبش ve diken çıkaracak âlet. *(Bab. XVI. 2, 174)*

§ Minkaş منقاش [*Ar.*], mûy-çine موی چینه [*Fa.*] : Kıl yolacak âlet ki cınbış جنبش tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 155 - 2)*

§ El-missaḫ المساخ [*Ar.*] : Cinbistire dedikleri âlet ki kıl yolarlar. *(Kdeb. XVIII. 352 - 1)*

§ El-mintaş المنتاش [*Ar.*] : Kıl alacak âlet ki Türkçe cinbistire جنبسترہ dinür. *(Kdeb. XVIII. 627 - 2)*

Cınbısıñ جنبسك ismini derler : mintaş منتاش [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 68)

§ En - netş النتش [*Ar.*] : Gövdeye batmış tiken makûlesini cinbistire جنبستره ile çıkarmak mânasınadır.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 393)

cınkay : İskete kuşu.

§ El-vasa' الوصع [*Ar.*] : Serçeden kiçirek bir kuşcağızdır ki cınkay جنقای derler. *(Terceman. XV. 269 - 1)*

cınkı : → **çınkı.**

cırgıt : → **çırgıt.**

cırıldamak : Cır cır ses çıkartmak.

§ Es-sarirü الصرير [*Ar.*] : Yazı yazarken kalem ötmek ve cırıldamak جرلدامق. *(Terceman. XV. 2, 7)*

cırlayık, (cırtlayık, çırlayık, çırtlayık) : Ağustos böceği.

Senin halin o çırlayıka چرلايقه benzer
Karınca ile olmuştur birader
Var imiş çırlayık bir beli ince
Anunla kardaş olmuş bir karınca *(Salâtin. XV. 191)*

Meğer ki çırlayık چرليق fasl-ı şitâde
Karıncadan talep kılmış zevâde *(Güvahi. XVI. 76)*

§ Çezd چزد [*Fa.*] : Göde çekirge ve çağırgan toy ve sıklık ve ince avaz ve kirpi ve ötlüğen ve çırtlayık چرتليق.
(Ni'meti. XVI. 229)

§ Çerd چرد [*Fa.*] : Ötlüğen kuşu ve çırtıboğa dedikleri kuşcağızdır ki güçcüktür ve çırtlayık چرتليق ve toy...
(Ni'meti. XVI. 228)

§ Çerd چرد [*Fa.*] : Kara çekirge ve çırlayık چرليق dedükleri böcek. *(Caf. XVI. 40 - 2)*

§ Çüz چز [*Fa.*] : Çırlayık چرليق dedükleri meşhur böcektir.
(Caf. XVI. 44 - 1)

§ Cüzd جزد [*Fa.*] : ötlüğen ve cırtlayık جرتلایق .
(Şamil. XVI. 419)

§ Çezd چزد [*Fa.*] : Ağustos böceği ki bazı diyarda cırlayık جرلایق derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 218)*

§ Cervâsek جرواسك [*Fa.*] : Ağustos böceğine denir, cırlayık جرلایق ve sarsar dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 202)*

§ Zelle زله [*Fa.*] : Ağustos böceğine denir ki orak böceği ve cırlayık جرلایق dahi derler, ormanlarda ve ekinlerde dûr ü diraz öter durur. *(Bürh. XVIII - XIX. 321)*

cırtlayık : → cırlayık.

cıvıldı, (çıvıldı, çıvıldu) : Fısıltı.

§ Kâfirlerden ve münafıklardan bir bölük cemâat Kâ'be katında derilüp uğurlayın Resûl hakkında cıvıldıyla جویلدیله nesne söyleşürlerdi. *(Leys. Ar. XV. 578)*

§ Seni dinlerler dahi birbiri arasında cıvıldıyla جولدیله mü'minlere derler ol zâlimler ki... *(Leys. Ar. XV. 757)*

§ Nazar kılmaz mısın yâ Muhammed şol kimselere kim ortalarında çıvıldu ile چولدویله söyleşmekten nehyolundular.
(Leys. Mu. XV. 370 - 2)

§ Bu kâfirler eyle mi sanırlar kim buların biz sözlerin ve fısıltıların ve çıvıldıların چولدیلرن ve Muhammed hakkında ne söylediklerin bilmeyevüz. *(Leys. Mu. XV. 274 - 1)*

§ Eyle mi sanırlar ki biz anların sırr ile çıvıldı ile چولدیله kelecilerin işitmezüz, beli işitiriz. *(Leys. Mus. XV. 273 - 1)*

cıynak, (çaynak, çıynak, çınak, çırnak) : Yırtıcı kuş ve hayvan tırnağı.

§ Bürsün برثن [*Ar.*] : Yırtıcı canavar cıynağı جیناغی .
(Bab. XVI. 1, 490)

§ Betfur بتفور [*Fa.*] : Yırtıcıların minkarı. Tuyûr olsa burun derler, sâir hayvanâtta olsa çıynak چیناق derler.
(Caf. XVI. 16 - 1)

§ Bunda insana benzer mahlûk vardır, lâkin uzun çaynakları چاپناقلری vardır, gözleri berk-ı hâtıf gibidir.
(Men. Av. XVI. 71 - 2)

Ben şahan olsam da sen bir balaban
Alsam çırnağıma çıksam yola ben *(Kara. XVII. 117)*

§ El-miḫlep مخلب [*Ar.*] : Yırtıcı kuşun çengâline denir ki çınak چیناق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 124)*

§ El-bürsün البرثن [*Ar.*] : Arslan pençesine denir, alâ-kavlin mutlaka yırtıcı canavarın çıynağına چیناغنه denir ki insanın parmakları mesabesindedir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 598)*

§ Pençe-i gürbe پنجهٔ کربه [*Fa.*]: Müşk-i bîddir ki sultanî söğüttür... yaprağı kedi çınağına چیناغنه şebih olmağla bu isimle tesmiye olundu. *(Bürh. XVIII - XIX. 163)*

Çeng چنك [*Fa.*] : ... İnsan pençesine ve kuş çıynagına چیناغنه ve yırtıcı canavar tırnağına denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 299)*

cızıldu : Cızıltı.

§ Gargare غرغرة [*Ar.*] : Bişeturan büryan cızıldusu جزلدوسی .
(Bab. XVI. 2. 257)

cızlandurdı cızlandurdı : Yavaş yavaş.

§ ... Başı anunla yuyalar ... gerektir kim ince lülesinden başa cızlandurdı cızlandurdı جزلندردی جزلندردی dökeler.
(Akr. XV. 477)

cibin, (ceban) : Sinek; sivri sinek.

§ Zübab ذباب [*Fa.*] : Fariside meges ve Türki-i şarkîde ceban جبان ve Türki-i münakkahta sinek derler.
(Men. Av. XVI. 181 - 2)

§ Peşehane پشه‌خانه [*Fa.*] : Nâmusiyye, cibinlik mânasına. Tatar sineğe cibin جبین der. *(Deş. XVI. 306 - 1)*

Peşşehane پشه‌خانه [*Fa.*] : Cibinlik. Tatar sineğe cibin جبین der.
(Nuh. Tuh. XVII. 175)

§ Setar ستار [*Fa.*] : . . . Ve peşedan mânasınadır ki cibinlik جبنلك ve nâmusiyye dedikleri perdedir. Cibin جبن Tatar lûgatinde sivri sineğe denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 341)*

cici : Süs.

Olur ol yük dibine varsa cici جيجى
Ocak yanına geldiğinde bacı *(Güvahi. XVI - 112)*

Ziyb زيب [*Fa.*] : ü ziynet زينت [*Ar.*] : cicidir جيجيدر ruhne [*Fa.*] vü kâğıt : kırtas [*Ar.*]

Sâl [*Fa.*] : ü âm [*Ar.*] : ü sene [*Ar.*] : yıldır; ileri : pîş [*Fa.*] ü verâ [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII - XIX. 18)

cici bici : Allı pullu, nazik, nârin.

§ Cici bici ججى بجى bir Türkmen kızını alasın. *(Dede. XIV. 87)*

cidos : Umacı.

§ Kebḫ كبخ [*Fa.*] : Bir çirkin suret ki anınla oğlancıkları korkuturlar, cidos جيدوس derler. *(Cam. Fa. XVII. 15 - 2)*

ciğer : Yürek, cesaret.

Aşk ehli siper tîrine yârin ciğer eyler
Gelsin beri meydana kimin kim ciğeri جكرى var
(Nizami. XV. 22)

Hazırım tığında canâ aşkile can vermeğe
Kimde var ise ciğer جكر gelsin beri meydan ana
(Nihani. XVI. 20)

cilbent : Dervişlerin kemeri arasındaki meşin cep.

§ Sarı İsmail el sokup cilbendinden جلبندندن ol mikrası çıkarıp nazarında kodu. *(Bektaş. XV. 273)*

cilve urmak : Gösteriş yapmak cilve ile kendini göstekmek.

Giyerven Sidre gibi sebz hil'at
ururven cılve جلوه اوررون çün tavus-ı cennet
(Hüs. Dil. XVI. 198)

cimcime, (çimçime) : Tabanı paçavradan ve koncu çorap gibi ip ile örülerek yapılan bir çeşit ayakkabı.

§ Oturduğu yerden ayak üzerine turdu, cimcimlerin جمجملرين önüne koydular, giyip mağara kapısından taşra çıktı. *(Bektaş. XV. 135)*

§ Heman oturduğu yerden ayağ üzerine turdu çimçimelerin چمچملرين giyip köyün taşra kenarına çıktı. *(Bektaş. XV. 145)*

§ Çümçüm چمچم [*Fa.*]: Ve İran kalenderlerine mahsus bir tarz ayakkabıdır ki tabanını paçavradan edip bacağını çorap gibi ip ile örerler, gîve dahi derler, Türkide cimcime جمجمه tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 224)*

cimdilemek : → **çimdilemek.**

cimdimek : → **çimdimek.**

cimri : 1. Soysuz, hasis, âdi, değersiz, sefil, ayak takımı, baldırı çıplak.

§ ... Ne cimri جمرى kimse olursun, bâri bir kuzu boğazla, bahasın verelim. *(Hamza. XIV - XV. 14, 88)*

§ Bir bölük cimri جمرى Araplardan ne umarsın. *(Hamza. XIV - XV. 10, 43)*

§ Neccar ... avrata kakıdı eyitti: Ne revâdır ki beni sevmek lafın ururşun, yine Cüllâh'a baş koşarsın. Avrat eyitti: Senin bir kılın bin Cüllâh'a vermezem amma nideyim, korkaram cimridir جمريدر beni bıçağ ile urur. *(Ferec. XV. 199)*

§ Tûnî تونى [*Fa.*] : Cimri جمرى ve külhanî ve uzak yerden gelmiş kimseye derler. *(Ni'meti. XVI. 218)*

§ Furûmâye فرومايه [*Fa.*]: Hor ve denî ve bîasıl ve cimri جمرى mânasına. *(Ni'meti. XVI. 484)*

Atâ etme mahalsiz cimriye جمريه çok
Kudurmuştan tatanmış olur artuk *(Güvahi. XVI. 25)*

Hasis ü cimri جمرى vü dûn-himmet ola
Kapısı hâli vü bîşöhret ola *(Güvahi. XVI. 19)*

§ Furûmâye [*Fa.*] : Alçak asıllı ve bîasıl ve cimri جمری .
(Şamil. XVI. 481)

Cebe cevşen mürettep dıbh-ı cündî
Değül cimri جمری cemiisi üründü *(Hadidi. XVI. 473)*

Atası kastına leşker döşürmüş
Başına cimri جمری koymamış üşürmüş *(Şeh. Ş. XVI. 967)*

2. Züğürt, fakir

§ Dahi cimrilik جمرلك oduna yakılmaktan usanmadın mı.
(Anter. XIV. 2, 814)

§ Ḫatenber ختنبر [*Fa.*] : Cimri جمری ve müflis olup gani geçinen kimesneye derler ... Ve bazılar cimri جمری ki hiç nesnesi olmaya amma halk mâldâr diyeler... *(Deş. XVI. 100 - 2)*

§ Bizer بزر [*Fa.*] : cimri جمری . *(Şamil. XVI. 401)*

§ Bizer بزر [*Fa.*] : Cimri جمری . *(Ni'meti XVI. 169)*

cinbistire : → cınbış.

cindirmek (?) : Araştırmak, soruşturmak.

§ Ḫaber pijev خبرپژو [*Fa.*] : Haber cindirici جندرجی ekser câsus murat olur. *(Caf. XVI. 47 - 2)*

cingil : Küçük bakraç.

§ Üç satır, bir balta: *50*, iki cingil جنكل: *6*... *(Sic. B. XV. 9, 119)*

cinnistan : Cin memleketi.

§ ... Ben cariyeniz Cinnistan جنستان padişahının kızıyım.
(Hamza. XIV - XV. 13, 173)

cin tutmak : Delirmek.

§ Sayezet ve sayedar سايەزد و سايەدار [*Fa.*]: Cin tutmuş جن طوتمش kimesne. *(Aks. XVII - XVIII. 116 - 2)*

cit : çuval.

§ ... Ve on kil çavdar ve on kil şaîr ve beş cit جت samanı sûk-ı sultanide ba'd-el-müzayede ... *(Sic. E. XVI. 37, 16-1)*

civ civ : Durmadan, devamlı olarak.

§ Nadnad نضناض [*Ar.*] : Civ civ جيو جيو dilini oynatan ılan. *(Bab. XVI. 2, 205)*

civcür : Küçük tulum.

§ Ḫikce خيكجه [*Fa.*] : Tulumcuk, diğcür derler ve Türrkide civcür جوجور derler. *(Ni'meti. XVI. 276)*

§ Ḫikce خيكجه [*Fa.*] : Tulumcuk ki diğcür derler. Türkide civcür جوجور derler. *(Deş. XVI. 320 - 2)*

civildemek, (çivildemek) : Fısıldamak.

§ Es-sirarü السرار [*Ar.*] :... bir kimsenin kulağına çivildemeğe چولدمكه derler. *(Terceman XV.)*

§ Sirar سرار [*Ar.*] : Civildeşmek, kişinin kulağına civildemek جولدملك . *(Bab. XVI. 2, 52)*

civildeşmek, (çivildeşmek) : Fısıldaşmak.

§ El-müttesar المتسار [*Ar.*] : Bir kimseyle çivildeşici چولدشيجى ve gizli söyleşici kimesne. *(Terceman. XV. 2, 243 - 2)*

§ Tesar تسار [*Ar.*] : Civildeşmeklik جولدشملك . *(Bab. XVI. 1, 28)*

§ Sirar سرار [*Ar.*] : Civildeşmek جولدشملك kişinin kulağına civildemek. *(Bab. XVI. 2, 52)*

§ Teḫafüt تخافت [*Ar.*] : Birbiriyle gizlice söyleşmek ve civildeşmek جويلدشملك . *(Bab. XVI. 2, 143)*

§ Münâmese مناسة [*Ar.*]: Çivildeşmek چولدشملك ve sır haberin söyleşmek. *(Bab. XVI. 1, 332)*

cizginmek : → **çiğzinmek.**

cizi : → **çizi.**

cizim cizim : Şerha şerha, dilim dilim, tel tel.

§ Anı görücek anın ta'ziminden ve hüsnünden mütehayyir kalup medhuş oldular, akılların yavı kıldılar, ellerin cizim cizim جزم جزم doğradılar. *(Leys. Ar. XV. 635)*

§ Olman şol avrat gibi kim bozdu eğirdiği ipliği muhkem ittükten sonra cizim cizim جزم جرم. *(Cev. Es. XV. 318)*

cizme : Çizme.

§ Mûze موزه [*Fa.*] : Edik ve cizme جزمه dahi derler. *(Deş. XVI. 353 - 2)*

columbudak : combadak, com sesi çıkararak.

§ Bir gece deryaya karşı ağlayıp otururduk, ayın aydını suya düşmüş. Nâgâh bir nesne columbudak جلوبدق suya düştü. *(Ferec. XV. 238)*

cöğeltmek, (cöngeltmek, çöğeltmek) : Yukarı kaldırmak.

§ Kuvvetinin nişanı oldur ki başını çöğelde چوكلده. *(Akr. XV. 45)*

§ El-kamihü القامه [*Ar.*] : Başını yukarı tutucu ve yukarı çöğeldici چوكلدجى. *(Terceman. XV. 172 - 2)*

§ El-kamihü القامح [*Ar.*]: Havuz kenarında başını yukarı çöğeldip چوكلدپ su içmeyen deve. *(Terceman. XV. 171 - 1)*

§ Ikmıtrar اقطرار [*Ar.*]: Akrep büzülüp bir yere gelüp kuyruğunu yukarı cöğeltmek جوكلتمك. *(Bab. XVI. 2, 14)*

§ Inba' انباء [*Ar.*] : Nesneyi cöngeltmek جونكلتمك ve yüce kılmak. *(Bab. XVI. 2, 17)*

§ İştivâl اشتوال [*Ar.*] : Nâka kuyruğun yukarı çöğeltmek چوكلتمك *(Bab. XVI. 2, 375)*

§ Islâb اصلاب [*Ar.*] : Deve kalkıp başını çöğeldüp چوكلدب boynunu sündürmek südü köşeğine gelsin cem' olsun deyü. *(Bab. XVI. 2, 66)*

cöngeltmek : → **cöğeltmek.**

cönk : Uzunluğuna açılır yazma şiir mecmuası.

§ Cönk adet *1*, semen : *30*; Kitab-ı Divan-ı Ümmi Kemal semen : *50* ; Kitab-ı Vird semen : *20... (Sic. A. XVI. 6, 1392)*

§ Bir küçük bokça ve dört Mekke sabunu, bir cönk جونك ve bir defter ve bir kebe ve bir... *(Sic. K. XVI. 8, 312)*

Çıkarıp cöngünü جونكى bir ehl-i sühan
Şâh-ı gül gibi heman koynundan *(Atai. Ha. XVIII. 17)*

cuhud ısıtması : Cıfıt sıtması, şiddetli sıtma.

§ Mervan ol hali görüp cuhud ısıtması جهود استمه‌سى tutup. *(Müslim. XV. 17. 50)*

cuhud yolunması : Yaygara.

§ Bir katra asker hem bizimle ceng idüp ve hem ordumuz yağma ideler diyüp cuhud yolunmasına جهود يولو نمسنه başladı. *(Müslim. XV. 23, 36)*

cuka : → çuka.

cumluzrak : Biraz yumulu, yarı kapalı, kıpık.

§ Hassa ki saçı yoluk ve gözü cumluzrak جلوزرق ve çapaklı ve yaşarır ola. *(Kab. XV. 202)*

cumra : Kozadan ipek sağmak için kullanılan bir aygıt.

§ Evler hüdudiyle : *1000*, cumra جومره : *100*, iki çift küpe : *150* ... *(Sic. B. XV. 2, 27)*

cunbalak atmak : Takla atmak.

§ ... Meydanda cunbalak atmağa جونبلاق آتمغه germ-âğaz olup... *(Sûr. XVIII. 86)*

cuncukmak : → duncukmak.

cura (I) : Cılız, çelimsiz, ufak tefek; küçük, yavru.

§ Gördü kim curaca جوراجه hıraca hafifce bir kimesnedir, gövdesinde bir kuş eti yoktur. *(Müslim. XV. 38, 13)*

§ Çerkes asıllı, karayağız, cura جورا belli, orta boylu Cansûz nâm cariye ... *(Sic. B. XV. 4, 385)*

Tutar destinde bir şahin curasın جوراسن
Diler kim saydede çarhın Hüma'sın *(Veyse. XVI. 78 - 1)*

§ Beyaz saçların perişan kılıp aman curalarım حورەلرم gün bu gündür ... *(Ev. XVIII. 545)*

§ En-nakkıd النقد [*Ar.*] : Cura حورە olup büyümeyen oğlan, cüce gibi. *(Kdeb. XVIII. 373 - 1)*

§ El-hasfel الحسفل [*Ar.*] : Hıra ve cura جورە çocuklara denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 177)*

§ El-hamek الحمك [*Ar.*] : Hurde ve küçük cura جورە nesnelere denir ve süt emer kuzulara ve hassaten bağırtlak kuşunun deve kuşunun curalarına denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 83)*

§ Kuş قوش [*Ar.*] : Bodur ve çelimsiz adam ki Türkide cüce ve cura جورە denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 161)*

cura (II) : Tanbura benzer üç telli saz.

Deniz kenarında mecnun gezerken
Elime bir cura saz irast geldi *(Saz. Kara. XVII. 301)*

§ Cürre جرە [*Fa.*] : Beş mânası var... Sâlis, bir nevi tanburadır ki Türkide cura جورە tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 202)*

curcuna : → **curcunu.**

curcunı : → **curcunu.**

curcunu, (curcuna, curcunı) : Kabâ eti oynatarak yapılan rakıs.

§ Kecûl کجول [*Fa.*] : Ucasını oynatıp raks urmak ki curcunı جرجنی derler. *(Miftah. XV. 118)*

§ Kecûl کجول [*Fa.*] : Şeveke ki ana curcunı حرجنی derler. *(Caf. XVI. 127 - 1)*

§ Keçûl کچول [*Fa.*] : Raks ururken ucasın ve koltuğun oynatmak. Türkide curcunı جرجنی derler. *(Deş. XVI. 222 - 1)*

§ Keçlûl کچلول [*Fa.*] : Curcunı حرجنی oyunu, keçûl mânasına. *(Deş. XVI. 222- 2)*

§ Kesilâ کسیلا [*Fa.*] :... Ve ba'zılar keçûledir dediler. Keçûle ana derler ki raks ururken ucasını oynatır. Bu yerlerde şimdiki zamanda curcunı جرجنی demekle meşhurdur. *(Deş. XVI. 20 - 2)*

§ Keçûl كچول [*Fa.*] : Halkın curcuna جورجنه tâbir eyledikleri rakstır. *(Bürh. XVIII. XIX. 474)*

custalamak : → **cüstelemek.**

cücük : Civciv, kuş yavrusu.

Yumurtadan çıkıcak mâkiyanın
Zarif olur cücüği جوجوكى gayet anın *(Hikmet. XV. 355)*

cüftlenmek : Eş edinmek, tezevvüç etmek.

Çalap'tan selâm getirdi etti bil
Zelha'yı al kendözüne yâr kıl
Cüftlen چفتلن anı Tanrı'nın tut buyruğun
Kudreti var gidere karılığın *(Yuz. Şeyd. XIII. 61)*

cüftsüz : Eşsiz, bekâr.

§ El-ânis العانس [*Ar.*] : Cüftsüz جفتسز , eşsiz ki aslâ evlenmemiş kişi. *(Kdeb. XVIII. 586 - 1)*

cüje : Civciv, yavru.

Beyzanın çün sureti bulur zeval
Cüj' جوژه olup candan ana irer kemal *(İs. XIV - XV. 590)*

cüst : Denk, uygun, mütenasip, yakışır.

Bildin ise işbu sözleri dürüst
Kisvet-i dâniş boyuna geldi cüst جست
(İs. XIV - XV. 192)

cüstelemek, (custalamak) : Aramak, araştırmak, teftiş etmek.

§ Beni - Âmir'in otlakların cüstele جسته له .
(Anter. XIV. 2, 126)

§ Gelirler cüstelerlerdi جستلرلردى . *(Anter. XIV. 2, 12)*

§ Et-tecessüs التجسس [*Ar.*] : Custalamak جوستلمق ve arayıp yoklamak. *(Terceman. XV. 175 - 1)*

§ Tecessüs تجسس [*Ar.*] : Haberler cüstelemek جوسته‌لك ve sorup sırlı sözü bilmek dilemek. *(Bab. XVI. 2, 126)*

cüsteletmek : Aratmak, teftiş ettirmek.

§ Sen bu günden gerü anı cüstelet جستلت ki yalınız hiç kanca-sanaya çıkar mı ? *(Anter. XIV. 2, 41)*

Ç

ça : Şâbaş, âferin, yaşa,şa.

Şunun gibi nazmeyleyem Türkice
Ki Tat ü Muğal ede şâbaş ü ça چا *(Süh. XIV. 23)*

çabak, (çapak) : Çok ince dokunmuş bir çeşit bez.

§ ... Ve bir çift döşek yüzü ve astarı ve bir çabak velendese ve iki çift başmak. *(Sic. A. XVI. 1, 980)*

§ ... Mezbura yirmi yedişer akçaya on beş çabak چباق vermiş idim. *(Sic. A. XVI. 5, 460)*

§ ... On iki adet çabak چباق dülbent ve hayli deste bıçak ve bir miktar Büyükbazar keteni ve yirmi beş arşın ... *(Sic. A. XVI. 4, 164)*

çabalağan: Çabalayan, çok hareketli.

§ El-mimrahü المراح [*Ar.*] : Ve dahil mimrah çalık ata derler, yani bir yerde durmayıp ve eşkin vermeyip çabalağan چبالغن ve çalıklanan ata derler. *(Terceman. XV. 148)*

çabalak : Şaha kalkan, daima sıçrayan (at).

§ Calığ جالیغ [*Fa.*] : Ol attır ki bindikleri vakıt onat yürümeye, sıçraya ve kalgıya, Türkçe çabalak چبلق derler. *(Ni'meti. XVI. 222)*

çabalaklanmak : Çabalamak.

§ Zaur زعور [*Ar.*] : Memesine yapışıcak o yana bu yana çabalaklanan چبلقلن ve durmayan nâka. *(Bab. XVI. 2, 47)*

çadır : Kadınların başlarına örttükleri büyük beyaz bez, çarşaf.

§ ... Şahzade eyitt : Görmeğe kaniim. Avrat eyitti : Katlan. Bağa geldikte başına çadır چادر örteyim, kızlar arasında bir yerde otur, kız şaraba meşgul iken sen fâriğ temaşa eyle. *(Ferec. XV. 450)*

§ Kız bundan hüner talep etti kim ben ol hünerden âciz kalam dedi. Hurasanî eyitti : Sabah çadırıñı چادرکی örtün, sarraflar içinde var otur, hünerimi gör dıdi. *(Ferec. XV. 477)*

§ Kız ... soyunup havuza girdi, gözü şahzadeye dokundu, firasetle bildi kim yad kişidir. Tutun deyü buyurdu, kenizekler şahzadeyi tuttular, çadırını چادریی başından aldılar. Duhter dahi havuzdan çıktı, şadîsi matem oldu. *(Ferec. XV. 451)*

§ Urviyye gece çadırını başına büründü, A'rabinin halâli katına geldi helallık diledi veda' etti, sabah bir tarafa yöneldi. *(Ferec. XV. 417)*

çadır ağırşağı : Çadırın tepesinde direğin geçmesine yarayan yuvarlak delikli tahta.

§ Catağ جاتاغ [*Fa.*] : Çadır göbeğidir ki çadır ağırşağı چادر آغرشغی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 198)*

§ Kümac کماج [*Fa.*] : Bazlamaç tâbir olunan ekmeğe denir... ve çadır göbeğine de denir ki çadır direği geçirilen ortası delik müdevver tahtadır, çadır ağırşağı dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 498)*

çadır çiçeği : Çadır şeklinde açan bir çiçek, paşa çadırı.

Çemene kondu sanasın irişüp cünd-i bahar
Çetrler her biri çadır çiçeğidir چادر چیچکدر ey yâr
(Ârifîn. XVI. 87)

Çadır dikmek : Çadır kurmak.

§ Dilerim kim kıyamet günü tiz gele tâ ben çadırım چادرم tamu kapısında dikeyin دکاین . *(Tez. Lâ. XV. 275 - 1)*

çadır dutmak : Çadır, perde germek; çadır kurmak.

Kişi kim hayal-baz oyunun bilir
Çadır dutuben gece oynar olur *(Süh. XIV.)*

çadır göbeği : Çadırın tepesinde dıreğin göçmesine yarayan yuvarlak delikli tahta.

§ Kümac کماج [*Fa.*] : Bazlamaç tâbir olunan ekmeğe denir... ve çadır göbeğine چادر کوبکنه de denir ki çadır direği geçirilen ortası delik müdevver tahtadır, çadır ağırşağı dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 498)*

§ Catağ چاتاغ [*Fa.*] : Çadır göbeğidir چادر کوبکیدر ki çadır ağırşağı tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 198)*

çadırlanmak : Çar örtünmek, çarşafa bürünmek.

§ Zerger pîr oldu işten kaldı. Hatununa eyitti : Var konşu fakihten altunu dile. Hatun çadırlandı چادرلدی fakih evine vardı. *(Ferec. XV. 189)*

çadır yarmak : Hırsızlık niyetiyle çadıra girmek.

§ Yıldırım mahallesinde çadır yarmağla چادر یارماغله müttehim olan Hüseyin bin Ahmet şeriat mahfilinde bit-tav' vel-ihtiyar ıkrar idip eyitti... *(Sic. B. XV. 5, 237)*

§ Bundan akdem çadır yardılar چادر یاردیلر deyü habsolunan Ali bin Veli ve diğer Ali bin Ahmet nam kimesneler Haymana tâifesinden olup... *(Sic. A. XVI. 1, 35)*

çağ (I), (cağ) : Çulhaların üzerine ip sardıkları dolap.

§ Tenende تنده [*Fa.*] : Örümcek, ankebut mânasına ve dahi çağ چاغ ki cüllâhlar anunla iplik çözerler. *(Caf. XVI. 35 - 1)*

§ Tende تَنده [*Fa.*] : Örümcek ... ve cüllâhların çağ چاغ dedikleri âletleri ki anınla iplik çözerler... *(De. XVI. 313 - 2)*

§ Tenende تنده [*Fa.*] : Örümcek ve cüllâhların iplik çözdüğü âlet ki çağ چاغ derler. *(Ni'meti. XVI. 207)*

§ El-misdat المسدة [*Ar.*] : Çözgü dedikleri ağaçlardır ki bez çözmek, yâni arışını düzmek anda nızam bulur, ba'dehu destgâha vaz' ve argacını tokurlar ve ol çözgüye Türkçe cağ جاغ dahi derler. *(Kdeb. XVIII. 63-1)*

§ Teniden تنیدن[*Fa.*] : Örmek ve dokumak ve nesc mânasınadır. Bazı ferhengde çulhaların ip bağladıkları ağaca dahi denir, deyü mesturdur. Bizim semtlerde çulhalar ol ağaca cağ چاغ tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 177)*

çağ (II) : 1. Zaman, vakıt, mevsim, devir.

Geçti bunların çağı چاغی dünya kahrın ocağı
Ebumüslim nacağı, ol sahipkıran kanı
(Yunus XIII - XIV. 159)

§ Aklı karalı seçen çağda چاغده göğsü güzel kaba dağlara gün değende. *(Dede. XIV. 7)*

§ Temam çağına چاغنه irişmiş idi. *(Anter. XIV. 2, 676)*

Çağ چاغ hüsnün çağıdır sun câm-ı mey nûş edelim
(Sarıca. XV. 20)

§ Çünkim yiğitlik çağı چاغ geçe, ömrün güneşi öylesinden zevâle dönmüş ola. *(Hazain. XV. 18. 2)*

§ Şahzade gülistanı teferrüçlendi, enar, engûr, incir, hurma, gül, yasemin, sünbül... her biri mevsiminde ve çağında چاغنده. *(Ferec. XV. 364)*

Ele girmez geçicek hüsn çağı چاغی
Hazan irse bozar elbette bağı *(Hikmet. XV. 114)*

Bakar din ehli bu devre bu çağa چاغه
Diler kim kendözün sala bıçağa *(G. Ra. XV. 222)*

Çok geçirmiş zamaneden çağlar
Yükler altında sızırıp yağlar *(Şeyhi. XV. 65)*

§ Ve ömrünün lezzetini yiğitlik çağında چاغنده alagör ki pirlikte bu lezzeti bulamazsın. *(Kab. XV. 104)*

Eline Behmen'in sundu ayağı
Dedi Behmen değildir bade çağı چاغی *(Şeh. Ş. XVI. 711)*

Kesret-i uşşaktan incinme hüsnün çağıdır چاغیدر
Nevbahar oldukta artar ey peri divaneler
(Revani .XVI, 26)

Yiğitlik çağı چاغی hot mehtaba benzer
Geçer kalmaz bu çağlar âba benzer *(Veyse. XVI. 99 - 1)*

Kim bilir irem mi bağın bir dahi bu çağına چاغنه
Gülsitanın döke saça cur'alar ırmağına *(Selim. XVI. 51)*

Çağlayıp aktığı gûya budur ırmağların
Der ki ey kahpe felek geçti senin çağlarıñ چاغلرك
(Âli. XVI. 111)

Kara başımda benim bu düpdüz ağarmış saçım
Ana benzer dağ başı her çağ چاغ appak kar ola
(D. B. XVI. 188)

Tâ kurbe teveccüh ettiğim çağ چاغ
Alnım açık ola vü yüzüm ağ *(Fuzuli XVI. 326)*

Dertli bülbül bahçelerde bağlarda
Figân eder yaz geldiği çağlarda *(Kâtibi XVII. 32)*

Kar kalmadı yüce dağda
Fursatı fevt etme çağda *(Saz. Âşık Ömer. XVII. 235)*

Didi kim tazeliğim çağında چاغنده
Bir gülün bülbül idim bağında *(Atai. Ha. XVII. 46)*

Zulmet [*Ar.*] : karanuluk, miğ مغ [*Fa.*] ; hengâm هنكام [*Fa.*] ü hîn حين [*Ar.*] dir: çağ چغ
(Men. Cev. XVII. 5)

§ Es-seher السحر [*Ar.*] : Tan yerinin ağardığı çağ چاغ.
(Kdeb. XVIII. 425 - 1)

§ Ân آن [*Fa.*] : Beş mânası var. Biri, vakit ve zaman mânasınadır ki çağ چاغ tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 43)*

§ Çak چاق [*Fa.*] : Sıhhat ve afiyet mânasınadır ve zaman mânasına da gelir. Meselâ : "der çak Âdem" derler, "der zaman-ı Âdem" mânasına; bir kavilde bu mânada Türkidir; lâkin Türkide gayınla çağ چاغ müsta'meldir.
(Bürh. XVIII - XIX. 213)

Bahar eyyamıdır ey nahl-i nevres geçmeden çağıñ چاغك
Açıl güller gibi nuş eyleyip câm-ı ferahzayı *(Vasıf. XIX. 67)*

§ Kıvam قوام [*Ar.*] : ... Tav, çağ چاغ. *(Kam. Os. XIX. 227)*

Ol ana meşgul şu gez kim dem bu demdir çağ bu çağ
(Kuddusi. XIX. 85)

2. Yaş.

§ Orta çağlı چغلی ulu ile kiçinin arasında...
(Cev. Es. XV. 19)

§ Civan - baḫt جوانبخت [*Fa.*] : Genç yaşlu ve çağlu چاغلو ve baht ve tali'lü mânasına. *(Deş. XVI. 39 - 2)*

3. Asır, yüzyıl.

§ El-a'sâr الاعصار [*Ar.*] : Asrın cem'idir, vakıtlar ve demler ki asır çağdır چاغدر. *(Kdeb. XVII. 489 - 1)*

Çağ (III) : Su deliği.

§ El-gatfan الغطفان [*Ar.*]: Şol yere derler ki ev içinde su dökmek içün ederler, Türkice ana çağ چاغ derler. *(Ah. XVI. 731)*

çağ (IV) : Çağlayan.

Oldu sîrâb cûy-i irfandan
Feyz-i hayretle çağdır gönlüm
Reşk ider ana çeşme-i hurşit
Cûş-i hikmetle çağdır چاغدر gönlüm *(Ş. Galip. XVIII. 214)*

çağ (V) : → çak.

çağa : Yeni doğmuş, daha tüyü bitmemiş.

§ Bir kafes içinde üç göğercin yavrucağı kodu, birisi henüz çağa چنا yavru, yumurtadan yenile çıkmış. *(Fütuh. XIV. 228)*

§ On bin yıl gerü uçtu tâ ki Arş nurundan kanadı göyündü tâ ki bir çağa چنه yavru gibi oldu. *(Leys. Mu. XV. 459 - 1)*

§ Kuyruğun ve kanadın yola şöyle çağa چنا yavru gibi ısısı güneşe bırağa. *(Leys. Mu. XV. 95 - 1)*

§ Etleri üzülüp düşerdi, yerinden kan ve irin akardı, ol hal ile kaçıp San'a'ya irişti, San'a'ya dek şol çağa kuş yavrusuna dönmüş idi. *(Leys. Mu. XV. 481 - 1)*

§ Yunus balık karnından çıktığı zaman gövdesi çağa چاغه yavruya dönüptürürdü. *(Hay. XV. 203)*

§ Laklak لقلق [*Ar.*] : Leylektir. Çağa چاغه yavrusun boğazlayıp kanın cüzama dürtseler faide ede. *(Hay. XV. 186)*

Ne kuş olduğunu bilmem amma
Bir çağa چنه yavruya benzer meselâ *(Atai. Ha. XVII. 100)*

çağa çıplak : Çırılçıplak.

Yarattı gövdesini halka muhtaç
Çağa çıplak چغا چبلق başı taz u karın aç
(Tennuri. XV. 314)

çağala : Çağla.

§ Ve sır çiçeği açıldı ve hafi çağalası جغلسی zuhura gelmedi.
(İrşad. XV. 109)

çağ çağ : Çağıl çağıl.

Gözettim anda dört ırmağ akardı
İkisi zâhiren çağ çağ چاغ چاغ akardı *(Muham. XV. 130)*

Nola çağlan çay olup akarsa yaşım çağ çağ چاغ چاغ
Çak şu sevgi çağıdır çağlanlığın çağı bu çağ
(D. B. XVI. 110)

Akıtır her çağ kanım su gibi çağ çağ چاغ چاغ o yâr
Bana urup ah şol keskin kılıçlarla yara
(D. B. XVI. 32)

Girmeğe bağ-ı devlete su gibi çağ çağ چاغ چاغ
Dolap gibi döne döne inlemek gerek *(Nihani. XVI. 53)*

Aştı başımdan tahayyür bahri mevci çağ çağ چاغ چاغ
Keşti-i lutfun irür bizi bu deryadan geçir
(Nihani. XVI. 27)

Dağlarla lâlezar-ı sinem olmuş bağ u rağ
Cûybâr-ı eşkim ol bağ içre akar çağ çağ *(Aşki. XVI. 83)*

Eğlen sevad-ı şi'rim ile gitme çağ çağ چاغ چاغ
Ey mah Kadr gecesi akar sular turur *(Zati. XVI. 124)*

çağ çağ derlemek : Buram buram terlemek.

§ Mübarek alnı çağ çağ derlerdi چاغ چاغ درلردی.
(Cinan. XV. 92)

çağıl : Çakıl, küçük taş parçaları.

§ Razraz رضرض *[Ar.]* : Çağıl چاغل uşaçuğu.
(Bab. XVI. 2, 199)

çağır, (çakır (I)) : Şarap.

Müslümanlar âşık oldum süci iştim deli oldum
Dükeli çağırun چاغرن götrü deva kıldı deva kıldı
"Çağırın kelimesi iki mana ile kullanılmıştır."
(Velet. XIII - XIV. 30)

Dil kebap oldu vü yaşım çağır چاغير u gözüm câm
Meğer ol yâr hayali bize mihmana gelür *(Kadı. XIV 453)*

§ Yanlarınca şarap ve kebapları var imiş; meclis-i şarap âraste edip piyale gelsin, çakır چاقر yürüsün diyerek şarap gözlerine geldikte... *(Men. Av. XVI. 138 - 2)*

Çağır چغر iletti bunları çağırdı
Bunların ile hoş oturdu turdu *(Şeh. Ş. XVI. 905)*

§ Çakır چاقر talep eder, çakır kâse-i hamrden ibarettir, sâkisi bir kâse bâde doldurup... *(Naima. XVII - XVIII. 2, 289)*

çağırgan : çok bağıran.

Arap çağırgan چاغرغن olur dinlemez söz
Savaşta ağız açar ü yumar göz *(Işk. XIV. 181 - 2)*

§ Çezd چزد [*Fa.*] : ... Ve sıklık ve kirpi ve çağıran toy... *(Caf. XVI. 40 - 2)*

§ Çezd چزد [*Fa.*] : Göde çekirge ve çağırgan چاغرغن toy ve sıklık ve ince avâz ve kirpi ve ötlüğen ve cırtlayık. *(Ni'meti. XVI. 229)*

§ Berbar بربار [*Ar.*] : Çok sözlü, dik sesli, çağırgan چاغرغان insan ve arslan. *(Kam. Os. XIX. 122)*

çağırı söylemek, (çağıru söylemek) : Bağırarak hitap etmek.

§ Dahi çağırı söylemegil چاغرى سويلمكيل, avazını alçağırdı söylegil. *(Leys. Mu. XIV - XV. 139 - 1)*

§ Erinün üzerine çağıru söylemek چاغيرو سويلمك... *(Leys. Ar. XV. 124)*

§ İmdi sen yetimlere katı çağıru söyleme. *(Leys. Ar. XV. 728)*

çağırmak : Bağırmak, haykırmak.

Çünkü Mamil Yusuf'un yüzün görür
Beşir dapa dönübeni çağırur چاغرور *(Yuz. Şeyd. XIII. 14)*

§ ... Ey avrat, uğru geldi, ben uyur olayın, sen çağır çağır چاغير چاغير eyit : Ey er... *(Kel. XIV. 12)*

§ Utanurun varmağa dedi, çağırdı چغردی düştü; gördüm, ölmüş. *(Yuz. Ha. XIV. 163)*

Ol kadar gavga figan ider idi
Çağıruben چاغروبن herzeler söyler idi *(Man. Tayr. XIV. 122)*

§ Çağıra çağıra چاغره bir olduk. *(Hamza. XIV - XV. 37, 97)*

Dutar iken yola Zeliha gûş
Dûr olun deyü çağırup çavuş *(Yuz. Hamdi. XV. 154-1)*

§ Katı çağırmaktan چاغرمقدن, katı kakımaktan, hususâ imtilâ ile, ya acıla ki... *(Hazain. XV. 62 - 1)*

§ Hoca Ahmet Yesevî ol bezirgânın çağırdığın چاغرديغين işitip... *(Bektaş. XV. 28)*

§ Ve dahi ol heybetli ferişte gökten aşağa çağırup چاغروب eydür ki... *(Saat. XV. 19)*

§ Bu âyeti okudu ve bir çağırdı sandım ki aklım zâil oldu. *(Tez. Ba. XV. 26)*

§ Çün gece oldu, bu kuş katı avaz ile çağırup uçtu gitti. *(Ferec. XV. 113)*

Kullarına dönünüz dir çağırır چاغيرر
El salar ağaya dön dir kığırır *(Enveri. XV. 101)*

§ Mâlik bir kez tamuya gazapla çağıra چاغيرا heybetinden tamu odu birbirin yaka. *(Cennet. XV. 33)*

§ Çağırup, er olan meydana gelsün der idi. *(Saadet. XV - XVI. 175 - 2)*

§ Ol kişi benüm üzerime çağırdı. *(Şevahid. XVI. 131)*

Pes ayağ üstüne turup çağırdı
Himarın andı har gibi ağırdı *(Güvahi. XVI. 99)*

§ Bülhevesler çepçevreden çağırdılar چاغیردلر ki...
(Hüs. Dil. XVI. 137)

§ Avaz kerden [*Fa.*] : Çağırmak چغرمق. *(Şamil. XVI. 262)*

§ El-iclâb الاجلاب [*Ar.*] : Çağırmak چاغرمق ünlemek ve atın arkasından haykırmak. *(Kdeb. XVIII. 223 - 2)*

Çağırır چاغیرر kim buncılayın yok Huda
Hem Huda düzmekte üstad men geda *(Battal. XVIII. 376)*

çağırtmak : Yüksek sesle duyurmak, dellal bağırtmak.

§ ... Buyurdum ki her biriniz taht-i hükûmetinizde olan şehirlerde ve bazarlarda çağırdasız چاغردەسز eski akça ile ayruk satu bazar ve muamele esbabın her kim idecek olursa...
(Sic. B. XV. 3, 53 - 2)

§ ... çün bennâ bulunmadı, şehirlerde, illerde çağırtırlar چاغردرلر kim her kim bennâyı bulup getire... *(Aş. XVI. 91)*

§ Kıyamet gününde Hak Taâlâ halâyıkı cem'ettiği vakıt münâdi koyup çağırtısar چاغردسر ki bugünkü gün kendüyi Allahın affine kim lâyık görürse kalksın. *(Câm. Na. XVI. 88)*

çağıru söylemek : → **çağırı söylemek.**

çağıştı, (cağıştı) : Boncuk, düğme gibi şeylerin madenî bir kap içinde sallandıkları vakit çıkardıkları ses, çıkır çıkır sesi.

§ Kâğ كاغ [*Fa.*] : Ateş mânasınadır.. ve kuzgun avazına derler ve tas ve sahan misillü evâni içre ceviz ve boncuk misillü nesneleri koyup beri öte tahrik olundukta zahir olan savttan hikâyedir ki cağıştı جاغشدی tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 466)

§ Aḫlekendû اخلکندو [*Fa.*]: Çıkşağıya denir ki bakırdan ve yahut ağaçtan limon şeklinde içini mücevvef düzüp ve bir sap geçirirler ve içine taş ve bazı hurda nesneler koyup çocuğa verirler. Anı ırgalattıkça cağıştı جاغشتی sudûr etmekle çocuk hoşlanıp avınur. *(Bürh. XVIII - XIX. 51)*

çağlağan : Çağlayarak akan su.

§ Es-saḫbe الصخبه [*Ar.*] : Şol pınara denir ki yerden kaynayıp çıkarken çağıl çağıl seslenir ola; çağlağan چاغلغان tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 179)

§ El-ḫarḫâr لخرخار [*Ar.*]: Çağlayarak akan suya denir ki çağlağan چاغلغان tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 838)*

çağlak : → **çağlañ.**

çağlamak, (cağlamak) : 1. Tahmin, takdir etmek, hesaplamak, tasarlamak.

Heman tanlası saflar bağladılar
Biri birin göz urup çağladılar *(Şeh. Ş. XVI. 239)*

Akar her yana kan ırmağı çağlar
Anın çokluğunu kim ola çağlar چغلر *(Şeh. Ş. XVI. 333)*

Durup İran ile saf bağladılar
Savaşa karşı hasmı çağladılar چغلديلر *(Şeh. Ş. XVI. 162)*

Akar sular var her yana çağlar
Anı almağa kasteden ne çağlar چاغلر *(Şeh. Ş. XVI. 590)*

Çekip zahmet özüne etme teşviş
Ele girmez senin çağladuğuñ چاغلادوغوك iş *(Şeh. Ş. XVI. 590)*

2. Zamanını beklemek, bulmak.

Bu endişeye gönlümü bağladım
Olasını oranladum cağladum جغلدم *(Ferh. XIV. 4)*

çağlañ, (çağlak) : şellâle, çağlayan, şarıl şarıl akan.

§ Çağlañ چغلاك başında ma'lûm-ül-hüdut bağ hıssasını işbu Mehmet bin Ramazan'ın iniştesi Hasan'dan yirmi altuna iştirâ ittim. *(Sic. K. XVI. 7, 100)*

§ Şerrân سر ن [*Fa*] : Çağlañ چغلك su sıfatıdır. *(Ni'meti XVI. 426)*

§ Şurrân سران [*Fa.*] : Çağlañ چغلك. *(Caf. XVI. 93 - 2)*

§ Şerân سران [*Fa.*] : Çağlañ چاغلاك su vasfıdır. *(Cinas. XVI. 30 - 1)*

Nola çağlañ چاغلاك çay olup akarsa yaşım çağ çağ
Çak şu sevgi çağıdır çağlanlığın çağı bu çağ *(D. B. XVI. 110)*

Oldu gönlüm bir yeler yel dahi bir çağlañ چاغلاك deniz
Sevdi yelken takya giymiş bir levend oğlanını
(D. B. XVI. 194)

§ Şerrân شران [*Fa.*] : Çağlañ چاغلك demektir, ekser suda olur. Ak çağlañ bir su adıdır. *(Deş. XVI. 269 - 1)*

§ Şerân [*Fa.*] : Çağlañ چاغلك ekser suda isti'mâl olunur. *(Nuh. Tuh. XVII. 158 - 1)*

çağlanlık : Şarıl şarıl akma hali.

Esrük olup ey gönül eyleme hay ile huy
Su gibi çağlañlığı چاغلكلغى kendine edinme huy
(D. B. XVI. 200)

Nola çağlan çay olup akarsa yaşım çağ çağ
Çak şu sevgi çağıdır çağlañlığıñ چاغلكلغك çağı bu çağ
(D. B. XVI. 110)

Oldu çağlañlığla چاغلكلغله yaşım bir deniz
Yâri görse Nazmi olur dip deniz *(D. B. XVI. 92)*

çağlanmak : → **çavlanmak.**

çağlu : Talihli; ünlü.

§ Cüvan-baht جوانبخت [*Fa.*] : Genc yaşlu ve çağlu چاغلو. *(Ni'meti. XVI. 90 - 2)*

§ Cüvan-baht [*Fa.*] : çağlu چاغلو ve baht ve tali'li. *(Nuh. Tuh. XVII. 28 - 1)*

çağnamak : Haykırmak, çığlık koparmak.

Yere düştü vü toprağa ağnadı
Topalan dutar gibi çok çağnadı چاغنادى *(Süh. XIV. 158)*

Yeyürek karnı toydu çağnadı
Yuvalandı vü biraz ağnadı *(Şeyhi. XV.)*

Sanursun cilve yatup ağnamağı
Çabalayıp çığırıp çağnamağı چغناغى *(Ruşeni. XV. 71)*

§ Et-teleslüsü التلثث [*Ar.*] : ... bir nesnenin içinde ağnamak ve çağnamak چاغنامق. *(Terceman. XV. 206 - 2)*

çağnam çağnam : Çağıl çağıl.

§ Çağnam çağnam چغنم kayalarda çıkan su.
(Dede. E. XIV. 45)

çağnaşmak : Konuşmak, görüşmek.

§ Acaba kankımıza alemi yarınkı gün Resûl Hazreti vere deyü çağnaşup چاغنشوب fikre vardılar. *(Rahat. XVI. 438)*

çağrıştırmak : Bağırtmak.

§ Mezbur Hacı Ahmet yatsu zamanında ehli ve ayâli ile bağçesinden gelirken mezbur subaşı ve yanında asesleri sarhoş, mezburun önüne gelip avratın ve oğlanın çağrıştırup چاغرشدروب müslümanlardan nice kimesne gelip elinden güç ile halâs eylediler. *(Sic. A. XVI. 3, 359)*

çağşak : Eklem yeri çok oynak, gevşek.

§ İşbu boz muhalif ve sol kıçında kemik dağı olup ve kıçları çağşak چاغشق merkebe... *(Sic. A. XVI. 7, 1100)*

çağşır, (çağşur, çaḫşır, çaḫşur, çakşır, çakşur) : Üst donu, şalvar, bol pantolon.

§ Altı çuka çağşır چاغشير : *60*, sekiz aba çağşır : *32*,...
(Sic. B. XV. 2. 66)

§ Mezburun zimmetinde bir kırmızı ferace ve bir siyah tolama ve bir kırmızı çağşur چاغشر ve bir mor ferace vardır.
(Sic. A. XVI. 2, 1181)

§ ... Bir dülbent ve bir lâciverdî yağmurluk ve bir ak aba çaḫşurların چخشورلرن ve bir.... *(Sic. K. XVI. 7, 19)*

§ Bir aba çakşır چقشر ve iki göyünek ve üç göyünek işi...
(Sic. K. XVI. 4, 141)

§ Caḫcir جخجير [*Fa.*] : Çaḫşur چاحشور ayağa giyerler.
(Caf. XVI. 40-1)

§ Bir kırmızı çuka ve bir çuka çaḫşır چخشير .
(Sic. K. XVI. 4, 139)

§ Caḫcir جخجير [*Fa.*] : Caḫşır چاخشير . *(Şamil. XVI. 593)*

§ Ranîn [*Fa.*] : çağşır چاغشير . *(Şamil. XVI. 200)*

§ İşîm ايشيم [*Fa.*] : Çağşır چاعشير ve şalvar... ve güreşçiler tumanına dahi derler. *(Deş. XVI. 286 - 1)*

§ ... Bir altın hokkası vardır, çakşır چقشير içinde olan entarı cebinde durur. *(Naima. XVII - XVIII. 3, 328)*

§ Ed-dıkrare الدقرارة [Ar.]: Ayağa giydikleri iç dona denir, tuman tâbir olunur ve şalvar ve çakşır چقشير makûlesi üst dona denir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 858)*

Bâhusus şive-i meşşataları
Al çakşurlu چقشورلى o dellâkeleri *(Fazıl. XVIII - XIX. 58)*

§ İzâr ازار [*Fa.*] : İki mânası var.. sâni : Sarık ve destar ki başa sarılır ve ayağa giyilecek libaslara dahi denir, ton ve şalvar ve çakşır چقشير ve butluk gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 59)*

çağşırlı güğercin : → **çakşurlu güğercin.**

çağşur : → **çağşır.**

çağu : Çağıltı, ses, gürültü.

§ Ol kız kim simurg yuvasında idi; su çağusın چغس (harekelidir) işitti ve âdem ünün işitti kim hiç andan ileri işitmiş değil idi. *(Enb. XVI. 621)*

çaḫ : → **çak.**

çaḫmak : → **çakmak (I).**

çaḫşamak : Sarsılıp gevşemek, kağşamak.
Esası çaḫşamıştır چخشمشدر bu binanın
Yıkılır âkıbet bünyadı anın *(Hikmet. XV. 346)*

çaḫşatmak : Şınkırdatmak.

§ Bu halkaları çaḫşadıcak چخشدجق âdemoğlanı ırlar. *(Enb. XIV. 56)*

çaḫşır : → **çağşır.**

çaḫşur : → **çağşır.**

çak, (çağ (V), çaḫ, cak, çık) : 1. Ta, tam, tamam.

Reyyan ile çak چق tanışık kıldılar
Tabutu su ortasında kodular *(Yuz. Şeyd. XIII. 101)*

Eriştiler ü üş gerek çıhalar
Tena'um edecek idi çaḫ چاخ olar *(Süh. XIV. 213)*

Yapıştı perinin çak چاق omuzuna
Bulut gibi düğdü hava yüzüne *(Süh. XIV. 252)*

Bugün görsüz yüzün görmeye gözler
Cak چق ol gözler cihanda ya ne gözler *(Hurş. XIV. 5)*

Havale kıldı anın üstüne çağ چاغ
Kızıl anıda döndü ol kara zağ *(Işk. XIV. 164 - 1)*

§ Ne lâzım idi çak چاق çadıra göndermek, ben sizin içün... *(Hamza. XIV - XV. 6,6)*

§ Kıyamet gününde mübarek başın topraktan kaldırıp çak چاق şöyle kim bir nesne ister gibi eve eve dört yanına isteye. *(Tez. Lâ. XV. 24 - 1)*

Deme kim âşık olur mu böyle çak چق
Can vere anılıcak filhal Hak *(Ruşeni. XV. 178)*

Ava çıkmış idi ol gün şehriyar
Çak چاق yolunun üstü idi ol pınar *(Cam. XV. 79)*

Sen dahi aç arkanı tâ göreyim
Çak چق neremde urdun ise urayım *(Mevlit. XV. 80)*

Hakın çun nuru aksi düştü cana
Düşürdü gulgule çak چق âsmana *(G. Ra. XV. 41)*

§ Ölüm geldiği vaktın mü'minler şol kadar zahmet çekerler kim bir kişi bir kılıç eline alsa, üç yüz kerret bu kılıç ile pare pare eyleyip çalsa, dilse; nice zahmet çekeydi çak چق şunun zahmını çekerler... *(Müz. XV. 140)*

Kim bıçak elinde salar şak şak
Oldu ceng iki gün iki gece çak چاق *(Enveri. XV. 21)*

Rakip el uzatırsa ol serace
Çıkarsın koltuğunda çak چاق sıraca *(Mesihi. XV. 33)*

Sahnınun çak چق ortasında Tûbi'nun ağacını
Dikti başı aşağa kökü yukaru ol ağaç *(Muham. XV. 23)*

§ Od bişirip yukarı dudağı çak چاق başının ortasına irişe ve alt dudağı sarkıp göbeğine dek ine.
(Leys. Mu. XV. 53 - 2)

§ Miyane [*Fa.*] : Çak چاق orta. *(Sıh. Ac. XV. 77 - 1)*

§ Hak Taâlâ buyurdu ol Âdem bünyadın yukaru altıncı göğe götürdüler çak Kâ'be'nin beraberinde kodular.
(Leys. Ar. XV. 187)

§ Es-salığ السالغ [*Ar.*] : Koyun ve sığır altı yaşına giricek düşen dişine derler ki çak چاق uçdağı diştir ve dip azıdır.
(Terceman. XV. 405 - 2)

§ Çağ چاغ ol âlemde ve heman ol demde. *(Şeref. XVI. 410)*

Elimiz ermez ise bir eyü kürke Aşki
Kaçıra gibi bizi çak Arabistan'a sovuk *(Aşki. XVI. 193)*

§ Makarr مقر [*Ar.*] : Karar edecek mevzı' ve oğlan yatağının çak چق nihayet bulduğu yer. *(Bab. XVI. 2, 91)*

§ Târek تارك [*Fa.*] : Depecük, tasgıyr-i târdır ve depenin çak چاق nihayeti. *(Ni'meti. XVI. 193)*

§ Cebrail ol altı şehri çak چاق aşağasından aslı ve kökü ile kaldırıp... *(Zehr. XVI. 68)*

Atasından katı utandı dilber
Başından indi çak چاق ayağına der *(Şeh. Ş. XVI. 124)*

Meğer kadr ile başı göğe irmiş
Ki varmış çak چاق mehin güzüne girmiş *(Tar. Is. XVI. 24 - 1)*

Aksin ey mah feleklerde melekler görücek
Çağ چاغ ezelden berü bunun yeri imiş dediler
(Lâmii XVI. 89 - 2)

§ Miyane ميانه [*Fa.*] : Çak چاق orta. *(Caf. XVI. 159 - 1)*

Beni kılmazdı çak چاق bu denlü garip
Âşıkın kadrini bileydi habip *(Ş. G. XVI. 77)*

§ Palâr پالار [*Fa.*] : Ol ağaçtır ki hanenin çak چاق ortasına korlar ba'dehu evin sakfini anın üstüne ederler.
(Deş. XVI. 91 - 2)

§ Miyane ميانه [*Fa.*] : Vasatın çak چاق ortasıdır.
(Deş. XVI. 353 - 2)

§ Ömer'i gördüm ki bir gönlek giymiş çak چاق yerde sürüklenir. *(Rahat. XVI. 434)*

Gel ki işret mevsimidir irdi çün taze bahar
Sohbetin çak چق vaktıdır gayet güzel eyyamdır
(Revani. XVI. 55)

§ Bizim yerde hot anın gibi karpuz olmaz amma çak چاق didiğin gibi keşürler olur. *(Letaif. XVI. 16)*

Veli çak چق bu kadar işleri hâşa
Ne sultan-ı cihan bilir ne paşa *((Güvahi. XVI. 45)*

§ ... Akrep bir nîş urur ki emîrin çak چاق canına geçer.
(Ârifin. XVI. 43)

Ali'nin cak چاق yanında turmuş idim
Ne kudret kim ayandır görmüş idim *(Fazilet. XVI. 52)*

§ Miyâne [*Fa.*] : Çağ چاغ orta. *(Şamil. XVI. 515)*

§ Çak چاق vesatında lif gibi bir nesne vardır.
(Cihan. XVII. 137)

§ Ekin kenarında bağlanan merkep, ekin kenarından yimeğe başlar ... bir gün ipi kırar, çak چاق ekinin ortasında bulunur. *(Nasayih. XVII. 201)*

§ Miyâne [*Fa.*] : Hak vasatın çak چاق ortasıdır.
(Nuh. Tuh. XVII. 197 - 1)

§ Çak چاق böyle tekayyüt olmaymca asker tashih olmaz.
(Koçu. XVII. 92)

Ateş-i aşk hadden aşmıştır
Dideden çak چق dile ulaşmıştır *(Atai. Ha. XVII. 26)*

§ Şebtek شب تك [*Fa.*]: Bir nevi lû'btur, bir ayak ile bir kimsenin çak چاق sinesine tepme ururlar, idmanla amele getiriler. *(Bürh. XVIII - XIX. 385)*

Vaktında çak چاق ol rütbe ki emniyet-i âlem
Şahbaz, kebuterle hem-ağuş-ı emandır *(Vasıf. XIX. 15)*

2. Sırf, salt, sade, yalnız, safi, hâlis.

§ Melik re'yinden gizli kalmasın kim benim sözüm çık چق şefkattendir. *(Kel. XIV. 39)*

§ Şol kavim ve çeri ve yardımcı kim bunların akıl kifayeti ve iş bilirliği olmaya, buların çokluğu çık چق ziyandır. *(Kel. XIV. 29)*

§ Hiç er ile avrat bir araya gelmedin çık چق avrattan ersüz oğlan vücuda getürdüm, İsa gibi. *(Tuh. Le. XV. 32)*

§ Çık kuzuda, köşekte, oğlakta, bızağuda zekât yoktur. *(Tuh. Le. XV. 346)*

§ Vîj ویژ [*Fa.*] : Sâfi ve hâlis ve sırf ki içine nesne karışmamış ola, nâb mânasına. Nite ki fülân nesne sırf olur, çak چاق olur derler. *(Deş. XVI. 151 - 1)*

çakaçak : Sert şeylerin birbirine çarpmasından çıkan ses.

§ Çekâçâk چكاچاك [*Fa.*] : Bir katı nesne bir katı nesneye muttasıl tokunmaktan hasıl olan savtın hikâyesidir. Türkçe çakaçak چقاچاق derler. *(Caf. XVI. 41 - 1)*

çakal(at) : Alnı veya ayakları beyaz olan (at).

§ Bir gök kır aygır atım ve beş altunum alıp verdiği dört ayağı sekili çakal atı چقال bu senede vâki' olan şark seferinde ordu-yı hümayunda Kasım nam zaim, mülkümden sirkat olundu deyü müstehak çıkıp... *(Sic. K. XVI. 6, 20)*

§ İşbu al, alnı çakal چقال, ön ayağında biniden yanında tırnak üstünde ak beni olup ve kıç ayağının sağı çakal چقال at...
(Sic. A. XVI. 7, 846)

§ ... Mezburdan bin akçaya bir al, alnı sakar, ön ayağının sağından yanı çakal چقال ve kıç ayağının soldan yanı çakal zihi üzerinde saçak içinde bir miktar bayazı olan kısrakı...
(Sic. A. XVI. 2, 447)

§ ... Bir çakal چقال dört ayağı sekili bargir...
(Sic. A. XVI. 4, 697)

çakçaka : Üğütülen buğdayın taşlar arasında bittiğini haber veren ve değirmen taşına çarparak çak çak sesi çıkaran alet.

Bedter değil mi çakçaka-i چقچقه âsiyâbdan
Nabi o bezm k'olmaya nevbetle güft ü gû
(Nabi XVII - XVIII. 178)

çakıldak (I) : Bostanlarda kuş ürkütmek için yaptıkları ses çıkaran fırıldak.

§ Ḫuzruf خذروف [*Ar.*], bâdfere بادفره [*Fa.*] : Çakıldak چاقلداق ki kuş ürkütmek için bostanlara kurarlar; rüzgâr ile döner ve avazı çıkar. *(Aks. XVII - XVIII. 177 - 1)*

çakıldak (II) : Koyunun kuyruğu altında kalan pislik.

§ El-vezaḫ الوذخ [*Ar.*] : Koyun kuyruğuna yapışan çakıldak چاقلداق ki bevlinden ve tersinden olur. *(Ah. XVI. 1130)*

§ Zufa زوفا [*Fa.*] : ... Ve râtıp nev'i koyunun kuyruğu altında ve uyluğu arasında müctemi ve mün'akit olan vesahtır ki Türkide çakıldak چقلداق tâbir olunur. Lâkin murat bilâd-ı Ermende sütleğen otlayan koyunların çakıldağıdır چقلداغیدر.
(Bürh. XVIII - XIX. 327)

çakıldak (III), (çakıldırak) : Üğütülen buğdayın taşlar arasında bittiğini haber veren ve değirmen taşına çarparak çak çak sesi çıkaran âlet.

§ Tezde-i âsiyâ [*Fa.*] : Değirmen çakıldırağı چقلدراغی.
(Sıh. Ac. XV. 3 - 2)

§ Teje [*Fa.*] : Değirmen çakıldağı چقیلدغی . *(Şamil. XVI. 222)*

çakıldırak : → **çakıldak (III).**

çakıldu, (çakırdı) : Şakırtı, takırtı.

§ Kılıç çakıldusundan چقلدوسندن kulaklar sağır oldu.
(Anter. XIV. 2, 626)

§ Jağjağ ژغژغ [*Fa.*] :... ve ceviz ve badem misillü nesneler bir yere boşaltırken biri birine dokunmağla peyda olan savttan dahi hikâye olunur ki çakırdı چاقردی tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 331)

çakıl etmek : → **çakıl pidesi.**

çakıl pidesi, (çakıl etmek) : Çakıl taşları üzerinde pişirilen bir çeşit ekmek.

§ Lahm-i ganem, beher vukıyye: 7, çakıl etmek چاقل اتمك : 20.
(Sic. A. XVI. 2, 1751)

§ Sengek سنكك [*Fa.*]: Beş mânası var... 2. Bir kısım ekmektir ki çakıl taşları üzerinde pişirirler, çakıl pidesi چاقل پیدەسی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 366)*

çakır (I) : → **çağır.**

çakır (II), (çakır doğan) : Doğan ile atmaca arası bir av kuşu.

Bazyar [*Fa.*] : ismi doğancı, sakr صقر [*Ar.*] ne :
Çakır چاقر ü çakırcı ne : sakkardır [*Ar.*] *(Uc. Gar.* XV. *29)*

§ Zürrak زرق [*Ar.*]: Baz ile başak beynindedir ki İbni Seyyide kavlidir. Râkım-ül-huruf kavli üzere Allahü a'lem, Türkide çakır چاقر dedikleri tayr olmalıdır. *(Men. Av. XVI. 170 - 1)*

§ Çarğ چرغ [*Fa.*] : Çakır doğan چاقر طغان ve ba'zılar balabandır derler. *(Ni'meti. XVI. 229)*

§ Çarğ چرغ [*Fa.*] : Çakır doğan چقر طغان . Ba'zılar balaban demişler. *(Caf. XVI. 41 - 1)*

§ Lümah لماح [*Ar.*] : Katı zeki olan çakır doğanlar.
(Bab. XVI. 2, 420)

§ Es-sakr الصقر [*Ar.*] : Doğan envaından çakır چاقر dedikleri kuş. *(Ah. XVI. 586)*

§ El-Ecdel الاجدل [*Ar.*] : Çakır doğan چاقر دوغان . *(Ah. XVI. 15)*

§ Çarğ [*Fa.*] : Çakır doğan چاقیر دوغان . *(Şamil. XVI. 159)*

Gevür: muğ [*Fa.*], İncil: Engilyûn [*Fa.*] ü zenber [*Fa.*] : tekne, külhan : tun [*Fa.*]
Yer altı: sümc [*Fa.*], ova: hâmûn [*Fa.*] ü çakır چاقر : çarğ چرغ [*Fa.*], ılgun: gez [*Fa.*]
(Genc. XVII. 46)

§ Çarğ [*Fa.*] : Çakır kuşudur ki Arabide sakr denür.
(Lû. Şeh. XVIII. 21 - 2)

§ Çarğ چرغ [*Fa.*] : Çakır چاقر toğandır ki maruftur, sakr muarrebidir. *(Bürh. XVIII - XIX. 217)*

§ El-ecdel الاجدل [*Ar.*] : Sakr ismidir ki cevarih-i tuyurdan çakır چاقر tâbir ettikleridir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 160)*

çakır (III) : İyi pişmemiş et.

§ El-muarraz المعرض [*Ar.*] : Çakır چاقر tâbir olunan et ki henüz temam bişmeyüp biraz çiğ kala. *(Kdeb. XVIII. 654-2)*

çakır (IV) : Bir gözü mavi, bir gözü siyah olan.

§ Ahyef احیف [*Ar.*]: Bir gözü gök ve bir gözü kara olan ki Farisîde zağ-çeşm ve Türkide çakır چاقر derler.
(Aks. XVII - XVIII. 163 - 1)

çakır ayaz : Kar serpintili soğuk.

Nâgehan bir çakır ayaz چاقیرآیاز oldu
Sebz tûti sefid bâz oldu *(Atai. Ha. XVII. 55)*

çakırcı başı : Kuşçu başı.

§ ... Emir-i ahur altına çakırcı başı چاقیرجی‌باشی anun altına çaşnigir başı ... oturur idi. *(Kanun. os. XVI. 12)*

§ Bazdâr بازدار [*Fa.*] : Ekinci ve zâri' mânasınadır ve kuşçu başıya dahi denir. Padişahların şikârî kuşların besleyip ve görüp gözetici kimsedir. Hâlen bizim devlet-i aliyyede çakırcı başı چاقرجی باشی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 97)*

Çakırcı başısından چاقرجی باشیسندن tezkireyle gitse bir güncişk
İder mihman-nevazî curre şahin âşiyan üzre
(Molla. XIX. 26)

çakırdı : → **çakıldu.**

çakır doğan : → **çakır (II).**

çakışmak : Birbirini kovlamak.

Rahmet ile yazuğa bakışalım
Gel biri birimizi çakışalım چاقیشلم *(Man. Tayr. XIV. 266)*

Çakıştırmak : Mukayese etmek, (iki şey arasındaki farkı anlamak için) karşılaştırmak.

§ El-muâvere المعاورة [*Ar.*] : ... ve ölçekleri takdir ve tahmin eylemek manasınadır ... ve muâyere معایره [*Ar.*] : İki ölçeği çakışdırup چاقشدروب ayarlamak manasınadır.
(Kam. XVIII - XIX. 2,46).

çakmak (I), (çaḳmak) : 1. İyice anlatmak, bildirmek, tanıtmak, ifşa etmek.
Kaçan kim göz gönülden doğru baka
İşitmez kulağına hakkı çaka چاقا *(Yunus XIII - XIV. 42)*

Senin âşıkların bana senin eltafını çaktı
Şu lûtfuna ulaşmakçün gözümden çok yaş aktı
(Kel. XIV. 172)

Eyle çakam halka kim kala tana
Kılmaya bir âdemî tâat sana
. . . . . .
Tanrı eydür Bâyezid'e kim beni
Ne deyüben çakasın kim ben Gani
. . . . . .
Acz ü aybım var mıdır kim çakasın
Halka vü bir naks bana dakasın *(Man. Tayr. XIV. 264)*

Şahın sırrını kim ki halka çaka چاقا
Kanına gire vü başından çıka *(Süh. XIV. 239)*

Tutam ki anun aşkın kimseneye demeyem
Benzüm sarusı anı halka çaḫısar چخسر âhir
(Kadı. XIV. 14)

Pinhanî atar kirpüğü ohlar yüreğime
Göz yaşı beniz sarusı çaḫasını چاخاسنی bilmez *(Kadı. XIV. 11)*

2. Kovlamak, gamzetmek, jurnal etmek.

Râzımı fâş etti ahım âleme çaḫtı چاحدی meni
(Nesimi. XIV. 2 - 9)

Çakar iseñ چاقريسك sen beni ısyan ile
Ben seni çakısaram ihsan ile *(Man. Tayr. XIV. 266)*

§ Es-siayetü لسعاية [*Ar.*] : Gammazlamak ve bir kimseyi bir kimseye çakmak چقمق. *(Terceman. XV. 398 - 2)*

§ Akrep misâli olan oldur ki konşuları evin birer birer gezer, birin birine katup onu buna kovlar ve bunu ana çakar چقار.
(Tibr. XVI. 221)

§ Beni avanlara çaktıñ چقدك. *(Tez. Ün. XVI. 33 - 2)*

O vaktın kim beni atama çaktıñ چقدك
Aralık yerde bir fitne bıraktın *(Şeh. Ş. XVI. 667)*

Raht ü bahtın zevrakın hışm ateşine yakmağa
Vardılar gammazlar şah-ı cihana çaktılar چاقديلر
(Baki. XVI. 94)

çakmak (II) : Aksettirmek.

Vücudu ayına âyine baktı
Güneş yüzün yine kendüye çaktı چقدی *(İbrahim. XV. 12 - 2)*

çakmaklı : Bir türlü tülbent.

Çakmaklıdır چقمقليدر başındaki destar-ı çarha bak
Îmâ ider ki geldi dem-i gamzedâ-yi iyd *(Molla. XIX. 228)*

çakşır : → **çağşır.**

çakşur : → **çağşır.**

çakşurlu güğercin, (çağşırlı güğercin) : Paçalı güvercin.

§ El-müservel المسروك [*Ar.*] : Ve dahi çağşırlı güğercine چاغشرلی کوکرجنه yâni ayakları kıllı gügercine dahi müservel derler. *(Terceman. XV. 351 - 2)*

Oldu çakşurlu güğercin چاقشورلی کوکرجین gibi tozluklar ile *(Fazıl. XVIII - XIX. 4)*

çakul : Dirhem, ağırlık.

Kimse almaz berg-i kâha hâk-i payin var iken
Goncayı çakul چاقول edüp zer çekse bin kantar gül *(Lâmii. XVI. 16 - 1)*

çalaca tutulmak : Az kullanılmak.

Gerçi tutulmuş çalaca طوتلمش چالاجه kız değil
Kızlar ana öykünemez biz değil *(Atai. Ha. XVII. 115)*

Çalap : Tanrı, Allah.

Ol balık söyler Çalap چلپ sun'u ile
Anda kim turur idi gelir dile *(Yuz. Şeyd. XIII. 22)*

Ol Çalabımıñ چلابمك aşkı bağrımı baş eyledi
Aldı benim gönlümü sırrımı faş eyledi *(Yunus. XIII - XIV. 121)*

§ Çalabım چلابم kadir Tanrı medet senden. *(Dede. XIV. 107)*

Çalap چلب Rıdvan'a emreyledi tiz
Beze var cennet ehlin cennet ile *(Si. Da. XIV. 129 - 2)*

§ Çalabım چلابم göster bana nice diri kılursun oğlum sevgüsünden ölmüş gönlümü. *(Tebareke. XIV. 31 - 1)*

§ ... Yâni ey Çalabım beni anın şerrinden sakla dedi. *(İhlâs. XIV. 28)*

Anı isteme kim değil sana kur
Ger ister olursan Çalap nite kor *(Süh. XIV. 267)*

Çalap چلب yaktığı şem'i sanma söyner
Kim ana püf der ise yüzü göyner *(Hurş. XIV. 14)*

Dilini Gülşehri gibi bilegil
Derdine derman Çalaptan چلبدن dilegil
(Man. Tayr. XIV. 69)

Çalap takdirine verin iradet
Eğer isterseniz izz ü saâdet *(Işk. XIV. 157 - 1)*

Şunun ki kışını yaz eyledi Çalap چلپ nola ger
Çoğa sayar ise lûtfu ile anın azın *(Kadı. XIV. 10)*

Ben dedim her olacak olsa gerek
Her ne yazmıştır Çalap gelse gerek
(Melhame. XIV - XV. 12 - 2)

§ Ey Çalabım eğer işbu cemâat helâk olursa dahi yer yüzünde kimesne sana ibadet etmez. *(Kesir. XV. 108 - 2)*

§ Taht üzre gelin güyeğü oturur, Nasr hizmette turur. Gelin elin yüzüne sürdü şükür Çalabıma dedi. *(Ferec. XV. 129)*

§ Ey Çalapum چلپوم bu kulun sana temam rukû' ile ve sücûd ile namaz kıldı. *(Güzide. XV. 46)*

§ Ey Çalabum hakikaten dirlik âhiret dirliğidir.
(Leys. MU. XV. 147 - 2)

§ Ey Çalabım mü'minleri yarlığagıl. *(Tez. Ba. XV. 24)*

Geldiğine Ahmed'in budur sebep
Ummetin bağışladı ana Çalap چلپ *(Mevlit XV. 30)*

§ Benim sana Çalap چلپ kim bana hergiz misal yok.
(Cennet. XV. 486)

Didi paşa birdürür ulu Çalap چلپ
Biz kıluruz nusreti andan talep *(Enveri. XV. 60)*

Elimi almadı çeng ü rebabım
Bırakma bâri gözden sen Çalabım *(Ravza. XV. 85)*

§ Dua kıldı didi ki, ey Çalabım, sâlih kullarının gönüllerin ...
(Enfes. XV. 429)

İre bu kez anda Çalaptan nidâ
Ede bu resm ile kelâmı edâ *(Muham. XV. 288)*

§ Ey Çalabım چلبم senin adınla, deyü yazardı, tâ ana değin ki ... *(Leys. Ar. XV. 8)*

§ Ne hâcetin vardır kim bu vaktın beni Çalabum tâatından kodun. *(Tez. Ün. XVI. 7 - 1)*

§ Anlar kim Çalaplarına چلبلرنه iyman getiricilerdir. Anlar kim Çalaplarına ortak eylemezler. *(Rahat. XVI. 96)*

Kime kim Çalap چالپ vermeye, bayımaz
Anındır anın vergi hep çoğ u az *(D. B. XVI. 229)*

Tanrı bir di : gû Huda yek [*Fa.*], kul hüve' Allahü ahad [*Ar.*]
Âzer آزر [*Fa*] ü Allah الله [*Ar.*] : Çalap چلپ oldu büyüktür: gut [*Fa.*], samed [*Ar.*] *(Naz. Cev. XVIII. 50)*

Seferl'oğlu içti aşkın şarabı
Daima zikreder ulu Çalabı *(Saz. Seferlioğlu. XVIII. 441)*

Çalap Tañrı : Cenabı Hak, Hak Taalâ.

Çalap Tañrı vermiş bir oğul ana
Ki yüzün gören kalur idi tana *(Süh. XIV. 198)*

Çalap Tañrı چلپ تکری ana habibim dedi
Adın kendi adıyle koşa kodu *(Süh. XIV. 8)*

Çalap Tañrıdan چلپ تکریدن ol ki tevfikı var
Dürüşmez ki dirşüre mal ü tavar *(Süh. XIV. 18)*

Eğer başımda devlet var olursa
Çalap Tañrı bizimle yâr olursa *(Hurş. XIV. 59)*

§ Ey Bâri Huday [*Fa.*] : Ey Çalabım چلبم Tanrı. *(Şamil. XVI. 247)*

çaldıramak : Hareket etmek, şakırdamak.

§ Her çöp ki çaldırar چالدرر bina-i âlem ol hareket üzerine bile düzülmüştür. *(Maârif. XV. 60)*

çalgın yürümek : Şuraya buraya çarparak, intizamsız, delice yürümek.

§ Süksük سكسك [*Fa.*] : Çalgın چالغين ve nâ-hemvar yürümek mânasındadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 359)*

çalıcı : Çalgıcı, saz çalan.

§ Eydici ve çalıcı چالجى cariyeler buldu. *(Anter. XIV. 2, 755)*

Mutrip مطرب [*Ar.*] : çalıcı چليجى oyuncu: lu'ab [*Ar.*] *(Uc. Gar. XV. 42)*

§ Şeştânın âhengi müstakim ola çalıcı چالجى ne vakit anın kulağın burasıdır. *(Güls. XV. 8)*

§ Sabah oldu derya yüzünden bir donanma gemi çıktı, halk rengârenk tonlar giymiş şâdılıklar ile çalıcılar چاليجيلر bu şahzadeyi almağa geldiler. *(Ferec. XV. 114)*

Oturmuş bir çalıcı چاليجى saz elinde
Çalar bir saz-ı hoş-âvaz elinde *(Çeng. Dâi. XV. 194)*

Dedi bir çalıcı Mazenderan'dan
Gelip dergâha ermiştir zamandan *(Şeh. Ş. XVI. 199)*

§ Barbüd باربد [*Fa.*] : Mutrip ve Husrev'in çalıcısı چالجسى. *(Caf. XVI. 14 - 1)*

Saâdeti gününün devri döndü rakkasın
Çalındı çalıcının hâke tac-ı unvânı *(Yahya Bey. XVI. 15)*

§ Sâzende سازنده [*Fa.*]: Çalıcı چالجى ve düzen düzücü ve mutlaka iş düzücü. *(Ni'meti. XVI. 373)*

§ Bârbed [*Fa.*] : Husrev'in çalıcısınıñ چاليجيسنك adıdır. *(Şamil. XVI. 381)*

Ana rezm oldu sanki sohbet-i hâs
Çalıcı چالجى tığ u nizeler rakkas *(Hâleti. XVII. 22)*

çalık (I) : 1. Delice hareket eden, haşarı.

§ El - mütea'crif المتعجرف [*Ar.*] : ... ve dahi tiz ve çalık چالیق davar. *(Terceman. XV. 253)*

§ El-ma'zur المعذور [*Ar.*] : Divane, deli, çalık چالق gibi Türki ta'birleri vardır. *(Kdeb. XVIII. 509 - 2)*

§ Divane rev دیوانه رو [*Fa.*]: Mecnun vâri çalık چالق ve çalkın yürüyen kimesneye denir ve nâhemvar reviş ve sülûki ve tavr-ı âkılâneye muhalif hareketi olan kimesneye ıtlak olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 291)*

§ Ḫamḫame خمخمه [*Fa.*] :... Bîedebâne bet ve çalık چالق taam eylemeğe dahi denir, şöyle ki boğazından ve dudağından esvat-ı muhtelife zuhur eder. *(Bürh. XVIII - XIX. 250)*

2. Delilikten kalan eser.

§ El-heves الهوس [*Ar.*]: Cünundan bir gûne eser ve şaibeye denir, çalık چالق gibi... *(Kam. XVIII - XIX. 2, 309)*

çalık (II) : 1. (yüzünde) yara izi bulunan.

§ ... Bunun yanından Tuzcuoğlu Hamza nam yüzü çalık چالق levendi alıp gitmiş. *(Sic. B. XV. 10, 9)*

2. Kesik.

§ Köse sakallı, uzun boylu, sağ dirseği mecruh ve sağ elinin baş barmağı çalık چالق ... *(Sic. A. XVI. 6, 154)*

çalık (III) : → **çalık at.**

çalık at, (çalık (III), çaluk at) : Çok sıçrayan, rahat durmayan (at).

§ Çehende چهنده [*Fa.*]: Çalık at چالق آت yâni râm olup yola onat yürümez. *(Ni'meti. XVI. 237)*

§ Bed - süvar بدسوار [*Fa.*] : Çaluk at چلوق ات . *(Şamil. XVI. 112)*

§ Çehende چهنده [*Fa.*] : Çalık چالیق . *(Şamil. XVI. 224)*

§ Çehende چهنده [*Fa.*] : Çalık at چالق آت , ürkek at. *(Caf. XVI. 42-2)*

§ Çehende چهنده [*Fa.*] : Çalık at چالق آت yâni râm olup onat yürümez, sıçrar yürür. *(Deş. XVI. 317 - 1)*

§ Çalığ چالغ [*Fa.*] : Ol at ki bindikleri vakıt onat yürümeyip oynaya. Türkide çalık چالق dedikleri. *(Deş. XVI. 177 - 2)*

§ Tımırr طمر [*Ar.*], esb-i çehende اسب چهنده [*Fa.*]: Sıçrağan at ki çalık چالق tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII 192 - 2)*

§ Heydaḫ هيدخ [*Fa.*] : Sıçrağan ata denir ki çalık چاليق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 632)*

De tekerlenme: tekerdüh [*Ar.*], çalık attır چالق اتدر : tımrir طمرير [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 39)

çalıklanmek : (Hayvan) haşarılık etmek.

§ El-meruhu المروح [*Ar.*]: Çalık at, yâni bir yerde durmayıp, eşkin vermeyip çalıklanan چالقلنن at
(Terceman. XV. 229 - 2)

§ Sigzîden سكزيدن [*Fa.*] : Çalıklanmak چالقلنمق ve sucımak ve büğlimek. *(Caf. XVI. 190 - 2)*

§ Sigzîden سكزيدن [*Fa.*] : Suçumak ve önegülenmek ve büklümek ve çalıklanmak چالقلنمق. *(Şamil. XVI. 324)*

çalık seğirtmek : Delice sıçrayarak koşmak.

§ El-melk الملق [*Ar.*] : Letafet ve istikametle seğirtmesine itimat olunmayan yani çalık seğirdir چالق سكردر olan ata denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 56)

çalıksı : Çabuk çabuk ve delice.

§ Et-te'acrüf التعجرف [*Ar.*] : ... ve kemal-i sür'at kastıyle nizam üzere yürümeyüp çalıksı چالقسی lâübaliyane yürüyüşe denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 807)*

çalık yürümek : Delice çırpınarak yürümek.

§ Ez-ze'ze' الذأذأ [*Ar.*] : ... Çalık چالق ve muztarip ve perişan yürüyüşe يوريشه denir. *(Kam. XVIII - XIX, 1, 22)*

Çalım : Vuruş.

Diri hod bir çalımda چلمده öldürülür
Dirilmez ölü ölse il dirilür *(Mih. XV. 155)*

çalımına gelmek : Biçimine gelmek.

Birisi çalımıña gelse چالمكه كلسه heman
Çalasın vermeyesin hiç aman *(Atai. Ha. XVII. 103)*

çalım yeri : Kılıç ağzı.

§ El-madrab لضرب [*Ar.*] : Kılıcın ucundan bir karış nihayet bulduğu mahaldir ki çalım yeri چالم يرى derler.
(Kdeb. XVIII. 189. 1)

§ Ez-zubbe لظبه [*Ar.*] : Kılıcın ve hançerin ağzına ve temrenin ucuna denir ki oralariyle katı' ve imal olunur, çalım yeri چالم يرى tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3 , 867)*

§ Et-darîbe لضريبه [*Ar.*] : Tabiat ve nihad mânasınadır ... ve kılıcın ağzına denir ki çalım yeridir چالم يريدر .
(Kam. XVIII - XIX. 1, 188)

§ El-madrab لضرب [*Ar.*] : Kılıcın ağzına denir ki çalım yeridir.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 187)

çalınmak (I) : 1. Telâşla etrafı yoklamak.

§ Tiz yerinden durugeldi, dört yanına çalındı چالندى kim hep sermayeyi aldırmış, kafile dahi gitmiş. *(Müz. XVI. 60)*

2. Sıyrılmak.

Tenim keştisi gark oldu dilim deryası mevcinden
Çalınuben چلينوبن çıkamadım ikisinin arasından
(Ruşeni. XV. 269)

3. Yazı çizilmek, silinmek.

§ ...Iklim-i sâlistendir, mahallinde yazılıp bu makamdan çalına چالنه gaflet olunmaya. *(Men. Av. XVI. 183 - 1)*

çalınmak (II) : Yaralanmak.

§ Karındaşım Ebulkasım nam Yeniçeri civarında çalınup چالنوب mecruh ve sahib-i firaş olmağın üzerine varılıp keşfolunmasını talep iderin. *(Sic. A. XVI 4, 337)*

§ ... Mezburun oğlu Mahmut çalınup چالنوب mecruhan sahıb-i firaştır, keşfolunmasını talep iderim. *(Sic. A. XVI. 3, 169)*

çalış : Çarpışma, cenk, muharebe.

Savaş günü olsa kuşanam belim
Yüz erce dürüşmeğe vardır elim
Çalıştan چاليشدن kaçar isem er olmayam
Ölem kimseden ben alu kalmayam *(Süh. XIV. 289)*

Bahadırlığa çavlanuptu adı
Dımağına sinmişti çalış چاليش dadı *(Süh. XIV. 340)*

Yer güvülderse çalışdur چلشدر der-mülûk
Bulaşır iklim vilâyet bîdümûk *(Melhame. XIV - XV. 44 - 1)*

Çalış چالش gününde dutsa bular gürz ile sünü
Anılmaz anda Sam ile Rüstem hikâyeti *(Kesir. XV. 324 - 1)*

çalışık : Çalışma, gayret.

§ İmam Buharî, her sâatı sünenün isnadı çalışığında چالشغنده geçmişti. *(Tazarru. XV. 298)*

Çalışıkla چالشقله bunu yazdım dileğim duadır ancak
Biniviştem in bekûşiş zi dua behahişem bes [*Fa*]
(Genc. XVII. 51)

çalış kılmak : Savaşmak, çarpışmak.

Yolumuzu kim ururşa ileyimize durursa
Duravuz çalış kılavuz چالش قلاوز dartavuz kılıç uravuz
(Velet. XIII - XIX. 20)

çalışmak : Vuruşmak, çarpışmak, savaşmak, kılıçlaşmak.

Dutanlar anın gussasın yediler
Zehi hayf eğer bu öle dediler
Şah-ı Haveran'a anın erliğin
Dediler nice çalışırdı چاليشردى yeğin *(Süh. XIV. 295)*

§ Çalışanda چالشنده kara polat öz kılıcın gedilmesin.
(Dede. E. XIV. 154)

§ ... Tiz ol kılıçlar ile çalışalum چالشالوم, sügüler ile dürtüşelim. *(Anter. XIV. 26)*

§ Gâh çalıştılar چالشدلر, gâh dürtüştüler, gâh ayrıldılar, gâh tokuştular. *(Anter. XIV. 2, 27)*

§ Âverd آورد [*Fa.*] : Cengde çalışmak چالشمق. *(Ni'meti. XVI. 76)*

§ Şehitler din yoluna can vereler, gaziler kâfirle çalışalar چالشالر. *(Zati. XVI. 694)*

çalış yürüyen : Öncü.

§ Çün şehir kavmi duydular, gelen çeri çalış yürüyenler چالش يورينلر imiş; çıkıp uruşmadıklarına hayıf ettiler. *(Fütuh. XIV. 332)*

çalkafa : → **çılkava.**

çalkalanmak : → **çalkanmak.**

çalkamak : Sarsmak.

§ Denizin emvacı beni çalkadı چالقدی. *(Cev. Ah. XV. 259)*

çalkanarak yürümek : → **çalkanmak.**

çalkanı çalkanı yürümek : → **çalkanmak.**

çalkanmak, (çalkalanmak, çalkalanarak yürümek, çalkanı çalkanı yürümek) : Yerinde duramamak, sarsılmak, (sarsıla sarsıla yürümek).

§ Bir zevn –soyu karışık at– getürdiler bindi, gördüler ki çalkanur چلقنر gene indi, dedi ki, sana bu çalıklığı öğredene Tanrı öğretmesin, dedi. *(Hay. XV. 24)*

§ Cilve [*Fa.*] : Çalkanı çalkanı yürümek چلقنی چلقنی يوروملك *(Sıh. Ac. XV. 68 - 2)*

Di terehvük ترهوك [*Ar.*]: Yürümek çalkanarak يوروملك چالقانەرق *(Asım. XVIII - XIX. 2, 41)*

§ El-İḫtibal الاختبال [*Ar.*] : Davar kısmı delirip bir yerde âram eylemeyip beri öte çalkalanmak چالقلنمق manasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 191)*

§ Et - terehvük الترهوك [*Ar.*] : Dalga gibi çalkanarak yürümek چالقنەرق يوروملك manasınadır. . *(Kam. XVIII - XIX. 3, 91)*

Çalkı : Çalgı.

§ Mezburlar fısk eyleyip çalkılar چلقلر ile şarap içip nice fesat eylemişler. *(Sic. K. XVI. 4, 231)*

çalkkoyun : → **çalkoyun.**

çalkoyun, (çalkkoyun) : Sırtüstü.

§ Yüzü koyun yatsalar savap ola tâ hararet cem'ola ve taam eyü hazm ola ve çalkkoyun چلق قويون yatmak yaramazdır. *(Yadigâr. XIV. 13 - 1)*

§ Fıtıkı olan kişi ki her gâh çalkkoyun yata, yerine vara. *(Yadigâr. XIV. 104 - 2)*

§ Ve taht üzere uyur kişi gibi çalkkoyun yatmış ve üstünde kendi uzununca yetmiş hülle var, cümlesi altın, gümüş iplik ile dokunmuş. *(Enb. XIV. 304)*

§ Eğer bir yere çalkoyun چلقيون yaturu kosalar ol yere tolu yağmaya. *(M. Bay. XIV. 100 - 1)*

§ Ve daima çalkoyun yatup ağzı açuk olmak ve ayakları key katı eğilmek ve birbirine dolaşmak yavuzdur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 21 - 1)*

Çalkkoyun چلق قيون yatsa bu ayda yeni ay
Cümle narh ucuz ola dir kış u yay *(Melhame. XIV - XV. 39)*

§ Bir gün çalkoyun چالقيون yatup halinde fikreder ki çeriye ne vereyim hazinede mal yok. *(Kesir. XV. 200 - 2)*

§ İstâ استا [*Fa.*] : Kafa üstüne çalkkoyun چالق قوين yatmak. *(Miftah. XV. 47)*

§ Sitân ستان [*Fa.*] : Çalkkoyun چلق قوين yatmak. *(Miftah. XV. 96)*

§ Dilkü kaçan ki acıksa çalkkoyun yatır, kendisin ölüye urur. *(Ac. XV. 53)*

§ İki yıl beşikte çalkkoyun چلق قوين yattım, anam emzirdi. *(Güzide. XV. 97)*

§ İstâ استا [*Fa.*] : Çalkoyun چالقيون yâni arkası üzerine demektir. *(Des. XVI. 7 - 2)*

§ Sitân ستان [*Fa.*] ... Ve arkası üzere çalkoyun چلقوين yatan...
(Deş. XVI. 267 - 1)

§ Eğer oturmağa kadir olmazsa çalkoyun چالقوين yata, iymâ ile kıla. *(Ter. Kurt. XVI. 60)*

§ Sitan ستان [*Fa.*] : Arkası üzere, çalkkoyun چلق قوين yatan kimesne. *(Caf. XVI. 85 - 1)*

§ Cılnaz جلناظ [*Ar.*]: Yanın yatmaklık ve çalkkoyun چاق قيون yatmak. *(Bab. XVI. 1, 230)*

§ İslinta' اسلنطاع [*Ar.*] : Çalkkoyun چلق قوين olup yatmak.
(Bab. XVI. 2, 234)

§ İstâ استا [*Fa.*] : Çalkoyun yâni arkası üzerine.
(Ni'meti. XVI. 98)

§ Halife şol kadar güldü ki çalkkoyun چلق قيون arkası üstüne düştü. *(Rav. Ah. XVI. 117 - 1)*

§ Sabah yemeğin yidikçe çalkoyun چالقوين yat.
(Rav. Ah. XVI. 259)

§ Sitanî ستانى [*Fa.*] : Çalkkoyun چلق قويون yatan kimse..
(Şamil. XVI. 458)

§ Kendim gördüm bir kimesne kafası üzere çalkoyun چالقوين yatur. *(Zehr. XVI. 42)*

§ ... Çalkoyun چالقوين yatmayınca ber-murat temâşa ve temamca seyran olunmaz didi. *(Letaif. XVI. 18)*

Çarha ki bir sadme ura ol koyun
Eyler idi hâk-sıfat çalkoyun چالقوين *(Atai. Ha. XVII. 115)*

Miden [*Fa*] : arınmak, sûden [*Fa.*] : aşınmak, bâhe [*Fa*] dir : ırmak, çalkoyun : istâ [*Fa*]
(Genc. XVIII. 34)

§ Sitan ستان [*Fa.*] : Dört mânası var: 1. arka üzerine yatmak ki çalkoyun چالقوين tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 343)*

§ Âstan آستان [*Fa.*] : Kapı eşiği ... ve arka üzerine yatmak mânasına gelür, Türkide çalkoyun چالقوين yatmak derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 37)

çalma, (çelme) : Yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık.

§ Lâ'inin sarı çalması چالمەسی boğazına geçüp başı açıldı. *(Hamza. XIV. XV. 1, 98)*

§ El - melûsü الملوث [*Ar.*] : ve dahi başa sarılmış ve dolanılmış dülbent ve çalma چاله. *(Terceman. XV. 135 - 2)*

§ Mustafa bin Bahşâyiş mest yaturdu, yanında bir çalma چاله bulup aldım. *(Sic.B. XV. 5, 310)*

§ Mezkûr kul girip evvel def'a bir çalma چاله çıkardı sonra yine girdi. *(Sic. B. XV. 7, 17)*

§ İki çalma چلمه: *20*, kuşak : *10* .... *(Sic. B. XV. 9, 2)*

§ Çelme چلمه *5*, kürde kalkan yay *40*... *(Sic. B. XV. 9, 3)*

§ Nakid akça *154*, çelme چلمه, kuşak, tas. *(Sic. B. XV. 6, 7)*

§ Küçük yastık *3*, çelme چلمه *15*, dört köhne sandık... *(Sic. B. XVI. 12 - 13, 3)*

§ Kutu *5*, çalma چالما *10*, kuşak *20* ... *(Sic. B. XVI. 13 - 14, 5)*

§ İki köhne çalma چاله. *(Sic. E. XVI. 2, 2 - 2)*

çalmak (I) : 1. Katmak, karıştırmak.

§ Ürne ارنة [*Ar*] : Bir ottur süde çalarlar چالارلر peynir ederler. *(Bab. XVI. 2, 121)*

2. Sürmek, sürüştürmek, tılâ etmek.

Kanım alıp yüzüme çalma demişsin ana sen
Sen niçün çaldıñ ya uşşakın yüzüne kanını *(Zati. XVI. 619)*

Bir merhem çalmazsa yaralar azar *(P. S. Ab. XVI-XVII. 30)*

Sevdim diye çaldın yüzüme yağlı karayı *(Hengâmi. XIX. 47)*

3. Sürmek, sığamak.

Kanadıyla ayı üç kerre çaldı چالدی *(Hikmet. XV. 30)*
Kelef oldu yüzünde yeri kaldı

çalmak (II) : 1. Kesmek üzere sürmek, kesmek.

§ Ve bıçağın bilegil ve boğazıma tiz çalgıl چلغل kim ölüm bana genez ola, ölüm kim acısı yavlak katıdır. *(Enb.XIV.184)*

§ Depere eyle çaldı چلدی ki yarısına dağın iki böldü.
(Anter. XIV. 261)

§ Beyreğin sağ uyluğun çaldı چالدي. *(Dede. XIV. 150)*

Yine kaldırdı kılıcını çaldı
Çalamadı yüğürdü taşra geldi *(Dah. XIV. 35)*

§ Ali kılıcın çekti kim anın başını çala چله ...
(Leys. Mu. XV. 383 - 2)

§ Anı anda çaldı چلدی, bunu bunda çaldı چلدی hele yiğirmi beşin düşürdü, on beşi kaçıp gittiler. *(Müslim. XV. 1, 228)*

Ol gamze-i hunriz ile kasdetme rakibe
Bunun bigi kılıç ile donuz mu çalarsın چلرسن
(Ah. Pş. XV. 100)

§ Şahzade uyurdu, kız salı sürerdi, nagâh bir timsah kastetti, kız şahzedeyi uyardı, tığ-ı âbdar ile çaldı چالدی iki pare eyledi. *(Ferec. XV. 355)*

§ Tâ ana değin ki devenin sinirin çaldılar چلدلر düştü.
(Hay. XV. 46)

Çalarım چلارم Hak rızasiyçün kılıcı
Ki Tanrı'dır bana yarı kılıcı *(Ruşeni. XV. 42)*

§ Pes ol kâfir kılıç çeküp diledi ki Resûlü çalaydı چاليدى.
(Leys. Ar. XV. 266)

§ Pes Ali kılıcın çekti ki anın başın çala چاله ...
(Leys. Ar. XV. 596)

§ Benim ile çekişirken bıçakla talısı altında çaldım چلدم.
(Sic. K. XV. 2, 50)

Her kimi kim çaldısa چالديسه ol nâmdar
İki pâre kıldı mânend-i hıyar *(Enveri. XV. 22)*

§ Mânend-i şû'le-i nâr şemşir-i âbdârı çeküp sağ yanağını çaldı. *(Saadet. XV - XVI. 42 - 2)*

§ Kılıç ile iki üç yerde çalup چالوب yaraladım.
(Sic. B. XV. - XVI. 5, 19)

Birisi çalımına gelse heman
Çalasın چالەسن vermiyesin hiç aman *(Atai. Ha. XVI. 103)*

§ ... Bir dahi keskin kılıç severim ki sağımdan geleni çalam چلام, solumdan geleni çalam düşmanı def'edem.
(Ta. Şahi. XVI. 73 - 1)

Belinler uykudan er at ürker
Ata oğlunu çalup iki biçer *(Hadidi. XVI. 105)*

§ ... Yatur iken mezbur Mustafa beni çalup چالوب mecruh eyledi. *(Sic. A. XVI. 5, 551)*

§ Hüseyn'i kılıçla ben çaldım چلدم. *(Sic. K. XVI. 3, 7)*

§ ... El - kıssa, yetmiş nevbet tiğ çaldı, kat'an kat'etmedi.
(Hadika. XVI. 13)

Şehin hışmile bir gez çalışından
Olurdu çâr-pare iki düşman *(Zati. XVI. 249)*

Şehit mezarında gönlüm yatıyor
Sevda kılıcını boynuna çaldı *(Kara. XVII. 51)*

§ Şemşir-i hûn-efşan ile berk nümâyan olmağ ile çalduğu merd-i Tatarı mürd-i bîcan ederdi. *(Solak XVIII. 41-2)*

Hakikat kavliyle girsin bu yola
Yoldan çıkan (ı) çalsın Ali kılıcı *(Saz. Mecnun. XVIII.372)*

2. Vurmak, çarpmak, atmak.

Yağırnında kalkan elinde süğü
Ata bindi hiç çalmadı چالمادی üzeğü *(Süh. XIV. 287)*

§ Bunu görücek el ele çaldılar چالدیلر gülüştüler.
(Dede. XIV. 56)

§ Elindeki bıçak ile ol taşı öyle çaldı چالدی ki bir azim parça koparup.... *(Bektaş. XV. 154)*

Kim ki çalgu çalar olsa çalısar
Utanup çalguyu yere çalısar *(Muham. XV. 314)*

§ Baltayı taşa çal چال ya od yaka ya su çıka. *(Sır. XVI. 2)*

Doğruluk ettiğim içun mudur ey serv-i revan
Sâye veş yerlere çalar چالر beni pâmâl eyler
(Figani. XVI. 6)

Şular kim can metâın sattı savdı
Siper bârın yere çaldı چلدى vü çavdı *(Enis. XVI. 33)*

Mecâl olmadı dolanmağa bîşe
Tonuz hot gördüğün çalar چالر hemişe *(Güvahi. XVI. 47)*

§ ... Gafilin Musa Çelebi omuzuna çaldı چلدى ve bir kolunu tutmaz eyledi. *(Aş. XVI. 51)*

Ney gibi nevâ kıluben ü inlese âşık
Def gimi yüzüne çalalum چلرم bir sen ü bir ben
(Gülşeni. XVI. 54)

Kesüp dil nâyinin efgan ü sûzun
Taşa çaldı uşattı gam kopuzun *(Yuz. Şems. XVI. 147)*

§ Şîb شيب [*Fa.*] : Kamçının ata çaldıkları چالدقلرى tasması. *(Şamil. XVI. 469)*

§ Es-saka' الصقع [*Ar.*] : Bir âdemi yıldırım çalmağla چالمغله bîhut, yahut helâk olmak mânasındadır.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 618)

3. Çelmek.

§ Mîcar ميجار [*Ar.*]: Top çalacak چله‌جق çevgân. *(Bab. XVI.2,94)*

Görmedi gûy-i zeminden şehsüvar-ı çarh eser
Şöyle çaldı چالدى dehr meydanında çevgânı şitâ
(Lamii. XVI. 30 - 2)

Her taraftan ahali-i meydan
Çaldılar چالديلر gûye yer yerin çevgân
(Miri. XVI. 218)

4. Çizmek, iptal etmek.

Hat-ı ısyan u cürmümü ey Hak
Kalem-i afvin ile çal چال mutlak *(Miri. XVI. 344)*

çalmak (III) : Bağlamak, takmak, sarmak.

§ Tarrarlık esbabın eline aldı ve kemend-i pür-tâbın beline çaldı چلدی. *(Hüs. Dil. XVI. 133)*

çalpanmak : Çalkanmak.

§ El-cihaf الجحاف [*Ar.*] : Kuyudan su çekerken koğa kuyunun ağzına darpluca dokunmağla çalpanup چالپانوب suyu dökülmeğe denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 732)*

çaltırak : Daha çevik, en çalâk.

§ Pes ol yiğitler ol mağara içinde eğlendiler ve buların namazdan ve oruçtan ve tesbihten artık işleri yoğ idi ve nefakaların Yemliha'ya ısmarladılar kim varıp şehirden taam satın alır idi ve ol buların çaltırağı چلترغی ve görklüregi idi *(Enb. XIV. 895)*

çaluk at : → çalık at.

çamçak, (çapçak) : Ağaçtan yapılmış su kabı, maşraba.

§ Bir adamı bir çapçak چاپچاق bozaya değişirlerdi. *(Naima. XVII - XVIII. 2, 338)*

§ Çumçuma چمچمه [*Fa.*]: Çamçak چامچاق denilen ağaç çanak, kap. *(Kam. Os. XIX. 237)*

§ Peymâna پیمانه [*Fa.*] : Büyük kadeh, bardak, çamçak چامچاق. *(Kam. Os. XIX. 341)*

çamur : Çamur.

Denn [*Ar.*] : ü hunbe [*Fa.*] : küp, çanak adı: zükend [*Fa.*] ü kus'a [*Ar.*] dır
Serb [*Ar.*] ü pih [*Fa.*] : iç yağının mânası, çamur چامر : tıyn طین [*Ar.*] ü lûş لوش [*Fa.*]
(Naz. Cev. XVIII - XIX. 65)

çamış, (çamış) : Haşarı, sert başlı (hayvan).

§ Şehbâ شهبا [*Fa.*] : Boz kara katır ve çamış چامش katır. *(Ni'meti. XVI. 432)*

§ Kâhgir كاهكير [*Fa.*] : Çamış katır ve çamış tavar. *(Ni'meti. XVI. 506)*

§ İşbu Manil oğlu Karaman'dan bîayb bir gök katır almış idim, hâlâ çamış چامش çıktı. *(Sic. K. XVI. 7, 78)*

§ Devlet atı ne kadar çamış چمش ise de amma yoldaşlardan kamçı uciyle anın (anmaktan). *(Ha. Ş. XVI. 121)*

Pend [*Fa.*] : öğüt, nil [*Fa.*] : çivit, gök : kebut [*Fa.*]
Tünd [*Fa.*] : çamış چاميش, sîm [*Fa.*] : gümüş, ip : kement [*Fa.*]
(Genc. XVII. 65)

Esp [*Fa.*]: At u çamış: serkeş [*Fa.*], süksük [*Fa*] : yelegen, yan : keş [*Fa.*]
(Genc. XVII.)

§ Et-teşmıs التشميص [*Ar.*]. .ve tavarı çamuş چاموش gibi çalıklatmak için beri öte dürtüştürmek. *(Kam. XVIII - XIX. 2,383)*

§ Bed-ram بدرام [*Fa.*] : Daim ve hemişe ve müdam mânasınadır. Umumen vahşi ve gayr-i mûnis hayvana ve hususan serkeş ve çamuş چاموش katıra denir. *(Bürh. XVIII-XIX. 105)*

çamışlanmak, (camışlanmak): Haşarılanmak.

§ Eş-şemûsü الشموس [*Ar.*] : Davar çamışlanıp چامشلنب arkasına kimesneyi bindirmemek. *(Terceman. XV. 438)*

§ Şimas شماس [*Ar.*]: At camışlanmak جامشلنمق. *(Bab. XVI. 1, 138)*

çamışlık, (camışlık) : Haşarılık, huysuzluk.

§ Urdıyye عرضية [*Ar.*] : Sayrılık ve camışlık جامش لق ve kişiye dokunan iri söz. *(Bab. XVI. 2, 247)*

çamuş : → **çamış.**

çanacuk : Çanakçık.

§ Gemi düzerken Nuh'a bu çanacuğu چناجوغی nidersin derdi, istihza ederdi. *(Kesir. XV. 45 - 2)*

çandavul : Artçı.

§ Çandavul چنداول [*Fa.*] : Dümdar askere denir ve bu lûgati Türkidir derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 224)*

çangu : Söyleşme.

§ Yangu, çangu چانغو, gürültü, savuldu ki söylerler ne derler anı bilmek gerek ki söz müdür, öz müdür, yavuz mudur. *(Sır. XVI. 1 - 16)*

çankal : İğri.

§ El-hena' الهنع [*Ar.*]: Ve sığının boynu iğri ve çankal چنقال olmak. *(Terceman. XV. 297 - 1)*

çañlık : Çan kulesi.

Çanına ehl-i küfrün ot dıkarlar
Çanın u çañlığın چکلغن yâni yıkarlar *(Hadidi. XVI. 290)*

çapadüşmek : Yağma etmeğe başlamak.

Dil tahta-i meşk olmuş iken tîr-i cefaya
Tatar-ı nigeh garete geldi çapadüştü چاپه دوشدی
(Ş. Galip. XVIII. 248*)*

çapağını silmek : Pürüzünü gidermek.

Sileler سلرلر bir gün anın da çapağın چپاغن
Bulur kanda ise çölmek kapağın *(Güvahi. XVI.* 93*)*

çapak : Çok ince dokunmuş bir nevi bez.

§ ... Alaca kuşak 3, çapak چپاق 2, dimi bir pâre.
(Sic. A. XVI. 2, 1800*)*

§ Çapak چپاق bahasından on bin akça lâzım-ül-edâ deynim var.
(Sic. K. XVI. 7, 46*)*

§ ... Bir yük çapakları چپاقلری var idi, benim odamda yatıp sabah Beypazarı'na gideriz deyü koyup gittiler.
(Sic. A. XVI. 7, 102*)*

çapar (I) : Karışık renkli, benekli.

§ Peleng - reng پلنك رنك [*Fa.*]: Peleng renklü ve çapar چپر at. *(Deş. XVI.* 190 - 1*)*

§ Hakire o dahi bir kese, bir at, bir firenk gulâm ve bir kelb-i muallem tazı ve bir çapar چاپار zagar ihsan eyledi. *(Ev. XVII.* 443*)*

§ Çapar چپار [Fa.] : Umumen iki renkli alaca ve hususan ol yeşil güvercine denir ki benek benek siyah noktaları ola ve ol ata denir ki levninin muhalifi ola. Arabide abraş ve Türkide dahi çapar چپار denir. *(Bürh. XVIII-XIX.* 215*)*

çapar (II) : → **çapar ulak.**

çaparız, (çaparuz) : 1. Güç, çapraşık.

§ El-usrâ العسرى [Ar.] : Güçlük, sa'b gibi ki mukabili yüsrâ [Ar.] dır, çaparuz چپارز dahi derler. *(Kdeb. XVIII.* 50-2*)*

§ Eş - şezen الشزن [Ar.] : ... Bir nesne katı ve sert ve kalın olmak manasınadır... ve çetin huylu ve çaparız چپارز mizaçlı âdeme denir. *(Kam. XVIII - XIX.* 3, 655*)*

§ Düşvâr دشوار [Fa.] : Güç ve sarp ve müşkil ve çaparız چپارز mânasınadır. *(Bürh. XVIII-XIX.* 277*)*

2. Tokat, vuruş.

§ Anın yüzüne baktığım içün hava yüzünden bir tabanca geldi yüzüme dokundu ve avaz işittim kim : "Latmetün bi-lâh-zatin" ya'ni bir kez bakmağa bir çaparız چپرز. *(Tez. Lâ. XV,* 682-2*)*

çaparızlanmak : Güç, karışık bir hale gelmek.

§ Et-tea'kküz التعكظ [Ar.] : Bir âdemin işi çaparızlanup چپارزلنوب gücelmek manasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 534)*

§ Et-taa'kküş التعكش [Ar.] : ... Kıl ve saç biribirine sarılıp keçelenmek manasınadır... ve bir iş güçlenip çaparızlanmak چپارزلنمق manasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 338)*

§ El-ıkzi'lâl الاقذعلال [Ar.]: Bir nesne çaparızlanup چپارزلنوب düşvar olmak manasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 3,324)*

çaparızlık, (paçarızlık) : Güçlük, çapraşıklık.

§ El-aser العسر [Ar.] : Bir iş güç olmak, paçarızlık پچارزلق dahi derler. *(Kdeb. XVIII. 426-2)*

§ El-urzıyye العرضیه [Ar.] : .... ve suûbet ve bîperva hareket nahvetten ibarettir ki çaparızlık چپارزلق tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 430)*

§ El-usra العسری [Ar.] : Güçlük ve çaparızlık چپارزلق manasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 2,28)*

çapar ulak, (çapar (II)) : Haberi çabuk yetiştirmek için her menzilde atı ve binicisi değişen posta; tatar.

§ Yimek içmek arasında ağ boz atlı bir çapar چپار geldi. *(Dede. E. XIV. 257)*

§ Dört yana kabâil-i Araba çapar چپر atlılar gönderdi. *(Anter. XIV. 2, 271)*

Sâle'nin azmini kılmıştı meğer
Geldi çapar ulağ چاپار اولاغ ile bir haber
Didi tekfuru Stanbul'un ki var
Nakl kıldı, anı öldürdü kibar *(Enveri. XV. 57)*

Şaha nâgeh irişir çapar ulak چاپار اولاق
Üştü Istanbul'a olmaz ittifak
Leşkerini kodu küffara gider
Nigebolu azmini andan ider *(Enveri. XV. 89)*

Birgi'ye döndü gelür şah-ı guzat
Gitti Istanbul'a çapar ulağat چاپار اولاغات *(Enveri. XV. 39)*

§ Âb-güzâr آبکزار [Fa.]: Çapar ulak چپار اولاق. *(Miftah. XV. 42)*

§ Yâm یام [Fa.] : Çapar ulak چپر اولاق ve ulak atı ki her menzilde koyup padişah tarafından beslerler. *(Ni'meti. XVI. 642)*

§ Yâm یام [Fa.] : Çapar ulak چاپار اولاق. *(Caf. XVI. 178-2)*

§ Âb - güzâr آبکزار [Fa.] : Çapar ulak چپار اولاق mânasına. *(Deş. XVI. 86-1)*

§ Üsküdar اسکدار [Fa.]: Çapar ulak چاپار اولاق ve peyk. Zaman-ı evvelde salâtin her menzilde atlar ve peykler saklarlardı, tâ bir haberi ve mühürlü mektubu al-et-ta'cil bir murat olan yere ulaştırmalu alıcak birbirine ulaştırırlardı. Her biri gücü yettikçe seğirtirlerdi; Yorulduğu yerde anda hazır olana verirlerdi. İşbu veçhile nâme al-et-ta'cil vâsıl olurdu.
(Deş. XVI. 89-2)

§ Üsküdar اسکدار [Fa.] : Çapar ulak چپار اولاق ve peyk ve padişah adı. *(Şamil. XVI. 110)*

§ Üsküdar اسکدار [Fa.] : Çapar ulak چاپار اولاق ve peyk ve elçi ve bir şehrin adı. *(Nuh. Tuh. XVII. 61-1)*

çaparuz : → **çaparız.**

çapçak : → **çamçak.**

çap çap : Şapır şapır.

§ Acı ayran tökülende çap çap چاپ چاپ içen.
(Dede. E. XIV. 46)

§ Kanlı kuyruk üzüp çap çap چاپ چاپ yudan. *(Dede. E. XIV. 46)*

çapdurmak : → **çaptırmak.**

çapgın at, (çapkın at): Hızlı koşan at.

§ Ol kadar yürür ki ardından çapgın at آت چابغین yetişmez.
(Müslim. XV. 15, 69)

Kıssa : destan [*Fa.*]. hikâyet : efsane [*Fa.*]
Çapkın at آت چاپقین : yâm یام [Fa.] ü âyine [Fa.] : gözgü
(Genc. XVII. 79)

çapılmak : Yağmalanmak, yağma edilmek.

§ İlim günüm çapıldı چاپلدی. *(Dede. XIV. 149)*

çapındırmak : Koşturmak.

§ Âḫaniden آخانیدن [Fa.]:Çapındırmak چپندرمق. *(Şamil. XVI. 336)*

çapınmak : Hızlı hareket etmek, atılmak, saldırmak sür'atle koşmak.

Yürüyen, sürünen, yüğüren, uçan
Görünen, yubunan, çapınan چاپینان, kaçan *(Süh. XIV. 3)*

Çekip üzdü çılbırını ansızın
Çapındı چاپندی vü yetti ana gensizin *(Süh. XIV. 246)*

§ Aç arslan gibi kim koyun, kuzu sürüsüne çapınurlar چاپنورلر, anın gibi çapındılar چاپندلر. *(Fütuh. XIV. 6)*

Çapındılar kılıçlar ellerinde
Sanasın yağı vardır illerinde *(Hurş. XIV. 11)*

Öğüş ilm ü hünerler hasıl etti
Neye çapındı ise چاپندیسا erdi yetti *(Hurş. XIV. 10)*

Gidüben içlerinden sabr u perhiz
Durup çapındı چاپندی atlı atına tiz *(Işk. XIV. 238-2)*

§ Âḫten آختن [Fa.] : Çapınmak چاپنمق ve idman etmek. *(Miftah. XV. 14)*

Yüğürüp Paşa depinip çapınur چاپینور
Buldu bir at bindi ana depinür *(Enveri. XV. 53)*

§ Geçmiş yağmura kepenek alıp çapınma چپنمه . *(Ata. XV. 19)*

§ Aḫten آختن [Fa.] : Bıçak ve kılıç çekmek ve irmek ve çapınmak چاپنمق ve sügü havâle etmek. *(Caf. XVI. 180-2)*

§ Hurûş [Fa.] : Hamle ya'ni çapınma چپنمه . *(Şamil. XVI. 427)*

§ Aḫten آختن [Fa.] : Çapınmak چاپنمق ve koşmak. *(Şamil. XVI. 311)*

Anı saldı kılıcına çapındı چاپندی
Ana Elkûs kalkanın yapındı *(Şeh. Ş. XVI. 257)*

çapıt : Âdi bez, paçavra.

Ben de bildim şu dünyaya geldiğim
Tuzlandım da çapıtlara belendim *(Kara. XVII. 42)*

çapkın at : → **çapgın at.**

çapkun etmek : Akın etmek.

§ Nice bin ceng-cûyan ile Azerbaycan üzerine çapkun etmeğe چاپقون ایتمکه ferman buyrulmuş idi. *(Solak. XVII. 286-1)*

çapmak : 1. Yağma, çapul etmek, saldırmak, atılmak, vurmak, hücum etmek.

§ Kalan alaca ordusunu çapıñ چاپك demiş. *(Dede. XIV. 124)*

Çapayım چپایم ü yıkayım tahtın anın
Çerime taladayım rahtın anın *(Hurş. XIV. 56)*

Gerü gürzünü salıp çaptı چپد (harekelidir) Daygam
Atın meydan içine tepti Daygam *(Hurş. XIV. 64)*

Askerî gimi eğer nefsin çerisin çapasın چاپسن
Şüphe olmasun ki sensin pâdişah-ı dü-serâ *(Nesimi. XIV. 6)*

§ Han fevt olup yerine oğlu serasker olmuştu, lâkin bağîlik idüp gâh gâh memleket çaparlardı چاپارلردی.
(Bektaş. XV. 354)

§ Han... Karadan karacılarımla giderim, dedikte, Kırım halkı, bu cevaptan hazzedip : Han karadan Osmanlı vilâyetin elbette çapar چپار deyü mülâhaza ettiler. *(Ev. XVII. 694)*

Darlıganmak : belmeliden [Fa.], tâḫten تاختن [Fa.] :
Çapmak چاپمق, itmam eylemek : perdahten [Fa.]
(Genc. XVII. 81)

§ Evka' b-il-adüv اوقع بالعدو [Ar.] : Düşmana şephun ettikte çaptı ve garet etti tâbir olunur.
(Aks. XVII-XVIII. 384-2)

§ Aleyhim-ül-gare علیهم الغاره [*Ar.*]: Anların üzerine garet-i perakende etti yâni her cihetten garet edip bir taraftan çapmadı, belki cemi-i canibinden bölük bölük çaptı.
(Aks. XVII-XVIII. 275-1)

§ Lâş لاش [Fa] : Mergazî lûgatinde tâht ve târaç mânasınadır ki çapmak چاپمق ve çapul etmek ve garet ve şebhun eylemektir. *(Bürh. XVIII-XIX. 541)*

2. Koşmak, süratle hareket etmek.

§ Alçaktan yüce yerlere çapup چاپوب çıktı. *(Dede. E. XIV. 26)*

Ben üş bunda durup küyeyim sana
Geri dönücek kavuşasın bana
Heman lâhza döndü atın depti ol
Becit işe varır gibi çaptı چاپدی ol *(Sü. XIV. 156)*

Âmir-i ma'ruf deyüp sen sana
Çapma چپمه binip nefs atına her yana *(Ruşeni. XV. 118)*

§ Nefsini merkep edinip biner, Hak yoluna daima çapar.
(Müz. XV. 354)

Çaparken چپرکن tığ-ı elmas ile urdu
Atının tırnağından nal'in ırdı *(Mih. XV. 325)*

Eyâ gafil nice yoldan saparsın
Ki binip gaflet atına çaparsın چپرسن *(K. Ü. XV. 73)*

§ Tâzîm تازیم [Fa.] : Çaparız چپارز yâni seğirdiriz ...
(Ha. Ş. XVI. 429)

§ Tâḫten تاختن [Fa.] : Seğirtmek ve çapmak چاپمق .
(Şamil. XVI. 268)

§ Favt فوط [Ar.] : Kafileden biri mukaddemen çapup چاپوب gitmek. *(Bab. XVI. 1, 222)*

Süvar olup emel atına çapma چپمه
Ecel seyli yolunda yapu yapma *(Yuz. Şems. XVI. 25)*

§ Tâḫten تاختن [Fa.] : Çapmak چاپمق ve katı ivmek.
(Nuh. Tuh. XVII. 215-2)

§ Nasbolunan âdemi tardedesin, eğer hilâfın edersen beriden bizzat çapup چاپوب anda varıp hem mütevelliyi hem seni salbederim. *(Naima. XVII-XVIII. 5, 275)*

§ Tâḫten تاختن [Fa.] : Sürmek ve çapmak چپمق.
(Lû. Şeh. XVIII. 18-2)

§ Tâḫten تاختن [Fa.] : Çapmak چاپمق ve at sürmek ve garet ve şebhun eylemek mânasınadır. *(Bürh. XVIII-XIX. 171)*

3. Sürmek, koşturmak.

§ Senin ile meydanda at çapmadık mı چاپمدق.*(Dede. E. XIV. 116)*

§ Fısk u hevâ yolunda merkep çapma. *(Saa. Pend. XVI. 124)*

§ Hak Taâlânın bendeleri çünkü canlarını feda eylediler, himmet atını Süreyya'ya çaptılar. *(Saa. Pend. XVI. 103)*

Bugün kim oldu Dâra'dan yolun pâk
Çaparsın چاپارسن her yana atını çâlâk *(Şeh. Ş. XVI. 785)*

Hemandem kükredi atını depti
Biraz meydan içinde at çaptı چپدی *(Şeh. Ş. XVI. 245)*

Gaziler sür'at semendin deptiler
Bâd-i pây-i çarhtan tiz çaptılar چاپدیلر *(Budın. XVI. 21)*

§ Ol kul atının inânını ol kûh-ı pür-şükûh tarafına munsarif kılıp çapup چاپوپ gitti. *(Mevahib. XVI. 54)*

4. Çarpmak, vurup kesmek.

Kimin yıkubenin kimin yapasın
Nice âsilerin boynun çapasın چپاسن *(Tennuri. XV. 120)*

O pirin himmet atiyle çapar ol
Kamu düşmanların boynun çapar ol چپر اول
(Tennuri. XV. 148)

Devlere buyurdu inip kaptılar
Nice bin Hindu boyunun çaptılar چاپدیلر *(Cam. XV. 101)*

çapraşmak : Karmakarışık hale gelmek, karışmak.

§ Ḫancer خنجر [Ar.]: Bıçak veya katı büyük bıçak ve çapraşmış چپر شمش olan sakal. *(Bab. XVI. 2, 43)*

çaptırmak, (çapdurmak) : 1. Yağmalatmak, yağma ettirmek.

§ Uruz'un evini çaptırdı. *(Dede. XIV. 153)*

Hep gözleri alalara yağmaladup çapdırdı چاپدردی aşk
(Kuddusi. XIX. 93)

2. Koşturmak.

Adam çaptırdı چاپدردی şaha muştulayu
Ki oğlun geldi üş suçun dileyü *(Hurş. XIV.)*

§ Maslahat anı gördü kim Ebu - Ubeyde Hazretine kişi çaptura چاپدوره çeri dileye. *(Fütuh. XIV. 67)*

§ Kişi çapturdular چاپدردلر çeriyi tizlediler, tiz gelsin dediler. *(Fütuh. XIV. 67)*

§ Filhal Harizmşah'a atlı çaptırdı چاپدردی . *(Ta. Sel. XV. 1-71)*

çapuk, (çapük) : Don ağı.

§ Sûje سوژه [Fa.] : Sığza ki çapuk چاپوق dahi derler. *(Caf. XVI. 90-2)*

§ Tirîz تیریز [Fa.] : Kaftan çapükü چاپکی ve yırtmaç. *(Ni'meti. XVI. 211)*

§ Tirîz تیریز [Fa.] : Kaftan çapuğu چاپوغی ve yırtmacı. *(Nuh. Tuh. XVII. 84-1)*

§ Tülüngî تلنكي [Fa.] : Ehl-i fakr ve muztar ve niyaz-ment ve gedâ mânasınadır ki şark taraflarında gayet yüzsüz dilenciye tülüngü tâbir ederler; ve kesr-i lamla tülingi muhaffefidir, ton ağı, miyan-ı paça mânasınadır ki çapük چاپوك tâbir olunur ve kart ve genç irisi matruş ve sefih ve erazilden kinaye olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 187)*

çapul : yağma.

§ Tâḫten تاختن [Fa.] : Çapmak ve at sürmek ve garet ve şebhun eylemek mânasınadır ve tâhte, ha-i nispetle çapul atına denir. *(Bürh. XVIII-XIX. 171)*

§ Perve پروه [Fa.] : Çapul چاپل ve baskın ile düşmandan alınan ganimet mânasınadır. *(Bürh. XVIII-XIX. 153)*

Gerdeninde beklesin benler misali karagol
Çeşm-i Tatarınla kıl sâmân-ı uşşakı çapul چاپول
(Vasıf. XIX. 32)

çapul civermek : Çapulcu göndermek, akın etmek (?)

§ Kâfiristana akınlar ve çapullar civerüp چاپوللر جیوه‌روب. *(Ev. XVII. 511)*

§ Yedi gün yedi gece vilâyet-i Kırım'a çapul civerüp چاپول جیوەروب Cezire-i Kırım'a dahil olup. *(Ev. XVII. 47)*

çapul seğirtmek : Akın etmek.

§ Ta Azak kalesi altına çapul seğirdüp چاپول سکردوب yine Kırım'a avdet ederdi. *(Ev. XVII. 124)*

çapuşmak : Birlikte hücum etmek, koşuşmak.

§ Aşk atına bindiler, çapuştılar چاپشدیلر. *(Sir. XVI. 2-8)*

çapük : → **çapuk.**

çar, (car) : Baş örtüsü, çarşaf.

Fez' [*Ar.*] : açmak, nehc [*Ar.*] : yol, şemm [*Ar.*] : kokmak, rayt ریط [*Ar.*] : çar چار *(Fer. XIV. 11)*

Çün gece müşkin çar چار örtündü başa
Gitti gündüz şahidi yüzün yaşa *(Man. Tayr. XIV. 146)*

§ Hasta oldu ve uykuya vardı bir uğru girdi çarın چارن aldı. *(Tez. Lâ. XV. 115-1)*

§ ... Sonra gelene avratı carın جارن verdi. *(Tez. Lâ. XV. 88-1)*

§ Nâgâh ümmi-Mıstah'nın çarı چاری ayağına dolaşıp sürçtü. *(Leys. Mu. XV. 57-1)*

§ Meblağ-ı mezkûrdan otuz eşrefî karz-ı hasen tarikıyle ve altı car جار bahasından deyü mezkûr eytam tarafından ... *(Sic. K. XV. 1, 279)*

§ Gördü bir avrat uyur, bir çar چار kıyında turur. *(Tuh. Le. XV. 220)*

§ Yüzünün yarısın çarla چارله örtüp ve yarısın şöyle açık kordu. *(İrşad. XV. 75)*

§ Perde gibi, carlar gibi tonların üzerlerine, eğinlerine alurlar. *(Leys. Ar. XV. 104)*

§ Resûl Aleyhisselâm ana on altun ve altmış dirhem ve bir derincek ve bir gönlek ve bir izâr ve bir car جار gönderdi. *(Leys. Ar. XV. 258)*

Çün anda kimsenin yok imtiyazı
Pes ol çar ile چاریله kıla her namazı *(Tennuri. XV. 380)*

§ ... Ve bir zer-baf nezkep ve bir sarı zıbun ve bir çar چار ve bir gümüş yüksük.. *(Sic. A. XVI. 2, 869)*

§ Çâder [*Fa.*] : Avratlar örtündüğü çar چار ve çadır. *(Şamil. XVI. 413)*

§ Bir uğru girdi çarın چارن aldı. *(Tez. Ün. XVI. 40-2)*

§ Er - Rayta الريطة [*Ar.*] : Car چار dedikleri örtü, Arap avratları giyerler ve terlik kaftana dahi dirler. *(Ah. XVI. 459)*

Edüp hileyle çarın Meryem'in düzd
Mesih'e gönlek etmekte nedir müzd *(Şeref. XVI. 336)*

§ Bürde برده [*Ar.*] : Su nikendeli ince ak kaftan ve car چار gibi bürünürler dikişsiz bir libastır. *(Bab. XVI. 2, 134)*

§ Te'tib تأتيب [*Ar.*] : Kimseye car چار giyürmek. *(Bab. XVI. 1, 71)*

§ Vikaye وقايه [*Fa.*] : Derincek, avratlar başlarına korlar ve kicimen ve çar چار . *(Ni'meti. XVI. 628)*

§ El-izar الازار [*Ar.*] : Hatunlar başlarına pûşide eyledikleri car چار . *(Kdeb. XVIII. 477-1)*

§ Ḫımar خمار [*Fa.*] : Karıların baş örtüsü ki car چار ve kisaî tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 250)*

§ İzar ازار [*Fa.*] : İki mânası var.. Sâni, sarık ve destar ki başa sarılır ve ayağa giyilecek libaslara dahi denir ve car چار ve peştemâl ve futa misillü esvaba dahi denir. *(Bürh. XVIII-XIX. 59)*

§ Er-rayta الريطة [*Ar.*] : Şol cara جاره denir ki bir enden nesc-i vâhid üzere tokunmuş ola ki dikiş yeri olmaya, hatunlar bürünürler. *(Kam. XVIII. XIX. 475)*

çarḫa : → **çarkacı.**

çarḫacı : → **çarkacı.**

çarḫa girmek, (çarḫ urmak) : Dönmek, sema etmek.

Anın vecdinde şevk ile dururlar
Sema' u raks ederler çarḫ ururlar چرخ اوررلر
(Çeng. Dâi. XV. 197)

Bu yüzden söyleyip girerdi çarḫa چرخه كيرردى
Bu gez dönüp hitap eylerdi çarha *(Veyse. XVI. 143-2)*

Tan mı dün ü gün şems ü kamer çarḫa girerse چرخه كيررسه
Pür-gulguledir zemzememizden dil-i eflâk
(Hüs. Dil. XVI. 61)

çarḫ urmak : → **çarḫa girmek.**

çarkacı (çarḫa, çarḫacı) : Öncü asker.

§ Bunlar da asker-i islâmın çarkacılarıdır چارقجيلريدر dedi.
(Müslim. XV. 10, 38)

§ Mesâlih مسالح [*Ar.*] : Silahlı kimseler ve leşker önünce gelen cemâatler ve çarkacılar چرقهجيلر . *(Bab. XVI. 1, 423)*

§ İrsâl ارسال [*Ar.*]: Leşker ve çarkacı چرقهجى . *(Bab. XVI. 1, 400)*
Dağların ardına karavul koyup
Çarkacı seçtiğin seyran edelim *(Saz. Kul Deveci. XVII. 122)*

§ Mukaddime مقدمه [*Ar.*], piş-i leşker پيشلشكر [*Fa.*] : Askerin önünce giden kimseler ki çarḫacı چارخاجى tâbir olunur.
(Aks. XVII-XVIII. 196-2)

§ Talâbe طلابه [*Fa.*] : Karavul ve çarḫacı چرخهجى .
(Lû. Şeh. XVIII. 55-1)

§ El-minser المنسر [*Ar.*] : Otuzdan kırka varınca ricâl ki asker-i kebirin çarḫası چرخهسى makamında gideler.
(Kdeb. XVIII. 436-2)

§ El-cenah الجناح [*Ar.*] : Bir asker ki kalbin iki tarafında ola, ikisine cenaheyn denir. Çarḫaya چرخهيه mukaddime derler.
(Kdeb. XVIII. 330-2)

Sâka ساقه [*Ar.*] : Dümdara, dahi çarḫacıya چرخهجيه : şurta شرطه [*Ar.*] denir
(Asım. XVIII-XIX. 32)

§ Piş - âheng پیش‌آهنك [*Fa.*] : Kafile ve asker önünce giden kimselere denir, mukaddimet-ül-ceyş dahi derler. Istılahımızda çarkacı چرقه‌جی tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 168)*

§ Pervânek پروانك [*Fa.*] : Karakulak tâbir olunan canavardır ki arslanın önünce çavuş gibi haykırarak gider ve çarkacıya ve mukaddime-i askere dahi ıtlak olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 152)*

§ Ser-aheng سراهنك [*Fa.*]: Hanende başı mânasınadır ve pişrev-i asker mânasınadır ki ıstılahımızda çarkacı چرقه‌جی ve Türkistanda herval ve Arabide mukaddimet-ül-ceyş denir ve subaşı ve şihne ve ases mânasına gelir ve baş çavuş ve yasakçı ve baş çukadar ve baş odabaşı makûlesine ıtlak olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 347)*

Hazır ol vaktına dayan İbrahim
İn(i)yor çarḫacılar, meydan benimdir
(Saz. Aşık Ali XIX. 513)

çarkacılık etmek : Seferde orduya öncülük etmek.

§ Ḫırâse خراسة [*Ar.*] : Pâsbanlık, saklamaklık ve harîm korumaklık ve leşker önünde çarkacılık چرقه‌جلق edüp gitmek. *(Bab. XVI. 1, 165)*

çarmuk : Çarmıh.

§ Çarmıḫ چارمیخ [*Fa.*] : Çarmuk چرمق. *(Sıh. Ac. XV. 14-2)*

çarpmak : Sıvamak, sürmek, bulaştırmak.

§ .. Kuzular boğazlasınlar ve anın kanın evleri kapısına çarpsınlar چرپسنلر kim ben Tanrı sizin düşmanınız üstüne azap viribirven. *(Enb. XIV. 408)*

çaşıt : → **çaşut.**

çaşut, (çaşıt) : Casus.

§ . . . Liykin ol görklürekdür kim çaşutlar چاشتلر ve haberciler ulaşduru viribiyevüz, düşman hali niteliğinin hakikatin bilevüz. *(Kel. XIV. 98)*

Deme razını demeyem ki inan
Çok olur çaşıt جشت bir çanağa sunan (*) *(Ferh. XIV. 24)*
(*) *ki casus-i hem-kâse didem besi*

§ El-büzür البذر [*Ar.*] : Dinleyici ki her kişinin sözün dinler yürür çaşıt چاشيت Fariside suhan-çin derler. *(Ah. XVI. 123)*

§ Casus جاسوس [*Fa.*] : Çaşut چشوت. *(Şamil. XVI. 593)*

§ Moskof kıralının çaşıtlarını چاشتلرينى tutup kayd ü bend ile huzur-ı hana getirdiler. *(Ev. XVII. 126)*

çaşutlamak : Gözetlemek, gözetlettirmek, araya casus koyup halinden ve sözlerinden haber almak.

§ Ve birkaç yarar Martilos vardı bu kâfiri çaşutlattılar چاشوتلاتديلر. *(Aş. XVI. 50)*

çatal : Üç değneği bir demir halkaya bağlamakla vücuda getirilen bir av âleti.

§ Taberḫun طبرخون [*Fa.*] : Dört mânası vardır...*2* - Bir nevi âlet-i şikârdır, üç değneği bir demir halka ile bendedip kuş sürüsüne atarlar; ol ağaçtan olmağla ismiyle müsemma oldu, âmme bunu tahrif edip tabalgu ağacı ve çatal چتال dahi derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 413)*

çatal at : Binilen at ve yedeki.

§ Çatal at چتال آت ile ileri gönderip. *(Müslim. XV. 8, 78)*

§ Çatal atla چتال آتله sürüp bir gün Şam'a dahil olup. *(Müslim. XV. 6, 11)*

çatalca : Bazlama pişirmek için kullanılan bir çeşit sacayağı.

§ İki tavı, kefkir, maşa, çatalca چتلجه, ersün, sacayak. *(Sic. B. XV. 6, 83)*

çataşmak : Sataşmak, çatışmak.

§ Bunlara sataştık ve çataşdık چاتاشدق. *(Ev. XVII. 316)*

çatıldı, (çatıldu, çatuldu, çatıltı) : Çatırtı.

§ Bir gürültü oldu, çatıldı چاتلدى koptu, her taraftan od yalını belürdü. *(Anter. XIV. 2, 415)*

§ Çomağı çatuldusu چتلدوسی yere göğe sadâ salardı.
(Anter. XIV. 2, 217)

§ Tirâk تراك [*Fa.*] : Çatıldı چاتلدی. *(Miftah. XV. 65)*

§ Tirâk تراك [*Fa.*] : Çatıldı چاتلدی ve her nesne çatlayıp yarılmak.
(Deş. XVI. 194-1)

Kopar çatıldu چاتلدو nâgâh her yanadan
Karanu oldu göze rûz-ı ruşen *(Şeh. Ş. XVI. 425)*

§ Tirâk تراك [*Fa.*] : Çatıldı چاتلدی ve her nesne çatlayıp yarılmak. *(Ni'meti. XVI. 209)*

§ Perk پرك [*Fa.*] : ...ve mutlaka çartıldı, yâni savt ki ev ağaçlarından ve barmaklardan ve gayriden zâhir olur.
(Deş. XVI. 189-2)

§ Tirâk تراك [*Fa.*]: Çatıldı چاتلدی ve bir nesne çatlayup yarılmak.
(Caf. XVI. 35-1)

§ Tirâk [*Fa.*] : Çatıldı چتلدی. *(Şamil. XVI. 410)*

§ Perk پرك [*Fa.*] : Mutlaka çatıldı چتلدی.
(Nuh. Tuh. XVII. 111-2)

§ Terâk تراك [*Fa.*] : ...ve terâkiden yarılmak ve çatlamak mânasınadır ve bir nesne yarılup çatladıkta sâdır olan savttan dahi hikâye olunur, Türkide çatıltı چاتلتی tâbir olunur.
(Bürh. XVIII-XIX. 178)

çatıldu : → **çatıldı.**

çatıltı : → **çatıldı.**

çatlağuç (I) : Kamçı uçlarına konan tüy veya yarılmış kayış ki kamçıyı şaklatmaya yarar.

§ Çobanın üç yaşar dana derisinden sapanının ayasıydi, üç geçi tüyünden sapanının kollarıydi ... bir keçi tüyünden çatlağucıydı چتلاغوجیدی. *(Dede. XIV. 30)*

çatlağuç (II), (çatlakuç, çıtlamuk) : Çitlenbik, menengiş.

§ Çıtlamuk چتلامق, mikdar-ı nohutta bir meyve-i siyah-renktir.
(Men. Av. XVI. 96-1)

§ Ben بن [*Fa.*] : Meneviş ve çitlenbik tâbir olunan meyvaya dahi derler. Sakızlık ağacının yemişidir. Arabide habbet-ülhadrâ ve Türkistanda çatlağuç چتلاغوچ derler.
(Bürh. XVIII-XIX. 126)

§ Kin pehn کن پهن [*Fa.*] : Ven mânasınadır, yâni semert-ülbatım ki sakız ağacının yemişidir. Türkistanda çatlağuç چتلاغوچ derler ve bu diyarda çitlenbik ve ma'viş ve Arabide habbet-ül-hadra derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 500)*

§ Bükelek بوكلك [*Fa.*] : Meneviş ve çitlenbik tâbir olunan meyvaya denir. Arabide habbet-ül-hadra ve Türkistanda çatlakuç چتلاقوچ derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 131)*

§ Vüşkdane وشكدانه [*Fa.*]: Ven mânasınadır ki çitlenbik ve meneviş tâbir olunan yemiştir. Arabide habbet-ül-hadra ve Acem Türkisinde çatlaguç چتلاغوچ derler.
(Bürh. XVIII-XIX. 614)

çatlakuç : → **çatlağuç (II).**

çıtlamuk : → **çatlağuç (II).**

çatlatmak : Çıtlatmak, sezdirecek kadar anlatmak.

O meh-rûye bulup takribini dün yalıda çattım
Balıkta avlayıp keyfin ricay-i vaslı çatlattım چاتلاتدم
(Vasıf. XIX. 59)

çatlayık : Çatlak, yarık.

§ Kâf كاف [*Fa.*] : Çatlayık چاتلايق yer. *(Şamil. XVI. 485)*

çatlu : 1. Çevrelenmiş, sarılmış, dolanmış.

Gönül kim kevser ile ola çatlu چتلو
Ne dan ki acısı olursa tatlu *(Hurş. XIV. 70)*

Ki her kim bahtıma kastede yatlu
Olur kahrım ipiyle boynu çatlu چتلو *(Hurş. XIV. 64)*

2. Çatılmış.

Göğercin leğençe ile çatludı چاتلودى
Bu tedbiri sen sanma kim yatludı

Göğercin nice deprenirse az az
Leğençeden elbette çıkar avaz *(Süh. XIV. 217)*

Düşüp kadı zindanına yese taş
Yeğ andan ki evde göre çatlu چتلو kaş *(Ferh. XIV. 62)*

Aydur idi gören bu suretlü
Tan değil mi yürür sünük çatlu *(Şeyhi XV. 63)*

Görürüm gine bir nice bin atlu
Sügüler elde birbirine çatlu چتلو *(Şeh. Ş. XVI. 373)*

Ki ola taht bir sandık sıfatlu
Biri birine her bir köşe çatlu چتلو *(Şeh. Ş. XVI. 249)*

çatma : Çiçekli kadife kumaş.

Korkarım ateş-perest ola cihan halkı temam
Her ne gün beğzademiz k'altunlu çatmalar چتمالر giyer
(Revani. XVI. 21)

Çatma چاتمه fistan giy verir ziymet benim canım sana
Yaraşır kaplan derisi takya arslanım sana
(Revani. XVI. 6)

§ Bir çatma چاتمه yastık. *(Sic. E. XVI. 2, 5-2)*

§ Bir peçe altun, bir çatma چتمه kaftan.. *(Sic. K. XVI. 3, 15)*

§ ...Ve odam has oğlanına yılda dört def'a hil'at kaftan verilsin, üzerine çatmadan چاتمەدن takye ve pabuç verilsin.
(Kanun. Os. XVI. 27)

§ İşbu Hacı Hızır'dan iki top çatma چاتمه kumaş ve yeşil çukayı elli dokuz altuna... *(Sic. K. XVI. 6, 25)*

çatma ev : Ağaçlar birbirine çatılarak yapılan kır evi.

§ Sultan-ı dâdger fukaraya yâver olup haklarını alıverdikten sonra kadıların cümlesini Yenişehir'de bir çatma evde چاتمەاوده hapsedüp ihrakların ferman buyurdular. *(Solak, XVI. 33-2)*

§ Bir çatma ev او چاتمه ve bir ahur ve bir döğme dam.
(Sic. E. XVI. 2, 17-1)

§ ...Karye-i merkumede vâki‘ olan çiftlik ki dört beyt-i süflii ve iki anbarı ve iki çardakı ve kileri ve matbahı ve iki sofai ve bir çatma evi چاتمه اوی ve bir samanlığı ve dört ahırı ve fırını ve bi'r-i mâi müştemil olup... *(Sic. E. XVI. 16, 40-2)*

çatmak : 1. Birbirine bağlamak, tutturmak.

Bir dahi atar anı dahi dutar
Aşağa kor ol birisine çatar
.....
Kırk dokuz atı dükelcüğün dutar
Kamusunu biri birine çatar چتر *(Man. Tayr. XIV. 80)*

2. Parçaları birbirine tutturmak suretiyle bir şey yapmak.

§ Ece Beğle Gazi Fazıl bir sal çattılar چاتدیلر bindiler. *(Âş. XVI. 48)*

§ Gedik tarafına tahta bentler ile lâğımlar çatup چاتوب toprak ile bastırıp ateş ettiklerinde...
(Naima. XVII-XVIII. 4-258)

3. Karşılaşmak, dokunmak, çarpmak.

§ Enginde gece furtuna zuhur ederse her gemi fenerini yaka. Feneri yoğusa birer fener asa tâ ki gemiler biri birine çatup چاتوب hatâ etmeyeler. *(Tuh. Ki. XVII. 145)*

çatma kaş : Alın ortasında birbirine bitişik kaş.

Gönül almağa yeter çatma kaşıñ چتمه قاشك
Vereyim canım al tek çatma kaşın *(Yuz. Şems. XVI. 276)*

çatuldu : → **çatıldı.**

çav (I), (cav) : 1. Yüksek ses.

Nite oldu gark Fir‘avn-i lâin
Eyle kim işittim ol itin çavın چاون *(Velet. XIII-XIV. 74)*

Yıkıldı süksünü üstüne ol gâv
Bıraktı âlemin içine bir çav چاو *(Işk. XIV. 210-2)*

§ Esvat اصوات [*Ar.*]: Avâzeler ve çavlar چاولر. *(Bab. XVI. 2, 124)*

§ Avâze آوازه [*Fa.*] : Çav چار ve çoğu ve şöhret.
(Ni'meti. XVI. 75)

2. Haber.

§ Risâletinün çavı âlemlere doldu. *(Yüz. Ha. XIV. 160)*

§ Kâ'be'nin imareti çavı چاوی dünyaya düştü cemi-i kabâil içinde söylendi. *(Si. Da. XIV. 284-1)*

§ Nübüvvet ve risalet çavı چاوی nice çıka, ya halk arasında nice âşikâre ola. *(Si. Da. XIV. 294-2)*

Tatarı kırdılar şöyle ki, râvi
Zebanından yayıldı ile çavı *(Salâtin. XV. 27)*

§ İkinci defa çıktığında çavı چاوی Mekke'ye dahi varsa gerektir.
(Kesir. XV. 4)

§ Sahib-i divanın dönüp geldikleri çavın چاوین eşittiler.
(Ta. Sel. XV. 2, 407)

Olan bu kıssanın aslına râvi
Şu resmile bırakmış ile çavı چاوی *(Lârendi. XVI. 366)*

Asker içre o idi çavuş-ı çav چار
Andan ifşa olunurdu söz ü sav *(Budın. XVI. 27)*

3. Şöhret, nam.

§ İsa'nın çavı چار ulaldı şöyle kim bir saat içinde sayrudan ve gözsüzden İsa katına elli bin kişi dirgenür idi.
(Enb. XIV. 818)

Meğer bir gün göründü şehr-i Bağdat
Giderdi kaygusun, oldu gönlü şat
Gelince, hocalar, cavın işitti
Kamu atlandı, ana karşu gitti *(Dah. XIV. 40)*

Şu denlü adli vü ınsafı ardı
Ki çavı چاوی Rum ilinden Kaf'a vardı *(Hurş. XIV. 6)*

Şundan berü ki cadu gözün cavın چاون işittim
Esrük yatuben uyumağı her dem iş ettim *(Kadı. XIV. 94)*

Vekarın sakın cav ile جاولا yolun aç
Çü söyleyesin revnakın gide kaç *(Ferh. XIV. 58)*

Raiyyet çü güç göre kaçar kayar
Şehin zulmü çavın چاون cihana yayar *(Ferh. XIV. 8)*

§ ..Tevbe ve peşimanlık birle kendözün âhiret azabından kurtarasın kim anın ile sana iki dürlü fazilet hasıl ola ve anın zikri ve çavı ruzügâr içinde baki kala. *(Kel. XIV.)*

§ Yaranları anı ma'zur duttular kim işinde oldu, salahiyet ve zahitlik içinde anın kademi zâhir oldu ve anın zikri ve çavı چاوی âlem içinde yürüdü. *(Kel. XIV. 157)*

Gerü kendü dutaram kendü avım
Şöyle kim işitmiş olasın çavım چوم *(Man. Tayr. XIV. 79)*

Cemalinin vilâyet doldu çavı چاوی
İlin ol oldu dilde sözü savı *(Işk. XIV. 225-2)*

§ Dünya turduğunca unutulmaya ve yer ucuna dek çavı چاوی söylene. *(Anter. XIV. 2, 788)*

§ Çünkü bunun hüsnü çavı چاوی Lika'nın kulağına irişti. *(Hamza. XIV-XV. 55, 28)*

§ İskender-i Zülkarneyn'in divanı havlusundan kuşlar havadan gelir, yere dökülürler, derlerdi, ıklim be-ıklim çavı چاوی giderdi. *(İs. H. XIV-XV. 253)*

§ Bir gün Urviyye'nin çavı چاوی işitildi, sâhilde bir melike vardır gayet mübarek-nefes, huceste-dem... *(Ferec. XV. 422)*

Hıta'dan Rumili'ne vardı çavum چاوم
Kıya baksam olur aslanlar avım *(Çeng. Dâi. XV. 245)*

Erlik içinde çıkarmış çavını چاونی *(Cam. XV. 90)*

§ Vallahi çavıyle چاویله Bağdat şehri söylenir şehirdir, çün ben bunda geldim, sizinle konarın amma varayın Bağdat şehrini birez teferrüç edeyin dedi. *(Müz. XV. 58)*

Bir lâin kim çavı چاوی dolmuştur cihan
Kâfir içre ol idi gey pehlivan *(Enveri. XV. 63)*

Bir ulu fitne düştü bu zemine
Ki çavı چاوی toldu ehl-i asr içine *(Hikmet. XV. 559)*

Çıkaldan hüsnünün illerde çavı
Yakuptur âlemi aşkın alavı *(Yuz. Şems. XVI. 126)*

Irak yerlere vara adı چاوی çavı
Peleng ü şîr ü kaplan ola avı *(Şeh. Ş. XVI. 103)*

§ Vel-hasıl bu Hüsn-i cihan-ârâ ki âftab-ı âlem-tâb gibi çavı چاوی âlemîni tutmuştur. *(Hüs. Dil. XVI. 154)*

§ Sıyt صیت [*Ar.*] : Avâze ve çıkan çav چاو ve iyi ad san. *(Bab. XVI. 1, 233)*

§ Sıyt صیت [*Ar.*] : Avâze ve çav چاو. *(Ni'meti. XVI. 451)*

§ Âvaze آوازه [*Fa.*] : ...Ve çav چاو sıyt mânasına ve şöhret. *(Deş. XVI. 298-2)*

§ Çav چاو : Nesne söylenip şöhret bulmak. Türkide de müstameldir. *(Deş. XVI. 288-1)*

§ Âvaze آوازه [*Fa.*] : Çav چاو sıyt mânasına. *(Şamil. XVI. 215)*

§ Âvâze آوازه [*Fa.*] : Çav چو (harekelidir) sıyt mânasına. *(Cam. Fa. XVII. 82)*

çav (II) : İnsan ve at, eşek, sığır gibi hayvanların erkeklik aleti.

Turucak sildi çavın چاوین bir dıvara
Heman bir nîş-i akrep urdu yara *(Fazilet. XVI. 313)*

§ El-aḫif الاخیف [*Ar.*] : Çavının چاوینك deliği büyük olan deveye denir. *(Kam. XVIII-XIX. 2-759)*

çav çaldırmak : İlân etmek; söz yaymak, şayia çıkarmak.

§ Han bu haberden agâh olunca cümle askere çav çaldırıp, cümle asker pâk abdestler alıp... esb-i sabâ-reftarlarına süvar olup... *(Ev. XVII.)*

§ Bir kapıcıbaşı gelip kırk kapıcısıyla "Diyarbekir eyaletini getirdim" deyü çav çaldırarak چاو چالدیرەرق paşaya girem zannetti. *(Ev. XVII. 409)*

çav dutmak, (cav dutmak) : Ün almak, şöhret kazanmak.

Duttu دوتدی yavuzlukta münkir çünki cav جاو
Isteyüp meydan-ı münkirlikte dav
Bahr-ı inkâra düşüp eder şinav
Halkı gördükçe talar misli segâv *(Ruşeni. XV. 302)*

çav düşmek : Şayi olmak.

§ Ol köye çav düştü چاو دشدی pes ol kavim derilip İbrahim birle hüccetleştiler. *(Enb. XIV. 145)*

çavğın (I), (çavkın) : Şiddetli rüzgâr ve alev.

§ Kimi Sırat'ı kucaklamıştır, cehennem odunun çavğını چاوغنی anı yakmıştır. *(Cev. Ah. XV. 822)*

§ El-hellâbe الهلابة *[Ar.]* : Yağmurlu ve çavkınlı چاوقینلی sovuk yel. *(Terceman. XV. 293-2)*

çavgın (II) : İnsan ve at, eşek gibi hayvanların erkeklik âleti.

§ Sığının kanın içseler kavukta olan taşı tağıda ve çavgının چاوغنن kurudup yumşak döğseler şarapla içseler cimaı gayet kavi ede. *(M. Bay. XIV. 24-2)*

çavır eylemek : Haber vermek, ilân etmek.

§ Nişan-ı mezkûre ile meşhur olan katırın önürdün gaip olup gittikten sonra Develü sınırında bir pâre atlar içinde buldum, çavır eyledim چاویر ایلدم kimesne benimdir dimedi, ben dahi alıp gittim. *(Sic. K. XVI. 4, 58)*

çav itmek : Seslenmek, nidâ etmek.

§ Andan sonra atlulara çav itti چاو اتدی . *(Anter. XIV. 2, 28)*

çavkın : → **çavgın (I).**

çavlanmak, (cavlanmak, çağlanmak) : Ün almak, şöhret kazanmak, yayılmak.

Bahadırlığa çavlanupdu جولا نپدی adı
Dımağına sinmişti çalış dadı *(Süh. XIV. 340)*

§ ...Ve dediği gibi kıldılar az zamanda âleme çavlandı چاواندی . *(Si. Da. XIV. 107)*

§ Menüm erliğim, bahadırlığım, cılasunluğum, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gide çavlana چولانه der idi. *(Dede. E. XIV. 155)*

§ Müseyke'nin adı çavlandı چولندی. *(Anter. XIV. 2-358)*

§ Ol üç kişi katı bay oldular, ıklimler içinde çavlandılar چاولندیلر. *(Fütuh. XIV. 262)*

§ Ebumüslim'in ilmi, hilmi, cemali, kemali, hüsn-i hulku âlem içinde çağlandı چغلاندی, *(Müslim. XV. 1, 71)*

§ Meşhur-ül-beled مشهورالبلد [*Ar.*] : Şehirlerde çavlanmış چاولنمش, *(Şamil. XVI. 677)*

§ Hanîde [*Fa.*] : Yanku ve çavlanmak چاولنق. *(Şamil. XVI. 425)*

§ ,,,Çün bennâ bulunmadı, şehirlerde, illerde çağırtırlar kim her kim bennâyı bulup getire, ana nice in'amlar va'deler ettiler kim ol haber âleme çavlandı چاولندی, nice kişiler çok ahdettiler ve cehdettiler mal tama'ına kim getireler, mümkün olmadı. *(Âş. XVI. 91)*

çavlı, (cavlu, cavlı) : Şöhretli, meşhur.

§ Meşhur مشهور [*Ar.*] : Katı belli kimse ve nesne ve anılur cavlu چاولو recül. *(Bab. XVI. 2. 88)*

§ Alel-husus Numur Pavli dedikleri cavlı چاولی mel'unun başı kesilüp cezasın buldu. *(Solak. XVII. 246-2)*

çavlım, (çavlum) : Ünlü, meşhur.

§ Ḫanîde خنیده [*Fa.*] : Sıyt ve sadâ, yâni yanku ve çavlım چاولم ve pesendide ve üvürtlenmiş ve âkıl ve danâ. *(Ni'meti. XVI. 270)*

§ Ḫanîd خنید [*Fa.*] : ...Ve çavlum چاولوم, meşhur mânasına. *(Caf. XVI. 51-1)*

çavlum : → **çavlım.**

çavmak (I), (cavmak (I)) : İleri fırlamak, istikametini değiştirmek, sapmak.

§ Sürâ'a سراعة [*Ar.*] : Atıldığı vaktın katı uzağa cavup جوب giden yufkacık el kayası. *(Bab. XVI. 2, 210)*

§ Mudred مضرد [*Ar.*] : Nişanı uramayup yabana çavan چاون ok. *(Bab. XVI. 1, 481)*

§ Âsıf عاصف [*Ar.*] : Nişandan sapup yana cavan جاوان ok. *(Bab. XVI. 1, 308)*

Şular kim can metaın sattı savdı
Siper bârın yere çaldı vü çavdı چردی *(Enis. XVI. 33-1)*

§ El-muassıl المعصل [*Ar.*] : Atıldıkta burulup bir tarafa çavıp چاوب yabana giden oka denir. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 288)*

çavmak (II), (cavmak (II) : 1. (Vücut) pişmek, isilik olmak, yanmak.

§ Mezh مذح [*Ar.*] : İki oyluk biri birine tokuşması, bişmesi, ıssı ıssı çavması چاومسی. *(Bab. XVI. 2, 421)*

§ Suḫne سخنة [*Ar.*] : Sıtma ve hararet ve yanıklık ve bükâdan göz ıssı ıssı çavmaklığı چاومقلغی. *(Bab. XVI. 2, 209)*

§ Meşah مشح [*Ar.*] : Oyluğun iç yüzünün eti biri birine sürtülmek ve dizin iç yüzü libas kıyısından sürtülüp ıssı ıssı çavmaklık چاومق‌لق. *(Bab. XVI. 1, 423)*

2. Sıcaklığı yayılmak.

§ Ihtira احترا [*Ar.*] : Nesne yanıp ıssı ıssı cavmak جاومق. *(Bab. XVI. 1, 4)*

çav olmak : Şayi olmak, dile düşmek, adı yayılmak.

§ Her râz kim üçüncü kişi anı bilmeye, lâcerem bilinmekten ve çav olmaktan چاو اولمقدن saklanır olur. *(Kel.XIV. 5)*

Halka çav oldu چاو اولدی Züleyha vü civan *(Yuz. Da. XIV. 36)*

§ Eğer ben bundan gece çıkıp gidersem âlemde çav olup چاو اولوب söylenir. *(Anter. XIV. 2, 64)*

§ Anın alplığı düşman içinde çav olmuş idi, pes Davut anı düşman birle savaşmak için kodu, öldürmedi. *(Enb. XIV. 597)*

§ Vilâyete çâv oldu چاو اولدی . *(Ta. Sel. XV. 1-83)*

Olmuşumdur اولمشمدر ben seni sevmekle iller içre çav چاو
Bulmuşumdur sevgin ile imdi ad ü san beğim *(D. B. XVI. 147)*

Çav oluptur چاو اولپدر hüsnü yârin hüsnünün çak çağıdır
Âleme destan olan bu demler anın çağıdır *(D. B. XVI. 87)*

çav urmak : Bağırmak, sesini her tarafa yaymak.

§ Lâcerem "ve asâ" çavın cihanda urdular چاون اردلر .
(İrşad. XV. 131)

çavuş aşı : Birkaç türlü hububat karıştırılarak yapılan bir yemek.

§ Şetrenc شترنج [*Fa.*] : Birbirine muhtelit birkaç nevi galleye denir, andan etmek yaparlar ve taam pişirirler, aş-ı şetrenci maruftur; Türkide ol aşa çavuş aşı چاوش آشی derler.
(Bürh. XVIII-XIX. 388)

çaynak : → **cıynak.**

çaynaklamak : → **çınaklamak.**

çebiş, (çepiş) : Bir yaşamış erkek keçi.

§ Eyüsü erkek koyun etidir, andan çebiş چبش etidir.
(M. Bay. XIV. 147-2)

§ Feder فدر [*Ar.*] : Dağ keçisinin koca tekesi veya taze çepişi چپشی. *(Bab. XVI. 2, 74)*

§ Mezbura çepiş چپش ve oğlak ve koyun ... satmış idim.
(Sic. A. XVI. 5, 511)

§ Yirmi oğlaklı keçi, on bir çebiş چابش keçi, yirmi beş şişek koyun.
(Sic. K. XVI. 4, 117)

§ El-ceza' الجذع [*Ar.*] : Oğlak kısmı bir yaşında ceza' olur ve bazen kuvvetli olmağla mukaddemce ceza' olur ki Türkide ana çebiş چبش tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 2,556)*

çeç, (cec) : 1. Yığın.

§ Tanrı Taâlâ bir yel viribidi kim ol külü denizden çıkardı, dirşürüp bayağı gibi çeç eyledi. *(Enb. XIV. 922)*

2. Samanından ayrılmış hububat yığını.

Sen güneşsin gök tahtın ey paşa
Çayır u çümen nurundan oldu çeç چاچ *(Velet. XIII-XIV. 14)*

Derviş : Fakir [*Ar.*] : hordur : hakir [*Ar.*], güçlü : Kadîr [*Ar.*] ü subre صبره [*Ar.*] : Çeç چچ *(Fer. XIV. 14)*

§ Dahi harman döğse çevre saçılanın ve çeç چاچ altında kalanın miskinlere kordu. *(Leys. Ar. XV. 639)*

§ Ol buğday anın içine dökülmüş şöyle ki bir azim çeç چچ olmuş. *(Bektaş. XV. 196)*

§ El-irtişam الارتشام [*Ar.*] : Tahıla mühür urmak ve çeç mühürlemek. *(Terceman. XV. 44-2)*

§ Konya'nın meydanında arpa, buğday çeçleri چچلری çıkmıştı. *(Âş. XVI. 71)*

§ Çaş چاش [*Fa.*] : Çeç چاچ ve harman. *(Şamil. XVI. 151)*

§ Raj راژ [*Fa.*] : Çeç چچ ki harmanda arpa ve buğdayın ve sair gallenin depecüğüne derler. *(Deş. XVI. 151-1)*

§ Çaş چاش [*Fa.*] : Çeç چچ ki buğdayın ve arpanın ve sair hububatın yığınına derler. *(Deş. XVI. 165-1)*

§ Râj راژ [*Fa.*] : Çeç چاچ . *(Cam. Fa. XVII. 34)*

Buğday : kamh ü gendüm; arpa : şair ü cevdir
Subre صبره [*Ar.*] vü Caş جاش [*Fa.*]: cecdir ججدر; yâzî : ekinci, fellâh *(Naz. Cev. XVIII-XIX. 44)*

§ Çaç چاچ [*Fa.*] : ...ve harman yerinde samandan pâk olmuş galle yığınına dahi denür. Arabide subre ve Türkide çeç چچ derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 212)*

§ Çaş چاش [*Fa.*] : Harmanda kesmikten ve samandan pâk olmuş galle yığınına denir ki Türkide çeç چچ ve Arabide subre derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 213)*

çedik : Koncu kısa çizme, konçlu mest.

§ El-mevzic الموزج [*Ar.*] : Çizme veya edik ki çedik چدك derler. *(Kdeb. XVIII. 299-2)*

çedük : → **çetük.**

çeğzindürmek : → **çiğzindirmek.**

çeğzinmek : → **çiğzinmek.**

çehiz : → **cehiz.**

çekdire : → **çekdiri.**

çekdiri, (çekdire, çekdirme, çekdirü) : Hem yelkeni, hem küreği bulunan gemi.

§ Bir çekdirü چکدیرو gemi bulup bindiler.
(Hamza. XIV-XV. 53, 206)

§ İskelede olan gemicilere urdu kılıcı ve çoğun tutup tiz bana bir çekdiri چکدردی bulun deyü cefa etmekte...
(Müslim. XV. 28, 120)

§ Doksan pâre çekdirme چکدرمه ve kadırga ile Ayamavra kal'asını muhasara ettikte... *(Koçu. XVII. 15)*

§ Çekdiri چکدیری envâı, oturak adedi i'tibariyle, firkata, perkende, kadırga, başterde, mavuna, göğedir.
(Tuh. Kì. XVII. 137)

Felek yanında sandal olamaz ne çekdiriler چکدیریلر var
İnanmazsa gelip tersaneye baksın temaşâye
(S. Vehbi. XVIII. 171)

§ Başterde resminde otuz altı zira' ve on üç oturak üç fenerli bir çekdireyi چکدره‌یی çektiri çektiri meydan-ı sûra getirip...
(Sûr. XVIII. 60)

§ El-kurkur القرقور [*Ar.*] : Bir uzun sefinedir ki Türkçe çekdiri derler. *(Kdeb. XVIII. 511-2)*

§ Ez-zebzeb الزبزب [*Ar.*] : Boyu uzun gemi ki devlet-i aliyyede çekdirme چکدرمه ta'bir olunur. *(Kdeb. XVIII. 189-2)*

çekdirme : → **çekdiri.**

çekdirü : → **çekdiri.**

çeke düzen : Çeki düzen.

§ Bu kılavuz dahi çarugına çeke düzen چکه دوزن verip gece ile yola revan olduk. *(Men. Av. XVI. 336-1)*

§ Esbab-ı harb ü darbe çeke düzen چکه دوزن verdiler.
(Naima. XVII-XVIII. 1-157)

Tahsin eder cemalime baktıkça merd ü zen
Kendime âyinede verip bir çeke düzen چکه دوزن
(Vasıf. XIX. 53)

çekerek : Az küçük.

§ Sûtam سوتام [*Fa.*] : Az nesne, yâni kiçirek ve çekerek چکرك .
(Şamil. XVI. 462)

çeki, (ceki) : Kadın baş örtüsü.

§ Hacı Arapoğlu Seydi'de yüz altmış akça ve bir ceki جکی varmış. *(Sic. K. XV. 1, 182)*

§ ...Bir südde sağir inci ve üç adet gücimen serpitmesi ve bir incili altun pullu al çeki چکی ve bir çift küpe ve...
(Sic. A. XVI. 4, 637)

§ ...Boğazında siyah Mardin çekisiyle چکی سیله boğulup...
(Sic. A. XVI. 5, 86)

çekik : → **çekük.**

çekilmek : Tartılmak.

§ ...Kapandan hâriç yerde un ve buğday çekilmesün چکلمسون deyü nice emr-i şerif getirilip nidâ dahi olunmuş idi.
(Sic. A. XVI. 4, 1358)

§ Mezbur çırak yağı getirip emr-i padişahîde kabanda çekilmek چکلمك buyrulmuş iken kabandan taşrada satmış..
(Sic. A. XVI. 7, 1962)

çekim : Tartı.

§ Mi'yar معیار [*Ar.*] : Çekici ve nesnenin çekimi چکمی.
(Bab. XVI. 2, 90)

çekinmek : Arzulamak, içi çekmek.

§ El-haninü الحنین [*Ar.*]: Ve dahi deve köşeğin isteyip çekindikte چکندکده bozlaması. *(Terceman. XV. 248- 2)*

§ Eş-şevku الشوق [*Ar.*] : Gönül bir nesneyi çekinip چکنب arzulamak. *(Terceman. XV. 441- 2)*

§ Eş-şehevat الشهوات [*Ar.*] : Nefsin meyli, Türkçe çekinmek چکنمك ve istemek. *(Kdeb. XVIII. 264-1)*

§ Es-sabâbe الصبابه [*Ar.*] : İstemek ve çekinmek چکنمك, hâhiş ve aşk ve şevk. *(Kdeb. XVIII. 217-2)*

§ El-isbıtrar الاسبطرار [*Ar.*] : Gerinmek ki fi'le çekinüp چکینوب arzu eylemek. *(Kdeb. XVIII. 500-2)*

çekirdek : Eskiden kuyumculukta kullanılan ve beş santiğrama karşılık olan ağırlık ölçüsü.

§ ...Horasanî eyitti: Zer, yüz bir zerdir, otuz üç dirhem beş çekirdektir, diyüp surreyi halife önünde kodu. Halife buyurdu : Saydılar, çektiler Horasanî didiği çıktı. *(Ferec. XV. 478)*

Efendi hâl-i ruhun misk beraberidir
Çekirdek چکردك eksiği yoktur temam dengidir *(Âli. XVI. 84)*

çekirge suyu : Çekirge öldüren kuşları çekirgelerin bulunduğu yere toplamak maksadıyla bir kab içinde o yere götürülen ve kuşların onun arkasına düşeceklerine inanılan belli bir su.

§ Âb-ı murgan [*Fa.*] : Kuhıstan'da bir sudur ki çekirge def'i için etrafa götürürler ve nice kuşlar ol suyun ardına düşüp giderler ve çekirgeyi kırarlar ki bizim diyarımızda çekirge suyu چکر که صوبی dedikleri su gibidir. *(Aks. XVII-XVIII. 88-1)*

çekiş : Münazaa, mücadele.

§ Ben kendi zatımı saklamak için vatanı ve makamı terkeyledım ve faidesiz çekişten چکشدن kaçmağı kendözüme vâcip gördüm. *(Kel. XIV. 211)*

§ Eyitti ki sûhte İshak'la çekişip çekiş چکش arasında Eflak bıçağını değdirip... *(Sic. B. XV. 5, 336)*

§ Keşâ-keş کشاکش [*Fa.*] : Çekiş چکش mânasına. *(Deş. XVI. 171-1)*

çekişik : Çekişme.

Gönülü geh saçun u geh lebün ü geh dişün
Çekişiğe چکیشکا bırahurlar size gerekmez mi *(Kadı. XIV. 68)*

çekişmek, (çeküşmek) : Münakaşa etmek, tartışmak.

§ Padişahlar yakınlarının ve hasagîlerinin işi hemişe hasutluk ve çekişmek چکشمك ve birbirlerini yavuz sanmak olur. *(Kel. XIV. 68)*

§ Bir gün gök ile yer çekiştiler چکشدلر. Gök eydür : Senden ben yeğven. *(Tuh. Le. XV. 189)*

§ ,.. Müslim turduğu yerden kendüyi aşağa attı, bir kişi yatur-muş, indi üzerine düştü, ol kişi öldü. Kardaşı var imiş, Müs-lim'i tuttu, çekişerek cühudun ve sahib-i esp katına vardılar. *(Ferec. XV. 522)*

§ Benim ile çekişirken چکشرکن bıçakla talısı altında çaldım. *(Sic. K. XV. 2, 50)*

§ ...Eyitti ki İlyas nam kul ile efendilerimizden kaçıp gider-ken yolda çekişüp چکشوب ol beni taşla urup ben dahi... *(Sic. B. XV. 5, 237)*

§ Bu âyet Cemile hakkında indi ki Sabit bin Kays'in çifti idi, çekişi چکشی Peygambere geldiler... *(Cev. Es. XV. 61)*

§ Mâlik bir gün bir dehrî ile çekişti چکشدی bahseyledi. *(Tez. Lâ. XV. 73-1)*

§ Mezkûr Mustafa benimle çeküşüp چاکوشوب ol beni urdu ben dahi anı urup başını yardım. *(Sic. K. XVI. 4, 5)*

Cana tapşur tenini gönlü gider ey Âli
Destimali bir olunca iki yaran çekişür چکشور *(Âli. XVI. 88)*

Gazabdur [*Ar.*]: Yavuzluk, çekişmek چکشمك : cedel جدل [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 100)*

§ Müteşâkiş متشاکش [*Ar.*]: Çekişici چکشجی. *(Müntehab. XVII-8)*

çeklinmek : Çekilmek.

Yüzüne kıldı ol pîrin nezare
Bilimedi vü çeklindi چکلندی kenare *(Lârendi. XVI. 216)*

çekme (I) : Bir çeşit geysi.

§ ...Bir dahi gök çuka fiston kaftan ve bir çift çekme چکمه çağşır ve bir gönlek ve bir ton... *(Sic. B. XV. 10, 126)*

Bugün kâlâ-furuş-ı keyften iydiyye kestirdik
Birer içlik mülûkî çekme چکمه târi-i şarabîden
(Sabit. XVII-XVIII. 157)

çekme (II) : Çizme.

§ Mûze موزه [*Fa.*] : Çizme tâbir olunan ayakkabıdır ki İran Türkisinde çekme چکمه derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 576)*

çekmek : **1.** Yükseltmek.

Çek چك nedametten göğe dûd-ı dilin, dök kanlu yaş
Serv-i nazın terkin et gülberg-i handanı unut
(Fuzuli. XVI. 131)

2. (Yemek) dizmek, sıralamak.

Ne tekellüf et taâma sufraya zülbiye çek چك
Ne kibar olup cihanda kayd-ı huddamiyye çek
(Vasıf. XIX. 326)

3. Tartmak.

§ ...Zer-i Nişabûrî var mıdır didi. Sarraf : Vardır didi. Hurasanî : Getir görelim didi. Sarraf kîseyi açtı Hurasanî iki eliyle bir avuç avuçladı kendi bezine bağladı, mührünü urdu, önüne kodu. Sarraf eyitti: Çekmeden چكمدن, saymadan niçün mühürledin. *(Ferec. XV. 477)*

§ Terazu ترازو [*Fa.*] : Mizan mânasına, Türkide de şâyi'dir. Bir nesnenin veznin bilmek içün anda çekmek ile چكمك bilinür. *(Deş. XVI. 287-1)*

§ Mi'yar معيار [*Ar.*] : Çekici چكيجى ve nesnenin çekimi. *(Bab. XVI. 2, 90)*

§ Ol nevâhide on dirhem çeker چكر altun kıt'aları çok bulunurdu. *(Cihan. XVII. 118)*

Meyve-i la'lin emip ol şuh bağbana dedim
Daneli unnap imiş şundan bana bir kıyye çek چك
(Vasıf. XIX. 327)

4. Uzatmak.

§ ...Meddile, ya'ni harflerini çeke çeke چكه چكه. *(Zâd. XV. 8)*

5. Zor ile almak.

§ Halkın ehl ü ıyâlin çekme چكمه. *(Anter. XIV. 2, 83)*

çeküç : Çekiç.

§ ...Pes eliyle ne diler ise eyler idi, oda sokmadın ve çeküç چاكوچ urmadın. *(Enb. XIV. 57)*

§ Pitek پتك [*Fa.*] : Çeküç چكچ. *(Sıh. Ac. XV. 40-1)*

§ Pitek پتك [*Fa.*] : Demirciler çekücü چكوجى ve nalbantlar çekücü. *(Ni'meti. XVI. 161)*

§ Kûdiyan كوديان [*Fa.*] : Büyük tokmak ve büyük çeküç چكوچ; meselâ demircilerin büyük çekücü چكوجى... *(Deş. XVI. 277-2)*

çekük, (çekik) : Tarla kuşu, turgay.

§ Sıfrıd صفرد [*Ar.*] : Çeküktür چكوكدر, korkaktur. *(Hay. XV. 114)*

§ El-kunburetü القنبرة [*Ar.*] : Çekik چكيك dedikleri kuş *(Terceman. XV. 173-1)*

§ El-kunbure القنبره [*Ar.*] : Çekük چكوك kuşu derler bir tayrın adıdır ve turkay kuşu dahi derler. *(Ah. XVI. 836)*

çekürdek : Çekirdek.

§ Ol ağaç taze yemişler vermiş idi gayet şirin ve çekürdeği چكوردكى hergiz yoğudu. *(Şevahid. XVI. 260)*

çekürge : Çekirge.

§ Bir sâlih kişi görmüş kim çekürgeye چكركيا binmiş. *(Enb. XIV. 401)*

Kızlık ucuzluk veya çekürge چاكوركه hem
Sulh ü ceng ü emn ü fetret şad ü gam
(Melhame. XIV - XV. 15-2)

Yağardı üstüme gümüş çekürge
Sinek görse kelebek gibi ürke *(Çeng. Dâi. XV. 239)*

çeküşmek : → **çekişmek.**

çelebi : 1. Sahip, efendi.

§ Lokman Hekim, çelebisiniñ چلبسنك kamu kullarından yatlurağı ve horrağıydı. Pes çelebisi چلبسی bir gün anı ve ayruk kulların bostana veribidi kim yemiş getüreler; pes geldiler, yemiş getürmediler yolda yediler, ve Lokman yedi deyü çelebilerine haber verdiler. Pes Lokman eyitti çelebisine.. *(Enb. XIV. 730)*

§ Berîde'yi çelebisi چلبسی Muğis'e bir gün nikâhla avratlığa verdi. *(Tuh. Le. XV. 385)*

Zevci olan nikbetî köhne puluç
Ya çelebi چلبی ya kölemen ya uluç *(Atai. Ha. XVII. 110)*

2. Kibar, terbiyeli, nazik.

Bu şeşder-i âlemde dilâ bir pula değmez
Yaran ile şunlar ki konuşmaz çelebidir چلبیدر
(Atai. XVII. 22)

§ Ed-da'ken الدعكن *[Ar.]* : Hoş-huy ve mülâyim-meşrep çelebi چلبی adama denir. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 628)*

çelek : → **yelek.**

çelep : (Un hakkında) esmer.

§ Etmekçi Sinan'ın aldığı un çelep چلب ve topak topak un hamur olup... *(Sic. K. XVI. 8, 38)*

çelermek : → **çerermek.**

çelertme : Koyunlarda olan öldürücü bir hastalık.

§ En-nüfas النفاص *[Ar.]* : Çelertme چلرتمه dedikleri hastalıktır ki koyunu dutar dahi işeyi işeyi ölür gider. *(Terceman. XV. 239)*

çeliştirmek : Gevelemek.

§ Ed-dağdağa الضغضغه *[Ar.]* : Bir nesneyi ağızda, dişsiz yahut dişi ağrır adam gibi iyice çiğnemeyip beri öte çeliştirmek چلشدرمك mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 714)*

çelme : → **çalma.**

çeltük : Kabuklu piriç.

§ ...Beğḥazarı enharı çeltüğünüñ چلتوکی her sene tevzi' olunduğu üzre... *(Sic. A. XVI. 3, 1102)*

çemender : Eşek.

§ El-kûr الکور [*Ar.*] : Palan. Ekseriya deve üzre ve bârgir ve çemender چمندر üzre dahi vaz' edüp rükûp ederler. *(Kdeb. XVIII. 502-2)*

çemrek : **1.** Kısa; kıvrak.

§ El-micvel المجول [*Ar.*] : Küçük kızlar giyerler bir çemrek چمرك libastır ki içinde cevelan ederler. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 169)*

2. Kıvrak, süratle iş yapan.

§ El-inşimal الانشمال [*Ar.*] : Bir işte çabuk ve çemrek چمرك olmak mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 260)*

çemremek, (çermemek) : Kolu, paçayı, eteği kıvırıp sıvamak.

Saki eteğün çerme چرمه yenün ile ayah dut
Sâid ele ger girmez ise sak ile bâri *(Kadı. XIV. 529)*

§ El-müşemmirü المشمر [*Ar.*] : Ve eteklerini çemreyip چمریب yukarı kaldırıcı kimesne. *(Terceman. XV. 21-2)*

§ Bundağı büyüklüğ ile büyüdükleri içün anda küçüklük geçidin geçerlerken çömelürler, çermenürler چرمنورلر.
(Sır. XVI. 47-2)

§ Yatsı namazına abdest almağa kendüsü kolun çemreyüp چمریوب Saray hamamına doğru gelip. *(Naima. XVII-XVIII. 6-377)*

Çemremek چرمك : isban اثبان [*Ar.*], bulaşmaktır : telattuh [*Ar.*]; fuşkı : revs [*Ar.*]
(Asım. XVIII-XIX. 1-43)

§ Bermâliden برمالیدن [*Fa.*]: Esvap yenini ve ton ve şalvar paçasını yukarı kıvırıp sığamak ve çemremek چرمك ve teşmir mânasınadır. *(Bürh. XVIII-XIX. 111)*

çemrenmek, (çermenmek) : Kolu, paçayı, eteği kıvırıp sıvamak.

Su görmedin kişi çermenmek چرمنمك olmaz
Kaya yankusile deprenmek olmaz *(Mih. XV. 364)*

§ Kaçan bir katı korkulu iş vâki' olsa...çermenüp چرمنوب kaçalar incikleri açıla. *(Leys. Mu. XV. 415-1)*

§ An yâ Muhammed ol günü ki baldırlar çermeniser چرمنسر hisaba varmağ içün. *(Cev. Es. XV. 300)*

Kolun çemrendi چرندی hoş yandırdı odu
Yanar od âsmana çıktı dûdu *(Şeh. Ş. XVI. 1055)*

§ Teşemmür تشمر [*Ar.*] : Çemrenmek چرنمك ve ciddeylemek. *(Müntehab. XVII. 19-2)*

§ Müşmir مشمر [*Ar.*]: Çermenmiş چرمنمش. *(Müntehab. XVII. 91-1)*

§ Teşemmer [*Ar.*] : تشمر Câmesini yukarı kaldırdı ki sığandı ve çemrendi چرندی tâbir olunur. *(Aks. XVII-XIII. 2-482)*

§ Vermâliden ورمالیدن [*Fa.*] : Sığanmak ve çemrenmek چرنمك ve damen-dermeyan ve teşmir-i sak eylemek. *(Bürh. XVIII-XIX. 612)*

çenber : Baş yemenisi, yazma.

§ Çenberüme چنبرومه alca kanım dökeyin mi? *(Dede. XIV. 71)*

§ Bir çenber : 5, iki güherbar kol bağı. *(Sic. K. XVI. 3, 88)*

çendelemek : Ufak ufak doğramak.

§ Yaş kabağı çendeleyeler چندلیلر ve ayvayı döğeler ve tohmgân yaprağını döğüp bile cem'edeler mi'de üzerine bağlayalar. *(Yadigâr. XIV. 88-1)*

çeñe : Uç, taraf.

§ Cisrin bir çeñesinden چکەسندن öbür çeñesine varınca kâmil yüz yetmiş üç adımdır. *(Ev. XVII. 77)*

çeñi : çene.

§ Günce [*Fa.*] : Heğbe ve çeñisinüñ چکسنك altı şiş eşek. *(Şamil. XVI. 493)*

çeñilemek, (çeñlemek) : Köpek acı acı bağırmak.

§ Zineviden زنویدن [*Fa.*] : At kişnemek ve it ulumak ve senilemek ve çeñilemek چکلمك . *(Ni'meti. XVI. 24)*

§ Zinuden زنودن [*Fa.*] : İt çeñilemek چکلمك . *(Caf. XVI. 190-1)*

§ Erinden usanır, söyledikçe kelp gibi yüzüne sıçrar, gâh çeñiler چکار gâh ürer. *(Tibr. XVI. 220)*

çeñlemek : → **çeñilemek.**

çentmek : Kertmek, doğramak.

§ Kevdenliğinizden kûdekler gibi bu ağacı çente çente چنده چنده kuruttunuz. *(Şeref. XVI. 387)*

çepçevre almak : → **çevre almak.**

çepekleşmek : Çapraşık, karışık bir hal almak.

§ El-mu'tekil المتكل [*Ar.*] : Güç olucu ve düşvar olucu ve çepekleşici چپکلشجی nesne. *(Terceman. XV. 71-1)*

çepel, (cipil) : 1. Kirli, pis, murdar.

Yavuz etti İblis iyi görmedi
Çepel چپل tohm hasıl aru vermedi *(Ferh. XIV. 16)*

§ Her nesneye sıdk göziyle baka ve zâhir ve bâtın çepel چپل etmeye. *(Kab. XV. 465)*

Tıfl ol kanlu çepel چپل suda yatur
Rahm zindanında kısuda yatur *(Vahdet. XV. 37-2)*

§ Ve hem padişahlar dindar idi, dini bunun gibi çepellerden چپللردن kılıç birle saklarlar idi. *(İrşad. XV. 149)*

§ Telâtüf تلاتف [*Fa.*] : Çepel چپل olan kimesne. *(Miftah. XV. 67)*

§ Niyyet ettim abdest almağa, çepelliği چپللکی gidermek içün. *(Zâd. XV. 47)*

§ Kaçan rukû'un ve sücudun yerinde eylemese... ol namazı eski çepel چپل bez gibi düreler ol kulun yüzüne uralar.
(Cennet. XV. 4)

§ Rafızîlik çepelinden چپلندن ve yaramaz sıfatlardan arınamaduk. *(Kesir. XV. 205- 2)*

Çepel چپل salyar kim ağzından akar
Dokunursa yeri od gibi yakar *(Şeh. Ş. XVI. 817)*

§ ... Andan sonra Kostantin gine bir mil yaptırdı ve bir ulu haç düzdürdü, üzerine ol haçı kodu. Ba'zılar dirler kim ol haçı ol komadı. Evet, sahih oldur kim ol çepel چپل haçı Kostantin bin Alanya anın içün kodu, kim murtat olmuştu.
(Âş. XVI. 94)

§ Şemgand شمغند [*Fa.*] : Kendözünü çepel چپل tutan.
(Şamil. XVI. 96)

§ Dünyanın çepel چپل tonunu bıraktı. *(Tez. Ün. XVI. 54-2)*

§ Kazer قذر [*Ar.*] : Çepel چپل ve yiğrenecek nesne.
(Bab. XVI. 1, 77)

§ Bül-ferḥac بلفرخج [*Fa.*] : ..Şol kimseye derler ki andan ne sâdır olsa çepel چپل murdar ve nâma'kul sâdır olur.
(Deş. XVI. 50-1)

Be Nazmi erlik eyle dünyadan geç
Erenler anı sevmez bir çepeldir چپلدر *(D. B. XVI. 84)*

Çökeklerdi çepellik چپل لك su yatağı
ki yazın dahi gitmezdi batağı *(Hadidi. XVI. 213)*

§ Telâtef تلاتف [*Fa.*] : Çepel چپل ve yiğrenci kimse ki mürdardan perhiz eylemez. *(Ni'meti. XVI. 204)*

§ Fej فژ [*Fa.*] : Çepel چپل nesne. *(Cam. Fa. XVII. 35)*

Pelârek [*Fa.*] : Kılıç, pâr [*Fa.*] : bıldır, peleşt پلشت [*Fa.*] : Çepel چپل ; gübre: serkin [*Fa.*], direktir: sütun [*Fa.*]
(Genc. XVII. 71)

§ Pejvin پژوين [*Fa.*] : Çepel چپل ve murdar ve mülevves ve kesif mânasınadır. *(Bürh. XVIII-XIX. 155)*

2. Pislik.

Kış çepellik چپلك ola dir ilk yaz kurak
Az yağa yağmur demişler ittifak *(Melhame. XIV-XV, 63-2)*

§ ...Nitekim oğlan iken sen anlara mühtaç idin. Anlar senden üşenmeyüp çepelin nice arıttılarsa sen dahi onların ol hallerin kerih görmegil. *(Leys. Ar. XV. 751)*

§ Eğer gevdesinde çepel چپل var ise gidere. *(Zâd. XV, 58)*

3. Bataklık.

Nezel [*Ar.*] : kay, oluk aktı : mîzab zab [*Ar.*]
Çipiller چپللر, kara çamır : adhâl اضحال [*Ar.*] ü hâl حال [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 5)

§ Âbḫiz آبخيز [*Fa.*] : Ol merç ve çipil چپل yere denir ki her neresinden kazılsa su neb'eyleye. *(Bürh. XVIII-XIX. 25)*

çepel eylemek : Kirletmek.

Hem irişmez ana çün el be-ğayet aru olur ol
Çün anı delmedi hakkâk, çepel eylemedi چپل ايلمدی haddât
(Muham. XV. 442)

çepel illeti : Bel soğukluğu hastalığı.

§ Süzâk سوزاك [*Fa.*] Etıbbanın hurkat-ül -bevl tâbir ettikleri illete denir, halk bu illete bel sovuklaması derler... Ana çepel illeti چپل علتی dahi derler, daima çirk gelüp esvabı mülevves eylediği içün. *(Bürh. XVIII - XIX. 370)*

çepen : Küçük çapa.

§ Dört bostan çepeni چپنی : *25*, dört bağ çepeni چپنی : *25*.
(Sic. B. XV. 6, 122)

çepirdeklenmek, (çepürdeklenmek) : **1.** Nazlanmak, şivekârlık etmek.

§ Et-teğannücü التغنج [*Ar.*] : Nazlanmak ve çepirdeklenmek چپير دكلنمك. *(Terceman. XV. 196 - 1)*

2. Sevinmek.

§ El-üzbiyyü الازبی [*Ar.*] : ... ve dahi sevinmek ve çepürdeklenmek چپوردكلنمك ve sevinmek neşat gibi.
(Terceman. XV. 59 - 2)

çepirdeklik : Naz, işve, hafifçe hareket.

El-idlalü الادلال [*Ar.*] : Sevdiğine dayanıp küstahlık ve çepirdeklik چپردكلك eylemek. *(Tecerman. XV. 39 - 2)*

§ Es-sefahe السفاهة [*Ar.*]: Hiffet-i hareket ve çepirdeklik چپردكلك . *(Terceman. XV.)*

çepiş : → **çebiş.**

çepreşik : Çapraşık, karışık, eğri büğrü.

§ El-işkâlü الاشكال [*Ar.*] : Bir nesne güç ve düşvar ve örtülü ve karışık ve çerpeşik چپرشك olmak. *(Terceman. XV. 80 - 2)*

§ Muḫabbat مخبط [*Ar.*] : Çepreşik چپرشك yazılmış yazu. *(Bab. XVI. 1, 225)*

§ El-lugayza' اللغيزاء [*Ar.*] : Yerbu' bir yeri kazıp giderken bir canibin dahi kazıp eğri ve çepreşik چپرشيك yollar eylemek talibi görmesin ve bulmasın deyü. *(Ah. XVI. 903)*

§ Pîçîde پيچيده [*Fa.*] : Pîçîden'den ism-i mefuldür; pîçîden, sarmak ve dolamak ve bükmek ve halkalamak mânasınadır ve çepreşik چپره‌شك ve dolaşık şeye dahi pîçîde denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 167)*

çepreşiklik : Darlık, kıtlık.

§ Ez-zentere الزنتره [*Ar.*] : Darlık ve çepreşiklik چپرشكلك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 880)*

çepürdeklenmek : → **çepirdeklenmek.**

çepürdük, (çipürdük, çıpurduk) : Karışık, çetrefil.

Bir kişi bu dâstanı eylemiş
İlla lâfzın gey çepürdük چپردك söylemiş
(Man. Tayr. XIV. 51)

Heman kendözüne benzer sıfatı
Çepürdek چپردك sureti mürdar zati *(Fazilet. XVI. 315)*

§ Çerkez lisanı, saksağan kuşu lisanı gibi bir çıpurduk چپوردق zeban-ı acip ve garip peyda etmişlerdir ki... *(Ev. XVII. 724)*

çerbiş : → **çerviş.**

çerekci : Halk kalabalığı.

Yine zülfün çeri kıldı bilimezem siyahisin
Nideyim çün seçimezem çerekçiden چركيجدا sipahisin
(Kadı. XIV. 188)

çererişmek : Parıldaşmak.

Güneş çün kim yer altına tuta yüz
Çererşür چررشر her yanadan gökte yılduz *(Şeref. XVI. 42)*

çererrmek, (çelermek) : (Göz) açılıp parlamak.

İşitti Ferruh'un sındı ayağı
Çererdi چرردي gözleri semridi yağı *(Işk. XIV. 272 - 1)*

Meğer yer gelini râsuh urundu
Ki gök gözler çererdi چرردى ol büründü *(Hurş. XIV. 65)*

§ Şol gün içün ki, gözler anda çererü kalır; yâni ol zalimler ve kâfirler kaçan ki ol odu göreler, korkudan gözleri çererü kala, yummağa korkalar ki yumduğumuzlayın od tuta deyü. *(Enfes. XV. 503)*

§ ... Can çekiştiği vaktın gözleri çerere چرەره ve belere, göğe dikile. *(Cennet. XV. 134)*

Ruşen ede zulmetini gönlünün
Merdümek-i dide gibi Ruşeni
Dınma gözet, bahma çerer چرر, puşma hiç
Rind-i cihan ol yürü dohunma geç *(Ruşeni. XV. 217)*

§ Kıyamet günü şol gün olusar ki gözler ol gün çererse چررسه gerek. *(Leys. Mu. XV. 435 - 2)*

§ Günün hevlinden ve şiddetinden şöyle gözleri çererüp چرەرب açık kala. *(Leys. Mu. XV. 32 - 1)*

§ Sakalın temam ağardı, henüz gönlün kararması gitmez. Elinden iş gelmez oldu, henüz gözünün çererrmesi چررمسى gitmez. *(Maarif. XV. 171)*

§ Çün ol münafıklar anı gördüler, korkudan gözleri çererdi. *(Leys. Ar. XV. 249)*

§ ... Yâni ol günün hevlinden ve şiddetinden şöyle gözleri çererüp açuk ola, yummağa korkalar. *(Leys. Ar. XV. 51)*

§ Evinde her ne olursa işlerdi, kimsenin yüzüne çelerüp چلروب bakmazdı. *(Leys. Ar. XV. 637)*

Oların korhudan benzi sarardı
Çeri birbirine baktı çererdi چرردی *(Şeh. Ş. XVI. 226)*

çererübakmak : Gözlerini fazla açıp bakmak.

§ Ne oldu kâfirlere kim yönlerini senden yana tutup iki gözleriyle sana çererübakar چررو بقار. *(Leys. Ar. XV. 635)*

§ Kimsenin yüzüne çererübakmazdı چررو بقمزدی hayâsından. *(Leys. Mu. XV. 411 - 2)*

çereslenmek : Çerez yemek.

§ Gece oturup çereslenesin چرس لناسن. *(Anter. XIV. 2, 829)*

çergelenmek : → **cergelenmek.**

çerge : → **cerge.**

çeri, (çerü) : 1. Asker.

Sıyıp çerisin چريسن iline akarlar
Koyup oğlun kızın şehri yakarlar *(Yunus XIII - XIV. 7)*

§ Geldi gördü ki aşk çerisi چرسی dervişin gönlüne seğirdim salmış. *(İhlâs. XIV. 54)*

§ Tekür çerisin چريسن divşirüp meydana geldi. *(Dede. E. XIV. 285)*

Melikzade eydür ki bu söz değil
Şarın çerisi چريسی var il issiz değil *(Süh. XIV. 45)*

Yanından çeri چری çün dağıla gide
Yalınız varıp canın atma oda *(Ferh. XIV. 21)*

§ ... Anı göndermeğe kamu çeri چری ve dükeli ulular bile çıktılar. *(Kel. XIV. 3)*

Çü beğ gitti çeriye چریه geldi mihnet
Hezimet buldu vü kıldı azimet *(Işk. XIV. 288 - 2)*

Gördü Rıdvan bunları kim her biri
Ademîdir taşradan gelmiş çeri چری *(Man. Tayr. XIV. 58)*

§ Gördü ki aşk çerisi چرسی dervişin gönlüne seğirdim eylemiş.. *(Tebareke. XIV. 11 - 1)*

Harp öğüş ola çeriler چریلر dutuşa
Oynayıp biri birinden ütüşe *(Melhame. XIV - XV. 53 - 1)*

§ Ve eğer çerisi چرمی az olsa anın kalbine bu âyet ile takviyet kıla. *(İrşad. XV. 473)*

§ Peygamber Aleyhisselâm kaçan ki bir yere çeri چری gönderse münafıklar yaman haberler çıkarup ashabı melûl ederlerdi. *(Cev. Es. XV. 272)*

İki bölük oldu ol yerde çeri چری
Hak toyum eyledi bir bölük eri *(Enveri. XV. 27)*

Çerinüñ چرینك kalbini kalbe ururdum
Dükelin dağıtıp yalnız tururdum *(Çeng. Dâi. XV. 253)*

§ Sayruluk düşmandır. Sabırsızlık, hırs, tama', perhiz etmemek ol düşmanın silahıdır, çerisidir چریسیدر. *(Hazain. XV. 20 - 2)*

§ Mihrefzâ efsun okudu düşman çerisine چریسنه üvürdü. *(Ferec. XV. 109)*

§ Bedir gazâsında çerileri چریلری sındı, Peygamber gaalip geldi. *(Leys. Mu. XV. 145 - 1)*

§ Kâfirler çerisi چریسی ol na'rayı işittiler şaştılar derhal sındılar ve islâm çerisi nusret buldu. *(Tez. Lâ. XV. 277 - 1)*

Kırıldı heppi anların çerisi چریسی
Diyeydin kalmadı binde birisi *(Hikmet. XV. 541)*

Şeyh elin depretti bu endişeden
Çıktı arslanlar çerisi mişeden *(Vahdet. XV. 120 - 2)*

Bu odlu yalınlarla çıkan ahım oluptur
Kaygu çerisi چریسی hanına üş bir kızıl otak *(D.B. XVI. 116)*

Kanı benim çerilerim, nögerim
Yedi yıldır ben bu derdi çekerim *(Saz. Öksüz. XVI. 25)*

Çerisi چریسی dağılıp kalırsa Hayder
Genezdir olmak anunlan beraber *(Fazilet. XVI. 325)*

§ Yıldırım Han Malkoç'a sordu kim Tatar'ın çerisi چریسی bizim çerimizden چریمزدن artuk mudur. *(Âş. XVI. 37)*

§ Sipah [*Fa.*] : Çeri چری . *(Şamil. XVI. 230)*

§ Ol gönderdiği çeri چری halkını başbuğiyle bir kezden kırmağa buyurdu. *(Ta. Şahi. XVI. 88 - 1)*

§ Bir gün bir çeride müslümanlar çerisi چریسی zaif oldu. *(Tez. Ün. XVI. 87 - 1)*

§ Leşker لشکر [*Fa.*]: Çeri چری ceyş mânasına. *(Cinas. XVI.55-1)*

Ali Paşa dedi el-hamdü-lillah
Çerin günden güne artursun Allah *(Hadidi. XVI. 71)*

§ Ceyş جیش [*Ar.*] : Çeri چری. *(Müntehab. XVII. 27-2)*

Asker عسکر ü feylak فیلق u zümmare زماره vü cahfel جحفل [*Ar.*]:
çeri چری : heng هنك [*Fa.*]

Oldu kaaid [*Ar.*] : çavuşun adı yasavul : serheng [*Fa.*]
(Naz. Cev. XVIII - XIX. 93)

§ Es-serâya السرایا [*Ar.*] : Asker tâifesidir. Türkçe çeri چری denür. *(Kdeb. XVIII. 74 - 2)*

§ Leşker لشکر [*Fa.*] : Asker, Türkçesi : Çeri چری. *(Kam. Os. XIX. 290)*

2. Savaş.

§ Yürüdüm çerüden چرودن taşra çıktım... Çeri gittikten sonra... *(Leys. Mu. XV. 57 - 1)*

§ Şimdiki zamanda dahi çeriye چریه giden adama ellişer akça harçlık verirler. *(Âş. XVI. 97)*

§ Peykâr پیکار [*Fa.*] : Ceng ve savaş ve çeri چری .
(Ni'meti. XVI. 159)

§ Bir gün bir çeride چریده müslümanlar çerisi zaif oldu.
(Tez. Ün. XVI. 87 - 1)

Diledi çıka çeriden چریدن eğlene
Yine cenge gele birez dinlene *(Battal. XVIII, 12)*

çeri ardı : Artçı, dümdar.

§ Pes-âheñg پس آهنك [*Fa.*] : Çeri ardı اردی چری .
(Sıh. Ac. XV. 40 - 2)

çeri başı : Komutan, başbuğ, serdar, serasker.

Cevabında eydür eğer ol kişi
Gidemezse kim ola çeri başı چری باشی *(Süh. XIV. 134)*

§ Serheng سرهنك [*Fa.*] : Gayriler üzerine musallat olup hâkim olan, yaya başı ve çeri başı چری باشی gibi. *(Miftah. XV. 98)*

§ Sipehsâlâr سپه سالار [*Fa.*] : Çeri başı چری باشی . *(Miftah. XV. 95)*

§ Amma sipehsâlâr olursan yâni çeri başı چری باشی olursan.
(Kab. XV. 413)

§ Çün biti ana erişti, ol sözü yerine getirdi, anı çeri başı چری باشی kıldı. *(Leys. Ar. XV. 340)*

§ Çeri başı چری باشی Veys Çelebi bin Seydi Ahmet Bey şöyle ikrar eyledi kim bin sekiz yüz akça borcum var Hacı Sinan bin Elhâc Ahmet'e. *(Sic. K. XV. 2, 401)*

§ Sipehbed سپهبد [*Fa.*]: Çeri başı چری باشی . *(Sıh. Ac. XV. 18 - 2)*

§ Ömer işitti ki Şam'da tâun var, gerü döndü, dördüncüde hımara bindi, çeri başılarına چری باشلرنه haber veribidi ki Cabiye'de filân gün bana yetişin dedi. *(Hay. XV. 24)*

§ Ol subaşısına, kim göndermiş idi, ana berat yazdı didi kim kaçan benim beratım sana irişe ol Hanna oğlu Urya'yı ol

atlı leşkerinin mukaddemi kılasın. Çün biti ana irişti ol sözü yerine getirip anı çeri başı چری باشی kıldı.
(Leys. Mu. XV. 206 - 2)

§ Çeri başılığın چری باشلغن verdi bir kişiye ki ana Abdullah bin Said derlerdi. *(Kesir. XV. 150 - 2)*

§ Sipehbed سپهبد [*Fa.*] : Serasker, çeri başı چری باشی.
(Cinas. XVI. 9 - 1)

§ Sipehsâlâr [*Fa.*] : Çeri başı چری باشی. *(Şamil. XVI. 618)*

§ ... Alay beyleri ve zu'amâ ve erbab-ı timar ve çeri başı چری باشی ve çeri sürücüler... *(Sic. A. XVI. 6, 1433)*

§ Çeri başlarına چری باشلرینه ki baştan evvel harekete azmeder, ve kalanı ana tâbi olurlar, serheng derler. *(Deka. XVI. 150 - 1)*

§ Sipehdâr سپهدار [*Fa.*]: Çeri başı چری باشی mânasına ve çeri beği.
(Ni'meti. XVI. 396)

§ Serheng سرهنك [*Fa.*] : çeri başı چری باشی ve yaya başı ve iş üzerine turan mu'temede ıtlak olunur. *(Ni'meti. XVI. 386)*

§ Ser-aheng سرآهنك [*Fa.*] : Çeri başı چری. *(Cinas. XVI. 5 - 2)*

§ Ser-ceng سر جنك [*Fa.*]: Başbuğ olan kimesne ki gayrilerin üzerine havaledir, hükmeder, çeri başı چری باشی mânasına.
(Deş. XVI. 199 - 2)

§ Sipehbed سپهبد [*Fa.*] : Çeri başı چری باشی ve beği.
(Nuh. Tuh. XVII. 52 - 1)

§ Kaid قائد [*Ar.*], serheng سرهنك [*Fa.*] : Çeri başı ki askerin sahib-i emri. *(Aks. XVII - XVIII. 2 - 169)*

çeri başlamak : Askerin kumandasını ele almak, askere kumanda etmek.

Nakaş ol çeriyi alıp küyerek
Eşerdi vü aldırmış idi yürek
Öğünde bu kim yanlış iş işledim
Ki kalmadım anda çeri başladım چری باشلادم *(Süh. XIV. 162)*

§ Çeri başlardı چری بشلردی , düşmana karşı tururdu.
(Fütuh. XIV. 386)

çeri beği : Komutan, serasker.

§ Cenkte...çeri beğine چری بکنه muti' olmak gerektir... her kim çeri beğine muhalefet eylese asla hayır görmeye.
(Envar. XV. 328)

§ Çeri beği چری بکی cenk halinden bilir ola, kişi gazâda çeri beğine muti' gerek. *(Cev. Ah. XV. 357)*

§ Bahadırlara çeri beğliği چری بکلکی verdi. *(Ta. Sel. XV. 2-16)*

§ Sipihbed سپهبد [*Fa.*] : Çeri başı ve çeri beği چری بکی .
(Deş. XVI. 75 - 1)

§ Sipehdâr سپهدار [*Fa.*]: Çeri başı mânasına ve çeri beği چری بکی .
(Ni'meti. XVI. 396)

§ Sipehbed سپهبد [*Fa.*] : Çeri beği چری بکی. *(Şamil. XVI. 104)*

§ Şurati شرطی [*Ar.*]: Çeri beği چری بکی. *(Müntehab. XVII. 53-2)*

§ Sipehbed [*Fa.*] : Çeri چری başı ve beği بکی.
(Nuh. Tuh. XVII. 52 - 1)

çeri bindirmek : Asker yollamak.

Alkış idüben giderler iline
Yusuf çeri bindürür چری بندرور ol yoluna *(Yuz. Şeyd. XIII. 77)*

çerici : Askeri bulunan, başına asker toplamış olan.

§ Adlu beylerden ve çericilerden چریجیلردن iki taraftan çokluk halk telef oldu. *(Ta. Sel. XV. 2, 115)*

çeri çekmek : Asker getirmek, asker sevketmek.

§ Bir aylık yoldan çeri çektim چری چکدم. *(Fütuh. XIV. 4)*

Zehi kâfir ki Allah Kâ'be'sini
Yıkam deyü çeri çekti چری چکدی nice yıl *(Si.Da. XIV. 118 - 2)*

§ ... ölen melikin halkı işitüp intikam kastın ittiler, çeri çeküp چری چکوب Umman'a yürüdüler. *(Ferec. XV. 206)*

Gel çeri çek چری چك cem'oluben varalım *(Bektaş. XV. 50)*

§ Çeri çeküp چری چكب uğraşalardı, birbirin sıyup kahreyleyüp yer gök helâk olaydı. *(Güzide. XV. 13)*

Çekelim چكلم gün gibi ak sancağ ile Şark'a çeri چری
Kara toprağa karalım kıralım Sürh-ser'i
(Yahya Bey. XVI. 17)

çeri dartmak : → **çeri tartmak.**

çeri dirmek : Asker toplamak.

Geldi beş kardaşile dirdi çeri دیردی چری
Uğraşuben kırdı, sıdı kâfiri *(Enveri. XV. 17)*

çeri düzmek : Asker toplamak, asker tedarik etmek.

Medet irgürdü ana evliyadan
Çeri düzdü چری دزد olardağı düadan *(Tennuri. XV. 142)*

çerik, (çirik) : Eski bir hububat ölçeği.

§ Bir buçuk kile bulgur, bir batman un, ve üç çerik چرك yarma... *(Sic. K. XVI. 3, 35)*

§ On yıldan artıktır ki şu çerikle چركله alırım ardıksa da bilmezem deyicek zikrolunan çirik چیرك hak çeriğe چریكه ayar olundukta bir çerikte چركده yüz yetmiş beş dirhem zevâit bulunucak... *(Sic. K. XVI. 4, 203)*

çeriklemek : Gübrelemek

§ Ez-zeblü الزبل *[Ar.]* : Yer çeriklemek چركلمك ve terslemek. *(Terceman. XV. 373)*

çerilenmek : Asker edinmek.

§ İki dürlü çeri çerilengil چرلنكل Mustafa malinden hazine koyup tursun. Ol iki çeriyi hoş tutgıl. Bir düâ çerisi, bir silâh çerisi. *(Tuh. Le. XV. 393)*

çerinin yüzün döndürmek : Askeri hezimete uğratmak.

§ Şahzade iki saf arasında durdu Şah-ı Mağrıp'tan pehlivan istedi. Biri geldi düştü, biri biri ardınca yirmi er düştü, dahi kimse ileri gelmedi. Şah-ı Yemen eyitti: Bu, kel bağban değil

mi? Beli didiler. Eyitti : Çerinin yüzün döndürecek چرینك يوزين دوندورجك olursa kızım buna verirem. *(Ferec. XV. 461)*

çeri önü : Askerin önde gidenleri.

§ Piş-âhenk پيش آهنك [*Fa.*] : Çeri öñü چری اوکی , mukaddimet-ülceyş. *(Cam. Fa. XVII. 49)*

çeri salmak : Asker sevketmek.

Çeriler salup چريلر صالوب ya tanışıp için
Eliktirmemişti anı Şah-ı Çin *(Süh. XIV. 151)*

çeri sınıkmak : → **çeri sınmak.**

çeri sınmak, (çeri sınıkmak) : Asker bozulmak.

§ Çerim sınıktı چريم صنقدی , düzgünüm bozuldu, dirneğim dağıldı. *(Fütuh. XIV. 88)*

§ Bilsünler ki bular sınıkmış صنقمش helâk olmuş çeridir چريدر. *(Leys. Ar. XV. 337)*

§ İclâ اجلا [*Ar.*] : Bir halkı memleketinden sürüp çıkarmak ve dağıtmak, leşkeri sımak ve çeri sınmak چری صنمق. *(Bab. XVI. 2, 3)*

§ Kâl كال [*Fa.*] : ... Ve çeri sınup چری صنوب kaçmak, hezimet mânasına. *(Caf. XVI. 124 - 1)*

Ulus : halk u aşirettir [*Ar.*], çeri sınmak چری صينمق : hezimettir هزيمتدر [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 71)*

§ Kâl كال [*Fa.*] : Çeri sınmak چری صنمق. *(Lû. Şeh. XVIII. 69-2)*

çeri sürücü : Asker sevkına memur kimse.

§ ... Müsellimleri ve yayaları götürmek içün çeri sürücülerinden چری سوروجيلرندن hâmilân-ı hurûf Mehmet ve Mustafa irsâl olundular. *(Sic. B. XV. 4, 473)*

§ ... Alay beyleri ve zu'amâ ve erbab-ı timar ve çeri başı ve çeri sürücülerden چری سوريجيلردن ve gayriden...
(Sic. A. XVI. 6, 1433)

§ Osman ve Ömer nam çeri sürücüleriñ چری سوریجیلرك timarı olup lâkin âdet-i ağnam mir-i livaya hâsıl yazılmağla âdemleri kanun ve defter mucibince alıp gittikten sonra merkuman çeri sürücüler چری سوریجیلر... *(Sic. A. XVI. 5, 1202)*

çeri tartmak, (çeri dartmak) : Asker çekmek, asker toplayıp götürmek.

Çeri dartup چری درتب iki şeh geldi ta'cil
Kim anda mücmel oldu kamu tafsil *(Işk. XIV. 264)*

§ ... Bu kazıyye Habeş melikine erişti, ol müslüman idi, gayrete gelüp gemilerle çeri tartup چری طرتوب... *(Leys. Ar. XV. 608)*

çeri yasamak : Asker tertibetmek.

İki oğlaniyle çeri yasayup چری یسیوب
Kamu kavmi düğenleyüben sayup *(Süh. XIV. 161)*

Çeriler yasadık da چریلر یسادقده koşun koşun
Kolay yer bulucak verirdik döşün *(Süh. XIV. 279)*

çeri yarağı : Silâh, cephane.

§ Sâz-ı leşker [*Fa.*] : Çeri yarağı چری یراغی . *(Şamil. XVI. 121)*

çeriyi bağlamak : Askeri durdurmak.

§ ... On iki yıl tamam gitti, ta kim karanlığa erdi gördü kim karanlık dütün gibi kaynar, dün karanuluğu gibi değil, pes ol arada çeriyi bağladı چری بغلد (harkelidir) andan çerinin âlimlerin derdi ve eyitti : Dilerin kim işbu karanlığa girem. *(Enb. XIV. 772)*

çermemek : → **çemremek.**

çermenmek : → **çemrenmek.**

çert âleti : Çerçi eşyası, çerçiye gerek olan şey.

Bilir gevheri her ki sarraf ola
Yok ol kişi kim bûriya-baf ola
Doğancı kuşun u sipahi atın
Bilir nitekim çerçi çert âletin چرت آلتین *(Süh. XIV. 263)*

§ Pîle پیله [*Fa.*] : Çert âleti ve güğül ebrişimi ve güğül kurdu ve göz kapağı ve çatal demrenli ok. *(Ni'meti. XVI. 172)*

§ Pîle پیله [*Fa.*] : Çert âleti چرت آلتی ve göz kabağı ve yassı demren ki kesme derler. *(Şamil. XVI. 402)*

çerü : → **çeri.**

çerviş, (çerbiş) : 1. İç yağı.

Çün fitile yağdan çerbiş چربش bolur
Şöyle kim nâr olmağa kabil olur *(İs. XIV - XV. 161)*

§ Çerbiş چربش [*Fa.*] : Türkide çerviş چروش dedikleri. *(Deş. XVI. 165 - 2)*

§ El-mülebbak الملبق [*Ar.*] : Çervişle چرویشله yumşatılmış tiride vasfolunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 48)*

2. Yağlı et suyu.

§ Âb-ı rûgan آب روغن [*Fa.*] : Şorba çerbişi چربشی. *(Ni'meti. XVI. 59)*

§ Âb-ı rûgan [*Fa.*] : Çerbiş چربش. *(Şamil. XVI, 379)*

§ Âb-ı rûgan آب روغن [*Fa.*] : Et suyu, çerviş چرویش dahi derler. *(Deş. XVI. 239 - 2)*

§ Çerbû چربو [*Fa.*] : Türkide çerviş چروش derler. *(Deş. XVI. 288 - 1)*

§ Âb-ı rûgan آب روغن [*Fa.*] : Et suyu ki ona çerviş چرویش derler. *(Caf. XVI. 2 - 2)*

çeşte : Uzun saplı büyük tekneli bir çeşit musiki aleti.

Ey kupuz ile çeşte چشته aslın nedürür işte
Sana süal sorarım aydıver bana üşte
(Yunus. XIII - XIV. 86)

§ Ud عود [*Fa.*]: Bunda bir sazın ismidir, çeşteye چشتهیه benzer amma teknesi çeşte teknesinden büyük olur. *(Ha. Ş. XVI. 127)*

Nihan oldu pes-i çenginde tel kırmış gibi Zühre
Bilir ol bezm-i hasa çeşteci چشتهجی lâzım değil zira
(Sabit. XVII - XVIII. 3)

çetik : → **çetük.**

çetin : Hayırsız.

§ En-neked النكد [*Ar.*] : Hayrı ve atâsı kalil olmak ki çetin چتين ve meş'um olmaktır demişler. *(Kdeb. XVIII. 361 - 2)*

çetin koz : Kırılması, ayıklanması güç ceviz.

§ Girduy كردوى [*Fa.*] : Çetin koz چتين قوز. *(Ni'meti. XVI. 534)*

§ Taḫgülûl تخكلول [*Fa.*] : Çetiñ koz چتك قوز. *(Şamil. XVI. 179)*

§ Taḫgelûl تخكلول [*Fa.*] : Çetiñ koz چتك قوز. *(Deş. XVI. 216 - 2)*

§ Taḫgelûn تخكلون [*Fa.*]: Çetiñ koz چتك قوز. *(Caf. XVI. 31 - 2)*

§ Girduy كردوى [*Fa.*] : Çetiñ koz چتك قوز. *(Caf. XVI. 137 - 2)*

çetinlenmek : Hiddet ve şiddet izhar eylemek.

§ Et-teşarüs التشارس [*Ar.*] : Biri birine çetinlenüp چتينلنوب husumet edişmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 251)*

çetinlik : Güçlük gösterme.

§ Et-tenâküd التناكد [*Ar.*] : Birbirini sarpa çeküp çetinlik چتنلك ile muamele eylemek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 700)*

§ El-münâkede المناكدة [*Ar.*] : Bir adama güçlük ve çetinlikle چتنلكله muamele eyleme ve sarpa çekmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 700)*

çetük, (cetük, çedük, çetik) : Kedi.

§ Bir gece yaturdu, bir çetük چتوك pençesiyle urdu iki gözün çıkardı. *(Tebareke. XIV. 69 - 1)*

§ İtini avlatmayan, çetüğüñü چتوكك mavlatmayan. *(Dede. XIV. 65)*

Çetük چتوك kim ura pençesin aslana
Eğer diri kalur ise uslana *(Süh. XIV. 220)*

İrileş katılarla oldur yeği
Sığanmaz it arkası cetük چتوك bigi *(Ferh. XIV. 43)*

Ol mahallede anı ya it yiye
Ya çetük چتك yiye vü hoş doydum diye
(Man. Tayr. XIV. 255)

§ Çün Âdem tabutun İblis gördü çetük چتك gibi bir yere büzüldü.
(İhlâs. XIV. 269)

Zaruri darbe tan mı diseler tap
Bir aslana dinür iki çetük چتك tap *(Mih. XV. 173)*

Atas etmiş meğer ol demde daygam
Çetük چتوك düşmüş anın burnundan ol dem *(Hik. XV. 330)*

§ İki çetük چتوك bir arslana taptır. *(Ata. XV. 26)*

Yassı kuyruk ince bel başı ketik
Ululukta gövdesi ancak çetik چتك *(Cam. XV. 61)*

Nedir hirre هره [*Ar.*] : çetükdür چتوكدر, nedir fare [*Ar.*] : sıçan
(Uc. Gar. XV. 48)

§ Levni kaplan levni gibidir ve böğrü çetik چتك böğrü gibidir.
(Leys. Mu. XV. 105 - 1)

§ Şol çetük چتك gibi ki kelp elinde zebun olucak kelpin yüzüne yapışır. *(Güls. XV. 2 - 9)*

§ Güvercin şahinden katı korkar. Şahin görücek dolaşır, sıçan çetük چتوك görüp dolaştığı bigi. *(Hay. XV. 58)*

§ Sıçan deliği karşısında çetük چتوك nice hazır durup gözetirse...
(Tez. Lâ. XV. 638 - 2)

§ Gıs غس [*Fa*] : İsm-i savttır ki kediyi yâni çetüğü چتكی davet idip kığırmada isti'mâl olunur. Bu diyarda pis pis derler.
(Deş. XVI. 158 - 1)

§ Gürbe كربه [*Fa.*] : Kedi çetük چتك dahi derler.
(Deş. XVI. 349 - 1)

§ Gıs غس [*Fa.*] : İsm-i savttır. Çedüğü چدوكی yâni kediyi da'vet etmekte isti'mâl olunur. Bu yerlerde pis pis derler.
(Caf. XVI. 110 - 2)

§ Pûşek پوشك [*Fa.*] : Çetük, kedi, gürbe, mânasına.
(Ni'meti. XVI. 187)

Adı dünyayı tutmuş bir cihangir
Katında bir çetükçe چتكچه gelmeye şîr *(Şeh. Ş. XVI. 99)*

§ Sinnevr سنور [*Ar.*] : Fariside gürbe كربه ve Türkide çetik چتك ve kedi ve Moğolide mıgun derler.
(Men. Av. XVI. 122 - 2)

Dime kim bir alayı kırayın hep
Bir aslana olur iki çetük tap *(Güvahi. XVI. 59)*

§ Gıs غس [*Fa.*] : Pisi demektir ki çetüğü چتوكی dâ'vet etmekte isti'mâl olunur. *(Şamil. XVI. 475)*

§ Çetük چتك zâhir oldu sıçanı kırdı, kırılmayanı delikten çıkmaz oldu. *(Ta. Şahi. XVI. 124 - 2)*

§ El-ehrar الاهرار [*Ar.*] : Kediler ki Türkçe çetük چتك ve kedence ve büsük derler. *(Kdeb. XVIII. 487-2)*

§ Gürbe [*Fa.*] : Türkide kedi ve çetük چتك.
(Tuhfe. Ş. XVIII - XIX. 437)

çetük otu, (çetik otu): Kedinin çok sevdiği, kokusu sünbüle benzer bir ot.

§ Çetük otu چتك اوتی derler bir ottur kim kokusu sünbül-i rûmiye benzer, kedi anı gayet sever. *(Yadigâr. XIV. 65 - 1)*

§ Gürbe كربه [*Fa.*] : Kediye denir. Arabide sinnevr derler ve gürbegû mânasınadır ki gürbe-bîddir ve kedi otu ve çetik otu چتيك اوتی dedikleri nebata denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 522)*

çevirgi : Çamaşır eteklerindeki çevirilmiş kısım, baskı.

§ Neverde-i pirâhen نوردهٔ پيرآهن [*Fa.*] :... Yükalü bit-Türki çevirgi چورگی yâni, küffe mânasına, küffet-ül-kamis...
(Caf. XVI. 167 - 2)

çevirme, (çevürme) : Şişe saplanarak kızartılmış kuzu, tavuk v.b.

§ Tavuk çevirmesin چويرمسين beyaz kül ile bişirdi.
(Hamza. XIV - XV. 8, 117)

Kuzu biryanı kaz çevürmeleri
Kuş kebabı tavuk kavurmaları *(Yuz. Hamdi. XV. 82 - 1)*

§ Kaçan tavşanı çevirme eyleyüp beynisini yeseler el ayak titremesine fayda kıla. *(Hay. XV.)*

§ Kaz, tavuk çevürmeleri چورملری yenildi. *(Ta. Sel. XV. 1, 294)*

§ Gûnâ-gûn biryanlar ve kavurmalar ve raks-nümûn kebaplar ve çevürmeler چورمەلر. *(Şeref. XVI. 300)*

§ ... Ve kuş kavurmaları ve tavuk çevirmeleri چورمەلری ve şekerli börekler ve yağlı çörekler... *(Letaif. XVI. 54)*

çevirmek : İdare etmek.

§ Kârgâh-ı saltanatı on beş yıl bilâ-müşârik çevirüp چورروب... *(Koçu. XVII. 11)*

çevirme kösüre, (çevürme kösere) : Çarklı bileği taşı.

§ Âsiyâne آسیانه [*Fa.*] : Çevirme kösüre چورمه کوسره ve bileği. *(Ni'meti. XVI. 69)*

§ Âsiyâne آسیانه [*Fa.*] : Çevürme kösere چورمه کوسره. *(Şamil. XVI. 381)*

çevlek : → **çevlik.**

çevlik, (çevlek, çevlük) : **1.** Çevre, etraf, civar.

§ Ol bir ottur kim sular çevliğinde چولکنده biter. *(Edviye. XIV. 16)*

§ ... Sular çevleğinde بتر چولکنده biter. *(Mü. Şi. XIV - XV. 45 - 2)*

2. Girdap.

§ Girdab کرداب [*Fa.*] : Burılgan ve çevlük چولك. *(Sıh. Ac. XV. 7 - 2)*

§ Girdab کرداب [*Fa.*] : çevlek چولك. *(Şamil. XVI. 495)*

§ Girdab کرداب [*Fa.*]: Çevlik چولك ki denizde su burulur muttasıl döner ve gemi uğrayıcak çıkamaz. *(Ni'meti. XVI. 533)*

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Çevlük چولك ki deryada olur, su burulur çarh gibi döner, gemi ona uğrayıcak halâs bulmaz helâk olur... Lisan-ı Türkide çevlik چولك dediklerine girdap derler. Su orada çevrilip çizginip değirmilendiğinden ötürü.
(Deş. XVI. 93 - 1)

§ Garkab عرقاب [*Fa.*] : Girdab, yâni çevlik چولك.
(Caf. XVI. 107 - 1)

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Çevlük چولوك ki su çevrinen yere derler.
(Caf. XVI. 137 - 1)

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Türkide çevlik چولك dirler, su orada çevrilip çeğzinip değirmilendiğinden ötürü.
(Nuh. Tuh. XVII. 23 - 2)

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Çevlik چولك. *(Cam. Fa. XVII. 8)*

Gamlı : mendur [*Fa.*] ü yalın : gûr [*Fa.*], peyamber : vahşûr [*Fa.*]
Muştuluk : müjde [*Fa.*], mürûd [*Fa*] : armut u çevlik چوليك : girdab گرداب [*Fa.*]
(Genc. XVII. 63)

§ Ed-durdûr الدردور [*Ar.*] : Çevlük چولك ki deryada girdap dedikleridir. *(Kdeb. XVIII. 509 - 2)*

çevlük : → **çevlik**

çevre : 1. Etraf, muhit.

İndediler Yusuf'u getirdiler
Çevresinde چورەسنده Yusuf'un oturdular *(Yuz. Şeyd. XIII. 3)*

§ Gördü, Resûl Hazreti bir bedr ay gibi, ashab çevresinde yıldızlar gibi turur. *(Yuz. Ha. XIV. 265)*

§ ... Örümcek eviyle cerâhat üzerine ve çevresine چورەسنه bağlayalar. *(Yadigâr. XIV. 23 - 1)*

§ Kayser çerisinin çevresine çiğzindi. *(Fütuh. XIV. 15)*

§ Bu iki meclisin ehli ta'zim ve tekrim birle tavaf idüp ziyaret iderler ve çevrelerinde چورەلرنده dolanırlar.
(Si. Da. XIV. 127 - 2)

Çün eriştiler Çin'e bular yakın
Süheyl'e Nakaş dedi çevre چوره bakın *(Süh. XIV. 45)*

Tevekkül eyledi ol dem Hak'a çok
Bakar çevreye, kimseden medet yok *(Dah. XIV. 106)*

§ Bu kelâmı işiticek çevresindekiler gülüştüler.
(Enfes. XV. 49)

§ Gerdiden گردیدن [*Fa.*] : Dönmek ve bir nesnenin çevresine چورسنه dolaşmak. *(Miftah. XV. 35)*

§ Bir ulu ağaç gördü yer yer yalabır nesneler var kirbâs ile sarılmış, içinden nur balkır cevresin چوره‌سن rûşen eyler.
(Ferec. XV. 436)

Bınarlar çevresi چورسی yaşıl gülistan
Zebercet arg içinde Âb-ı hayvan *(Çeng. Dâi. XV. 188)*

§ Kavminin eşrafları ve ululari çevresinde چوره‌سنده oturmuşlar idi. *(Leys. Mu. XV. 81 - 2)*

§ Gökleri seyrettirdiler, çevresinde چوره‌سنده saf saf feriştehler bile yürürlerdi. *(Ta. Şahi. XVI. 51 - 2)*

Kır at köpüğünden düşman kanından
Çevrem dolup şalvar ıslanmalıdır *(Saz. Köroğlu. XVI. 48)*

Seng-i melâmet ile çekin çevreme چوره‌مه hısar
Eşkim fenaya vermesin ehl-i selâmeti *(Fuzuli. XVI. 85)*

§ Yeni saray çevresinde چوره‌سنده germe hısar yaptırıp...
(Âş. XVI. 115)

Kadd-i nigâr doğrusu bir gül nihalidir
Ağyar çevresinde anun kara çalıdır *(Aşki. XVI. 151)*

Ben belâ deryasına garkolmağa bastım kadem
Gezmesün girdap veş çevremde چورمده her canın seven
(Hadika. XVI. 116 - 1)

§ Her ne ki şer'-i şerifte nâpesend ve nâma'kul ola, hergiz anın çevresine tolanma. *(Saa. Pend. XVI. 67)*

Çevre چوره : piramen پیرامن [*Fa.*] ü arûğ [*Fa.*] : budak
(Genc. XVII. 76)

§ Piramen پیرامن [*Fa.*] : Çevre چوره ve etraf mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 167)

2. Çepçevre.

Bunun üzre çünkü elli yıl olur
Ol hoca ol kuyuya yine gelür
Çevre چوره konar ol kuyu yöresine
Kul karavaş çok kumaş bilesine *(Yuz. Şeyd. XIII. 13)*

Zebercetten hem ördekler düzüldü
Kenarına suyun çevre dizildi *(Dah. XIV. 90)*

Döşeğine dek anı götürdüler
Alıp yastığın çevre چوره oturdular *(Süh. XIV. 93)*

§ Çevre turanlar heybetinden ditreşürlerdi.
(Tebareke. XIV. 6 - 2)

çevre almak, (çepçevre almak) : Etrafını sarmak, kuşatmak.

Dediler şaha üşte katı çeri
Gelip kondu vü çevre aldı آلدی چوره şeri *(Süh. XIV. 46)*

Çevre aldı آلدی چوره anları leşker kamu *(Yuz. Da. XIV. 56)*

§ Üzerine at saldılar çevre aldılar چوره الدلر . *(Dede. XIV. 147)*

§ Gördü anları ki buzağuyu çevre almışlar چوره آلمشلر , taparlar.
(Cev. Es. XV. 15)

§ Vaktâ ki çevre aldılar چوره آلدیلر mihrabı, Davut otururken içinde. *(Cev. Es. XV. 171)*

Çevre almış چوره آلمش idi küffar anları
Gitti bilürlerdi baş ü canları *(Enveri. XV. 34)*

§ Beden kal'asın çepçevre aldılar چوره آلدیلر چپ .
(Hüs. Dil. XVI. 126)

çevre çalmak : Etrafı yoklamak, araştırmak.

Ki çevre çalıp چوره چلپ nesne bulmaz elim
Yapışmağa, gör nice ola halim *(Süh. XIV. 12)*

Yine döndü yâni ki kızı bula
Bulımadı vü oldu artık belâ
Çalıp çevre چلپ حوره yel kovduğun anladı
İçi oda yandı igen tanladı *(Süh. XIV. 243)*

Bu resm ile dün buçuğun geldı ol
Kişi isteyip çevre çalardı چاردی چوره yol *(Süh. XIV. 151)*

çevre etraf : → **çevre taraf.**

çevresini bağlamak : Etrafını kuşatmak, muhasara altına almak.

§ Çevresin چورەسين muhkem bağlañ باغلك, ola kim anı diri tutavuz, dedi. *(Bektaş. XV. 405)*

çevre taraf, (çevre etraf) : Etraf, her taraf.

§ Anların sözünü ma'kul görüp buyurdu çevre etraflara اطر فلره âdemler gönderüp... *(Bektaş. XV. 11)*

§ Tuleâ' طلعاء [*Ar.*] : Çevre tarafı چوره طرف gözleyen gözcü ve karavul. *(Bab. XVI. 2, 40)*

çevre yan : Dört taraf, etraf.

Meğer kim gönlünü ıldırım urdu
Ki çevre yanına karanu durdu *(Yunus XIII - XIV. 31)*

§ Öyle tursa, gönlün çevre yañа چوره يكا dağıtmasa...
(Yuz. Ha. XIV. 89)

Sürüben bunlar bu dağa çıktılar
Yürüyüben çevre yana چوره يكا baktılar *(Cam. XIV. 27)*

Tapuna erişince çevre yañа چوره يكا
Konukluğa varmadım önden sona *(Süh. XIV. 72)*

Yürüyüp ısterem çevre yañа uş
Ümidim bu ola bolam ana duş *(Işk. XIV. 180 - 2)*

§ Vaktâ ki şu'le verdi çevre yanına چوره يانه. *(Cev. Es. XV. 8)*

§ Fevk-al-had ataş galebe idüp tutaklar depserüp çevre yana nazar ide. *(Delil. XV. 8)*

Hârlar ol gül'izarın çevre yanın چوره يانن bağladı
(Mihri XV. 158)

§ Bir gece çevre yanımda چوره یاتمده yarenler yatmışlar. *(Güls. XV. 2, 25)*

Çevre yanıma gelüp oturdular
Mustafa'yı birbirine muştular *(Mevlit. XV.)*

§ Hibetullah'ın çevre yanında حوره یاننده oturup dinleyen Yusuf bin Abdullah ve Ali bin Mehmet eyittiler... *(Saat. XV. 15)*

§ Fir'avn çevre yanında چوره یاننده oturan a'yanlarına didi ki... *(Leys. Mu. XV. 82 - 2)*

§ Molla Sait çevre yaña چوره یکا baktı, Hünkârı görmedi.

Danesi çekti bu diyara anı *(Bektaş. XV. 266)*

Kabrinin ola çevre yanı چوره یانی behişt *(Ş. Galip. XVIII. 260)*

çevrik : Etrafı çevrilmiş, sınırlanmış.

§ Es-semîle السّمیلة [*Ar.*] : ... Ve ekin yerlerinde su irkilmek için sade taşlar ile çevrilmiş çevriğe چوریکه ve daireye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 156)*

çevrili çevrili : Döne döne.

§ Sofiler ve anlara tâbi' olan müslümanlar cem'olup döne döne ve çevrili çevrili چوریل چوریل zikirlerine melekler tâbi' olup iderler imiş . . . *(Si. Da. XIV. 128 - 1)*

§ Kendüyi tahtı ile havaya çıkarır, salıverir, çevrili çevrili چوریل چوریل iner iken... *(Bektaş. XV. 32)*

çevrilmek : Dönmek, geri gelmek.

§ ... Çevrildi چورلدی nöbet geri mana geldi. *(Dede. XIV. 113)*

çevrilmiş : Şişte kızartılmış.

§ Bir kişi yemek yerdi. Önünde çevrilmiş چورلش tavuk var idi. *(Hay. XV. 80)*

çevrim : Daire, degirmi.

§ Ed-daire الدائره [*Ar.*] : Çevrim چوریم. *(Terceman. XV. 331-1)*

§ El-hisrime الحثرمة [*Ar.*] : Üst dudağın ortasındağı çevrimce چورمجه nesne. *(Terceman. XV. 258 - 1)*

Cûdı deryasında nüh eflâk bir gerdân habap
Kadri sahrasında yedi bahr bir çevrim چورم serap
(Hüs. Dil. XVI. 22)

çevrinmek, (çevrünmek) : 1. Etrafını dolaşmak.

Kamusu turd' isteyü vardı yöre
Hoca dahi çevrünür چورونور kuyu yöre *(Yuz. Şeyd. XIII. 13)*

Ol erin gök çevresine çevrine چورنا
Anı hâkim bile kendi devrine *(Man. Tayr. XIV. 160)*

§ Ve biri ağaç miknatisidir derler. Ağaç miknatisi oldur kim denizde gemiyi girdaba düşürür, âb miknatisidir kim deniz içinde gemi yakın gelicek çeker, gemi ağaçtır, üzerine getirir çevrinir چورز durur. *(İs. H. XIV - XV. 248)*

§ Nasr ibni Haccac durdu, kârbanı çevrindi چورندی bunu deye deye. *(Hay. XV. 48)*

§ Leşkeri çevrinürdü چورنوردی. *(Fütuh. XV. 249)*

§ Sıklık verüp, aya karsup, çalup, Kâ'be'yi çevrinürlerdi چورزلردی. *(Cev. Es. XV. 241)*

§ Ed-deveran الدوران [*Ar.*]: Bir nesnenin çevresinde dolanmak ve çevrinmek چورنمك. *(Terceman. XV. 331 - 1)*

§ Et-tatvif التطويف [*Ar.*] : Bir yerde çok dolanmak ve çok çezginmek ve çevrinmek چورينمك. *(Terceman. XV. 188 - 2)*

Eşk ü ahım nefreti kat'etti ilden ülfetim
Çevrinen چورينن çevremde ya girdâbdır ya girdbât
(Fuzuli. XVI. 22)

2. Dönmek.

§ Çarh benim üstüme ayruhsı çevrindi چورندی.
(Fütuh. XIV. 266)

§ Sühakâ' سحكاء [*Ar.*] : Bir türlü balıktır, kumda olur, adam görücek çevrinür چورز kuma batar. *(Hay. XV. 185)*

Gözün aç gün gimi devrana bah gör
Seninçün çevrinür چورنور çarh-ı mukavves
(Gülşeni. XVI. 31)

§ Girdab گرداب [*Fa.*] : Çevlük ki su çevrinen چورنان yere derler. *(Caf. XVI. 137 - 1)*

çevrinti : 1. Girdap.

§ Bevj بوژ [*Fa.*] : Girdap mânasınadır ki deryada olan çevrinti چورنتی ve kanaldır. *(Bürh. XVIII - XIX. 129)*

§ Şemer شمر [*Fa.*] : Küçük havuz ve gölcük ve birke makulesi su mevzilerine derler.. ve girdap mânasınadır ki denizin bazı yerinde olan çevrinti چورنتی ve kanaldır. *(Bürh. XVIII - XIX. 398)*

§ El-cirdab الجرداب [*Ar.*] : Deryada şol çevrintiye چورنتی denir ki ana düşen sefine bir vechile halâs olmaz. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 92)*

Deryada suyun dönmesi, çevrintisi چورندیسی : girdap [*Fa.*] *(Tuhfe. XVIII - XIX. 136)*

2. Çukur.

§ El-muhavvaz الحوض [*Ar.*] : Şol havuz tarzında hurma ağaçlarının diplerine çevirdikleri çevrintiye چورنتی denir ki andan kökleri teşerrüp eder. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 419)*

çevrişmek : Çevrilmek.

§ Kafʿ قفع [*Ar.*] : Kulak büzülüp kıvrılıp aşağıya çevrişmek چورشمك. *(Bab. XVI. 2, 262)*

çevrüliceğizlik : Çevrilici halde olma.

§ ...Türk kasırga dediği yele ki çevrüliceğizliğinden چورلی‌جکز لکندن girdibâd dir. *(Deka. XVI. 116 - 2)*

çevrünmek : → **çevrinmek.**

çevük : Çevik, cevval, canlı, atik, seri.

§ At ayağı gölük, ozan dili çevük چوك olur. *(Dede. XIV. 30)*

§ Dimne eyitti : Ben şöyle endişe kıldım ki çevük چاوك hileler birle bu işe girem ve dürüşem tâ kim anı arslan katından ırak eyleyem. *(Kel. XIV. 21)*

İbadette alu tâatte gey süst
Cinayette çevük چوك cürm içre gey cüst
(Çeng. Dâi. XV. 164)

§ Cüst [*Fa.*] : çevük چوك. *(Şamil. XVI. 413)*

§ Çalâk [*Fa.*] : çevük چوك. *(Şamil. XVI. 593)*

çevüklenmek : Acele etmek, titiz davranmak.

Cihanın işinde çevüklenmegil چو كلنما كيل
Belâ dartuben gussa yüklenmegil *(Süh. XIV. 274)*

çevürme : → **çevirme.**

çevürme kösere : → **çevirme kösüre.**

çevzinmek : → **çiğzinmek.**

çeyan : Çiyan.

§ Kabrine üç yüz kapular açalar, her birinden dürlü dürlü yılanlar ve akrepler ve çeyanlar چيانلر gireler. *(Cinan.XV. 124)*

§ Sad-pâye [*Fa.*] : çeyan چيان. *(Şamil. XVI. 627)*

§ Çihl-pây [*Fa.*] : Kırk ayaklı ve çeyan چيان. *(Şamil. XVI. 250)*

çeymek : 1. Geri dönmek, caymak(?)

Nedamet vâdisine değdi çeydi چيدى *(K. Ü. XV. 82)*

2. Hoplamak, sıçramak.

§ Oğlancıklar ağaç ata biner gibi binerdüm, çeyerdüm چيردم. *(Sır. XVI. 27)*

çeynem, (çiğnem, çiynem) : 1. Bir kere çiğnenecek kadar.

Gözlerüm Ceyhun-ı hûn olup aharlar her yüze
Bu yürek bir çeymen چيمن et ortada suzandır neden
(Kadı. XIV. 525)

§ Kurayz قريض [*Ar.*] : Deve ağzına cevfinden çıkardığı çiynemi چينمى ve gevişi. *(Bab. XVI. 2, 202)*

§ Ceset içinde bir çeynem چيمن et vardır... ol kalbdir. *(Rav. Ah. XVI. 286)*

§ Mudga مضغه [*Ar.*], gûşt-pare [*Ar.*] : Et paresi, güşt-i hâyide کوشت خاییده [*Fa.*]: Yâni bir çiğnem چکم et dahi derler.
(Aks. XVII - XVIII. 2 - 157)

§ Mudga مضغه [*Ar.*] : Bir çeynem چینم miktarı et parçasına denir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 90)

çeynemek : Çiğnemek.

§ Eğer bireğü yüz etmeği çeyneyip چینیب tükürse hergiz karnı doymaz. *(İhlâs. XIV. 5,)*

§ Geldi bazar içinde oturdu mevizec ile künlüğü çok çeynedi چینلدی. *(Yadigâr. XIV. 25 - 1)*

§ Bir gün eytti ki kitabta buldum, mevizec ile künlüğü çeyneseler çok balgam indürür. *(Yadigâr. XIV. 25 - 1)*

Gaybetin çun kazanında kaynaram
Halkı bir lokma gibi hoş çeynerem چینرم
(Man. Tayr. XIV. 149)

§ Sıçan demiri yavlak sever olur ve anın dişi demir çeynemeğe چینەمك (harekelidir) kadirdir. *(Kel. XIV. 59)*

Kişi ol demde lokmasın ağızda çeyneyidursa
Dahi yutmadan ol, uça canı murgı yuvasından
(Delil. XV. 1941)

Çeynemezse چینمزسه etmeği dahi bu diş
Fehm ü can ü akla irmez perveriş *(İbrahim. XV. 50 - 2)*

§ Dârıfülfül ya zencebil ya âkırıkarha sakızla bile haftada iki gün çeyneye چینیا. *(Hazain. XV. 55 - 2)*

§ Evvel ağızda çeynersin چینرسن bir kez hazmolur, yimeğe yaramazın bırağıp yuttuğundan sonra... *(Hazain. XV. 36 - 1)*

§ Kıyamet gününde ol Ukbe zâlim ellerini çeyneye چینیه hasret ve nedamet yönünden... Atâ eydur: İki elini çeyneye ol Ukbe şöyle dide dide yiye. *(Leys. Mu. XV.)*

Ba'zı dilin çeyneiser چينه ايسر göğsüne sarkup dili
Aka ağzından irinler bulmaya andan felâh *(Muham. XV. 318)*

Gark-ı rûgan olmağın ser-cümle ten
Çeyneyüp sabun köpürtür ol dehen *(Şeref. XVI. 245)*

§ Meclislerdir ki aczinizden acûzeler gibi bu ılki çeyneyü çeyneyü çürüttünüz. *(Şeref. XVI. 387)*

Gehi çeynerdi چينردى unnâb ile fındık
Gülün eylerdi geh çimdükle fıstık *(Veyse. XVI. 96 - 1)*

§ Ḫayiden خاييدن [*Fa.*] : Çeynemek چينمك. *(Ni'meti. XVI. 18)*

§ Ḫâyiden خاييدن [*Fa.*] : Çeynemek چاينمك. *(Şamil. XVI. 602)*

§ Kevişt كويشت [*Fa.*] : Deve ve sığır ve koyun yidiğin tekrar çeynedüğü چيندوكى yâni geviş. *(Şamil. XVI. 494)*

çeynenmek : Çiğnenmek.

§ Gıdâ kim varır ağızda çeynendiğinden چيندكندن sonra mi'dede keylus olur. *(Hazain. XV. 7 - 1)*

§ Alaka mudğa olur, yâni bir pâre çeynenmiş چينمش et olur. *(İrşad. XV. 169)*

§ ... Andan sonra ol kanı çeynenmış چينمش ete döndürdük. *(Leys. Mu. XV. 34 - 1)*

§ Çiğ çeynenmedin چينمدين yiyesi yenmiş gibi olmaz. *(Sır. XVI. 2 - 17)*

çezgindirilmek : Döndürülmek.

§ El-merhiyyetü المرحية [*Ar.*] : Döndürülmüş, çezgindirilmiş چزكنديرلمش değirmen. *(Terceman. XV. 343 - 1)*

çezginmek : → **çiğzinmek.**

çezilmek : Çözülmek.

§ Yılan - kaçan sünüklü nesne yutsa varur bir ağaca berk dolanır; ta ki ol sünükler uvanur, andan çezilür چزلر. *(Hay. XV. 63)*

§ Şeytanları kendülerden çezilüp چزيلوب giderinilmeye. *(Rahat. XVI. 492)*

İlâ-ezmanînâ bu bend-i müşkil
Çezilmedi çezilmez چزلمز olma bed-dil
(Enis. XVI. 19 - 1)

Yavru kemerin çezildi
Belinden haberin var mı *(Kara. XVII. 203)*

çezmek, (çizmek (II)) : Çözmek, açmak.

§ Gelip Nâzıh'ın elin çezdi چزدی. *(Anter. XIV. 2, 41)*

Çünkü tekbir etti vü el bağladı
Döymedi çezdi چزدی elini, bağladı *(Mevlit. XV. 69)*

Saçın çezdi چزدی bulutlar gibi ol mah
Akıttı yaşını şam ü sehergâh *(Zati. XVI. 218)*

Şa'r-ı müşkinini çü çezdi چزدی cihan
Mah tacın urundu şah-ı zaman *(Miri. XVI. 196)*

Celbedüp her kişverin tüccarını
Sa'y kıl mülkünde çezsün varını *(Selaman. XVI. 157)*

Çünkü halvet kaldı Seyyid gördü hem
Didi elim çiz چیز kalem dutam bu dem
Seyyid'in çizdi چیزدی elini ol lâin
Yâni yazsın diyü o mali hemin *(Battal. XVII. 223)*

Ol kadar çalış ana kim kalbinin bendin çize چیزه
(Kuddusi. XIX. 179)

çıbuk börk : İnce, uzun külâh.

Geldi saf saf, kat kat oluben adû
Doldu kavga âlem, öter çok boru
Cümle çibuk börk چیبوق بورك ile idi azep
Gerçi yaya, cümlesinde var selep *(Enveri. XV. 35)*

çıbuk çalmak : Dayak atmak.

§ Yâ Bilâl, kimin nefsi diler ki Resûlullah'a çıbuk çala چبق چاله.
(Cev. Ah. XV. 297)

Her çıbuk kim çalardı چبقکم چالردی ol bîdâd
Cıbıbık çağırır idi Etrâk *(Molla. XIX. 461)*

çıdam : Sabır.

§ Şikip شکیب [*Fa.*] : Sabır, Türkçesi çıdam چیدام.
(Kam. Os. XIX. 82)

çığ (I), (cığ) : Kafile, sürü.

Zamanede tülek olmuş turnalar
Dizilmiş katara çığınan gider *(Kara. XVII. 167)*

çığ (II) : Çadırlarda çubuklardan örülmüş paravana gibi bölme.

Reva mı gün sıvanmak balçığ ile
Otağ-ı Adn tutulmak çığ ile چغیله *(Veyse. XVI. 181 - 2)*

§ Çığ چغ [*Fa.*] : Türkide dahi çığ چغ derler. Çit ve çubuktan duvar tarzında örüp ekseriya haşem-nişin çadırları içre bir tarafa çekerler; ensesine eşyaların korlar ve karıları dahi anda ikamet ederler. Gûya harem odaları menzilindedir.
(Bürh. XVIII - XIX. 220)

çığıltı : → **cığıltı.**

çığırmak : 1. Bağırmak, haykırmak.

Bir çığırmakta چغرمقده Yehuda'nın işi
öd sıdururdu ölürdü bin kişi *(Yuz. Şeyd. XIII. 79)*

§ Çığırış چغرش avazına çıka deyü ... *(Anter. XIV. 2, 233)*

§ ... Pes tahta bir birine kavuştu, bûzinenin iki hayası tahta yarığına kısıldı, bûzine çığırmağa چغیرمعه başladı.
(Kel. XIV. 25)

§ İttifak ol herifin evi bir gün oda yanıp âdet-i kadîmesince çığırup چغروب feryat edegörmüş, asla bir kimesne gelmemiş.
(T. E. XV. 53)

Didim hüsn iline kimdir Süleyman
Çığırup hüdhüd-i can didi bu bu *(Nizami. XV. 51)*

§ El-irtatu الارطاط [*Ar.*] : Çığırmak چغیرمق ve feryat eylemek...
(Terceman. XV. 48 - 2)

§ Hurûşiden [*Fa.*] : Çığırmak چغرمق. *(Şamil. XVI. 272)*

Nidâ kılıp Medine'de çığırdı چیعردی.
Gazâdır deyü ashabı kığırdı *(Fazilet. XVI. 124)*

§ Âvaz kerden آواز کردن [*Fa.*]: Çığırmak چغیرمق. *(Ni'meti. XVI.7)*

G ızıden عزیدن [*Fa.*] ; çığırmak چغیرمق , sirişten [*Fa.*] yoğurmak
Bizaden [*Fa.*] : doğurmak, deviden [*Fa.*] : yüğürmek
(Genc. XVII. 45)

2. Davet etmek, çağırmak.

§ Biraderlerinden Avn ve Abbas'ı çığırdı چغردی.
(Saadet. XV - XIV. 179 - 1)

§ Haccam usturayı eline aldı bir iki kıl kesti, eyitti ... Halit feryat eyledi, hey zalim seni baş kazıtmağa okuttuk, münecimliğe çığırmadım چیغیر مادم. *(Ferec. XV. 464)*

Dikti eyvana çün alem Keyvan
Âsafın yanına çığırdı چغردی heman *(Miri. XVI. 219)*

Kim tur gidelim çığırdı چیغردی Leyli *(Fuzuli. XVI. 263)*

Şeyh ol dem çığırdı چیغیردی har-dârı
Dedi har bunda, kanı efsarı *(Nigâ. Ter. XVII. 162 - 1)*

çığırtma : Ney ve kaval gibi nefesle çalınan bir saz.

§ Nay نای [*Fa.*] : Saz aksamından maruf düdüktür. Arabide mizmar denir, bir kaç nevidir; battal ve şahmansur ve girift ve çığırtma چغرتمه ve sipsi ve kaval dahi efradındandır.
(Bürh. XVIII - XIX. 587)

§ Nay نای [*Fa.*] : Kamıştan yapılan maruf saz, düdük. Bunun battal, mansur, girift, çığırtma چغرتمه gibi birkaç nev'i vardır.
(Kam. Os. XIX. 557)

çığırtmak : İlân etmek, ilân ettirmek, bağırtmak.

§ Akın verdi çığırttı چغرتدی , akıncı dirildi.
(Dede. E. XIV. 254)

§ Orhan Gazi dahi çığırttı kim چیغیرتدیکم il vilâyet, Orhan Gazi'nindir. *(Âş. XVI. 45)*

§ Âvazâniden آوازانیدن [*Fa.*] : Çığırtmak چیغرتمق.
(Şamil. XVI. 336)

Zer içün sever mest-i üfkendesin
Çığırdı çığırdı چغردی چمردی satar bendesin
(Atai. Ha. XVII. 25)

çığış çığış etmek : Çığış çığış sesi çıkarmak.

Gök demür a'dâ çığış çığış ider چیغیش چیغیش ایدر
İki leşker uğraşüben ceng ider *(Enveri. XV. 25)*

çığıştı : Çakıltı.

§ Devletlü kişinin tarlası göğericek, gök gürlediği gönlüne kırıntı çığıştısı چغشتسی gibi görklü gelür. *(Sır. XVI. 38 - 1)*

çığıt (I), (cığıt) : Bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler, çil.

§ Ve yüzde cığıt جغت yeri ve beserat var ise giderür.
(Edviye. XIV. 13)

§ Soğan çok yiyicek yüzde çığıt چغد eyler ve başı çiğzindürür.
(Yadiğâr. XIV. 7 - 1)

§ ... yüzü bununla yusalar çığıdı چغدی gidere.
(M. Bay. XIV. 7 - 2)

§ Sirke ile karıştırıp urucak yüzde olan çığıdı چغدی giderür.
(Mü. Şi. XIV - XV. 53 - 1)

§ Çekirge yumurtasın cığıda حغیده dürtseler zâil ola.
(Hay. XV. 44)

§ Peşenç پشنج [*Fa.*] : Avratlar yüzündeki çığıt چغیت.
(Miftah. XV. 59)

§ El-eklef الاکلف [*Ar.*] : Yüzünde kara çığıt yâni yüzü çığıtlu چیغتلو kişi. *(Terceman. XV. 116 - 2)*

§ Kelef کلف [*Ar.*] : Yüzde belüren karasağı sarurak renk ki ana cığıt جغت derler. *(Bab. XVI. 2, 313)*

§ Beşinc بشنج [*Fa.*] : Çığıt ki yüzde çıkar sarı sarı, benek benek keleftir. *(Caf. XVI. 20 - 2)*

§ El-kelef الكلف [*Ar.*] : Sevad ile humret arasında bir levindir ki sümsüm gibi dane dane yüzde belürür, Türkice çığıt چيغيد derler. *(Ah. XVI. 874)*

§ Beşenc [*Fa.*] : Yüklü avratların yüzünde beliren çığıt چغت. *(Şamil. XVI. 396)*

§ Beşinc بشنج [*Fa.*] : Yüzde olan sis ki çığıt چغد derler ve sudan sıçrayan damlalar ki şaş derler. *(Ni'meti. XVI. 148)*

§ Kelef şüden der-ruy كلف شدن در روى [*Fa.*] : Yüzde kelef olmak ki yüzde sümsüm gibi zuhur eden nesnedir ki Fariside küncüde ve Türkide çığıt چيغيت derler. *(Aks. XVII - XVIII. 1, 302)*

§ En-nemeş النمش [*Ar.*] : ... ve ol yüze ârız olur mercimek gibi siyah noktalardır ki demin veya safranın ihtirakından hasıl olur. Ekseri yiğitlerde ve hatunlarda tehaddüs eder ki çığıt چغيت tâbir olunur. Hususa yaz günlerinde çok olur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 357)*

§ Bisenc بسنج [*Fa.*] : sis ve çığıt چعيد tâbir olunan lekelerdir ki insanın yüzünde zuhur eder, Arabide kelef derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 118)*

§ Tâş تاش [*Fa.*] : Dört manası var; biri, kelef manasınadır ki âdemin çehresinde ve bazı uzvunda benek benek karacalardır. Türkide sis ve çığıt چعيت derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 172)*

çığıt (II) : Pamuk çekirdeği.

§ Felḫîden فلخيدن [*Fa*]: Pamuktan çığıdı چغدى bedenden kılı gidermek. *(Şamil. XVI. 328)*

çığıtlanmak : Çillenmek.

§ Teklifetün تكلفة [*Ar.*] : Yüz çığıtlanmak چغدلنمق. *(Bab. XVI. 1, 148)*

çığnam çığnam : Çığıl çığıl.

§ Çığnam çığnam چغم چغم kayalardan çıkan su. *(Dede. XIV. 24)*

çığrılmak : Çağrılmak, seslenilmek.

İyan ola cümle bu iş kurtulmaya yad ü biliş
Gele filân ibni filân hep adı ile çığrıla چغرله
(Yunus. XIII - XIV. 89)

çığrışmak : Bağrışmak, beraberce bağırıp çağırmak.

Yusuf'un kardaşları iriştiler
Bir uğurdan kapıda çığrıştılar چغرشدیلر *(Yuz. Şeyd. XIII. 10)*

§ Tanrı menem deyü su dibinde çığrışur چغرشور asileri.
(Dede. E. XIV. 279)

§ Mutayra مطیری [*Ar.*] : Yağmur isteyü oğlancıklar çığrışurlar چغرشورلر. *(Bab. XVI. 2, 620)*

Kuşlar âheng edip çığrışıp öter
Kalbin kasavetin siler durmayıp *(Saz. Kul Mehmet. XVI. 16)*

çığrıştırmak : Bağırttırmak, feryadettirmek.

§ Kaza benzer kızı gelini çığrıştırdular چغرشدردلر.
(Dede. XIV. 21)

çığşağı : → **çıkşağı.**
çığşağu : → **çıkşağı.**

çığşağulu : Çığış çığış sesi çıkaran.

§ Ve çığşağulu حنشاغلو avazlarla ve nukl ü helva ile meşgul iderler. *(İrşad. XV. 87)*

çığşaşmak, (çiğşeşmek) : Çığış çığış sesi çıkarmak.

Taşra kâfir çıktı atlar kişneşür
Yalabır ışık, çukallar çığşaşur چیغشاشور *(Enveri. XV. 48)*

Hem zırhlar, çukallar çiğşeşür چیکشەشور
Hem süheyl uruben atlar kişneşür *(Enveri. XV. 100)*

çığşatmak : Çığış çığış sesi çıkarttırmak.

Dinlesünler gaflet ile çığşadıram چغشدیرم kozumu
(Kuddusi. XIX. 191)

çığu : Çığırış, çığlık, haykırma.

§ Âvaze [*Fa.*] : Ün, avaz mânasına ve çığu چغو ve çav sıyt mânasına ve şöhret. *(Deş. XVI. 298 - 2)*

§ Âvaze آوازه [*Fa.*] : Çav ve çığu چغو ve şöhret. *(Ni'meti. XVI. 76)*

çıḫmak : Çıkmak.

Çıḫardı چخردی Yusuf ayda bir kez şehirden amû
Bahardı yüzüne ol halk kamu *(Yuz. Şeyd. XIII. 57)*

Iriştiler ü üş gerek çıḫalar چیخلر
Tena'um edecek idi çak olar *(Süh. XIV. 213)*

§ Bir gece ırakta bir od gördüm, eyittim ol ne oddur? Eydür ol senün avratınun köründen çıḫar چخار . *(Yüz. Ha. XIV. 55)*

Şem'-i ruhun hararet yandırır ey kamer bizi
Üşbu cihetten oldu kim göklere çıḫdı چخدی dûdumuz
(Nesimi. XIV. 98 - 1)

Uyumaz bir nefes âsayiş etmez
Nedenlü sahibi çıḫ چیخ dese gitmez *(Ruşeni. XV. 48)*

§ ... At olun disem gerek idi, ivdim it olun didim, filhâl bi-izn-i Zülcelâl it oldular. İkisine dahi çıḫ چیخ didim; mahalle itleri talayu içeri dıktılar. *(Ferec. XV. 294)*

Gönülden kaynayıp daşa, hayalin çıḫalı چخلی başa
Od urmuşam kuru yaşa amansız aşkın elinden
(Gülşeni. XVI. 59)

Cihana doldu zikri Gülşeni'nin
Özü Mısr'ın içinden taşra çıḫmaz چخمز *(Gülşeni .XVI. 77)*

çıḫşağu : → çıkşağı.

çık : → çak.

çıkagörmek : Çıkmaya bakmak, çıkmaya çalışmak.

Sûret yıkılmadan kibri yıka gör
Bu düşvarlık makamından çıkagör چیقه کور
(Yunus. XIII - XIV. 10)

çıkarınılmak : Çıkarılmak.

§ Cehennemden çıkarınılup چقرينيلوب cennete givirineler.
(Rahat. XVI. 89)

çıkarmak : Yükseltmek.

Ben evce çıkarmışam چيقرمشم kelâmı
Erişmez ana Nizami, Câmi *(Ley. XV. 213)*

çıkarmak etmek : Çıkarmak istemek.

Çıkarmak etseler ايتسەلر چيقرمق tenden çekip peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecruh peykân olmasın yâ Rap
(Fuzuli. XVI. 126)

çıkaturmak : Çıkmakta olmak.

§ Bâzığa بازغة [*Ar.*] : Doğup çıkaturan چقه طورن güneş.
(Bab. XVI. 1, 132)

çıkavarmak : Çıkagelmek.

§ Nâgâh bir asker üzerine çıkavardım چقه واردم .
(Rahat. XVI. 42)

§ İftica' افتجاء [*Ar.*] : Kimseye ansızın çıkavarmak چقه وارمق .
(Bab. XVI. 1, 14)

çıkı : Çıkın, küçük bohça.

§ Peder-reh پدر ره [*Fa.*]: Zelle ve nevâle mânasınadır ki seyir taâmıdır ve hisse ve behre ve nasip mânasına gelir. İnd-el-baz' mânay-i evvel taâma mahsus değildir, mutlak çıkıdır چيقيدر ne olursa olsun. *(Bürh. XVIII - XIX. 147)*

çıkış etmemek : Kazanç sağlayamamak, kâr etmemek.

§ Mahrûse-i Burusa'da Selçûk Hatun odaları bozahanesi günde yirmi akçaya iken çıkış etmedüğü چقش اتمدوکی ecilden üstat Karagöz bırağıp Hayrettin bin Garib'e günde on beş akçaya verildi. *(Sic. B. XV. 4.55)*

§ ... Yahya bin Mehmet yevmî iki akçaya icâreye dutarmış çıkış idemezin چقيش ايدمزن deyü gelip Meclis-i şer'de bırakıp vazgelip âmil dahi kabûl idip... *(Sic. B. XV. 8, 258)*

§ Hammam-ı mezburu yevmî otuz beş akçaya dutardı, çıkış idemezin چقش ايدمزن deyü bırakmak isteyip âhar talip dahi olmadığı ecilden yevmî sekiz akçası hattolunup... yevmî yirmi yedi akça hesabı üzere bir yıla yine mezbur üzerinde mukarer kılındı.

(Sic. B. XV. 10, 55)

çıkışmak : Başa çıkmak.

§ Şehirler açtım, çeriler sıdım; çün ölüm geldi, ölümle çıkışamadım چقشامادم . *(Tebareke. XIV. 30-2)*

§ ... Bozahanesini Bolucu Mustafa günde elli akçaya icâreye dutarmış, çıkışamazın چقشامزن deyü bırakmış.

(Sic. B. XV. 7, 21)

çıkma : Duvardan dışarı çıkmış olan cumba, balkon, taşlık.

§ Bezendar بزندار [*Fa.*]: Zend ü Pazent lûgatinde kapu eşiği önünde olan çıkma چيقمه ve mihcer mânasınadır.

(Bürh. XVIII - XIX. 116)

çıkmak (I) : Erişmek, müncer olmak.

§ ... Tavşan selâmet kurtulup döndü geri gitti ve geyikler hali niteliğin ve arslanın işi neye çıktığın چيقديغين sordular.

(Kel. XIV. 38)

çıkmak (II) : Vazgeçmek.

Gûş olunmak gerek bu fermanım
Çıkamam چيقمم ben kızımdan oğlanım اوغلم

(Atai. Ha. XVII. 37)

çıkmalu olmak : Çıkmak üzere bulunmak.

§ Ol sâat ne hal ola ki can-ı aziz gövdeden çıkmalu ola چقملو اوله .

(Güls. XV. 58)

çıkraşmak : Fokurdamak.

Beyinleri çıkraşup چقرشب kaynar idi
Tenleri hot tutuşup göyner idi *(Yuz. Şeyd. XIII. 53)*

çıkrıcak : Çıkrık.

§ Besta بستا [*Fa.*] : Çıkrıcak چقرجق. Şol nesnedir ki oğlancuklar yürümeğe başlayıcak onun üstüne korlar.
(Cam. Fa, XVII. 85)

çıksavuz gerek : Çıkacağız, çıkmalıyız.

§ Dediler ki... toprak olup çürüdükten sonra hayat bulup sinlelerimizden gerü mü çıksavuz gerek چقسوزكرك .
(Leys. Ar. XV. 167)

çıkşağı, (çığşağı, çığşağu, çıḫşağu, çıkşağu) : 1. İçine taş parçaları konulmuş yuvarlak bir çocuk oyuncağı ki sallandıkça ses çıkarır.

§ Nite kim oğlancıkları rengin nesneler birle avuturlar ve çıḫşağu چخشاغو avaziyle ve nukl u helva ile meşgul ederler.
(İrşad. XV. 57)

§ Aḫkelendu اخكلندو [*Fa.*] : Oğlancıklar çıkşağı چقشنی .
(Caf. XVI. 3 - 2)

§ Aḫkelend اخكلند [*Fa.*]: oğlancıklar aldayacak çığşağu چيغشاغو .
(Şamil. XVI. 382)

§ Aḫkend احكند [*Ar.*] : Çığşağı چغشنی . *(Ni'meti. XVI. 80)*

§ Aḫkelendu آخكلندو [*Fa.*] : Oğlancıklar eline avutmak içün verdikleri çığşağu چغشاغو . *(Deş. XVI. 284-2)*

§ Aḫkelendu اخلكندو [*Fa.*]: Çıkşağıya چقشاغی denir ki bakırdan ve yahut ağaçtan limon şeklinde içini mücevvef düzüp ve bir sap geçirirler ve içine taş ve bazı hurda nesneler koyup çocuğa verirler, anı ırgalattıkça çağıstı sudur etmekle çocuk hoşlanıp avunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 51)*

§ Engelendu انكلندو [*Fa.*]: Çığşağı چغشاغی dedikleri oyuncak ki çocuklar yanazlık ettikte ellerine verirler, beri öte saldıkça çığış çığış sadası zuhur etmekle avunup eğlenirler.
(Bürh. XVIII - XIX. 82)

2. Avuca sığacak büyüklükte yuvarlak, yassı ve çevresi derince yarılmış ağaçtan bir çocuk oyuncağıdır. Bir iki metre

uzunluğunda bulunan bir ipin bir ucu yarığa bağlanır, bir ucu parmağa geçirilir. Oyuncak ileri atılıp ipin ucu geri çekildiği sırada ip yarığa sarılır, ve yuvarlak tahta bu ip üzerinde hareket ederek avuca gelir. Son zamanlarda yoyo adıyla bazı yerlerde daha oynanmağa başlamıştı.

§ El-mıtaḫḫa لطحة [*Ar.*] : Bu, bir el ayası kadar değirmi münakkaş tahtadır ki dairen-mâdar kertip, kertiğine ip sarıp beri öte elinden atarak oynarlar. Bizim diyarlarda ana çıkşağı چقشاغی tâbir ederler. *(Kam. XVIII - XIX. 550)*

çıkşağu : → çıkşağı.

çıkupken : Çıkmış iken.

Bulara geldi pes ol Nûr-ı Kevneyn
Çıkupken چیقوبکن göklere tâ "Kabe kavseyn"
(Muham. XV. 160)

çılbak : Çıplak.

§ Cerb جرب [*Ar.*] : Deve uyuz olmak ve kahıtlık yer, otsuz çılbak چلبق yer. *(Bab. XVI. 2, 78)*

çılbaklık : Çıplaklık.

§ Ma'retün معراة [*Ar.*] : Çılbaklık چلبقلق ve soygun ve hâlilik ve soyunacak yer. *(Bab. XVI. 2, 319)*

çılbır, (cılbır, cılbur, çılbur) : Yular, yular sapı.

Dilin dizgini çünki elden çıkar
Belâ kişi boyununa çılbır چلبر takar *(Süh. XIV. 197)*

Çekip üzdü çılbırını چلبرن ansızın
Çapındı vü yetti ana gensizin *(Süh. XIV. 246)*

§ Atının çılbırını چلبرنی bileğine bağladı, yattı, uyudu. *(Dede. XIV. 133)*

Çılbırından چلبرندن bağladı ana atı
Vardı halvet kapusuna hazreti *(Bektaş. XV. 424)*

§ Bin gez otlak yeri yeğdür meydandan ve liykin atın çılbırı چلبری kendi elinde değil. *(Güls. XV. 78 - 1)*

Erdiler ü şahı attan yıkalar
Bağlayıp boynuna cılbur جیلبور takalar *(Cam. XV. 100)*

§ Ömer devenin cılbırın جیلبرین tutup suya giderdi.
(Cennet. XV. 42)

§ El-mıkved المقود [*Ar.*] : Yular sapı ve uyan cılbırı جلبیری.
(Terceman. XV. 104 - 2)

§ Pâlâheng پالاهنك [*Fa.*] : Çılbır چلبر. *(Ni'meti. XVI. 122)*

§ Pâlâheng پالاهنك [*Fa.*]: Uyanın çılburu چلبوری ve yuları sapı.
(Şamil. XVI. 390)

§ El-micerr المجر [*Ar.*] : Oyan çılbırı چلبری ve miskap kayışı.
(Ah. XVI. 934)

Bûy [*Fa.*] : koku, rûye [*Fa.*]: tuç, çılbıra de : pâlheng [*Fa.*]
(Genc. XVII. 41)

§ Mıkved مقود [*Ar.*], pâlheng پالهنك [*Fa.*]: Çılbır چلبر ki yular sapı tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 2 - 195)*

§ Pâlheng پالهنك [*Fa.*]: pâlâheng muhafefidir ki cılbır جلبیر ve dizgin tâbir olunan kayıştır ki at licamında olur.
(Bürh. XVIII - XIX. 143)

çılbur : → **çılbır.**

çıldıramak : Bir şey çıldır çıldır ses çıkarmak.

Eğer ansızın nesne çıldıraya چلدر یه
Ya bir kul gelüben kapı araya *(Süh. XIV. 119)*

çıldurdu : çıtırtı, hafıf ses.

§ Kişi âşık olucak bir çöp çıldurdusı چلدردسی ana saz olur.
(Maarif. XV. 88)

çılkava, (çalkafa) : Kurdun ense postundan yapılan kürk.

Başına urunmuş bektaşi börkü
Sırtına da almış çılkava kürkü *(Saz. Köroğlu. XVI. 47)*

§ ... bunlardan ma'dâ elvan çukalara kaplı nâfe ve boğaz ve çalkafa چلقفا ve beyaz dilkü dört adet ferve-i giran-baha-yı dilcû... *(Sûr. XVIII. 39)*

çılpak olmak : Soyunmak.

§ İcrad اجراد [*Ar.*]: Dazlak olmak ve çılpak چلپق اولق ve kavlak bolmak. *(Bab. XVI. 1, 440)*

çımara, (çumara) : Önemsiz adam, fakir.

§ ol kadar Arap çumarası چمراسی nedir ki sana zahmet ideydim. *(Anter. XIV. 2, 709)*

§ Tülingi تلنکی [*Fa.*]: Külhan çımarası چمرەسی. *(Miftah. XV. 67)*

§ Karşıdan bir derviş çıka geldi, at ile giden gani kişi kullarına eyder : Şu çımarayı چمارەیی önümden ırın. *(Müz. XV. 127)*

§ Tülüngi تلنکی [*Fa.*] : Külhan çımarası چمرسی ve yaramaz hallilik. *(Ni'meti. XVI. 215)*

çımçığ : Saf, halis.

§ Mahz محض [*Ar.*]: Türkide çımçığ چمچغ demekle tâbir eyledikleri mânadır, yâni hâlis ve sâfi demektir. *(Ha. Ş. XVI. 223)*

çımgırık : → **çımkırık.**

çımgışmak : → **çımkışmak.**

çımkırık, (çımgırık) : Püskürgeç.

§ Münâdaha مناضحة [*Ar.*]: Su sepecek su çımgırığı چمغرغی ve su sepecek kap. *(Bab. XVI. 1, 331)*

§ Zürâfe زرافة [*Ar.*] : Su çımkırdacak çımkırık چمقرق. *(Bab. XVI. 1, 205)*

çımkırmak, (çımkırtmak) : 1. Püskürtmek.

§ Ol kuyulardan birisi Bi'r-i Gurus'tur, ol dahi Mescid-i Kubâ'dan yana olur. Peygamber andan abdest aldı, mubarek ağzına su aldı yine kuyuya çımkırdı چمغردی. *(Faz. XV. 170)*

§ Dıhatün ضحنة [*Ar.*]: Oğlancıklar su çımkırttıkları چمقرتدقلری fışkırık su sepdürürler. *(Bab. XVI. 2, 234)*

§ Zürâfe زرافة [*Ar.*] : Su çımkırdacak چمقردحق çımkırık. *(Bab. XVI. 1, 205)*

2. Su gibi fışkırtarak pislemek, terslemek.

§ El-mütuhu المتوح [*Ar.*]: ve dahi kuş çımkırmak چمقرمق ve bokunu aşağa atmak. *(Terceman. XV. 232 - 2)*

§ Maḫrut مخروط [*Ar.*] : Karnında alef eğlenmeyip çımkıran چمقرن deve. *(Bab. XVI. 1, 225)*

§ Es-selah السلح [*Ar.*]: ... Tayr ve behayime mahsustur, belki sıvık hadeslemelerine mahsustur ki Türkide çımkırmak چمقرمق ve sağnamak tâbir olunur. Ve insanda ishal üzere olursa bit-teşbih isti'mal olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 481)*

§ El-urre لعر [*Ar.*] : ... Ve kuş kısmının sağnamasına ve çımkırmasına چمقرمسنه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 27)*

§ El-mekk المك [*Ar.*] : ... Ve kuş çımkırmak چمقرمق manasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 114)*

§ El-hekk الهك [*Ar.*]: ...Ve kuş çımkırımak چمقرمق manasınadır. Ve deve kuşu sağnamak manasındadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 122)*

3. Kötü ve sert söylemek, azarlamak.

§ Mekkâke : مكاكة [*Ar.*] : Çımkıran چمقرن avrat. *(Bab. XVI. 2, 326)*

çımkırtmak : → **çımkırmak.**

çımkışmak, (çımgışmak) : Ürpermek.

§ Firaşiden فراشيدن [*Fa.*] : A'za çımkışmak چمقشمق. *(Ni'meti. XVI. 31)*

§ Firaşiden فراشيدن [*Fa.*] : Gövde çımkışmak. *(Caf. XVI. 95 - 1)*

§ Firaşiden فراشيدن [*Fa.*] : Âdemin teni çımgışmak چمغشمق, ürperip silkinmek. *(Şamil. XVI. 329)*

§ Feraşâniden فراشانيدن [*Fa.*]: Döşemek ve ten çımkışmak چمقشمق. *(Şamil. XVI. 280)*

çınak : → **cıynak.**

çınaklamak, (çaynaklamak, çırnaklamak) : Tırmalamak.

§ Et-tekdihu التكديح [*Ar.*]: Bir kimsenin yüzün çırnaklamak چرناقلامق ve tırnak ile yüzün yırtmak.

(Terceman. XV. 204 - 1)

§ Et-tahrişü التحريش [*Ar.*] : Dırmıklamak ve çınaklamak چنقلمق .

(Terceman. XV. 177 - 1)

§ El-kedhu الكدح [*Ar.*] : Ve dahi bir kimsenin gevdesin veya yüzün yırtmak ve dırmıklamak ve çaynaklamak چاينقلمق .

(Terceman. XV. 183 - 2)

çıngıştamak : Maden şeyler ses çıkarmak, şıngırdamak.

§ Salil صليل [*Ar.*], avaz kerden-i ahen ve zıver آواز كردن آهن وزيور [*Fa.*] : Demir ve huliyy avaz etmek ki çıngırdamak ve çıngıştamak چنغشدمق tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 1 - 238)*

çıñırtı, (çiñirti) : Çın! veya tın! sesi.

§ Er-redim الردم [*Ar.*] : Yaydan ok çıktıktan sonra zuhur eden sese denir ki çıñırtı چكردى tâbir olunur.

(Kam. XVIII-XIX. 3, 462)

§ El-hezem الهزم [*Ar.*]: Yay çiñirtisine چكرديسنه ve tınkırtısına denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 581)*

§ El-ıtnan الاطنان [*Ar.*]: Çiñretmek mânasınadır... ve bir kemikli uzvu kat'eylemek mânasına müsta'meldir, zira, urdukta iptida çiñirtisi چكرديسى zuhur eder. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 664)*

§ Et-tanin الطنين [*Ar.*]: Sinek vızırtısına ve leğen makulesinin çiñirtisine چكرديسنه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 664)*

çınkı, (cınkı) : Kıvılcım.

§ Şirare شراره [*Ar.*]: Kığılcım dedikleri nesnedir ki od berk yanıcak havaya uçan cınkıdır جنقيدر .

(Terceman. XV. 427 - 1)

§ Âbid آبيد [*Fa.*] : Kıvılcım ve şirare-i ateş mânasınadır. Bazı diyarda çıtrık ve çınkı چنق dahi derler.

(Bürh. XVIII - XIX. 29)

çıñkırdak : Çıngırak.

§ El-cülcül الجلجل [*Ar.*]: Davar boynuna ve doğan ayağına astıkları çıñkırdak چکقرداق ... *(Terceman. XV. 247 - 1)*

çıñrağı : → **çıñrağu.**

çıñrağu, (çıñrağı) : Çıngırak.

§ Pâsbanlar katırın çıñrağusı چکراغوسی ünün işittiler. *(Fütuh. XIV. 399)*

§ Ol çıñrağuları چکراغولری çanları yazular içinde çınratalar. *(Fütuh. XIV. 121)*

§ Zeng زنك [*Fa*] : Bir tâife adıdır ... ve çıñrağu ve güneş pertevi ve demür pası. *(Miftah. XV. 92)*

§ Zengüle زنكله [*Fa*] : Çıñrağu چکرغو ve ilm-i musıkiden bir avazedir ve düğme. *(Ni'meti. XVI. 360)*

§ Celâcil جلاجل [*Fa.*] : Çıñrağı چکرغی ve çan. *(Ni'meti. XVI. 233)*

§ Zeng زنك [*Fa.*] : Çiñrağu ki peykler bellerine ve ayaklarına bağlarlar. *(Cinas. XVI. 38 - 2)*

§ Çülcül جلجل [*Ar.*] : Çıñrağu چکرەغو ve küçücek çandır. *(Bab. XVI. I, 391)*

§ Zeng زنك [*Fa.*]: ... Çıñrağu چکراغو ki peykler baldırlarına takarlar. *(Caf. XVI. 75 - 1)*

§ Zengüle زنكله [*Fa.*] : Çıñrağu چکرغو. *(Şamil. XVI. 230)*

§ Zeng زنك [*Fa.*]: Çıñrağu چکراغو ki peykler ayaklarına ve bellerine bağlarlar... *(Deş. XVI. 199 - 2)*

Nâle çıñrağısınıñ چکراغیسنك dinlen yine avazını
Süğlüne salsam gerektir gönlümün şahbazını
(Revani. XVI. 164)

§ Zengüle زنكله [*Fa.*] : Çıñrağu چکراغو, düğme. *(Nuh. Tuh. XVII. 186 - 1)*

Hicaz : Kâ'be vü zengûle زنگوله [*Fa.*] : çıñrağı : چیکراغی uşşak [*Ar.*] : Seviciler; yaza : nevruz [*Fa*] : de, horûse [*Fa.*] : tılak *(Genc. XVII. 85)*

Zengdân زنگدان [*Fa.*] : Çıñrağıya چکراغی denir ve def pullarına da denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 325)*

çıñramak, (çiñremek) : Çınlamak, çıngırdamak, şıngırdamak.

Yusuf yine ol sağı bir kez kakar
Ol sağ çıñgrar چکرر yine bir ün çıkar *(Yuz. Şeyd. XIII. 87)*

Didiler kim gönülden gel gider pas
Yere düşse nite çıñramaya چکرامیه tas *(Işk. XIV. 20 - 1)*

Çü elden düştü taşa çıñradı چکردی tas
Gerek sen bu sözü kaldır gerek bas *(Hurş. XIV. 19)*

§ ... Yapışıcı balçık oldu. Pes kırk yıl yine kodu, kurudu, salsâl oldu. Salsâl oldurur kim el ile urucak çıñrar چکرر, avaz verir. *(Enb. XIV. 105)*

§ Yusuf Aleyhisselâm buyurdu ol sağı getürdüler. Yusuf anı eline alup bir çubuk ile bir kez kaktı, ol çıñradı. *(Leys. Ar. XV. 653)*

Bir avaz kopar andan gey hatarnâk
Ki çıñrar چکرر na'rasından tas-ı eflâk *(Hikmet. XV. 140)*

Çünkü topraktır kişinin aslı pes alçak gerek
Sırrı varsa kıla ihfâ çıñramaya چکرمایه hem-çü tas *(Muham. XV. 53)*

Zeliha'nın çü germ oldu havası
Düşüp çıñrar elinden aşk tası *(Yuz. Şems. XVI. 305)*

§ Tâliden تالیدن [*Fa.*] : Çıñramak چکرمق. *(Şamil. XVI. 268)*

Ki bir gün çıñrar چکرر elden düşüben tas
Bizi zâr eyler idüp sûrumuz yas *(Veyse. XVI. 104 - 2)*

§ Tâliden تالیدن [*Fa*] : Çıñramak چکرمق. *(Ni'meti. XVI. 15)*

Çan heykeldir deve boğazına
Çıñradıkça چکردقجه kulağ urma sazına *(Budın. XVI. 5)*

§ Dam üstünde leğen düşücek katı çiñrer چکرر.
(Deka. XVI. 162 - 1)

§ Ḫanîde خنیده [*Fa.*]: Yanku ve sadâ ki iki dağ arasında düşer ve âvaze ki taştan çınrar چکرر. *(Deş. XVI. 311 - 1)*

§ Tâlıden تالیدن [*Fa*] : Çıñramak چکرمق ve ıklamak. Meselâ tas ve çınrağu gibi. *(Caf. XVI. 186)*

§ Ḫanîd خنید [*Fa.*] : Çiñremek چکرمك ve sadâ etmek ve yankulanmak. *(Lû. Şeh. XVIII. 23 - 2)*

§ El-herir الهریر [*Ar.*] : Yay çiñremek چکرمك manasınadır.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 151)

§ Et-tednim التدنیم [*Ar.*]: Yay ve leğen makulesi çiñremek چکرمك manasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 454)*

§ Et-tanin الطنین [*Ar.*]: Sinek vızırtısına ve leğen makulesinin çınırtisine denir... ve vızırdamak ve çiñremek mañasına masdar olur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 664)*

§ Tereg ترنك [*Fa.*] : Beş mânası var; biri, ötmek ve çiñremek چکرمك ve tınlamak mânasına ism-i savttır.
(Bürh. XVIII - XIX. 180)

§ Tirnas ترناس [*Fa.*] : Ok atıldıkta yay kirişinin çiñremesi چکرمسی ve avazı mânasına ism-i savttır.
(Bürh. XVIII - XIX. 180)

çıñratmak, (çiñrendirmek, çiñretmek) : Çınlatmak, ses çıkartmak, şıngırdatmak.

Urur mili sağa sağı çıñgradur چنکردور
Gönlü sırrını bulara anlatır *(Yuz. Şeyd. XIII. 86)*

§ Ol çınrağuları, çanları yazılar içinde çıñratalar چکرادەلر.
(Fütuh. XIV. 121)

Yüreği dağdağayla doldu vesvas
Diler kim tabl ura vü çıñrata چکردە tas *(Hurş. XIV. 25)*

Çünki efganındır ey Cem tas-ı aşkı çıñratan چکردن
Raz-ı aşkın sakla kim faş eder ol avaz-ı tas *(Cem. XV. 95)*

Çün anı ol bilebilmez ola nâs
Bu yerde kimse pes çıñratmaya چکرتمیه tas *(Muham. XV. 499)*

Nerrad-ı aşk tas-ı sipihr içre daima
Çiñrendirir چکرندرر bu can ü gönül gördü zârdır
(Aşki. XVI. 143)

Gerü germ eyle uşşakın havasın
Gerü çıñrat cihanda aşk tasın *(Yuz. Şems. XVI. 52)*

§ El-ıtnan الاطنان *[Ar.]* : Çıñretmek چکرتمك mânasınadır.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 664)

çıpurduk : → **çeprüdük.**

çıp yalıncak : Çısçıplak, çırılçıplak.

§ Biregü avratın çıp yalıncak چپ یلنجق koçsa abdesti sır.
(Tuh. Le. XV. 250)

çıra : → **çırak.**

çırağ : → **çırak.**

çırağ uyarmak : → **çırak uyarmak.**

çırağ yandırmak : → **çırak yandırmak.**

çırak, (çıra, çırağ) : Işık, kandil.

Canda yanar çırağı چراغی gönüllerde durağı
Gönül dahi can dahi aşkiyle cuş eyledi
(Yunus. XIII - XIV. 121)

§ Anun katında turalar, çırağı gidereler, derhal uyku gele uyuklaya. *(Yadiğâr. XIV. 13 - 1)*

Güneş yüzün firakından göyündüm
Yağı gitmiş çırak چراق gibi söyündüm *(Işk. XIV. 116 - 1)*

Her sözü söyleyeler yerince sağ
Çün dükene yağ zaif ola çırağ چراغ
(Melhame. XIV. XV. 59 - 1)

Rum'da bin yerde yakanlar çırağ چراغ
Cümle geldi tuyuben yakın ırağ *(Bektaş. XV. 423)*

İşittiler çü derdim mâcerasın
Odumdan yaktılar aşkın çırasın چراسن *(Çeng. Dâi. XV. 216)*

§ Gece yakacak çırağ bulmayıp, karanuda oturup...
(Kesir. XV. 305 - 2)

Niçe dilde yana senden çıraklar چرقلر
Niçe yolda yite senden yıraklar *(Tennuri. XV. 38)*

§ ... Ve çırak gitse yine karanuluk gelür, bular dahi ancılayındır. *(Leys. Ar. XV. 3)*

§ Anın nuru ehl-i semaya eyle zıya verir ki karanuluk eve çıraklar zıya verdiği gibi. *(Delil. XV. 19)*

§ Hak Taâlâ dünyayı karanu yarattı andan sonra güneşi çırak چراق yarattı. *(Leys. Mu. XV. 184 - 2)*

§ Gözsüz katında çırak چراق yakmış gibi. *(Müneb. XV. 185 - 1)*

§ Bir buçuk vukıyye çırak چراق yağı. *(Sic. B. XV. 2, 358)*

Koma nergis gibi elden serv ayağında ayağ
Meclis içre şeb-çırağ-ı câm ile yakıp çırağ چراغ
(Selim. XVI. 51)

§ Yoldaşsız, döşeksiz, çırağsız چراغسز eve girmekten...
(Ta. Şahi XVI. 32 - 2)

§ Kırat قرط *[Ar.]*: Çırak چراق, mısbah mânasına.
(Bab. XVI. 2, 222)

§ Çırağ چرغ *[Fa.]*: Çırak چرق. *(Şamil. XVI. 418)*

Ele evvel-i şebden alup ayağ
Çıkar mah-ı bedr ile subha çırağ چراغ *(Atai. Ha. XVII. 52)*

§ Sirac سراج *[Ar.]*: Çırak چراق. *(Müntehab. XVII. 48 - 2)*

çırakba : → **çırakman.**

çırakçı : Tekkenin kandilllerini yakmaya memur kimse.

§ Hacı Bektaş Veli'nin ulu halifelerindendir ve hem nazarında çırakçı چراقچی idi. *(Bektaşi. XV. 409)*

çırakma : → **çırakman.**

çırakman, (çırakma, çırakba) : Şamdan.

§ El-mâsele المائلة [*Ar.*]: Çırakman چراقان ve şamdan ki üzerinde mum veya fitil yakarlar. *(Ah. XVI. 931)*

§ Çırağdân [*Fa.*] : çırakba چراقبه . *(Şamil. XVI. 197)*

§ Çerağpâ چراغپا [*Fa*] : Üzerine çerağ vaz'olunacak nesnedir ki çırakma چراقه ve ilkmen dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 216)*

§ Cergand جرغند [*Fa.*] : ... ve çırağ mânasına ve çırağdân mânasına da gelür ki çırağ koyacak zarftır, taşralarda olur, çırakma چراقه ve ilkmen dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 201)*

çırak uyandırmak : → **çırak uyarmak.**

çırak uyarmak, (çırağ uyarmak, çırak uyandırmak) : Kandil yakmak.

§ Şol kimsene ki mescitte çırak uyarsa ol kimsene içün dört nur verile. *(Delil. XV. 46)*

§ Şol kimsene bir mescitte yedi gece çırak uyarsa... *(Delil. XV. 46)*

§ Avrat katıma geldi, elim alıp evine iletti, çırağ uyardı چراغ اویاردی , tonum arıttı, taâm yidirdi. *(Ferec. XV. 271)*

§ Yılda bir kerre anda cem'olup kurbanlar eyleyüp çıraklar uyandırup چراقلر اویاندیروب ... *(Bektaş. XV. 123)*

§ Istıbah اصطباح [*Ar.*] : Kişi çırağ uyarup yakmak. *(Bab. XVI. 2, 400)*

§ İsrac اسراج [*Ar.*] : Çırak چراق fitilini yakup uyarmak اویرمق. *(Bab. XVI. 1, 377)*

§ Şem-i îzan شمع ایزان [*Fa.*]: Uyarılmış çırak ve uyaracak çırağ اویرجق چراغ . *(Ni'meti. XVI. 430)*

Uyarup اویاروب her gece encüm çırağın چراغیں
Eritürler felekler bağrı yağın *(Şeref. XVI. 331)*

çırak yandırmak, (çırağ yandırmak) : Kandil yakmak.

§ Hak yañdıran çırağın چراغك yana dursun. *(Dede. XIV. 19)*

§ Bir çırak yandıram چراق یاندرم ki bir zaman söğünmeye. *(Müslim. XV. 8, 12)*

§ ... ol gün kârvan urmuşlar, mal üleşmek için körhaneye gelmişler, çırağ yandırup چراغ یاندیروب ... *(Ferec. XV. 14)*

§ Biz bu gece yatsu namazın mescitte kıldıktan sonra çırağ yandırup چراغ یاندیروب komadık; bu aydınlık nedir. *(Bektaş. XV. 131)*

çırgıt, (cırgıt, çırkıdı) : Cırcır böceği.

§ Sırsır صرصر [*Ar.*] : Bir kurtçuğazdır, gece öter, bazı halk ana çırkıdı چرقدی derler. *(Hay. XV. 114)*

§ Segem سکم [*Fa.*] : Çırgıt چرغد dedikleri böcektir ki ocaklarda eski hamamlarda ahşamdan sabaha kadar öter, şebgîr dahi derler. *(Deş. XVI. 232 - 2)*

§ Señgem سنکم [*Fa.*] : Çırgıt چرغد dedikleri böcek, segem mânasına. *(Deş. XVI. 232 - 2)*

§ Şebgîr شبکیر [*Fa.*]: ... ve çırgıt چرغد dedikleri siyahça çekirge ki eski hamamlarda ve ocaklarda çok olur. Sabahlara dek öter. *(Deş. XVI. 114 - 1)*

§ Segem سکم [*Fa.*]: Çırgıt چرغد böceği ki hamam böceği ve Tanrı deveciği ve şebgir dahi derler, hamamlarda, ocaklarda olur, geceyle öter. *(Ni'meti. XVI. 389)*

§ Señgem سنکم [*Fa.*] : Çırgıt چرغد dedükleri karaca çekirge ki ocaklarda ve eski hamamlarda gece irteye dek öter. *(Caf. XVI. 83 - 1)*

§ Seğem سکم [*Fa.*] : Cırgıt چرغد ki eski hamamlarda ve ocaklarda gece öter, şebgir dahi derler. *(Caf. XVI. 82 - 1)*

§ Şebgîr شبکیر [*Fa*] : ... ve bir kuş adıdır, sabah vaktı âvaz-ı hazinle nağamat eder. Ba'zı müfredatta bülbül ile müfesserdir ve cırgıt چرغد ile gece çekirgesi de reside-i nazar olmuştur. *(Bürh. XVIII - XIX. 386)*

çırkıdı : → **çırgıt.**

çırlak çıplak : Çırılçıplak.

Gelürüz âleme uryan bir alay oğlan uşak
Yine andan göçeriz bir sürü çırlak çıplak چرلق چپلق
(Âli. XVI. 111)

çırlayık : → **cırlayık.**

çırnak : → **cıynak.**

çırnaklamak : → **çınaklamak.**

çırnık : Kayık, sandal.

§ Herif-i mezbur bir çırnık چرنق ile deryadan ubûr edüp...
(Solak. XVII. 80 - 1)

çırpı : Huy, gidiş, tavır, kılık.

§ El-mıtmar المطمار [*Ar.*] : Benna ve mi'marların bina takdir ettikleri ipe denir ki çırpı ipi tâbir olunur... Araplar fülân halkan ve hulkan pederine mümasildir deyecek yerde "hüve alâ mıtmaru ebihi" derler ki pederinin çırpısındadır چرپیسنده‌در demektir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 10)*

çırpıcı : Bez dokunduktan sonra yıkayıp ağartan kimse.

§ Gâzürek گازرك [*Fa.*]: Gâzür musaggarıdır, gâzür bez ağartıcı çırpıcıya چرپجی denir, Arabıde kassar derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 514)

Kasab [*Ar.*] : Kettan bezidir, çırpıcı چرپیجی : kassar قصار [*Ar.*] u dak [*Ar.*] dövmek
(Asım. XVIII - XIX. 12 - 21)

çırpıcı çoğanı : Çırpıcıların keten yıkamakta kullandıkları suda eriyen bir taştır.

§ Loferdis لوفردیس : Yunanide hacer-i kıbti ismidir ki gayette gevşek bir taştır. Suya konuldukta ânide münhal olur. Çırpıcılar anınla keten gaslederler, bu cihetten çırpıcı çoğanı چرپجی چوغانی derler. Sivilcelere ve çıbanlara nâfi'dir.
(Bürh. XVIII - XIX. 550)

çırpı ipi : Kalfaların yapı taşlarını bir hizada koymayı sağlamak için kullandıkları ip.

§ El-mıtmar المطمار [*Ar.*] : Benna ve mi'marların bina takdir ettikleri ipe denir ki çırpı ipi چرپی ایپی tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 10)*

§ Reje رژه [*Fa*] : Mi'marların ve duvarcıların çırpı ipi چرپی ایپی tâbir ettikleri ipe denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 299)*

çırpmak : Kesmek.

§ Kılıcının balçağına yapıştı kim bunu çırpa چرپه .
(Dede. E. XIV. 268)

Çün iki yüzlü tığın ede üryan
Adû başın on on çırpar چرپر firavan *(Lârendi. XVI. 41)*

çırtıboğa : Ötleğen kuşu.

§ Tene تنه [*Fa.*] : Bir donluk mânasına ve çırtıboğa چرتی بوغه dedikleri güççük kuşcuğazdır ve ... *(Ni'meti. XVI. 207)*

§ Çerd چرد [*Fa.*]: Ötleğen kuşu ve çırtıboğa چرتی بغه dedikleri kuşcuğazdır ki güççüktür ve çırtlayık. *(Ni'meti. XVI. 228)*

§ Tene تنه [*Fa.*] : ... ve çırtıboğa چرتی بوغه dedikleri gayette küçücük kuşcağazdır... *(Deş. XVI. 313 - 2)*

çırtlayık : → **cırlayık.**

çıtılgı, (çıtılgu, çıtılkı, çıturgu) : Birbirine girmiş ağaçlık, çalılık, orman.

§ Yollar derelerdir, derbentlerdir, mişelerdir, çıtılgu چتلغو yollardır. *(Fütuh. XIV. 34)*

§ ... Zira ol in'am ki hayvandır, kaçan yolun azıttuğun bilse varup çıtılgulara چتلغولره girüp yardan uçar, dönüp gerü yola çıkar. *(Leys. Ar. XV. 464)*

§ Şunlar ki eğlendiler, geçe kaldılar, yolun kolayını bileni bilmediler, bulmadılar, çıturguya چترغویه dolaştılar, dolayıdan aştılar, şaştılar. *(Sır. XVI. 43-2)*

§ Cengel جنكل [*Fa.*] : Türkide çıtılgı didikleri ve cengelistan ormandır ki çıtılgının mahallidir. *(Deka. XVI. 92 - 2)*

§ Cengel حنكل [*Fa.*]: Türkide çıtılgı حتلغی dedikleridir. Cengelistan ormandır çıtılgı mahallidir. *(Deş. XVI. 218 - 1)*

§ Çengel [*Fa.*]: Türkide çıtılkı چتلق dıdıkleri ormandır ki çıtılkı چتلق mahallidir. *(Nuh. Tuh. XVII. 128 - 2)*

§ Çengel حنكل [*Fa.*]: Türkide çıtılgı چتلمی ve orman tâbir olunur ki çıtılgılık, ormanlık yere cengelistan derler. *(Aks. XVII - XVIII. 1 - 102)*

§ Eş-şecen الشجن [*Ar.*] : Sokuşturma gibi biribirine girişmiş çıtılkı چتلق ağaç dallarına denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 654)*

§ Ez-zemḫar الزمخر [*Ar.*] : Birbirine sarılıp sarmaşmış çokluk ağaçlara denir ki çıtılkı چتلق tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 879)*

§ Bişe بیشه [*Fa.*] : Orman ve çıtılkı چیتلق mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 137)*

§ Şefşahenk شفشاهنك [*Fa.*]: ...Ve şâhsar mânasınadır ki ağaçlık ve koruluk ve çıtılkıdır چتلقیدر . *(Bürh. XVIII-XIX. 393)*

çıtılgu : → **çıtılgı.**

çıtılkı : → **çıtılgı.**

çıturgu : → **çıtılgı.**

çıtrık : Kıvılcım, şerâre.

Âbid آبید [*Fa.*]: Kığılcım ve şerâre-i ateş mânasınadır, bazı diyarda çıtrık چتریق ve çınkı dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 29)*

çıvıldamak : Fısıldamak.

§ Bir kimesne Ebuubeyd'e uğradı, anınla kardaşlaştı, Ebuubeyd'in kulağına çıvıldadı چولدەدی . *(Nasayih. XVII. 50)*

çıvıldı : → **cıvıldı.**

çıvıldu : → **cıvıldı.**

çıynak : → **cıynak.**

çibik çalmak : El çırpmak.

§ Şakak شقق [*Fa.*] : Usûl üzre el kakıldıkta sâdır olan savt hikâyesidir. Raks hengâmında daireden bedel bazı yaranlar elleriyle bu gûne usul tutarlar. Türkler çibik çalmak چبك چالق tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 394)*

çiciği geñşemek : Gönlü yumuşamak, arzu ve iştihası kabarmak.

§ ... Avrat, vali katına varıp ahvali didi. Vali avratı görücek marazı depreşti, çiciği geñşedi چیجکی ککشەدی , eyitti : Âdem göndereyim âsan vechile rızkını alıversin eğer vefa kapısından girersen ve dahi bir ol kadar dînar ben dahi vereyim. *(Ferec. XV. 191)*

çift, (cift) : Eş.

§ Allahü Taâlâ yerlerin, göğlerin mübdiidir, yoğ iken yaratup var kıldı, ana oğul, kız nereden olur, hal budur ki anın çifti چفتی yok. *(Leys. Ar. XV. 381)*

§ Hak Taâlâ Âdem'i yarattı topraktan, ciftini جفتی yarattı yine kendinin eyeğüsünden. *(Hazain. XV. 43 - 2)*

§ Şahzadeye nazar iderlerdi, yavuz gözler cemalinden dûr olsun, buna münasip cift جفت kanda buluna, meger Şah-ı Yemen kızı ola. *(Ferec. XV. 447)*

Saray-ı ısmet içre bir kızım var
Size çift olmağa gördüm sezâvâr *(Yuz. Şems. XVI. 130)*

çift akçası : Eskiden alınan tarım vergisi.

§ Mutasarrıf olduğum hassa çiftliği iki yüz akça resm-i tapu alıp Akbıyıkoğlu Habibullah Çelebi'ye verdim ki sâl be-sâl zirâat idip öşür ve salarlık vere ve çift akçası چفت اقچەسی vere. *(Sic. B. XV. 4, 255)*

çifte : Atın boğazı üzerindeki tüyden iki daire.

§ Benika بنیقه [*Ar.*] : Atın göksünden yukarı boğazı üzerinde vâki' tüyden iki dairenin birine denir ki anlara Türkçede çifte چفته tâbir ederler. *(Kam. Os. XIX. 179)*

çiftlendirmek, (çiftlendürmek) : Birbirlerine eş etmek, evlendirmek.

§ Bin yedi yüz akçaya Karagöz nam bir kul ve bin altı yüz akçaya Devlet nam bir cariye satın alıp biri birine çiftlendirüp چفتلندروب mezkûrlardan bir karından iki kızcığaz mütevellide olmuş. *(Sic. B. XV. 3, 27-1)*

§ Sizi âhirette cennetime koyam, huriler ile çiftlendürem چفت لندورم. *(Saat. XV. 36)*

§ Kamer-ül-bahr'i katına okudu eyitti : Atan sana yavuzluk ittiyse ben iyilik ideyim, bu yiğide seni çiftlendüreyim چفتلندورەيم, şimden geri benim kızım ol. *(Ferec. XV. 248)*

§ Resûl Aleyhisselâm Zeyd bin Hârise'ye Zeyneb binti Cehaş'i çiftlendirdi چفتلندردی. *(Rav. Ah. XVI. 454)*

çiftlendürmek : → **çiftlendirmek.**

çiftlenmek : Evlenmek, eş olarak almak.

§ Bir mü'mine halayık çiftlenmek hayırlıdır, bir âzat müşrike avrat çiftlenmekten چفتلنمکدن. *(Leys. Ar. XV. 120)*

çift ucun tutmak : çiftçilik yapmak.

§ ...İkisi dahi ümmi idi, çift ucun tutup چفت اوجین طوتوب ekincilik iderlerdi. *(Bektaş. XV. 127)*

çiğ : Talimsiz, idmansız.

§ El-ıktizabü الاقتضاب [*Ar.*] : Yaranmadık ham ve çiğ چیك davara binmek. *(Terceman. XV. 108 - 2)*

çiğil : → **çiğin.**

çiğin, (çiğil) : Omuz, omuz başı.

§ Yüzünü kıbleye döndü, çiğininden چکنندن ridasını aldı, yukarı ucun aşağa, aşağa ucun yukarı kıldı. *(Si. Da. XIV. 613 - 1)*

Çiğni ile چکنیله kuvvet idüp gey katı
Attı kal'adan aşağa bir atı *(Man. Tayr. XIV. 79)*

Sanasın her biri bir ejdehadır
Çiğininde چکینده otura on bahadır *(Hurş. XIV. 61)*

§ Tanrı Taâlâ Arş altından bir ferişte viribidi, yedinci kat yer altına indi andan yedi tabaka yeri çiğini üzere urdu. *(Enb. XIV. 6)*

§ Eğnimdeki demir tonum çiğinim چکنم kasar. *(Dede. XIV. 126)*

§ ... Andan ol çekice el urdu, revan yerinden çekici götürdü, çiğinine چکننه aldı. *(İs. H. XIV - XV. 2)*

§ Resûl Aleyhisselâm kılıcın sağ çiğininden چکنندن ve sol kolu altından bağlanıp çıktı. *(Kesir. XV. 195 - 2)*

§ Kasap Hasan nam emret oğlanı, ki kasap Hacı Veli'nin şâkirdidir, oflak bıçağıyle sağ elinde ve çiğininde چکننده urdu. *(Sic. B. XV. 3, 397 - 2)*

§ Pes Âdem ikileyin dert kilimini çiğinine چکننه aldı. *(İrşat. XV. 93)*

§ Vehep eydür: Ferişte lerden dört ferişte nin Arş çiğinleri چکنلری üzredir. *(Leys. Mu. XV. 418 - 1)*

§ Biri dahi gayet kuvvetlü idi, eydür... Sağ çiğinümle onunu ve sol çiğinümle چکنوملە dokuzunu def'edüp... *(Leys. Ar. XV. 669)*

İki çiğninde birez kıl var idi
İçi taşı toptolu envâr idi *(Muham. XV. 120)*

§ El-menkibü المنكب [*Ar.*] : Çiğin چکین ve omuz başı. *(Terceman. XV. 160 - 1)*

§ Dûş دوش [*Fa.*] : Çiğin چکن ve omuz. *(Şamil. XVI. 441)*

§ Dûş دوش [*Fa.*] : Omuz, çiğin چکن dahi derler. *(Deş. XVI. 167 - 1)*

§ Dûş دوش [*Fa*] : Omuz ki çiğin چکن dahi derler. *(Caf. XVI. 64 - 2)*

§ Dûş دوش [*Fa.*] : Omuz ve çiğin چکن, menkib derler. *(Ni'meti. XVI. 326)*

§ El-garib الغارب [*Ar.*] : İki çiğin چکین arası. *(Ah. XVI. 721)*

§ El-bürs البرس [*Ar.*] : Çiğin چیکین omuz üstü. *(Ah. XVI. 126)*

§ Dûş [Fa.] : Çiğin چکن ve omuz. *(Nuh. Tuh. XVII. 99 - 1)*

Lâzık [*Ar.*] : u lâhık [*Ar.*] : yâni ulaşık
Mil'aka [*Ar.*] : kaşık, çiğle چکله di : âtık عاتق [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 11)

§ El-âtık العاتق [*Ar.*]: Omuzda rida ve şal vaz' olunan uzva denir, alâ-kavlin omuz başıyla boyunun aralığına denir. Türkide çiğin چکین ta'bir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 18)*

§ El-hârik الحارك [*Ar.*]: Arkada yağrının üst yanıdır, kürek kemiklerinin mültekasıdır ve omuz başlarının aralığıdır, Türkide çiğin چکین tâbir olunur kim kürek başları olacaktır. İki küreği orada kavuşur ve şol yumruca kemiğe denir ki atın küreği başının iki tarafında olur ve atın omuzlarına karip boynundan itibaren yelesi biten yere denir ki râkip eliyle ana yapışıp rukûp eder. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 80)*

çiğinine götürmek : Omuzuna almak.

§ ... Çün yalın ayak yürüyüp yoruldu, Ebubekir Resûlü çiğinine götürdü چکنه کوتردی. *(Leys. Ar. XV. 522)*

§ Ebubekir Resulü çiğinine götürdü, tâ ki mağaranın ağzına geldi Resulü çiğininden indirdi. *(Enfes. XV. 255)*

Kırmızı kalkan götürdü çiğnine چکنه کوتردی
Nilgûn zerbfet giydi eğnine *(Budın. XVI. 10)*

çiğir, (çikir) : çirk, kir.

§ Sizin içün mahfice sucağız ılıttım, câiz olursa arkanızın çiğirini چکرنی arıdıvereyim. *(Bektaş. XV. 170)*

çiğirdik : Ağacın körpe ince dalları.

§ El-fırk الفرق [*Ar.*] : Ve develere alef edecek çiğirdik چکردك külçesine denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 41)*

çiğlemek : çiğnemek.

§ ... Filvâki' inek ürküp mezburun beş adet sahanını çiğleyüp چکلیوب yuğurdu. *(Sic. A. XVI. 6, 995)*

çiğletmek : Çiğnetmek.

§ Bundan akdem Osman nam sağîr oğlum içün mezbur Mustafa bir Yeniçeri getirip atına çiğletti چکلتدی deyü öğey oğlum Velet nam kimesne emr-i şerif getirmüş idi. Sağir-i mezbur kendi eceli ile fevt oldu. *(Sic. A. XVI. 7, 662)*

çiğnek : Çok çiğnenen, üzerinden çok gelinip geçilen.

Rûzigârın düşkünü hayl-i belânın çiğneği چکنکی
Derd ü mihnet yollarının pâyimâlidir gelen *(Âli. XVI. 150)*

Çiğnek چکنك oldum gitti sultanım reh-i aşkında ben
Rahmedüp bir çare kılmazsan dil-i nâşad içün
(Âli. XVI. 150)

Sipah-ı derd ü game çiğnek چکنك oldu padişehim.
Haraba vardı ol âbad gördüğün gönlüm *(Âli. XVI. 128)*

§ Kariat-ut-tarik قارعت الطريق [*Ar.*], rah-ı kûfte راه کوفته [*Fa.*] : Çiğnek چیکنك yol. *(Aks. XVII - XVIII. 1 - 143)*

çiğnem : → **çeynem.**

çiğre, (çeğre, koğuş oku, kovuş oku, kovuş ok) : Oluk şeklinde bir yatak içinden atılan küçük ok.

§ Çerḫa-tîr چرخه‌تیر [*Fa.*] : Çiğre چکره oku. *(Ni'meti. XVI. 228)*

§ Nâvek ناوك [*Fa.*] : Kovuş oku قوش اوق ve kovuş ok قووش اوق ki mücevvefdir ve saban demürü. *(Ni'meti. XVI. 598)*

Ok u yay ü çiğre چکره vü kalkan ile
Doldu anlar cümle bey ferman'ile *(Enveri. XV. 20)*

§ Navek ناوك [*Fa.*] : Koğuş oku, yâni zenbürek oku.
(Ha. Ş. XVI.*)*

§ Nâvek ناوك [*Fa.*]: Koğuş oku قوغش اوق Hakikatte oluk bigi nesnenin adıdır ki anun içinden ol oku atarlar ve ol atılan oka tîr-i nâvek derler. *(Caf. XVI. 163 - 1)*

§ ... Nâgâh Eyyubu Ensârî'nin alnına çegre چکره dokunup ... bildi kim kendüyi dünyadan gider. *(Aş. XVI. 102)*

§ Nâvek ناوك [*Fa.*] Küçük oluk mânasınadır. Sair maânisi buna kıyastır. Ve bir babet küçük oka denir, Türkide koğuş oku ve çiğre چكره oku dahi derler. Ve bir kavilde ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir. İçinde mezbur tîr-i nâvek atılır. Koğuş ve çiğre dedikleri budur. *(Bürh. XVIII - XIX. 587)*

çiğrinmek : → **çiğzinmek.**

çiğzindirmek, (çeğzindürmek, çizgindirmek) : Döndürmek; devrettirmek.

§ Evit, başı ağrıdır çiğzindirir چكزندرر ve gözü karartır. *(M. Bay XIV. 45 - 2)*

§ Soğan çok yiyicek yüzde çığıt eyler ve başı çeğzindürür چكزندرر. *(Yadigâr. XIV. 7 - 1)*

§ El-icaletü الاجالة [*Ar.*] : Tolandırmak ve çezgindirmek چزكندير مك. *(Terceman. XV. 18 - 1)*

çiğzinmek, (ceğzinmek, cezginmek, cizginmek, çeğzinmek, çezginmek, çizginmek, çevzinmek, çiğrinmek) : Dönmek, dolaşmak.

§ Baş ceğzinmesine چكزنمسنه assısı var ve mideyi ciğeri yoz hıltlardan arıtır. *(Edviye. XIV. 16)*

§ Ve ola ki anın buharı dımağa çıka vesvas ve mâlihülya ve göz tonması ve baş çiğzinmesi peyda ola. *(Yadigâr. XIV. 28 - 1)*

§ Baş ağrısına ve şakîka ağrısına ve balgamî baş çiğzinmesine چكزنمسنه faide ede. *(Yadigâr, XIV. 59 - 2)*

Cihan karardı gözüme nigârinâ saçun ile
Başum çeğzindi چكزندى vü aklum nigârâ oldu sevdayî
(Kadı. XIV. 431)

§ Kayser, çerisinin çevresine çiğzindi چكزندى. *(Fütuh. XIV. 15)*

§ Eğer buhur etseler nezleye fayda ede ve baş ağrısına ve çiğzinmesine چكزنمسنه. *(M. Bay. XIV. 20 - 2)*

§ Dört tarafın çeğzindi چكزندى bir haber alacak kişi bulmadı. *(Anter. XIV. 2, 16)*

Elinden aldı içti bir ayağı
Başı ceğzindi حکرندی süst oldu ayağı *(Işk. XIV. 229 - 2)*

§ Baş çeğzinmesine چکزنمسنه nâfi'dür. *(Mü. Şi. XIV. XV. 45-2)*

§ Düvar دوار [*Ar.*] : Baş çeğzinmektir چکزنمکدر.
(Teshil. XIV - XV. 86)

§ ... Hacet olucak etmemek, baş çeğzinmek چکزنمك ve göz kararmak. *(Mü. Şi. XIV - XV. 8 - 2)*

§ İblis kim Canın ulusıydı, geldi Âdem'i çevzindi چوزندی çünkim gördü Âdem'in içi mücevvef bildi kim Âdem kendüzüne malik olacak değildir. *(Kesir. XV. 28 - 1)*

§ Anka-yi muğrıp anı aldı, çezgini çezgini چزکنی چزکنی göğe gitti. *(Hay. XV. 143)*

§ Kurs-ı değirmen gibi cezginürdi جزکردی . *(Hay. XV. 75)*

§ Mecnun'un oturduğu yere vardı, Mecnun'un dört yanına çiğrinür چکرنور, kendüyi Mecnun'a gösterir. *(Müz. XV. 423)*

Anın çezginmeğinden چزکنمکندن emr-i Hâlık
Düzer bir şekl ol devre munafık *(G. Ra. XV. 37)*

§ Sergeşte سرکشته [*Fa*]: Başı çiğzinmiş چکزنمش. *(Miftah. XV. 98)*

§ Devran kerden دور ن کردن [*Fa.*]: Çiğzinüp چکزنوب dolaşmak.
(Miftah. XV. 28)

Pergâr gibi kûyünü ciğzinmeyeydi جکزنمییدی dil
(Mesihi. XV. 81)

Kimisi çeğzinür چکرنور hem-çün hamâyil
Hem olmaz bir nefes devrinde bâtıl *(Hikmet. XV. 26)*

Perişan oldu misl-i zülf-i dilber
Dimağı tîrelendi çiğzinüp چکزنوب ser *(Mih. XV. 364)*

§ Sokakları çiğzinürdüm حکزنوردم , mescide gelürdüm.
(Enfes. XV. 298)

§ Hazreti Ali ömründe şek dâiresine kadem basmayup ve küfür havâlisinde çiğzinmeyüp... *(Tazarru. XV. 282)*

§ ... Ve devredüp çiğzine چکزنه anların üzerine.
(Leys. Ar. XV. 679)

Felekler cezginüp جرکنب döndükçe devran
Müsellemdir sana mülk-i Süleyman *(Çeng. Dâi. XV. 178)*

§ Bir taife gördüm başları üzerinde oddan değirmenler var, çeğzinür چکزنور. *(Cev. Ah. XV. 241)*

§ ... Mücerrep kim faide eyler baş çeğzinmesine چکزنمسنه.
(Ak. XV. 381)

§ Gemiye binen, evvel şöyle tasavvur eyler kim başı ve bedeni çeğzinür چکزنر, ol, kendi hayalindeki vehmindendir.
(Hazain. XV. 68 - 1)

§ ol illeti bulur, bu dahi ma'lûle çeğzinür چکزنور, bu, ma'lûlü görüp illeti sezinür. *(Maarif. XV. 54)*

§ Ve dahi devredip çeğzine چکزنه anların üzerine şol bardaklar kim... *(Leys. Mu. XV. 439 - 1)*

§ Ser-gerdâ سرکردا [*Fa.*] : Sedre derler bir marazdır kişinin başı çevzinür چوزنر. *(Ni'meti. XVI. 383)*

§ Deveran دوران [*Ar.*] : Dönmeklik ve baş çiğzinmektir چکزنمكدر. *(Bab. XVI. 1, 507)*

§ Et-tavaf لطواف [*Ar.*] : Dönmek ve çeğzinmek چکزنمك ve ziyaret etmek... *(Ah. XVI. 631)*

Hükmettin ki ne ola ahval
Ne vaz' ile çizgine چرکه meh ü sâl *(Fuzuli. XVI. 230)*

§ Ser-gerdâ سرکرد [*Fa.*]: Sedre derler bir marazdır ki kişinin başı çiğzinür چکزنور. *(Caf. XVI. 79 - 1)*

Kaçırdım bunda ben Afrasyab'ı
Anınçün çiğzinürem چکزنورم üş bu âbı *(Şeh. Ş. XVI. 603)*

§ Girdab گردآب [*Fa.*] : Su cem'olup çeğzindiği چکزندیکی yer, derin yer ki andan halâs düşvardır. *(Cinas. XVI. 2 - 2)*

§ Ol gece supha dek perkâr veş çeğzinüp چکزنوب subh oldukta gendilerini evvelki makamda gördüler. *(Raufi. XVI. 109 - 2)*

§ Abbas pervane-vâr ol şem-i şebistanın etrafına çezginüp چزکنوب istişfa' eder idi amma kabul etmezler idi.
(Raufi. XVI. 93)

§ ... ve ol gece subha dek perkâr-san çiğzinüp چکزنوب subh oldukta kendülerin evvelki makamda gördüler.
(Hadika. XVI. 109 - 2)

Başı çeğzinse چکزنسه acep mi âsmanın rûz ü şep
Pür-buhar eyler dimağın çün seraser kapluca
(Lâmii. XVI. 32 - 2)

§ Başı çeğzinene چکرینانه her nesne çeğzinür چکزنور, gönül alak bulak olur. *(Sır. XVI. 1 - 32)*

Başı çeğzindüğünden چکزندوکندن bağ bağ kusar
Gözü kararduğundan kararur pusar *(Sır. XVI. 2 - 21)*

§ Ser-gerde سرکرده [*Fa.*] : Baş cizginmek جزکنمك.
(Şamil. XVI. 617)

§ Gird کرد [*Fa.*]: ... Lisan-ı Türkide çevlük dediklerine girdap derler, su orada çevrülüp çizginüp چزکنوب değirmilendüğünden ötürü. *(Deş. XVI. 80 - 1)*

§ Girdibad کردباد[*Fa.*]: ... Türk kasırga didüğü yel ki çevrilü çizgini چزکنی gider, Acem girdibad dir. *(Deş. XVI. 80 - 1)*

Çizginüp چزکنوب dün gün felektir devreder
Kimine mihr ü kimine cevreder *(Budın. XVI. 5)*

§ ... Mezbur Yahudi, merkum Nasuh'a, aybı nedir süâl olunsun diyicek mezbur Nasuh yem yimez ve başı çezginür چزکنور deyip ... *(Sic. A. XVI. 1, 525)*

§ Başım çeğzinüp چکزنوب gûşüm pür-tanin, endamım pür-ra'şe olup... *(Hüs. Dil. XVI. 80)*

Aşk ile câm-ı İlâhi cür'asından içeli
Görürem bir noktadır bu çezginen چزکنن perkârı mest
(Gülşeni. XVI. 13)

§ Tîb تیب [*Fa.*] : Başı çevzinmiş چوزینمش. *(Şamil. XVI. 64)*

§ Pervaz [*Fa.*] : Havada uçmak ve çeğzinmek چكزنمك.
(Şamil. XVI. 394)

Vahşetim def'ine üns içün siba'
Çeğzinüp چكزنوب etrafa ederler sema' *(Zehr. XVI. 39)*

Çeğzinüp چكزنوب başı döndü perkâre
Kıvrılup benzemişti tumara *(Miri. XVI. 38)*

§ Ser-gerde [*Fa.*] : Başı çeğzinmiş چكزنمش.
(Nuh. Tuh. XVII. 87 - 1)

§ ... Ve çarh-ı devvârın başı çiğzinüp dide-i hurşit kararup temaşâ-yi cengden kaldı. *(Solak. XVII. 40-2)*

§ Ed-düvvâr الدوار [*Ar.*] : Baş dönmek ki Türkçe çeğzinmek چكزنمك. *(Kdeb. XVIII. 480 - 1)*

§ Ed-devar [*Ar.*] : Baş çigrinmek چكرنمك illetine denir ki dolap marazı tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 861)*

§ Tavr طور [*Ar.*] : Bir nesnenin çevresini çizginmek چزكنمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 11)*

çikir : → **çiğir.**

çil : Bir çeşit keklik.

§ Keklik ve turraç ve çil چل eti yiyeler fayda ede, tez hazmolur. *(M. Bay. XIV. 148 - 1)*

§ Ferfur فرفور [*Fa.*] : çil چيل. *(Şamil. XVI. 479)*

§ Tîhu تيهو [*Fa.*] : Çil چيل kuşu ve boş. *(Ni'meti. XVI. 212)*

§ Ferfur فرفور [*Fa.*] : Tîhu ve çil چيل ve keklik.
(Ni'meti. XVI. 475)

çil at, (çil aygır) : Tüyü kırmızı ve beyaz karışık olan at, alaca renkli, benekli at.

§ Çil aygırıñ چيل آيغرك üzerinde *360* yapraklı şeşperiyle...
(Hamza. XIV - XV. 26, 176)

§ Ebreş ابرش [*Fa.*] : Çil at چيل آت.
(Ni'meti. XVI. 79)

§ Çal چال [*Fa*] : On bir mânası var : 1 - umumen dü-mûy mânasınadır, yani kılı ve tüyü iki renk olan nesne ve hususan çil ata چیل آته denir ki tüyü kırmızı ve beyaz ile karışık alaca olur. Kırmızı ve beyaz karışık alaca tüylü horoza çal horoz tâbiri bu mânaya mebnidir. *(Bürh. XVIII - XIX. 213)*

çil aygır : → **çil at.**

çilek : Yağmur serpintisi.

§ Teslid تثلید [*Ar.*] : Yağmur çileği چله‌ی ve çileyüp yeri ıslatmak. *(Bab. XVI. 2, 449)*

çilemek : Yağmur serpiştirmek.

Ol saat içre tolu yağmur hazin
Yahu (t) yağmur çilese چیلسا azın azın
(Melhame. XIV-XV. 107 - 1)

§ Teslid تثلید [*Ar.*] : Yağmur çileği ve çileyüp چله‌یوب yeri ıslatmak. *(Bab. XVI. 2, 449)*

çimçime : → **cimcime.**

çimdilemek, (cimdilemek) : Çimdiklemek.

§ El-kars القرس [*Ar.*] : iki parmağla cimdilemek جمدیلمك . *(Ah. XVI. 799)*

§ Baḫsiden بخسیدن [*Fa.*] : Çimdilemek جمدلك . *(Şamil. XVI. 266)*

§ Meçiden مچیدن [*Fa.*] : Çimdilemek جمدلك ve yokamak ve karvamak. *(Ni'meti. 36)*

§ Bâ-çeng giriften باچنك كرفتن [*Fa.*] : Çimdilemek جمدلك . *(Ni'meti. XVI. 9)*

§ Baḫsiden بخسیدن [*Fa.*]: Darlığanmak ve çimdilemek جمدلك ve yürek oynamak, mütegayyir olmak... *(Caf. XVI. 183 - 1)*

§ Kars قرص [*Ar.*], şikenciden [*Fa.*] çimdilemek. *(Aks. XVII - XVIII 2, 227)*

§ Akras اقرص [*Ar.*] : Anı iki parmağiyle sıktı ki çimdiledi tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 1, 364)*

çimdimek, (cimdimek) : Çimdiklemek.

Kars قرص [*Ar.*] nedir : çimdimek چمدمك, kuıs [*Ar.*] güneş çöreği
(Fer. XIV. 22)

§ Becit âdeme yahşilenmek ve üstüne düşmek ve cimdimek چمدمك. *(Kab. XV.)*

§ Merze مرزة [*Ar.*] : Barmak uciyle arkuncak çimdimek چمدمك ve elle urmak. *(Bab. XVI. 2, 303)*

çimdirmek : Bol su, yağ gibi bir sıvı ile ıslatmak.

§ Es-sa'sa'a السعسعة [*Ar.*] : ... Ve başın saçını dühn ile çimdirmek چمدرمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 599)*

§ Et-temzı' التمظيع [*Ar.*] : ... Kayış ve gön makûlesini yağa çimdirmek چمديرمك mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 673)*

§ El-mer' المرع [*Ar.*] : Başı yağa çimdirmek چمدرمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 672)*

çimdük : Çimtik.

Gehi çeynerdi unnâb ile fındık
Gülün eylerdi geh çimdükle چمدكله fıstık *(Veyse. XVI. 96 - 1)*

çimke : İncik kemiği.

§ Etlerin yeğreği ... kankı a'za kim hareket çoğ eyler, ol yeğrektir. Boyun eti, andan çimke چمكه andan pehlu...
(Hazain. XV. 31 - 1)

çimmek : Suya girmek, banyo etmek.

§ Bunda dahi cümle dilberan mah-ı temmuzda deryada çimerler چيمەرلر. *(Ev. XVII. 477)*

çimşir : Şimşir.

§ Şemşad شمشاد [*Fa.*] : Çimşir چمشير ağacı. *(Şamil. XVI. 468)*

§ Şemşad [*Fa.*] : Amme çimşir چمشير didiği ağaç.
(Nuh. Tuh. XVII. 52 - 2)

çimşişmek : Ürpermek, titremek.

Göz seğriyüp oynar yüreğim mihr ile her dem
Ten çimşişüben جمشبن cana revandan haber eyler
(Gülşeni. XVI. 17)

çimtik urmak : Çimtiklemek.

§ Beziden bized بزيدن بزد *[Fa.]* : Çimtik urmak جمدك اورمق.
(Miftah. XV. 20)

çin : Sahih, doğru, halis.

İşimiz becittir ilimiz ırak
Yolumuz uzundur gerek çok yarak
Eğerçi Nakaş'ın sözü idi çin چين
Kabul etmedi anı Fağfur-ı Çin *(Süh. XIV. 130)*

İki dürlü üş gösterirem yolu
Benim ile bile olanın ili
Varırsa Yemen'dir, durur ise Çin
Yalan söz yamandır ü yahşisi çin *(Süh. XIV. 182)*

Bes gerü anlar bilir ey aklı çin چين
Kim ne didi âşıkı ma'şuk için
(Melhame. XIV - XV. 8 - 1)

Benimle olur âhir işiniz çin چين
Ne gam yersin anınçün ey büt-i Çin *(Mih. XV. 334)*

çin etmek, (çin kılmak,) : Doğrultmak, düzeltmek, gerçekleştirmek.

Şeh hakîme dedi ey dâna-yi Çin
Kim senin fikrin hatayı kıldı çin قلد چين *(İs. XIV - XV. 253)*

At yeğin ü er yeğin çin چين kılalım *(İs. H. XIV - XV. 566)*

Hinduların hatasını çin etti ابتدى چين kaşların
Tahsinler etti berhemen-i fikr râyına *(Şeyhi XV. 151)*

çin eytmek : Doğru söylemek.

Çin eydelüm چين ايدلوم saçı çini hataya saldı beni
Sebep nedir acaba ki cezaya saldı beni *(Kadı. XIV. 5)*

çingil : Küçük üzüm salkımı.

§ Tilisk تلسك [*Fa.*]: Türkide çingil چينكل ve çirtik tâbir olunan hurde salkıma denir ki unkûde muttasıl bitmiş ola.
(Bürh. XVIII - XIX. 187)

§ Paşeng پاشنك [*Fa.*]: Çingil چينكل ve çirtik tâbir olunan hurde üzüm salkımıdır. *(Bürh. XVIII - XIX. 142)*

§ El-ıskabe لعسقبه [*Ar.*] : Küçük üzüm salkımına denir ki büyük salkımın dibine muttasıl olur; Çingil چينكل tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 206)

çingildi : Çınlama.

§ Sılle صلة [*Ar.*] : Avâze ve çingildi چكلدى. *(Bab. XVI. 1, 231)*

çiñirti : → **çınırtı.**

çin kılmak : → **çin etmek.**

çinremek : → **çıñramak.**

çiñreñdirmek : → **çıñratmak.**

çiñretmek : → **çıñratmak.**

çin sabah : → **çin seher.**

çin seher, (çin sabah) : Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, suphu sadık.

Bunun içinde uyandı şehinşah
Görür kim olmuş idi çin sehergâh چين سحرگاه *(Hurş. XIV. 65)*

§ ... Çin sabah چين صباح geldiler. *(Anter. XIV. 2, 12)*

Bu yana sürdü Cihanşah çin seher چين سحر
Aşk ile bağlar beline ol kemer *(Cam. XV. 74)*

§ Bâmdadân بامدادان [*Fa.*] : Subh-ı sadıktır, çin sabahtır چين صباحدر. *(Deş. XVI. 245 - 2)*

Çin seherden چين سحردن her gün olurdu savaş akşama dek
Pür-sadâ olmuştu âlem Rum'dan tâ Şam'a dek
(Deka. XVI. 88 - 2)

O kavlin üstüne oldu Tehemten
Ki tanla atlanalar çin seherden چين سحردن *(Şeh. Ş. XVI. 253)*

Çin seher silsün süpürsün yolları bâd-i sabâ
Şah Gazi Hazreti Sultan Süleyman'dır gelen
(Aşki. XVI. 42)

§ Günün evveli yâni çin sabah az uyu. *(Saa. Pend. XVI. 109)*

Çin seher pür kıldığı şebnemle budur destini
Pâyine îsar içün dürler eder ızhar gül *(Lâmii. XVI. 15 - 2)*

§ Tasbih تصبيح [*Ar.*] : Kimseye çiñ sabah صباح چك varmak.
(Bab. XVI. 1, 405)

Buyurdu çin seherden چين سحردن Lala Şahin
Ganimet malin etti gaziler çin *(Hadidi. XVI. 105)*

Çin seher vaktında seyrettim gülü *(Ak. XVII. 29)*

§ Bâmdadan بامدادان [*Fa.*] : Türkide çin sabah ile tâbir olunur, ve ahirinde olan elif ve nun cemi' edatıdır ki murat subh-ı sadık ve subh-ı kâzip mecmuudur ki maksut subh-ı sadıkı tayindir. *(Aks. XVII - XVIII. 1 - 76)*

§ Şebgîr شبكير [*Fa.*]: Sabah ve bâmdâd mânasınadır ki, ıstılahımızda çin sabah چين صباح tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 386)

çintirmek : Gizlice öğrenmeğe çalışmak.

§ Ḫaber pejuh خبر پژوه [*Fa.*] : Haber çintirici چنتريجى yâni teftiş edici. Ekser budur ki casusta istamâl olunur.
(Deş. XVI. 319 - 1)

çintiyan : Kadın şalvarı.

§ Al halıçeyi anana çintiyan چنتيان diktir.
(Hamza. XIV - XV. 35, 11)

Çintiyan چنتيان uçkuruna beyt yazar
Sırma ile ana incü de dizer *(Fazıl. XVIII - XIX. 64)*

çin tuzu : Güherçile taşı.

§ Hacer-i esyus حجر اسيوس [*Fa.*] : Seng-i şûredir. Yunanide esyus şûre mânasınadır, nemek-i çinî dahi derler. Türkide güherçile taşı ve çin tuzu چين طوزى dedikleridir.
(Bürh. XVIII - XIX. 228)

çipil : → **çepel.**

çipürduk : → **çepürdük.**

çipürdük : → **çepürdük.**

çirik : → **çerik.**

çirkev : Çirkef.

Kapular çirkevinden چرکوندن toldurur kap
Akıdur gönüle katran u zerd-âb *(Tennuri. XV. 114)*

çirkin : Çirkinlik.

Yüzümüz çirkininden چرکنندن ditrer idik
Anınçün gussadan şimdi eridik *(İbrahim. XV. 57 - 1)*

çirkinden çirkin : Büsbütün fena.

§ Ettim hasım üç olursa nice olur? Etti kim çirkinden çirkin چرکندن چرکن olur. *(Rahat. XVI. 360)*

çirkin iyi : Fena koku.

Sonra çirkin iyi چرکین ایی tuydum ben yine
Anın içün ağladım döne döne *(Yuz. Şeyd. XIII. 68)*

Kendi çirkin iyisin چیرکین ایسین diler koya
Yusuf'un iysini bunlardan yuya
(Yuz. Şeyd. XIII. 67)

çirkinsimek : Çirkin görmek, çirkin saymak.

§ El-istıkbah الاستقباح [*Ar.*]: Bir nesneyi kabıh görmek mânasınadır ki çirkinsimek چرکسیمك tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 504)

çirtik (I) : Küçük üzüm salkımı.

§ Beşturğ بشترغ [*Fa.*] : Ala cehre dedıkleri nebat ismidir ve üzüm ve hurma salkımlarının hurdelerine de denir ki çingil ve çirtik چرتك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 119)*

çirtik (II) : Parmak şıklatmadan çıkan ses.

§ Zencir زنجیر [*Fa.*] : ... ve Arabide baş parmağın sebbabe ve vustaya urmağla peyda olan savta denır ki çirtik چرتك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 324)*

çise, (çisek, çisenti) : Yağmur serpintisi.

İşbu ay göründüğü günde eğer
Ya çise چسا olsa yahut yağsa matar
(Melhame. XIV - XV. 70 - 1)

§ Taşş طش [*Ar.*] : Uşacuk yağan yağmur ve çisek چسك.
(Bab. XVI. 1, 168)

§ Vesa' وثع [*Ar.*] : Yağmur çisekleri چسكلرى.
(Bab. XVI. 1, 283)

§ Er-rikk الرك [*Ar.*] : Yağmur çisentisi چسديمى ki matar-ı zaife derler. *(Ah. XVI. 357)*

§ Et-taşiş الطشيش [*Ar.*] : Yağmur çisentisi چيسنديسى ki matar-ı zaif mânasına. *(Ah. XVI. 620)*

Hem çisenti چسندى yağmur adı: rikk رك [*Ar.*] ü taşş طش [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 6 - 32)

§ Bâğış [*Ar.*] : Hurde katralu zaif yağmurdur ki çisenti denilir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX.)

§ Er-reşş الرش [*Ar.*]: Çişenti چسنتى ve serpinti yağmura denir.
(Kam. XVIII - XIX. 2 - 330)

§ Reşaş رشاش [*Ar.*]: Serpinti, toz gibi ince çisenti چيسنتى yağmur.
(Kam. Os. XIX. 431)

çisek : → **çise.**

çisenti : → **çise.**

çişdirmek : Çözdürmek.

Ellerin dervişlerin çişdirdi چيشديردى ol
Gördü atası bunu oldu melûl *(Battal. XVIII. 323)*

çişmek : Çözmek.

Balta aluben kalanın uşatır
Kuşağın çişer حيشر Yusuf'a kuşatır *(Yuz. Şeyd. XIII. 20)*

Biri geldi Velid'i çişti چشدى gitti
Halas olup Velid kaçtı gitti *(Battal. XVIII. 271)*

Hem elım çişti چشدی taşı kaldırdı ol
Beni derya dibine indirdi ol *(Battal. XVIII. 365)*

çitari : Bir çeşit yollu, ipekli kumaş ki yolları çok vakit ayrı ayrı renklerde olur.

§ On adet çitari چتاری alaca ve beş adet sâde kutnu ve...
(Sûr. XVIII. 69)

§ Bürd برد [*Ar.*] : Çubuklu çitari چاری ve kumaş makûlesine denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 337)*

çit bezi, (çit) : Bir nevi yerli kumaş, yazma yemeni, basma.

§ ... Bir çit چیت yorkan ma'a çarşep ve bir alaca kilim ve kırmızı kilim... *(Sic. A. XVI. 6, 567)*

§ Beledî بلدی [*Ar.*] : ... Türkçede bir nevi yerli kumaş, çitbezi چیت بزی de derler. *(Kam. Os. XIX. 168)*

çitimek : Dikmek, ilıştırmek.

§ Eş-şisaru الشصار [*Ar.*]: Bir nesnenin ağzın çitiyecek چتیجك ve ilecek ufacık ağaçlar ve çivicikler.
(Terceman. XV. 430 - 2)

çitinmek : Birbirine geçirilmek, iliştirilmek, birbirine girmek.

Ak göğsünde düğmelerin çitinsin
Güzeller içinde ahtı bütünsün *(Kara. XVII. 208)*

çivildemek : → **civildemek.**

çivildeşmek : → **civildeşmek.**

çiynem : → **çeynem.**

çiynemti : Ağızda çiğnenecek nesne.

§ El-madağ المضاغ [*Ar.*] : Ağızda çiyneyecek nesneye denir ki çiynemti چینمتی tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 719)*

çizgindirmek : → **çiğzindirmek.**

çizginmek : → **çiğzinmek.**

çizi, (cizi) : Çizgi.

§ Mendel مندل [*Fa.*] : Cin dericilerin dâire cizisi جزمی.
(Caf. XVI. 157 - 2)

§ Keşe کشه [*Fa.*] : ... Uzadıya çekilmiş çizi چیزی ve hat.
(Caf. XVI. 132 - 2)

§ Cedvel [*Fa.*] : Bir ma'ruf doğru tahtadır, çizi چزی çizmelü olsalar anınla çizerler. *(Ni'metı. XVI. 227)*

§ Parmağı ile bir yere uzun çizi چزی çizdi.
(Mevahib. XVI. 481)

çizilmek : 1. Çözülmek.

Seyyid'in çizdi elini ol lâin
Yâni yazsın diyü o mali hemin
Çün çizildi چیزیلدی eli ol Seydi Battal
Lâinin boğazından duttu filhâl *(Battal. XVIII. 223)*

2. Açılmak, içini dökmek.

İşler işin dün ü gün derviş olan
Yok yere urmaz döğün derviş olan
Çizilüp چیزلوب her kişi ile şöyleşür
Riştede komaz düğün derviş olan *(Ruşeni. XV. 293)*

çizme edik : Uzun konçlu mest.

§ Bir çizme edik چیزمه ادك ve bir çenber ve bir kavtan ve bir...
(Sic. K. XVI. 4, 140)

çizmek (I) : Dönmek, etrafını dolaşmak.

Bu köyü vurmağa azmeylediler
Yöresin çizdiler چزدلر cezmeylediler *(Işk. XIV. 179)*

çizmek (II), (çezmek) : Çözmek.

Çünkü halvet kaldı Seyyid gördü hem
Didi elim çiz چیز kalem dutam bu dem
Seyyid'in çizdi چیزدی elini ol lâin
Yâni yazsın diyü o mali hemin *(Battal. XVIII. 223)*

Ol kadar çalış ana kim kalbinin bendin çize چیزه
(Kuddusi. XIX. 179)

çoban aldatgucu, (çoban aldavucu, çoban aldatkıcı, çoban aldatkucu, çoban aldayıcı) : Çoban aldatan kuşu.

§ Şuban-firib شبان فریب [*Fa.*] : Çoban aldatgucu چوبان الدتغجی dedikleri kuştur. *(Caf. XVI. 100 - 2)*

§ Şuban-firib شوبان فریب [*Fa.*]: Çoban aldayıcı چوبان الدایجی derler bir kuştur. *(Ni'meti. XVI. 447)*

§ Şuban-firib شوبان فریب [*Fa.*]: Çoban aldatkucu چوبان آلداتقوجی. *(Şamil. XVI. 472)*

§ Şuban-firib شبان فریب [*Fa.*] : Çoban aldatkıcı الداتقیجی dedikleri meşhur kuş... *(Deş. XVI. 32 - 1)*

Şuban-firib شبان فریب [*Fa.*] : Çoban aldavucu چوبان آلدوجی. *(Cam. Fa. XVII. 7)*

§ Şuban-firib شبان فریب [*Fa.*] : Çoban aldatkıcı چوبان الداتقجی ve çoban aldatan dedikleri kuştur. Kırlangıca şebih bir garip ve mütela'ip kuştur. Zemine bir vaz' üzere konar ki bir dahi kalkamaz kıyas olunur. Tutmak kastiyle yanına doğru varıldıkta bîmecalâne oradan kalkup bir yere dahi konar, hulâsa bu şive ile ne ele girer, ne kat-ı ümit ettirir, mütela'ip mahbuba benzer, vasliyle ne âşıkını şad ve ne de ye's ile berbat eder. *(Bürh. XVIII - XIX. 387)*

çoban aldatkıcı : → **çoban aldatgucu.**

çoban aldatkucu : → **çoban aldatgucu.**

çoban aldavucu : → **çoban aldatgucu.**

çoban aldayıcı : → **çoban aldatgucu.**

çoban kalkıtan : Demir dikeni.

§ Cesmi جسمی [*Fa.*] : Demir tikenine denir, çoban kalkıtan چوبان قالقیدان dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 202)*

çoğ (I) : → **çoḫ.**

çoğa : Çok, çok a, çok bulunur, çok vardır.

Kimse sana görmez anı lâyik
Andan çoğa چوغه nazenin ü faik *(Ley. XV. 71)*

çoğaç, (çoğaş) : 1. Güneş; gün ışığı.

Eyitme sen çoğaç چوغچ doğar etim tenim üşütmeye
Çün vücudun delik değil şu'le ermez günden ana
(Yunus. XIII - XIV. 52)

Kutlu didarınsız ey can üşbü işret meclisi
Göğe benzer kim ayı, günü, çoğacı چماجی olmaya
(Kel. XIV. 196)

Verirsın dürlü yemişler ağaçtan
Ana lezzet bağışlarsın çoğaçtan چوغجدن *(Anasır. XV. 401)*

§ El-müşmisü المشمس [*Ar.*] : Güneşli ve çoğaşlu چوغشلو gün.
(Terceman. XV. 22 - 1)

Bu ikiyi iki vakıtta al sat
Çoğaçlu چوغلو gün koyun yağmurlu gün at
(Güvahi. XVI. 36)

§ Hatunların kimisi çoğaca چوغاجه karşı yatar uyur.
(Mevahib. XVI. 220)

2. Güneş dokunan, güneşe karşı olan, güneşi eksik olmayan (yer).

§ Pes bir gün Meryem gün doğusundan yana bir çoğaç چغچ yerde gusleyler idi ve ol kışın kısa gününde idi.
(Enb. XIV. 802)

§ El-meşrekatü المشرقة [*Ar.*] : .... Yâni güneş dokanır çoğaç چوغچ yere derler. *(Terceman. XV. 25-1)*

§ Âftabgah افتابکاه [*Fa.*] : Çoğaç چوغاج yer. *(Caf. XVI. 7 - 1)*

§ Âftabgâh [*Fa.*], Çoğaç چوغاج. *(Şamil. XVI. 381)*

§ Teşerraka تشرقه [*Ar.*], der-âftabgâh nişest در آفتابکاه نشست [*Fa.*]: Güneşte oturdu. (Haşiye - âftabın şua' ve harareti ısabet eden mevzıa derler Türkide çoğaç tâbir olunur).
(Aks. XVII - XVIII. 2 - 489)

§ Meşraka مشرقه [*Ar.*], âftabgâh آفتاب کاه [*Fa.*] : Şemsin pertevi düşen mevzı' ki Türkide çoğaç derler, kış günlerinde anda otururlar. *(Aks. XVII - XVIII. 1 - 139)*

§ Petû پتو [*Fa.*] : Ol yere derler ki muttasıl güneş tokuna. Türkide güney ve çoğaç چوغاچ tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 146)

§ Betû بتو [*Fa.*] : Meşrık mânasınadır ki mağrıp mukabilıdır ve ol yere dahi denir ki hemişe güneş ısabet eyleye. Türkide çoğaç چوغاچ ve güney tâbir olunur, nakîzına nesâ denir ki kuzey tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 102)*

çoğaçlanmak : Güneşlenmek, guneşte ısınmak.

§ Tefsiden تفسيدن [*Fa.*] : Kızmak, kızdırmak. Hem lâzım, hem müteaddi isti'mâl olunur ve tepsermek ve ocağa ısınmak ve çoğaçlanmak چوغجلنمق. *(Caf. XV. 186 - 1)*

§ Âftabgâh [*Fa.*] : Çoğaçlanacak چوغاجلانه‌جق yer.
(Şamil. XVI. 215)

çoğak : Işıklı, ziyadar.

§ El-işmasü الاشماس [*Ar.*]: ... Güneş açık olup çoğak چوغاق olmak.
(Terceman. XV. 81 - 1)

çoğan : Çöven.

§ İki pâre cıcık: *10*, çoğan چمان: *15* ... *(Sic. B. XV. 9, 95)*

§ Uşnan اشنان [*Fa.*] : Çoğan چوغان. *(Caf. XVI. 12 - 2)*

§ El-uşnan الاشنان [*Ar.*]: Çoğan چوغان dedikleri ki meşhurdur.
(Ah. XVI. 59)

§ Uşnan اشنان [*Fa.*] : Çoğan حوغان. *(Şamil. XVI. 387)*

§ Uşnan اشنان [*Fa.*] : Çogan چغان. *(Ni'meti. XVI. 104)*

§ Uşnan اشنان [*Fa.*] : Ma'ruftur ki çoğan tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 1 - 182)

§ Uşnan اشنان [*Fa.*] : Çoğan چوغان tâbir olunan nebata derler, anınla esvap gaslolunup ve mahrukundan kalye taşı imâl olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 68)*

çoğaş : → **çoğaç.**

çoğu : Ses, gürültü.

§ Kaçan Musa Mîkat'tan gerü kavminden yana döndü, yakın gelü gördü bir buzağu yöresinde çoğu چغو ve galebe işitti kim sıklık verüp oynarlar ve Musa ol yarenleri yetmiş kişiye, Tanrı ana verdiğin haber kim Beni-İsraili fitnelendirmiş idi, bulara bildirmedidi. Pes ol yarenler eyitti: İşbu mahalde savaş vardır kim çoğu چغو gelir. Musa eyitti: Yok. Ve lâkin fitne ünüdür kim kavm bizden sonra fitnelendi. *(Enb. XIV. 437)*

§ Âvaze آوازه [*Fa.*] : Çoğu چوغو. *(Şamil. XVI. 215)*

§ Âvaze آوازه [*Fa.*] : Çav ve çoğü چغو ve şöhret. *(Ni'meti. XVI. 75)*

çoğuldaşmak : Kalabalık hale gelmek, birçok kimse bir araya toplanmak.

§ Bevş بوش [*Ar.*] : Bir ata oğlanları ve cemâat çoğuldusu ve halk çoğuldaşmak چوغلداشق. *(Bab. XVI. 1, 161)*

çoğuldu, (çoğultu) : 1. Topluluk, sürü.

§ Bevş بوش [*Ar.*] : Bir ata oğlanları ve cemâat çoğuldusu چوغلدسی ve halk çoğuldaşmak. *(Bab. XVI. 1, 161)*

§ Ḫafâle خفاله [*Ar.*] : Kuş sürüsü ve kuş çoğuldusu چوغلدیسی. *(Deş. XVI. 319 - 2)*

2. Gürültü, çığıltı.

§ Istıhab اصطحاب [*Ar.*] : Avâze karışması ve çoğuldu چوغلدی. *(Bab. XVI. 2, 66)*

§ Lâğta لغطة [*Ar.*] : Çoğuldu چوغلدی ve ses selen. *(Bab. XVI. 2, 287)*

§ Dıvda ضوضا [*Ar.*] : Hâlet-i cengde olan avâz ve çoğultu چوغولتی. *(Bab. XVI. 2, 39)*

§ Va'y وعی [*Ar.*] : Çoğuldu چوغلدی ve gavga, galebe. *(Bab. XVI. 2, 228)*

çoğuldu etmek : Yaygara koparmak, gürültü yapmak.

§ Sadd صد [*Ar.*] : Kimse sözünü bastırmak içün çağırış ve çoğuldu etmek چوغلدی اتمك. *(Bab. XVI. 2, 464)*

çoğultu : → çoğuldu.

çoḫ, (çoğ (I)) : Çok.

§ Hâdimleri çoḫdur چوخدر birisini viribıye idi ya; viribiyüp beni okumadı. *(Yüz. Ha. XIV. 25)*

Hak âyan oldu vü gitti şirk ü şek
Vâhidin yoktur vücudu müşterek
Çoḫ zaman geçti vü çoḫ gezdi felek
Sende gördü maden-i hüsn ü nemek *(Nesimi. XIV.)*

Güzel çoḫ چوخ arasında dilber kanı
Taşlar köp orta yerde cevher kanı
Koç u buğra, aygırı çoḫ görmüşüz
Âdemîler içinde server kanı *(Kadı. XIV. 600)*

Kulunun bilürven ol haddi yoh
Ki anın içün zahmeti bunca çoḫ *(Süh. XIV.)*

Şer ü şûru çoğ چوغ olan olmaz insan *(Ruşeni. XV. 31)*

§ Hammamda çoğ چوغ oturmaktan, çoğ üyümekten, çoğ yürümekten, çoğ işlemekten, çoğ cima'dan çoğ süciden, çoğ yimekten, çoğ uyanık olmaktan... sakınalar. *(Hazain. XV. 57-1)*

Kapıcın yoh vezirin, nâibin yoh
Kerem kânısın ey Hak ni'metin çoḫ چوخ *(Hikmet. XV. 2)*

Az de sözünü uz de, çoḫ چوخ söyleme sözüm tut
Çoḫ چوخ söylese sözü dil zahmet verir dimağa
(Ruşeni. XV. 269)

Sureti ziba sanemler yoh demen büthanede
Var çoḫ amma sana benzer büt-i hunhar yoh *(Fuzuli. XVI.)*

Gönlün âhımdan terahhüm suretin gösterdi liyk
Mevcden su nakşine çoḫ etmek olmaz i'timat *(Fuzuli. XVI.)*

Cihanda gam yiyen aşkınla çoḫtur چوخدر
Veli az bulunur gamhâre benden *(Gülşeni. XVI. 58)*

Hak Taâlâ kabrini nur ile tâ ruşen kıla
Himmet eyle çoğ چوغ çırağ uyarmağa revgan gibi
(Zati. XVI. 33)

çoḫalmak : Çoğalmak.

Dönüp Eyyub'e çek aşkın belâsın
Çoḫalsa چوخلسه mihnetin dime kem olsun *(Gülşeni. XVI. 96)*

çoḫmak : → **çokmak.**

çok (I) : Çokluk.

Çeri çoğuna چوغينه ığend'etme efraz
Ki bin kazı uçurur göre bir bâz *(Hikmet. XV. 445)*

çok (II), (çoğ (II)) : Işık, ziya, şua, lem'a.

Ki nice veriptir ana görk ü hulk
Sanasın kim eder yüzü nuru çok حق *(Süh. XIV. 53)*

çokal : → **çukal.**

çokaltmak : Çoğaltmak (?), biriktirmek (?).

§ Bunun gibi sözler benim gussam artırdı ve derdim çokalttı چوقلتدى. *(Anter. XIV. 2, 432)*

§ Amel-i salihi kendime çokaldaydum چوقلديدم. *(Enfes. XV. 179)*

çok ara : Çok defa, ekseriyetle.

Gördükçe yüzün olsa gözüm yaşı nola çok
Olur ziyade çok ara چوق اره fasl-ı bahar âb *(D. B. XVI. 53)*

çok bilür : Bilgili.

§ Burdânî بردانى [*Fa.*] : Çok bilür چوق بيلور ve ma'rifetli kişi. *(Ni'meti. XVI. 176)*

çokda azın : Çok şeye karşılık birazını (binde birini).

§ Kız İshak'ı okuttu, eyitti: Senin benim üzerimde çok hakkın var, ömrüm oldukça sana her gün dünyaca in'am idersem çokda azın چوقدا آرين binde birin idemezem. *(Ferec. XV. 217)*

çokdan : Çok eskiden yapılmış.

§ Hammamın eyisi tatlı su ile işleyen hammamdır kim kubbeleri büyük, yüksek ola, çokdan چوقدن ola, bâri kırk yıldan eksik olmaya yapılalı. *(Hazain. XV. 46 - 1)*

çokdankı, (çokdanki) : Eskiden kalmış, uzun zamandan beri sürüp gelen.

§ Dîrîne دیرینه [*Fa.*] : Çokdanki چقدنکی. *(Sıh. Ac. XV. 71 - 1)*

§ Dîrîne دیرینه [*Fa.*] : Kadîm ve köhne ve çokdankı چوقدنق demektir. *(Ni'meti. XVI. 314)*

§ Kühen کهن [*Fa.*] : Çokdankı چوند نق . *(Şamil. XVI. 505)*

§ El-mütelled لتلد [*Ar.*] : Eskiden kalmış nesneye ıtlak olunur ki çoktanki چوقدنکی tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 580)*

§ Dîr دیر [*Fa.*] : Irak ve bait mânasınadır ve müddet-i mütemadi mânasınadır ki çoktanki چوقدنکی ve geç ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 289)*

çokdankı koca : Çok yaşlı ihtiyar.

§ Kühen-pîr کهن پیر [*Fa.*] : Çok dankı koca چوقدانق قوجا. *(Şamil. XVI. 505)*

çokdanki : → **çokdankı.**

çokla : Ekseriyetle, daha çok.

§ Bu şarabın menfaatleri çokla چوقلا i'tidâle yakındır. *(Yadigâr. XIV. 57 - 2)*

çoklar yaşasın : Pek çok yaşasın.

Dediğim budurur çoklar yaşasın چوقلر یاشاسن ol tabib-i can
K'ölüm şerbetlerin verir sakîm ü nâtüvanına
(Mesihi. XV. 90)

Çoklar yaşasın چوقلر یاشهسن vereğendir
Âşık-ı zâr ü mübtelâya selâm *(Sarıca. XV. 50)*

Derdile verdi can Kemâl kulun
Çoklar yaşasun benim şahım *(Sarıca. XV. 30)*

Çoklar yaşasun چوقلر ياشەسون çeşm-i terim eyledi ızhar
Hûn-ı dil-i derya-eseri az sanırdım *(Ş. Galip. XVIII. 270)*

çoklu : Çok şeyi olan, zengin.

Azı kaçan beğeneler çoklular چوقلولر
Müzde kanda ireler yazuklular *(Man. Tayr. XIV. 208)*

çokluğ : → **çokluk.**

çokluk, (çokluğ) : **1.** Servet, zenginlik.

§ Peygamberler gerçi kim dünyada dünya çokluğun چوقلغن gördüler, amma gerü Allah yoluna verirlerdi. *(Müz. XV. 69)*

2. Çok zaman, uzun zaman.

§ Oğul, er ol baş yar amma çokluk چوقلوق turma yine gitmek ardınca ol. *(Müslim. XV. 2, 7)*

3. Çok, pek çok, birçok.

§ Oğul kız çokluk چقلق esir eyledi. *(Fütuh. XIV. 64)*

§ ... Amma şahın kalbi pehlevanların söziyle çokluk چوقلق dölenmedi. *(Hamza. XIV - XV. 15, 81)*

§ Gönüllerine teselli verdiler, çokluk چوقلق gam ve elem çekmeyüp anı yuyup, kefenleyüp namazın kıldılar. *(Bektaş. XV. 412)*

§ Derya yüzünden bir ulu gemi belirdi içinde çokluk چوقلق âdem var, iskele urdular taşra çıktılar. *(Ferec. XV.)*

§ Saâdetlü bedeninde çokluk چوقلق ok ve gönder yaraları var. *(Şevahid. XVI. 228)*

Ki bişirdüp nice ni'metler elvan
Bile ahşamlar idi çokluğ چوقلغ insan *(Güvahi. XVI. 13)*

4. Kesret.

Irak düştü bu çoklukta چوقلقده kalanlar
Yakından buldu ol birlik bulanlar *(İbrahim. XV. 46 - 1)*

çokmak, (çoḫmak) : Toplanmak, üşüşmek, hücum etmek, çullanmak.

§ Müslümanlık çerisi bir yana çıktılar, kâfir çerisi bir yana çoktular چوقدلر. *(Fütuh. XIV. 39)*

§ Arabın üstüne çokup چوقوب bularınla uruş itmegil. *(Fütuh. XIV. 64)*

§ Kâfirler Uruz'un üzerine çoḫtu چوخدی. *(Dede. XIV. 68)*

Ben ki aşk oğlanıyam ayrılmazam andan
Sormadan şerr ü hazen ana çoḫaram چوخرم bu gece
(Kadı. XIV. 347)

§ Halife ile Ebülkasım'ın sarayına geldiler. Harun bir eyvan gördü Keyvan sıfat rif'atte. Bînihayet halk, bende vü âzat ol kapıya çokmuşlar چوقشلر kesrette endâzeden çıkmışlar. *(Ferec. XV. 5)*

§ Gördü kim bir koca, beli bükülmüş, gözünden yaş akar, ağzının suyu dahi akar, yüzüne sinek çokmuş چوقش. *(Cev. Ah. XV. 648)*

§ Cü'al جعل [*Ar.*] : çokan چوقن donuzlan kurduna derler. *(Hay. XV. 76)*

Gemiler Sarhan iline çıktılar
Gaziler bir yere anda çoktular چوقدیلر *(Enveri. XV. 25)*
Sarmaşur sultanı hem attan yıkar
Gerçi kim gaziler üstüne çokar چوقار
Üşürürler ana tığ ile nacak
Kimisi harbe urur kimi bıçak *(Enveri. XV. 87)*

Anda bir kal'a var ana çoktular چوقدیلر
Nerdüban uruben ana çıktılar *(Enveri. XV. 42)*

Kodular kal'ayı taşra çıktılar
Koyulur kâfir içeri çoktular چوقدیلر *(Enveri. XV. 59)*

§ El-ihtifâl الاحتفال [*Ar.*]: Bir yere derilmek ve devşirilmek ve çokmak چوقق. *(Terceman. XV. 21 - 2)*

§ Ağızları ırıldı, enekleri çıktı; üstlerine iller, diller çoktu چوقدی. *(Sır. XVI. 47 - 2)*

§ Şahzade medhuş olup başından aklı gitti, yıkıldı. Atası ve karındaşları çokup چوقوب enva'-ı ilaçlar eylediler.
(Mevahib. XVI. 340)

§ Başına çokup چوقوب sorarlar ki ey fülân, sana noldu kim böyle azâba giriftar oldun. *(Rahat. XVI. 301)*

§ El-hemec لهمج [*Ar.*]: Üvez dedikleri küçük sinek ki koyunun ve sair davarın yüzüne gözüne çokar چوقار. *(Ah. XVI. 1182)*

çokmar : Topuz, başı topuzlu değnek, çomak.

Benim olsun deyü tenha bu mahbup
Bu ana çokmar چقمر ura ol buna çûp *(Hikmet. XV. 409)*

çoknaşmak : Çoğalmak, çoklaşmak.

Ol oht Ülker'leyin çoknaştı چقنشدی geldi
Yediğen biği sonra bir bir öldü *(Hurş. XIV. 69)*

çokramak : Kaynamak, fokurdamak.

§ Yohsullara adlinle gölge olur isen yarın kıyamet güneşi ıssısında başlarda beyni çokraduğu چقردغ vaktın seni Arş gölgesinde gölgelendürem. *(Tuh. Le. XV. 376)*

§ Kıyamet gününde Hak celle zikruhu güneşe aşağa inmekliğe emredip bir sügü boyu yere gele, ve anın issisinden münafıkların beynisi şol kazan çokrar چقرر gibi çokraya چوقریه.
(Delil. XV. 154)

§ Dünyada güneş ıssısına tahammül etmeyip gölgelere kaçarsız, yarın kıyamet ıssılarına ki depelerde beyniler çokrar, nice takat getüresiz. *(Cinan. XV. 63)*

§ Altun üsküf : Her kim dünyada giyse âhirette cehennemde başında oddan üsküf giydirirler, beynisi çokrayısar چقرایسر.
(Cinan. XV. 145)

Siperler şu'leler ura güneşte
Ki âdem beynisi çokraya چوقرایه başta *(G. Ra. XV. 74)*

§ Amma ey Hafız sen geday-ı gûşe-nişinsin çokrama چوقرامه, yâni memleket için bîhuzur olup söz sav eyleme.
(Ha. Ş. XVI. 360)

çokraşmak : Birbirine girer gibi görünmek, kaynaşmak.

§ İştibâk اشتباك [*Ar.*] : Ildızlar çokraşup چقرشوب görünmek. *(Bab. XVI. 2, 355)*

çoksunmak : Çok görmek, kendisine çok gelmek.

§ Kendüye verileni aza sayup ayruğa verileni çoksunup چوقسنب haset edüp... *(Leys. Ar. XV. 5)*

§ Dinarın yığınını gördü, nedir şol deyü sordu. Cariye bahasıdur, dediler, çoksundu. *(Kesir. XVI.)*

§ El-istiksâr الاستكثار [*Ar.*] : Bir nesneyi kesîr addetmek ki Türkçe çoksunmaktır چوقسونمقدر. *(Kdeb. XVIII. 500-1)*

çokum : Toplu, toplu olarak bir arada bulunan.

§ El-eyke الايكه [*Ar.*]: ... Ve çokum چوقوم ağaç, şecerü kesirü mültef [*Ar.*] mânasına. *(Terceman. XV. 148-2)*

§ En-necmü النجم [*Ar.*]: ... Ve dahi Ülker dedikleri çokum چوقوم yıldızlara derler. *(Terceman. XV. 215 - 2)*

çokuşmak : Üşüşmek, toplanmak.

§ Tekâb تكاب [*Ar.*] : Su üzerine halk çokuşmak چوقشمق. *(Bab. XVI. 2, 75)*

§ Et-teğavi التغاوى [*Ar.*]: Biri birine muavenetle bir kimse üzerine üşüntü edip katleylemek, alâ kavlin şuradan buradan çokuşup چوقشوب üzerine üşüntü eylemek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 894)*

çolpa, (çulpa) : Bön, beceriksiz, âciz, zavallı.

§ El-efik الافيك [*Ar.*] : Hazm ve rüştü ve hile ve fetaneti kalil olan âciz ve çolpa چولپه adama denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 71)*

§ Er'an ارعن [*Ar.*] : Bön, çolpa چولپه ahmak, şaşkın. *(Kam. Os. XIX. 93)*

çolpalık : İşe yaramazlık, sünepelik, bönlük.

§ Kehame كهامة [*Ar.*] : Çöngelik ve çolpalık چولپەلق.
(Bab. XVI. 1, 285)

§ Ruûnet رعونت [*Ar.*] : Bönlük, sünepelik, çolpalık چولپەلق.
(Kam. Os. XIX. 460)

çoluk çolpa : Çoluk çocuk.

§ Çoluk çolpa چلوق چولپه bir nevi aheng-i nâseza ederdi.
(Ev. XVII. 7)

çomak, (çomağ) : Ucu topuzlu sopa, gürz.

Çıkıcak taş ile başı yancılır
Ya çomak چوماق yer ü ya oka sancılır *(Süh. XIV. 238)*

Sen deli çomak چومق direr gibi heman
Dirşürürsün çok mürid şeyh fülân *(Man. Tayr. XIV. 175)*

§ Belik, sadak takınıp, çukal, cevşen geyip, çomak ve sügü götürüp il yattıktan sonra azm-i rah etti. *(Anter. XIV. 2, 225)*

§ Bir at bir kılıç, bir çomak چوماق getirdiler. *(Dede. XIV. 119)*

§ Yüzlerinden od yalınını ve arkalarından zebani çomaklarını چومقلريني men'etmeğe tâkatleri yetmeye.
(Leys. Mu. XV. 24 - 2)

§ ... Yeniçeriyi, Samanlu'dan Hüseyin bin Abdullah başına çomağla چوماغله urup yaralamış idi. *(Sic. B. XV. 7, 50)*

§ ... Buzağu ve ya koyun girse ekine, bir akça vere ve bir çomak چاق uralar. *(Fatih. Ka. XV. 31)*

§ Şıhneyi yeni subaşı eline verdi, yüz ağaç urdu, vâliyi kendi eline aldı kırk çomak چوماق urdu hakkından geldi.
(Ferec. XV. 198)

Çomak elinde azm-i rah etti
Tarlasını görücek ah etti *(Şeyhi XV.)*

Anın let değşürür yatlu huyunu
İtin olmaz çomağ ile چوماغله oyunu *(Güvahi. XVI. 89)*

§ Ellerinde demürden, oddan azîm çomaklar چوماقلر ola.
(Ta. Şahi. XVI. 15 - 1)

§ Hârun (Fir'avn'in) sağında elinde altundan bir çomak چوماق tutardı. *(Mevahib. XVI. 93)*

§ Ellerinde çomaklar چوماقلر, bellerinde nacaklar...
(Letaif. XVI. 81)

§ Serbas سرباس [*Fa.*]: Çomaktır چومقدر ki âlet-i cengtir, yâni gürz. *(Şamil. XVI. 147)*

§ İsfendiyar kendi dahi çomak چوماق darbın yedi kaçtı, Sinob'a düştü. *(Âş. XVI. 104)*

§ Serpas سرپاس [*Fa.*] : Gürz, çomak چماق mânasına.
(Ni'meti. XVI. 381)

§ Gürze گرزه [*Fa.*] : Büyük çomak چوماق ki gürz mânasına.
(Caf. XVI. 128 - 2)

§ Laḫşeş [*Fa*]: tayınmak, kûnam [*Fa*] : otlak
Kûpâl کوپال [*Fa.*] : çomak چوماق, binhend [*Fa.*] : korlar
(Genc. XVII. 40)

§ Durbaş دورباش [*Fa.*] : Çomak چماق ve dayak ...
(Cam. Fa. XVII. 41)

§ Laḫt لحت [*Fa.*] : Dokuz mânası var; 1 - Gürz ve çomak چومق mânasınadır, lâkin bu çomak چومق topuz şeklinde başı demüre kaplu ve dendaneli olur, hûdu ve zırhı pare pare eder deyü vasfederler. Zahiren bozdoğan dedikleridir.
(Bürh. XVIII - XIX. 545)

§ Serpaş سرپاش [*Fa.*] : Çomak چوماق, gürz. *(Kam. Os. XIX. 21)*

çomar : Buynuzsuz koyun.

§ El-kahd القهد [*Ar.*] :... Buynuzsuz olan koyuna denir ki çomar چومار ta'bir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 678)*

çomça : → **çömçe.**

çom çam : Çam kütüğü.

§ Kullap reze ökçe, kıymeti : *26*, çom çam چام چوم adet *7*, kıymeti : *70*; musluk, adet ... *(Sic. A. XVI. 5, 1128)*

çomruk : Tomruk; çöpleri kırılmış, güdükleşmiş süpürge.

Kesildi sağ ayağı kaldı çomruk چمرق
Ne yerde kılsa anı yedi yumruk *(Tennuri. XV. 133)*

çonmak : (Isınmak için) çömelmek, oturmak.

Yolda konacak çağda hep bay evine kon
Yi yimecüğün müftce hem ocağına çon چون
(D. B. XVI. 158)

Üşüyenler gelir ateşe çonar چونر
Susayanlar sudan içüben kanar *(Ab. Na. XVI. 7)*

§ Tefsiden تفسیدن [*Fa.*] : Kızmak ve kızdırmak ve ocağa ısınmak ve depsermek ve güneşe çonmak چونمق. *(Ni'meti. XVI. 15)*

çop : Kalın sopa.

§ Ne can ile çop چوپ urmak dilersin ki...
(Saadet. XV - XVI. 208 - 1)

Çopra : Çorba.

§ Kar üzerinde oturup baharlı ıssı şerbetler ve ıssı çopralar چوپرەلر yeyip yattık. *(Ev. XVII. 12)*

çopur : Sığının yani dağ öküzünün bir çeşidi.

§ Gevezn كوزن [*Fa.*] : Gâv-ı kûhî nev'indendir. Buynuzları ağaç şâhı gibi olur, bu gâv-ı kûhî ki Türkide sığın ve geyik ve Arabide bakar-ül-vahş derler. Birkaç nev'i olur. Ve bir nev'i tağ eteklerinde ağaçlı yerlerde olur, cüssesi âhudan ekber ve şa'ri şitada siyaha mail ve sayfde kırmızı olur, bunun kuyruğu sağîr olur. Türkide ana çopur چوپر derler.
(Bürh. XVIII - XIX. 534)

§ Engütin انكوتين [*Fa.*] : Zend ü pazend lûgatinde bakar-ül-vahş ismidir ki tağ öküzüdür. Enva-ı müteaddidesi vardır, sığın ve geyik ve çopur چوپر gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 82)*

çorlu : Hastalıklı, illetli.

Dünya derdine düşelden beri bu çorlu چورلی gönül
Yakasın tasa elinden devinüp kurtaramaz *(D. B. XVI. 93)*

Olur varlı hemişe eski varlı
Yeni varlı olur kandaysa çorlu چورلی *(Güvahi. XVI. 106)*

§ Ve yüzlerce sair çorlu چورلی hastaları bu şehre gönderip. *(Ev. XVII. 407)*

çotra : Şarap testisi.

§ Kedû nîme کدونیمه [*Fa.*] : Bâde içecek maruf zarftır ki, çotra چوڑه tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 475)*

çotuk : Kütük.

§ Rez رز [*Fa.*] : Üzüm ağacı, kütük yahut çotuk چوتوق, asma. *(Kam. Os. XIX. 427)*

çöğdürmek : İleri doğru fışkırtmak.

§ El-muzgılü المزغل [*Ar.*] : Çöğdürü çöğdürü چوکدری چوکدری işeyici ve kese kese işeyici erkek deve. *(Terceman. XV. 349 - 1)*

§ Fevr فور [*Ar.*] : Azacık su taştan çöğdürüp چوکدرب çıkmak. *(Bab. XVI. 2, 75)*

§ El-hevzele الهوذلة [*Ar.*] : Ve çöğdürüp چوکدروب işemek mâna sınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 381)*

çöğeltmek : → **cöğeltmek.**

çöğen : Çevgân.

Biz'ol meydanda kim oyun savaştır
Ki çöğeni چوکانی kılıçtır topu baştır *(Hurş. XIV. 59)*

§ Et-tabtab الطبطاب [*Ar.*] : Çöğen چوکان ki beğler anınla top oynarlar. *(Ah. XVI. 611)*

çöğür (I) : Ağaç dikeni, çalı.

Ağaçtan inip düştü cühut yola
İgen korkuben gitti yele yele
Batar idi mişede yürür iken
Ayağına gâh çöğür چوکور ü gâh diken *(Sü. XIV. 264)*

çöğür (II) : Bir çeşit telli halk sazı.

§ Sekiz nefer yeniçeri şâirleri başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postları, sinelerinde tabıl vâri çöğürlerin چوكورلرين çalarak... böylece gittiler. *(Naima. XVII - XVIII. 6,46)*

Çalıp almaca mazmun satmanın bazarı germ olmuş
Çöğür چوكور şâirleri tutmuş makam-ı nükte-sencanı
(S. Vehbi. XVIII. 27)

§ Pây-i sütûr پای ستور [*Fa.*]: Çobanlara mahsus bir nevi kerih-us-savt çöğürdür چوكور در ; hayvanat ayağının tırnaklarını oyup içlerini boşaltup kuruttuktan sonra üzerine tahta edüp ve at kılları geçirüp çalarlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 145)*

çökeğen : Çok çöken, her vakıt çöken.

§ El-berk البرك [*Ar.*] : ... ve dahi şol deveye derler ki kesir-ül-bârike ola, yâni çökeğen چوكاكن ola. *(Ah. XVI. 128)*

çökek : 1. Çöküntü, çirk, tortu.

§ Dürd درد [*Fa.*] : Çirk ve çökek چوكك. *(Ni'meti. XVI. 319)*

§ El-kışde لقشدة [*Ar.*] : Yağın tortu ve çökeği چوككى. *(Ah. XVI. 811)*

§ Es-sa'ıt السعيط [*Ar.*] : Çökek چوكك yâni tortu dedikleri ki süci süzüldükte zarfın içinde kalan hâşâktır. *(Kdeb. XVIII. 694-1)*

§ El-ḫalus الخلوص [*Ar.*] : Hulâsa olunan yağın dibinde kalan çökeke چوككه ve tortuya denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 374)*

§ Tâşek تاشك [*Fa.*] : Çâpük ve çâlâk mânasınadır ve kere yağı ve meske mânasınadır. Arabide zübde denir. Bir kavilde nükaye-i mast mânasınadır ki yoğurt alındıktan sonra dibinde kalan çökektir چوككدر, tenavüle salih değildir. *(Bürh. XVIII - XIX. 172)*

2. Çökülerek oturulan yer.

§ El-müsarü المثار [*Ar.*] : Ve yerinden ve çökeğinden چوكه كندن kaldırılmış deve. *(Terceman. XV. 271 - 2)*

3. Tuz ve süt katılmış yoğurt, bir çeşit çökelek.

§ Limişk لمشك [*Fa.*]: Süt ve tuz katılmış yoğurttur ki çökek چوكك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 548)*

4. Batak, bataklık.

§ Şilk شلك [*Fa.*] : Özlü kara balçık ve çökek چوكك yer ki ayak basıcak ayruk çıkamaz. *(Ni'meti. XVI. 438)*

Çökeklerdi çepellik su yatağı
Ki yazın dahi gitmezdi batağı *(Hadidi. XVI. 213)*

§ Ḫılâb خلاب [*Fa.*] : Çirkef ve çökek چوكك. *(Şamil. XVI. 426)*

§ Galîjen غليژن [*Fa*]: Suda ve çökekler چوككلر içinde olan kara balçık. *(Deş. XVI. 271 - 1)*

§ Giderek yolları bir çökeğe چوككه rast gelip öküz ile araba balçığa battı. *(Mevahib. XVI. 709)*

§ Rutubette sabuna müşabih bir arzda gark olur ki Türki dilde çökek چوككك ve batak derler. *(Men. Av. XVI. 205)*

Miz [*Fa.*] : konuk, zib [*Fa.*] : bezek, miv [*Fa.*] : çıbık, jerf ژرف [*Fa.*] : çökek چوككك *(Genc. XVII. 43)*

Hûr [*Fa.*] : güneş ü zehr [*Fa.*] : ağı, nifedür [*Fa.*] : iç ton ağı Kûç bilûçtur [*Fa.*]: yağı, lây لای [*Fa.*]: çökek چوكك dalga : heng [*Fa.*] *(Genc. XVII. 41)*

çökel, (çökül) : Su taşıp çekildikten sonra bıraktığı çamur.

§ Ergene köprüsünün yeri ormanlıktı ve çamur, çökeldi چوكلدى. *(Âş. XVI. 116)*

§ Şilk شلك [*Fa.*] : Çökül چوكل. *(Cam. Fa. XVII. 520)*

çökelek : Tortu, çöküntü.

§ Sa'ıt سعيط [*Ar.*] : Hamr çökeleği چوكلكي. *(Bab. XVI. 2, 217)*

§ Hasere حثرة [*Ar.*] : Desti dibinde kalan bulanık ve çökelek چوكلك. *(Bab. XVI. 2, 163)*

§ Dürd درد [*Fa.*] : Çökelek چكالك. *(Şamil. XVI. 6 - 7)*

çökerilmek : Çökertilmek.

§ Hâbenide خوابنيده [*Fa.*]: Yatırılmış ve uyurtulmuş ve çökerilmiş چوكرلش mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 253)*

çökermek : Çökertmek, çöktürmek, oturtmek.

Çün buları götürdüler saraya
Develerin çökerdi چوكردى bir araya *(Yuz. Şeyd. XIII. 77)*

§ Esirlerin cemi'sini getirip biri biri yanına çökerdiler چوكردلر. *(Anter. XIV. 2, 41)*

§ Dağları nice çökermiştir چوكرمشدر. *(Tebareke. XIV. 23-1)*

§ Kankı münafık sökel olsa inlese, bir devenin dizin bağlayıp çökerüp چوكرب şeşmiş gibidir. *(Güzide. XV. 120)*

§ Görmezler mi deveyi ki nice yaratılmıştır; binmek istersen çökerürsün چوكرورسن, binsen kalkar. *(Cev. Es. XV. 334)*

§ Bu suçluyu halife önünde çökere چكره ve boynun ura. *(Kab. XV. 132)*

§ Biz buları cehennemin çevresinde çökerüp چوكارب hazır kılısarız. *(Leys. Mu. XIV - XV. 7 - 2)*

§ Ol kişi eyitti : Deveyi kanda koyam. Delle eyitti : Şunda çöker چوكر ko, dursun. *(Ferec. XV. 504)*

§ Taş üstüne çökerseler چكرسلر çökmek gerek. *(Hay. XV. 47)*

§ Hazreti İmam emretti develeri çökerdiler. *(Saadet. XV - XVI. 146 - 2)*

§ Habâniden خوابانيدن [*Fa*]: Yatırmak ve çökermek چوكرمك ve uyutmak. *(Şamil. XVI. 319)*

§ İnaḫ اناخ [*Fa.*] : Deveyi çökermek چوكرمك. *(Ni'meti. XVI. 100)*

Dir evvel ıh derler çökerürler چوكررلر
Yükünü çöktüğü vaktın ururlar *(Güvahi. XVI. 52)*

§ Heman-dem bana, onu çöker deyü emreyledi, çökerdim. *(Şevahid. XVI. 198)*

§ Mümâhaza ماحظة [*Ar.*]: Buğur yüğürmek için dişi deveyi çökermek چوكرمك. *(Bab. XVI. 1, 330)*

§ Elleri bağlı, ciğerleri dağlı divan sahnında çökerdiler ki boyunların uralar. *(Câm. Na. XVI. 52)*

Çökerdiler چوكرديلر dizi üstüne anı
Gözün bağladı bir nice zebani *(Şeh. Ş. XVI. 175)*

§ Ebrek-el-cemel ابرك الجمل [*Ar.*] : Deveyi çökerdi. *(Aks. XVII - XVIII. 1, 371)*

§ El-ibrâk الابراك [*Ar.*]: Deveyi çökermek چوكرمك mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 73)*

çök etmek : Çökmek.

§ Deve çök edüp چوك ايدوب zemin üzerine sinesini vazetse darabe biciranihi derler. *(Aks. XVII - XVIII. 1-503)*

çök ettirmek : Çökertmek, çöktürmek.

§ İnaḫ-el-bair اناخ البعير [*Ar.*] : Deveyi çök ettirdi چوك ايتديردى ki ıhardı ta'bir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 2, 387)*

çöksü : Bir şeyin kımıldamasını önlemek için kullanılan ağırlık, baskı, çivi.

Yer çalkandı durmadı bir dem karar kılmadı
Yüce yüce dağları Hak çöksüler چكسولر eyledi *(Yunus. XIII - XIV. 120)*

§ Ey gökleri direksiz turguran ve yerlere dağları çöksü چكسو kılan. *(Anter. XIV. 671)*

Çöksü چوكسو kıldı dağları Hak bu yere
Tâ ki bu yer dölene kaim dura *(Ga. XIV. 433)*

§ Ol yüce dağları yere çöksü چوكسو kıldı. *(Fütuh. XIV. 581)*

§ Ol Allah hakkiyçün ki yerleri yarattı ve dağları ana çöksü چكسو kıldı. *(Anter. XIV. 2, 80)*

§ Bıraktı yirde çöksü چكسو olmak için dağları. *(Cev. Es. XV. 122)*

§ Çıkardı ol yerden bınarları otlakları ve dağları çöksü چوکسو eyledi. *(Cev. Es. XV. 324)*

§ Ve dağları çöksü چوکسو itmedük mü siz rahat olmak içün. *(Cev. Es. XV. 324)*

§ Dağlar ol evin çöksüleri چکسولری ola, yâni çivileri ola. *(Ta. Şahi. XVI. 41 - 2)*

çök urmak : Diz çökmek, dize gelmek.

Ayağı yine çünkü doldurdu ol
Süheyl'in ileyinde çök urdu اوردی چوك ol *(Süh. XIV. 109)*

Göğüs gerip kağan aslan bigiler
Şaha karşı çök urdular ردیلر چوك seraser *(Hurş. XIV. 61)*

§ Ol fili önlerine bıraktılar, amma her kaçan ki Harem tarafına sürerlerdi ol fil gitmezdi, çök ururdu. *(Şevahid. XVI. 41)*

§ Zanû-yi edep üzere çök urup وروب چوك oturmuşlar idi. *(Rahat. XVI. 136)*

İnip rahşinden i'zaz ile derhal
Çök urdu وردی چوك bir yere çün Rüstem-i Zâl *(Lârendi. XVI. 142)*

§ Mukabele-i padişahta serfürû edüp oturmuştu ve makam-ı hizmette el kavşurup çök urmuştu ورمشدی چوك.
(Şeref. XVI. 156)

çökül : → **çökel.**

çöl : Çörçöp.

§ Ḫas خس [*Fa.*] : Lisan-ı Farısıde bîmenfâat ota da ıtlak olunur. Türk dilinde andan çöl چول ile tâbir olunur. *(Deka. XVI. 13 - 1)*

çölmeğe urmak : Çömleğe, tencereye koymak.

§ ... Avratına eyitti : çölmeğe urgıl اورغل چولمکه didi, çölmeğe urdı avrat bişirdi, diledi kim çanağa kortara yiyeler. *(Tez. Ba. XV. 73)*

çölmek : Çömlek.

§ Sahtiyan yonuldusunu alalar bir çölmeğe چلمکه koyalar ağzını gil-i hikmetle dutalar. *(Yadigâr. XIV. 77-2)*

Gerek kim kıla mekrin çölmeği چلمکی cûş
Verevüz bunlara biz hâr ü hargûş *(Işk. XIV. 227 - 2)*

§ Pes Yunus bir çölmekci چلمکجی kişiyi konuk edindi. *(Enb. XIV, 868)*

§ Yeni eyü arpayı ısladalar, döğeler, kabın çıkaralar ve çölmek چلمك içinde nerm kaynatalar. *(Edviye. XIV. 6)*

§ Düğün evin bilmezsin, çanak, çölmek چولمك taşırsın. *(Hamza. XIV - XV. 12, 87)*

§ Biraz sakız biraz öd biraz sandal katup yenice çölmeğe چولمکه koyalar. *(Mü. Şi. XIV - XV. 18 - 1)*

§ ... Odların söyündürdü, çölmeklerin چولمکلرن başı aşağa ahtardı. *(Leys. Mu. XIV - XV. 146 - 2)*

§ Havadan bir kuş geldi, bir deste soğan, ayırdılanmış, çölmeğe bıraktı. *(Tez. Lâ. XV. 115 - 2)*

§ Bir pîr gölükle çölmek چولمك ve bardak yükledüp gelirdi. *(Ferec. XV. 517)*

§ Yavaş od ile pişirêler yeni çölmekte چولمکده ve yahut kalaylı bakır kapta. *(Akr. XV. 47)*

§ Mezkûr Çelebi'nin Hısar içinde olan evlerinin birisi içinde çölmekle gömülü filori vardır. *(Sic. B. XV. 5, 26)*

Çölmek چولمك demiş dibim altun, kaşık demiş girdim çıktım. *(Ata. XV. 27)*

Kıdr قدر [*Ar.*] ile dîk ديك [*Fa.*] in adı çölmek ise چلمکسه
Gûz [*Fa.*] ile gûze [*Fa.*] adıdır : bardak *(Uc. Gar. XV. 50)*

Taşdığı demde koyucak yağa ap
Yağ dahi çölmek چولمك dahi olur harap *(Ruşeni. XV. 116)*

§ Çölmek چلمك verdi ki aş bişireler. *(Hay. XV. 65)*

§ Dâş داش [*Fa.*] : Kireç ve çölmek furunu ve çölmek balçığı. *(Miftah. XV. 81)*

§ El-galeyanü الغليان [*Ar.*] : Çölmek چولمك kaynamak. *(Terceman. XV. 112 - 2)*

§ ... Çölmekçi, meclis-i şer'de Mustafa bin Ali mahzarında takrir-i meram kılıp ... *(Sic. K. XVI. 8, 190)*

§ Oğlağı boğazladım ve çölmeğe koydum. *(Şevahid. XVI. 101)*

§ Dîk ديك [*Fa.*] : Çölmek چولمك. *(Caf. XVI. 61 - 2)*

§ Utre اطره [*Ar.*] : Ok kezine ve ağzına sarılan sinir ve kan ile karışmış kil ki anunla çölmek چولمك sınığı onarırlar. *(Bab. XVI. 1, 125)*

Saçı sehharının her demde ey han
Büğüsü çölmeği چولمكی çâh -ı zenahdan *(Veyse. XVI. 127 - 2)*

§ Ateş üstünde bir çölmek چولمك kaynar. *(Tibr. XVI. 93)*

§ Dîk ديك [*Fa.*] : çölmek چولمك ve horus. *(Şamil. XVI. 169)*

Silerler bir gün anın da çapağın
Bulur kanda ise çölmek چولمك kapağın *(Güvahi. XVI. 93)*

§ El-kadih القديح [*Ar.*] : Çölmekte چولمكده bâki kalan şorba. *(Kdeb. XVIII. 339 - 1)*

§ Patile پاتيله [*Fa.*]: Mutlaka tencere ve çölmeğe چولمكه ve hassaten helvacıların ağzı yayvan ve büyük bakır kazanlarına denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 139)*

çölmek kaynatmak : Tahrikât yapmak, fesat çıkarmak.

§ Bu kez kendüler çölmek kaynatmağa چلمك قينتمغا başlarlar. *(Fütuh. XVI. 32)*

çölmek urmak : Yemek pişirmek için ocağa tencere koymak.

§ Hiç ol gecede çölmek urup چولمك اوروب aş bişirmek kayısın yemediler. *(Leys. Mu. XV. 34 - 1)*

çömçe, (çomça) : Kepçe.

§ İştiyak odunu altında yandurasın, ihtiyat çömçesiyle suvarasın. *(Yüz. Ha. XIV. 124)*

§ Bir çömçe چمچه süt içinde kaynatasın amma kalan aşlar gibi çok kaynatmayasın. *(M. Na. XV. 18)*

§ Ol hamırı erişte biçesin, bir çomça چمچه süt içinde kaynatasın. *(M. Na. XV. 18 - 1)*

§ On iki şiş, zili, kalı, iki çomça چوچه... *(Sic. K. XV. 1, 365)*

§ El-ıktidahü الاقتداح [*Ar.*] : Çomçayle چوچايله ve kaşıkla çalıp aş almak. *(Terceman. XV. 108 - 2)*

§ Üç demir çömçe, bir tepsi, bir ayaklı tas....
(Sic. K. XVI. 3, 93)

§ Kudha قدحة [Ar.]: Bir çomça چوچه şorba ki iki kişiye yeter.
(Bab. XVI. 2, 270)

§ Kefceliz كفجليز [Fa.] : ... Ve çömçe چمچه ki aş kotarırlar ve karıştırırlar. *(Caf. XVI. 131 - 1)*

§ Temaşacılara çömçe çömçe boza bezlederler.
(Ev. XVII. 660)

§ Kefçeliz كفچليز [*Fa.*] : Çomça چوچه ki aş kortarırlar.
(Nuh. Tuh. XVII. 87 - 2)

çömelez : Kısık.

§ El-ahvasu الاحوص [*Ar.*] : Bir gözü kiçirek ve bir gözü dar ve kısık ve çömelez چوملاز . *(Terceman. XV. 28 - 2)*

çönge, (çöngi) : Zayıf, kuvvetini kaybetmiş, vazifesini yapamaz hale gelmiş, küntleşmiş.

§ Mire sakalcığı ağca, gözceğizi çönge چونكه koca ...
(Dede. XIV. 81)

§ Künd كند [*Fa.*]: Çönge چونكه ki kılıç ve bıçak kesmez ola.
(Miftah. XV. 124)

§ ... Aruk olmaya, igen gayet semiz olmaya, çönge چنكه bıçağ ile boğazlanmış olmaya. *(Hazain. XV. 30 - 2)*

§ Tîz'in mânası nafizdir, Türkide ana geçer derler, mukabili künddür, nufûzu yok mânasına, ki Türk ana çönge چونکه der, Türki dilde andan geçmez ile tâbir ederler.
(Deka. XVI. 51 - 2)

§ El-fesafis الفسافس [*Ar.*] : Kesmez, çönge چونکه kılıç.
(Ah. XVI. 763)

§ İmam Şâfii demiş : Tatlı, keskin kılıcı çönge چونکه eyler.
(Cam. Na. XVI. 99)

§ Künd کند [*Fa.*] : Çönge چونکه bıçak. *(Şamil. XVI. 502)*

§ Fesfas فسفاس [*Ar.*] : Katı çönge چونکه kesmez olan kılıç.
(Bab. XVI. 1, 144)

§ Kille, kelûl کله و کلول [*Ar.*] : Gözün nuru bulanmak ki çönge tâbir olunur. (*) *(Aks. XVII - XVIII. 2 - 238)*

(*) Bu izah ile "çöngelmek" tarif edilmiş oluyor. "Çönge" nin tarifi "nuru bulanık göz" olacaktır.

§ El-kelil الکلیل [*Ar.*]: Hîre göze ve kesmez âlete denir. Türkide ol göze çöngi چونکی ve donuk tâbir olunur, basarı zaif ve fersiz olur, her nesneyi vâki hâl üzere görmez, yahut yakından bir gûne ve ıraktan bir gûne göre. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 340)*

çöngelemek : → **çöngeltmek.**

çöngelik : Kesmezlik, küntlük.

§ Kadam قضم [*Ar.*] : Kılıç ve dişde olan yarık ve gedik ucundağı sınıklık ve çöngelik. *(Bab. XVI. 1, 467)*

§ Kehame کهامة [*Ar.*] : çöngelik چونکهلك ve çolpalık.
(Bab. XVI. 1, 285)

§ Kündî کندی [*Fa.*] : Çöngelik چونکهلك. *(Şamil. XVI. 256)*

çöngelmek : 1. Zayıflamak, kuvveti kaybolmak, görevini iyi yapamaz hale gelmek, körleşmek.

§ Kara kıyma gözlerim çöngelmeseydi چونکلمسیدی. *(Dede. XIV.)*

Ey gamzeleri dönme vü çöngelme چونکلمه berü gel
Yüzün ile alnunu bana şems ü kamer kıl *(Kadı. XIV. 392)*

§ ... Sürme çekeler, çöngelmiş چنکلمش gözlere cilâ vere. *(Edviye. XIV. 2)*

§ Göze sürme çekeler, çöngelmiş چکلمش gözlere cilâ vere. *(Mü. Şi. XIV - XV. 42 - 1)*

§ El-külûlü الکلول [*Ar.*] : Kılıç ve bıçak çöngelip kesmez olmak... ve dahi göz çöngelip چونکلب katı görmez olmak. *(Terceman. XV. 195 - 1)*

Meğer şimşirin anın gün çaluptur
Ki tığ-ı Mihr böyle çöngelüptür چونکلبدر *(Mih. XV. 234)*

§ El-hasir الحسیر [*Ar.*] : Yorulmuş ve açılmış çöngelmiş چونکلمش ve zaif. *(Ah. XVI. 298)*

§ Bakr بقر [*Ar.*] : Kişinin gözü beleri kalıp nesneyi bakıp görmemek ve göz nuru çöngelmek چونکلمك ve katı yorulmak. *(Bab. XVI. 1, 21)*

§ İstihsâr استحسار [*Ar.*] : Yorulmak ve çöngelmek چونکلمك. *(Bab. XVI. 1, 8)*

Çalıştılar şu denlü kim cedelden
Kılıçlar çöngelip چنکلب kaldı amelden *(Lârendi. XVI. 155)*

§ Okları tükendi kılıçları çöngeldi چونکلدی. *(Âş. XVI. 125)*

§ El-ḫasem الخصم [*Ar.*]: Külünk dedikleri âlet çöngelüp چونکلوب yassılanmak. *(Kam. XVIII. XIX. 3, 338)*

2. (Diş hakkında) kamaşmak.

Yimekten ardı çöngeldi چنکلدی diş ağız
Sinirmeklikten oldu mi'de âciz *(Işk. XIV. 262 - 2)*

§ Ed-daras الضرس [*Ar.*] : Diş çöngelmek چونکلمك yâni kamaşmak. *(Ah. XVI. 605)*

çöngeltmek, (çöngelemek) : Zayıflatmak, gücünü kırmak, körletmek.

§ Hezm هزم [*Ar.*] : Düşman leşkerini sımak ve çöngeltmek چونکلتمك. *(Bab. XVI. 2, 479)*

§ Hezimet هزيمة [*Ar.*] : Leşkeri ve düşmanı sımaklık ve çöngelemek چونكلمك. *(Bab. XVI. 2, 360)*

§ El-iklâl الاكلال [*Ar.*] : Çöngeltmek چونكلتمك ve yuvarlatmak ve havale etmek. *(Ah. XVI. 84)*

çöngi : → **çönge.**

çöngül olmak : Zayıflamak, kuvveti kaybolmak.

§ Fecr فجر [*Ar.*] : Göz nûru çöngül olmak چونكل اولق. *(Bab. XVI. 2, 74)*

çöp çör : çörçöp.

§ Ḫas خس [*Fa.*] : Çöp çör چوپ چور. *(Sıh. Ac. XV. 32 - 2)*

çöpe saymamak : Çöp kadar değer vermemek.

Anda kim bir çöpe saymazlar چوپه صيمزلر canı
Kimdürür varıp okuyan fermanı *(Man. Tayr. XIV. 148)*

Ne hoştur hali şol meczub-ı aşkın
Çöpe saymaz چوپه صيمز vücud-ı kâinatı *(Tazarru. XV. 124)*

İşidilmez o yerde kethudalık
Çöpe sayılmaz anda padişalık *(Tazarru. XV. 124)*

çöp kapan : Kehlibar.

§ Kehrubâ كهربا [*Fa.*] : Çöp kapan چوپ قپان boncuk. *(Caf. XVI. 135 - 1)*

çöpten çelebi : Gayet zayıf ve sıska adam.

§ Ed-dava الضوى [*Ar.*] : Bir kimse hilkaten ya hüzalen ince ve çelimsiz hıra ve arık olmak mânasınadır ki çöpten çelebi چوپدن چلبى tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX . 3, 861)*

çöp tutuşmak : Birbirlerine küstüklerini belgelemek için bir çöpü karşılıklı tutup kırmak.

Müjeden merdümek-i didelerim çöp tutuşur چوب طوتيشور
Mekteb-i gamda görün ol iki oğlan çekişür *(Âli. XVI. 88)*

çöpür : Keçi kılı.

§ Püjmûy پژموى [*Fa*] : Çöpür چوپر. *(Ni'meti. XVI. 178)*

§ Büzmûy بزموی [*Fa.*] : Çöpür چوپر . *(Caf. XVI. 27 - 2)*

çöpür alaca : Benek benek karışık (renk).

§ El-müvella'u المولع [*Ar.*] : Rengi çöpür alaca چور آلجه olan nesne ve gövdesi çöpür alaca olan at ve adam. *(Terceman. XV. 192 - 2)*

çörcüğez : Çörçöp kırıntısı.

§ Ḫasek خسك [*Fa*] : Çörçügez چورچكز . *(Cinas. XVI. 41 - 2)*

çöreğinde çiği olmamak : İşinde hilesi bulunmamak.

Kamer gibi yüzüm ak alnım açuk
Güneş gibi çöreğimde çiğim yok چورا كده چيكم يوق
(Yuz. Şems. XVI. 269)

çörek : Değirmi ekmek.

§ ... Abdullah bunu gördü eydür ey kul sana etmek ne kadar yeter günde ? Eydür üç çörek چورك verürler, dedi. *(Yüz. Ha. XIV. 141)*

Bize çok baha demeğe utanır
Çörek چورك pişirin kızmış iken tenur
Ki fursat demi âdemiden kaçar
Bulut gölgesi gibi tizcek geçer *(Süh. XIV. 200)*

Kimi dâne diler kimisi zerde
Kimi çörek diler kimisi kirde *(Tazarru. XV. 121)*

§ A'lâ beyaz buğday unundan yağla, bademle, zağferan birle nefis çörekler چوركلر pişirip getirdi. *(Bektaş. XV. 204)*

§ Beksümet ve çörek چورك.... *(Sic. B. XV. 9, 137)*

§ Segârû سكارو [*Fa.*] : Çörek ve boğaça. *(Ni'meti. XVI. 388)*

§ Segârû سكارو [*Fa.*]: Çörek چورك ve poğaca. *(Şamil. XVI. 456)*

§ El-kurs القرس [*Ar.*] : Küliçe ve çörek چورك. Güneş cirmine dahi kurs-ı şems derler. *(Ah. XVI. 800)*

O kim yir çöreğini چوركينى başka zâhir
Dişiyle kaldırır dengini âhir *(Güvahi. XVI. 27)*

Baktı tennurun içi dolmuş çörek چورك.
Az kalmış yanmağa acır yürek *(Zehr. XVI. 175)*

§ ... Ca'fer'in çöreği چورک ham ve yağsızdır.
(Sic. A. XVI. 1, 148)

§ Kursa قرصه [*Ar.*] : Gömeç çöreği چورک ve külçe.
(Müntehab. XVII. 75 - 2)

§ ... Ve kurs aslında hubz-ı müdevver mânasınadır ki Türkide çörek tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 39)*

çörlen : Su oluğu, çörten.

§ Navdan ناردان [*Fa.*] : Çörleñ چرلك. *(Cam. Fa. XVII. 76)*

çörmük : Kaplıca.

§ ... Nam kimesnelerle gelip çörmükte چورمکده bir mıktar karar idüp... *(Sic. K. XVI. 7, 19)*

çöz, (çöz yağı) : İşkembe ve bağırsağı kaplıyan yağ tabakası.

§ Esrüb اثرب [*Ar.*]: Bağırsak yağları ki ana çöz yağları چوز یاغلری derler. *(Bab. XVI. 1, 62)*

§ Bâşane باشانه [*Fa*] : İç yağı ve çöz yağı چوز یاغی ve saçılmış nesne. *(Ni'meti. XVI. 119)*

§ Bâşane باشانه [*Fa.*] : Çöz yağı چوڒ یاغی. *(Şamil. XVI. 390)*

§ El-asel العثل [*Ar.*] : Koyun kısmının işkenbesini ve bağırsaklarını ihata eden yufkaca yağa denir ki çöz چوز tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 279)*

§ Es-serb الثرب [*Ar.*] : Şol zar gibi yufka iç yağıdır ki işkenbeyi ve barsakları ihata eder, çöz چوز tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 81)

çözelendürmek : Akıtmak.

§ Hammama koydukca bir ıbrık su tuta gireler kim ol suyu kaynatmış olalar... Başına anul anul ol ıbrığın lülesinden çözelendüreler چزلندرلر şöyle ılıcak ola kim eli korkutmaya.
(Hazain. XV. 13 - 1)

§ Hammama girip başına ılıcak su çözelendürüp چزلندرب dökmek, bedenine badem yağın dürtmek, az az hareket etmek...
(Hazain. XV. 19 - 2)

çözgü : Çulhaların üzerine ip sardıkları dolap.

§ Sedat سداة [*Ar.*] : Arış ve çözgü چوزگ . *(Bab. XVI. 1, 210)*

§ Esâbi اسابی [*Ar.*] : Gerilmiş arış ve çözgü چوزگ .
(Bab. XVI. 2, 570)

§ El-misdat المسداة [*Ar.*] : Çözgü چوزگ dedikleri ağaçlardır ki bez çözmek, yâni arışını düzmek anda nizam bulur, ba'dehu destgâha vaz' ve argacını tokurlar ve ol çözgüye Türkçe çağ dahi derler. *(Kdeb. XVIII. 63 - 1)*

çöz yağı : → **çöz.**

çuka : Çuha.

§ Gelincik çarşısında bir dükkândan iki çuka چوقا kaftan ve bir heğbe aldım. *(Sic. B. XV. 5, 17)*

§ Elinde bir neftî çuka چوقه kaftan ve bir yorgan ve bir ...
(Sic. B. XV. 4, 409)

§ Yeniçeri taifesine her yıl beşer zira' çuka چوقه ve ... versinler. *(Kanun. Os. XVI. 27)*

§ Bir kimesne bağ ölçmek murat itse evvelâ gerektir ki... otuz zira' bir ip eyleye ve dokuz yerde biri kızıl ve biri yeşil çuka parçalarıyla nişan eyleye. *(Os. Kanun. XVII. 3)*

§ Birden bire kal'a misâl bir kalyon gördüler ki çuka چوقه yüklenmiş tâcir gemisi idi. *(Tuh. Ki. XVII. 23)*

§ Elvan çukalara چوقەلرە kaplı nâfe ve boğaz ve çalkafa ve beyaz dikü dört adet ferve-i giran-baha-yi dilcû...
(Sûr. XVIII. 39)

çukal, (çokal, çukar) : Eskiden savaşta atlara giydirilen zırhlı örtü ki bir çeşidini savaşçılar da giyerlerdi.

Çukal چقل cevşen aşkın oduna döymez
Oku cana batar katı yâlıdır *(Yunus. XIII - XIV. 315)*

Ki yindek süci içmek erlik değil
Çukaldır چوقالدر erin tonu derlik değil *(Süh. XIV. 289)*

Silâhın, çukalın چوقالن yatın, yarağın
Düzenin, buyruğun hükm ü yasağın *(Hurş. XIV. 62)*

§ Birbiri üstüne iki kat çukal چقال giydi, hem iki kılıç takındı. *(Si. Da. XIV. 714)*

§ Belik, sadak takınıp, çukal چوقال, çevşen geyip, çomak ve sügü götürüp... *(Anter. XIV. 2, 225)*

Gey bahadırlar idi kavm-i Semud
Arkalarında çukal چقال elde amûd
(Melhame. XIV - XV. 152 - 2)

§ Bergüstüvan برکستوان [*Fa.*]: At çukalı چقل. *(Sıh. Ac. XV. 53-1)*

§ Cevşen جوشن [*Fa.*] : Çukal چقل. *(Sıh. Ac. XV. 54 - 2)*

Taşra kâfir çıktı atlar kişneşür
Yalabır ışık, çukallar حوقالر çığşaşur *(Enveri. XV. 48)*

§ Kajâgend مژ کند [*Fa.*]; Çukal چوقل, panmuklu kaftan ki ceng gününde giyerler. *(Miftah. XV. 114)*

Zemherir oku havanın cevşenin deldi geçer
Çün çukalum چوقالم yok sığındım işte kalkanım sana
(Dâi. XV. 114)

§ ... Biri birine bir deri ile berkinmiştir, taş yanından biri birine bingeşmiştir şol gön çukala چوقاله benzer. *(Hazain. XV. 55 - 2)*

Geyürdüm ben dahi cevşen zirihler
Çukal حوقل pulât ışık bağlap girihler *(Çeng. Dâi. XV. 240)*

§ Yâ Ebâhanife, dünya düşman evidir. Düşman busudadır, çukalın eğninden çıkarma. *(Tuh. Le. XV. 289)*

§ Pes Resûl Aleyhisselâm gerü katırına bindi, iki kat çukal چوقل giydi, mübarek elini çukal yakasından çıkarup... *(Leys. Ar. XV. 203)*

§ Et-ticfafü التجفاف [*Ar.*] : Çokal چوقال ki cenk gününde ata giydirirler. *(Terceman. XV. 173 - 2)*

Görüp sultan buların yâl ü bâlin
Işığın, cevşenin, atı çukalın *(Hadidi. XVI. 246)*

§ Kebr کبر [*Fa.*] : İki mânaya gelür... Saniyen çukal چوقال ki savaş gününde giyerler. *(Caf. XVI. 186 - 2)*

§ Ḫaftan خفتان [*Fa.*] : Çukal چوقال ve cevşen. *(Şamil. XVI. 198)*

§ Kecim کجیم [*Fa.*] : Çokal چوقال ki cenk ve harp gününde ata giydirirler. *(Deş. XVI. 236 - 1)*

§ Et-ticfaf التجفاف [*Ar.*] : Çukal چوقال ki cenk gününde giyerler. *(Ah. XVI. 163)*

§ Kebr کبر [*Fa.*] : Lûgat-i müşterekedir, çokal چوقال mânasına da gelür. *(Deka. XVI. 140 - 1)*

§ Kejâgand کژآغند [*Fa.*] : Çokal چوقال ki cengîler ceng gününde giyerler. *(Cinas. XVI. 48 - 1)*

§ Dünya düşman evidir. Düşman pusuda olucak çokalıñ چوقالك eğninden çıkarma. *(Ta. Şahi. XVI. 99 - 2)*

§ Cevşen [*Fa.*] : Çukal چقال. *(Nuh. Tuh. XVII. 151 - 2)*

Cevap : Pâsih [*Fa.*], sinildir : âjuh [*Fa.*], yanağa de : ruh [*Fa.*], çokal چقال : cevşen جوشن [*Fa.*] *(Genc. XVII. 63)*

§ Dir' درع [*Ar.*] : Çukal چقال ve demür gönlek. *(Müntehab. XVII. 37 - 1)*

§ Ticfaf تجفاف [*Ar.*], bergüstüvan برکستوان [*Fa.*] : Cenk gününde ata giydirirler ve çukal ve kecim tâbir ederler. *(Aks. XVII - XVIII. 2, 199)*

§ Bergüstüvan برکستوان [*Fa.*]: Ata mahsus giyimdir. Cenk günlerinde atlara giydirirler ve dilâverler dahi giyerler, çukal چوقال ve kesme ve yancık derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 111)*

§ Savis ساویس [*Fa.*]: ... Ve ol pamuklu sevbe denir ki, cenklerde zırh altında giyilir, çukar چوقار tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 336)*

§ Bergüstüvan برکستوان [*Fa.*]: Hayvana, ata mahsus bir nevi zırhlı örtü idi ki vaktiyle cenge çıkılacağı zaman kullanırlar ve Türkçede çukal چوقال, kesme, yancık tâbir ederler idi. Bunun bir nevini cenkçi askerler, dilâverler dahi iktisâ ederlerdi. Muahharen hayvana örtülen cicim ve çukala da bu isim verilmiştir ... El-yevm çukala da çuval diyoruz. *(Kam. Os. XIX. 134)*

çukar : → **çukal.**

çukundur : → **çükündür.**

çukur : Mezar.

Bunda şişkinliği ko ey ululuğa güvenen
Leş olucak çukuruñda چوقرکده şişe bildiğince şiş
(D. B. XVI. 99)

çukurcaklı : Oyuk, çukuru olan.

§ Kutube قطبه [*Ar.*] : Değirmen tucunun altına konan çukurcaklı چقورجقلی demür ki ana yengeç derler. *(Bab. XVI. 2, 274)*

çulfa : Çuhla.

Anda oldum bir çulfanın çırağı
Çıkrığım kırıldı masra sararken *(Saz. Kâmil. XVII. 390)*

çullara komak : Çul giydirmek, perişan hale sokmak.

Ahbabını ne çullara kor چوللره قور âkıbet göre
Hiç şeyhe rint tapşıra mı ihtiyarını *(Atai. Ha. XVII. 74)*

çulpa : → **çolpa.**

çultar : At örtüsü, eyer örtüsü.

§ Çuka avara kaba : *50*, çultar چل‌تار : *40*, çizme : *40*...
(Sic. B. XVI. 13 - 14, 92)

§ Cüleyl جليل [*Fa.*]: Perde ve sitare mânasınadır ve mahfe ve tahtırevan örtülerine ve at çultarına چولتارینه dahi denir.
(Bürh. XVIII - XIX. 206)

çumara : → **çımara.**

çükündür, (çukundur) : Pancar.

§ Sirke ile turp ve hardallu çükündür چکندر turşusu gibi; bunları bile yiyeler. *(Yadigâr. XIV. 5 - 1)*

§ Çükündürü veya pazıyı doğrayalar. *(Yadigâr. XIV. 26 - 1)*

§ Çükündür چکندر suyu ile ezip buruna tamzırsalar, göze su indiğine fayda ede. *(M. Bay. XIV. 50 - 2)*

§ ... Benim tığım taşa inse, iğne muma iner gibi eser ider. Kız eyitti : Senin tığın pişmiş çukundura چوقوندور dahi eser itmez hiç okun bûriyadan geçmez. *(Ferec. XV. 245)*

§ Çükündür چکندور yaprağı üzerine tılâ edeler. *(Akr. XV. 447)*

Kenep: kınnap [*Ar.*] , çükündür چکندر: sılk سلق [*Ar.*] tır, sum [*Ar.*] :

Sarımsah, ne basal [*Ar.*] : soğan oluptur *(Uc. Gar. XV. 37)*

§ Ebumüslim heman yerinden sıçradı, aşağadan yukarı ana bir kudret teberin eyle urdu biçilmiş çükündür چکوندر gibi ol taş iki pare oldu. *(Müslim. XV. 6, 61)*

§ Tohm-ı çükündür چکندر kıyye : 4,5. *(Sic. B. XV. 6, 37)*

§ Çuğundur چغندر [*Fa.*]: Çükündür dedikleri kızıl kızıl yumru nesne ki turşu ederler. *(Caf. XV. 44 - 2)*

§ Es-sılku السلق [*Ar.*] : ... Ve dahi çükündür ki yerler. *(Terceman. XV. 406 - 2)*

§ Çuğundur چغندر [*Fa.*] : Be-mâ'ni çükündür چوکندر. *(Ni'meti. XVI. 244)*

§ Bundan akdem mezbure yüz seksen akçalık çükündür چکندر ve turp vermiş idim, akçasın talep iderin. *(Sic. A. XVI. 2, 980)*

§ Çükündür چوکندر turşusu satanların kaşık kaşık kanın içeler. *(Zati. XVI. 702)*

§ Çuğundur چغندر [*Fa.*] : Çükündür چکندر. *(Şamil. XVI. 596)*

çünki : 1. Madem ki.

Çünki چونکه efganındır ey Cem tas-ı aşkı çınratan
Râz-ı aşkın sakla kim fâş eder ol avaz-ı tas *(Cem. XV. 95)*

Çünki beni derunundan sevmezdin
Evvelden yüzüme gülüp neylerdin
(Saz. Âşık Ömer. XVII. 215)

Çünki güzel gönül alıp gidersin
Hoşça tut yanında mihmanın olsun
(Saz. Âşık Ömer. XVII. 211)

Çünki Kâ'b ibni Züheyr'in günehin affettin
(Nabi XVII - XVIII. 11)

Sevdiğim cemalin çünki چونکه göremem
Çıkmasın hayalin dil-i şeydadan *(Nedim XVIII. 14)*

Çünki atamızdır Hazreti Âdem
Sonumuz hâk ile yeksan demişler
(Saz. Lûtfi. XIX. 562)

2. Ne vakıt ki, vaktâ ki

§ Meraḫ مرخ [*Ar.*] : Arap diyarında bir ağaçtır, çünki چونکه biri birine sürerler od çıkar. *(Caf. XVI. 155 - 2)*

çünkim : Çünkü.

Âsafâ emrine râm olsa acep mi ins ü can
Sendedür çünkim چونکم Süleyman-ı zamanın hâtemi
(Aşki. XVI. 66)

çürüntü : Çörçöp, süprüntü, döküntü.

§ Husafe حسافة [*Ar.*]: Yabana atılacak çürüntü چورندی ve gümüş borası. *(Bab. XVI. 1, 166)*

D

dabaka : Tabaka, kat.

§ Kim ki yedi yıl müezzin olsa cehennemin yedi dabakasından دبقسندن azat olur. *(Zad. XVI. 65)*

dad : Tat, kèzzet.

§ Uyanıcak ağzının dadı دد eyü ola. *(Hazain. XV. 21-1)*

§ Saz suyu dahi yaramazdır, hususâ kim dadı داد ya rengi ya kokusu ayruksımış ola. *(Hazain. XV. 32-2)*

§ ...Dadı tatlı gerek, zira, sağ süt oldur kim iyi kandan olur, ıyi kanın dadı دادی tatlıdır. *(Hazain. XV. 11-2)*

dadırmak, (dadurmak, tadırmak, tadurmak, tatırmak) : Tattırmak.

Gehi gösterir şefkat ü gâh kahr
Gehi dadurur دادورر şekker ü gâh zehr *(Süh. XIV. 173)*

Ağıza gör nice nimet yedirir
Göz dimağa nice lezzet dadırır دادرر *(Ga. XIV. 150)*

Dediren bendeven her padişaye
Dadurun ددرن ni'meti cümle gedaye *(Işk. XIV. 3-2)*

Sıddik kim tadırdıñ طدردك anın kalb-i hulkuna
Her hân-ı nimeti ki, sana kıldı Hak atâ *(Şeyhi XV. 6)*

§ Âlem-i gaybtan gelen ilhamları zevklerin envaiyle canları dimağına tatırdılar طاطردیلر . *(Müz. XV. 21)*

§ "Elestü" meclisinde her kime tadurduñsa طدوردكسه şimdi ol bîhuştur. *(Tazarru. XV. 128)*

§ Biz anlara ol dünyada sehil azaplardan dahi taduravuz طادراوز, kılıç altında ölmekler ve dahi kahıt ve kızlık ve açlık gibi. *(Leys. Mu. XV. 143-2)*

Hakı sev, Hak sevenlerden tulundurmaz cemalini
Veli sevmeyene hergiz tadurmaz طادرمز vaslı balını
(Eşrefoğlu. XV. 48)

§ Ol içtiğiniz sulardan bizi suvarsanuz ve ol uçmak yemişlerinden bize dahi daduruverseñüz ددری ویرسکوز.
(Leys. Ar. XV. 420)

§ El-izakatü الاذاقة [*Ar.*] : tadırmak طادیرمق.
(Terceman. XV. 41-2)

dadmak, (datmak) : Tatmak.

§ ...Dadı şöyle ola kim dadan دادن beğene, ekşi olmaya.
(Hazain. XV. 34-1)

Ne devrandan göreydim iyü yatlu
Ne âlemden dataydım دتیدم acı tatlu *(Yuz. Şems. XVI. 128)*

dadurmak : → **dadırmak.**

dağ, (tağ) : Yara.

Hâlin gamiyle tazeledim sine dağını داغنی
Yaktım dil ehlinin o söyünmüş çerağını *(Figani. XVI. 9)*

§ Boynunun sol yanında dağı داغی olan boz bargir benimdir.
(Sic. A. XVI. 2, 211)

§ ...Sizin ensesi tağlu طاغلو gök muhalif merkep derzi Abdurrahman nam kimesnenin yedindedir. *(Sic. K. XVI. 6, 842)*

dağ açılmak : Yara açılmak.

Açıldı dağlar داغلر آچلدی sinemde çâk ettim giribanım
Muhabbet gülşeninde açılan gülzarı görsünler *(Baki XVI. 78)*

dağ adamı, (tağ adamı) : Bir nevi maymun, nesnas.

§ Div merdüm دیومردم [*Fa.*] : ...ve bir nevî hayvana denir ki, Arabide nesnas denir. Türkide tağ adamı طاغ آدمی dedikleridir.
(Bürh. XVIII-XIX. 292)

Hasiptü [*Ar.*] : Sandım, o tağ adamı طاغ آدمی : hüve-n-nesnas هو النسناس [*Ar.*]
(Asım. XVIII-XIX. 30)

dağar, (tağar) : Kap, çanak, küp, çömlek.

Geh yasama, gâh kapçur, geh tağar تغار
Koşuna koşmuş ili her dem sağar *(Ga. XIV. 298)*

§ Zeyti alalar, bir tağara طغاره koyalar, üzerine çok nergis çiçeğin koyalar. *(M. Bay. XIV. 73)*

§ El-icane الاجانه *[Ar.]* : Tağar تغار ve hammam tası. *(Terceman. XV. 19)*

§ Küpecik : *10,* dağar دغر، köhne heğbe : *3.* *(Sic. B. XV-XVI. 12, 184)*

§ Küpçük, dağar دغر : *10,* köhne heğbe : *3.* *(Sic. B. XV-XVI. 12-13, 184)*

§ İki kazgan, dört dağar دغر ... *(Sic. B. XV-XVI. 6, 51)*

§ Desti دستی *[Fa.]* : Tağar طغر ve zarf. *(Ni'meti. XVI. 303)*

§ Asîs اصیص *[Ar.]* : Tağar طغر ve leğençe. *(Bab. XVI. 1, 177)*

§ El-fahare الفخارة : *[Ar.]* Tağar طغار dedikleri nesne. *(Ah. XVI. 750)*

§ Teğar تغار *[Fa.]* : Türkide dağar دغر dedikleri. *(Nuh. Tuh. XVII. 65)*

§ Faḫḫare فخاره *[Ar.]*, tegare تغاره *[Fa.]*: Tağar تغار dedikleri çamurdan yaptıkları zarfa dahi derler. *(Aks. XVII-XVIII. 154)*

§ Tebengû تبنکو *[Fa.]* : Zenbil ve sepet mânasınadır ve tağar طغار ve çanak ve bakkalların keletir ve tabla tâbir ettikleri zarflara dahi denir. *(Bürh. XVIII-XIX. 175)*

§ Teğar تغار *[Fa.]*: Marufdur ki âmme tahrif ile dağar ve tağar دغار و طغار derler ve yiyecek ve yiyinti ve hurdenî mânasınadır ve mutlak ölçek ve peymâne mânasınadır. *(Bürh. XVIII-XIX. 184)*

dağ aşuru : Dağ arkasında, dağın öbür tarafında.

§ Ol vakıt ki Yusuf'u kuyudan çıkardılar, kardaşları dağ aşuru طاغ آشوری otururlardı. *(Tebareke. XIV. 6-2)*

dağdağan ağacı : Karaağaç, çitlenbik ağacı; ahlat ağacı.

§ El-gadat الغضاة [*Ar.*] : Bir şecer-i maruf adıdır. Bu şecer bâdiye eşçarındandır. Fariside tağ ve Türkide dağdağan داغدغان ve sinsin ağacı derler. Begayet metin olur, ateşi nice gün söyünmeyüp durur. *(Kam., XVIII-XIX. 3, 890)*

dağ eylemek : → **dağ itmek.**

dağı : → **dakı.**

dağ itmek, (dağ eylemek) : Ateşle yara açmak, dağ açmak.

§ Ve dahi od ile döğün komak ve dağ eylemek داغ ايلمك ki gayet hacet olmaya, mekruhtur. *(Müneb. XIV-XV. 303-2)*

§ El-miysim لميسم [*Ar.*] : Dağlağu ki anınla dağ ederler داغ ايدرلر . *(Ah. XVI. 359)*

dağlağı : → **dağlağu.**

dağlağu, (dağlağı, tağlağı, tağlağı tamga, tağlağu, dağlavu) : Dağlama âleti.

§ Ve bir niceler tağlağu ile طغلغويله tağlarlar. *(Edviye. XIV. 33)*

§ ...Ve budların ve boyunların sadaka dağlağusiyle دغلغسيلا dağladı tâ kim atsız gaziler anlara binip gazâ kıla. *(Enb. XIV. 629)*

§ Dâğine داغينه [*Fa.*] : Dağlavu داغلو. *(Ni'meti. XVI. 293)*

§ Tekviye تكويه [*Ar.*] : Daracık yere girmek ve tağlağı tamga طغلغى طمغه ve pençere açmak. *(Bab. XVI. 1, 148)*

§ Kâviyâ كاويا [*Ar.*] : Tağlağı طغلغى demürü. *(Bab. XVI. 1, 49)*

§ Ḫıdâd خداد [*Ar.*] : Yanakta olan tağlağı طغلغى yeri. *(Bab. XVI. 2, 458)*

§ El-mikvat المكواة [*Ar.*] : Dağlağu داغلاغو ki anınla nesne dağlarlar. *(Ah. XVI. 1025)*

§ Dâğine داغينه [*Fa.*] : Dağlağı داغلغى. *(Nuh. Tuh. XVII. 183)*

Yakı içün şol temürden dağlağı داغلغى : dağine داغينه [*Fa.*] hem *(Tuhfe. XVIII-XIX. 330)*

§ El-keyy الکی [*Ar.*] : Dağlağı داغلغی makûlesiyle dağlamak ve dağ basmak. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 916)*

§ El-mikvât المکواة [*Ar.*] : Dağ basacak dağlağıya داغلغی‌یه denir. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 916)*

§ El-ıraz العراض [*Ar.*]: Şol demir dağlağıya داغلغی‌یه denir ki anınla devenin dabanlarına dağ ve damga basarlar, tâ ki toprakta izi bilinmek için. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 429)*

§ Dağine د غینه [*Fa.*] : Dağ uracak temür âlettir ki Türkide dağlağı د غلغی derler. *(Tuhfe. Ş. XVIII-XIX. 330)*

Dağlamak : vesm [*Ar.*], dahi dağlağı د علغی: miysem میسم [*Ar.*], key [*Ar.*] : dağ *(Asım. XVIII-XIX. 39)*

dağlavu : → dağlagu.

dağuk, (tağık, tağuk, tağuḫ) : Perişan, dağınık.

Başım tağuk طاغق, gözüm dolu, elim boş
Ayak bağlı, yürek dağlı, halim yoş *(Hurş. XIV. 2)*

Zülfünü göreli gönül oldu perişan ü tağuḫ طاغوخ
Gerçi ırah saldun ise yahıma getürdün beni *(Kadı. XIV. 12)*

Akûb [*Ar.*] toz, şetit شتیت [*Ar.*]: dağuk داغوق، cemed [*Ar.*] : buz، nişan : şiar [*Ar.*] *(Fer. XIV. 7)*

Tonu eski başı tağuk طاغق gezerdi
Cihanın az u uzundan bezerdi *(Muham. XV. 444)*

§ Irak yollardan artık develere binip saçları dağuk, yüzleri tozlu topraklı. *(Faza. XV.)*

Garibin fikri tağuk طاغوق aklı hayran
Garibin hatırı olur perişan *(Çeng. Dâi. XV. 260)*

§ Perişan پریشان [*Fa.*] : Tağuk طاغوق. *(Sıh. Ac. XV. 53)*

§ Perişan پریشان [*Fa.*] : Tağuk طاغوق. *(Şamil. XVI. 581)*

§ Mübahser مبحثر [*Ar.*] : Tağık طنق olan nesne. *(Bab. XVI. 1, 83)*

§ Perişan پریشان [*Fa.*] : Tağuk طاغق ve gussalu ve abes. *(Ni'meti. XVI. 143)*

§ Perakende پراکنده [*Fa.*] : Perişan, yâni tağuk طاغوق. *(Deş. XVI. 304-2)*

§ Uzun uzak yollardan başları dağuk toza ve toprağa galtan olup. *(Rahat. XVI. 27)*

§ Perakende پراکنده [*Fa.*] : Tağuk طاغق. *(Nuh. Tuh. XVII. 174)*

daha : Artık.

Kurtulsam elinden daha gam yemem *(Ged. XIX. 24)*

dahı : → dakı.

dahıl : → tahıl.

dahiler : Başkaları.

Ya benim yalvarduğum işit hocam
Ya dahiler دخی لر sözile iş et hocam *(Fütuh. XIV. 87)*

Çü senden soralar her hakk ü bâtıl
Dahiler دخیلر ettiğinden olma gafil *(Ravza. XV. 101)*

§ ...Yâni perhizkâr ola, çünkü nefs zulüm ve fesat etmese kendüye ve dahilere دخیلره ol vakıt afif olur. *(İrşad. XV. 504)*

Dahiler دخیلر kim sana yoldaşlık eyler
Seninle sevişir kardaşlık eyler *(G. Ra. XV. 207)*

dahra, (tahra, tahra) : Bağ ve ağaç budamakta kullanılan orağa benzer bir âlet.

§ Rezbür رزبر [*Fa.*]: Bağ kesecek tahra تخر. *(Ni'meti. XVI. 333)*

§ Dehre دهره [*Fa.*] : Orak ve tuynak yonacak ki nal'bendlerin olur, sümtıraş dahi derler ve hançer ve Türkide dahi tahra تخره derler bir nesnedir ki anınla bağ budarlar. *(Ni'meti. XVI. 308)*

§ Rezbür رزبر [*Fa.*] : Bağ budayacak ki Türkide tahra تخره derler. *(Deş. XVI. 106-1)*

§ Gandbür غندبر [*Fa.*] : Dahra دهره dedikleri âlet ki bağ budarlar. *(Cam. Fa. XVII. 1-29)*

§ Kâz کاز [*Fa.*] : ... ve ağaç budayacak âlete dahi kâz derler ve ol bir âlettir ki orak şeklinde ve ondan kısa ve kalın olur Türkide dahra دهره tâbir ederler. *(Bürh. XVIII-XIX. 464)*

§ Dâs داس [*Fa.*] : ...Geylan'da satıra benzer bir harbedir ki destesi vardır. Bizim diyarda anınla asma ve ağaç budarlar, amme tahra طهره tâbir ederler. *(Bürh. XVIII-XIX. 262)*

dak (I) : Özür, kusur.

§ Özr عذر [*Ar.*] : Dak دق . *(Şamil. XVI. 630)*

dak (II) : → **dek (II).**

dakı, (dağı, daḫı) : 1. Dahi, de.

Yusuf eydür dönmezem Tanrı hakı
Varuram bunların ile ben daḫı دخی *(Yuz. Şeyd. XIII. 5)*

Siz dakı داق beni sevin eyle ki ben
Sizi severem nite ki canı ten *(Velet. XIII-XIV. 84)*

Bismillah deyip getirdi toprağı
Ol arada hazır oldu ol dağı داغی *(Yunus XIII-XIV. 1)*

§ Şol yüz ki bana gösterdin, gel bunlara dakı دق göster. *(Tebareke. XIV. 53-2)*

Kim ol Vâhid'dürür ortağı yoktur
Pes andan özge Tanrı dağı داغی yoktur *(Işk. XIV. 8-2)*

Kim bizi dutmayalar itler dakı دق
Yohsa zevkımız gider Tanrı hakı *(Man. Tayr. XIV. 145)*

§ ...Yüzün gören kâfir daḫı دخی olsa iymana gelirdi. *(Hamza. XIV-XV. 3, 74)*

§ Kıyamet gününde halk sinlerinden ... anadan doğma yalıncak kopacaklar. Eyittim: Yâ Resulâllah avratlar daḫı دخی mı? Eyitti: Beli avratlar daḫı دخی. *(Cennet. XV. 151)*

§ Ve mekridüp ayrukların daḫı دخی azdırdılar. *(Enfes. XV. 67)*

El götürmüş düâ içün bu dağı دغی
Ber (i) kinin zikre deprenür dudağı *(Yuz. Hamdi. XV. 18-2)*

Danyâl eydür benim Tanrı hakı
De süalin al cevabını dakı دقی *(Cam. XV. 6)*

§ Oğuz türesinde dahı دخی ağa varken iniye serverlik değmez. *(Ta. Sel. XV. 1-114)*

Medet irgürdü ana evliyadan
Çeri düzdü olar dağı دغی duadan *(Tennuri. XV. 142)*

§ ...Ve kaban ve yanında vâki' olan dekâkin dakı دقی evvelde yanıp imaretine ve tecdit olmasına... *(Sic. B. XV. 8, 45)*

§ Hatmiyi arıtalar kabını dahı دخی içini dahı uşak doğrayalar. *(Hazain. XV. 16-1)*

§ Bağban şahzadenin elin öptü, aldı bağa girdi, yidirdi içirdi, eyitti: Bu sevdadan geç, senin dahı دخی benim dahı başımızda hatardır, gel fariğ ol didi. *(Ferec. XV. 450)*

§ Gülistan gül bitirir, dikenleyin hâr dahı دخی bitirir. *(Mâarif. XV. 191)*

§ Öldüren dahı دخی oldur, dirgüren dahı oldur. *(Leys. Mu. XV. 51-2)*

§ Mülk adl ile kaim olur sahibi kâfir ise dahı دخی amma zulm ile durmaz viran olur sahibi mü'min ise dahı دخی. *(Mevahib. XVI. 465)*

Dedi ahir ikiniz dahı داخی ma'kul
Kişilersiz diyeyin size bir yol *(Güvahi. XVI. 23)*

§ ...Çün bunu böyle diler, ben dahı بندحی dilerven dedi. *(Tez. Ba. XVI. 108)*

2. Bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve...

§ Padişahı savaşa kındırmak ol vezirin ahmaklığı ve bilmezliği nişanı ve anın eblehliğine ve hiyanatlığına delildir; دق dakı gizli kalmasın kim görklü ve berk rey... *(Kel. XIV. 53-2)*

§ Bu kitabı, daḫi دخي Hindûler kitabın kamusun nüsha kıldı ve bir inam kişi Nuşinrevan'a veribidi ve hal suretin bildirdi. *(Kel. XIV. 5-2)*

Delim oğlanlar aldı ay suretlü
Gözü nergis, yüzü gül, bay siretlü
Daḫı aldı kız oğlanlar halayık
Huri sanur gören bunları bayık *(Dah. XIV. 39)*

§ Bir melik buların üzere akın kıldı ve bular on kabileyidi, pes buların yedi kabilesin ve daḫı دخى bir kabilenin yarısın bulun eyledi. İki kabile, daḫı دخى bir kabilenin yarısı kaldı, Peygamberlik ve meliklik buların içinde idi. *(Enb.XIV. 859)*

§ Kilermeni, karın geçmeğin durgurur ve dakı دق ısıtmaya iyüdür. *(Edviye. XIV. 47)*

§ Evlâdı olmayan hatunlar anı ekledeler daḫi دخى dişlerine değürmeden yudalar. *(Bektaş. XV. 156)*

Hiçe say göz ki kan değil yaşı
Daḫı دخى sevdası olmayan başı *(İbrahim. XV. 124-1)*

§ ...Ve kimi Şehname gibi ve daḫı داخى acayip hikâyetler.. *(T. Oruç. XV. 3)*

§ Bellü bayık zekâtı verün fakirlere, miskinlere daḫı zekât dericilere daḫı دخى şol kavme kim... *(Tuh. Le. XV. 335)*

§ Namaz beştir, daḫı دخى erkânı beştir. *(Cennet. XV. 14)*

Değürmüşler size yatlu haberler
Veli çoktur daḫı دخى gizli eserler *(Güvahi. XVI. 21)*

Yârin yanağı gönlüme düşer daḫı دخى zülfü
Her yerde ki ansızla görem od ile tütün *(D. B. XVI. 158)*

Şirvan ü Erdebil ü daḫı داخى İran ü Irak
Dehr her birini taht-ı şehriyaran eyledi *(Nedim. XVIII. 236)*

3. Başka, diğer.

Olmaya kim söyleyesin daḫıya داخىيه
İşide düşünü sana kahıya *(Yuz. Şeyd. XIII. 2)*

Senin yüzün güneştir yoksa aydur
Canım aldı gözün dakı داق ne aydur *(Velet. XIII-XIV. 14)*

Bu arada bir hafta hem durayım
Başımda ne kim yazlısa göreyim
Bu yeri eğer koyuben gideven
Dahı دخی belâya uğrayam nideven *(Süh. XIV. 225)*

Dedi bunda sen düşeli çok mudur
Dahı دخی eşin ü yoldaşın yok mudur *(Süh. XIV. 257)*

Ger hurufu Hak kitabından ala
Sanma yerinde dahı دخی nesne kala *(Beş. XV. 4)*

§ Cahil tabip ...bilmediğin işleye, tama', hırs, neûzü-billah, çün cehl ile bir kişide yoldaş ola, ol vilâyete dahı دخی harami, yağı gerekmez, ol yeter kırmağa. *(Hazain. XV. 26-2)*

§ Şahzade iki saf arasında turdu, Şah-ı Mağrıp'tan pehlevan istedi. Biri geldi düştü, biri biri ardınca yirmi er düştü dahı دخی kimse ileri gelmedi. *(Ferec. XV. 461)*

§ ...Amma her birinde bir dürlü menfaat bir nevi hâsıyyet komuştur ki dahı birinde yok. *(Leys. Ar. XV. 689)*

Kişi sevdiğini yere göme mi
Varup bir dahıdan داخدن lezzet uma mı *(Tennuri. XV. 101)*
Sen Ahadsın bir dahı دخی yoktur ilâh *(Mihri. XV. 88)*

Sen bu göz ile nazar kılma olara kim olar
Dü-cihandan öte bir özge cihandan dahıdır دخدر
(İrşad. XV. 238)

Hüveyda hâ'sı içre iki âlem
Dahısın دخیسن bilmezem vallahü â'lem *(Mih. XV. 2)*

Oluptur gerçi kim cehliyle rüsvay
Bulunmaz kendözüne bir dahı دخی tay *(Tennuri. XV. 33)*

Sırr-ı aşkı bilmez illâ aşk eri
Sana aşk bestir dahı دخی yâr eyleme *(Eşrefoğlu. XV. 3)*

§ Diğer دیکر [*Fa.*] : Dahı دخی. *(Şamil. XVI. 606)*

Elimden bil ki can kurtarımazsın
Kaçuben daḫı دخی yere varımazsın *(Güvahi. XVI. 54)*

Bir hüsn daḫı داخی bağladı hattan izar-ı yâr
Etraf-ı bağ hûb olur olsa benefşe-zâr *(Baki. XVI. 113)*

4. Daha (Sıfatların başında).

§ Birez daḫı دخی ileri varalım didi. *(Dede. E. XIV. 272)*

Eğer lûtfun bize olmazsa rehber
Kalavuz zulmet içre daḫı داخی bedter *(Delil. XV. 19)*

§ Anın rızası içün ihsanlar eylegil, tâ ki daḫı ziyade oluna. *(Leys. Ar. XV. 191)*

§ Gördüm ev içi bayağıdan daḫı دخی nur olmuş; katı acebe kaldım. *(Cennet. XV. 288)*

Güneşten daḫı داخی rûşendir zamirin
Kayurma çünkü Hak'tır destgîrin *(Mih. XV. 31)*

§ Eğer yarım etmek yeyüp irteye dek uyusa daḫı دخی efdal idi. *(Güls. XV. 7)*

§ Kuyu suyu yaramaz sudur, daḫı دخی yaramazı sızıntı sudur. *(Hazain. XV. 32-2)*

5. Daha ziyade, daha çok.

§ . . , Bu hal üzerine başmakçı uyanugeldi, avratına kığırdı; cerrah avratı cevap vermedi korktu kim başmakçı anı avazından anlaya. Pes başmakçı bir kaç gez kığırdı, cevap vermedi. Başmakçının hışmı dakı دق arttı, durugeldi, bıçağı eline aldı. . . *(Kel. XIV. 19)*

§ Eğer güneyik çiçeği kökünün kabı olursa câizdir belki daḫı kuvvetlidir. *(Yadigâr. XIV. 58-1)*

§ Tanrı Taâlâ dördüncü göğü yarattı, ak gümüş gibi. Anın dahi kalınlığı beş yüz yıllık yoldurur; anın içindeki ferişteler üçüncü gök ferişteşince ikidürür ve andan her bir göğün ferişteşi altındağı gök ferişteşince ikidürür ve daḫı دخی artuk, tâ yedinci göğe değin. *(Enb. XIV. 23)*

§ Kul eyde İlâhî daḫı دخی yeğ teşrif dilerem. *(İhlâs. XIV. 72)*

§ ...Bir kişiye dahi uğradılar, bir arka odun devşirmiş, altına girer götüremez, varır daḫı دخی devşirir. *(Ferec. XV. 437)*

§ Şayet bayağı azaptan daḫı دخی bedter azaba düşem. *(Ferec. XV. 390)*

§ İlim ne kadar ki harçlansa eksilmez belki daḫı دخی ziyade olur. *(Câm. Na. XVI. 24)*

Bakıncak kankısı vermeye hayret
Birisinden birisi daḫı دخی âfet *(Enis. XVI. 47)*

6. Henüz, hâlâ.

Elli yıldır yanaram hicrin ile
Şimdi buldum üş seni düştün ele
.....
Döndü Yusuf söyledi etti delü
Daḫı دخی tokuz yaşim ya on tolu
.....
Ussunu dir başına anla sözün
Ben daḫı داخی doğmamış idim dir öğün *(Yuz. Şeyd. XIII. 34)*

§ Gördüm daḫı irte olmamış, vardım bir kapu önünde oturdum. *(Yüz. Ha. XIV. 198)*

Nakaş der ki ivmek değildir reva
Daḫı دخی dün gelüpsün sen üşbu eve
Bu gün ol senin olduğun dilemek
Daḫı دخی görmeden ana diş bilemek *(Süh. XIV. 78)*

Elümden sizler alursuz avımı
Daḫı işitmediniz mi çavımı *(Dah. XIV. 70)*

§ Birisi elinden bir keser işbu denize düştü andan berü iner dakı دق dibine irmedi. *(Enb. XIV. 632)*

§ Baka şol nâbekâr daḫı دخی dünki oğlan tiziyye evlenmeğe kalkıp... *(Hamza. XIV-XV. 35, 153)*

§ Ey nefs, dahi دخی insafa gelmez misin? *(Müz. XV. 138)*

Musi'ye çoban dedi ki ey ahı
Tanrı'dan özge di kimin var daḫı دخی *(Ruşeni. XV. 88)*

Dahı دخی av avlamaktan doymadın mı
Raiyyet güçlerini duymadın mı *(Ravza. XV. 99)*

Yer, gök dahı دخی olunmadın, kaalû-belâ söylenmedin
Kendi cemalin görmeğe gözgü bizi düzüptürür
(Eşrefoğlu. XV. 54)

Dahı دخی olmazdan öndin âşinalık
Yaraklarsın nice yerden cüdalık *(Mih. XV. 164)*

Hicrinde can-ı Aşki geldi dehana liykin
Dahı ümidi canâ lâ'linin emseminde *(Aşki. XVI. 255)*

§ Gonce غنجه [*Fa.*] : Dahı دخی açılmadık gül düğmesi ve kabarcuğu. *(Ni'meti. XVI. 467)*

§ Şire شیره [*Fa.*] Üzüm sıkıntısı ki taze olup dahı داخی şarap olmamış ola. *(Deş. XVI. 338-2)*

§ Perîr perîr پریر پریر [*Fa.*]: Öteki değil dahı داخی öteki gün. *(Deş. XVI. 93-2)*

§ Bunca öğüt sana verdim rızk eksik olmaz deyü ve sen dahi دخی dirlik ahvalin sorarsın. *(Tez. Ba. XVI. 27)*

Olmuş engel yatıp üş sayru sökel
Gören eder dahı دخی ölmez mi şu kel *(D. B. XVI. 140)*

Ey Hâleti dahı دخی anılur Husrev ü Kemâl
Biz dahi belki anılavuz bir zaman ola *(Hâleti. XVII. 163)*

7. Sonra, bundan sonra, artık, bir daha.

Beri gel dir Yusuf'a korkma dahı داخی
Oldürmeyem ben seni Tanrı hakı *(Yuz. Şeyd. XIII. 6)*

Çü gördü geriden çeri yetmedi
Suya saldı lenger dahı داخی gitmedi *(Süh. XIV. 210)*

§ ... Kaynatalar, tâ iki bahşi gide bir bahşi kala, dahı دخی düzeler. *(Mü. Şi. XIV-XV. 71 - 1)*

§ Âhir zamanda gerü hanlık Kayı'ya değe dahı دخی kimesne ellerinden almaya. *(Ta. Sel. XV. 2-16)*

Mahallen itin işittim yavuzdur
Geçebilmen dahı دخی ol aralardan *(Ruşeni. XV. 263)*

Hiç bîmihnet mahabbet ey ahı
Olmayuptur olmayısardır dahı دخی *(Ruşeni. XV. 145)*

Şu yıl kim salmayalar Çin'e tartuk
Durabilmez dahı ol yerde mahluk *(Hikmet. XV. 204)*

Acep budur ki geçse mevsim-i gül
Tutulur dahı gelmez nutka bülbül *(Hikmet. XV. 306)*

§ İlâhi, ben senden dilerdim ki sırrımı açmayasın ve halim kimseye bildirmeyesin. Çün benim sırrımı halka bildirdin, gerek kim beni hazretine kavuşturasın, dedi, dahı دخی secdeye vardı, can Hakka teslim etti. *(Cennet. XV. 14)*

§ Kaçan İblis bir kişiyi azdırsa dahı دخی ol günah işlese dahı dönüp tevbe kılsa.. *(Cennet. XV. 66)*

Râm ol emrime serkeş olma dahı
Canımı yakma ateş olma dahı *(Yuz. Hamdi. XV. 139-2)*

Aşka değşür tesbihi seccadeyi
Bundan özge dahı داخی bazar eyleme *(Eşrefoğlu. XV. 3)*

§ Resûl Aleyhisselâm dedi ki: Ha işbü sözde gerçeksin, tur imdi git katımdan, dahı bana gelmegil. *(Leys. Ar. XV. 552)*

§ Elmayı kesmek matlubum oldu... tâ kim anın ucundan bir azâba dahi giriftar olmayam, Mushafa ant içem ki dahı دخی elma ağacın dikmeyem. *(Ferec. XV. 515)*

§ Eline girmeyecek nesneye tama' etme... Bu nâşi hareketle kim deprendin, dahi beni görmeyesin, şöyle düşesin dahı دخی turmayasın. Bu gazapla kalktı gitti. *(Ferec. XV. 281)*

§ ... Bir nefeste bin gez lutfile boynum ve yüzüm öpen; hafta geçti bana yüz göstermedi. Âhir haber gönderdi kim : Beğliği ko, rızkını isteyü git, dahı دخی sen bizlik değilsin. *(Ferec. XV. 186)*

§ El-kurtan القرطان [*Ar.*] : Eyer altına kodukları alık... yâni şol kalın alıktır ki davar arkasına korlar, dahı دخی üzerine kaltak korlar, dahı binerler. *(Terceman. XV. 152-1)*

8. Yine, yine de.

Haznedara buyurur var gör daḫı دخی
Kalmış var mı malımdan anda dahı *(Yuz. Şeyd. XIII. 27)*

Elli yıldır yanaram hicrin ile
Şimdi buldum üş seni girdin ele
Daḫı دخی sırsın sözümü yanmaz özün
Gel katımda bir dem otur kendözün *(Yuz. Şeyd. XIII. 34)*

dak kılmak : → dak dutmak.

dak dutmak, (dak tutmak, tak tutmak, dak kılmak) : Ta'riz etmek, i'tiraz etmek, kusur bulmak, ta'netmek, muâhaze etmek, kınamak.

Ey çok kitaplar okuyan çün kim tutarsıñ طوتارسك bize dak دق
Okur isen sırrı ıyan gel aşktan oku bir varak
(Yunus. XIII-XIV. 181)

İsi ile Meryem'den örnek al ü dak tutma دق طوتما
Ger serv-i revanında bitti ise rummane *(Kadı. XIV. 108)*

Hem bu sözde birdürür cümle kulak
Söz işitmekte kulağa dutma dak دقمه دق *(Ga. XIV. 232)*

Edepsize edep gerçi revadır
Cünun u meste dak dutmak دق دقمق hatadır
(Işk. XIV. 109-2)

§ Ol canbaz pervane eydür idi kim anları dak dutma دق دقما ki el-cahilü ma'zûrun. *(İrşad. XV. 141)*

Dün ü gün halkı Hakka ünderem ben
Veli men dediğime dutma dak دق دوقمه sen
Değil men dediğim benlikten ola
İşarettir heman bir sağa sola *(Ruşeni. XV. 198)*

Serâser gördüm anın kim sözü hak
Hatadır hak söze tutsa طوتسه kişi dak دق *(Mih. XV. 37)*

Şeh-i hurşid-ruh hod sürse baydak
Tutardı encüm-i seyyareye dak *(Mih. XV. 301)*

Heman rûd-ı cehennem idi handak
Tutardı ka'r-ı deryaya dibi dak *(Mih. XV. 172)*

Hayal ile yararsın kıl, sözün hak
Kılur قیلور bu âsiya-yi keç bizi dak دق *(Mih. XV. 34)*

Kimesne bunda sana dutamaz dak دوتمازدق
Ki kamu nesneyi Haktır koyan Hak *(G. Ra. XV. 166)*

Aşk ile bilişeli yad olmuşam özüme
Akl ile dak dutmañuz دق دتمکوز anlamadın sözüme
(Gülşeni. XVI. 105)

§ ...Ve kinayet ve istiârette Farazdak'a dak tutarlar دق طوتارلر.
(Hüs. Dil. XVI. 61)

Kız oğlan kız güzel kız olsa kırnak
Ki aya güne her biri tutar tak طوتارطق *(Şeh. Ş. XVI. 915)*

dakmak : Takmak, kuşanmak.

Her biri dakar دقر beline hançer
Sâz ü selebin dakındı asker *(Ley. XV. 124)*

dak tutmak : → **dak dutmak.**

dakuk : Tavuk.

§ Cebrail eyitti : Yâ Muhammed Lût kavminin köylerin kanadım üzere getirdim, hava yüzüne çıkardım, hattâ kim gök ehli buların iti ünün, dakuku دقق ünün işittiler.
(Enb. XIV. 213)

dalabımak, (dalabumak, talabımak, talabumak, talbımak, talbumak) : Çarpınmak, çırpınmak, oynayıp sıçramak.

§ Kaçan bu oğlan anı işitti boğazlanmış kuş gibi talabıdı طلبدی ve dünyasın değşürdü. *(Enb. XIV. 11)*

§ ...Göz pınarından Ceyhun Irmağın akıttı, şol kuruya düşmüş balık gibi talbırdı طلبردی ve kendözüne ederdi kim...
(Kel. XIV. 178)

§ Yumruğumda talabınan طالبن şahin benim kuşumu alır gördüm. *(Dede. XIV. 23)*

Meğer oldu Hüma gözü ana duş
Talabıdı طلابيد yüreği nite kim kuş *(Işk. XIV. 103-2)*

§ Korkup yürekleri talaburdu طلبردى. *(Anter. XIV. ?)*

§ Kuş kafeste talabur طلبور gibi yüreği talabur طلابور. *(Hamza. XIV-XV. 10, 64)*

§ Gel imdi elcüğezim bağla, olmasun can acığında talabıyam طلبيم. *(Tuh. Le. XV. 314)*

§ Tapîden طپيدن [*Fa.*] : Talabımak طلبيمق. *(Sıh. Ac. XV. 91)*

§ Gönlüm talabur Hakka, bedenim öğrendi halka. *(Tazarru. XV. 89)*

§ Kuşlardan birisi ol delüğe başın sokar, delük başını kısar, talabıyı talabıyı طلبى طلبى ölür. *(Hay. XV. 36)*

Sancak-ı islâm götrüldü, çıkar
Mir gazi bahr yüzüne bakar
Talabır طالبر can ü teni ceng itmeğe
Düşman ister anı dil-teng itmeğe *(Enveri. XV. 20)*

Kemîne bahr-i ısyana düşüp bîçare kalmıştır
Sevahil sanuben talbur طلبر gider umka dahi bedter *(Delil. XV. 98)*

§ ...ağaç dibine varır, zağ iner ayağına yüz sürer... hemşire attara eyitti : Acep niçin bu zağ kimi görse ağlar talabır. *(Ferec. XV. 394)*

§ Tapîden طپيدن [*Fa.*] : Talabımak طلبمق ve yürek oynamak. *(Şamil. XVI. 279)*

Talabıdı طلابيدى geh uçtu gâh kondu
Havaya gâh kalkıp gâh indi *(Güvahi. XVI. 72)*

§ Denize düşüp talaburken طلبوركن dalgaya binip dalıp kalgıyıp inerken batıp dönerken göl kıyısının kıvrımı kıranında bıyıklı balıklar temaşa ettiğini sana güle güle söyleyidururdum. *(Sır. XVI. 54)*

§ Tareb طرب [*Ar.*] : Ferah ve hüzün ve hareket ve şevk ve talabımaklıktır. *(Bab. XVI. 1, 94)*

§ Maklaka مقلقة [*Ar.*] : Yürek oynamak ve talabımak طلبی‌مق ve sebebi ve mevzii. *(Bab. XVI. 1, 236)*

§ Tepîden تپیدن [*Fa.*] : Talabımak طلبمق. *(Ni'meti. XVI. 15)*

Anın üstüne Hürmüz kanı kaynar
Talabır طلابر yüreği vü gönlü oynar *(Şeh. Ş. XVI. 1128)*

§ Baḫiriden بخیریدن [*Fa.*] : Talabımak طلابیمق.
(Nuh. Tuh. XVII. 294)

Yeşil sancaklar yalabır
Anı gören can talabır *(Kuloğlu. XVII. 66)*

§ Ḫafak-al-fuad خفق‌الفؤاد [*Ar.*] : یورك طلابیدی Yürek talabıdı.
(Aks. XVII-XVIII. 321-1)

§ Tenbiden تنبیدن [*Fa.*] : Ditremek ve tepinmek ve hareket-i mezbuh gibi talabımak طلابیمق ve hafk ve ıztırap etmek mânalarınadır ve pusulanmak ve pusmak mânasına gelir.
(Bürh. XVIII-XIX. 188)

dalabıtmak, (talabıtmak) : Silkmek.

§ El-iḫfak الاخفاق [*Ar.*] : Ve dahi bir kimesne libasın talabıtmak طلابتمق ve eteğin sallamak. *(Terceman. XV. 34-2)*

dalabumak : → dalabımak.

dalak, (talak) : Petek.

§ El-hiffü الهف [*Ar.*] : Ve dahi hiff balsız talaka طلاقه derler.
(Terceman. XV. 292-2)

dalamak, (talamak (II)) : Isırmak, yaralamak, sokmak.

Kaçarsın kişiden nite kim teyin
Talarsıñ طلارسیك kolay bulucak itleyin *(Süh. XIV. 178)*

Bu idi gördüğü düş ol nigârın
Görür bir kara it gezer kenarın
Gelüben hışm ile üstüne durdu
Isıra idi yani kim dalardı *(Dah. XIV. 102)*

§ ...Ve kuduz it taladuğuna طلادوغنه ve kulunca... müfiddir.
(Mü. Şi. XIV-XV. 35-1)

§ Kırk beşinci bap, kuduz it talayanın طلاينك ilâcındadır.
(Mü. Şi. XIV-XV. 206-1)

Mahallesin dolanırken yüzüm sürüp gördüm
Bir it garibi talardı rakibe benzettim *(Şeyhi. XV.)*

Bahr-i inkâra düşüp eyler şinav
Halkı gördükçe talar طلر misli segâv *(Ruşeni. XV. 302)*

Cihanda hal ü hürmet böyle geçti
Kimi it gibi dalar دالار kim kıvranır *(Âş. XVI. 40)*

Kuduz gibi talar طلر her zîhayatı
Çöpe saymaz cemi-i kâinatı *(Enis. XVI. 24-1)*

§ En-neḫavreş النخورش [*Ar.*] : Daima nâsı talayup طلايوب ve kavrayup tırmalar ve yaralar olan şahsa denir.
(Kam. XVIII-XIX. 2,326)

dalaşgan, (talaşgan) : Kavgacı, döğüşken, münazaa eden.

Talaşgan طلشغن görmez Allah'ın likaasın
Talaşup yırtma illerin yakasın *(Ruşeni. XV. 32)*

dalaşmak, (talaşmak) : Döğüşmek, çarpışmak.

Dolaşuben gördüğünü söğmeye
Dalaşuben دالشوبن irdüğünü döğmeye *(Ruşeni. XV. 106)*

§ Bir kişinin üç oğlu var idi; hasta düştü, oğullarını cem'etti; üç bin dinarı var idi, bunlara verdi, bir yerde saklan, üçünüz bir yerde dirilin, uruşman, talaşmañ طالشمايك, bed-mestlik etmen.
(Ferec. XV. 299)

§ İhmas احماس [*Ar.*] : İki horuz talaşmak طلشمق ve depeleşmek.
(Bab. XVI. 2, 158)

Talaşubenü طالاشوبنو yırtma çekip halk yahasın
Çün zühdile abdullah olan nefsi seg olmaz *(Gülşeni. XVI. 27)*

Çiger il sözünün yoktur sebatı
Talaştırırlar طلشد رلر arpa ile atı *(Güvahi. XVI. 14)*

Budur korhum gele size talaşa طلاشه
Çıkamaz kimse hot anınla başa *(Şeh. Ş. XVI. 940)*

dalbındurmak, (talbındurmak) : Çırpındırmak.

Hele talbındırup طلبندرب anları Bâri
El ayak turmadı bir yerde bâri *(Mih. XV. 230)*

dalbınmak, (talbınmak) : Helecanlanmak, çırpınmak.

Çün denize gark oldun su boğazına yetti
Dalbınmagıl دلبن مغل ey miskin ha sen ana battın tut
(Yunus. XIII-XIV. 376)

Çü işitti Ferahşat ol civanı
Toyundu gönlü vü talbındı طلبند canı *(Hurş. XIV. 23)*

Dil ü can murgı talbınur طلبنر kafeste
Seher şem'i gibi can bir nefeste *(Mih. XV. 169)*

§ Balık sudan çıkıcak talbınur. Sen benüm adum itmeyicek şöyle tasalanasın. *(Tuh. Le. XV. 231)*

Düşse deryadan balık kuru yere
Talbınur طلبنر tâ girü deryaya gire *(Vahdet. XV. 141-1)*

Dalbınur دالبنور, canım, o sevdiğim benim
Her kaçan kim ata binüp at çapa *(D. B. XVI. 37)*

Kız anı görücek talbındı طلبند canı
Düşünde gördüğüdür bildi anı *(Hadidi. XVI. 67)*

Haberciye verüp çok müjdegânî
Yüreği oynayup talbındı canı *(Yuz. Şems. XVI. 138)*

Can talbınur miyânını pehlûye çekmeğe
Yanında anın adını anmak hatâ iken *(Yahya Bey. XVI)*

Hâke düşmüş talbınır murg-ı şikeste-per gibi
Sen beni hasret beyabânında dermansız kodun
(Aşki. XVI. 99)

dalcınmak : Uğraşmak, çabalamak, yorulmak.

Tanrı hazır er hazır deyip duran âşıklar
Dalcınmadın داجنمدين geçtiler siyaset meydanından
(Bektaş. XV. 304)

dalda : Gölge, saye.

Dağlar sindi tepeler daldasına
Büyüdü tepeler ne dağlar oldu *(P. S. Ab. XVI-XVII. 67)*

dal fes: Sarıksız, sarık sarmaksızın giyilen fes; bu fesi giyinen kimse.

Dal fes ü dal hançer olmuşsun aman ü el'eman
Niyyetin zalim yine uşşak ile gavga gibi
(Fazıl. XVIII-XIX. 47)

Pek fos bıyıklı pırpırıya eylemem heves
Dört kaşlı yosma şuh-ı cihan taze dal fes دال فس
(Vasıf. XIX. 54)

Büyütüp serde yetiştirmiş idim dal fes ile *(Ged. XIX. 87)*

dalguç : Dalgıç.

§ Pes dalguçlarıñ دلغجلرك reisin kığırdı, eyitti: Var yarenlerinden yüz dalguç ihtiyar eyle. *(Enb. XIV. 631)*

dalka : Dalga.

§ Bir dalka دلقه götürüp bir kenara atar. *(Müslim. XV. 17, 911)*

dallamak, (tallamak) : El ile yukarı kaldırmak.

§ Er-reznü الرزن [*Ar.*] : Bir nesneyi el ile yukarı kaldırıp tallamak طالمق ve sallamak ağır mı veya yeyni mi göreyin deyü.
(Terceman. XV. 354-2)

dal tuman : Üzerinde sadece diz donu bulunan.

§ ...Gönleğin verdi heman dal tumañ دال طومالك kaldı.
(Hamza. XIV-XV. 6, 174)

dalvatlu : Devletlü.

§ Dalvatlu دالواتلو hunkâr kangunuzdur. *(Solak. XVII. 144-1)*

dal yatağan : Dal kılıç, yatağanı çekmiş halde.

Dayı-i Cezayiri-i nazmım ki felekte
Keşti-i beyanımda suhan dal yatağandır دال يطغاندر
(Vasıf. XIX. 17)

dam, (tam) : Ev, üstü örtülü yer, dam.

§ Tavuk kümesine, sığır tamına طامنه dönmüş, konşularına çağırır ki... *(Dede. XIV. 6)*

§ Bir tama direk ururlar ol tama طامه dayak olur, ben bunun alnına niye dayak olurum tururun dedi. *(Dede. XIV. 10)*

§ Bir kimesne ol köyün taşra kenarında tam طام yapmak için kerpiçlik balçık eyler. *(Bektaş. XV. 153)*

§ (Bînamaz için): Muhkem döğeler arkasından kan çıkıncaya değin, bir karanu dama دامه bırağalar, yata tâ tövbe edinceye değin. *(Cinan. XV. 15)*

§ Derviş Ali müteveffa olup bir tamı طامی kalıp izn-i hakimle Seyyit Cafer'e yüz akçaya bey' olunduğu...
(Sic. K. XV-XVI. 2, 313)

§ Zebn زبن [*Ar.*] : Saz tamlardan taşra yalınuz duran tam طام.
(Bab. XVI. 2, 511)

§ Kevḫ كوخ [*Ar.*] : Saz tamı طامی yapmaklık.
(Bab. XVI. 1, 436)

§ Cenah جناح [*Ar.*] : Kuş kanadı ve tam طام önü ve sundurma ve hayatı. *(Bab. XVI. 1, 408)*

§ ...Ammisi Safa nâm kimesnenin on bir kıt'a tamın طامن yıkıp yakıp ve... *(Sic. A. XVI. 1, 116)*

§ Oğlan teşaşür etmeğe kalkır, öküz tamınıñ طامنك içine girer. *(Letaif. XVI. 30)*

§ Eğer dahil-i raiyyet ve haric-i raiyyet bir karyede sahib-i arz ma'rifeti ile yeniden düzen kurup tamlar طاملر bina eylese, a'lâsından elli akça, vasatından otuz akça ve kırk akça, ednasından yirmi akça tam tapusu alınmak kanundur.
(Os. Kanun. XVII. 83)

damızlık, (tamızlık, tamuzlık) : Maya, yoğurt, peynir, pekmez gibi şeylerin mayası.

§ Tamuzlıksuz طمزلقسوز yoğurt uyumaz. *(Ata. XV. 6)*

§ Maye مايه [*Fa.*] : Tamuzluk طاموزلوق. *(Şamil. XVI. 511)*

§ Mast - maya ماست مايه [*Fa.*] : Yoğurt tamızlığı طميزلغى.
(Şamil. XVI. 242)

§ Maye مایه [*Fa.*] : Dişi ve tamızlık طمزلق hamır mayasıdır ve her nesnenin aslına maye derler. *(Ni'meti. XVI. 574)*

§ Mast - vâye ماست وایه [*Fa.*] : Yoğurt tamızlığı طمزلغی. *(Ni'meti. XVI. 571)*

damlam, (tamlam) : Damla.

§ Hıyar suyu, it üzümü suyu, bir tamlam طملم sirke bile katalar. *(Hazain. XV. 15-1)*

§ A'za ol hareketten kıza, her bir uzuvdan bir tamlam طملم kan çekilir tâ depe saçından el ayak tırnağına değin. *(Hazain. XV. 44-1)*

§ Katra قطره [*Ar.*] : Ma'ruf damlam دملم mânasına. *(Caf. XVI. 120-1)*

§ Kaçan bu düayı abdestte okusa ol abdest suyunun her tamlamından طملمندن Hak Taâlâ bir ferişte yaradır. *(Zad. XVI. 53)*

damlam damlam, (tamlam tamlam) : Damla damla.

§ Kazyağı, sidiği tamlam tamlam طملم طملم gelen kişiye faide eder. *(Mü. Şi. XIV-XV. 153-2)*

dammak, (tammak) : Damlamak, damla damla akmak.

Ay oldum âleme doğdum, bulut oldum göğe ağdım
Yağmur olup yere tamdım طامدم nûr olup güneşe geldim
(Yunus. XIII-XIV. 238)

§ Gördüm ki bir gökçek yiğit yüzünden nûr tamar. *(Yüz. Ha. XIV. 66)*

Tamar طمر yürek damarından hezâr katra-i hun
Bu fitne gözlerini işveler ile süzeli *(Kadı. XIV. 13)*

Dil altındağı incecik gök damar
İçinde yüreğe nice kan tamar طامار *(Süh. XIV. 238)*

§ Her irte Cebrail Aleyhisselâm ol denize dalar ve çıkar, silkinir, anın silkindiğinden yetmiş bin katra damar دمر . *(Enb. XIV. 29)*

§ Kar üzerine kan tammış طممش gibi kızıl yanaklım. *(Dede. XIV. 101)*

Tammasa طمسا yağmur yere ez-âsman

Gör acep yıldır katı müşkil nişan *(Melhame. XIV-XV. 77-2)*

§ Necisden sonra katı olup tamup طموب dökülür.
(Mü. Şi. XIV-XV. 142-2)

§ Çekiden چکیدن [*Fa.*] : Dammak دمق. *(Sıh. Ac. XV. 87)*

§ Hak Taâlâye kullarının gözü yaşından sevgülürek nesne yoktur, ki, andan korkup gözünden tammış طمش ola dedi.
(Delil. XV. 96)

Yüzlerinden utanur şems ü kamer
Leblerinden şehd ile şekker tamar *(Muham. XV. 410)*

Sanasın burc-ı şah üzre kamerdi
El urmadın dahi suyu tamardı طمردی *(Mih. XV. 243)*

Şol câm ki katrası tamarsa
Kevser saçar ateş-i cehennem *(Şeyhi. XV. 42)*

§ Bir kuyuya bir damla süci tamsa طمسا... ol kuyunun üstüne minare yapsalar... *(Müz. XV. 197)*

§ Her kim ol gün gücü yettiğinden kurban eylese ol kurbanın kanı tamdığı طمدغی katralar sağışınca... *(Cennet. XV. 283)*

Mey kim anun katrası damsa دمسه yere
Esrime tak' ola mahiye ere *(Ruşeni. XV. 115)*

Her arak kim subh-dem ol hadd-i canandan tamar
Kevkeb-i seyyaredir kim mah-ı tâbandan طمر tamar
(Cem. XV. 54)

§ Tama tama طمه طمه göl olur, düşman gözü kör olur. *(Ata. XV.7)*

Ol mey-i hâlis ki Hızr'ın şerbetidir cür'ası
Kanda kim bir katra tamsa طمسا eyler ihya-i mevat
(Dâi. XV. 26)

§ Per ü bâlinden katra katra kan tamardı.
(Saadet. XV-XVI. 197-1)

§ Ve altı nefer zâhiren kılıcından kan tamar طمر zannolunan nâmertler dahi reh-i nâmerdîde ana peyrevliğe mâil olup...
(Men. Av. XVI. 138-1)

Girdin ey ehl-i sitem bir kana kim her katrası
Taşa tamsa طامسه tâ ebet taştan çıkar yakut-ı ter
(Hadika. XVI. 171-2)

Tama tama طما طما göl olur ey hiredment
Adû gözü kör olur gûş kıl pent *(Güvahi. XVI. 28)*

§ Hasan Basri dericeden baş çıkarıp ağlardı, nâgâh yaş Rabia'nın üstüne tamdı طمدی Rabia yağmur damlası sanıp yukarı baktı. *(Tez. Ba. XVI. 97)*

§ Çekiden چکیدن [*Fa.*] : Dammak دامق. *(Şamil. XVI. 597)*

§ Çekiden چکیدن [*Fa.*] : Tammak طامق. *(Ni'meti. XVI. 17)*

Kılıcından ki kan tamardı anın
Tamarın kesmiş idi a'danın
(Yuz. Hamdi. XVI. 53-1)

Göster yüzünü, alnını şems ü kamer olsun
Tamsun طمسون lebinin yarı denizler şeker olsun
(Muhibbi. XVI. 163)

Lebinden bal tamar gibi
Âşıkların emer gibi *(Saz. Öksüz. XVI. 36)*

Eksilmesün taravetin ey eşg-i lâle-gûn
Gül gül tamup طاموب makamımızı gülşen eyledin
(Fuzuli. XVI. 166)

Oldu bir tıflın kemend-i zülfüne canlar esir
Gamzesinden kan tamar طمر ağzında amma bûy-i şîr
(Baki. XVI. 100)

Tammak طامق : çekiden چکیدن [*Fa.*], basmak : hakîden [*Fa.*]
Emmek : mekiden [*Fa.*], hemşire : haher [*Fa.*]
(Genc. XVII. 39)

Ma'rifetten zerre tammaz kalbine gel etme naz
(Kuddusi. XIX. 64)

dam yuvalağı, (tam yuvalağı) : Toprağı sıkıştırıp pekiştirmekte kullanılan taş silindir.

§ Lûğ لوغ [*Fa.*] : Tam yuvalağı طام یوالغی. *(Ni'meti. XVI. 567)*

§ Lûğ لوغ [*Fa.*] : Tam yuvalağı طام یوالغی. *(Deş. XVI. 179-1)*

damzırmak, (damzurmak, tamzırmak, tamzurmak) : Damlatmak.

Diyeyin dayeler emzirmesinler
Dahi ağzına süt tamzırmasunlar طمزرمسونلر *(Hurş. XIV. 7)*

Az az ağzına damzururdu دامزررد anı
Çü aklı geldi sordu yâr kanı *(Işk. XIV. 73-1)*

§ Çükündür suyiyle ezip buruna tamzırsalar طمزرسلر göze su indiğine fayda ede. *(M. Bay. XIV. 50-2)*

§ Acı badem yağını kulağa tamzurucak طمزرجق kulak gügülemesin giderür. *(Edviye. XIV. 12)*

§ Ol suya mübarek ağzının yarından tamzırdı طمزردی.
(Si. Da. XIV. 545)

§ Eğer biregünün burnu kanı durmasa anın suyun biraz sirke, biraz kâfur katalar ve burnuna tamzıralar, filhal sakin olur.
(Mü. Şi. XIV-XV.)

§ Ya burnuna ya kulağına ot ya yağ tamzursa طمزرسه orucu sınur. *(Tuh. Le. XV. 350)*

§ Marulu döğüp suyun ağzına tamzuralar طمزرالر gül yağın ılıcak eyleyeler kulağına tamzuralar. *(Hazain. XV. 14-2)*

§ Çekâniden چکانیدن [*Fa.*] : Damzurmak دمزرمق.
(Sıh. Ac. XV. 87)

§ Katur, bir devadır kim anı kulağa ya buruna tamzuralar.
(Akr. XV. 411)

Gözümde ağlamaktan kalmadı yaş
Ölücek ağzıma kim tamzırır طمزرر su *(Mesihi. XV. 86)*

§ Bu otları ayrı ayrı döğesin, jive, zacla ve güherçile ile azacık su tamzurup طمزرب sahk idesin. *(M. Na. XV. 21-2)*

Niçin derya dökem gözden anınçün
Ki tamzırmaz طمزرمز ölürsem ağzıma su *(Nizami. XV. 51)*

Toprak içinde ey niceler teşne-dil yatur
Tamzur طمزرر yere ki cür'ası değsin revanına *(Dâi. XV. 92)*

Diriga kim bu dem ebr-i siyeh-rû
Ölürsem ağzıma tamzurmaya طمزرمیه su *(Veyse. XVI. 74-2)*

§ El-mus'ut المسعط [*Ar.*] : ...Ve dahi mus'ut şol kutuya derler ki içinde buruna tamzıracak طامزره‌جق deva korlar.
(Ah. XVI. 978)

Eksik olmasın yaşı her dem bu ben dil-hastanın
Teşne görse damla damla tamzırır طمزرر ağzına su
(Muhibbi. XVI. 172)

Ben ölürsem size benden ne kaygu
Biriniz ağzıma tamzurmaya طمزورمیه su *(Şeh. Ş. XVI. 119)*

Hastayım öldüm desen yok ağzına su tamzurur طمزورر
Bir içim suya bu demde kimse muhtaç olmasın
(Tar. İs. XVI. 54-1)

Çeşme-i lâ'lin için ah ederim kuru kuru
Susuz ölürsem eğer ağzıma tamzırmaya طمزرمیه su
(Zati. XVI. 461)

damzurmak : → damzırmak.

dañ, (tañ (II)): 1. Hayret, taaccüp.

Varuben muştulayayım atana
İşbu sözden koyayım anı tañа طکا *(Cam. XV. 79)*

Zülfün kohusun her kim alır bâd-i seherden
Çekse elini tañ طك ola mı sünbül-i terden
(Ruşeni. XV. 264)

2. Şaşılacak şey, hayrete şayan.

Kamu canlıya ol cevir âleti
İgen tañdurur طاكدورر tanla bu hâleti *(Süh. XIV. 2)*

Şad oldu handeli sözüne canı Ahmed'in
Tañ bu ki gonca söyler ü bülbül hamuştur *(Ah. Pş. XV. 77)*

§ Melâikenin Eyyub'a saf bağlayıp çevre kale oldukları sana tañ طك gelmesin. *(Müz. XV. 259)*

Eğer bize süâl ederse sâil
Der ise bana tañdur طكدر bu mesâil *(Muham. XV. 259)*

Bu resme nahs iken bendende tali'
Başıma toğdu tañdır طكدر şems-i lâmi' *(Lârendi. XVI. 289)*

Bu arıklık birle Nazmi tañdurur طكدرر olmak diri
Kim kaluptur ol sünüğe sarılı bir kat deri *(D. B. XVI. 198)*

§ Aceb عجب [*Fa.*] : Tañ طاك. *(Şamil. XVI. 629)*

§ Aceb عجب [*Ar.*] : Tañ طك nesne ve inkâr etmek ve tanlamaklık ve tansuk nesne. *(Bab. XVI. 1, 97)*

Tañ طاك : şügift شكفت [*Fa.*] ü aceb عجب [*Ar.*]; çan: derâ [*Fa.*] hem ceres [*Ar.*]
(Men. Cev. XVII. 24)

daña batmak, (taña batmak) : Hayretler içinde kalmak.

Haznedar buyruk tutar varır ana
Hazne dolmuş mal ile batar taña باڑطكا *(Yuz. Şeyd. XIII. 28)*

Ben acep mi âşık oldumsa buna
Gördünüz yüzünü battınız taña *(Yuz. Şeyd. XIII. 40)*

Anı tonlar giydirir ol dem ana
Anı gören halk kamu batar tana *(Yuz. Şeyd. XIII. 17)*

On sekizi gün maânisin sana
Ben diyeyin sen işit batgıl taña بتغل طكا
(Melhame. XIV-XV. 109-1)

Sakb-zen fi-l-hâl sakp urdu ana
Şah görüp bu işi battı taña بتدى طكا *(İbrahim. XV. 14-2)*

Didiler sana kuluz ey şehriyar
Bizi kırma, eylemegil kârzar
Taña battı طاكه باتدى gören anda ol işi
Otuz ere taptı altı bin kişi *(Enveri. XV. 52)*

dana burnu, (tana burnu) : Parmak uçlarında çıkan dolama.

§ Ḫivider خويدر [*Fa.*]: Kurlagan illetidir ki tana burnu طنه بورنى dahi derler, parmağın ucunda ve etrafında çıkar.
(Bürh. XVIII-XIX. 256)

§ Kejdume کژدمه [*Fa.*] : Et yaran ve kurlagan dedikleri illete denir, tırnak diplerinde hâdis olur, Arabide dâhis derler ve bir nev'ine dolama ve tana burnu طنه بورنی tâbir ederler.
(Bürh. XVIII-XIX. 483)

§ Dâhis داحس [*Ar.*] : Bir yara yahut bir sivilce ismidir ki tırnakla etin beyninde hâdis olup gâhice ol sebeple tırnak kopup yerinden ayrılır, kurlağan ve et yaran dedikleridir. Bunun hafif nev'ine tana burnu طانه بورنی ve dolama tâbir ederler.
(Kam. XVIII-XIX. 2, 236)

daña gelmek, (taña gelmek) : Hayrette kalmak.

Kim gördü ben taña geldim طانه کلدم
Sözü yerinde banladım
Yetmiş iki dil anladım
Mühr-i Süleyman bulundu *(Ab. Na. XVI. 233)*

dañak, (tañak) : Acip, garip, akıl kabûl etmeyecek şey.

§ El-acâib العجائب [*Ar.*] : Acîbe lâfzının cem'idir ki hazzolunacak şey, Türkçe tañak طکاق dinür. *(Kdeb. XVIII. 209-1)*

§ El-kırtit القرطیط [*Ar.*] : Emr-i acîb ki Türkçe tañ ve tañak طکق dinür. *(Kdeb. XVIII. 695-2)*

§ El-iddü الاد [*Ar.*] : Emr-i acîb ki Türkide kişiyi tanlatan hâlet ki acîbin Türkisi tañaktır طکاقدر. *(Kdeb. XVIII. 372-2)*

§ El-idde الادة [*Ar.*] : Acep mânasınadır ki murat acîp olan nesnedir, Türkide tañak طکاق tâbir olunur, akıl kabul eylemeyecek münker nesneye denir. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 568)*

daña kalmak (I) : → **taña kalmak (I)**

daña kalmak (II), (taña kalmak (II)) : Şaşa kalmak, dona kalmak.

Dürlü tonlar giydirir ol dem ana
Kim görenler anı kalurdu tañа قالوردی طکا *(Yuz. Şeyd. XIII. 22)*

Ayruk bana ben demeyem kimesneye sen demeyem
Ya kul ya sultan demeyem işitenler kalsun taña قالسون طکا
(Yunus. XIII-XIV. 55)

Tağa kaldılar طاغا قالديلر anın âlemine
Bilimezler ki aşkın âlemi ne *(Hurş. XIV. 5)*

Kitabı elinden sunup aldım
Okudum u bir dem tağa kaldım طاغا قالدم *(Süh. XIV. 20)*

Çalap Tanrı vermiş bir oğul ana
Ki yüzün gören kalur قالور idi tağa طاغا *(Süh. XIV.)*

Dedi hayfâ seher sihretti bana
İrürdü tağa kaldım قلدم liyk tağa طاغا *(Işk. XIV. 94-2)*

Nice kim benzetirem kalup tağa طاغا قالپ
Hiç bu gönlümdeki benzemez sana *(Man. Tayr. XIV. 117)*

Geçer andan girür kullar katına
Tağa kaldı buların heybetine *(Dah. XIV. 100)*

Nice dost olursun kalubven tağa
Ki düşman sözünü getürdün bana *(Ferh. XIV. 61)*

§ Seher yeli seğirdimine tağa kalurdu طاغا قلوردى.
(Anter. XIV. 238)

Suretin yazdırdılar kızın ana
Şöyle kim gören kalur idi tağa طاغا قلوريدى
(İs. XIV-XV. 101)

§ Cümle halk ol kişinin idrakine ve zeyrekliğine tağa kaldılar طاغه قلدلر. *(Kab. XV. 393)*

Öğüş vasfeyler iken tağa kaldım طاغا قلدم
Gedildim ay bigi vü tağa kaldım *(G. R. XV. 164)*

Bir nazm k'ana tağa kalır طاغه قلر rişte-i Pervin
Bir şi'r ki hayrandır anın lutfuna Şi'ra *(Ah. Pş. XV. 15)*

Kılurlar idi işi tefviz ana
Ne ana ki bilmeye kala tağa طاغا قالا *(Ta. Sel. XV. 2-167)*

Geldi çün Gazi Umur Paşa ana
Çokluğuna kâfirin kaldı tağa طاغا قلدى *(Enveri. XV. 19)*

Cemalin gördü bedr ay tağa kaldı طاغه قالدى
Dişine baktı encüm tana kaldı *(Hikmet. XV. 108)*

§ ...Dâye ve hizmetkârları uyardı, beni gördüler taña kaldılar.
(Ferec. XV. 119)

Gördü şeh tacını kul kaldı taña قلدی طکا
Bilmedi bu işi kim etti ana *(Vahdet. XV. 56-1)*

Görücek kaldılar bu hali taña
Yoksa Yusuf musun dediler ana *(Yuz. Hamdi. XV. 173-2)*

Görüben fikre daldım taña kaldım طاکه قلدم
Cihan bir yana ben bir yana kaldım *(Çeng. Dâi. XV. 206)*

Seyl-i deryamı yönelt andan yana
Ol siyeh-rûler görüp kalsun taña قالسون طکا *(Budın. XVI. 16)*

Gün güzellikte ne gün hüsn ile öykünse sana
Kalur ey iki gözüm anı görüp ay taña *(D. B. XVI. 38)*

Verdi bir dür bahr-i cûd-ı Hak ana
Kim kalurdu قالوردی hüsnüne encüm taña طکا
(Selâman. XVI. 39)

Gösterip anı ilettiler ana
Şöyle berter kim görüp kaldı taña قلدی طکا *(Zehr. XVI. 173)*

Görünce gül yüzlüm kaldım ben tana
Gafilden bir dolu sundun sen bana *(Kara. XVII. 28)*

Gördüler Seyyid'i kaldılar taña قالدیلر طاکا
İkisi de karşı vardılar ana *(Battal. XVIII. 55)*

dañ atmak : → **tan atmak.**

dana tuluğu, (tana tuluğu) : Dana tulumu.

Yemeği az ye kim bisyar-hârî
Görürler âlemin bisyar hârı
Eğer olsan sığır gimi alef-hâr
Olursun dana tuluk طولق طانه gimi gey hâr
Yemeği az yemek sıhhat bağışlar
Veli çok yemesi illet bağışlar *(Ruşeni. XV. 31)*

dañca, (tañca) : Şaşılacak, istiğrap olunacak.

§ Ul'ûbe العوبه *[Ar.]* : Oyun, lû'b mânasına ve gülüşmek ve temaşaya ve masharalığa sebep olan tañca طکجه söz.
(Bab. XVI. 2, 127)

dan dansuḫ : Hayret verici.

§ Oğul dan dansuḫ دانسوخ دان bugün Oğuzda ne gördün?
(Dede. XIV. 42)

§ Dan dansuḫ kâfir malın Oğuz beğlerine getirir idik.
(Dede. XIV. 37)

§ Dan dansuḫ دانسوخ دان ala yahşı armağanlar aldılar.
(Dede. E. XIV. 69)

dañ değil, (tañ değil) : Şaşılmaz.

Bunun gibi bülbül ölüp tañ değül
Eğer sin'i üstünde biterse gül *(Ferh. XIV. 46)*

Ey Nizami ol sanemden kaçsa zahit tañ değil دكل طلك
Neylesin huffaştır hurşid-i tabandan kaçar *(Nizami. XV. 19)*

Çün ezel subhunda urdu nevbetin sultan-ı aşk
Tañ değil طلك دكل Arş üzre dikse râyetin sultan-ı aşk
(Hüs. Dil. XVI. 61)

Kerem eyle bu pîre kıl atâyı
Değil tañ دكل طلك gayriler kılsa hatayı *(Fazilet. XVI. 233)*

Metaın kalb ile bazar edüp satmıştır ey hace
Kararsa tañ değil gayet şikeste-haldürür zülfün
(Zati. XVI. 302)

Dest-i fikrinle yüceldi çünki ey zıll-i Huda
Ger beraber olsa Arşa tañ değil eyvan-ı feth *(Enis. XVI. 40)*

dandin etmek : Çocuk oynatmak.

Dandin etmek دانديڭ ايتمك : zehzeka زهزقه [*Ar.*], lû'b ü mizah oldu : sema' [*Ar.*]
(Asım. XVIII-XIX. 38)

dane dükenmek : Rızık tükenmek.

Danesi dükenmeden دانەسى دوكنمەدن dânâ odur kim ayş ede
Bir değirmendir cihan her kimse bekler nevbetin
(Zati. XVI. 216)

dañ görmek, (tañ görmek) : Garip, acip görmek.

§ El-istibda' الاستبداع [*Ar.*] : Bir nesneyi tañ görmek طاڭ گورمك ve tanlamak ve tansık görmek. *(Terceman. XV. 58-1)*

danış etmek : → **danışık etmek.**

danışık, (tanışık) : **1.** İstişare.

§ Ben bunu tanışık طانشق içün demedim belki beşaret içün dedim. *(Tebareke. XIV. 20-1)*

§ ...Pes anın üzerine karar kodular, birez nakit andan getirdiler, kalanın danışığ ile دنشغيله bir ağaç dibinde gömdüler. *(Kel. XIV. 55-2)*

Tanışıkta طانيشقده bilge vü sözde zarif
Çeride bahadır, sücide herif *(Süh. XIV. 293)*

§ Ol yiğit eyitti : Ağırınca altun verirsen almayam, illâ anam danışığı دنشغ ile. *(Enb. XIV. 484)*

§ Kaçan bir ulu iş ve tanışık طانشق olsa perde götürüp yüze yüz söyler idi. *(Enb. XIV. 655)*

Dilki eydür re'yiniz yavlak eyü
Yokturur bu danışıkta دانشقده hiç kayu *(Man. Tayr. XIV. 145)*

Pes andan yarar ola tanışığa طانشيغه
Her işin sonun, önün sanışığa *(Hurş. XIV. 57)*

§ Ebusüfyan'dan haber sordular, bildiler bu melâlet birle bir yere cem'olup danışığa دانشغه oturdular. *(Si. Da. XIV. 638-2)*

§ Emir Meysere katına cem'oldular, tanışığa طانشغه oturdular. *(Fütuh. XIV. 45)*

§ Her bir kişi tanışığ ile طانشغله iş işlemekten bed-baht olmadı. *(Cennet. XV. 311)*

§ İyi söze ne tanışık طنشق gerek. *(Ata. XV. 31)*

§ Hiç bir işimiz senden ayrı ve senin tanışığıñsız طانشغكسز işlemeyevüz. *(Leys. Mu. XV. 240-2)*

§ ...Kârban başı eyitti : Hâtem'e zıyafet edelim. Kârban: Hoş, dedi. Bir bed-baht var idi revâ görmedi, bu tanışığa girmedi. *(Ferec. XV. 520)*

§ Eş-şeyyirü الشير [*Ar.*] : Ve dahi tanışığa طانشغه yarayan kimesneye de şeyyir derler. *(Terceman. XV. 441-1)*

§ Kengâc كنكاج [*Fa.*] : Danışığı دانشنی tecrübe ehli kişiler ile etmektir. *(Ni'meti. XVI. 527)*

§ Kengâc كنكاج [*Fa.*] : Tanışık طانشق ve meşveret. *(Câm. Na. XVI. 9)*

§ Müntedâ منتدی [*Ar.*] : Tanışıka طافی‌شقه gelip oturmuş kimselerle memlû tanışık طانشق yeri. *(Bab. XVI. 1, 623)*

§ Kengâc كنكاج [*Fa.*] : Tanışık طانشیق. *(Şamil. XVI. 493)*
Vezirin yine cem'etti ikisin
Bularunla danışık دانشیق etti için *(Hadidi. XVI. 179)*

§ Tanışığ ile طانشغله yanılmak yeğdir hod-raylık ile kendi re'yine mağrur yanılmaktan. *(Câm. Na. XVI. 46)*

§ Kenac كناج [*Fa.*] : Tanışık طنشق. Kengâç lâfzından tahfif olunmuştur, müşavere mânasına. *(Caf. XVI. 133-1)*

§ Kenac كناج [*Fa.*] : Tanışık طانشق, meşveret mânasına... *(Deş. XVI. 55-2)*

Olan âkıl tanışıksız طنیشق‌سز iş etmez
Ki bildiği yanıldığına yetmez *(Güvahi. XVI. 33)*

Hem tütün : dûd [*Fa.*] ü duhan [*Ar.*]; zuhruf [*Ar.*] u zer [*Fa.*] : altun imiş

Hane [*Fa.*], reb' [*Ar.*] : ev; danışık دانشق oldu ; kenac كناج [*Fa.*] ü şûra شورا [*Ar.*] *(Naz. Cev. XVIII. 24)*

§ Eş-şûra الشورای [*Ar.*] : Türkide danışık دانشق ve danışmak ve meşveret ve müşavere denür. *(Kdeb. XVIII. 50-1)*

2. Danışılan mesele.

§ ...Biz senin ile danışırız, bize ne bilü verirsin ve uslular danışıkta دنشقده öğüt verme şartın elden komaz olur, niçeme düş-

man ise dakı...Hassa kim senin bu danışıkta çok assın var kim, ömrün çokluğu ve dirliğin bizim dölümüz artuk olmağındadır. *(Kel. XIV. 34-2)*

Tanışıkları طانشقلرى var ise edeler
Dilerler ki gerü yola gideler *(Süh. XIV. 160)*

§ Bir gizli tanışıkları طانشقلرى olsa... anda derilip tanışık iderlerdi. *(Leys. Mu. XV. 272-1)*

danışıkcı, (tanışıkcı) : Müşavir.

Anı hâcip eylegil sen özüne
Tanışıkcı طانشقجى kıl anı kendözüne *(Yuz. Şeyd. XIII. 58)*

Kığırdı beğlerin birkaç vezirin
Danışıkçıların دانشقجيلرن cümle debirin *(Işk. XIV. 320-1)*

§ Emir Ketbuga bu Melik Nasır'a Atabek oldu ve Emir Şuca'ı tanışıkcı طانشقجى aldı. *(Kesir. XV. 78-2)*

§ Gence'de bir beğ var idi, adına Fadlan derler idi ve anın ruzgârında bir muhteşem kişi vardı adı Deylem Fadlan idi, anı danışıkçı دنشقجى edinmiş idi. *(Kab. XV. 366)*

§ Tanışıkçıñ طانشقجك yok ise börkün yanına ko. *(Ata. XV. 8)*

§ Üç yüz on üç veziri var idi tanışıkçılar طانشقچلر... Belkıs olarınla tanışıp söyledi. *(Leys. Mu. XV. 97-2)*

Tanışıkcıñ طنيشقجك yoğ ise olma âmil
Yanına börkünü ko meşveret kıl *(Güvahi. XVI. 33)*

Olur öz bildiğin ayağına bağ
Aşarsın tanışıkcıñ طانشقجك olucak dağ *(Güvahi. XVI. 33)*

danışık etmek, (danış etmek, tanışık etmek, tanışık eylemek, tanışık kılmak) : İstişare etmek.

Reyyan ile çok tanışuk kıldılar طانشوق قلديلر
Tabutu su ortasında kodular *(Yuz. Şeyd. XIII. 101)*

Gelin, tanışık edelim طنشق ادلم işin kolayın tutalım
Sevelim ü sevilelim dünyaya kimesne kalmaz
(Yunus. XIII-XIV. 387)

§ İrte gece ana göre tanışık idevüz طانشیق ایداوز. *(Fütuh. XIV. 45)*

§ Pes kaçan Kureyş kavmi danışık kıldı دنشق قلدی, Kâbe'yi yıkıp geri yapmağa. *(Enb. XIV. 175)*

§ Pes İbrahim kendüye uyanlar ile dirgendi, tanışık eyledi طانشق ایلدی kim ol kavimden ayrıla. *(Enb. XIV. 154)*

Çü on kişi bu hali böyle gördü
Tanışık etti, birbirle oturdu *(Dah. XIV. 25)*

Âkıbet akl ile tanşık eyledim طنشق ایلدم
Gönül ü cana dönüben söyledim *(Melhame. XIV-XV. 12-2)*

Tanışık eylediler İbrahim'i
Yakalar oda ol merd-i kerimi *(Hikmet. XV. 462)*

§ Dâr-ı Nedve'de kâfirler danışık kılurlardı دانشق قلورلردی ol vakıt İblis lâin Şeyh Necdî sureti üzere geldi. *(Leys. Mu. XV. 41-2)*

§ Bir gün kardaşlarım şehr-i İrem'e vardılar, bir handa kondular, ertesi tanışık ettiler. *(Ferec. XV. 244)*

§ Avratlar ile tanışık etmek طانشق ایتمك azgunluktur. *(Güls. XV. 72)*

§ Abdülcebbar konmuş, danış ederler دانش ایدرلر. *(Müslim. XV. 8, 82)*

§ Pes bir zaman oturup danış edüp دانش ایدوب... *(Müslim. XV. 8, 10)*

Elçi yine dönüben şehre gelür
Cem'olup mecmûu tanışık kılur *(Enveri. XV. 49)*

§ Bu anda idi ki Dâr-ün-Nedve'ye girdiler tanışık iderlerdi طانشق ایدرلردی. *(Cev. Es. XV. 313)*

§ Bir gizli tanışıkları olsa... anda derilip tanışık iderlerdi طانشق ادرلردی. *(Leys. Mu. XV. 272-2)*

§ El-müameretü المؤامرة [*Ar.*] : Danışık etmek دانشق ایتمك müşavere gibi. *(Terceman. XV. 222-1)*

§ Teşâvür تشاور [*Ar.*]: Tanışık etmek طانشق اتمك. *(Bab. XVI. 1, 27)*

§ Beğler tañışık edüp طاکشیق ایدوب andan çıkıp yürüdüler.
(Âş. XVI. 254)

§ El-istişare الاستشاره [*Ar.*] : Danışık eylemek دانشق ایلمك.
(Kdeb. XVIII. 499-2)

dañışıksız, (tañışıksız) : Müşaviri olmayan.

Ne emin öğüt verir ne kethuda
Birübar Allah tanışıksız طنشقسز Huda
(Melhama. XIV-XV. 1-1)

danışmak, (tanışmak) : Müşavere etmek.

Yusuf eydür oğluna yâ Mişelüm
Gel beri tur katıma tanışalum طانشلوم *(Yuz. Şeyd. XIII. 73)*

Bir arada anan ile danıştık دانشدق
İnanıştık u sonumuz sanıştık *(Hurş. XIV. 14)*

§ Birbiriyle tanıştılar طانشدلر kim âlem fahri Muhammed Mustafa'yı depeleyeler. *(İhlâs. XIV. 27)*

§ ...Biz senin ile danışuruz دنشرز bize ne bilü verirsin.
(Kel. XIV. 34-2)

Hâcetim vardır tanışup طنیشب söyleyem
Kardaşıdır erbiadır neyleyem *(Melhame. XIV-XV. 167-2)*

§ Üç gün üç gece sohbet ettiler, hayli muhakkıkane haberler danıştılar دانشدیلر ve nice müşkiller danıştılar.
(Bektaşi. XV. 170)

§ Ben halife ile danışıp ve kethudam ile danıştım دانشدم kim işbu gece ağırlık ve deve gideler, sabah biz dahi atlanavuz.
(Ferec. XV. 27)

§ Çün kim kardaşlarından nevmit oldular, halvet yere çıktılar, danıştılar دانشدلر. *(Kesir. XV. 82-2)*

§ Her işte âkıl kişilerle tanışıñ طانشك kim işiniz rast gele.
(Cennet. XV. 311)

§ Üç yüz on üç veziri var idi tanışıkçılar... Belkıs olarınla tanışup طانشوب söyledi. *(Leys. Mu. XV. 97-2)*

§ ...Dedi ki yâ Musa bedürüstî Fir'avnîlerden bir cemâat danıştılar دانشدیلر kastları budur ki seni öldüreler.
(Leys. Ar. XV. 176)

§ Anasıyla danıştılar دانشدیلر ele getirmeğe ne tarik eyleyem dedi? Ana eyitti : Sabreyleyelim. *(Tez. Ba. XVI. 136)*

§ El-müşavere المشاورة [*Ar.*] : طانشمق tanışmak. *(Ah. XVI. 988)*

Birez gün ol arada eylenürler
Seferdir danışurlar öğlenürler *(Hadidi. XVI. 30)*

danışman, (tanışmant) : Danışılan kimse, fakih, âlim.

Oğlan gider danışmana دانشمنه salâdır dosta düşmana
Sonra gelmeğün pişmana sana assı kılmaz ola
(Yunus. XIII-XIV. 64)

Danışman دانشمن okur tutmaz derviş yolun gözetmez
Bu halk öğüt işitmez ne sarp zaman olusar
(Yunus. XIII-XIV. 327)

§ Çilingir eyder : Sen bir tanışman طانشمن kişisin, bu sanatı nidersin. *(Müz. XV. 453)*

§ Şimdi Türkün bir ulu tanışmandı طانشمندی geliyor.
(Letaif. XVI. 11)

dañı yok, (tañı yok, tañı yoḫ) : İhtiyacı yok, önem verdiği yok (?)

Eli açık u kavmi vü mali çok
Cihanda dahi nesneye tañı yok طاکی یوق *(Süh. XIV. 25)*

Zor ile zere sevdüğümün çün tañı yoḫtur طاکی یوخدر
Yüz nâle vü bin ah ederim zar eşiğinde *(Kadı. XIV. 117)*

Bîhad ol hatun zıyafet eyledi
Kal'aya Paşayı da'vet eyledi
Var on üç kal'am cemiin al sana
Kıl beni hatun, inayet kıl bana
Yokturur mal ü hazineme adet
Al benimle cümlesini, kılma red
Yok tañum یوق طکوم mal ü kumaşa didi ol
Andan ol Bozcahısar'a tuttu yol *(Enveri. XV. 29)*

Gerçi anın armağana tañı طاك yok
Raygân bahşayişi in'amı çok *(K. Ü. XV. 112)*

Meseldir söylenir dillerde bu çok
Görenler ayı yıldıza tañı yok طكى يوق *(Şeh. Ş. XVI. 319)*

Er isen hazır ol rûz-ı mesafa
Ki yoktur tañımız يوقدر طاكز lâf ü güzafa *(Letaif. XVI.75)*

dañla : → **tañla.**

dañlamak, (tañlamak) : 1. Taaccüp etmek, şaşmak, garip bulmak.

Secdeden götürdü başın ağlayu
Anı gören hayran oldu tañlayu طكليو *(Yuz. Şeyd. XIII. 21)*

Söyleye dürlü lisan tañlayasın طكلاياسين
Doğruluğumu benim anlayasın *(Yuz. Şeyd. XIII. 38)*

Anı görücek Nevbahar anladı
Ki zahmet değürmez igen tañladı طاكلادى *(Süh. XIV. 222)*

§ Kanda gitti, nice çıktı deyü tangladım طنكلدم irte olucak gördüm ki geldi. *(Yüz. Ha. XIV. 73)*

§ Sordular ki gönlün ne diler, eyitti : Sıtma diler; taaccüp ettiler, tañladılar طكلدلر. *(İhlâs. XIV. 161)*

Dedi bir bir, nice gördiyse, hali
Şehenşah tañladı işbu hayali *(Dah. XIV. 37)*

Olmaya ey nefs-i zâlim dünyaya aldanasın
Şol sebepten danglayup دانكلەيوب ender-cehennem yanasın
(Nesimi. XIV. 103)

Sağ olan hastanın ahını tañlar طكلر
Tağarcığı it ü başmakcı anlar *(Işk. XIV. 151-2)*

Dünya işin ilm ile tanlamışam طكلامشم
Hadd ü resmin her sözün anlamışam *(Man. Tayr. XIV. 135)*

Kim bu sâatlar nedir anlayasın
Tanrının hikmetlerin tañlayasın طكلايسين
(Melhame. XIV-XV. 4-1)

§ Ebuhanife ol oğlanın zirekliğin tañladı طکلدی.
(Tez. Ün. XV. 118-2)

§ ...Vezir geldi, Sadık anınla içeri girdi, Mansur duru geldi, yüğürü karşı vardı getirdi kendi sadrı üzerine oturttu ve anın önünde iki diz üzerine edep birle oturdu şöyle kim ol kullar tañladı طکلدی, vezir dahi acebe kaldı. *(Tez. Ba. XV. 6)*

Hep Bedahşan halkı gördü dañladı داکلدی
Bilmeyenler bildi erdir anladı *(Bektaş. XV. 95)*

Ârif anladı vü nâdan tañladı طکلادی
Eşrefoğlu Rumi'nin sözlerini *(Eşrefoğlu. XV. 54)*

Dinledi bunu tañladı طکلدی dâye
Vardı verdi haber Zeliha'ye *(Yuz. Hamdi. XV. 93-2)*

§ Ya tañlar mısız طکلرمسز öğüt geldiğine Tanrımızdan sizden bir er üzerine sizi korkutmağ içün. *(Cev. Es. XV. 210)*

§ Haberde gelir kim bir ibadet ehli âbit var idi ileri zamanda şöyle kim ferişteler anın tâatın ve ibadetin tañlar idi طکلردی.
(Cennet. XV. 132)

Bağacuk yandı çıkar taşra guzat
Tañladı طکلدی Paşa, bular buldu necat *(Enveri. XV. 51)*

Meseldir bu söz işiten hod anlar
K'önün anlamayan sonunu tañlar طکلر *(Mih. XV. 106)*

§ Önün anlamayan sonun tañlar طکلار. *(Ata. XV. 2)*

Kapaklıdır anı ne anlayasız
Anı kim işidesiz tañlayasız طکلیاسز *(Tennuri. XV. 69)*

§ ...Melâlet olmazsa kıssa-i pür-gussamı beyan edeyim, anla, tañla. *(Ferec. XV. 260)*

Seni tânlar gören erkek dişiden
Ki deng olmuştur avazın işiten *(Çeng. Dâi. XV. 207)*

Âkıl olan hezli tahkik anladı
Fehmi yok tahkik sözü tañladı طکلدی *(İbrahim. XV. 75-1)*

§ Âkıl ne dediğimi anlar, deli, ahmak tañlar طكلر.
(Hazain. XV. 18-2)

Zeliha halini tañlamadılar طكلامديلر
Sanasın işitüp anlamadılar *(Yuz. Şems. XVI. 30)*

Önün anlamayan sonunu dañlar داكلر
Bu sözde ma'ni çok anlayan anlar *(Yuz. Şems. XVI. 346)*

§ Eâcib اعاجيب [*Ar.*]: Katı tañlayacak طكليه‌جق nesneler ve kendözün görmeler. *(Bab. XVI. 1, 67)*

Gece gündüz vatan dir inler idi
Katı tañlardı طكلردى ol kim dinler idi *(Güvahi. XVI. 71)*

Şu kim ehl-i hıreddir sözüm anlar
Önün anlamayan sonunu tañlar طكلر *(Veyse. XVI. 53-2)*

Şol sühanı kim işiten tañlaya طاكليه
Söyleyelim ârif olan anlaya *(Atai. Ha. XVII. 76)*

§ El-hitr الهتر [*Ar.*] : Emr-i acîp ve şey-i garip ki tañlayacak طاكلياجق iş. *(Kdeb. XVIII. 552-1)*

Rûz ü şep efganımı sen tañlama sofi benim
(Kuddusi. XIX. 89)

2. Şaşırtmak.

§ Mükebbes مكبس [*Ar.*] : Halkı tanlayup طنليوب basıveren er.
(Bab. XVI. 2, 152)

dañlanmak, (tañlanmak) : Şaşılmak.

Dünya varlığı göz ile anlanur
Gözsüz işi yedilüben tañlanur طكلنور *(Man. Tayr. XIV. 131)*

dañlaşık, (tañlaşık) : Şaşılacak, hayrete şayan.

§ Erva' اروع [*Ar.*] : Hüsnü ve hûb bakımı veya şecâatı acebe getüren tañlaşık طكلشق kimse. *(Bab. XVI. 1, 234)*

dañlaşmak, (tañlaşmak) : Hep birden hayrette kalmak.

Çün eşittiler bular üşbu düşü
Acepleşir tañlaşurlar طكلاشورلر bu işi *(Yuz. Şeyd. XIII. 3)*

Bir zaman bunlar görüşür ağlaşır
Ferişteler görür anı tañlaşır *(Yuz. Şeyd. XIII. 75)*

§ Biz tañglaşduk طنكلشدق eyittük zehi derviş...
(Yüz. Ha. XIV. 128)

§ Salâtin serverler Fethin güldüğüne gereği gibi tañlaştılar طكلشدلر. *(İs. H. XIV-XV. 284)*

İşiten haceler cümle gülüştü
İşiten dañlaşup دكلشوب başına üştü *(Ruşeni. XV. 66)*

§ ... Bu yiğitler bu söze tañlaştılar طكلشدلر.
(Tez. Ün. XV. 148-2)

§ Elden ele alıp görenler tañlaştılar طكلشدلر. *(Enfes. XV. 640)*

§ ...Elden ele alup görenler tañlaştılar. *(Leys. Ar. XV. 788)*

dañlatmak, (tañlatmak) : Hayrete düşürmek.

Cahilin sözü kişiyi tañlada طكلده
Cahile kişi nice söz anlata *(Man. Tayr. XIV. 190)*

§ El-idd الاد [*Ar.*] : Emr-i acîp ki Türkide kişiyi tañladan طكلادان hâlet ki acîbin Türkisi tañaktır.
(Kdeb. XVIII. 372-2)

dañlaya komak : → **tañlaya komak.**

danlayu kalmak, (tanlayu kalmak) : Hayretler içinde kalmak, şaşa kalmak.

Şöyle kaldı قلدى kamu anı tanlayu طكليو
Cümle ana taptılar Tanrı diyü *(Yuz. Şeyd. XIII. 18)*

danmak (I), (tanmak (I)) : Danışmak, istişare etmek.

§ Ol buların danişmendi ve kurbanları issi idi, kamu işte ana danarlardı دنرلردى. *(Enb. XIV. 544)*

Hayır işte kimseneye tanmağıl طنمغل
Şerri terket yavuz ad adanmağıl *(İs. XIV-XV. 568)*

§ Vermezem peygambere tanmayınca طنمينجه didi, anın içün ki benim dinim üzerine değilsiz didi. *(Cev. Es. XV. 77)*

§ Bilire dan دان bildiğin işle. *(Ata. XV. 18)*

Haramı görücek tanar طنر aklına âkıl er
Uyar nefse cahil düşer çineye hem-çü zağ *(Muham. XV. 359)*

Ki bir sözün iki etmezler idi
Ana danmadan دنمادن iş etmezler idi *(Salâtin. XV. 44)*

Ger bizim sözümüze kanmaz isen
Var dahi âkıllere tan طان tevbe kıl *(K. Ü. XV. 24)*

Halâyık fitnesinden pes üşendi
Birez gönlü ile danıştı, tandı طاندى *(Şeh. Ş. XVI. 38)*

Kime tanıştın ahir kime tandıñ طاندك
Ne kastettin bu işlerde ne sandın *(Şeh. Ş. XVI. 964)*

Her kişiyi ehl-i derya sanmagıl
Değmeye zinhar işini danmagıl ضنمغل *(K. B. XVI. 13)*

Haliniz kâmile danın turnalar
(Hal. Şa. Ülfeti. XIX-XX. 15)

dañmak (II), (tañmak (II)) : 1. Hayrette kalmak, şaşmak.

Deyüp ahsent bu şahs-ı garibe
Dañarlardı دكرلردى hep ol emr-i acîbe *(Mih. XV. 293)*

2. Şaşırtmak.

§ El-ibrâh الابراح [*Ar.*] : Bir kimseyi acebe getürmek Türkçe tañmak طكمق dır. *(Kdeb. XVIII. 333-1)*

dañ mı, (tañ mı) : Şaşılır mı.

Bugün İbrahim'i gör hüznile Ya'kup oldu
Tañ mı طكم derlerse sana Yusuf-ı Ken'an ola mı
(İbrahim. XV. 131-1)

Tañ mı طكمى şeb sansa şeppere rûzı
Göremez mihr-i âlem-efrûzu *(Yuz. Hamdi. XV. 47-2)*

Zarurî darbe tañ mı طكمى deseler tap
Bir arslana denir iki çetük tap *(Mih. XV. 173)*

Tañ mı طكمى Mesihi nergis uyuklasa her seher *(Mesihi. XV. 38)*

Ruhun üstünde zülfün dursa tañ mı ملکی
Meseldir bu ki batmaz suya cadu *(Mesihi. XV. 87)*

Karañu olsa dü - âlem gözüme tañ mı kemâl *(Sarıca. XV. 43)*

Âdemî k'ola bu sözün hâmili
Olsa tañ mı her vücudun kâmili *(Vahdet. XV. 81-1)*

Keramet gelse dañ mı دکی padişahtan
Hususâ server-i sahip-külahtan *(Salâtin. XV. 55)*

Ruşeni tañ mı ملکی tapuna nispet itse kendözün
Ey güneş, hurşide zerre nişe kim mensubdur
(Ruşeni. XV. 238)

Verdi canın bu derd ile hayvan
Tañ mı insan ederse ah ü figan *(Saadet. XV-XVI. 194-2)*

Tañ mı ملکی küstahlık eder ise Geda
Böyledir hâl-i âşık-ı şeyda *(Ş. G. XVI. 122)*

Firkatinin mateminden şimdi ah
Ka'be giyse şep gibi tañ mı ملکی siyah *(Selâman. XVI. 12)*

Akıtsam tañ mı ملکی mihnet birle yaşlar
Ki pürdür sahn-ı sinem kanlı başlar *(Veyse. XVI. 138-1)*

Tañ mı ملکی dün ü gün şems ü kamer çarha girerse
Pür-gulguledir zemzememizden dil-i eflâk
(Hüs. Dil. XVI. 61)

Şol kişi kim haramı yir bîbâk
İçse tañ mı ملکی yalan yere sevkend *(Letaif. XVI. 63)*

Zâr etti nâr-ı gamde beni sine bülbülü
Feryad ederse tañ mı طالکی gönül andelip-vâr *(Figani.XVI.3)*

Encüm sıfat dökülse yere tañ mı göz yaşı
Gözden dulundu göz göre ol mah çare ne *(Aşki. XVI. 79)*

Gökten ne yağdı ki anı götürmeye zemin
Canâne pür-cefa ise tañ mı cihan gibi *(Yahya Bey. XVI. 212)*

Yapılmış kal'a-i çarh ile hemser
Nişimen kılsa tañ mıdır melekler *(Şeref. XVI. 99)*

Âyine kıldı Hak çü cemâline zâtını
Tañ mı yüzün olursa cihana Huda-nümâ *(Şevahid. XVI. 17)*

Kılmışuz mesken kanâat Kaf'ını Anka sıfat
Bülbülan-ı kuds olursa tañ mı طکمی hem-destanımız
(Lâmii. XVI. 61)

Firkatinde tañ mı طکمی şeftali dilerse can ü dil *(Baki. XVI. 102)*

Ger yaksa yıksa tañ mı vücudun
Ol nar-ı suzan, ol seyl-i hâil *(Nabi. XVII-XVIII)*

§ El-ibrâh الابراح [*Ar.*] : Bir kimseyi acebe getürmek Türkçe tanmaktır. Aceb midir yerinde şiirlerde tañ mıdır طکیدر, derler. *(Kdeb. XVIII. 333-1)*

dañsık : → **dañsuk.**

dañsuḫ : → **dañsuk.**

dañsuk, (tañsuk, tañsık, tañsak, dañsık, dañsuḫ) : **1.** Acayip, tuhaf, şaşılacak.

Biri hoş yiğittir birisi koca
Çü baktılar ol surete iş nice
Düşüp öğleri gitti vü yattılar
Çok ağladılar tañsuk طاکسوق iş ettiler *(Süh. XIV. 313)*

§ Gönlünün gözü olan kişi teferrüç ide bu tañsuk طکسوق sözlere. *(Fütuh. XIV. 222)*

Yine tañsuk طکسوق nesne gördü gözlerim
Yine tanuk geldi ana sözlerim *(Ga. XIV. 419)*

Eder bir saz ile her demde bin sûz
Dili tañsuk طکسوق özü söyler acep söz *(Çeng. Dâi. XV. 197)*

Çok acayip tañsuk طاکسوق işler işler ol
Türlü türlü gösterir cünbüşler ol *(Cam. XV. 30)*

Nedir u'cûbe اعجوبه [*Ar.*] : dañsuḫ دکسخ di...
(Uc. Gar. XV, 44)

§ El-u'cûbetü الاعجوبة [*Ar.*] : Her kimesne tanladuğu ve tañsık طاکسیق gördüğü nesne. *(Terceman. XV. 33-1)*

§ Et-tarafetü الطرافة [*Ar.*] : Bir nesne dañsık داکسق olmak. *(Terceman. XV. 36-1)*

§ Garib غریب [*Ar.*] : Halk içinde müteârif olmayan isim ve tañsuk طکسق nesne. *(Bab. XVI. 2, 100)*

§ Enîk انیق [*Ar.*] : Tañsak طاکسق güzel olan nesne. *(Bab. XVI. 2, 325)*

Çıkardı bağa güzel kızlar ile
Ol aydan arı tañsuk طنسق yüzler ile *(Şeh. Ş. XVI. 1075)*

§ Efid افد [*Fa.*] : Acip, tañsık طکسق mânasına. *(Deş. XVI. 63-2)*

§ Çün Fûr bu tañsuk طکسق haberi işitti. *(Rahat. XVI. 405)*

§ İbret عبرت [*Ar.*] Tañsuk طکسق nesne ve öğüt tutmak. *(Müntehab. XVII. 62-2)*

2. Garip, acip şey.

Gelen ol yiğittir ki her dem haber
Verirlerdi kim âlem içre meğer
Dilemiş ola ire tañsuklara طاکسقلره
Yeye içe erişe ol çoklara *(Süh. XIV. 52)*

§ Firenk kumaşların ve mağrip dañsukların دکسوقلرین satın alıp, yük bağlayıp gemiye girdik. *(Ta. Sel. XV. 1-108)*

§ Şöyle ki bezirgânlar altunlu kumaşlar ve tañgsuklariyle تنکسوقلریله gelürler. *(Ta. Sel. XV. 1-17)*

§ Hizanemde mevcut olan tañsuklar طکسوقلر ve ahurdağı görklü atlar sizden diriğ değildir. *(Ta. Sel. XV. 1-83)*

§ Şikift شکفت [*Fa.*]: Tañsuk طکسق mânasına, yâni taaccüp edecek nesne. *(Ni'meti. XVI. 436)*

§ Efâkîh افاکیه [*Ar.*]: Tañsak طکسق, eâcîb sözler ve turfe sözler. *(Bab. XVI. 1, 560)*

§ El-aceb العجب [*Ar.*] : Tañsuk طاکسق acip nesne ki gören taaccüp eder. *(Ah. XVI. 648)*

dañsukluk, (tañsukluk) : Acayiplik, gariplik.

§ Ucbe عجبة [*Ar.*] : Katı tañsuk nesne ve tañsukluk طکسق لق ve hadden mütecaviz olan tañ nesne. *(Bab. XVI. 2, 247)*

danuk : → tanık.

dapa, (depe) : Taraf, yön.

Yarak etti ol hoca turdu gider
Gittiler Ken'an dapa داپا gör kim nider *(Yuz. Şeyd. XIII. 12)*

Sırat dapa داپا sürücek halkı kamu
İblis anda sevine gele amu *(Yuz. Şeyd. XIII. 35)*

Ettiler biz gideriz avın dapa داپا
Dileriz Yusuf bile gele ata *(Yuz. Şeyd. XIII. 4)*

Yusuf anda Bünyamin'i tutturur
Buyurur zindan dapa داپا ilettirir *(Yuz. Şeyd. XIII. 79)*

Şarabdar geldi geri Yusuf dapa
Ağır hil'at giydirdi elin öpe *(Yuz. Şeyd. XIII. 50)*

Ussu geldi başına açtı gözün
Rubil dapa داپا sığındırdı kendözün *(Yuz. Şeyd. XIII. 5)*

Ken'an dapa داپا çıkar Ya'kup gönülür
On oğlunu kendüle bile alur *(Yuz. Şeyd. XIII. 98)*

Akıl dapa داپه casus haber iletti
Gör alçaklığı geri neler etti *(Yunus. XIII-XIV. 15)*

Nuru gönlümün çerağın yandırır
Beni anın yolu dapa داپا döndürür *(Man. Tayr. XIV. 11)*

Her ki bunda ikilikle dirile
Yarın anda tamu depe داپه sürüle *(Ga. XIV. 48)*

Lâcerem ol can döne dünya depe دپه
Dünyayı put edine dün, gün tapa *(Ga. XIV. 540)*

dapacak : Mâbut, tapacak.

§ Peş İblis ana geldi ve eyitti : Hâbil kurbanın od anınçün yedi kim Hâbil oda tapar idi. Sen dahi oda dapgıl sana ve senin soyuna dapacak دپجق olsun. *(Enb. XIV. 65)*

dapkur : → **tapkur kolanı.**

dapkur kolanı : → **tapkur kolanı.**

dapşırmak : → **tapşırmak.**

dapşurmak : → **tapşırmak.**

dapul : Davul.

Hava giymişti reng-i âbnusu
Dapulcu دپلجی döğmez oldu tabl ü kûsu *(Şeh. Ş. XVI. 86)*

daramak : Her tarafı araştırmak, arayıp taramak.

Dedi şeh dağı taşı darayalum داریالوم
Cemi-i Varsağ ilin arayalum *(Hadidi. XVI. 223)*

dar dirlik, (tar dirlik) : Zaruret içinde yaşama.

§ ...Ya dakı hemişe ziyanda ve tar dirlikte طاردرلکده ömür sürmüş ola. *(Kel. XIV. 31)*

§ Bedürüsti biz anı dünyada tar dirliğe طار درلکه bırağırız, bundan sonra âhirette dahi gözsüz koparırız. *(Müneb. XV. 2-2)*

Sağ iken dınk-i maişet ضنك معیشت *[Ar.]* demekdir : tar dirlik طاردیرلك
(Nuhbe. XVIII-XIX. 159)

darıkmak, (tarıkmak) : Daralmak, içi sıkılmak, müteessir olmak.

Şöyle tarıktı kakıdı Zeliha'ya
Etti sürün koman ayruk söyleye *(Yuz. Şeyd. XIII. 50)*

Kimin ussu var ise hiç dınmaya
Tarıkmaya طرقایه buşmaya incinmeye *(Süh. XIV. 3)*

Su avazı vü hem leğençe ünü
Biraz sakin oldu, darıktı داریقدی canı
Çadır katına vardı vü çağırır
Peri hun gibi durdu vü kığırır *(Süh. XIV. 218)*

İçi koptu, yüreği cûşa geldi
Tarıktı طرقدی canı, başı hûşa geldi *(Hurş. XIV. 53)*

Terk edip sen anma terk ettiğini
Nesneye tarıkmayıp طارقیب der öğünü *(İs. H. XIV-XV. 695)*

Mübârek cismi gayet hastalandı
Tarıktı طرقدی gönlü gayet bestelendi *(Salâtin. XV. 145)*

§ Allahtan gelene razı olsa, tarıkmasa طرقسا sabretse, Allah dahi andan razı olur. *(Müz. XV. 275)*

§ ...mescit kendüyi sıkar tarığur طارغور.
(Cev. Ah. XV-XVI. 476)

Tarıktı طرقدی murg-ı can hâk-i kafeste
Uçuben Arş'a erdi bir nefeste *(Şeh. Ş. XVI. 8)*

Tarıktı طرقدی ol otağ içre dil ü can
Cihan mü'minlere san oldu zindan *(Zati. XVI. 309)*

§ Tedayyuk تضیق [*Ar.*] : Kişi tarıkmaklık طارقلق.
(Bab. XVI. 2, 329)

Buyurdu çektiler bir esb-i rehvar
Taridinden tarığur طریغور çarh-ı devvar *(Veyse. XVI. 25-1)*

§ Hemin bizim halimiz şol hastaya benzer kim bir yerde yatur, ol yattığı yerde hali tarıgur طارغور, beni kaldırın fülan yere iletin der, ol yere varıcak huzur bulam sanır, anda varıcak dahi turamaz iniler... *(Maârif. XVI. 51)*

darılganmak : → darlıganmak.

darımak : Musallat olmak, ârız olmak, talân etmek.

§ Seni yağı nereden darımış دارمش güzel yurdum *(Dede.XIV. 24)*

darlıganmak, (darılganmak, tarılganmak, tarılkanmak, tarlıganmak, tarlıkanmak) : 1. Muztarip olmak, kederlenmek, bunalmak.

§ ...Melikin gönlüne hoş gelmedi, tarlıganmağa طارلغنمغا başladı.
(Fütuh. XIV. 582)

§ Anter'i istedi, bulmadılar ve nolduğun bilmediler, teşvişlendi ve tarlıkandı طارلقندی. *(Anter. XIV. 154)*

§ Bundan ötürü melikin gönlü tarlıganmasun. *(Anter. XIV. 4)*

Çü bu sözü işitti tarlıgandı طارلغندی
Eğerçi devletinde yarlıgandı *(Hurş. XIV. 71)*

Öğün derşür dağılma darlıganma
Bürün sabrile sarmanıp sığanma *(Hurş. XIV. 34)*

§ Kaçan, arslan anası ol sözleri dinledi ve maksudu anladı, yavlak harekete geldi ve darlıgandı درلغندی ve eyitti...
(Kel. XIV. 72)

§ ...Ve şol kişiye ki buhran gelecektir, tarılganır طارلغنر ve çabalar. *(Mü. Şi. XIV-XV. 20-1)*

§ Baş ıssı olmak ve tarılkanmak طرلقنمق. *(Teshil. XIV-XV. 62)*

§ Şol kişiye kim buhran gelecektir, darılganur درلغنر, çabalar.
(Teshil. XIV-XV. 39)

Yayın ıssıdır tarılganur طرلغانور kulûp
Arpa buğday çok ola dir her hubûp
(Melhame. XIV-XV. 37-2)

§ Anın gibinin gönlüne, kaçan islâma da'vet kılınsa ol andan tarlıganup طارلغنوب şol zahmete uğrar ki... *(Leys. Ar. XV. 388)*

§ Ayruk ol ele mi geçer dedi, karıcık haylı tarılkandı طارلقندی.
(Müz. XV. 326)

§ Anların sebebinden melûl oldu ve anların içün tarılgandı طارلغندی. *(Cev. Es. XV. 110)*

§ Kul, Hak Taâlâdan gelen mukadderata razı olup tarlıganmaya طارلغنمیا ve eğer sabr etmeyip tarlıganursa طارلغانورسه tizcek istiğfara gele. *(Leys. Mu. XV. 414-2)*

§ Yâ Muhammed, bu Mekke kâfirlerinin zahmetine sabr idip tarlıganma طرلغنا angıl ol bizim kulumuz Eyyub'un sabrını.
(Leys. Mu. XV. 210-2)

§ Sen bu kâfirlerin sözlerine melûl olup tarlıganma طارلغنمه.
(Enfes. XV. 7)

§ El-ıztırab الاضطراب [*Ar.*]: Ve gönül tarılkanmak طاریلقانمق.
(Terceman. XV. 86-2)

§ Yâranlarımla işret ederdim, aralarında hasta oldum, tarlıgandım طارلغندم yerin genliği bana dar oldu.
(Cev. Ah. XV-XVI. 115)

Elif kaddi elemden cim'e döndü
Yüreği tarlıgandı mim'e döndü *(Yuz. Şems. XVI. 100)*

§ Baḫs بخس [*Fa.*] : ... Gussadan ve belâdan yürek tarlıganup طارلغنوب mütegayyir olmak. *(Caf. XVI. 16-2)*

Cihanın tarlıgından tarlıgandı طارلغندی
Civar-ı Hakka varıp yarlığandı *(Şeh. Ş. XVI. 878)*

§ Tenciden تنجیدن [*Fa.*] : Tarlıganmak طارلغنمق ve kuşağı ve kolanı muhkem çekmek. *(Ni'meti. XVI. 15)*

§ Baḫsبخس [*Fa.*] : ...Bahsîden mânasına, yâni belâdan ve gussadan tarılganmak طارلغنمق ve yüreği yanmak...
(Deş. XVI. 154-1)

§ Gâh gâh bu genliğiyle şöyle tarlıganur طارلیغانور, tuncuğur ki kendüden büyüğün buyruğu altında zebunluğundan bar bar bağırır. *(Sır. XVI. 21)*

§ El-keşi' الکشع' [*Ar.*] : Tarlıganmak طارلغنمق ve muztarip olmak. *(Ah. XVI. 866)*

İgende tarlıganma طارلغنمه fürkatına
Dem ola kavuşasın hasretine *(Güvahi. XVI. 89)*

§ Tase giriften تاسه کرفتن [*Fa.*] : Tarlıganmak طارلغنمق.
(Şamil. XVI. 592)

Tarlıganmak طارلیغانمق : belmeliden بلملیدن [*Fa.*]; tahten [*Fa.*] : Çapmak; itmam eylemek : perdahten [*Fa.*]
(Genc. XVII. 81)

§ Ferm فرم [*Fa.*] : Kaygıdan furûmande olmak ve gönül tarlıganmak. *(Nuh. Tuh. XVII. 139)*

2. Nefret etmek.

§ Âzığ آزیغ [*Fa.*] : Darılganmak طارلغنمق. *(Miftah. XV. 44)*

§ Âzığ آزیغ [*Fa.*] : Müteneffir olmak ve tarlıganmak طارلغنمق bir kişinin sözünden. *(Şamil. XVI. 158)*

darsıkmak, (tarsıkmak): Daralmak, sıkılmak, sıkışmak, bunalmak.

§ Teezzül تأزل [*Ar.*] : Sadrı taralmaktır ve tarsıkmaktır طارسقمقدر.
(Bab. XVI. 2, 382)

§ Ezak ازق [*Ar.*] : Savaşta tarsıkmak طارسقمق.
(Bab. XVI. 2, 322)

§ İstıdyak استضياق [*Ar.*] : Muzayakalanmak, tarsıkmaklık طارصقمقلق. *(Bab. XVI. 1, 323)*

dartılmak, (tartılmak) : Çekilmek, sıyrılmak.

Denizden çıhıp geldi bir bahrî yunt
Yeli yumşacuğ idi tuynağı kunt
. . . . . .
Bıraktı suya yüzdü dartıldı دارتيلدى yunt
Boğuldu ol aygır ü kurtuldu yunt *(Süh. XIV. 246)*

§ ...Yaramaz savaşlar ve fitne kopa, gönüldeki işler yenilene ve muhalif kılıçlar kınından dartıla درتلا. *(Kel. XIV. 33)*

§ Sen bizim muhkem hısarımızsın ve tartılmış طارتلمش kılıcımızsın. *(Anter. XIV. 45)*

Kalbler yarmağa tartılmış طرتلمش kılıç ebruleri
Gamzesi can almağa anın atılmış tîr idi *(Zati. XVI. 638)*

dartınmak, (tartınmak) : Çekinmek, ihtiraz etmek, esirgemek.

Canım aşkın külhanıdır dartınmadın درتنمدين at odunu
Kamu suyu şeker eyler od bırağıcak külhana
(Yunus. XIII-XIV. 54)

Gerek fâni cihandan dartınasın درتناسن
Muhalif işlerinden hep yanasın *(Yunus. XIII-XIV. 37)*

Elinden gelir ise nehyeylemek
Edigör ü tartınmagıl طرتنمغل hiç emek *(Ferh. XIV. 42)*

§ Anınçün tartınursın طرتنورسين yemezsin. *(Fütuh. XIV. 130)*

Ki ben dartınmazam درتنمازم hiç nesne senden
Dilemekte dilek dartınma درتنمه benden *(Hurş. XIV. 72)*

§ Amma iyiliği ehlinden dartınma درتنمه. *(Kab. XV. 49)*

§ Elde varından fukaraya ver, tartınma طرتنما. *(Müz. XV. 78)*

§ Sen bizi fukaradan tartındıñ ترتندك, Allah dahi rahmetini senden tartınsun طرتنسون. *(Müz. XV. 109)*

Kızı tartınmazam طرتنمزم şehzadeden ben
Nedir mâni' aralıkta işit sen *(Şeh. Ş. XVI. 355)*

§ Diriğ دريغ [*Fa.*] : Men' ve hayf ve tartınmak طارتنمق.
(Şamil. XVI. 159)

§ Diriğ دريغ [*Fa.*] : Taksir ve hayf... ve dartınmak درتنمق.
(Deş. XVI. 2-77)

§ Derîġ درىغ [*Fa.*] : Taksir ve tartınmak طرتنمق.
(Ni'meti. XVI. 300)

§ Diriğ دريغ [*Fa.*] : ...Hayf ve dartınmak دارتنمق.

dartış, (tartış) : Niza, çekiş. *(Caf. XVI. 60-2)*

Hem çalış tartış طرتش savaştır der ünas
Uyku görmeye çeri olmaz nüas *(Melhame. XIV-XV. 75-1)*

dartışık, (tartışık) : İhtilâf, niza, münakaşa, çekişme.

§ ...Div eyitti: Uğru ineği daşra çıkara, zahit uykudan uyana, anı depelemek mümkün olmaya. Pes uğruya eyitti : Mühlet vergil tâ kim ben zahidi depeleyem andan ineği uğrulayasın. Cevap verdi kim : Mühlet vermeğe sen yeğreksin, ben ineği çıkarayın andan sen zahidi helâk eyleyesin. Bu dartışık درتشق buların arasında ulaldı, savaşa başladılar. *(Kel. XIV. 112)*

Anın içün dartışıktır درتشقدر ortada
Çün biri birnin dilin bilmez nide *(Ga. XIV. 70)*

§ Ebu Ümeyyet-ibn-i Muğüyre Kureyşin ulusu ve yaşlısıydı, ol kavme eyitti : İşbu mescide dirgenelim her kişi kim evvel bu mescide gire bu dartışığa درتشنا ol hüküm kılsın kim ol hüküm kıla öyle olsun. *(Enb. XIV. 176)*

Tartışık طرتشق, vurmak, savaşmak fi-l-enam
Ortada hem çok ola yanlış kelâm *(Melhame. XIV-XV. 84-2)*

dartışıksız, (tartışıksız) : İhtilâfsız, bilâ itiraz.

§ Andan Şidât dahi öldü ve Padişahlık yalnız ve dartışıksız درتشقسز Şeddad'a kaldı. *(Enb. XIV. 299)*

dartışmak, (tartaşmak, tartışmak) : Çekişmek, mücadele etmek.

Yusuf'un anda eteği yırtılur
Tartaşurken طارتشرکن Kutayfer kapıya gelür
(Yuz. Şeyd. XIII. 37)

§ Tanrı Taâlâ eyitti: ....Yâni kaçan İbrahim'den korku gitti ve muştuluk ana geldi. Pes bizim ile Lût kavmi helâk olmaklığı için tartıştı طرتشد. *(Enb. XIV. 206)*

§ Benim ile öküz arasında dartışmaklık درتشمق‌لق ve çekişmeklik sebeplerinden nesne yok idi. *(Kel. XIV. 65)*

§ Gürz ile döğüştüler, kara polat öz kılıç ile tartıştılar طارتشدیلر, serpe serpe meydanda kılıçlaştılar. *(Dede. E. XIV. 250)*

dartmak (I), (tartmak (I)) : Çekmek.

Yusuf ol dem urgana yapıştı hoş
Tarttılar طرتدلر çıkardılar kuyudan ol hamuş
(Yuz. Şeyd. XIII. 14)

Yolumuzu kim ururssa ileyimize durursa
Duravuz çalış kılavuz dartavuz دارتوز kılıç vuravuz
(Velet. XIII-XIV. 20)

§ İmdi biz çeri dartıp درتب anın üstüne varmayalım ve anın uluların hor kılmayalım. *(Enb. XIV. 656)*

Olur padişahlar yüreği delük
Diken tartar طرتر iken düşerse kölük *(Ferh. XIV. 11)*

Ger zülfün için söz der ise tart طرت kafadan
Benefşe dilini sanemâ sünbüle karşı *(Kadı. XIV. 105)*

Mali çok,dartar درتر bu dünya zahmetin
Hem gümandır ki bula Hak rahmetin *(Ga. XIV. 370)*

Atına dedi ey belâ dartıcı دارتیجی
Sana nişe yok yere ettim gücü *(Süh. XIV. 232)*

Meğer bir özü göynür ola ana
Kim anın içün tarta طارتا bir az belâ *(Süh. XIV. 260)*

§ ...Üşbu yakında bir çeşme vardır ve bir kâzur anda ton yur ve anın yükün tartan طرتن eşek ol çemende otlar.
(Kel. XIV. 132)

§ Tarttı طرتدی çomağını elinden aldı. *(Dede. E. XIV. 287)*

Yürek dağlayuben ciğer yaka ol
Göğüz döğerdi tartuben ترتوبن yaka ol *(Işk. XIV. 244-1)*

Kılıcın dartar درتر anı kim bir bana
Gösterin kim dadını verem ana *(Man. Tayr. XIV. 10)*

Çünkü kısmet buladur hükm-i İlâh
Pes niçin tarta طرتا kişi renc ile ah *(Melhame. XIV-XV. 12-2)*

§ İki rek'at namaz kıldı başın yakasına darttı درتدی, tâ ahşam namazı oldu ve ahşam namazın cemâat ile kıldı başın yine yakasına çekti. *(Tez. Lâ. XV. 784-1)*

§ İbrahim bunca ayağ üzre hacceyledi, Zemzem kuyusundan su tartup طارتوب içmedi. *(Tez. Ba. XV. 145)*

§ Hay, dart درت elini Cüneyd'in gözlerinden kim ol gözlerin anın için yumdu kim bizim dizarımız görmeyince açmaz. *(Tez. Lâ. XV. 611-2)*

§ ...Elini bizim dostumuzdan dart درت. *(Tez. Ün. XV. 27-1)*

§ Elinden gele mi balta dartup درتب şunca emek ile yaptuğun gerü yıka. *(Tuh. Le. XV. 195)*

§ Yiğit hançerin tartup göksü üstünde oturup kastetti kim başın kese. *(Ferec. XV. 26)*

Gemiler su doldu, tartarlardı طرترلرد su
Koptu deryada gıriv vü hay ü hu *(Enveri. XV. 37)*

Har eğer hor u bîtemiz oldu
Çünki yük dartar درتر ol aziz oldu *(Şeyhi. XV. 66)*

Cihan zoruna yoktur bizde bazu
O taşı dartamaz değme terazu *(Yuz. Şems. XVI. 26)*

Beka mülküne tartup طرتوب cümle rahtı
Koyup gidem bu fâni tac ü tahtı *(Veyse. XVI. 157-1)*

Kimi gülşende sürer ayş ü işret
Kimi külhanda tartar طرتر derd ü mihnet *(Lârendi. XVI. 8)*

Zülâl-i vaslına leb-teşneem bir Türk-i bed-huyun
Kim andan katra-i âb istesem dartar دارتر revan hançer
(Fuzuli. XVI. 16)

§ İsteser-el-feres استثرى الفرس [*Ar.*] : At yürürken râkibi ile cidel edip licamını elinden tarttı طارتدى. *(Aks. XVII-XVIII. 534)*

dartmak (II), (tartmak (II)) : Esirgemek, menetmek, alıkoymak.

§ Şimdengerü beni Hak yoluna verenleri ve Hak yolundan tartanları طرتنلرى deyeyim, işit. *(Müz. XV. 95)*

dartmak (III), (tartmak (III)) : Saklamak.

§ Ey kullarım oğlum kızım yok ki mâlim, mülküm anlara tartam طرتم. *(İhlâs. XIV. 250)*

dartturmak, (tartturmak) : Çektirmek, işletmek.

§ Beni esir eden bir yıl değirmen tarttursun طرتدرسون ve deve güttürsün. *(Anter. XIV. 331)*

dartuk, (tartuk) : Pişkeş, armağan, takdime.

§ Andan Yokanna'nın tartuklarını طرتقلرنى, armağanlarını arza eylediler. *(Fütuh. XIV. 140)*

§ Şah dahi gelip çekilen dartuklara درتقلره nazar kıldı, nesneler gördü kim hiç kimseler görüp haber vermiş değil.
(İs. H. XIV-XV. 757)

Çeker han oğluna takdime tartuk طرتق
Ziyade nesne verdi hadden artuk *(Şeh. Ş. XVI. 1030)*

§ Artıklık tartuğu طارتوغى şunlara tartılır ki ağır yükü arkalarına almadılar. *(Sır. XVI. 42)*

§ Sultan eydür : Tartuk طرطوق verin dedi. *(Âş. XVI. 234)*

darvandırmak, (tarvandırmak) : Davrandırmak.

§ Hamle etti tarvandurmadın طروندرمدين yetişti.
(Anter. XIV. 356)

§ Tarvandurmadı طروندرمدى çiğinine kılıç indirdi.
(Dede. E. XIV. 289)

darvanmak, (tarvanmak) : Davranmak.

§ Birez tarvanam طروانم kendözümü divşürem.
(Fütuh. XIV. 508)

daş, (taş) : Dış.

Hasret odu yandırdı içim taşım طاشم
Ol sebepten eksilmez akar yaşım *(Yuz. Şeyd. XIII. 73)*

Göğ ü yer anın katında bir ola
Tanrı'dan içi taşı طاشی pür-sır ola *(Velet. XIII-XIV. 86)*

Ne bakarsın daş داش kapıda gir içeri neler gezer
Tama' artırmış daima saf bağlamış fitne düzer
(Yunus. XIII-XIV. 311)

Kız ile dâye vardı kasr içine
Ki göre taşı طاش nicedir içi ne *(Işk. XIV. 184-2)*

§ Gazap ile içleri taşları طاشلری dolmuştu. *(Anter. XIV. 2)*

§ Diledim kim ibadet ile kendözüm bezeyem, tâ benim içim daşuma داشمه münasip olup ilim ve amel ile arâste olam.
(Kel. XIV. 14)

§ Kimnun ve Şam fıstuğunun taş kabı, gerek kim ağzında duta suyun sora. *(Yadigâr. XIV. 12-1)*

İçi boş olan er taşını طشینی bezer
Gelincik bigi halk içinde gezer *(Süh. XIV. 14)*

§ Andan anın daşını داشن sakinlik kılam ve için eylik kılam.
(Enb. XIV. 693)

§ Musa bulardan ol malı aldı ve ol eve harc kıldı için taşın طاشن Tanrı buyruğunlayın tamam eyledi. *(Enb. XIV. 488)*

Istıfa donu giyildi daşına داشنه
İctiba tacı uruldu başına *(Man. Tayr. XIV. 223)*

Rızkı gin ola vü bahti hoş ola
Taşı طاش pak içi garazdan boş ola *(Melhame. XIV-XV. 163-1)*

§ Kuru naneyi fıstıkın taş طاش kabıyle döğeler su ile içireler.
(Hazain. XV. 16-1)

§ İç yüzü cennetten yana, taş طاش yüzü cehennemden yana. *(Leys. Mu. XV. 466-2)*

§ Attarın mevt haberin getirdi... içim taşım ferah doldu, sana beşarete geldim. *(Ferec. XV. 402)*

Taşımı طاشمی gerçi zühd ile bezerem
İçimi liyk büt evi düzerem *(İbrahim. XV. 2-2)*

Garip olanların gönlü sınıktır
İçi göynüklünün taşı طاشی yanıktır *(Çeng. Dâi. XV. 260)*

§ İç yüzünde günahları yazılmış ola ve taş طاش yüzünde sevapları yazılmış ola. *(Enfes. XV. 584)*

Ey taşı ma'mur içi viran gönül
Nefse kul u âleme sultan gönül *(Tazarru. XV. 85)*

İki çiğninde birez kıl var idi
İçi taşı toptolu envâr idi *(Muham. XV. 120)*

Bezm-i işrette şem'a döndü heman
İçini od yakar taşı handân *(Yuz. Hamdi. XV. 67-2)*

Lâle benzer ki gül-i ruyine indirmedi baş
Muğ u Hindu kimi yandı kararıp içi daşı داشی *(Ruşeni. XV. 276)*

§ Sen taşıñı طاشکی arıtmak istersin. *(Tez. Ün. XVI. 141-2)*

§ Rıdâ ردا [*Ar.*] : Taşına طاشنه giyilen ton ve boyun bezi. *(Ni'meti. XVI. 339)*

§ Beşere بشره [*Ar.*] : Derinin taş طاش yüzü ve bükün ve büküntüler ve yivler ve derinin buruşuk yerleri. *(Bab. XVI. 1, 136)*

Sirişkim al, bağrım yare bir kûh-i belâyim kim
Hemişe lâle vü lâ'l ile rengindir içim taşım طاشم
(Fuzuli. XVI. 171)

§ Heman kim vardılar taş طاش hisarın fethettiler. *(Âş. XVI. 146)*

§ Daşıñı داشکی su ile arıtgıl ve içini tevbe ile arıtgıl. *(Tez. Ün. XVI. 141-2)*

§ Taşı طشی seni yakar, içi beni yakar, Allah götüre bunu. *(Letaif. XVI. 72)*

§ Pîraye-i ilimden içi hâli ve ârayiş-i dânişten taşı طاشی âri olan daire-i insaniyyetten taşradır. *(Câm. Na. XVI. 24)*

§ Dağal دغل [*Fa.*] : Ol ki içi, taşı طاشی gibi olmaya, kalp ola. *(Nuh. Tuh. XVII. 129)*

Taşı tahir içi mürdar değil mi *(Kuddusi. XIX. 203)*

daşgaru, (taşgaru) : Dışarı.

Her gece nâle kıluram tana değin çü ceres
Kapıdan taşgaru طاشغارو avaz-ı derayi severem
(Kadı. XIV. 494)

daşıra : → **daşra.**

daşıra çekmek : → **daşra çekmek.**

daşra, (daşıra, dışra, taşra) : Dışarı.

Siz varın desturdur imdi yola
Daşra دشره çıktılar kamu tapu kıla *(Yuz. Şeyd. XIII. 80)*

Yaban yolun gözetme, yol evde taşra طشره gitme
Can yolu can evinde can râzını can duyar
(Yunus. XIII-XIV. 321)

§ Bir külhancı külhan içine bir deve onurgasın bıraktı, ol onurga sıçradı gerü daşra دشره düştü. *(Yüz. Ha. XIV. 106)*

Nakaş der ki ben taşıra طاشره giderem
Sana diyeyin bil ki ben niderem *(Süh. XIV. 17)*

§ Resûl ammileri birle dururdu, taşra طشره çıktı, göçmek yarağını kıldılar. *(Si. Da. XIV. 256)*

§ ...Ve canavar kim andan assı ve ziyan gelir, anın assısından assılanmak maslahattan daşradır دشرەدر. *(Kel. XIV. 29)*

Öğüt verirem âhir öğüde uy
Kumaşın daşra دشره atma yüküne koy *(Işk. XIV. 74-1)*

Çekti küpten daşra دشره çıkardı anı
Toprağa göme kodu cansız teni *(Man. Tayr. XIV. 195)*

§ Hayvanatın alacası taşrasında طشرەسنده insanın içinde olur. *(Hamza. XIV-XV. 7, 31)*

Ol dağın üstünde bir ak kuş olur
Kim çıkıcak dışra • دشر ol andan ölür *(İs. XIV - XV. 239)*

§ Ca'fer Sadık bir müddet halvet eyledi ve hiç taşra • طشر çıkmadı. *(Tez. Ba. XV. 8)*

§ Ahşam vaktında dervaze-i şehirden taşra • طشر çıkup... *(Bektaş. XV. 189)*

§ Buyruğumdan taşra • طشر iş işler. *(Saat. XV. 15)*

§ Nefes taşradın taze lâtif hava iledir, içeriden buharı alır taşra • طشر çıkarır. *(Hazain. XV. 20-1)*

§ ...Avrat işlediği akıl ve kanundan taşradır. *(Ferec. XV. 66)*

Daşradan • داشر دن zahid-i hodbin ne bilir lezzetini
Aşk meyhanesi içinde olan gulgulenin *(Ruşeni. XV. 258)*

§ Şöyle kakımıştı ki gövdesinin kılları tonundan taşra • طشر çıkmıştı. *(Enfes. XV. 442)*

§ Ve hem aşa batırmaya, taşra • طشر koya ve yarık kaşık ile taâm etmeye; mekruhtur. *(T. E. XV. 59)*

§ Döşekten durdu abdest aldı, dahi taşra • طشر çıktı. *(Cennet. XV. 287)*

§ Haymeden taşra çıkup eşk-i çeşmleri gibi yüğrüştüler. *(Saadet. XV-XVI. 182-2)*

Cihana doldu zikri Gülşeni'nin
Özü Mısr'ın içinden taşra • طشر çıkmaz *(Gülşeni. XVI. 77)*

§ ...Çünkim hısar yıkıldı, andlaşup ahitleştik kim bizi kırmayacak oldular, hısarı verüp taşra • طشر çıktık. *(Âş.XVI. 36)*

§ Şah-ı Hurasan hâcibine buyurdu ki hâdimi taşra • طشر çıkara ve yüz ağaç vura. *(Cam. Na. XVI. 42)*

§ Medine'den taşra • طشر bir nâr gördük. *(Tibr. XVI. 93)*

§ Ve Mücahit ile yahudi kaçıp taşra • طشر çıktılar. *(Men. Av. XVI. 117)*

Kılurdu taşra bunlarunla bazar
İçerde yâre olmuştu hıridâr *(Yuz. Şems. XVI. 156)*

§ Her kimse ki anda hazır idi, taşra gitsün dedi.
(Şevahid. XVI. 35)

§ Büyük bacalar vardır ki tütün buralardan taşra طشره çıkar.
(Ev. XVII. 436)

Her ne okursan çün otuz ikiden taşra طشره değil
Yüzünün metnini şerheder okunan fasl ü bap
(Niyazi. XVII. 12)

Fenerliler taşra çıkmaz yaslıdır
Küçükleri büyüğünden usludur *(Saz. Âşık Ömer. XVII. 242)*

§ Bîrun بيرون [*Fa.*] : Taşra طشره ve hariç mânasınadır.
(Bürh. XVIII-XIX. 137)

daşra aşmak, (taşra aşmak) : Dışarı çıkmak, haddi tecavüz etmek.

İşinde kimseye danmaz danışmaz
Kimesne buyruğundan taşra aşmaz طشرا آشمز *(Şeh. Ş. XVI. 1)*

daşra çekmek, (taşra çekmek, daşıra çekmek) : Dışarı çıkarmak.

Ten evinden rahtını cehdeyle ey can taşra çek طشره چك
Âfet-i seyl-i sirişk-i bîkararımdan sakın *(Fuzuli. XVI. 181)*

§ Âḫten آختن [*Fa.*] : Taşra çekilmiş طشره چكلمش nesne ve öğrenmiş at ve inenmiş at. *(Ni'meti. XVI. 63)*

§ Lenc لنج [*Fa.*] : Bir nesneyi daşıra داشرا çekmek.
(Şamil. XVI. 507)

daşra gelmek, (taşra gelmek) : Dışarı çıkmak.

Etti Ya'kup daşra gelsün دشره كلسون göreyim
Bir garipten ana haber vereyim *(Yuz. Şeyd. XIII. 46)*

§ Heman-dem künbet yarıldı, yedi yerden kapı açıldı, birinden taşra geldi طاشره كلدى. *(Dede. E. XIV. 229)*

§ Eğer bugün ma'rifet izzet ağılının dairesinden taşra gelecek طشره كلجك olursa... *(İrşad. XV. 76)*

§ Eti etmeği itler önüne kodu, yidiler, vezir taşra geldi evine gitti. *(Ferec. XV. 304)*

§ Nâgâh bir gavga koptu, halk dükkânların kapadılar, şehirden taşra geldiler. *(Ferec. XV. 82)*

§ Beder âmeden بدر آمدن [*Fa.*] : Taşra gelmek كلمك طشره. *(Miftah. XV. 19)*

§ Birkaç ihtiyar hısardan taşra gelüp طشره كلوب muratları üzere terekelerin sattılar. *(Solak. XVII. 30-1)*

daşrağı, (taşrağı) : Dışardaki.

Taşrağı طشرغی yârim vefa kaçan kıla
Yârim oldurur ki içimde ola *(Man. Tayr. XIV. 117)*

§ Ve hayvanın iç a'zasından taşrağı غی طشره a'zası yimeğe yeğdir. *(Mü. Şi. XIV-XV. 24)*

§ Çün sabah oldu, şehir kapusu açılmadı, bu taşrağılar طشرغیلر dediler ki... *(Leys. Ar. XV. 457)*

§ Derinin içeriki yüzüne edeme derler, taşrağı طشراغ yüzüne beşere derler. *(Hazain. XV. 8-2)*

§ Daşrağı دشرغی uğru İblis'tir, beni tamuya kulağuzlar. *(Güzide. XV. 68)*

§ İşbu içrekisi Hak Taâlâ içindir, işbu taşrağısı غسی طشره halk içindir. *(Tez. Ba. XV. 9)*

§ Bu taşrağılara طشرغلره haber verdi. *(Enfes. XV. 167)*

§ Birunî بیرونی [*Fa.*] : Daşrağı داشرغی. *(Şamil. XVI. 400)*

daşra iletmek, (taşra iletmek) : Dışarı çıkarmak.

İletti ایلتدی gûy-i zulmü arsa-i âfaktan taşra طشره.
(Hayali. XVI. 22)

daşra kalmak, (taşra kalmak) : Yoksun kalmak, uzak kalmak.

§ Korkan adamın benzi ya sarı, ya ak olur, zira can içeri gider, beden hararetten taşra kalur طشراقلر bozarır. *(Hazain. XV. 39-1)*

daşra olmak, (taşra olmak) : Dışarı çıkmak.

§ Kal'adan taşra olup طشره اولوب tozup gitti. *(Müslim. XV. 3, 6)*

§ Pehlevan-ı âlem, pîrim dualar seni diyüp taşra oldu طشره اولدی. *(Müslim. XV. 3, 30)*

daşra salmak, (taşra salmak) : Açığa vurmak.

Raz-ı derunu taşraya salmak طشره یه صالمق reva değil
Budur günahı kim asılur muttasıl ceres *(Fuzuli. XVI. 155)*

daşra vurmak, (taşra vurmak) : Açığa vurmak, izhar etmek.

Ki bir dem taşra vur طشره ور sûz-ı nihanı
Oda yak şevk ile halk-ı cihanı *(Enis. XVI. 12-1)*

davar, (tavar) : 1. Binek hayvanı.

§ Kaçan Tanrı Taâlâ atı yer yüzüne veribidi ve iki ayağı yere dölendi, pes kişnedi pes ana eydüldü : Kutlu davarsın دورسن (harekelidir) kim senin kişnemeğün ile müşrikleri hor kılam. *(Enb. XIV. 630)*

Hakikat bildi kızdır bu süvari
Veli satmaz ki key kızdır tavarı طوارى *(Işk. XIV. 169-2)*

§ ...Bindüğü tavarına طوارنه ya yük tavarına boynuna bir nesne alâmet kılurdu, kıtâlden emin olmak için. *(Leys. Ar. XV. 292)*

§ İşitmedin mi ki Sahray-ı Gûr'de bir tâcir tavardan طوردن düştü. *(Güls. XV. 38)*

§ Bir gün Emir-el-mü'minîn Ali bile bir tavara طواره artlaştım. *(Leys. Mu. XV. 262-2)*

§ Bu yatan tavar طوار ölülerin kim görürsün, bunların binitleri idi. Bunlar, bunlara binip diledikleri yerlere varırlar, gelirlerdi. *(Müz. XV. 72)*

§ Palân پالان [*Fa.*] : Tavar طور semeri. *(Miftah. XV. 53)*

§ Redefan ردفان [*Ar.*] : Tavar طوار ardına ardlaşmak ve bingeşmek. *(Bab. XV. 2, 509)*

§ ...Ulak için tavar طوار tutarız deyü mezbur benim siyaha mail kır tayımı alıp gittiler. *(Sic. A: XVI. 5, 450)*

§ Pürtek پرتك [*Fa.*] : Eşkün ve yelegen tavar طوار.
(Ni'meti. XVI. 176)

§ Nîk-rev نيك رو [*Fa.*] : Yürügen ve yorga davar.
(Deş. XVI. 294-1)

§ Sütur ستور [*Fa.*] : Davar. *(Cam. Fa. XVII. 2-27)*

§ Tekâver تكاور [*Fa.*] : Yorga. Tavara طواره mahsus vasıftır.
(Lû. Şeh. XVIII. 14-1)

2. Dört ayaklı çiftlik hayvanı.

Kimi oğul u kimi kız kurtarır
Kimi mâlin ü tavarın kurtarır *(Tebareke. XIV. 16-1)*

§ Nice kişilerin malı ve tavarı طوارى uğurlandı. *(Si. Da. XIV. 58)*

Tavar طاوار öğürün, kuş cinsin koyup
Eğer ayrılırsa yabana kayup
Ya kurda tüş olur ü karnın deşer
Ya uğrar doğan kursağına düşer *(Süh. XIV. 220)*

§ ...Mal ve davar دوار ve oğul kız ziyanın bulursuz.
(Saat. XV. 22)

§ Bir kimsenin atı ya öközü ya kısrakı ekine girse tavar طوار başına cürüm alıp beş çomak uralar. *(Fatih. Ka. XV. 27)*

Bunca mâl ü tavar u ni'met ile
Bunca cem'iyyet ü cemâat ile *(Yuz. Hamdi. XV. 15-1)*

§ Harem sahibi harîmine tavar giricek bozmaz, korutur.
(Tazarru. XV. 169)

§ Yarattı âdemden ve tavarlardan طوارلردن ve dört ayaklı hayvanlardan. *(Cev. Es. XV. 152)*

§ Ve dört ayaklı davarlar دورلر ki hâcetinden artık ola, anlara harcetmektir. *(İrşad. XV. 228)*

§ Biz mallarımıza, tavarlarımıza طوارلريمزه meşgul idik.
(Münteha. XV. 147)

§ Adam alası içinde tavar طوار alası taşında. *(Ata. XV. 4)*

§ Ahırında davarıñ دوارك hot nihayeti yoğ idi.
(Ta. Sel. XV. 1, 52)

Bilmedi ol danenin kim dâmı var
Çün bahasıdır anın mal ü tavar طوار *(İbrahim. XV. 92-2)*

§ Bir ala inek, bir sakar inek iki buzakısı, bir ala düğe, bir kara düğe bu mezkûr davarlar دارارلر benim mülkümdür. *(Sic. K. XV-XVI. 4, 168)*

§ Kemend كند [*Fa.*] : Ucu ilmekli ip ki adama ya tavara طواره atarlar. *(Cinas. XVI. 68-2)*

§ Nefar نفار [*Ar.*] : Tavar طوار nesneden belinleyüp ödükmek. *(Bab. XVI. 1, 98)*

§ Çerâniden چرانيدن [*Fa.*] : Tavar طوار otarmak. *(Ni'meti. XVI. 16)*

§ Âheste اهسته [*Fa.*] : Arkun ve dölek tavar طوار. *(Caf. XVI. 10-2)*

§ Çârpâ چارپا [*Fa.*] : Tavar طوار. *(Şamil. XVI. 55)*

Benim tavarlarımdan طاورلرمدن ayırasız
Pes iltüben efendiye veresiz *(Güvahi. XVI. 22)*

§ Müsevvem مسوم [*Ar.*]: Nişanlı tavar طوار, yabanda otlar tavar. *(Müntehab. XVII. 90-2)*

§ Süvam السوام [*Ar.*] : ...Ve tavar طوار otlamak mânasınadır. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 386)*

3. Mal.

Ol bilir hem eşkere gizlileri
Ol verir kamuya rızkı tavarı *(Yüz. Şeyd. XIII. 30)*

Baş ne olur bu yola ver tavarın طورن sen bile
Başsız can gözünü aç kim göresin Tanrıyı *(Velet. XIII-XIV. 34)*

§ Kullukçu dahi issi tavarına bekçidir. *(Yuz. Ha. XIV. 32)*

Kim ol vardığınca yola, il ü boy
Tavar طاوار ü kişi bula vü şar ü köy *(Süh. XIV. 228)*

Tavar طاوار kim baha saymadın ayruğun
Olur, nice olur senin buyruğun *(Süh. XIV. 267)*

§ Tavarın طورن anmayan haramzade. *(Ata. XV. 15)*

§ Bir avrat öldü, tavarınıñ طوارنك yarısı erine değdi.
(Ac. A. XV. 18)

§ ...Ben dahi reva görmezin kim davarıñı دوارك eksiğe isteyem.
(Tez. Ün. XV. 150-2)

Yok esire, tavara طاوره hadd ü şümar
Kıldık otuz gün biz ol ili şikâr *(Enveri. XV. 100)*

Kalur dört beş yüz alacuğ-ı Türkman
Tavar u oğul u kız bile yeksen *(Hadidi. XVI. 31)*

davar eri : Çoban.

§ Mezkûr Hasan'ın evine ağşam namazı vaktında davar eri دوار ارى varıp sığır koyucak evinde beni döğdü.
(Sic. K. XV-XVI. 4, 99)

davarı salma eylemek, (tavarı salma eylemek) : Hayvanı başı boş bırakmak.

§ Et-tesyib التسييب [*Ar.*] : Tavarı salma eylemek طوارى صالمه ايلمك.
(Ah. XVI. 184)

davar dutmak, (tavar dutmak) : Davar beslemek, davarcılık yapmak.

Pes tavar dutana طوار دوتانه çok assı ola
İllâ yay günleri sarp ıssı ola *(Melhame. XIV-XV. 19-1)*

dav istemek : Meydan okumak, cenk ve cidal talep etmek.

Duttu yavuzlukta münkir çünkü çav
İsteyüp استيوب meydan-ı münkirlikte dav داو
Bahr-ı inkâra düşüp ider şinav
Halkı gördükçe dalar misli segâv *(Ruşeni. XV. 302)*

davlunbaz, (tavlunbaz) : Davul, kös.

§ Tavlunbaz طولنباز vurup yuntları ürküttü, getirip ol koruya koydu.
(Dede. XIV. 133)

§ İyer, uyan ve davlunbaz دولونباز. *(Sic. B. XV-XVI. 10, 66)*

Davlunbaz çalınır, çalkanır güller
Şahin ağlar, turna ağlar tel ağlar *(Saz. Gevheri. XVIII. 162)*

Davlunbaza vur turayı
Dünden avladık burayı *(Saz. Dertli. XIX. 692)*

day : Tay.

§ Senin evinde olan iki yaşar, üç ayağı sekili day دی atı sen serîka eyleyip getirmişsin. *(Sic. K. XV-XVI. 4, 79)*

dayak, (tayak) : Mesnet, dayanılacak şey.

Yaraşur yiğide örü durmak
Koca durımaz bulmayınca tayak طیق *(Ferh. XIV. 78)*

Pîr ü haref aklumuz aşk ile oldu yiğit
Çün kocala âdemî ana gerektir tayak طایاق *(Kadı. XIV. 91)*

Hayatım direği canım tayağı طیاغی
Ümidim başı maksudum ayağı *(Işk. XIV. 315-1)*

Birinin yayan kabarmış ayağı
Şöyle kim yoktur elinde tayağı طایغی *(Melhame. XIV-XV. 2-1)*

Yâr elidür destgirüm dayağum دایغم *(Ruşeni. XV. 4)*

Sınuk ayağum elde dayağum دایاغوم yok *(Ruşeni. XV. 4)*

§ Sened سند [*Ar.*] : Nesnenin söykeği ve tayağı طایەغی.
(Bab. XVI. 2, 463)

§ Sened سند [*Ar.*] : Tayak طیق. *(Müntehab. XVII. 51-1)*

Seneddir سنددر [*Ar.*] : tayak طیاق hem gözetmek : rasad [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 100)

§ Es-sünûd السنود [*Ar.*] : Bir kimseyi kendine arka ve tayak طایق addetmek. *(Kdeb. XVIII. 396-1)*

§ Es-sened السند [*Ar.*] : Mu'temed dayak دایاق ki senin senedin nedir, yâni mu'temedin olan delilin bu da'vânda nedir, dinür.
(Kdeb. XVIII. 362-1)

dayanaman : Dayanamazsın.

Ta ezelden çalınmışsın kaleme
Küçücüksün dayanaman belâma *(Kara. XVII)*

dayancak, (tayancak) : Güvenilecek şey.

§ Ve hiye-l-ömdetü وهی العمدة [*Ar.*] : İtimat olunacak nesne ki tayancak طیانجق tâbir olunur. *(Aks. XVII-XVIII. 450-1)*

dayangan, (tayangan) : Dayanıklı, sağlam.

§ El kent'ev الکنتاو [*Ar.*] : Tayangan طیانغان ve metin ve şedit erkek deveye denir. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 46)*

dayanıgörmek, (tayanıgörmek) : Dayanıp durmak, dayanmakta sebat etmek.

Pîrane-ser elinde asâ veş piyale tut
Nâgeh dokunsa bâd-ı havadis tayanıgör طیانی کور *(Baki. XV. 96)*

dayanmak, (tayanmak) : Güvenmek, itimat etmek.

Çü afvine tayandık طایندق ettik günah
Yine afvin olsun bize özr-hah *(Ah. Pş. XV. 4)*

Oda inanma vü suya tayanma طینمه
Serabı teşnelikten âb sanma *(Enis. XVI. 19-2)*

Askerin çokluğuna tayandılar طایندیلر
Küfre mağrur oldular inandılar *(Budın. XVI. 18)*

§ El-i'timad الاعتماد [*Ar.*] : Bir kimseye inanmak ve tayanmak طیانمق. *(Kdeb. XVIII. 391-2)*

§ El-i'timad الاعتماد [*Ar.*] : Tayanmak طیانمق mânasına. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 652)*

dayıza, (dayaza, diyeze, tayaza, tayıza) : Teyze.

§ ... Kaçan hayz görse dayazası دیزس (harekelidir) evine varır idi, kaçan arınsa gusül kılıp geri mesçide gelir idi. *(Enb. XIV. 802)*

§ Revaha'nın dayazası دیازسی oğludur. *(Fütuh. XIV. 103)*

§ Ḫâle خاله [*Fa.*] : Tayıza طایزه. *(Caf. XVI. 47-1)*

§ Ḫâle خاله [*Fa.*] : Tayaza طیازه. *(Şamil. XVI. 598)*

§ Sınve صنوة [*Ar.*] : Şefkatli kız karındaşı ve kız ve diyeze دیهزه. *(Bab. XVI. 1, 232)*

daylak : Yularsız, başı boş, salma deve ve at.

Engininden yükseğine çıkılmaz
Kaplan girse meşelerin sökülmez
Kumaş yüklü tor daylağın çekilmez
Evleri sürgüne gitti yaylanın *(Kara. XVII. 138)*

Kinli develere benzer bakışı
Mısır daylağına benzer kakışı *(Saz. Talibi. XX. 736)*

daz, (taz) : Kel, saçsız.

§ Pes Tanrı Taâlâ anın boyun altmış arşına erdirdi ve andan ileri başı buluda ererdi, depesi taz طاز olmuş idi. *(Enb. XIV. 41)*

§ Dağ-ser دغسر [*Fa.*] : Başı taz طاز. *(Miftah. XV. 84)*

Yarattı gövdesini halka muhtaç
Çağa çıblak başı taz طاز u karın aç *(Tennuri. XV. 314)*

§ Dağ-ser دغ سر [*Fa.*] : Taz طاز baş. *(Sıh. Ac. XV. 24)*

§ Ḫuşeng خشنك [*Fa.*] : Başı daz داز adam. *(Şamil. XVI. 428)*

§ Dûḫ دوخ [*Fa.*] : Daz داز başlı. *(Şamil. XVI. 94)*

§ Dağ دغ [*Fa.*] : Taz طاز demektir. Meselâ başında kıl olmayan kişiye dağ-ser derler. *(Deş. XVI. 177-2)*

§ İclivla' اجلولاء [*Ar.*] : Nesne katı âşikâre ve vâzıh olmak ve baş taz طاز olmak. *(Bab. XVI. 2, 3)*

§ Pej-ser پژسر [*Fa.*] : Taz طاز başlu. *(Ni'meti. XVI. 144)*

§ Pej-ser پژسر [*Fa.*] : Taz طاز başlı. *(Nuh. Tuh. XVII. 63)*

§ Dağ-ser دغسر [*Fa.*] : Daz baş. *(Cam. Fa. XVII. 26)*

§ Mukavvak المقوق [*Ar.*] : Başının önü pek taz طاز ve kavlak adama denir. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 48)*

§ Ed-delmas الدلص [*Ar.*] : Tüysüz taz طاز başa denir ki tas götü tâbir olunur, sırça gibi parıldar. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 378)*

§ Tevil تويل [*Fa.*] : Başının önünde kıl olmayan kimsedir. Arabide asla' ve Türkide taz طاز tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 191)*

§ Lağ-ser لغسر [*Fa.*] : Dağ-ser vezninde ve müradifidir; başında kıl bitmeyen kimesnedir, Arabide asla' ve Türkide taz طاز derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 546)*

dazlak, (tazlak) : 1. Saçsız, kel.

§ Şol tazlak طازلق mel'unlar, Muhammed dini düşmanları kim sığır gibi yirler, ayu gibi kalkışurlar... *(Tuh. Le. XV. 338)*

§ ...Ve başının önü dazlak ola. *(Kab. XV.)*

§ Ḫaşeng خشنك [*Fa.*] : Dağ başlı, yâni dazlak دازلق başlı. *(Şamil. XVI. 424)*

Dağ-ser دغ سر [*Fa.*]: Tazlak طازلق baş. Gayri yerde dahi isti'mâl olunur. *(Ni'meti. XVI. 304)*

§ İcrad اجراد [*Ar.*] : Tazlak طازلق olmak ve çılpak olmak ve kavlak olmak. *(Bab. XVI. 1, 441)*

§ Teşa'ur تشعر [*Ar.*] : Tazlak طازلق yerde kıl bitüp kıllanmak. *(Bab. XVI. 2, 27)*

§ Es-sak'â' الصقعاء [*Ar.*] : Tazlak طازلق ki kel başlı hatun. *(Kdeb. XVIII. 137-1)*

§ Dağ-ser دغسر [*Fa.*]: Başında kıl olmayan adam. Türkide ana tazlak طازلق derler, bundan münfehm olan dağ lafzı kılsız ve tüysüz mânasına imiş. *(Tuhfe. Ş. XVIII-XIX. 344)*

§ Asla' اصلع [*Ar.*] : Başı arkaya kadar kılsız; Türkçesi tazlak طازلاق. *(Kam. Os. XIX. 1, 120)*

2. Üzerinde ot bitmemiş (yer).

§ El-emlesü الاملس [*Ar.*] : Üzeri düz ve tazlak طازلاق ve tayıncak nesne. *(Terceman. XV. 128-2)*

§ Dağ دغ [*Fa.*] : Daz demektir. Meselâ başında kıl olmayan kişiye dağ-ser دغ سر derler ve ot bitmeyen yere tazlak طازلق yer derler. *(Deş. XVI. 177-2)*

§ ...Tazlak طازلاق sahradır. *(K. B. XVI. 643)*

debbe : → debe (II).

debe (I) : Fıtıklı, kasığı yarık.

§ Cemi'-i Beni-İsrail gördüler ki debe دبه değilmiş.
(Cev. Es. XV. 17)

§ Gurgur غرغر [*Fa.*] : Debe دبه. *(Sıh. Ac. XV. 26)*

§ El-âder الادر [*Ar.*]: Taşağı debe دبه kimse. *(Terceman. XV. 38-1)*

§ Derderî دردری [*Ar.*] : Debe دبه taşaklı kimse. *(Bab. XVI. 2, 589)*

§ Gur غر [*Fa.*] : Debe دبه yâni yarık. *(Şamil. XVI. 475)*

§ Udre ادرة [*Ar.*], gur şüden غرشدن [*Fa.*] : Debe دبه olmak ki husyelerde olur şiştir. *(Aks. XVII-XVIII. 295-1)*

debe (II), (debbe) : Güğüm; ağzı dar, altı geniş kapaklı yağ kabı.

Zeni şekline koyup söz ebesin
Bağladı karnına bir yağ debesin دبه‌سین *(Sabit. XVII-XVIII. 79)*

debelek : → **deplek.**

debelik, (depelik) : Debe olma hali, kasığı yarıklık, fıtıklılık.

§ Eş-şahsu الشحص [*Ar.*]: Ve ind-el-ba'z debelik دبلك, doğurmayan ve üzerine erkek kalkmayan koyuna ve deveye derler.
(Terceman. XV. 424-1)

§ Udre ادره [*Fa.*] : Depelik دپه‌لك. *(Ni'meti. XVI. 102)*

§ Bâd-ḫâye باد خایه [*Fa.*] : Debelik دبالك. *(Şamil. XVI. 578)*

§ Udre ادرة [*Ar.*] : Taşak debeliği دبه‌لکی. *(Bab. XVI. 1, 119)*

§ Karan قرن [*Ar.*] : Nâkanın hayasında olur bir nesnedir ki ricalde udre yâni debelik دبه‌لك menzilesindedir.
(Aks. XVII-XVIII. 41)

debelü : Fıtık hastalığı olan.

§ El-âder الآدر [*Ar.*] : Debelü دبه‌لو kimesne ki hayasına yel inip büyür. *(Ah. XVI. 27)*

debertmek : Eşelemek, kurcalamak, araştırmak.

§ Bâhis باحث [*Ar.*] : Nesne deberdici دبردجی ve eşici.
(Bab. XVI. 2, 366)

§ Behhâs بحاث [*Ar.*] : Sorağan ve deberdegen دبردەکن er ve sorucu. *(Bab. XVI. 2, 366)*

Ejdehadır etme tahrikin heves
Kim deberdirse دبردرسه kabardır anı pes *(Selâman. XVI. 96)*

debimek 1. : Yıkılacakmış gibi tökezleyerek yürümek.

§ El-ḫavzeli الخوزلی [*Ar.*] : Dağınıkrak ve debiyirek دبیرك yürümek. *(Terceman. XV. 2, 313-2)*

§ El-ḫayzera الخیزرای [*Ar.*] : Dağınıkrak ve debiyirek دبیرك yürümek. *(Terceman. XV. 2, 313-2)*

2. Dili, eli, ayağı dolaşmak.

§ Et-ta'taatü التعتعة [*Ar.*] : Ve dili dolaşıp debimek دبیمك. *(Terceman. XV. 2, 189)*

§ El-akru العقر [*Ar.*] : Bir kimsenin korktuğundan şaşmak ve eli ayağı debimek دبیمك. *(Terceman. XV. 2, 81-2)*

debitmek : Depretmek, kımıldatmak.

Yel gelip ardınca debitti دابتدی anı
Andan oldu cism-i âdem bil bunu *(Yunus. XIII-XIV. 1)*

deblek : → **deplek.**

dedürgün olmak : Rahatsız olmak.

Anınla ola yolda aşka talip
Dedürgün olmayalar ددرکون اولیالار yolda kalıp
(Tennuri. XV. 154)

defe, (tefe) : **1.** Çulhaların mekik attıktan sonra ipi sıkıştırmak için kullandıkları tarak.

§ İki defe دنه dört, dezgâh... *(Sic. B. XV-XVI. 6, 36)*

§ Sinije سنیژه [*Fa.*] : Defe دنه ki cüllahlar âletidir. *(Ni'meti. XVI. 403)*

§ Şefte شفته [*Fa.*] : Çulha tefesi تفەسی. *(Şamil. XVI. 467)*

§ ...Bundan akdem mezburda olan defei دنهٔ mezbura iki guruşa rehin vaz'etmiş idim. *(Sic. A. XVI. 2, 968)*

§ Beş adet guruş aldım, bir defe دفه verdim deyicek mezbur dahi defei دفهٔ ıkrar edip kaydolundu. *(Sic. A. XVI. 3, 757)*

§ ...zikr olan defei دفهٔ, anasından yüz elli beş akçaya iştira eyledim. *(Sic. A. XVI. 1, 168)*

2. Dokumacılıkta tarak vurma.

§ Defte دفته [*Fa.*] : Çulhaların tarak tâbir eyledikleri âlettir ki, bir yassı ağaçtır, tarak gibi dişleri var. Çün çulha argacı ata ol ağacı kendi tarafına çekip işlediği mevzıa sühuletle urur tâ ki muhkem ola. Bir tarza urmağa beyinlerinde tefe تفه tâbir ederler, anın için sık ve mühkem beze tefeli تفهلی derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 277)*

defelü, (tefelü) : Tefelenmiş, dokunurken örgüleri tefe ile sıklaştırılmış.

§ Es-safik الصفيق [*Ar.*] : Sık ve tefelü تفهلو ve muhkem dokunmuş sevbe denir. *(Kam. XVIII-XIX. 3, 5)*

defter etmek, (defter eylemek) : Deftere yazmak, defter tutmak.

Bendesini defter etmek دفتر ايتمك istemiş dilber Kemâl
Evvel ü âhirde yazmış bende-i üftadeyi *(Sarıca. XV. 40)*

§ Her ne zabtolunursa vâkıı üzere mufassal defter eyleyesiz دفتر ايلياسز. *(Sic. B. XV. 7, 63)*

Bağlamalu divanelerin defter iderseñ دفتر ايدرسك
Evvel beni kaydeyle gel ol deftere canâ *(Hâleti. XVII. 160)*

defter eylemek : → **defter etmek.**

değegen : Değen, çok değen, dokunan.

§ Ham'i حمی [*Ar.*] : Gözü değegen دکه کن yaramaz kimse. *(Bab. XVI. 1, 127)*

§ Şakzâ شقذا [*Ar.*] : Gözü değegen دکه کن avrat ve gayet acıkmış tavşancıl. *(Bab. XVI. 1, 37)*

değek, (teğek, tevek, devek, diğek) : Asma filizi, asma kütüğü, asma dalı.

Değme direk arası altun teğek تكك
Salkımını inciden kılmak gerek *(Yuz. Şeyd. XIII. 32)*

§ Asma üzüm değeklerinden دككلرندن salkımları asılmış. *(Fütuh. XIV. 62)*

§ Nitekim üzüm değeği دككي şol yakınındağı ağaca sarmaşır. *(Kel. XIV. 27)*

§ Bağ değeğin دكەكين çeyneye suyun yuda. *(Teshil. XIV-XV. 36)*

Yiğit teğekten تاككدن olsa şitil aslı
Didiler tiz irişir meyve şitli *(Hikmet. XV. 300)*

§ Bâşeng باشنك [*Fa.*] : Değeğinde دكاكينده kurumuş üzüm salkımı. *(Miftah. XV. 52)*

§ Rez رز [*Fa.*] : Bağ teğeği تككي. *(Ni'meti. XVI. 333)*

§ Âcesten آجستن [*Fa.*] : Ağaç ve diğek دكك dikmek. *(Şamil. XVI. 259)*

§ Pezağ پزغ [*Fa.*] : Bağ değeği دكاكي. *(Şamil. XVI. 158)*

§ Tâk تاك [*Fa.*] : Değek دكك çubuğu ve çardaklık ağaç. *(Caf. XVI. 30-2)*

§ Pejka پژنا [*Fa.*] : Bağ değeği دكاكي henüz bitmiş ola. *(Deş. XVI. 9-2)*

§ Kerm كرم [*Ar.*] : Bağ değeği دككي, rez mânasına, Arabidir. *(Deş. XVI. 236-1)*

§ Meşbere مشبرة [*Ar.*] : Ağaç dibinden çıkan tevek توك. *(Bab. XVI. 2, 310)*

§ El-aslec العسلج [*Ar.*] : Bağ teğeği تكاكي ve ağaç budağı ki henüz taze bitmiş ola. *(Ah. XVI. 671)*

Budak : keyfer [*Fa.*], bükülmek : ham [*Fa.*], bağal [*Fa.*] : koltuk, teğektir تككدر : rez رز [*Fa.*] *(Genc. XVII. 47)*

§ Çemen چمن [*Fa.*] : Diğek دكك karıkı ki yol yol ve dere dere ederler. *(Nuh. Tuh. XVII. 151)*

§ Pezağ پزغ [*Fa.*] : Yere dikilen bağ diğeği دکی ki henüz bitmiş ola. *(Nuh. Tuh. XVII. 105)*

§ Kerme کرمه [*Ar.*], tâk-i rez تاك رز [*Fa.*] : Asma deveği دوه‌ی. *(Aks. XVII-XVIII. 148)*

§ Rez رز [*Fa.*] : ... Ve rez mutlak üzüm ağacıdır, gerek asma olsun gerek olmasın. Pes rez tâkten eamdır. Türkide teğek تکك ve devek دوه‌ك dahi derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 298)*

§ Bute بوته [*Fa.*] : Ol otluğa ve ağaca denir ki sâkı kasîr ve berg ü şâhı rû-yi zemine munbasıt ola ... Türkide teğek تکاك ve oyum ve devek tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 129)*

değenek (I), (deyenek) : Değnek, sopa.

§ Ellerine galiz ağaçlar ve değenekler دکنکلر alırlardı. *(Anter. XIV. 349)*

§ Selâm gününde eline değenek دکنك alıp dururdu. *(Ta. Sel. XV. 2, 253)*

Değenek دکنك lâzım oldu ağyara
Olmak ister kapında derbanın *(Baki. XVI. 151)*

Matbahlarına aç varan âdem değenek دکنك yer
Derbanları var göz kapıda el değenekte دکنکده
(Ruhi. XVI. 80)

§ İşbu avrata bir iki değenek دکانك ile vurdum deyü cevap verip... *(Sic. A. XVI. 2, 1417)*

§ Kazefden lâzım gelen had seksen deyenektir دیانکد ر. *(Ter. Kurt. XVI. 31)*

§ Kâğıtların kiminde depelemek ve kiminde el kesmek ve kiminde değenek دکنك yazılıp... *(Rahat. XVI. 293)*

§ Asâ عصا [*Ar.*] : Değenek دکانك. *(Şamil. XVI. 629)*

değenek (II) : → **değnel.**

değeri : Kıymet, paha.

§ Erc ارج [*Fa.*] : ... Hâmis, kıymet ve baha mânasınadır ki değeri دکری tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 53)*

değerirek : Daha değerli, çok değerli.

§ Sohbete sonra varan daha değerirek دكررك olur. *(Ata. XV. 42)*

değil idiğü : Olmadığı.

§ Hazreti Emir etti : Âsman ilminden habîr değil idiğüñ دكلدكرك malûm oldu. *(Raufi. XVI. 215)*

değil ki : Kendisinden sonra gelen olumlu fiile olumsuz anlamı vermek için kullanılmıştır.

§ Anı tabuta koram değil ki دكل كه ana tabut virem. *(Müslim. XV. 22, 12)*

değin : Dek, kadar.

On güne değin دكين temam şöyle gider
On birinci gün işit kim ol nider *(Yuz. Şeyd. XIII. 21)*

§ Su yüceldi, taştı ve Tanrı korkusundan titredi aktı; ol vakıttan beri akar tâ kıyamete değin قيامتدكن. *(Enb. XIV. 5)*

Kaabe kavseyn'e değin دكن gitti vü durmadı heman
Gördü Hakkın yüzünü geldi dilinden bu hitap *(Nesimi. XIV. 1-198)*

§ ...Vezirin sözü artuk ve işi eksik ola pes sözden işe değin دكن çok yol vardır. *(Kel. XIV. 54)*

Oturup dölendi ol arada çak
Geceye değin دكين ü gece olucak *(Süh. XIV. 246)*

Ele değin داكن birikip geldi kolun
Anda geldi beş budak oldu elin *(Ga. XIV. 52)*

§ İbrahim gece irteye değin دكين uyumadı. *(Tebareke. XIV. 27-2)*

§ Şimdiye değin دكن oynadınız üttünüz, illâ şimdi ütüldünüz. *(Fütuh. XIV. 37)*

§ Şimdiye değin دكن Kazan'ın evin bile yağma ider idik. *(Dede. E. XIV. 292)*

§ ...Ve dünyada kıyamete değin دكين ne kadar ki ruhi için okunan ihlâs ve fatiha-i şerif... *(Saat. XV. 5)*

§ Selâm olsun sana gelesi yıla değin دکن derler, giderler.
(Tez. Ün. XV. 17-1)

§ ...Yere düştü, akılsız yattı, üç güne değin دکن başın kaldırmadı. *(Tez. Lâ. XV. 16-1)*

§ Gavga ve galebeleri hiç eksik olmaz ve bundan böyle tâ kıyamete değin دکین olmayasıdır. *(Bektaş. XV. 123)*

Geceler erteye değin دکن yatmayın
Kakıyuben kimseye kaş çatmayın *(Ruşeni. XV. 95)*

§ Üç aya değin دکن yevmî beş akçaya icareye verildi.
(Sic. B. XV. 10, 24)

§ Ve göğe ağdıkta anınla bile zulmet ola, tâ semaya nihayet buluncaya değin بولنجه یدکن. *(Delil. XV. 50)*

§ Tâ kıyamete değin دکن kendülerin ibadetince ana ibadet yazarlar. *(Enfes. XV. 1)*

Çün bana şahım kılur her dem inayetten nazar
Ben değin دکن kemter kula bu kadr ile kıymet yeter
(Dâi. XV. 53)

Ben anın vaslı ile supha değin دکن uyumadım
Gire uyku gözüme kıldı tekazâ gecesi *(Dâi. XV. 22)*

§ Yatsudan kuşluğa değin دکن sovuk, kuşluktan yatsuya değin ıssı. *(Hazain. XV. 23-1)*

Eğer sabaha değin دکین mum bigi yanar isen
İrişe can ü gönül dudağına bal-i seher *(İbrahim. XV. 121-1)*

§ Öyleye değin ol dağa iriştiler. *(Ferec. XV. 15)*

§ Ana, sabaha değin دکین ibadet kılmışca sevap yazalar.
(Leys. Dâi. XV. 5-1)

§ Kul ve cariyelerinizi bir hoşça tutun, her ne vakta değin وقتدکن dünya yüzünde olursanız. *(Saat. XV. 20)*

§ Hak Taâlâ her tesbihinde bir melek halk eder kıyamete değin دکین ve ferişteler ile bile uçarlar. *(Envar. XV. 15)*

§ Hâlâ bu deme değin دکین ma'lum ve muayyen Hamır kaya demekle ma'ruf ve meşhurdur. *(Bektaş. XV. 153)*

§ Şerbet üç dirhemden beş dirheme değindir دکندر. *(Akr. XV. 318)*

§ Hüseyin bin Seydi kızı Mahi'i, Hüsam bin Edhem nam kimesnede müddet-i talak temam oluncaya değin دکن emanet vaz' olunduğu kaydolundu. *(Sic. A. XVI. 3, 135)*

Bister-i gamda gözüm geceler uyhu görmez
Ederim subha değin دکن nâleleri döne döne *(Baki. XVI. 221)*

§ Bıçkı ile depesinden dırnağına değin دکین iki biçtiler. *(Ta. Şahi. XVI. 117-1)*

§ Ey kimse ki dükeli gece rûz ve sabaha değin hâbdasın. *(Saa. Pend. XVI. 36)*

§ Şebgîr شبکیر [*Fa.*]: Gece irteye değin uyumayan kişi ve gece öten çekirge. *(Ni'meti. XVI. 424)*

§ Su anı aşağa aldı batırdı şol vakta değin دکین kim anın kamu vücudu Dicle içinde gark oldu. *(Tez. Ba. XVI. 12)*

Ol gün ahşama değin دەکین ceng ettiler
Oldu ahşam ehl-i küffar gittiler *(Battal. XVIII. 47)*

§ Tâ تا [*Fa.*]: Yedi mânası var; biri, intiha-i gayet içindir, Arabide ilâ ve hatta mânasınadır. Türkide dek ve değin دکین ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 170)*

§ Fâyed فاید [*Fa.*]: Tâ mânasınadır ki intiha-i gayet içindir, Arabide hatta muradifidir. Türkide dek ve değin دکین ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 434)*

değinmek, (tiğinmek): Kavuşmak, nail olmak, vasıl olmak.

Çünkü girür Bünyamin ol halvete
Kardaşın görür tiğinür تکینور devlete *(Yuz. Şeyd. XIII. 75)*

Senin oğlun diridir sanma ölü
Şimdi oğlun sultandürür bellü

Değinmiştir دەکنمشدر oğlun ulu devlete
Batılmıştır ol ağırlık ni'mete *(Yuz. Şeyd. XIII. 82)*

§ Görk saadete ermek ve izzeti bulmak ve ni'mete değinmek دکنمك içinde ulu şarttır. *(Kel. XIV. 206)*

Anı bilmekle eriştim Hazrete
Anı bilmekle değindim دکندم devlete *(Ga. XIV. 311)*

Ulular ilte seni ol Hazrete
Hiç gümansız değinesin داکناسن devlete *(Ga. XIV. 57)*

Değinesin دکناسن devlete birlik ile
Birliğe yetenler erdi menzile *(Ga. XIV. 57)*

§ Bunlar cevahire değindiler دکندلر anlar mahrum.
(Tuh. Le. XV. 270)

değirü bakmak : Nafiz, isabetli, dokunaklı bakmak.

En öndin ayak duttu atasına
Zehi kız neler etti atasına
İki kardaşı kağan arslan gibi
Atasiyle oturur idi ol iki
Nite gitmedi görücek anları
Ne var kız ise oldu ölüm eri
Heman lahza şah ötürü ötürü
Becit baktı باقدی bir kaç ana değirü دکیرو
Görür kim kızıdır nedir çaresi
Hayal ola der bu süci arası *(Süh. XIV. 135)*

değirmek, (değürmek) : 1. Eriştirmek, yetiştirmek, ulaştırmak, duyurmak, bildirmek.

Çok selâm kıldı sana kaygun yidi
Selâmım değür دەکور didi ısmarladı *(Yuz. Şeyd. XIII. 46)*

Akıl der casusa yort imdi gerü
Kanaata haber benden değirü دکرو *(Yunus. XIII-XIV. 9)*

Çü casus bu sözü akla erürdü
Nice kim var idi haber değürdü دکوردی
(Yunus. XIII-XIV. 22)

§ ...Eğer andan şol melike değürdükleri دکردکلری sözlere melik bir fikir kılsadı. *(Kel. XIV. 62)*

§ Bir sözüm var anı sana değüreyim. *(Si. Da. XIV. 58)*

Değürdü دکردی kapıcıya didi kim al
Değür دکر şah tapusuna kılma ihmâl *(Işk. XIV. 143-1)*

§ Ve anların nasibini anlara temam değüre دکره. *(İrşad. XV. 453)*

§ Sen Allaha tevekkül etsen, Allah sana rızkını sanmadığın yerden değürür دکورر. *(Müz. XV. 244)*

§ Caduluk ana ziyan değürmeye دکورمیه. *(Ac. A. XV. 128)*

§ ...Ol direği dahi karnı üzerinden giderdi ve Tanrı selâmın değürdü دکوردی. *(Cennet. XV. 352)*

§ Ebumüslim anası katına gelüp Ahı Baba'nın selâmın değürdü دکوردی. *(Müslim. XV. 1, 12)*

§ Ol kavmin ululları Süleyman'a getürdükleri nesnelerden haber verüp Belkıs'in bitisin değürdüler. *(Leys. Ar. XV. 159)*

§ Varun benden habibime selâm değürün. *(Tuh. Le. XV. 181)*

§ Bu sözü halifeye değürdüler دکوردیلر. *(Tez. Lâ. XV. 633-1)*

§ ...Ol bitiyi sana değürseler دکورسەلر diseler kim fülân yârın ve dostun işbu bitiyi sana gönderdi. *(Müneb. XV. 22-1)*

§ Şükreylemek kulu bayluğa değürür دکرر. *(Güzide. XV. 123)*

§ Ol kişi vardı Ebülkasım'a peygam değürdü. *(Ferec. XV. 5)*

Değürmüşler دکورمشلر size yatlu haberler
Veli çoktur dahi gizli eserler *(Güvahi. XVI. 21)*

§ Sahib-i ağrazdan nice kişiler bu kazıyyei sultan sem'ine değürdiler دکوردیلر. *(Câm. Na. XVI. 27)*

§ Benden ana selâm değürüñ دکورك. *(Tez. Ba. XVI. 18)*

Değürdü evvelâ şahın selâmın
Pes andan armağanın ü peyâmın *(Yuz. Şems. XVI. 132)*

§ Şirar شرار [*Ar.*] : Birbirine şer değirmek دكرمك.
(Bab. XVI. 2, 565)

§ Sıçan bir nesne kesip bir esbaba ziyan değürmez دكورمز idi.
(Rahat. XVI. 360)

§ Kimseye pay degirmeyüp دكرميوب şem' gibi sufrası başına ancak kendi geçerdi. *(Ârifîn. XVI. 111)*

§ Ve İspanya hâkiminin selâmını değirüp دكروب arz-ı muhabbet ve sizinle hüsn-i muamele talep ider dediler.
(Cihan. XVII. 137)

§ Tebliğ تبليغ [*Ar.*]: Değürmek دكورمك. *(Müntehab. XVII. 17-2)*

2. Dokundurmak, değdirmek.

§ Koz yağınsuz bir iğne yurdusunca değürseler şişer, ziyan eder.
(Yadigâr. XIV. 129-1)

Nigâr ayağına yürü değür دكر baş
Eyit ol gözü yaşlı ciğeri baş *(Işk. XIV. 148-2)*

§ Kaçan otları şekerle içseler iletür cemi-i endamlara değirür دكرور ve sinirlere ulaştırır. *(Mü. Şi. XIV-XV. 105)*

§ Evlâdı olmayan hatunlar anı ekledeler dahi dişlerine değürmeden دكورمدن yudalar. *(Bektaş. XV. 156)*

Değürmemiş kimesne lep lebine
Yokanmamış dahi el gabgabine *(Yuz. Şems. XVI. 73)*

değirmen boğazı : Değirmene dane dökülen delik.

§ Gelû-yi âsiya كلوى آسيا [*Fa.*] : Değirmen boğazıdır دكرمن بوغازيدر ki daneler andan dökülür. *(Bürh. XVIII-XIX. 527)*

değirmen toñuzluğu : Su değirmeninde çarkın bulunduğu ve döndüğü yer.

§ Tenzede تنزده [*Fa.*] : Değirmen toñuzluğu دكرمن طكوزلغى.
(Ni'meti. XVI. 206)

§ Tezde تزده [*Fa.*] : Değirmen toñuzluğu دكرمن طكوزلغى ve değirmen müzdü ve çakıldak ve unluk. *(Ni'meti. XVI. 200)*

§ Tenzede تنزده [*Fa.*] : Değirmen toñuzluğu.*(Caf. XVI. 34-2)*

§ Tejde تژده [*Fa.*] : Değirmen toñuzluğu دکرمن طکوزلغی ... ve değirmen unluğu ve çakıldak. *(Caf. XVI. 32-2)*

değiş eylemek : Mubadele etmek.

§ El-muğayere المغايرة [*Ar.*] : Bey'ü şira muamelesinde mübadele eylemek mânasınadır ki değiş eylemek دکیش ایلمك tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 62)*

değişik : Her biri kendi akrabalarından bir kızı ötekiyle evlendirmek suretiyle iki erkek arasında karşılıklı olarak kararlaştırılan evlenme.

§ El-müşagara المشاغرة [*Ar.*] : Bir gûne nikâh eylemektir. Evvel bir adam ahir bir adama, sen bana bir hatun tezviç eyle, ben dahi mukabilinde sana bir hatun tezviç edeyim deyü şart ile tarafeyn birer hatun tezevvüç eylemekten ibarettir. Hâlâ A'rap ve aşâir-i Ekrat ve Terakime beyinlerinde bu resme nikâh vaki' olur, beyinlerinde değişik دکشك tâbir ederler. *(Kam. XVIII-XIX. 1,919)*

değişilmek : Değiştirilmek.

§ Gördüler ki gürzler ve filler yerlerinden değişilüp دکشلوب ortalık karma karışık olmuş. *(Hamza. XIV-XV. 4, 153)*

değlügeç : → **devlengeç.**

değme : **1.** Her, her bir, her hangi bir, gelişigüzel, rasgele.

Değme دکه gün giymeğe bir ton eyledi
Ol tonu dahi hep altun eyledi *(Yuz. Şeyd. XIII. 29)*

Gözlerin ben açam ki gey göresin
Değmelerden دکلردن niçe niçe sorasın *(Velet. XIII-XIV. 50)*

§ Değme دکه kişi vezne i'timat edüp bişürmekte başarımaya deyüp âsancasını dedük. *(Yadigâr. XIV. 51-1)*

Anın değme دکه bir beytine tercüme
Düzüp, sürmedim yat sözü harcuma *(Ferh. XIV. 4)*

§ ...Bir kaç balık dutgıl, ol göjenin ini kapısından tâ yılan inine değin değme دکه yerde bir balık bırakkıl, ol göjen anı bir bir yeyü yılan kapısına gele. *(Kel. XIV. 57)*

§ Pes değme دگ tarafından od bıraktılar, hattâ kim yalınlandı. *(Enb. XIV. 149)*

Değme دگ ağız bilmeye sunun yatın
Cevherîler bile gevher kıymetin *(Man. Tayr. XIV. 17)*

Değme دگ bir âkıl bu yolca gidemez
Degme nahvî hall-i terkip edemez
(Melhame. XIV - XV. 144-1)

§ ...Zira kişi değme دگ kumaş ile padişah hazretine yol bulmaz. *(Müneb. XIV-XV. 102-2)*

§ Emir Cem server bir şahindir ki değme دگ leşe konmaz ve değme şikâra inmez. *(Bektaş. XV. 161)*

§ Ol mel'un kakıdı, buyurdu altı demür kazık getirdiler, od ile kızdırdılar, değme دگ birin anın endâmına kaktılar. *(Cennet. XV. 348)*

Bulunmaz hadd ü gayet aşk işine
Anınla değme دگ nâmerdin işi ne *(Mih. XV. 6)*

Değme دگ kil hammam içinde hiç kokar mı gül gibi *(K. Ü. XV. 126)*

§ Değmeñüz دگکوز ne kadar bağışladuğun ben yazayın nûr kâğıt üzerine. *(Tuh. Le. XV. 163)*

Bu neyimiş der, işiden zârımı
Değme دگ fehmetmez benim esrarımı *(Ruşeni. XV. 136)*

§ El-uşüvvü العشو [*Ar.*] : Yâni göz değme دگ nesneyi görmez olmak. *(Terceman. XV. 72)*

§ Eğerçi kim ruzigâr içinde âdettir ki değme دگ oğul atası öğüdün tutmaz. *(Kab. XV. 6)*

İgende hüsnüne mağrur olup cefa etme
Ki değme دگ padişehin bir zaman imiş bildik *(Dâi. XV. 30)*

Çün ayruk yerdeniz değme دگ birimiz
Anarız değmemiz yerli yerimiz *(Çeng. Dâi. XV. 258)*

§ Neden sakınmak gerek, arıdacak nedir, koyacak nedir değme دگ kimse bilmez. *(Hazain. XV. 29-1)*

Her birisi çâbük ü ayyar idi
Değmesinde bir hüner hem var idi *(İbrahim. XV. 22-2)*

§ Padişahlar ihtiyat gözetmek gerek ve değme دگ kimseye i'tikat etmek dürüst gelmez. *(Ferec. XV. 222)*

§ ...Amma günahtan değme دگ kişi selâmet olmaz. *(Leys. Mu. XV. 85-1)*

Değme دگ bir meh-rû ile da'va-yı hüsn etmek neden
Sakın ey âyine bir gün görünür canan sana *(Revani. XVI. 8)*

Bu iş dânâları kılur ciğer-hun
Kıyas et kanda kaldı değme دگ bir dûn *(Deka. XVI. 90-2)*

§ Yâ kulum, değme دگ bir kademin için bir şehir aldın. *(Ta. Şahi. XVI. 45-1)*

§ Değme دگ kişiyi zarafetle alır satar. *(Selim. XVI. 206)*

Bir gedâ mahbubunu gördüm cihanda beğlenür
Kul idinmez kendözüne değme دگ bir şahzadeyi *(Revani. XVI. 181)*

Sırr-ı aşkı açma liykin değmeye دگمیه
Gel hemin perdeyle başla nağmeye *(Hüs. Dil. XVI. 60)*

Gururundan çoğu erbab-ı câhın
Demez Tanrı yaratmış değme دگ zata *(Letaif. XVI. 15)*

Goncasın berg-i gül-i terden idin pirehenin
Yohsa nazük bedenin değme دگ kabâya döyemez *(Nihani. XVI. 45)*

Karac'Oğlan emelerin
Gönül sevmez değmelerin *(Saz. Kara. XVII. 306)*

Sırr-i Hakka mahrem olmak değmenin دگمنك kârı değil
Kim dilerse aşk ile yâr olsun ağyar olmasun *(Niyazi. XVII. 76)*

Derbend-i aşk Hâleti'yâ cây-i bîmdir
Değme دگ belâ ile olmaz can ü ser halâs *(Hâleti. XVII. 278)*

Dedi âlimdir dinime girmez ol
Değme دگه kimseye gönül indirmez ol *(Battal. XVIII. 133)*

Değme yâri sevmez güzel de olsa
Gönlümüz mahzundur nevcivan ister *(Saz. Emrah. XIX. 619)*

2. Beğenilmiş, seçilmiş.

Verildi değme دگه belikler kuşansa rûz-ı kıtâl
Kanatlu şahin eder gaziyân-ı meydanı *(Yahya Bey. XI. 54)*

değmede : 1. Her yerde, gelişigüzel yerde.

§ Kartal dağlarda sarp yerlerde yumurtlar, değmede دگده bulunmaz. *(Hay. XV. 15)*

Hal-i dilden bâ-haber kâmil bulunmaz değmede دگده
Cahil artıp merd-i dana mücmelen eksilmede *(Ruhi. XVI. 52)*

2. Kolay kolay, her zaman.

§ Sığır - Eğer silâhlı olsa bu kuvvetle değmede دگده muti' olmazdı. *(Hay. XV. 31)*

Değmede دگده gelmez vücuda böyle kardeş böyle yâr
Ol vefat ede acep midir ben olsam hasta-hal *(Ruhi. XVI. 69)*

3. Her ne zaman.

§ Abdülcebbar, korkarım zindan açıldı dedi. Fâris : Bilmem amma değmede دگده açılsa bizler görürdük. *(Müslim. XV. 2, 106)*

değme gez : Her zaman, her defa.

Değme gez دگه گز ki çıkar idi seyr ide
Gittiği yolca gelirdi ol dede *(Yuz. Şeyd. XIII. 59)*

§ ...Anber deniz yılkısındandır...Cümle yılkılardan ol uluraktır, anın yoğunluğu bin arşındır, ol anberi bırağur nitekim sığır tersin bırağur, değme gez دگه گز tersleyip bıraktığı bin batman beş yüz batman kadarı olur. *(Enb. XIV. 45)*

Gece uzunu ne belire sana
Uyursun dönüp değme gez دگه گز yanına *(Ferh. XIV. 11)*

§ Onları hod kim riayet eder ve saklayubilür ve hem değme gez دگه گز azacuk içmeği kimse riayet edemez.*(Yadigâr. XIV. 10-1)*

§ Edecek nesneni tizrek edesin ve usan tutmayasın değme gez دگه گز fırsat ele girmez.

(Kab. XV. 177)

§ Nefs-i beşer nefs-i emmâredir, değme gez salâha gelmez, meğer ki Hak Taâlâdan tevfik erişe. *(Leys. Ar. XV. 357)*

§ Nefs-i beşer nefs-i emmâredir, değme gez دگگز salâha gelmez. *(Enfes. XV. 18)*

değmek (I) : Düşmek, yakışmak.

Bana ol değer دگر kim deyem bildiğim
Onatlığ ile tiz şeşilir düğüm *(Süh. XIV. 66)*

Gelip höcreye kıza kıldı hitap
Ki hey dur götürgil yüzündin nikap
.....
Dedi yüzüm açmak değer mi دگری sana
Edepsiz sözü söylemegil bana *(Süh. XIV. 201)*

değmek (II) : Ulaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek.

Böyle yormuş düşünü ol atası
Mısr mülkü senin ola kamusu
Yusuf eder değmiş دگش ola devlete
Hem dahi Mısır'daki bol ni'mete *(Yuz. Şeyd. XIII. 66)*

§ Ve çün nevbet bana değdi دگدی sen niçün eyitmezsin. *(İhlâs. XIV. 29)*

§ Şehr ibni Huşep eyitti : Bana haber böyle değdi دگد kim kaçan Âdem Aleyhisselâm yeryüzüne indi. *(Enb. XIV. 41)*

§ Haklıya hakkı değe دگه, haksıza yüzü karalığı değe دگه. *(Dede. XIV. 57)*

§ ...Ve her vakıt kim râz üçüncü kişi kulağına değe دگا, hiç şeksiz il ağzına düşer. *(Kel. XIV. 5)*

Sonucu ana değdi دگدی kim güneşe
Yakılırdı düştü tağa vü taşa *(Süh. XIV. 231)*

§ Ben kişi zadeyim, bu, cariyedendir, mal bana değse دگسه gerektir. *(Hamza. XIV-XV, 1, 75)*

Kime ağu içirir kime şeker
Doldurur câmı kime, kime değer دکر
(Melhame. XIV-XV. 117-1)

§ Nevbet Ebumüslime değdi دکدی. *(Müslim. XV. 1)*

§ Birkaç yıldan pederi âhirete gitti, sultanlık Halef'e değdi دکدی.
(Ferec. XV. 340)

§ Zikr olan bozahanenin yevm-ül-kıst ve resm-i kitabeti şevvâl ayının evvelinden âhirine varınca bî-kusur bana değdi dedi. *(Sic. B. XV. 10, 140)*

§ ... Bana emanet verilmiştir, bizim elimizden sana değse دکسه gerektir. *(Bektaş. XV. 31)*

§ Şuna benzer ki bir padişah bir kavme biti biribidi, içinde yazdı kim kaçan bu biti size değse دکسه işbu işleri işleyesiz.
(Müneb. XV. 100-1)

§ Vakıtlarda bir vakıt Âişe'ye nevbet değmişti دکشدی.
(Leys. Ar. XV. 622)

§ Âhir zamanda gerü hanlık Kayı'ya değe دکه dahi kimesne ellerinden almaya. *(Ta. Sel. XV. 2-16)*

§ Her kime kim musibet değse دکسه andan ol doyamayıp ağlasa ... *(Güzide. XV. 119)*

§ Nevbet-i mübârezet ferzendân-ı Ca'fer Tayyar'a değdi.
(Saadet. XV-XVI. 175-2)

Ellere ayağı taksim edesin bezm içre
Niçün ey sâki Figani kuluna değmeye دکیه pay
(Figani. XVI. 5)

§ Andan nevbet oğlu Sultan Mehmed'e değdi دکدی.
(Âş. XVI. 139)

İgen göğsün gerip geçme ziyade
Cevabın değdi دکدی sen sağ biz safada *(Hüs. Dil. XVI. 192)*

§ ...Mercûdur ki anlara değen دکن bize teslim olunmuş gibidir.
(Sic. A. XVI. 5, 1158)

§ Ol asâ, enbiyadan Hazreti Şu'ayb'e değmişti دکشدی. *(Mevahib. XVI. 85)*

§ Ol karındaş kim andan sana faide değmeye دکیه anınla oturmagıl. *(Tez. Ba. XVI. 67)*

Rû-yi ikbalini devran dürücek
Mülkünü âhara değmiş görücek *(Nigâ. Ter. XVII. 18-1)*

§ Her biri aklı iriştüğü mertebe bir söz söyledi. Söz Avranus Bey'e değicek eyitti kim padişahım... *(Solak. XVII. 24-2)*

değmelik ile : Kolaylıkla, olur olmaz şeyle.

§ Katı hüma-pervazdır, değmelik ile دکملك ایله ele girmez. *(Müslim. XV. 33, 43)*

değnek : → **değnel.**

değnel, (değenek (II), değnek) : (Göz hakkında) değen, dokunan, isabet eden.

Ben iyd ederim her gece giysuları ile
Değnel دکنل gözü bizden dileğim ol ki baid et *(Kadı. XIV)*

§ Şûr-çeşm شور چشم [*Fa.*]: Gözü değnel دکنل adam. *(Miftah. XV. 106)*

§ Eş-şekazü الشقذ [*Ar.*] : Bir kimse uyku uyumaz olmak ve gözü değnel دکنل olmak. *(Terceman. XV. 436-2)*

§ El-âin العائن [*Ar.*] : ... ve dahi âin, gözü değnek دکنك kişiye derler. *(Terceman. XV. 100-2)*

§ En-nâfis النافس [*Ar.*] : ... ve gözü değenek دکنك kişi, âin gibi. *(Terceman. XV. 329-1)*

§ Şûr-çeşm شور چشم [*Fa.*] : Gözü değenek دکنك kimse. *(Deş. XVI. 234-1)*

değre (deyre) : Civar, etraf, çevre.

§ ...Pes maslahata ol yakındır kim yöreyi, değreyi دکری derevüz ve iş için yaraklanavuz ve yüz savaşa dutavuz. *(Kel. XIV. 98-1)*

§ Bir köyün deyresinde دیره‌سنده dolandırıp bir dama asa kosalar ol köye dolu yağmaya. *(M. Bay. XIV. 41-1)*

değrimek : Devretmek, dolaşmak.

§ Bir yiğit bu bağa teferrüçlenü gelip tururmuş. Ol yiğidin adı Destur idi. Çin melikinin oğlu imiş. Gayet sahib-cemâl yiğit imiş. Gurbete düşmüş, ol sebepten genc, taht, leşker terk etmiş etrafı değrimiş دكرمش, görecek ne var ise görmüş.
(Ferec. XV, 526)

değrinmek : Dönmek, dolaşmak.

§ Tavaf طواف [*Ar.*] : Değrinmek دكرنمك. *(Şamil. XVI. 628)*

değşirilmek : → **değşürülmek.**

değşirmek : → **değşürmek (II).**

değşürmek (I) : → **derşürmek.**

değşürmek (II), (değşirmek) : Değiştirmek, değişmek.

Nefs-i cüz'i varlığın akl-ı külle ulaştır
Varlığın yoğa değşür دكشر, kalmasın sende heves
(Yunus. XIII-XIV. 369)

§ Marul yaprağını döğeler üzerine koyalar, her sâat değşüreler دكشرلر taze yaku edeler. *(Yadigâr. XIV. 107-2)*

Heman lahza değşürdü دكشوردى tonlarını
Yere depti namus ile arını *(Süh. XIV. 135)*

Yâr derdi devadır canıma olmasın eksük
Değşürmezem دكشرمزم ölünce ben ol derdi devaya
(Kadı. XIV. 223)

Şu kötrüm ki öldü vü değşürdü دكشرد hal
Ne assı koyar isen ağzına bal *(Ferh. XIV. 75)*

§ Bu aklık atâ-yı Haktır, nurdur; pes bu nuru karalığa nice değşüreyin دكشرين. *(İhlâs. XIV, 248)*

Aşk yendi aklım ile canımı
Küfre değşürdü دكشردى kamu iymanımı *(Man. Tayr. XIV. 28)*

Eğer değşürevüz yer ola sâib
Ki ardımız süredurur mesâib *(Işk. XIV. 101-1)*

§ Yarın ol ağlamağı gülmeğe değşürem. *(Tebareke. XIV. 17-1)*

§ Urve bunların elinde esîr idi. Lakıyt ile değşürmek دكشرمك fikrettiler. *(Anter. XIV. 564)*

§ Dükeli sayruluklarda yer ve hava değşürmek دكشرمك iyüdür. *(Teshil. XIV-XV. 23)*

Zire değşürdü دكشوردى tonun sahra vü dağ
Cümle ekin derilüp bostan u bağ *(Melhame. XIV-XV. 16-2)*

§ Halife bir gün sabreyledi, irtesi ton değşirip yel ayaklı bir ata binip Basra'ya teveccüh etti. *(Ferec. XV. 4)*

§ Fâni beğliği ebedî beğliğe değşürüñ دكشورك. *(Müz. XV. 117)*

Varlığın yokluğa değşür دكشور cümle var
Varlığın yoğ etmededir her ne var *(Ruşeni. XV. 149)*

Kabul edüp bu mülkin padişahı
Sevaba değşüre دكشره her bir günahı *(Tennuri. XV. 25)*

§ Peygamber Aleyhisselâm dedi ki : Yaramaz adları değşürüñ دكشورك. *(Hay. XV. 147)*

Yakar bir sâika nâgâh anı
Ölür orada değşürür دكشورر cihanı *(Hikmet. XV. 108)*

Aşka değşür دكشور tesbihi seccadeyi
Bundan özge dahi bazar eyleme *(Eşrefoğlu. XV. 3)*

Değşürüp دكشورب suret bular gelmiş idi
Hem bular paşa gelür bilmiş idi *(Enveri. XV. 34)*

§ Sürûr verdin, şürûra değşürme. *(Tazarru. XV. 130)*

§ Hak Taâlâ Mekke ehline kendü içlerinden resûl gönderdi ve onların açlığın tokluğa değşürdü. *(Leys. Ar. XV. 666)*

§ Biz bu Kur'an'ı indirdik andan ötürü kim anın ile bu kullarımızı korkutavuz, ola kim bir öğütlenip ol küfürlerin iymana değşüreler دكشورەلر. *(Leys. Mu. XV. 274-2)*

§ Sen suretin değşüresin دكشرسن ayruk geyesi geyesin. *(Tez. Lâ. XV. 789-2)*

İbrahim etme yâre şikâyet ki ayb olur
Kim âşık olsa mihnete değşürdü دکشرد rahatın
(İbrahim. XV. 151-2)

§ Sıhhatin saklayan âdem hava tabiatı tağayyür buldukca ol dahi gıdâsında ve libasında ve mekânında değşürecek دکشرجك nesneleri değşürür دکشرر. *(Hazain. XV. 21-2)*

Vaslı hayale değşürüp دکشرب endişe eylerem
Bu fikr içinde hayret ile kalmışam baka *(Dâi. XV. 50)*

Eriştim bunda suret değşürüben دکشروبن
Ki beni bilmesin kimse görüben *(Şeh. Ş. XVI. 310)*

Ki ben zevk-i visâli mihnet-i hicrane değşürdüm دکشوردم
(Fuzuli. XVI. 180)

Anın let değşürür دکشورر yatlı huyunu
İtin olmaz çomağ ile oyunu *(Güvahi. XVI. 89)*

Zühd ü takvayı değşirüp aşka *(Kuddusi. XIX. 160)*

değşürülmek, (değşirilmek, değşürünülmek) : Değiştirilmek, çevrilmek.

§ ... Bir hiyanet kovucu sebebiyle bünyadına halel değdi, ol dostluk düşmanlığa ve ayrılığa değşürüldü دکشرلدی.
(Kel. XIV. 22-2)

İnayet hem-karin ü baht yârin
Visale değşürülsün دکشرلسون intizarın *(Işk. XIV. 239-2)*

§ Şazılığı gussaya değşürüldü دکشرلدی. *(Anter. XIV. 169)*

Cevr öğüş ola bu yerde bîşumar
Değşirilür دکشریلر dir vezirler aşikâr *(Melhame. XIV-XV. 54-1)*

Bes imdi vaktıdır kılgıl azimet
Visale değşürülsün cümle fürkat *(İbrahim. XV. 9-1)*

§ ... Bu mertebede kesret götürülür vahdete değşirilür دکشرلر.
(Zad. XVI. 18)

§ Yer ayruk yere değşürünüle دکشورنله. *(Rahat. XVI. 478)*

değşürünülmek : → **değşürülmek.**

değül : Değil.

§ Cühutlar kamusu ana bakadururdu ve hergiz anın gibi görmüşler değül idi دكلد ve anın yiyisinden görklü yiyi bulmuşlar değül idi دكلدى. *(Enb. XIV. 839)*

§ Bir kişi namaz kılsa, niyyet eylemese, ol namaz mu'teber değüldür دكولدر. *(Yüz. Ha. XIV. 4)*

§ ... Bu sebeple karışmış ısıtmanın sağışı ve adı bellü değüldür دكلدر. *(Yadigâr. XIV. 219-2)*

Ağzı eğri ensesinden bellüdür hacet değül دكل
Münkiri gösterüben halka deyesin budur ol *(Ruşeni. XV. 259)*

Kemali kaabil-i noksan değüldür
Anı bir bilmeyen insan değüldür دكولدر *(Hikmet. XV. 2)*

§ Yüz bin benim sınarum azmışlara delâlet, rahmetin denizinden bir katra değül. *(Tazarru. XV. 111)*

§ Tevatürle det ımiş değül دكول. *(T. Oruç. XV. 3)*

§ Hiç bir zamanda ibrişimden gümrük alınmış değüldür دكولدر. *(Sic. B. XV. 5, 101)*

Bana söyle desem razı değülsün دكولسن
Veli düşmanlara kaailsin ey yâr *(Zati. XVI. 86)*

İzz ü devletten değül دكول bir zerre kem
Canı olmuş gark-ı envar-ı kerem *(Selâman. XVI. 33)*

§ ... Anın gibi mevlud-ı mes'ut ve ferzend-i mahmud u mevdut görmüş değüldü دكولدى. *(Hüs. Dil. XVI. 5)*

§ Suretiniz ve yüzünüz benzedürün, ameliniz değül دكول. *(Tez. Ba. XVI. 55)*

Gül gülse daim ağlasa bülbül acep değül دكل
Zira kimine ağla demişler, kimine gül *(Baki, XVI. 164)*

değül idüği : Olmadığı.

§ Mezkûr oğlan mühtedi olup kimesnenin mülkü değül idüğine دكول ايدوكنه cemaat-ı müsliminden Hacı Ahmet bin Musa ve Hamza bin Mustafa şahadet ettiler. *(Sic. B. XV-XVI. 4, 382)*

değül imişse : → **değülmisse.**

değülmise : → değülmisse.

değülmisse, (degülmise, degülmişse, degül imişse) : Olmasaydı, olmamış olsaydı.

§ Tanrı Taâlâ eyitti ey yatlu koca, eğer ak sakalın değülmisse دکلسه seni tamuya yanduraydım. *(Yüz. Ha. XIV. 240)*

§ Eğer sen değülmisseñ دکلسك ben helâk olurdum. *(Anter. XIV. 11)*

§ Eğer biz anlardan çok değilmissevüz دکلسارز basıldık idi. *(Anter. XIV. 72)*

Dolaşmağa yarardı giysusuna
Hatayî gözü değülmise داکلیسه ala *(Kadı. XIV. 81)*

§ Uruz eydür : Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana. Ana hakkı Tanrı hakkı değülmiseydi kalkubanı yerimden duraydım, yakan ile boğazından tutaydım... *(Dede. XIV.)*

§ Âdem eyitti : Muhammed kimdir? Eyittiler : Senin oğlanlarından, senin Peygamberin oldurur. Ger ol değülmise دکلسا sen dahi yaradılmazdın. *(Enb. XIV. 111)*

§ Sanasın Tanrı Taâlâ eydür, ey kullarım eğer benim Rahman'lığım sıfatı değülmisseydi دکلسیدی... *(İhlâs. XIV. 51)*

§ Eğer bular böyle... can baş terkedici erliklerin ilerü iledici kavim değülmisseydiler دکلسیدیلر mülkü müsahhar mi iderlerdi. *(Fütuh. XIV. 79)*

§ Eğer Tanrının rahmeti ve keremi üzerinizde değülmisse دکلسه uyardınız şeytana. *(Cev. Es. XV. 135)*

Göz göre kaçan nuruna inkâr edelerdi
A'mâ değül imisse دکلیسه eğer millet-i tersa *(Cem. XV. 14)*

Eğer hasta değülmişseydi دکلمش‌سه‌یدی canın
İşideydi bu sözleri kulağın *(Müz. XV. 94)*

§ Eğer hûp suretlüler akıl ve din ve dünya alıcılar değülmisseydi دکلسیدی. *(Güls. XV. 27)*

§ Senin işin Hak içün imişse, nefs muradı içün değülmişse دکلمش‌سا Hak yoluna sen dahi muradından geçeydin. *(Müz. XV. 181)*

§ Hak Taâlâ buyurur, eğer sizün üzerünüze Allahü Taâlânın fazl ve rahmeti değülmisse دکلمسه... *(Leys. Ar. XV. 95)*

Değülmisseydi düşman kendünden yeğ
Niçün döneydi düşmandan Ali Bey *(Hadidi. XVI. 337)*

§ Sultanın hışmı değülmisse idi دکلمسه‌یدی hizmet etmezdi. *(Zad. XVI. 33)*

Ey şekkerîn-zeban, kef-i dür-bârına senin
Benzerdi acı dilli değilmişse دکلمش‌سه ger bihâr *(Zati. XVI. 41)*

Diraz ü keç değilmişse دکلمش‌سه elin ger
Olur muydu seza-yı tığ u hançer *(Hüs. Dil. XVI. 196)*

değülmişse : → **değülmisse.**

değülven : Olmam, değilim.

Bulursam ger bulardan ben halâsı
Değülven دکولون emrine bir lâhza âsi *(Tazarru. XV. 73)*

Senin gibi değülven دکلرن bir havaî
Kılam bu halk içinde hud-nümayî *(Hüs. Dil. XVI. 196)*

değürmek : → **değirmek.**

değzindürmek, (dezgindirmek) : Çevirmek, dolaştırmak.

§ El-idaretü الادارة [*Ar.*]: Bir nesneyi dolandırmak ve çevirmek ve dezgindirmek دزکندیرمك. *(Terceman. XV. 38)*

§ ... Az az taşı silerken değzindüre دکزندره. *(Zad. XVI. 39)*

değzinmek : Devretmek, çevrilmek, dönmek, dolaşmak.

§ Ve yıldızlar Tanrıya tesbih ve takdis kılıp gökle bile değzinürler دکزنلر. *(Enb. XIV. 34)*

§ ... Alâmeti, yelden olan suda' alâmetidir ve baş değzinmek دکزنمك ve göz kararmaktır. *(Teshil. XIV-XV. 66)*

§ Kuş gördüler eyittiler : Bu kuş su üzerine değzinür دکزنور, bu araya daim uğrarduk, bunda su yoğ idi. *(Kesir. XV. 63-2)*

§ Tavaf kıl, yâni imden gerü bizim dâiremizi değzin دکزن, ayruk senin varlığın dâiresini değzinme دکزنمه. *(İrşad. XV. 149)*

Felek gibi döküp her yanaya yaş
Dolanurlardı her dem degzinüp دگزنب baş *(Mih. XV. 180)*

Görürler anı kim iki yaşıl kuş
Mezarı değzinürler دگزنورلر dûş-ber-dûş *(Mih. XV. 459)*

§ Gerdiden گردیدن [*Fa.*] : Değzinmek دگزنمك. *(Sıh. Ac. XV. 93)*

§ Ekser gemiye binen kusar. Bir nice âdem var kim hiç başı değzinmez دگزنمز kusmaz. *(Hazain. XV. 68-1)*

§ Et-teavür التعاور [*Ar.*] : Değzinmek دگزنمك, elden ele gitmek. *(Ah. XVI. 197)*

§ Güzel kızlar dahi tavaf eyleyeler, yâni değzineler دگزنەلر. *(Rahat. XVI. 536)*

§ Hak Sübhanehu ve Taâlâ bînihayet arular gönderdi. Asım'ın dâiresine gelüp değzindiler. *(Şevahid. XVI. 98)*

§ Gerdiden گردیدن [*Fa.*] : Dönmek, değzinmek دگزنمك. *(Şamil. XVI. 644)*

deh düşmek : Muttali olmak.

Yüzüne urma görüp görmeze ur setr kıl her geh
Eğer bir kimsenin aybına on kerre düşerseñ deh دوشرسك ده *(D. B. XVI. 170)*

dehlemek : Dikkatle üzerinde durmak.

Dehledi دهلدی bu vâkıayı Dehlevî
Eyledi ihlâs ile sıdkın kavi *(Atai. Ha. XVII. 55)*

dek (I), (dak (II)) : 1. Kadar, değin.

Bilirim dilek ile girmez ele
Dürüşüp ana dek دك varayın hele *(Süh. XIV. 35)*

§ Ve Şemha'yı ana dutturdu ve çarmuh eyledi ve turayı eline aldı çarptı, Şemha dahi tura acısına ona dek sabreyledi. *(Si. Da. XIV. 6)*

Nure battı kamu baştan başa dek
Bu cümle ne ki kurudan yaşa dek *(Dah. XIV. 36)*

§ Üç yıla dak دق taşı düştüğü yerin otu bitmez idi. *(Dede. E. XIV. 57)*

Hüma küydü şuna dek دك kim zamane
Kara burka' bürüdü âsmane *(Işk. XIV. 173-1)*

§ Erenler oyunu üçe dek اوچدك demişler. *(Anter. XIV. 713)*

§ Bu gece irteye dek ibadet kılalım. *(Müneb. XIV-XV. 3-1)*

§ ... Ve anın lûtfundan birisi oldur ki her kula rızkını ölünceye dek دك bir uğurdan vermedi. *(Leys. Ar. XV. 414)*

§ Anadolu Beylerbeyisine on güne dek دك varmayacak olursam... *(Sic. B. XV. 8, 58)*

§ Ve iptidadan tâ intihaye dek... *(İrşad. XV. 14)*

§ Ol hal ile kaçıp San'a'ya irişti, San'a'ya dek şol çağa kuşu yavrusuna dönmüş idi. *(Leys. Mu. XV. 481-1)*

§ Tâ تا [*Fa.*] : Dek دك. *(Sıh. Ac. XV. 3)*

§ Sabaha dek gözüme uyhu girmedi, çün sabah oldu... *(Şidde. XV. 113)*

§ Pes bu araya dek دك okudu. *(Cev. As. XV. 7)*

§ Eger hazineden sâlyane verilirse... yüz elli binden iki yüz kırk bine dek دك verilsin. *(Kanun. Os. XV. 28)*

§ İki aya dek دك mehil ve va'de verildi. *(Sic. B. XV. 10, 272)*

§ Ol vakıtta taam yimek yatsu vaktına dek دك mübah idi. *(Leys. Dâi. XV. 68-1)*

§ Kedinin yüğrüğü samanlığa dek. *(Ata. XV. 24)*

Haşre dek ger denilirse bu kelâm
Nice haşrola bu olmaya tamam *(Mevlit. XV. 4)*

§ Tarih-i kitaptan eğer üç aya dak دق varırsam vardım, ve illâ da'vam ve nizaım yok. *(Sic. B. XV-XVI. 4, 144)*

§ Aḫşama dak اخشامدق biri birimizle güreştik ne ol beni bastı ve ne ben anı bastım. *(Rahat. XVI. 35)*

Bin hüner içre olsa bir aybın
Zikr olur ilde tâ kıyamete dek *(Letaif. XVI. 32)*

§ ...Bugünden gayri üç güne dek دك meclis-i şer'a ihzar idem. *(Sic. A. XVI. 5, 47)*

§ Ana dek ki fursat müheyya ola... *(Câm. Na. XVI. 66)*

Yüzüne âftabın nisbeti var
Sana yerden göğe dek دك minneti var *(Revani. XVI. 42)*

Aña dek دك kim şarab-ı aşk-ı dilber
Alup sabrını şahın kıldı muztar *(Veyse. XVI. 56-1)*

§ Ol şehit olduğu günden kıyamete dek melâike-i semavîden bir güruh gelüp... *(Hadika. XVI. 3)*

§ İşbu ahvalin serencamı malûm oluncaya dak دق bana senin menzilinde olmak münasiptir. *(Raufi. XVI. 341)*

Yasdanursun her gün ol mahın eşiğin şâma dek
Mesned-i çarh olsa tan mı ey güneş yerin senin
(Lâmii. XVI. 98)

§ İrtesi gerü sabahtan ahşama dek ceng olup...
(Tuh. Ki. XVII. 28)

§ Sizler saâdetle selâmete vâsıl olacak zamane dek def-i sipah-ı düşmen-i gümrahta ihtimam ede. *(Solak. XVII. 41-2)*

§ ... Beş seneye dek hakk-ı talep vardır. *(Os. Kanun. XVII. 59)*

Gamzen ki kast-ı can ü dil-i nâtüvan eder
Bir göz yumup açıncaya dak دق nice kan eder
(Hâleti. XVII. 24)

§ Uyvar altına dak داق sizi kıra kıra. *(Ev. XVII. 217)*

Kâtibi dem-bedem eylerdi ahı
Kılıcı Arşe dek asıldı mahı *(Kâtibi. XVII. 43)*

Bu irtifa-ı nâza bir endaze yok mudur
Eflâke dek gider misin ey ser-bülend-i naz
(Sabit. XVII-XVIII. 127)

§ Tıfaf ve tıfafe طفاف و طفافه : [*Ar.*] Kileyi ağzına dak دق dolduran. *(Aks. XVII-XVIII. 419-2)*

Eder İran-zemini tâ hudud-ı Belh'a dek teshir
Eğer bir kerre ruhsat verse tıg-ı tîz-i üryana
(Nedim. XVIII. 238)

Min [*Ar.*] : -den, ilâ الى [*Ar.*] : dek دك, nicedürür: rubbema [*Ar.*] *(Asım. XVIII-XIX. 7)*

§ Tâ تا [*Fa.*] : Yedi mânası var; biri, intiha-i gayet içindir, Arabide ilâ ve hatta, mânasınadır. Türkide dek دك ve değin ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 170)*

Haşre dek bu çarhı döndür dediler
Sormadım ki buna kol dayanır mı *(Saz. Celâli. XIX. 535)*

Dertliler supha dek olur uyanık *(Saz. Şem'i. XIX. 436)*

Kimsenin çırası tana dek yanmaz
(Hal. Şa. Ülfeti. XIX-XX. 14)

Gönül bu aşk ile fani dünyada
Ölene dek böyle gez garip garip *(Saz. Nihani. XX. 722)*

2. Kadar az, denlü.

Ana dek دك yime kim dine sana : yi
Dime sözü ana dek دك kim dine : di *(Ruşeni. XV. 30)*

dek (II), (dak, tek (II)) : Ancak, yalnız, yetişir ki.

Yüzüğü birle nişanların sile
Ol nişanları gide ümmet güle
Ol arada her biri şükr eyleye
Andan sonra dak دق buları toylaya *(Yuz. Şeyd. XIII. 55)*

§ Yâ İlâhâ, dünyada bana ancak bunu verdün, me yine, dek دك hisap eyleme deyiserem. *(Yuz. Ha. XIV. 128)*

Serv eğer olmadın ise bir gül ol
Şahlığı sana koduk dek دك bir kul ol *(Man. Tayr. XIV. 64)*

§ Dek دك ol şeytan elimize girsin. *(Anter. XIV. 22)*

Yer ü gök ibret tolu dek دك göz gerek
Görene gizli değil ne söz gerek *(Ga. XIV. 202)*

§ ... Nâgâh bir kişi ol araya erdi ve ol kuşa eyitti kim : Emek görmegil kim bular senin sözünle ol işten durur değildir, dek دك sen zahmet görürsün. *(Kel. XIV. 55)*

§ ... İşte meta' işte sen muradın ne ise al dek دك bana çare bul. *(Müneb. XIV-XV. 126-1)*

Malimiz al u esir eyle bizi
Dek دك şehâ öldürme elden ko bizi *(İbrahim. XV. 51-2)*

§ ... Ben yemezsem kayırmaz tek تك ol yisin dise...
(Leys. Mu. XV. 378-1)

§ Anın takdiri olmayınca kimse kimseye ne zarar irgirübilür ne assı, dek دك kendinin muamelesi Allah ile görüklü olsun. *(Leys. Mu. XV. 371-2)*

§ Dek iki dost birbiriyle hoş olsunlar. *(Tuh. Le. XV. 312)*

Hem ol öşrün verir size koyunun
Verirem nısfını ben dek دك toyunun *(Güvahi. XVI. 62)*

Sözün lâzım değildürür uzunu
Azını söyle dek söyle özünü *(Yuz. Şems. XVI. 50)*

Gül-i ra'naya gülşende dedi ah eyleyip bülbül
Beni derd ile öldür tek تك salınma hâr ile bâri
(Zati. XVI. 13)

dek (III) : Oyun, hile hud'a.

§ Amr Ayyar eyitti : Gelin bunlara bir dek دك edelim. *(Hamza. XIV-XV. 13, 114)*

§ Neticesi dek دك ve hileye müncer ola...
(Naima. XVII-XVIII. 3, 370)

İbarettir sözün dekten دكدن
Gönül vazgeldi istekten *(Vasıf. XIX. 137)*

§ Desise دسيسه [*Ar.*] : Gizli hile, dek دك, oyun.
(Kam. Os. XIX. 3, 369)

dek (IV), (tek (IV)) : Sessiz, rahat, sakin.

Sana tınmayana azâr sanma
Dilin tek تك tutanı korkar sanma *(Şeh. Ş. XVI. 715)*

dek (V), (denk, tek (V), tenk): **1.** İçi dolu çuval, hayvana yükletilen karşılıklı yükün her biri.

Sözü muhtasar getireyim dile
Hazne malı geldi cümle dek ile داكيله *(Yuz. Şeyd. XIII. 26)*

2. Birbirine uygun iki şeyden her biri, eş, nazîr, benzer, muadil.

§ Tekine تكنه tüşüne varsın dediler. *(Dede. XIV. 52)*

Veli ol yaş budaktır sensin özdek
Budak hiç olmaya özdek ile dek *(Hurş. XIV. 75)*

§ Kimdir sizde Tanrı dengi دنكى gerçekrek. *(Cev. Es. XV. 135)*

Açalım ol şekkerin tengini تنكين uş
Yemedin canın safalar bula hoş *(Mevlit. XV. 29)*

Ârif olan benge niçün denk دنك ola
Gâh handan ü gehi dil-tenk ola *(Tar. İs. XVI. 56)*

3. Yarı.

§ Fakih eyitti : Bugün sabredelim, yarın iş bite didi. Dağıldılar. Şapur macerayı kıza didi. Kız eyitti : İşin bir dengi دنكى bitti, bâkisini sabah görevüz. *(Ferec. XV. 289)*

dek (VI) : → **tek (I).**

dek değil, (tek değil) : Tekin değil, boş değil, beyhude değil.

Bular dahi hiç dınmadın sezdiler
Ki bulardan ataları söz diler
Dediler şahâ işbu iş dek değil دك دكل
Bu kardaşımızdır bizim şek değil *(Süh. XIV. 137)*
Gönlüm kopagelür hele bu dek değil دك دكل görün
Dilber midir gelen yahut bâd-i sabâ mıdır *(İrşad. XV. 188)*
Sana bu ah ü zârî dek değüldür دك دكلدر
Senin canında sır var şek değildir *(Çeng. Dâi. XV. 222)*

Bana bu mihnet ü gam dek değildir دك دكلدر
Siyeh bahtımsın ey şep şek değildir *(Veyse. XV. 167-2)*

Dedi Osman bu düşüm tek değildir تك دكلدر
O şeyhin sözü haktır şek değildir *(Hadidi. XVI. 39)*

Dedi bu suret issi dek değildir
Cihanı tutusardır şek değildir *(Şeh. Ş. XVI. 836)*

dekdeş : → **denkdeş.**

dek durmak, (dek turmak, tek durmak, tek turmak) : Uslu, sessiz, sakin durmak, susmak.

Tanrıyı bilgil dek dur Tanrıyı görgil dek tur دك طور
İtme bunu kim Tanrı kanda ola kanda ola *(Velet. XIII-XIV. 8)*

Dilinden düşer kişi müşkil işe
Eğer dek dura دك دورا dil ne korku başa *(Süh. XIV. 238)*

§ İmden gerü sen dek dur دك دور, biz senin dilinden enel-hak diyelim. *(İhlâs. XIV. 60)*

Yidi vü içti yürüdü uyudu
Söyledi dek durdu دكدرد doğdu büyüdü
(Melhame. XIV-XV. 68-2)

§ Ey hakîm, güldüğüm budur kim, dek dururken دك دوركن bir üstaz benna oldum. *(İs. H. XIV-XV. 284)*

§ Dek turmaktan دك طرمقدن ne faide, hele vaktımızı biz keleci ile geçirelim. *(Müneb. XIV-XV. 63-2)*

§ Zâhir ben de tek turacak تك طوره‌جق değilim, acla eceli gelen söyleşir derler. *(Hamza. XIV-XV. 6, 83)*

Deme bilmez sırr-ı aşkı hiç kes
Ruşeni laf urma dek tur دك طور sözü kes *(Ruşeni. XV. 194)*

§ Dek duranıñ دك دورنك devece assısı var. *(Ata. XV. 7)*

Dil nice kim dek dura, baş sağ olur *(T. Oruç. XV. 36)*

Sıfâtında idi zatı demektür
Dahi ileri varma bunda dek dur دك در *(G. Ra. XV. 159)*

Visâl fikri ne hoş malihûlyadır kim
Gedayı dek turur iken cihana şah eyler *(Cem. XV. 48)*

§ Ebu Cafer bu sözü işidicek dek turdu دك طردى söylemedi.
(Faza. XV. 142)

§ ... Eğer tışında ise tınma tek tur تك طور. *(Bektaş. XV. 41)*

§ Resûl Aleyhisselâm bu sözü temam kıldı, dek turdu دك طردى.
(Tuh. Le. XV. 164)

Neden bilsün ki tek durmak تكدرمق olur hoş
O bilmez olmayınca bir belâ tuş *(Salâtin. XV. 71)*

Bana incinmesi ol sevdiğimin niceye dek
Niçe bir ya beni incitmek idüp turmaya dek طورميه‌دك
(D. B. XVI. 130)

Atı dek turmadı دك طورمادى kişnedi katı
Eşitip sürdü Behram ana atı *(Şeh. Ş. XVI. 451)*

Değil dimek sana havf eyle dek tur دك طور
Ki er evde gerek esen gerektir *(Güvahi. XVI. 63)*

§ Mejdek yerinde dek tursa دك طورسه başına bu hal gelmezdi.
(Mevahib. XVI. 385)

Gördüler dün beni ol gonca dehen yanında
Tek tururken تك طوررکن diken oldum gözüne dünyanın
(Haleti. XVII. 319)

Kimi der ki tek turmaz تك طورمز ol bed-zeban
Olur zü'mü üzre derâri feşan *(Mihnet. XIX. 97)*

dekerek : Tekerlek.

§ Andan buyurdu kim Cercis'i yüzün bıraktılar ve dört mıhla elin ağıla gerip mıhladılar ve bir kanlı (kağnı) üzere ulu mermer direkler kodular ve kanlının dekereklerine دكركلرنا yassı nacaklar berkittiler. *(Enb. XIV. 922)*

dekerlemek : Yuvarlamak, tekerlemek.

§ Dedi ki iletün bunu fülân dağın yücesine çıkarun, aşağa dekerleyüviriñ دكرليويرك. *(Leys. Ar. XV. 608)*

dek gelmek : Denk gelmek.

Serve karşında ider serzenişi fâhteler
Ki senin kametine dek gelen دك كلن alçak bu mudur
(Âli. XVI. 89)

dekin : → **tekin.**

dekin yir : Issız, sakin.

Dekin yirde دكن يرده kişi divane olmaz
Oda yanmaz şu kim pervane olmaz *(Çeng. Dâi. XV. 222)*

deklemek : Denkleştirmek, yakıştırmak, uyuşturmak.

§ Evde birez sısam ve birez pirinç vardır, dekle دكله yiyesiler eyleyelim, altı yedi kişiye yeter. *(Kel. XIV. 86)*

dek oturmak, (tek oturmak) : Rahat durmak, dek durmak.

Yunus imdi var dek otur دك اوتور, yüzünü Hazrete götür
Özün gibi bir er getür hiç cihana gelmez ola
(Yunus. XIII-XIV. 163)

Nice eyittim gönlüme var sabır eyle dek otur دك اوتور
Şol dem dahi beter olur öğütümü almaz benim
(Yunus. XIII-XIV. 213)

Apansızda durgıl odasına var
Bulunur mu yerinde gör Nevbahar
Eğer sezdiğimiz ise işbu iş
Dökelim kanını bunun kış kış
Bilüben hali dek oturmayalım
Gücümüz yeter güç götürmeyelim *(Süh. XIV. 137)*

Yüzü güneşe der idi dek otur دك اوطور
Boyu serv illâ uzanıp yatur *(Süh. XIV. 152)*

İşin yok kimesne ile dek otur دك اتور
Ve ger söyler isen delilin getür *(Ferh. XIV. 59)*

Dek otur دك اوتر bu işe iletmegil renc
Ki gözsüz bulduğu yok arayip genc *(Işk. XIV. 69-2)*

Ücedür himmetinden aşk halkun
Dek otur دك اوطور germe igen dahi halkun *(Ruşeni. XV. 164)*

Olma ziyankâr çü kelb-i akur
Mazhar-ı kahr olma sakın tek otur تك اوتور
(Atai. Ha. XVII. 110)

Tek oturmazsın تك اوتورمزسين, gıcıklarsın semend-i nazını
Çek inan-ı şiveyi üftadeni çiğner gibi
(Sabit. XVII-XVIII. 68)

dek turmak : → **dek durmak.**

deleme, (teleme) : Maya ile kestirilmiş süt.

Yunus bilmez kendi halin, Çalaptır söyletir dilin
Bir nicesi yeni gelin, ak teleme yüzler yatur
(Yunus. XIII-XIV.)

§ Yunus Peygamber balık karnından çıkıcak teni deleme دله gibi olupdururdu. *(Hay. XV. 87)*

§ Delemek دلمك *[Fa.]* : Deleme دله mânasınadır ki amme teleme تلمه derler; taze süde maya çalıp karıştırarak taze peynir gibi mün'akid olur, çobanların büyük ikramıdır.
(Bürh. XVIII-XIX. 278)

§ El-izmıkrar الاذمقرار *[Ar.]* : Süt kesilmek mânasınadır ki peynir ve deleme دله gibi olur. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 870)*

deli, (delü) : Zorlu, azgın, korkunç surette.

§ Kara pusarık deli دلى kopsa. *(Dede. XIV. 141)*

§ Yiğitin delüsü دلوسى makbul olur. *(Hamza. XIV-XV. 54, 124)*

delice doğan, (delüce toğan) : Atmaca cinsinden, muymul da denilen yırtıcı bir kuş.

§ Yü'yü' يوء يوء *[Ar.]* : Delice toğan دلجه طغان denilen kuş.
(Bab. XVI. 2, 61)

§ Bazgî بازگی [*Fa.*] : Delüce toğan دلوجه طغان.
(Ni'meti. XVI. 118)

§ Yuhe یوه [*Fa.*] : Delüce toğan دلوجه طغان ba'zılar buymul kuşudur dediler ve ba'zılar karagözdür dediler.
(Ni'meti. XVI. 647)

§ Yuhe یهه [*Fa.*] : Muymul dedikleri yırtıcı kuş ve dediler ki karagöz ve dediler ki delüce toğan دلوجه طوغان.
(Caf. XVI. 180-1)

§ Yûhe یوهه [*Fa.*] : Delüce toğan دلوجه طوغان.
(Şamil. XVI. 246)

Yûhe یوهه [*Fa.*] : Delüce doğan دەلوجه دوغان Arapça : yü'yü' یوء یوء [*Ar.*]
(Men. Cev. XVII. 33)

§ Yu'yu' یوء یوء [*Ar.*], bâz-ı Türki [*Fa.*]: Türki doğanı ki fariside tihû تهو ve Türkide delüce toğan دلوجه طوغان ve karagöz ve kerkenez dahi derler. *(Aks. XVII-XVIII. 209-1)*

§ Begas بغاث [*Ar.*] : Toz yani boz renkli bir kuşun ismidir, Türkçede lori kuşu derler. Kuşların hayırsız ve zararlı olanlarına da ıtlak olunur; kartal, karga, delice toğan دليجه طوغان gibi. *(Kam. Os. XIX. 2-159)*

delik dersik : Delik deşik.

§ İhtiyat احتياط [*Ar.*] : Damın her tarafını yoklayup berkidüp hiç bir delik dersik دلك درسك yer komayup... *(Bab. XVI. 1, 207)*

delim : Çok, birçok, ziyade.

Anı gördüm kamu kaygum eridi
Benim ile ol delim yol yürüdü *(Yuz. Şeyd. XIII. 71)*

Kim ekerse delim delim دلم دلم götüre
Ol kim ekmez yarın oda otura *(Velet. XIII-XIV.)*

Delim دليم padişahlar ana kul idi
Duacısı her bay u yoksul idi *(Süh. XIV. 24)*

§ Balıkçır eyitti : Ben sizden emeğim diriğ tutmazven ve liykin sizi az az taşıyıp anda iletmekte delim دليم vakit geçe.
(Kel. XIV. 34)

Ata ana külli terkim urdular
Altunu benden delim دلیم yeğ gördüler
(Man. Tayr. XIV. 66)

Dahi fazlın delim verdi muradı
Müyesser kıldı baht-ı Keykubad'ı *(Işk. XIV. 278-1)*

§ Ol hal üzere delim دلم zaman geçti, andan Davut bulara lânet okudu ve Tanrı Taâlâ bulara hışım kıldı.
(Enb. XIV. 600)

§ Delim دلیم ağca karlar yağmış, dize yetmiş. *(Dede. XIV. 59)*

§ Bu sözden sana delim tenbih, işaret var, eğer teakkul edersen.
(Müneb. XIV-XV. 117-1)

Bir iki def'a katı turuşalar
Harp öğüş ola delim uruşalar *(Melhame. XIV-XV. 112-2)*

§ Nusret veren Allahü Taâlâya delim دلیم şükürler eylediler.
(Hamza. XIV-XV. 53, 203)

Rahmetin, fazlın delimdir kalmışa
Hazretine gelmişiz dura düşe *(İs. H. XIV-XV. 366)*

Bir ağız sözde bunca dillerin var
Delim دلیم diller bilen çok nesne anlar *(Çeng. Dâi. XV. 221)*

Vâız u hoca okur Kur'an delim
Buldu Paşadan bular ihsan delim *(Enveri. XV. 25)*

§ İmdi âdem olubilmek gerek Hak Taâlânın lûtfu delimdür hususâ ki ümmet-i Muhammed'e. *(Delil. XV.)*

Hem andan sonra dir erbab-ı irfan
Delim eyyam geçti döndü devran *(Hikmet. XV. 104)*

§ Huda'ya delim şükürler eyledi. *(Müslim. XV. 28,47)*

Büyümüştü delim دلیم i'zaz içinde
Ulalmış idi izz ü naz içinde *(Yuz. Şems. XVI. 91)*

delimden : Çoktan, çok zamandan beri, epiden, pek eskiden.

Benim Zengi'dir aslım u karaven
Sözüme yalan hâşa kim karaven

Delimden دلیدن ki Çin ilin illemişem
Dişim yavuz işlere bilemişem *(Süh. XIV. 320)*

delim dürlü : Türlü türlü, çeşit çeşit, pek çok.

Bu ummanda delim dürlü دلیم درلو güher vardır ele girmez
Akar rahmet suyu çağlar gönül jengin yuyan gelsin
(Yunus. XIII-XIV. 265)

Kul u karavaş sen bulursun öğüş
Duzağına düşer delim dürlü دلیم دورلو kuş *(Süh. XIV. 204)*

Delim dürlü دلیم دورلو kaygumu benim yedin
Hoş ola eğer çare ede edin *(Süh. XIV. 120)*

Okuyup eşiticeğiz has ü âm
Delim dürlü دلیم دورلو mâna bulaydı temam *(Süh. XIV. 21)*

Kankı yere su değe bula hayat
Su ile biter delim dürlü nebat *(Anasırı. XV. 406)*

delme : Yelek.

§ Pişbâz پیشباز [*Fa.*] : Göğsü oyma ve önü açık kısa ve belleme câmeye denir, acem gömleği ve içlik ve nimtene muharrefi miltan ve göte küstü tâbir olunan kürk ve delme دلمه cebe ve silâh abası gibi. *(Bürh. XVIII-XIX. 168)*

delü : → **deli.**

delüce : Buğday aralarında biten siyah, acı bir bitki.

§ Zivan زیوان [*Fa.*] : Delüce دلوجه. *(Caf. XVI. 76-1)*

§ Delka دلقه [*Fa.*] : Buğday delücesi دلوجسی ki buğday içinde biter, âdem yiyicek serâsime olur. *(Ni'meti. XVI. 307)*

§ Zevan زوان [*Fa.*] : Zeban mânasına ve delüce دلوجه, buğday içinde biter. *(Ni'meti. XVI. 361)*

§ Züvan زوان [*Fa.*] : Delüce دلوجه. *(Şamil. XVI. 201)*

§ Zevan زوان [*Fa.*] : Delüce دلوجه tâbir olunan danedir ki buğday azıntısıdır. *(Bürh. XVIII-XIX. 324)*

delüce toğan : → **delice doğan.**

delük : Delik.

§ Eğer dükeli denizleri burnuna dökelerdi, burnu delüğin دلوكين ölitmeyedi. *(Tebareke. XIV. 47-2)*

§ Eğer bir büyük delük دلوك olsa idi gelen süt geçeydi gideydi hiç sana faide olmayaydı. *(Müneb. XIV-XV. 3-2)*

§ İğne delüğünden دلوكندن Hindistan'ı seyran gayette âsandır. *(Mevahib. XVI. 338)*

Bulup bir bağ divarı delüğün دلوكن
Dedi önce giden devşirdi öğün *(Güvahi. XVI. 61)*

delürmek : Delirmek, tecennün etmek.

Atası eydür delürdü bağlan elin
Sözü azdı bilimez kendi halin *(Yuz. Şeyd. XIII. 23)*

§ Şol uğunup delürmüş دلرمش gibi olavuz. *(Fütuh. XIV. 272)*

Kaçan kim sazımın sözü belürür
Deliler uslanır uslu delürür دلورر *(Çeng. Dâi. XV. 218)*

§ Âşüften آشفتن [*Fa.*] : Delürmek دلرمك ve karış muruş olmak. *(Ni'meti. XVI. 5)*

§ Şûriden شوريدن [*Fa.*] : Karışmak ve karıştırmak ve bulanmak ve od ölçermek ve delürmek دلرمك. *(Ni'meti. XVI. 28)*

§ Âşüften آشفتن [*Fa.*]: Mütegayyir olmak hal ve akıl ve delürmek. *(Caf. XVI. 151-1)*

Delürüp دلورب dağa düştüm aşk elinden
Ne bend ü bağa düştüm aşk elinden *(Gülşeni. XVI. 100)*

delüye urmak : Deli yerine koymak.

Halk anı delüye ururlar idi دلويه اورر لاردى
Sözünü gülüp geçürürler idi *(Man. Tayr. XIV. 7)*

dem çekmek, (dem dutmak) : (Öten kuşlar ve ney üfleyenler hakkında) sesi kesmeden uzatmak.

Ağacını anın muhkem dutan ben
Ana âheng idüp hem dem dutan دم دوتن ben
(Çeng. Dâi. XV. 249)

Çemenler yasemenlerle karışmış
Çeküp چكوب sularla dem دم kuşlar yarışmış *(Veyse. XVI. 26-1)*

§ Dem دم [*Fa.*] : ... Dem çekmek دم چكمك bülbül gibi hoş sadalı kuşların öttükleri esnada zemzemelerini kesmeyip uzatmaları. Ney üfleyenlerin terennümsaz oldukları sırada neyin sesini kesmeyip uzatışlarına da ıtlak olunur.
(Kam. Os. XIX. 3, 374)

dem çıkarmak : Ney üflemek.

§ Dem دم [*Fa.*] : ...Dem çıkarmak, دم چيقارمق : Düdük, ney üflemek. *(Kam. Os. XIX. 3-374)*

dem dutmak : → **dem çekmek.**

demek işitmek : → **dimek işitmek.**

demet : Biçilmiş ekin destesi.

§ Besk بسك [*Fa.*] : Biçilmiş hububat destesine derler, Türkide demet دمد tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 117)*

§ Güran كران [*Fa.*] : Biçilmiş galle destesine denir ki demet دمد tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 522]*

demi bağlanmak : Nefesi tutulmak.

Ehl-i Bağdat cümle şad oldu o dem
Ukbe mel'unun demi bağlandı دى باغلاندى hem
(Battal. XVIII. 189)

demin yümün oynatmak : Vaktını hoş geçirmek.

§ ... İçinde sakin olduğun karyeyi sana yurt versin, vakfeylesin, anda demiñ yümüñ oynadasın دمك يومك اويناده‌سين, bizden gördüğün mânayı gösteresin. *(Bektaş. XV. 252)*

Demir mıḫ : Demir kazık; bu adla anılan yıldız.

Şehin bir yavuz düşmanı var idi
Yavuz, kara vü sarp Sa'lûk adı
Yalınızca dutmuştu ol nâbekâr
Zühal gibi bir yüce yerde karar
Savaş olucak sanki Mirrih idi
Yerin saklamakta Demir mıḫ دمر ميخ idi *(Süh. XIV. 151)*

demir pehlivan : Demir gibi pehlivan.

Benim şimdi sahipkıran-ı sühan
Demir pehlivan دمر پهلوان, kahraman-ı sühan
(Mihnet. XIX. 67)

demlüç : Bilezik.

Çıkardı bir demlüç دملوج verdi ana
Kızıl yakuttan idi nidem sana
Bir demlüçtü kim dilese anı satun
Deger idi on iki bin Mısıî altun
Bünyamin aldı nidesin bilmedi
Sırça sandı ana rağbet kılmadı
Güldü Yusuf koluna ur dir anı
İlteyim kardaşlarına dir ben seni
. . . . . .
Söyledi İmranice geldi bana
Bülezük verdi gören batar tana *(Yuz. Şeyd. XIII. 70)*

Ol ki kavuşturdu seni ihvanına
Verdi bir demlüç دملوج takındın koluna
(Yuz. Şeyd. XIII. 74)

Bir demlüç bağışladı kıymatını
Satar isem yetmeye Mısr altunu *(Yuz. Şeyd. XIII. 47)*

Bunu didi verdi bir demlüç ana
Kızıl yakuttan değerdi on bine
Ol demlücü دملوجی Arap aldı iline
Azm kıldı kitti kendi yoluna *(Yuz. Şeyd. XIII. 46)*

demreği, (demreğü) : Temriye hastalığı.

§ Nıkrise ve mâlihülyaya ve demreğüsü دمركوسی olan kişiye faide ede. *(Yadigâr. XIV. 19-2)*

§ İstiska, uyuz, demreğü دمركو gibi... *(Hazain. XV. 59-2)*

§ Suğ سغ [*Fa.*] : Demreğü دمركو. *(Şamil. XVI. 160)*

§ Peryun پريون [*Fa.*] : Demreği دمركی ve kurlağan renci. *(Caf. XVI. 14-2)*

§ Pâlva پالوا [*Fa.*] : Demreği دمرهكی illeti ki etıbba kuba derler. *(Deş. XVI. 9-1)*

§ Ejenç اژنج [*Fa.*] : Göz çapağı ve demreği. *(Ni'meti. XVI. 85)*

demreğü : → **demreği.**

demren, (temren) : Okun ucuna geçirilen kemik veya demir parça.

Aşkın oku demreni دمرن dokunur yüreğime
Aşk içün ben öleyim, demren kayusu değil
(Yunus. XIII-XIV. 195)

Ohu çevşen deler ü yarası vü demreni دمرانی yoh
Dil ki uğraya ana ol bile ki yaresi ne *(Kadı. XIV. 7)*

§ Gövdede demren دمرن ve kamış battığın çıkara.
(M. Bay. XIV. 22)

§ İki ohun demrenin دمرەن çıkardı, birin gizledi, birin eline aldı... *(Dede. XIV. 101)*

Ki ok demreni دمرنی sineyi etse baş
Yeğ andan ki miyde dola sinmez aş *(Ferh. XIV. 46)*

§ ... Bunun meseli şuna benzer ki bireğü yabanda bir demrenlü دمرنلو ok attı, senin andan hiç haberin yok.
(Müneb. XIV - XV. 86 - 2)

§ Demren دمرن yaradan çıkar ve liykin söz demreni gönülde ebedî kalır. *(Güls. XV. 44)*

§ Ol kişi Medine'de sayru olup tasalandığından kesme demren ile barmaklarının boğunlarından kesti, elleri şişip öldü.
(Kesir. XV. 360)

§ Beğlik ok için benden alınan demren دمرن bahasından bin akçasın ... alıp kabzeyledim. *(Sic. B. XV. 5, 132)*

§ El-kıdhu القدح [*Ar.*] : Yeleksiz ve demrensiz دمرنسز ok.
(Terceman. XV. 145-2)

§ Peykân پیکان [*Fa.*] : Demren دمرن. *(Cinas. XVI. 53-2)*

§ Sinan سنان [*Fa.*] : Sügü demreni دمرنی. *(Ni'meti XVI. 402)*

§ Peylek پیلك [*Fa.*] : Yassı demrenlü دمرنلو büyük ok.
(Caf. XVI. 36-1)

§ Peykân پیکان [*Fa.*] : Ok demreni اوق دمرنی. *(Deş. XVI. 248-2)*

§ Peykân پیکان [*Fa.*] : Temren تمرن. *(Şamil. XVI. 397)*

§ En-nasl النصل [*Ar.*] : Ok demreni دمرنی ve kılıç ve bıçak ve süngü demürü. *(Ah. XVI. 1085)*

§ Meğer gönder demreni دمرنی içine zehir koyup hiyle etmiş imiş. *(Mevahib. XVI. 401)*

demşeklik : Haşarılık, zıpırlık, sevincini belirtecek hareketlerde bulunma.

§ Merah مرح [*Ar.*] : Sürur ve demşeklik دمشكلك ve salınma, bulanma ve ucb ve enâniyet. *(Bab. XVI. 1, 422)*

dem urmak, (dem ürmek) : Nefes almak, nefes çekmek, üflemek.

§ ... Üçüncü nevbet gerü kast eyledi (yüzüğü) çekti barmağın yarısına dek çekti çıkardı; yılan kakıdı yüzüne eyle dem ürdü دم اوردی kim ifrit sesmedi. İfritin öldüğün gördüm üzerime lerze düştü. *(Ferec. XV. 378)*

§ Ve emvac-ı deryayı neheng âsâ dem urup دم اورب gerüsüne tüskürürler. *(Şeref. XVI. 230)*

Olup micmer gibi canı pür-âzer
Derunundan dem ururdu دم اوردی dütünler *(Veyse. XVI. 84-2)*

demür, (timür) : Demir.

§ Bir demür دمر kepçede veya bir tas içinde veya gücücek tavada. *(Yadigâr. XIV. 25-2)*

§ Bu mahalde demür دمور zencir ile bugayı getirdiler. *(Dede. E. XIV. 180)*

§ Sınmaz taşa ve erimez demüre دموره tuş oldu. *(Anter. XIV. 839)*

§ Bazirgân cevap verdi kim: Doğru söylersin kim sıçan demürü yavlak sever olur ve anın dişi demürü çiğnemeğe kaadirdir. *(Kel. XIV.)*

§ Kimisi demür دمر âlet ile kesilmektür, kimisi parelenür. *(Mü. Şi. XIV-XV. 198-1)*

§ Evvel akıtma Hindu demürden دموردن bir zırh asmışlar. *(İs. H. XIV-XV. 75)*

Aşk yolunda gerektür âşık olan kişiye
Bir asâ-yı âhenin ü bir demür دمور çaruktan *(Ruşeni. XV. 264)*

§ Demür دمر mıh taşa geçecek değildir. *(Güls. XV. 7)*

§ Her yaprağın iki yüzünde yirmi dört satır yazdı, bir yüzün gümüşle, bir yüzün demür ile دمرله. *(Hazain. XV. 1-2)*

Liyk bir tende bakır var ü demür دمر
Biri zulmet ma'denidir biri nur *(İbrahim. XV. 23-1)*

§ Elinde demürden دمردن çomağı var. *(Enfes. XV. 1)*

§ Şeyh Ebühafs kırk yıl demürcülük işledi. Bir gün demürü oddan kısaç ile çıkardı, kızıl oda benzemiş demürü eliyle tutardı. *(Tuh. Le. XV. 239)*

§ Bedürüsti işbu gönüller pas tutar, nitekim demür دمور pas tutar. *(Leys. Mu. XV. 158-1)*

Bana çoğ iş edüptür çarh-ı-gaddar
Benim amma demürden دموردن yüreğim var *(Zati. XVI. 194)*

Gümüşten kufli altunun açıldı
Demürden دموردن beğlere hil'at bilçildi *(Ârifîn. XVI. 86)*

§ Dağlardan katı demür دمور yarattım. *(Ta. Şahi. XVI. 10-2)*

§ Âhensâ آهنسا [*Fa.*] : Demür دمر eğesi. *(Deş. XVI. 7-1)*

§ Timür تيمور ma'deninden defterde öşür hasılı yazılsa deftere göredir kime yazılmış ise anın ma'rifeti olmadın yeniden demürcü دمورجی ocağı vaz'ettiremezler. *(Os. Kanun. XVII. 83)*

demür boku, (demür çirki) : Cüruf, cürufu madeniye.

§ Demür bokun دمر بوڭن biraz döğeler... *(Mü. Şi. XIV-XV. 83-1)*

§ Tûpâl توپال [*Fa.*] : Demür boku دمور بوڭ. *(Miftah. XV. 68)*

§ Rîm ريم [*Fa.*] : Demür boku دمور بوڭ. *(Şamil. XVI. 187)*

§ Paḫçe پخچه [*Fa.*] : Demür boku دمور بوڭ ki demür kızarırken çıkan mühmelâtıdır... *(Deş. XVI. 204-2)*

§ Baḫçe بخچه [*Fa.*] : demür boku دمر بوڭ. *(Ni'meti. XVI. 139)*

Vesme [*Fa.*] : rastık, demür boku: دمر بوڭ naḫcet نخجد [*Fa.*]
Küşt [*Fa.*] : et, ot : alef [*Ar.*], sülük: zalû [*Fa.*]
(Genc. XVII. 78)

§ Rîm-i ahen ریم آهن [*Fa.*] : Türkide demür boku دمور بوق tâbir olunan fadalattır ki demürü erittikte yerinde kalır ve ısıcak demürü çekiç ile döğdükte ondan şerare gibi sıçrar.
(Aks. XVII-XVIII. 111-1)

§ Ḫubs-ül-hadit خبث الحديد [*Ar.*], ... rim-i âhen ریم آهن [*Fa.*] : Demür çirki دمور چیرکی. *(Aks. XVII-XVIII. 176-1)*

§ Akacnuş اقجنوش [*Fa.*] : Demür boku دمور بوق, rim-i âhen mânasınadır, Arabide hubs-ül-hadit derler.
(Bürh. XVIII-XIX. 72)

demür boz : Demir kırı (at).

§ Aḫdar اخضر [*Fa.*] : Demür boz دمور بوز at ve gayette yeşil nesne; aslı Arabidir. *(Niʿmeti. XVI. 80)*

§ Aḫdar اخضر [*Fa.*] : Demür boz دمور بوز at. *(Caf. XVI. 3-2)*

demür butrak : Pıtrak şeklinde demirden yapılmış diken ki eskiden düşmandan korumak için askerin etrafına saçılırdı.

§ Hasek حسك [*Ar.*] : Leşker yöresine saçılan demürden butrak دموردن بوترق. *(Bab. XVI. 1, 360)*

demür çirki : → **demür boku.**

demür giyim : → **demür gönlek.**

demür gönlek, (timür gömlek, demür giyim, demür ton) : Zırh.

Demür tona دمور طونا gark oldudu on bin er
Dokunurdu on bin ere her bir er *(Süh. XIV. 162)*

Hem demür ton دمر طون vardurur bir kat yine
Kim düşüptür alp erenler eğnine *(Ga. XIV. 502)*

Dılâs دلاص [*Ar.*] ü dirʿ درع [*Ar.*], dilâmıs دلامص [*Ar.*], halak حلق [*Ar*] : demür gönlek دمور کوکلك.
(Uc. Gar. XV. 15)

Süleyman tamgası belli nişanım
Demürden tonlarum دمردن طونلرم bergüstüvanım
(Çeng. Dâi. XV. 255)

§ Zırh زره [*Fa.*] : Demür gönlek دمر كونلك ki ceng gününde giyerler. *(Deş. XVI. 330-2)*

§ Tederru' تدرع [*Ar.*] : Demür giyim دمر كيم giymek ve libaslanmak. *(Bab. XVI. 2, 241)*

§ Hâsir حاسر [*Ar.*] : Başında tuvulgası ve demür giyimi دمر كيمى olmayan yalıncak kimse. *(Bab. XVI. 2, 37)*

Çü kapılar açıldı genclerden
Demür tonlar دمورطونلر biçildi sim ü zerden *(Veyse. XVI. 63-2)*

§ Durrâa دراعه [*Ar.*] : Ferace ve demür gönlek دمر كوكلك. *(Ni'meti. XVI. 319)*

§ Ed-dir' الدرع [*Ar.*] : Timür gömlek تيمور كوملك ki zırh ve çukal derler, ceng eyyamında giyerler. *(Ah. XVI. 382)*

§ Zırh زره [*Fa.*] : Demür gönlek دمور كوكلك. *(Şamil. XVI. 450)*

Demür kazık : Kutup yıldızı.

§ El-kutbu القطب [*Ar.*] : Demür kazık دمور قازيق dedikleri yıldız. *(Terceman. XV. 162-1)*

demür komak : Demir atmak, demirlemek.

§ Mayurka'ya otuz mil yerde demür koyup دمور قويوب. *(Tuh. Ki. XVII. 41)*

demür kurdu : Karıncalanmış demirin pası.

§ Mûr مور [*Fa.*]: Hevâm cümlesinden karıncadır, Arabide neml denir ve mûryâne mânasınadır ki demirin maddesini çürütür bir jengârdır, cilâ ve saykal ile bertaraf olmaz, demür kurdu دمور قوردى tâbir ederler. *(Bürh. XVIII-XIX. 576)*

demürlemek : Demire urmak.

§ Heman ki mest oldular, cemi'sin demürlediler دمورلديلر. *(Ta. Sel. XV. 2, 20)*

demürlenmek : 1. Perçinlenmek, kenetlenmek.

§ ... Yâni keenne ol iki elleri çenelerinin altına demürlenüp دمرلنوب eneklerini kısup yukarı kaldurdu. *(Leys. Ar. XV. 295)*

2. Bukağılanmak.

Güneş gibi başında efser-i zer
Demürlenmiş دمورلنمش veli muhkem ayağı *(Hüs.Dil.XVI.135)*

dem ürmek : → **dem urmak.**

demür ton : → **demür gönlek.**

dendi : Haydi deyiniz, söyleyiniz (de imdi).

Derd ile öldüm lebinden bir cevab-ı şâfi yok
Dendi دندی âdem neylesin ol âfetin insafı yok *(Âli. XVI. 110)*

Tığı diller yaralar peykânı canlar pâreler
Dendi دندی âdem neylesin nitsin o canlar pâresin
(Âli. XVI. 152)

dene : Tane, habbe.

§ Lokman, oğluna eyitti : Ey oğlum bayık ol sahra dolu hardal denesi olsa, yahut yedi kat yer içi, ya yedi kat göğ dolu hardal denesi دنسی olsa. *(Enb. XIV. 6)*

§ Dane دانه [*Fa.*] : Dene دنه. *(Şamil. XVI. 431)*

deñemek, (diñemek) : Dikkatle bakmak, gözetmek, intizar etmek.

Dönüp oğlu eydür kim içmen sücü
Bu az iş değil bir belirsin ucu
En öndin gerek göre kişi işi
Başarmaz işi süci içen kişi
Deñeyelüm دکایالوم iş nedürür bilelim
Pes ana lâyık çaresin kılalım *(Süh. XIV. 161)*

Anı okuyalım haber soralım
Deñeyelim دکیهلم anlayalım görelim *(Süh. XIV. 300)*

Olup mazhar gam-ı aşk ile derde
Gözü yollar deñer دکر kulağı derde *(Mih. XV. 124)*

Elinle kanımıza bileme diş
Bilirsin hod deñer دکر fursat bed-endiş *(Mih. XV. 137)*

Bu re'y üzre kılup sözü mukarrer
Deñerler دکرلر kim gide Hurşid-i enver *(Mih. XV. 211)*

Diküp şeh yola çeşm-i intizarı
Deñerdi دکردی rûy-i Mihr-i tâbdârı *(Mih. XV. 214)*

§ Eğer cihana ibret nazariyle bakarsan ve eğer basiret göziyle deñerseñ دکرسك her mevcutta Allahın vücuduna bir hüccet-i kaatıa... görürsün. *(Maârif. XV. 60)*

§ Tenazzur تنظر [*Ar.*] : Nesneyi diñeyüp دکیوب bakmak. *(Bab. XVI. 1, 31)*

Atası söyler ol turup deñerdi دکردی
Kaçan Mısr'ı ana deyü önerdi *(Yuz. Şems. XVI. 127)*

Anı üşüp deñer دکر bu halk varı
Yüzünü görenin gider kararı *(Yuz. Şems. XVI. 187)*

Bakup yukaru kasr-ı cemâline deñerken دکرکن
Durmaz eğilür mâh-ı nevin başta külâhı *(Yuz. Şems. XVI. 74)*

Ümid-i intizar ile çeküp kahr
Deñerdi ne doğurur mâder-i dehr *(Yuz. Şems. XVI. 147)*

§ Ömer (bin Abdülaziz) gece ile şem' yakıp raiyyetin kıssalarına ve ruznamelerine deñerdi دکردی. *(Tibr. XVI. 96)*

Anın gibi alâmet zâhir oldu
Anı gördüm bir atlı sürdü geldi
Deñedim دکدم ol eri baştan temame
Kızıl giyerdi başında imâme *(Fazilet. XVI. 181)*

Yediler dutup etin dike dike
Diñerler دکرلر halk andan dike dike *(Şeh. Ş. XVI. 813)*

İçeri yürüdü kaasıt diñeyü دکایو
Görüp ol kasrı kaldı enü yanu *(Şeh. Ş. XVI. 63)*

Giyer eğnine câme pare pare
Özü göynür diñeyen دکاین ol nigâre *(Şeh. Ş. XVI. 554)*

§ Doğru deñeyenlerdir دکینلردر ırağı yakında görenler. *(Sır. XVI. 1-26)*

§ Birkaç kişiler geliyorur anları diñerem دکارم üş yakın irdiler. *(Letaif. XVI. 80)*

§ Bir o sahifeye bir bu sahifeye diñer دکر. *(Letaif. XVI. 18)*

Deñerken دکرکن dağdan bir gün ovayı
Göredüştü gözü bir âşinayı *(Lârendi. XVI. 238)*

deñeyü bakmak : Dikkatle, tecessüsle bakmak.

§ Ga'r-ı cehennem dedikleri, derya kenarında delikli bir kaya idi, derinliği iki yüz arşın var idi... Beni tutup anda bıraktılar... Zar ü giryan üç gün oturdum. Üç günden sonra nâgâh bir galebe işittim deñeyu baktım دکایو باقدم, gördüm bir güzel yiğit bıraktılar. Beni görüp mütehayyir oldu. *(Ferec. XV. 235)*

dengel : Yüz yüze oturmak, muvacehe.

§ Dengel دنکل [*Fa.*] : .... Yüz be-yüz oturmak mânasınadır, Arabide muvacehe denir ve bazılar bu mânada Türkidir derler. *(Bürh. XVIII-XIX. 282)*

deniz ağzı : Bir nevi deniz hayvanı.

§ Ahmez احمز [*Ar.*] : Deniz mahlûkatından olup al-et-tevali suyun içinde kendini kabz ü basteden, yâni açılıp kapanan deniz ağzıdır دکز آغزیدر. *(Kam. Os. XIX. 1, 74)*

deniz atı : Ata benzer bir hayvan.

§ Deniz atı دکز آتی, bir canverdir, Nil'de olur; duynağı çatal, burnu puç.... *(Hay. XV. 162)*

deniz göñüllü : Derya-dil.

Bir ikidir varı sahib-hünerler
Deniz göñüllüler دکز کوکللولر, rûşen güherler *(Hurş. XIV. 5)*

deniz kartalı : Bir çeşit su kuşu.

§ Et-tuvel الطول [*Ar.*] : Su kuşlarından ayakları uzun, boz renkli kuyruğu kara ve kuyruğunun ortasında iki uzun ok yeleği var, bir kuşun adıdır, deniz kartalı دکز قرتالی. *(Ah. XVI. 632)*

deñiz koyunu, (su koyunu) : Tüyünden ağır kumaşlar ve derisinden kürk yapılan bir su hayvanı, kunduz (?)

§ Ḫaz خز [*Fa.*] : Bir canverdir ki anın yününden eğirip fâhir libaslar ederler, derler ki deñiz koyunudur دکز قیونی ve ol yünden olan libasa dahi derler. *(Caf. XVI. 49-1)*

§ Ḫiz خز [*Fa.*] : Deñiz koyunudur دکز قیونی ki yününden fâhir libaslar ederler ve ol libaslara dahi derler ve ebrişim bir câmedir ki târı ebrişim ola, kunduzdur. *(Ni'meti. XVI. 264)*

§ El-ḫazz الخز [*Ar.*] : Siyab cinsinden sevb-i ma'ruf ismidir.... Bir canver ismi olup ba'dehu anın tiftikinden masnu' olan sevbe ıtlak olundu. Hattâ eskidikte tekrar bozup müceddeden eğirüp yine nesc olunur olduğu menkuldur. Hulâsa hazz iki gûne kumaşa ıtlak olunur. Biri arışı ve argacı ipek olandır ki bu haramdır ve diğeri ipek ile bir canver-i bahrî tüyünden ma'mûl olandır ki bu helâldır. Ve ol canver-i bahrî deñiz koyunu دکز قیونی dedikleri hayvan olduğu tashihkerde-i mütercim-i hakirdir. Ve ol hayvan ba'zı enharda meşhudumuz olmuştur. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 175)*

§ Ḫaz خز [*Fa.*] : ... Ve Arabide su koyunu صو قیونی dedikleri canver ismidir ki Çin halkı anın derisinden kürk yapıp giyerler. *(Bürh. XVIII-XIX. 243)*

deniz köpüğü : Marangozlukta kullanılan hafif, beyaz bir taş.

§ Deniz köpüğü دکز کوپوکی ıssıdır, kurudur, bevl yolunda kumu kırar. *(Mü. Şi. XIV-XV. 49-1)*

§ Sibya سیبیا [*Fa.*] : ...Mürekkep balığı, deñiz köpüğü دکز کوپکی anın kemiklerindendir derler. *(Caf. XVI. 87-2)*

deñiz kulağı : Haliç.

§ Ḫalic خلیج [*Fa.*] : Deñiz kulağı دکز قلاغی. *(Ni'meti. XVI. 269)*

§ Ḫalic خلیج [*Fa.*] : Deñiz kulağı دکز قولاغی. *(Caf. XVI. 50-2)*

§ Ḫalic خلیج [*Fa.*] : Deñiz kulağı دکز قلاغی. *(Deş. XVI. 51-1)*

§ Ḫalic خلیج [*Fa.*] : Deñiz kulağı دکز قولاغی. *(Şamil. XVI. 81)*

§ Ḫalic خليج [*Ar.*] : Ulu ırmak ve deniz boğazı ve deñiz kulağı دكز قولغى. *(Bab. XVI. 1, 384)*

§ ... Ancak gadîr misâl deñiz kulağıdır دكز قولاغيدر. *(Cihan. XVII. 118)*

deñizler deñizi : En büyük deniz, bahr-i muhit, okyanus.

§ Anın ardında deñizler deñizidir دكزلر دكزىدر. *(Tebareke. XIV. 46-2)*

deñiz oynamak, (derya oynamak) : Deniz dalgalanmak, temevvüç etmek.

§ Bulut koptu, ra'd haykırdı, yağmur yağdı, yel esti deñiz oynadı دكز اوينادى, gemimiz helâk oldu; bir tahta elime girdi... *(Ferec. XV. 80)*

§ Ḫîzâb خيزآب [*Ar.*] : Derya oynaması دريا اوينامەسى, telâtum mânasına. *(Cinas. XVI. 2-2)*

deñiz sığırı : Aslı deniz aygırı veya deniz ayısı olması ihtimali bulunan bir efsane hayvanı.

§ Bertayil برطايل [*Fa.*] : Bir cezirenin adıdır ki Hindistan'da. Cemi-i cihât ile hurrem ve arâstedir, nağme ve saz avazı gelür, bilinmez ne vardır. Deñiz sığırı دكز صغرى her gece anda yatur, nefes verdikçe ol ara rûşen olur. *(Caf. XVI. 18-1)*

§ Bertayil برطايل [*Fa.*] : Bir ceziredir Hindistan'da. Cemi-i cihat ile hurrem ve arâste yerdir, anda gâh gâh nağme ve saz avazları işitilir, hiç kimse bilmez ki ne sırdır ve hem deñiz sığırı دكز صغرى her gece anda yatur, nefes verip aldıkça etrafı rûşen olur. *(Ni'meti. XVI. 137)*

deniz soğanı : Yabanî soğan.

§ Iskîl اسقيل [*Ar.*] : Yabanî soğan, deniz soğanı دكز صوغانى; fare bu soğanı yer ise ölürmüş, bu sebeple Arabide basal-ül-far denildiği gibi basal-ül-ansal da derler. *(Kam. Os. XIX. 1, 350)*

denk : → **dek (V).**

deñdeş : → **denkdeş.**

denkdaş : → denkdeş.

deñkdeş, (deñkdaş, dekdeş, deñdeş) : Küfüv, eş, benzer.

Cezz [*Ar.*] : kesmek, mell [*Ar.*] : küsmek, küfv كفو [*Ar.*] : dekdeş دكدش , serc [*Ar.*] : eyer.
(Fer. XIV. 5)

§ Dilemezin ki sen dekdeşüñ دكدشوك değil kimselerden kız alasın.
(Anter. XIV. 406)

Anın rengi kızıl altuna bekteş
Kanadı, kuyruğu nur ile dekdeş دكدش *(Hurş. XIV. 16)*

§ El-küfüv الكفو [*Ar.*] : Kişinin misil ve denkdaşı دنكداشى.
(Ah. XVI. 869)

§ Küfâ كفى [*Ar.*] : Kişinin küfvi, yâni deñdeşi دكدشى.
(Bab. XVI. 2, 614)

§ Misl مثل [*Ar.*] : Kimsenin deñdeşi دكدشى ve naziri.
(Bab. XVI. 1, 420)

§ Kefv كفو [*Ar.*] : Kimse kimseye deñdeş دكدش ve başa baş olmak. *(Bab. XVI. 1, 556)*

§ Muadelet معادلة [*Ar.*] : Beraberlik ve deñdeşlik دكدشلك ve muvazene ve denk olmaklık. *(Bab. XVI. 2, 318)*

§ Hemta همتا [*Fa.*] : Dekdeş دكدش. *(Şamil. XVI. 66)*

§ Et-tekâfü' التكافؤ [*Ar.*] : Birbirine deñdeş دكدش gelmek yâni ikisi küfüv ve müsavi vâki' olmak. *(Kdeb. XVIII. 171-1)*

§ El-ekfâ' الاكفاء [*Ar.*] : Birbirlerine benzerler ki denkdaş دنكداش demektir, galat edüp denkdeş دنكدش derler.
(Kdeb. XVIII. 139-2)

denk olmak : Eş, nazir, muadil olmak.

§ Muadelet معادلة [*Ar.*] : Beraberlik ve dendeşlik ve muvazene ve denk olmaklık دنك اولمق . *(Bab. XVI. 2, 318)*

denk taşı : Denklerin, terazi kefelerinin ve kayıkların hafif tarafına, denkleştirmek için konan taş.

§ Parseng پارسنك [*Fa.*] : Paseng mânasınadır ki, terazinin hafif keffesine tesviye ve tadil için astıkları nesnedir, ekseriya taş

asarlar; amme persenk ve denk taşı دنك طاشی dahi derler ve yükün hafif tarafına ve kayıklara dahi korlar.
(Bürh. XVIII-XIX. 141)

deñlü, (denli) : Kadar.

§ Yâni Rabbin şol denlü دكلو atâ ide ki sen razı olasın.
(Si. Da. XIV. 18)

Ne kim var idi hatırda tevakku'
Bil ol deñlu دكلو bulurum ben temettu' *(Işk. XIV. 246-2)*

Ki bu deñlü دكلو gele yakıncak yağı
Uzatırsa şehre gire ayağı *(Süh. XIV. 47)*

§ Amma bir kuş denlü دكلو oğlandır. *(Dede. XIV. 125)*

§ ... Şöyle hayrette turalar ol mahşer ıssısında ve ol deñlü دكلو zahmet çekeler kim... *(Leys. Mu. XV. 345-1)*

Şol deñlü دكلو içti nergis-i mestin şarab-ı naz
K'oldu şarab-ı naz ile mest-i harab-ı naz *(Nizami. XV. 24)*

Gerçi bu deñlü değildi söz müdâm
Liyk olur müncer kelâm ile kelâm *(Vahdet. XV. 28-1)*

Miyan-ı talib ü matlup iki yâ deñlü menzildir
Bu sahraya özünü tûr gibi atmagıl sen dur *(Sarıca. XV. 14)*

Ben bunu aldım arpa deñlü دكلو zere
Saçtım ümmit tohmunu hacere *(Yuz. Hamdi. XV. 47-1)*

§ Hazreti Hünkâr bunların bu deñlu دكلو ibramın görücek tebessüm idüp... *(Bektaş. XV. 35)*

§ Ne deñlü ندكلو gün ve ne deñlü ay ve ne deñlü hafta ve ne deñlü sâat ve ne deñlü nefes alıp veresin... *(Saat. XV. 87)*

§ ... Buyurdum ki, vardığı gibi ne deñlü دكلو cem' olmuş akça varsa âmil ile bunda atebe-i ulyama gönderesiz.
(Sic. B. XV. 2, 312)

§ Cehennemde cezası deñlü دكلو yandıklarından sonra...
(Müz. XV. 3)

§ Kaçan deve kuşu yumurtası deñlü دكلو cevher getirselerdi anı alırdı, mescide bezek ederdi. *(Faza. XV. 188)*

İki on dördün hisabı bellüdür
Yani Kur'an'ın hurufu deñlüdür دكلودر *(Beş. XV. 29)*

Şol deñlü دكلو dili deldi gamın oku ki dilden
Ney gibi firakın anı nalân eder ey dost *(Cem. XV. 25)*

§ Her birinin şevketi ve azameti nice bunlar deñlü idi دكلويدى. *(Ta. Sel. XV. 1-67)*

Ol deñlü دكلو hasm kanını döktün ki korkudan
Kan yuttu kân içinde ne deñlü دكلو ki var la'l *(Ah. Pş. XV. 17)*

Suçu deñlü دكلو kına suçu olanı
Garazla kınama bir müslümanı *(Hikmet. XV. 580)*

Firkatinden şu deñli دكل geldi kesel
Bir adım kaldı bana ancağ ecel *(Miri. XVI. 59)*

§ Eğer suyu bulmak umarsa vaktın âhirine deñli دكل te'hir eyleye. *(Ter. Kurt. XVI. 31)*

Ne deñlü ندكلو mâil isen dirmesine
Elini öğreti gör vermesine *(Fazilet. XVI. 135)*

§ Be hey âşık, ne bu deñlü دكلو zahmet çekip cihanı dokuz dolanırsın. *(Letaif. XVI. 39)*

Olurlarsa ne deñlü il gülücü
Çürük baklaya olur kör alıcı *(Güvahi. XVI. 93)*

Şu deñlü دكلو ettim ana lûtf ü ihsan
Ki haddin bilmeğe âcizdir insan *(Câm. Na. XVI. 69)*

Getirmiş bile ol deñlü دكلو belekler
Yazılmaz olsa ser-defter felekler *(Veyse. XVI. 150-2)*

Didi bu deñlü دكلو tuyûr u canver
İşbu deryadan olurken behre-ver *(Selâman. XVI. 52)*

§ ... Bekir'in sağ gözüne nazar olunup muhkem darp olup bir el ayası deñlü دكلو gök aşağı ve yukarı kabağında görüldüğü kaydolundu. *(Sic. A. XVI. 3, 293)*

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu deñlü دكلو tutuşan odlara kılmaz çare su
(Fuzuli. XVI. 15)

Âlemde zerre deñlü دكلو değilken vücudumuz
Müşkil budur ki zerreden artık hasudumuz *(Baki. XVI. 128)*

§ Niçün bu deñlü ma'mûreyi viran ve bu kadar nüfusu bî'ruh u bî'can edersin. *(Solak. XVII. 43-2)*

§ ... Bal etsin etmesin, ol sancağda kaç kovana ne deñlü ندكلو akça takdir olundıysa ol miktar resmin alır.
(Os. Kanun. XVII. 106)

Var idi bir cariye-i bî'bedel
Avratının bedliği deñlü دكلو güzel *(Atai. Ha. XVII. 116)*

Her ne deñlü âşikâr etsem hafâsın artırır
Ol ayan iken anı örter delâil beyyinat *(Niyazi. XVII. 14)*

Ne yüzden varırız mahşer yerine
Bu denlü cürm ile isyanımız var *(Saz. Âşık Ömer. XVII. 228)*

§ Ve Timar defterdarının ne deñlü دكلو hasları olduğunu.
(Ev. XVII. 189)

§ Çaḫş چخش [*Fa.*]: Boyunda badıncan deñlü دكلو urdur.
(Lû. Şeh. XVIII. 21-3)

§ Zehmen زهمن [*Fa.*]: ... Zehi sade-dil âdem ki bir mâna ile bu deñlü دكلو tekellüfe giriftar olmuş deyü tahmîk ve istihfaf eyledi. *(Bürh. XVIII-XIX. 328)*

deñsiz: Münasebetsiz, saygısız.

Deñsiz دكسز alıştırma oğlu, uşağı
Sıkı bağla, gevşek tutma kuşağı
(Hal. Şu. Gufrani. XIX-XX. 90)

depe (I): Tepe.

§ Bir ecdeha gördüm, başı adam başı gibi, veli büyük depece دپجه var. *(Hay. XV. 38)*

§ Atan seni işbu dağ depesine دپسنه çıkarduğu sâat...
(Tuh. Le. XV. 310)

Yüce dağlar depesinden دپەسندن esersin
Kara denizleri aşıp kesersin *(Hikmet. XV. 59)*

§ Benefşeyi kaynatırlar suyıyle yoğururlar tulununa, depesine دپسنه dürterler. *(Hazain. XV. 15-2)*

§ Bıçkı ile depesinden دپەسندن dırnağına değin iki biçtiler. *(Ta. Şahi. XVI. 117-1)*

§ Cebe satmak nice olur, gör, diyüp düşmanın depesini دپەسنی deldiler. *(Ârifîn. XVI. 89)*

§ ... Orta boylu, tırnakları kör, başının depesi دپەسی kel... *(Sic. A. XVI. 6, 31)*

Kesîb ü avkel [*Ar.*] imiş : kum yığını : tûde-i rîg
Fıraz [*Fa.*] ü va'r [*Ar.*] : yokuştur, depe دپه : perendek پرندك [*Fa.*] ü tell تل [*Ar.*]
(Naz. Cev. XVIII. 96)

depe (II) : → **dapa.**

depecük : Küçük tepe, tepecik.

§ Düreyd ve Anter leşkeri Rum ve Firenk çerisine nisbet sanasın ki bir gemi idi deniz içinde ve yahut depecük دپجك idi sahra içinde. *(Anter. XIV. 801)*

§ Dağ eteğinde depecük دپاجوك gibi görünür. *(Ta. Sel. XV. 152)*

§ Kıyamete değin durakları miskten depecükler دپەجكلر üzerinde. *(Delil. XV. 133)*

§ Tûde توده [*Fa.*] : Depecük دپجك. *(Şamil. XVI. 222)*

§ Târek تارك [*Fa.*] : Mürekkeptir, târ ile kâf-ı tasgirden; mânası depecüktür دپەجوكدر. *(Deka. XVI. 58-1)*

§ Ecbâ' اجباء [*Ar.*]: Havzlar ve gölcükler ve depecükler دپەجكلر. *(Bab. XVI. 1, 3)*

depegen : Tekmeleyen, çok tekme atan.

Meseldir bu bir sözü etme iki
Depegen دپاكن tavarın ağır yeğ yükü *(Ferh. XIV. 31)*

§ Legedzen لكدزن [*Fa.*] : Depegen دپكن. *(Ni'meti. XVI. 564)*

§ Legedzen لكدزن [*Fa.*] : Depegen دپكان demektir. *(Deş. XVI. 278-2)*

§ Legedzen لكدزن [*Fa.*] : Depegen دپه كان hayvan. *(Nuh. Tuh. XVII. 161)*

depelemek : Çiğnemek, ezmek, öldürmek.

§ Tanıştılar kim âlem fahri Muhammed Mustafa'yı depeleyeler دپليلر. *(İhlâs. XIV. 37)*

§ Avrat eyitti: Ya kâfir ol âdem depele دپله ya süci iç. *(Yüz. Ha. XIV. 171)*

§ Muştuluk, oğlun Depegöz'ü depeledi دپلدی didi. *(Dede. E. XIV. 234)*

§ Arslan öküzün işin ayırtlamış, depelemiş idi دپلمشدی ve kana bulaştırmış idi... *(Kel. XIV. 59-2)*

§ Yavuz kişileri diri komak, eyüleri depelemek دپلمك gibidir. *(Kel. XIV. 69-2)*

§ Pes Âdem Kâ'be'ye vardı gerü geldi Kabil Hâbil'i depelemiş idi دپلمشدی. *(Enb. XIV. 61)*

§ Hıltlar kim kışın donmuş idi, ılan nice kim yer altında donmuşsa, bahar olucak kızar harekete gelir, eğer ol harekete geldiği vakıt müshille anı depelemezse دپلمزسه yay faslı olucak güman tutmasın kim sokar. *(Hazain. XV. 25-1)*

§ Kaçan bir mü'mine musibet irişse anı depeleme دپلما kim Hak Taâlâ anı kurtara, seni müptelâ eyleye. *(Cennet. XV. 314)*

§ Kaçan Kabil Hâbil'i depeledi ise دپلديسا Âdem Peygamber yavlak incindi. *(Cennet. XV. 47)*

§ Küşten كشتن [*Fa.*] : Depelemek دپلمك. *(Miftah. XV. 36)*

§ Geri gel beni depele دپله ki önünde ölmek yeğrektir, senden sonra diri olmaktan. *(Güls. XV. 52)*

Bin gez seni bu yolda eğer depeleyeler دپليالر
Olmaya kısas etmek içün isteyesin dem *(İrşad. XV. 134)*

§ Küşten كشتن [*Fa.*] : Depelemek دپلمك. *(Ni'meti. XVI. 34)*

§ Kâfirleri depeleyüp دپليوب gazâ sevabını hâsıl eyleyeler. *(Rahat. XVI. 29)*

§ Küşten كشتن [*Fa.*] : Depelemek دپلمك, katl mânasına. *(Caf. XVI. 194-2)*

§ Küşten كشتن [*Fa.*] : Depelemek دپلمك. *(Şamil. XVI. 382)*

§ Ebuca'fer Halife huzuruna bir günahkâr getirdiler. Halife buyurdu ki depeleyeler دپەليەلر. *(Câm. Na. XVI. 88)*

§ Hırs ejdehasın kanâat çomağıyle depeleyenler دپلەينلر halâs buldular. *(Ta. Şahi. XVI. 59-2)*

Gücü kendüye yeter âşık-ı ser-bâzların
Kûh-i gamda nola kendin depelerse دپەلرسە Ferhat
(Hâleti. XVII. 195)

§ Hısâd حصاد [*Ar.*] : Tahıl biçmek ve kılıçla depelemek دپلمك. *(Müntehab. XVII. 30-1)*

Dine davet eyledi ruhbanı ol
Gelmedi hem depeledi دەپەلەدى anı ol *(Battal. XVIII. 271)*

depelenilmek : Öldürülmek.

§ Depeleniler دپلنلر, yâni kâfirlerin kılıcında şehit olalar. *(Rahat. XVI. 29)*

depelenmek : Öldürülmek.

§ ... Derdi ki, dilerseniz puta tapmağı ve ana kurban kılmağı ihtiyar edin, dilerseniz siz kendünüz de depelenmeği ihtiyar edin. *(Leys. Ar. XV. 782)*

§ Ve şunlar ki depelendiler دپلندلر Tanrı yolunda hergiz zâyi' eylemez Tanrı Taâlâ anların amellerin. *(Cev. Es. XV. 229)*

§ Mârî ماری [*Fa.*]: ...Ve depelenmiş دپلنمش. *(Ni'meti. XVI. 570)*

§ Maktûl مقتول [*Ar.*] : Depelenmiş دپلنمش. *(Şamil. XVI. 666)*

§ Mârî ماری [*Fa.*] : ...Ve depelenmiş دپلنمش maktûl mânasına. *(Deş. XVI. 381-2)*

§ Depelenmeğe دپلنمکه müstahak kimesneye küştenî کشتنی [*Fa.*] derler. *(Deka. XVI. 156-1)*

§ Mârî ماری [*Fa.*] : ...Ve depelenmiş دپلنمش maktûl mânasına. *(Caf. XVI. 153-1)*

§ Küştenî کشتنی [*Fa.*] : Depelenmeğe دپه‌لنمکه lâyık. *(Nuh. Tuh. XVII. 203)*

depeleşmek : Mukatele emek, birbirini öldürme savaşı yapmak.

§ ...Dinledim ve anladım iki dost meselin kim bir kovucu sebebiyle ve fitneli gammaz sebebiyle birbirinden ayrıldılar, düşmanlığa ve depeleşmeğe دپلشمکا girdiler. *(Kel. XIV. 77)*

§ Eğer size atanız ikidir diseler gayretten, hamiyetten anınla depeleşürsüz دپلشرسز. *(İhlâs. XIV. 142)*

§ Biz senin ile ol kadar nesne için depeleşmezüz دپلشمزز. *(Anter. XIV. 239)*

§ El-kıtâl القتال [*Ar.*] : .... depeleşmek دپه‌لشمك. *(Ah. XVI. 789)*

§ İhmas احماس [*Ar.*] : İki horuz dalaşmak ve depeleşmek دپه‌لشمك. *(Bab. XVI. 2, 158)*

§ Kıtâl قتال [*Ar.*] : Depeleşmek دپلشمك. *(Müntehab. XVII. 74-2)*

depeleyici ağu : Semmi katil, öldürücü zehir.

§ Ve fülfülü gördü kim depeleyici ağuların دپلیج اغولرك birisidir şöyle kız kim direm ile dartılır. *(Enb. XIV. 643)*

§ Helâhil هلاهل [*Fa.*] : Depeleyici ağu اغو دپه‌لاییجی. *(Şamil. XVI. 534)*

depelik : → **debelik.**

depere : Depesine.

§ Depere دپره eyle çaldı ki yarısına dağın iki böldü. *(Anter. XIV. 361)*

depere tutmak : Depesi üzerine kaldırmak.

§ ... El tığ-ı sürhe urup depere tutup دپره طوتوب lâine eylesine urdu kim.... *(Hamza. XIV-XV. 55, 168)*

depesini döğmek : Kafasını ezmek.

Biri birin çün ahiler öğeler
Müddeilerin depesin döğeler دپسن دوکلر *(Man. Tayr. XIV. 183)*

depilmek : Tepilmek, sokulmak.

§ Ağ alnın kara yere depilmedin دپلمدین. *(Dede. E. XIV. 192)*

depingi, (depingü, tepingi, depüngü) : Hayvanın sırtını incitmemesi için eyerin ve palanın altına konulan içi doldurulmuş keçe.

§ Bâl-i zin بال زین [*Fa.*] : İyer depingisi ایر دپنکسی. *(Miftah. XV. 53)*

Depüngü دپنکو : cünağ جناغ [*Fa.*] u üzengü : Rikâp [*Ar.*] *(Uc. Gar. XV. 26)*

§ Cenah جناح [*Fa.*] : Depingü دپنکو. *(Sıh. Ac. XV. 14)*

§ Cenah جناح [*Fa.*] : Eyerin depingüsü دپنکوسی ki iyerin eteğidir. *(Ni'meti. XVI. 235-1)*

§ Pâlây پالاي [*Fa.*] : Depingi دپنکی. *(Ni'meti. XVI. 122)*

§ Çünağ چناغ [*Fa.*] : Depingü دپنکو ve öküz iyeri. *(Şamil. XVI. 159)*

§ Bâl-i zin بال زین [*Fa.*] : Depingi دپنکی. *(Caf. XVI. 14-2)*

§ Çünağ چناغ [*Fa.*] : Eyer depingüsü دپنکوسی. *(Deş. XVI. 177)*

§ Bûn بون [*Fa.*] : Eyerin depingüsü دپنکوسی ve teğeltisi. *(Nuh. Tuh. XVII. 149)*

§ El-bedide البدیدة [*Ar.*] : Şol içi dolmuş nesneye denir ki atı ve davarı basmasın deyü kaltağın ve palanın altına korlar; eğerde tegelti ve palanda tepingi تپنکی tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 1,572)*

depingü : → **depingi.**

depinmek, (depünmek) : Şiddetle hareket etmek, saldırmak, çırpınmak, tepinmek.

§ Kureyş'ten griv koptu, pes Hamza'nın üstüne depindiler دپندلر. *(Si. Da. XIV. 618-1)*

§ Mikdad ibni Esved... depindi دپندی anı gördü Halid ibni Velid depindi, andan Zübeyr ibni Avvam depindi.
(Si. Da. XIV. 775-2)

El ayak depindiği دپندیکی gelmez işe
Çü su vara vü baştan öte aşa *(Süh. XIV. 197)*

Kılıç salsa bin ere depineydi
Kağan aslan gibi kim çapınaydı *(Dah. XIV. 24)*

Kakıdı beğleri atına bindi
Ün itti vü şeh üstüne depindi دپندی *(Işk. XIV. 154-2)*

Tutun deyü depinip دپینب nâra urdu
Ne turursuz deyü çağırdı turdu *(Mih. XV 227)*

§ Düşman busudadır, çukalın eğninden çıkarma, andan, günde beş gez ışığın ve kolluğun giy. Ne kadar bahadır isen yalınız depinme دپنما karındaşlarunla bile depin دپن.
(Tuh. Le. XV. 289)

Depindi دپندی ana bir nice pehlivan
Çekip kim kılıç kimi gürz-i giran *(Ta. Sel. XV. 2, 245)*

Depinsem دپنسم leşker içre sağ u soldan
Sapar bir yana her kim görse yoldan *(Çeng. Dâi. XV. 253)*

§ Benim üzerime depindiler دپندلر. *(Rahat. XVI. 34)*

§ Bir uğurdan kâfir askerine top olup depinelim دپنلم.
(Rahat. XVI. 39)

§ Bunlar dahi merdâne depünüp دپونوب bi-avan-illâh gaalip geldiler. *(Tuh. Ki. XVII. 24)*

deplek, (deblek, debelek, dübelek) : Küçük davul, dümbelek, darbuka.

§ Eğer deplek دبلك çalarsa gerü depleği boynunda ola.
(Kesir. XV. 375)

§ Kûbe كوبه [*Fa.*] : Deplek دپلك ve yayık. *(Caf. XVI. 144-1)*

§ Tablek طبلك [*Fa.*] : Deblek دبلك. *(Caf. XVI. 104-2)*

§ Tablek طبلك [*Fa.*] : Deblek دبلك. *(Şamil. XVI. 172)*

§ Kûbe كوبه [*Fa.*] : Deblek دبلك ve yayık. *(Ni'meti. XVI. 553)*

§ Debdebe دبدبه [*Fa.*] : Deblek دبلك avazı. *(Ni'meti. XVI. 295)*

Halim nola ger zilletimi Zati güzeller
Başuma kakarlarsa bu gün nite ki deplek دبلك
(Zati. XVI. 323)

§ Cülcüle جلجلة [*Ar.*] : Küçük çınrağı ve defe debleğe دبلكه takılan pul. *(Bab. XVI. 2, 158)*

§ Kûbe كوبه [*Fa.*] : Dübelek دبلك ki çalarlar.
(Nuh. Tuh. XVII. 195)

§ Tablek طبلك [*Fa.*] : Deblek دبلك. *(Cam. Fa. XVII. 2-52)*

§ El-artabe العرطبه [*Ar.*] : Davul dedikleri şeydir ve Türkçe debelek دبلك derler dümbelek andan galattır.
(Kdeb. XVIII. 194-2)

§ Dünbek دنبك [*Fa.*] : Deplek دبلك tâbir olunan küçük tabldır, oyunbazlar, mahalle bekçileri çalarlar.
(Bürh. XVIII-XIX. 282)

§ El-kûbe الكوبه [*Ar.*] : Küçük davula denir, tabl-ı sağir mânasınadır ki deblek دبلك tâbir olunur. *(Kam. XVIII-XIX. 1, 256)*

depme, (depmük) : Tekme.

§ Leged لكد [*Fa.*] : Depme دپمه. *(Caf. XVI. 149-1)*

§ Lec لج [*Fa.*] : Depmük دپمك leged mânasına.
(Caf. XVI. 148-1)

§ Leged لكد [*Fa.*] : Depme ve tapanca. *(Ni'meti. XVI. 564)*

§ Leged لكد [*Fa.*] : Depme دپمه ve tapanca mânasına.
(Deş. XVI. 210-1)

depmek : Hücum etmek, saldırmak, (atı) ileri sürmek.

§ Kâfirin bir ucuna depelim دپلم didi. *(Dede. E. XIV. 133)*

§ Melik-i Gazneyn ağır leşker ile gelip derhal Keşmir melikinin çerisine depti دپدی evvel-i hamlede kamusunu payimâl idip...
(Ferec. XV. 110)

Gaziler sür'at semendin deptiler دپدیلر
Bâd-pay-i çarhtan tiz çaptılar *(Budın. XVI. 21)*

İlerü dep دپ atın devlet senindir
Zelil et hasmını izzet senindir *(Şeh. Ş. XVI. 30)*

§ Alaya depüp دپوپ sokaklar açtı. *(Ârifin. XVI. 88)*

Derlerdi ana kalbe deper دپر bir dilîrdir
Meydan içinde geldi bugün imtihana tîr *(Yahya Bey. XVI. 48)*

depme urmak : Tekmelemek, tekme atmak.

§ Deveye bir depme urdu دپمه اوردی. *(Dede. E. XIV. 189)*

§ Leged zeden لگد زدن [*Fa.*] : Depme urmak دپمه اورمق.
(Ni'meti. XVI. 35)

Sana yavuz sanamı yerlere çal
Başına depme ur دپمه اور yüzün yere dep *(D. B. XVI. 49)*

§ ... Yezdcürt temam ardına geçtiğinde (at) bir depme urup دپمه اوروب ağzın ve burnun dolu kan etti. *(Tibr. XVI. 138)*

§ Meyhane kapusuna depme uran دپمه اورن mestler devletin depe.
(Zati. XVI. 696)

depmük : → **depme.**

deprendirmek : Harekete getirmek, kımıldatmak.

§ Cünbaniden جنبانیدن [*Fa.*] : Deprendirmek دپرندرمك.
(Sıh. Ac. XV. 87)

depreniş : Hareket, tarzı hareket, kımıldanış.

§ ... Anın hısımlarından bir taze yiğit ermiş idi kim saadet nişanı anın alnında zâhir ve devlet ve ikbal alâmeti anın deprenişinde دپرنشنده yavlak aşikâre idi. *(Kel. XIV. 126)*

Kem etme can dilini deprenişten دپرنشدن
Berî kıl özünü her serzenişten *(Salâtin. XV. 15)*

§ Huşgâm خوشکام [*Fa.*] : Ol ata denir ki yürüyüşü ve deprenişi دپرنشی ziyade matbû ola. *(Bürh. XVIII-XIX. 255)*

§ El-medşa' المدشاء [*Ar.*] : Şol nâkaya denir ki yürüyüşü latif ve nazik olarak ellerini alışı deprenişi دپرنشی çabük ola.
(Kam. XVIII-XIX. 2, 351)

deprenmek : Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak.

§ Namaz! deyü çağırdı, kavm dükeli deprenmeğe دپرنمکه başladı. *(Yüz. Ha. XIV. 210)*

§ Heybetinden anlara bir heybet-i azîme hasıl olurdu ve gelenler edepleriyle deprendiler دپرندلر. *(Si. Da. XIV. 144-1)*

Nişanım debrenür tekin değüldür
Bu gün tamarlarım sakin değüldür *(Dah. XIV. 32)*

Nice deprene دپرنه baş değer söz dile
Çü dil deprene دپرنه bozulur baş bile *(Süh. XIV. 238)*

§ Müfessirin eydürler : (Kıyamet kopacağı zaman, yer) şöyle deprene دپرنا nite kim oğlanı beşiği içinde üğürürler, ne kim yer yüzünde var, uşana. *(Enb. XIV. 17)*

Nice dağa ün olsa yanku artar
Nice deprense دپرنسه ışkı sine yırtar *(Işk. XIV. 198-1)*

§ Yüzüme bakarsan atalık şefkatı deprene bana özün göyneye. *(Tuh. Le. XV. 314)*

§ ... Belki ana ikiniz dahi yumuşak söylen, müdarâ ile deprenin. *(Leys. Ar. XV. 20)*

Bes oldu ol kalem dahi iki şak
Kalem tâ deprene دپرنه vü yazıcı Hak *(İbrahim. XV. 7-1)*

§ Timsah kaçan ki bir nesne yise üst çenesi deprenir دپرنر. *(Ac. XV. 23)*

§ Yel esmeyince çöp deprenmez دپرنمز. *(Ata. XV. 6)*

Mihri deprendükçe دپرندوکچه ağzında lisan
Öğ Hak'ın kudretlerini her zaman *(Mihri. XV. 94)*

§ ... Eline girmeyecek nesneye tama' etme... Bu nâşi hareketle kim deprendin, dahi beni görmeyesin, şöyle düşesin dahi turmayasın. Bu gazapla kalktı gitti. *(Ferec. XV. 281)*

§ Bu saatte mü'minler dudakları deprenmesinden دپرنمسندن bir nur yaradılır. *(Saat. XV. 54)*

§ Gerektir ki bu sancağı ana verem, anın heybetinden kâfir deprenmeye دپرنمیه ve bir dahi yaramaz iş etmeye.
(Bektaş. XV. 355)

§ Hareket deprenmeğe دپرنمکا dirler, sükûn deprenmemeğe dirler.
(Hazain. XV. 36-1)

§ Rıyazat dedikleri hareketin vaktı şol vakıttır kim gıdâ sinmış ola... İştiha bir dahi yiyecek yimeğe deprenmiş دپرنمش ola.
(Hazain. XV. 37-1)

§ ... Sizin duanızla dağlar yerinde depreneydi دپرنیدی.
(Güzide. XV. 18)

§ Anın dileginsüz bir çöp deprenmez دپرنمز.
(Leys. Mu. XV. 397-1)

§ Cünbiden جنبیدن [*Fa.*] : Deprenmek دپرنمك, teharrük mânasına.
(Caf. XVI. 187-2)

Çarh yayından atıldı canıma tîr-i ecel
Liyk andan tizrek deprendi دپرندی müjgânın senin
(Fuzuli. XVI. 165)

§ Yâ Uhüd, yerinde dur, deprenme دپرنمه. *(Rahat. XVI. 432)*

Veli deprensün دپرنسون ol da ârifâne
Yudacak lokmayı alsun dehane *(Güvahi. XVI. 51)*

§ Allahü Taâlâ dağları yarattı tâ kim baskı ola, deprenmeye دپرنمیه.
(Ta. Şahi. XVI. 10-1)

Cihanı bön sanıp deprenme دپرنمه gaafil
Ki âlem toptolu mekr ü hiyeldir *(Letaif. XVI. 69)*

§ Cünbiden جنبیدن [*Fa.*] : Deprenmek دپرنمك. *(Şamil. XVI. 597)*

§ Germ-hîz [*Fa.*] : Çâpük deprenen دپرن.
(Nuh. Tuh. XVII. 87-2)

Deprendi derâ-yi kârbanı
Hevdeç talep etti sârbanı *(Nigâ. Ter. XVII. 82-1)*

Deprenmeğe دپرنمک : taharrük تحرك [*Ar.*], depretmeğe di : tahrik [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 75)

depreşmek : Hareket etmek, teprenmek.

Depreşe دپرشا leşker asâkir yürüye
Dağ u sahrayı adâvet bürüye *(Melhame. XIV-XV. 55-2)*

§ İştiha dedikleri kuvvet kim ol depreşicek دپرشجك karnım acdı derler. *(Hazain. XV. 58-2)*

Depreşir ağzın içinde
Dil bir yana, diş bir yana *(Saz. Köroğlu. XVI. 39)*

depreştürmek : Nüksettirmek.

§ Ve eski sancıları depreştürür دپرشدرر.*(Mü. Şi. XIV-XV. 103)*

depretmek : Kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek.

Dudağın depretti Yusuf söyledi
Allah anı gerü bütün eyledi *(Yuz. Şeyd. XIII. 30)*

Esen oldukça başım depredem دپردم kol
Ayağımdan gerek kim yıprana yol *(Işk. XIV. 196-1)*

§ Ol feriştеler, ki ol tamulara müekkeldir, ol damarları depredir دپرەدر. *(Tebareke. XIV. 46-2)*

§ Sen savaş yolun bağlagıl, elbette ağzın açmagıl, dilini söze depretmegil دپرتمكل. *(Kel. XIV. 51)*

Zikr-i Hak'tan gayre depretme zeban
Pâkler hali budurur her zaman *(Vahdet. XV. 154-1)*

Bir asâdan depredür sü'bânı o
Bir tenurdan gösterür Tûfan'ı o *(Tazarru. XV, 16)*

§ Şevk bir harekettir kim her nesnenin vücudunu muradından yana depredür دپردر. *(Hazain. XV. 3-1)*

§ Kimsenin zehresi yoktur ki dudak depretip دپردب söz söyleye. *(İrşad. XV. 27)*

§ Nice kim depredürün دپرەدورن hiç hareket eylemez. *(Tez. Lâ. XV. 48-1)*

Sabâ çün depredür دپردر sünbül budağın
Muattar müşk ider reyhan dımağın *(Çeng. Dâi. XV. 187)*

Zencirini yâr depredürse دپردرسه
Divaneliğ ola kâr ü bârın *(İbrahim. XV. 114-2)*

§ ...Lep depretti دپرتدی, elimden ayağımdan zencirler çözüldü. *(Ferec. XV. 247)*

§ Ve parmağından yüzüğün deprete دپرده ve sakalın hilallaya. *(T. E. XV. 67)*

Zülfünü bâd-i saba depreticek دپردجك can dökülür
Söze geldikçe lebin Çeşme-i Hayvan dökülür*(Nizami. XV. 18)*

§ El-müferfirü المفرفر [*Ar.*] : Bir nesneyi depretici دپردیجی ve kımıldatıcı kimesne. *(Terceman. XV. 92)*

Deliden işitir az söyleyen bol
Deliye depreticek sapratır ol *(Güvahi. XVI. 82)*

Depredüp دپردوب dilin havadan anma sofi Hâlikı
Sallayip bâd ile başın kargu nisbet her yana *(Gülşeni.XVI. 5)*

§ Cünbâniden جنبانیدن [*Fa.*] : Depretmek دپرتمك, tahrik mânasına. *(Caf. XVI. 187-2)*

§ Ales-sabah bir kimse evi kapısının halkasın depredüp دپردب içeriye tenbih eder. *(Mevahib. XVI. 187)*

§ Uyumuşu depredürseñ دپردرسك uyanır. *(Tez. Ba. XVI. 40)*

Serde fikr-i tal'atın berk urdu medhuş oldu dil
Sinede aşkın zeban depretti دپرتدی hamuş oldu dil
(Nedim. XVIII. 211)

Seyyid'i depretmeyüp دەپرتمەیوب duttu anlar
Elini bağlayup gör nitti anlar *(Battal. XVIII. 222)*

§ Engiḫten انکیختن [*Fa.*] : Depretmek دپرتمك ve koparmak ve oynatmak ve yükseltmek ve yukarı çekmek. *(Bürh. XVIII-XIX. 82)*

depsermek, (tepsermek) : (Dudak, dil, yara, meyva hakkında) kuruyup buruşmak.

Süheyl'i görür katı yapmış saçı
Dudak depserip دبسریپ kuru ağzı içi *(Süh. XIV. 313)*

§ ...Gözleri kızardı, tutağı depserdi دپسردی. *(Anter. XIV. 404)*

§ Çobanın acığı tuttu, tudakları tepserdi تبسردی.
(Dede. E. XIV. 58)

Sarardı benzi depserdi دبسردی dudağı
Görümez oldu gözü solu, sağı *(İs. H. XIV-XV. 704)*

§ Halk buları görüp sanarlar ki rencûrlerdir, benizleri sararmış, dudakları depsermiş دپسرمش. *(Müneb. XIV-XV. 102-1)*

§ Aç kurt gibi karnı boş ve dudağı depsermiş دبسرمش.
(Tez. Ün. XV. 89-1)

§ ... Alâmet oldur kim dudaklarında depsermek دبسرمك ola, elinde, ayağında, oturacak yerinde hareket eseri var ola.
(Hazain. XV. 13-2)

§ ... Gördüler ki levni mütegayyir oldu dudakları tepserdi تپسردی. *(Bektaş. XV. 325)*

§ Tepsermiş تپسرمش dudak, yanmış ciğer ve yırtılıp mecruh olmuş ruhsar birle esir olmuşlardı. *(Ta. Sel. XV. 2, 321)*

Âyişe hücresine geldi Nebi
Ten zaif olmuş u tepsermiş تپسرمش lebi *(Mevlit. XV. 66)*

§ Hevâsiden هواسیدن [*Fa.*] : Tepsermek تپسرمك. *(Miftah. XV. 41)*

Gül-i ruhsarı pejmürdeydi gamden
Leb-i gülnarı tepsermişti تپسرمشدی hemden *(Mih. XV. 331)*

§ El-iclabü الاجلاب [*Ar.*] : Yaranın üzeri tepsermek تپسرمك ve bitmeğe yüz tutmak. *(Terceman. XV. 18-1)*

§ Tefsiden تفسیدن [*Fa.*] : Tepsermek تپسرمك. *(Şamil. XVI. 592)*

§ Et-tamiye الطامیه [*Ar.*]: Tepsermiş تبسرمش dudak. *(Ah. XVI. 629)*

§ Deri akup tudağı tepserüp تبسروب sağına ve soluna bakınmağa başlasa gerektir. *(Rahat. XVI. 327)*

§ Hevâsiden هواسیدن [*Fa.*] : Tepsermek تبسرمك, meselâ dutak ve yemiş. *(Caf. XVI. 197-1)*

§ Kulus قلوص [*Ar.*], hevâsiden-i lep هواسیدن لب [*Fa.*] : Yukarı çıkmak, yâni kısa olmak ve dudak tepsermek تبسرمك.

(Aks. XVII-XVIII. 227)

§ El-kulus القلوص [*Ar.*] ... Ve dudak yukarı çekilip buruşmak mânasınadır ki tepsermek تبسرمك tâbir olunur; ekseri susuzluğun ve hararetin şiddetinden olur.

(Kam. XVIII-XIX. 2, 395)

deptürmek : Çiğnetmek, tepeletmek, pâyimâl ettirmek.

Yine Paşa çok gemiler yapturur
Düşman ilin anlarınla deptürür دپدورر *(Enveri. XV. 33)*

depüke bırakmak : Tekmeletmek, pâyimâl ettirmek.

§ Anın gibi nazenin sultanı let ve depüke bıraktı دپوکه بیراقدی.

(Ta. Sel. XV. 1, 382)

depük urmak : Tekme vurmak, tekmelemek.

§ Yetiştiği sâat bir depük urdu دپوك اوردی. *(Fütuh. XIV. 87)*

depüngü : → depingi.

depünmek : → depinmek.

der : Ter.

Gülden gülâp nice kopar anda bilinür
Ki gül yanaklarına hayâ ile der در düşer *(Kadı. XIV. 13)*

Günehler görüp örten er hakıyçun
Güle saçılan ol hoş der در hakıyçun *(Işk. XIV. 326-1)*

§ Kâfirler der در içinde gark olalar ve mü'minler derlemeye.

(Envar. XV. 389)

Daim artar çeşmimin yaş döktüğünce zahmeti
Gerçi derler hastalık sıhhat bulur der در üstüne

(Nizami. XV. 46)

§ Dere دره gark olmuş ve teninden su gibi deri akardı.

(Tez. La. XV. 102-2)

§ Er-reşhu الرشح [*Ar.*] : Der در, arak gibi. *(Terceman. XV. 356)*

§ Ḫuy خوی [*Fa.*] : Der در ve kir ve hulk. *(Şamıl. XVI. 430)*

Ol kâsib-i mezra-ı kanâat
Alnın deri ile kıl zirâat *(Nigâ. Ter. XVII. 110-1)*

Döke saça kullan mey-i ahmeri
Değil çünkü ey gonca alnın de i دری *(Atai. Ha. XVII. 35)*

§ Mirşaha مرشحه [*Ar.*] : İğer keçesi, teğelti ta'bir olunur. Reşihden me'huzdur, arak yâni der دمر mânasına. Aslında derlik tâbir ettikleri nesnedir ki cümle esvapların altına giyerler, lihaza teğeltiye der در çıkmasın deyü teğelti altına koydukları keçeye dahi derler. *(Aks. XVII-XVIII. 196-1)*

dercimek : Terler gibi olmak.

§ Issı marazlarda dercimek درجمك hıltlar fesadına delildir. *(Mü. Şi. XİV-XV. 20-2)*

derde varmak : Derde düşmek.

Hocam vallah ben bu derde varmazdım
Beni derde yakan bu Leyli Leyli *(Saz. Deli Boran. XIX. 573)*

derdi depreşmek, (marazı depreşmek) : Derdi tazelenmek.

§ ... Avrat vali katına varıp ahvali didi. Vali avratı görücek marazı depreşti, çiciği genşedi, eyitti : Âdem göndereyim âsan vechile rızkını alıversin, eğer vefa kapısına girersen ve dahi bir ol kadar dinar ben dahi vereyim. *(Ferec. XV. 191)*

Acep mi pâyine sürmek dilersem çehre-i zerdim
Kaçan ben ol tabib-i canı görsem depreşür derdim دپرەشور دردم
(Hâleti. XVII. 336)

dergemek, (dirgemek) : Toplamak, bir araya getirmek.

§ Andan Süleyman Cinnilere eyitti : Tiz çerinizi ve oğlanlarınızı dirgeñ درگك. Dirgediler درگدلر (harekeli). *(Enb. XIV. 658)*

§ Şolok sâat kalan kuşlar katına vardı, her bir türlü kuşun ulusun okudu, dirgedi درگدی ve kendi halin bulara dedi. *(Kel. XIV. 52)*

dergenmek, (dirgenmek (II)) : Toplanmak, birikmek, derlenmek.

§ Enes bin Malik Radiyallahu anh rivayet kıldı Muhammed Mustafa'dan kim eyitti : İşbu dört kişinin sevgisi dirgenmeye درکنمیا (harekeli) illâ mü'min gönlü içinde. *(Enb. XIV. 16)*

§ Vay bu şahsa kim belâ çengâli içinde zamane dönmeğinin esiri olmuştur ve âfetler anın üzerine dirgenmiş درکنمش ve hasretler ana cem' olmuştur. *(Kel. XIV. 94-2)*

§ ..., Pes kadılar dirgendiler درکندیلر, hâs u âm kamusu hazır oldular. *(Kel. XIV. 69-2)*

Bulara dirgenüp درکنب iki cemâat
Umarlar her birisinden keramet *(Tennuri. XV. 293)*

dergeşmek, (dirgeşmek) : Toplanmak, bir araya gelmek.

§ Avratın hısımları dergeştiler درکشدلر (harekeli), cerrahı kadıya ilettiler. Kadı sordu kim : Suçsuz, günahsız bu avratın burnun kesmeği niçün reva gördün. *(Kel. XIV. 20)*

§ El-müteselsilü المتسلسل [*Ar.*] : Ve uzanıp ve dirgeşip دیر کشب gidici nesne. *(Terceman. XV. 258)*

deri, (diri) : **1.** Parsa, bahşiş.

Bir er tasa yapıştırmış deriyi
Biri düdü çalar derer diriyi دیریی *(Muham. XV. 533)*

2. Derinti, devşirme.

§ Bunlar deri دری askerdir tiz perişan olurlar dedi. *(Müslim. XV. 8,39)*

derilgi, (dirilgi) : Dernek, toplantı.

§ Ferâhem âmeden فراهم آمدن [*Fa.*] : Dirilgiye دیرلکیه gelmek. *(Caf. XVI. 193 - 2)*

derilmek, (dirilmek (I)) : Toplanmak, tecemmu etmek.

Şehirlü kamu dirilür دیریلور ol araya
Yusuf turmuş sureti benzer aya *(Yuz. Şeyd. XIII. 25)*

§ Bir bölük zındıklar dirildiler درلدلر İmam-ı Şâfiî katına geldiler. *(İhlâs. XIV. 45)*

§ Bu bir son dirnektir ki dirildük. *(Fütuh. XIV. 79)*

§ Benî Neccar seyyitleri Amr ibni Zeyd katına derildiler درلديلر ve eyittiler: Bu ne iştir ki sen eyledin... *(Si. Da. XIV. 62)*

Beğ oğlanları vü han urukları
Kim illerde yürürdü buyrukları
Derilmiş درلش idi çevreden ol toya
Bulardan kim usana ya kim doya *(Süh. XIV. 132)*

§ Tamu ehli cümlesi anın üzerine dirilüp درلب halinden taaccüp kılıp soralar kim : Noldu sana kim bu azaba müptelâ oldun? *(Müneb. XIV - XV. 16 - 1)*

Cümle sergerdan ola bîçareler
Dirilüp درلب Âdem katına varalar *(Melhame. XIV-XV. 8 - 2)*

Cilven görüp derilse درلسه acep midir ehl-i dil
Pervane cem'olur olucak cilveger çırağ *(Nizami. XV. 28)*

§ Nâgâh sayru oldu ve hekimler derildilerلر درلدى mualece kıldılar. *(Tez. Lâ. XV. 43 - 2)*

§ Eğer küllisi cem'olup derilesi درلسى olursa bir sinek yaratmağa kaadir olmayıp ellerinden gelmeye. *(Leys. Mu. XV. 44 - 1)*

§ Evvelâ bular dirilüp درلب Mekke'ye vardılar, ol Kureyş kavmini yeltediler Resûl ile harp etmeğe. *(Leys. Mu. XV. 146 - 2)*

§ Va'z iderdi, gayet çok halk derilirdi درلردى va'zına. *(Kesir. XV. 2, 316)*

Derilmiş درلش bağ içine halk-ı âlem
Durur her köşede yüz dürlü âdem *(Tazarru. XV. 121)*

§ Adamlar geldi ve dirilüp درلب kırk kişi oldular. *(Tez. Ün. XV. 231 - 2)*

§ İki böğrek belin iki yanındadır, her birinin kabı var. İkisinin dahi orta yerlerinde boş yerleri var, su anlarda dirilir درلر. *(Hazain. XV. 64 - 2)*

Dağılır akl u hûş ayruk dirilmez درلز
Kalır bîhut veli ölmez dirilmez *(Çeng. Dâi. XV. 218)*

Derilüp دريلوب gelse kâfirler katına
Doyamazlardı anın heybetine *(Salâtin. XV. 7)*

§ Üçüncü gün yakîn bildirler ki helâk olurlar, bir yere dirildiler دريلديلر. *(Leys. Ar. XV. 428)*

§ Kamu kâfirler anın yöresine derilüp درلب taşlar idi. *(Cennet. XV. 354)*

Bilisi şaştı vü aklı ırıldı
Kamu beğleri yanına derildi دريلدى *(Fazilet. XVI. 125)*

§ Bu hikâyeyi ashap işiticek höcre kapısına dirildiler. *(Ta. Şahi. XVI. 33 - 2)*

§ Bır herifin önüne ıssı taam getirirler ve dirilip bile yimeğe otururlar. *(Letaif. XVI. 72)*

§ Vâhem âmeden آمدن واهم [*Fa.*] : Bir yere derilmek درلمك ve bozulmak. *(Şamil. XVI. 333)*

Kodular sufrayı çün kim miyane
Dirildi her birisi gird-i hâne *(Nigâ. Ter. XVII. 189 - 2)*

§ Ferahem âmeden آمدن فراهم [*Fa.*] : Derilmek درلمك ve ictima' etmek. *(Nuh. Tuh. XVII. 221)*

§ Ketîbe كتيبه [*Ar.*] : Derilmiş درلمش çeri. *(Müntehab. XVII. 78-2)*

Gördüler bir at gelür pes durdular
Dirilüp دريلوب ol ata karşı vardılar *(Battal. XVIII. 13)*

§ Gund غند [*Fa.*] : Mecmu' ve derilmiş درلمش. *(Lû. Şeh. XVIII. 56- 1)*

§ Gund غند [*Fa.*] : Dirilmiş دريلمش ve birikmiş ve mecmu' mânasınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 431)*

derim (I) : Kuş yemi.

§ Çîne چينه [*Fa.*] : Derim درم yâni kuş yemi. *(Şamil. XVI. 419)*

derim (II) : Cemiyet, toplantı.

§ Durum yerinde durakta durarak derim دریم yerine derilmek istediklerinden bir yere derneşip, sevişip, sarmaşıp, söyleştiler. *(Sır. XVI. 1 - 2)*

derim (III) : → **derim evi.**

derim ban ev : Ulu, haşmetli, büyük çadır.

§ Bir altundan uğlu büyük derim ban ev او دریم بان kurdurdu. *(Ta. Sel. XV. 2, 7)*

derim ev : → **derim evi.**

derim evi, (derim (III), derim ev) : Etrafı ve üstü keçe, bez veya saz ile örtülen çadıra benzer göçebe evi.

Kara - buğrayı firenk oda urur
Gafil olmuş Türk ırak yerde durur
Derim ev او د رم var kızıl u kara vü ak
Anları hep yaktı cümle ittifak *(Enveri. XV. 61)*

§ Târem طارم [*Fa.*] : Keçeden evdir ki derim evi دﺭم اوی dahi derler. *(Ni'meti. XVI. 452)*

§ Fustat فسطاط [*Ar.*] : Derim دﺭم ki keçeden ev olur ve büyük çadır. *(Ni'meti. XVI. 484)*

§ Târem طارم [*Fa.*]: Derim evine دریم اوینه derler ki göçer evli Türkmenler evidir. *(Ha. Ş. XVI. 399)*

§ Ḫırgâh خرگاه [*Fa.*] : Türkmanların derim evleri دریم ولری ki yaylaklarda tutarlar, keçe ile örterler. Ve padişahların otağı. *(Deş. XVI. 320)*

§ Târüm طارم [*Fa.*] : Etrakin kara keçeden evleridir ki sahralarda bir yerden bir yere konup göçerler. Avam tahrif edüp derim ev او دریم derler. Otak vaz'ında olur. *(Deş. XVI. 234 - 1)*

§ Târem تارم [*Fa.*] : Otak. Keçeden derim ev او دﺭم dedikleri ki sahralarda bir yerden bir yere konup göçer etrakindir. Otak vaz'ında olur... *(Deş. XVI. 291 - 1)*

§ Târım طارم [*Fa.*] : Derim ev او دﺭم. *(Caf. XVI. 104 - 1)*

§ Şütr-i dü-kûhanelere (iki hörgüçlü develere) büyük arabalar koşup bu arabalar üzerinde Türkide derim evi دریم اوی dedikleri nemetten hargâhlar tertip etmişlerdi.
(Men. Av. XVI. 184 - 2)

§ Târüm تارم [*Fa.*] : Keçeden derim ev دریم او.
(Nuh. Tuh. XVII. 135)

§ Târüm طارم [*Fa.*] : Türkide tahrif edüp derim ev دریم او dedikleri keçe evdir ki yürükler ve sahra-nişinler kullanur.
(Lû. Şeh. XVIII. 54 - 2)

§ El-kubbe القبه [*Ar.*] : Keçe ve bezden olan ev ki derim evi دریم اوی ve turluk dedikleri beyt-i Türkmanî.
(Kdeb. XVIII. 138 - 2)

§ Târe تاره [*Fa.*] : Yedi mânası var... sâdis, târem mânasınadır ki amme tahrifle derim evi دریم اوی derler, Yörük ve Kürt taifesi sazdan ve ağaçtan yapıp içinde âram ederler.
(Bürh. XVIII - XIX. 172)

§ Târüm طارم [*Fa.*] : Türkmen ve Urbanın kırlarda sırıklar dikip üzerlerini bez, yahut çuha ile örttükleri oba demektir. Türkçede derim evi دریم اوی de derler. *(Kam. Os. XIX. 4, 113)*

derincek, (dirincek) : Baş örtüsü.

§ Yusuf inledi, Zeliha işitti, tâkat getürimedi, carın yırttı, ikinci uruşta dirinceğin درنجکن yırttı. *(İhlâs. XIV. 289)*

§ Başına altunlu derincekler درنجکلر ve çenberler bağladılar.
(Anter. XIV. 352)

§ Uğraşa gitse avratının derinceğin درنجکن sügüsüne bağlardı.
(Anter. XIV. 466)

§ Gördüm Âişe'yi ki yetmiş bin dirhem gümüş tasadduk eyledi, başında derinceği درنجکی yamalı idi. *(Müneb. XIV - XV. 2)*

§ ... Derinceklerin درنجکلرین başlarından gidermek erleri katında revadır, erlerine göstereler, ya kendi ataları katında.
(Leys. Mu. XV. 62-1)

§ Resûl Aleyhisselâm ana on altun ve altmış dirhem ve bir derincek درنجك ve bir gönlek ve bir izâr ve bir car gönderdi. *(Leys. Ar. XV. 258)*

§ Ve sarkıtsunlar derinceklerini درنجكلرنى göğüsleri üzerine. *(Cev. Es. XV. 57)*

§ Mıknea مقنعة [*Ar.*] : Derincek درنجك ve bürüncek ki ana baş çenberi derler. *(Bab. XVI. 1, 324)*

§ Mi'cer معجر [*Ar.*] : Derincek درنجك. *(Caf. XVI. 158 - 2)*

§ Pâşame پاشامه [*Fa.*] : ... Ve bürüncek ki derincek درنجك dahi derler. Araplar başlarına ve boyunlarına bağlarlar ve ton gömlek ederler. *(Deş. XVI. 303 - 2)*

§ Vikaaye وقايه [*Ar.*]: Derincek درنجك avratlar başlarına korlar ve küceymen ve çar. *(Ni'meti. XVI. 628)*

§ Bâşame باشامه [*Fa.*] Dirincek دِرنجك ki derincek درنجك dahi derler, avratlar başlarına, boyunlarına bağlarlar. *(Nuh. Tuh. XVII. 174)*

derinti, (dirinti) : Şuradan buradan toplanmış insan kalabalığı.

Arap kaldı bu yana çıplak u aç
Derinti درندى tayifedir katı muhtaç *(Şeh. Ş. XVI. 1106)*

Ruzal [*Ar.*] ü rezl [*Ar.*] ü rezil [*Ar.*] : âdemin, şeyin kötüsü Vebeş وبش [*Ar.*] : levend ü dirinti دِرنتى ki cem'idir evbaş [*Ar.*] *(Naz. Le. XVII. 5)*

§ Hakir dahi iki reis sishane, dört at ve dört adet gulâmlarımla giderken yolumuz üzere mekseden Eflak, Buğdan ve Tatarlardan dahi yirmi bin adet asker ve beş bin esp-süvar gulâm cem'olup bu dirinti دِرِنتى asker hakiri görünce "fırsat ganimettir" deyü cümle bileme gelip... *(Ev. XVII. 358)*

§ El-ḫubaşat الخباشات [*Ar.*]: Hubaşenin cem'idir ki dirinti دِرنتى nesneye denir. *(Kam. XVIII-XIX. 2, 325)*

§ El-veşız الوشيظ [*Ar.*] : Asl-ı vâhitten olmayıp şuradan buradan birikmiş dirinti دِرنتى nâsa denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 540)*

derip devşirmek, (dirüp devşirmek, dirüp dirşürmek) : Derleyip toplamak, yığmak.

Meğer kim ol zamanda bir harami
Derip devşirmiş idi çok haramı *(Dah. XIV. 23)*

§ Şol nesneden ötürü ki ileyünce senden ilerü dirüp dirşürüp دیروب دیرشورب gönderdin. *(Leys. Ar. XV. 56)*

§ Ol harîs olup... dirüp dirşürüp cem'ettüğün, âhir ölüm gelüp fevt olusar. *(Leys. Ar. XV. 608)*

§ Tonların çıkarıp anaları katında kodular yattılar uyudular. Delle temam kumaştan, nakit cinsinden erin ve kızın her ne var ise derdi devşirdi aldı yürüyüverdi. *(Ferec. XV. 481)*

§ Satın aldığı bahçelerin yemişin dirüp devşirdikten دیروب دوشیردکدن sonra... *(Sic. B. XV - XVI. 4, 130)*

derisin çıkarmak : Derisini yüzmek.

§ Çönge biçağ ile boğazlanmış olmaya, derisin çıkarurken درسن چقاررکن tiz çıkaralar. *(Hazain. XV. 30 - 2)*

derisine sığamamak, (derisine sığmaz olmak) : Heyecanın fazlalığından kabına sığamamak.

Sevindi, derisine sığmaz oldı
Gönülden gussa gitti, şâdi geldi *(Dah. XIV. 97)*

§ Germiyyetimde dêrime sığmazdım دیرمه صغمزدم.
(Hüs. Dil. XVI. 80)

derisine sığmaz olmak : → **derisine sığamamak.**

deriştirmek : Dermek, toplamak.

Melikzade duttu Nakaş'ın sözün
Deriştirdi دریشدردی günden güne kendözün *(Süh. XIV. 29)*

derlegen : Çok terleyen.

§ Ol âdem kim uykuda derlegendür درلکندر bilsin kim bedeni hılt doludur. *(Hazain. XV. 41 - 1)*

derleme, (derletme ḫastalığı, derleme ḫastalığı, derletme) : Humma-yi muhrika, tifo.

§ Humma-yi muhrika, bu zahmete Türkçe derleme درلمه derler. *(Yadigâr. XIV. 110 - 1)*

Hastalık derletme درلتمه, sevda sıtma hem
İşbu yıl çoktur kara ağrı behem
(Melhame. XIV - XV. 84 - 1)

Çok ola derletme درلتمه hem humma dahi
Hem kara ağrı biledir ey sahi *(Melhame XIV - XV. 75 - 2)*

§ Yusuf nâm... yeniçeri derletme hastalığından درلتمه حسته‌لغندن öldü. *(Sic. B. XV. 5, 99)*

§ Bîmarî-i sıyah بیماریٔ سیاه [*Fa.*] : Derleme hastalığı درله حسته‌لیغی. Etibba humma-yi muhrıka derler. *(Deş. XVI. 309 - 2)*

§ Derd-i siyah درد سیاه [*Fa.*] : Humma-yi muhrika, derletme hastalığı درلتمه خسته‌لغی. *(Ni'meti. XVI. 297)*

§ Bîmarî-i siyah بیماریٔ سیاه [*Fa.*] : Derletme hastalığı درلتمه خسته‌لغی yâni humma-yı muhrika. *(Ni'meti. XVI. 172)*

derleme ḫastalığı : → **derleme.**

derlemek : Terlemek.

Görür döşeğin ısladu derlemiş درلمش
Kamu gövde ditrer nite kim kamış *(Süh. XIV. 43)*

§ Baktı gördü kim ayın on dördüne benzer bir mahbup ala gözlü genç yiğit burçak burçak derlemiş درلمش uyur. *(Dede. E. XIV. 266)*

Yanağı şerm ile kim derler idi درلریدی
Görenler ana dürdür dirler idi *(Işk. XIV. 369 - 1)*

§ ... Utandığından burçak burçak derledi درلدی. *(Bektaş. XV. 149)*

Gülef yaprağı bigi derler idi
Ne der kim dürler ü cevherler idi *(İbrahim. XV. 12 - 1)*

§ Er-reşhu الرشح [*Ar.*] : Derlemek درلمك. *(Terceman. XV. 356 - 1)*

§ Iztırabı sâkin oldu, alil derledi درلدى marazdan halâs buldu. *(M. Na. XV. 3 - 2)*

Nazar kıldı çü ana rahmetinden
Hayâdan derledi درلدى Hak Hazretinden *(Muham. XV. 12)*

§ Bir Kazvinî kimesne yaz ıssısında Bağdat'tan gelirmiş. Demişler ki : Bağdat'ta ne işledin? Etmiş : Derledim درلدم. *(Rav. Ah. XVI. 173)*

§ İfsâ' افشاء [*Ar.*] : Derlemek درلمك için üzerine su sepilmiş kızgın taşın buğuna kendini verip turmak. *(Bab. XVI. 1, 14)*

Canâ kaçan ki derler ise ârızın gülü
Benzer şu bağa kim ana yağmur yağa seher *(Hayali. XVI. 5)*

derletme : → derleme.

derletme ḫastalığı : → derleme.

derlik, (terlik) : Üstten giyilen ince elbise.

Ki yindek süci içmek erlik değil
Çukaldır erin tonu, derlik درليك değil *(Süh. XIV. 289)*

§ ... Bir eski derlik درلك ve bir ebrişim kuşak ve bir sakandırık... *(Sic. B. XV. 7, 17)*

§ Lutfi nâm kimesnenin kilidin bozup girip aldığımız bir kemhayı ve bir derliği درلكى ve bir miktar ebrişimi dahi.... *(Sic. B. XV - XVI. 5, 287)*

§ Rayt ريط [*Ar.*] : Yalınkat olan avratlar üzerine giydiği derlikler درلكلر. *(Bab. XVI. 1, 217)*

§ Gevher-tâbكوهرتاب [*Fa.*] : Derlik درلك ki altında giydüğünün rengi zâhir ola. *(Caf. XVI. 134 - 2)*

§ Gevher-tâb كوهر تاب [*Fa.*] : Dülbent ve şal derlik درلك ki avratlar anı üzerlerine giyerler. Altındağı kaftanlarının, inceliğinden, rengi mâlûm olur. *(Deş. XVI. 33 - 2)*

§ Gevher-tâb كوهرتاب [*Fa.*] : İnce terlik ترلك ki avratlar giyerler, altında giydikleri kaftanın rengi görünür. *(Ni'meti. XVI. 529)*

§ Hûy-hurd خوى خورد [*Fa.*] : Arakçin ve terlik ترلك. *(Ni'meti. XVI. 288)*

§ Gevher-tâv گوهر تاو [*Fa.*] : Gevher-tâb mânasına şol ince terlik ترلك ki avratlar giyerler altında giydüğü kaftanın rengi zâhir olur. *(Deş. XVI. 292 - 2)*

dermek, (dirmek) : Toplamak, biriktirmek.

Buyurdu Yusuf ekin çok ektiler
Vakti geldi başı birle dirdiler دير ديلر *(Yuz. Şeyd. XIII. 56)*

Her biri bir yemişi dirmek درمك gerek
Gülleri Gülşehri'ye vermek gerek *(Man. Tayr. XIV. 113)*

Çeri dirdi دردی azîmet kıldı Hurrem
Kamu şadılığı tağıldı ol dem *(Işk. XIV. 273 - 1)*

§ Tekür dahi hemen çerisini dirdi ديردی. *(Dede. E. XIV. 273)*

§ Mal dirmeğe دير مكه dükelinden hırsım artuk idi. *(Tebareke. XIV. 30 - 2)*

§ Arslan, kişiler veribidi çeriyi derdi دردی. *(Kel. XIV. 64)*

Aşaklık idegör ü öğünü dir دير
Aşak budağın yemişin kimse yir *(Ferh. XIV. 44)*

Meğer kim ol zamanda bir Harami
Derüp devşirmiş idi çok haramı *(Dah. XIV. 23)*

§ Dâye turdu gül dermek bahanesine bağa girdi. *(Ferec. XV. 457)*

§ Bu hurmayı anın için dererin kim دررنكم . *(Tez. Lâ. XV. 455 - 1)*

Dinlegil Gazi Umur Paşa nider
Dirdi درد leşker çünkü İzmir'e gider *(Enveri. XV. 18)*

§ Dost bağın ziyaret idüp ba'dehû gidem ve hem ola kim bir iki gülünü direm ديرم. *(Müslim. XV. 33, 48)*

§ Çiden چيدن [*Fa.*] : Dirmek درمك. *(Sıh. Ac. XV. 87)*

§ Dişinle tırnağınla çalışırsın... Maksudun bu ki birez mal diresin ديرسن. *(Maârif. XV. 209)*

§ Ol âdem kim uykudan uyanır filhâl su içer, hata eyler. Aklın dirsün ديرسون ağzın yusun andan içsin. *(Hazain. XV. 41 - 1)*

Bu denî dünyaya dil vermek hatâ
Dâmenin ol dûnden dirmek revâ *(Vahdet. XV. 155 - 2)*

§ Ağaçların yemişlerin dirmek درمك ana âsan ola.
(Leys. Mu. XV. 418 - 2)

§ Ve giysûleri gibi akılların başlarına dersünler.
(Saadet. XV - XVI. 155 - 2)

Beğlerini derdi دردی divanına ol
Meşveret meydanına iletti yol *(Budın. XVI. 7)*

§ Mendel مدل [*Fa.*] : Cin dericilerıñ درجيلرك dâire cizisi.
(Caf. XVI. 157 - 2)

§ Taşra çıktı kim akçasını dire دره ayruk ribâya vermeye.
(Tez. Ba. XVI. 73)

Gereklidir dirüben دیرو بن başına hûş
Dil ü can ile tut benden yana gûş *(Güvahi. XVI. 5)*

§ ... Ve ol Bağ-ı İrem gibi dirmekle درمكله dükenmez güllerden bîtasarruf direrler دیررلر. *(Hüs. Dil. XVI. 42)*

Ne denlü mâil isen dirmesine درمسنه
Elini öğretigör vermesine *(Fazilet. XVI. 135)*

Ne sevdadır başımda bilemezem
Ki andan aklı başa diremezem دره‌مازم *(Gülşeni. XVI. 47)*

Yanına dirdi دردی asker-i ezharı her biri
Gûya ki iki boy beğidir serv ile çınar *(Hâleti. XVII. 43)*

§ Diyâs دیاس [*Ar.*] : Harman döğmek ve dermek درمك.
(Müntehab. XVII. 39 - 1)

Vuslette olan, hayrette kalan
Kendin diremez دره‌مز aklın bulamaz *(Niyazi. XVII. 41)*

Bülbül olup gülistana girersem
Bağ ile bahçenin gülün dererem *(Kâtibi. XVII. 31)*

Cihanı zeyn etsin gonçe baharın
Ömrümde bir kere derdiğim yeter *(Saz. Gevheri. XVIII. 149)*

Bir gün bile dost bağına girmedim
El uzatıp gonçe gülün dirmedim *(Saz. Emrah. XIX. 604)*

dermen, (termen) : Demren.

§ Et-tensıylü التنصيل [*Ar.*] : Ok dermenlemek درمنلمك ve okun dermenin çıkarmak. *(Terceman. XV. 216)*

§ Ez-zelemü الزلم [*Ar.*] : Yeleksiz ve termensiz ترمنسز ok. *(Terceman. XV. 380)*

dernecük : Ufak ölçüde dernek, düğün, dernekçik.

§ ... Çün ulaldı, gücün yettiğince dernecük درنجك edip oğlunu sünnetleyesin. *(Kab. XV. 235)*

dernek, (dirnek, dernek yeri) : Toplantı, toplantı yeri, cemiyet.

§ Çerim sınıktı, düzgünüm bozuldu, derneğüm درنكوم dağıldı. *(Fütuh. XIV. 88)*

§ Bu bir son dirnektir ديرنكدر ki dirildük. *(Fütuh. XIV. 79)*

§ Ol kul bazara giderken gördü, bir arada bir dirnek درنك var. *(Yüz. Ha. XIV. 11)*

Niceme haramisin ü uğrusun
Bu dernekte درنكده digil sözün doğrusun *(Süh. XIV. 319)*

§ ... Padişah dergâhına ve âlimler meclisine ve şehir ululaı mahfiline ve bazar ehli dirñeğine درككنه varır idi. *(Kel. XIV. 4)*

§ ...Evini tekye etmiş idi, her gece cem'iyyet eksik olmazdı... bir suhte revend ol dernekte درنكده hazır idi. *(Ferec. XV. 540)*

§ Şol dirnekler dağıdıcı, şol nergis gibi gözleri soğulducu... ölümü anavuz. *(Tuh. Le. XV. 178)*

Bağda dernek درنك edüp leşkeri ezhar oldu
Gül siper, lâle alem, serv-i sehi sancakdâr *(Mesihi. XV. 7)*

Olusar yedi yerde dirnek ki halk dirneşe
Kıyamet gününde kılısardurur Hak kısas *(Muham. XV. 341)*

§ Ol gün bir ulu cem'iyyet ve dirnek درنك günü idi. *(Kesir. XV. 309)*

§ Encümen انجمن [*Fa.*]: Dernek yeri. *(Şamil. XVI. 384)*

§ Encümengâh انجمنگاه [*Fa.*]: Dirnek yeri دیرنك یری.
(Şamil. XVI. 216)

§ Encümen انجمن [*Fa.*] : Dirnek yeri درنك یری, mecma', mahfil mânasına. *(Cinas. XVI. 68 - 2)*

§ Mu'terek معترك [*Ar.*] : Kalabalık olan dernek yeri درنك یری.
(Bab. XVI. 1, 368)

§ Encümen انجمن [*Fa.*]: Dernek yeri درنك یری. *(Ni'meti. XVI. 91)*

Dirneğine درنکینه yâr kim vardı nice engellerin
Han Süleyman sanasın kim vardı Macar üstüne
(D. B. XVI. 177)

Encümün tîhulerin edüp şikâr
Kıldı karga dirneğin دیرنکن şep târümar *(Şeref. XVI. 346)*

Ana sultan buyurdu çıktı gitti
Konup bir sebzezara dernek درنك etti *(Zati. XVI. 223)*

§ Encümen انجمن [*Fa.*] : Dernek درنك mahfil gibi.
(Nuh. Tuh. XVII. 145)

Mehâfil محافل [*Ar.*] : oldu dernekler درنکلر, evâil [*Ar.*] : oldu evveller
(Cev. Ke. XVII. 27)

§ Encümen انجمن [*Fa.*] : Dernek درنك, meclis, cemâat.
(Lû. Şeh. XVIII. 5 - 2)

§ En-nâd الناد [*Ar.*] : Kavmin cem' olup musâhabet eyledikleri mekândır ki dernek yeri درنك یری denir. *(Kdeb. XVIII. 380 - 1)*

dernekli, (derneklice, dirnekli, dirneklü) : (Vücudu) derli toplu olan.

§ Derîr دریر [*Ar.*] : Bedeni sıkıca derneklice درنکلیجه olan recül.
(Bab. XVI. 2, 45)

§ Zehmak زهمق [*Ar.*]: Kısa boylu, bedeni derneklice درنكلیجه recüldür. *(Bab. XVI. 2, 338)*

§ Ez-zehmak الزهمق [*Ar.*] : Vücudu dirnekli دیرنکلی tıknaz bodura denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 923)*

§ Et-tadbir تضبير [*Ar.*] : Vücudun kemikleri pek dirnekli دیرنکلی ve eti kunt ve sımsıkı ve kurumu kavi olmak mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 2)*

§ El-hazenbel الحزنبل [*Ar.*] Gövdesi dirneklü دیرنکلو topaç bodura denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 176)*

§ El-memkûre المکورة [*Ar.*] : Bünyesi pek dirnekli دیرنکلی ve devşirimli olan hatuna denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 113)*

derneklice : → **dernekli.**

dernek yeri : → **dernek.**

dernemek, (dirnemek) : Dermek, toplamak, derlemek.

§ Tur, cehennem ehlini bir araya dirne دیرنه. Yâ Rabbi, cehennem ehlini nice dirneyeyin دیرنیه‌ین. *(Rahat. XVI. 481)*

derneşeceği, (dirneşeceği) : Toplanma yeri.

§ Namaz dükeli amellerin dirneşeceğidür درنشجکدر. *(Tuh. Le. XV. 295)*

derneşmek, (dirneşmek) : Toplanmak, yığılmak.

§ Dükeli yazukların derneşdiği درنشدکی yer sücidür. *(Yüz. Ha. XIV. 170)*

Kığırdıcı şarda kığırtır idi
Ne kim var halâyik kığırtır idi
Ki gelin kamu derneşiñ درنشیك üşte şah
Buyurupturur kurdular bârgâh *(Süh. XIV. 318)*

Cümle dirneşti درنشدی fakiri bayı hem
Anda vaftüz ettiler İsa'yı hem *(Melhame. XIV - XV. 45 - 2)*

§ Yâ Rap bana bir yer ver kim benim ehlim anda derneşeler درنشلر. *(Müz. XV. 279)*

§ Yoktur üzerinize sizin günah derneşüp درنشوب yimenizde ya perâkende yimenizde. *(Cev. Es. XV. 64)*

§ Leşker-i İslâm bir araya dirneştiğin درنشدکن Tatar eşiticek şehir tarafın koyup çeriden yana dönmüşler. *(Kesir. XV. 113 - 2)*

§ Ey yırtılmış deriler ve ey dökülmüş saçlar Allah emriyle dirneşiñ درنشك ve fasl-ı kazâ içün durun deye. *(Delil. XV. 150)*

§ Bunca halâyık kim senin meclisinde dirneşürler درنشورلر. *(Tez. Lâ. XV. 47 - 1)*

§ Bunca halâyıklar senin meclisine dirneşirler درنشرلر. *(Tez. Ün. XV. 17 - 2)*

§ Bir gün gıdâ vermeyeler tâ kim mi'dede dirneşen درنشن balgam sonu hararet ile kuruya gide. *(Hazain. XV. 69 - 1)*

§ Durum yerinde durakta durarak derim yerine derilmek istediklerinden bir yere derneşüp درنشوب, sevişip, sarmaşıp söyleştiler. *(Sır. XVI. 2)*

§ Çok yaşamış pîrler bir yere dirneşüp درنشب eyittiler... *(Ta. Şahi. XVI. 13 - 1)*

§ Kıyamet gününde mü'minler bir yere dirneşüp درنشوب turalar. *(Rahat. XVI. 503)*

§ Ri'man رُمان [*Ar.*] : Yara onuldukta ağzı dirneşüp درنشوب bitişmek mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 458)*

der oğlanı : Ecîr, ücretle çalışan genç kimse, uşak.

§ Ebumüslim-i Havlâni Muaviye'ye vardı, dedi ki : Es-selâmü aleyküm eyyüh-el-ecîr [*Ar.*] : Yâni selâmün aleyküm ey der oğlanı دراغلن. *(Hay. XV. 153)*

§ Bir avrat bir kız doğurdu, evindeki der oğlanına دراغلنه dedi ki : Var od getir. *(Hay. XV. 143)*

Der oğlanı دراوغلانى ki varmaya oduna
Başın yar yarmalar ur tur o dûne *(D. B. XVI. 174)*

ders demek : Ders vermek.

§ Hankah ve Ali Paşay-i Atîk Medreselerinde ders deyüp درس ديوپ yetmiş dokuzda Rodos Müftüsü oldu. *(Naima. XVII - XVIII. 1 - 72)*

dersü : Hepsi, kâmılen, baştan başa, hep.

§ Andan, Hıtay dilâverleri dahi at yeğin, er yeğin urup yüz yirmi bin er olup dersü درسو kılıç yalıncak kılıp gıriv edip İskender Şahın sancağın gözleyü gittiler. *(İs. H. XIV-XV. 749)*

§ Yâ Zülkarneyn sen, şehrim, diyarım var dediğin nesneleri mâmur mu sanırsın, bu cihan sarayı dersü درسو bir viran rıbata benzer. *(İs. H. XIV - XV. 775)*

§ Şah ol şekli görücek rahşından indi, dersü درسو cümle salâtin serverler dahi indiler. *(İs. H. XIV - XV. 776)*

derşürmek, (dirşirmek, deşürmek, dirşürmek, dişürmek, değşürmek

(I), devşirmek, devşürmek, divşürmek, divşirmek, döğşürmek, döşürmek) : Toplamak, derlemek, bir araya getirmek.

Melik Reyyan kamusunu döşürür دوشورر
Ol zindana Yusuf'a karşı varır *(Yuz. Şeyd. XIII. 51)*

Yusuf dahi kardaşların dişürür ديشورر
Şehrden daşra ol dahi ev kılur *(Yuz. Şeyd. XIII. 100)*

Anı Kutayfer görür döner gerü
Zelha öğün devşirür turur örü *(Yuz. Şeyd. XIII. 25)*

O sâatte gerü öğünü derdi
Deşürdü دشوردی kendüyü vü sabrı gördü
(Yunus. XIII - XIV. 23)

§ Kıyâmet kopmuş dükeli halâyıkı dirşürmüşler .درشورمش‌لر
(Yüz. Ha. XIV. 167)

§ Düğün etti köy ehlin divşürdü .دوشردی *(Anter. XIV. 251)*

Akl kanı kim öğümü dirşürem درشرم
Nefs divin gönlüm içinden sürem *(Man. Tayr. XIV. 27)*

Öğün dirşür درشر bizimle tanış ey şah
Neye irer görelim dâniş ey şah *(Işk. XIV. 150 - 2)*

§ Dirşürdüler دیرشوردلر bizi gemilere doldurdular.
(Fütuh. XIV. 231)

§ İğne ile deşeler ve suyun akıdalar ve suyun panbuğ ile divşüreler .دوشره‌لر *(Yadigâr. XIV. 116 - 1)*

Kolayını anlasadı işinin
Elinden gelir idi kız kuşunun
Ki değşürmek دکشورمك için çayırdan hava
Yapa idi sunkur başında yuva *(Süh. XIV. 295)*

Bu resm ile dirşürümezdi دیرشورومزدی öğün
Uyudu vü uyandı üçe değin *(Süh. XIV. 218)*

Olar usludur kim el üşürdüler
Dühül çalmadın rahtı dirşürdüler دیرشردلر *(Ferh. XIV. 79)*

§ Bir çukur kazdı ve odun dirşürdü درشرد ve ol çukurda od yandurdu. *(Enb. XIV. 49)*

Ögün diyşür دیشر ki senden şâkirim ben
Tağıt endişeyi vü korkuyu sen *(Hurş. XIV. 15)*

§ ... Ay aydınına yapışıp ev içine inerdim. Gönlüm dileğince mal alıp gerü yedi gez "şevlem şevlem" deyip çıkardım... Bu malı ol sebepten dirşürdüm درشوردم. *(Kel. XIV. 13)*

§ Bu uvak daneler kim yerde dökülür, sen anı dirşüreydiñ دیرشوریدك. *(Müneb. XIV - XV. 141 - 1)*

Bîbakaadır ömr çün durmaz gider
Mal ü mülkü dirşirüp درشرب kişi nider *(İs. XIV - XV. 337)*

Döşürdü دوشردی bir çeri kim yok kıyası
Oranı, sağışı vü intihası *(Hikmet. XV. 529)*

Kızıl, sarı, ağ ü gök muhteliften
Döşürür دشورر eteğine ol güleften *(Hikmet. XV. 203)*

§ Kanda bir derviş, fakir, aç, cimri varsa katına dirşürüp... دیر شرب. *(Enfes. XV. 28)*

Dişürme دشرمه mali kalmaz sana bâki
Kalur bâki kılursan anı fâni *(İrşad. XV. 506)*

§ Bir gün yolda giderdim eteğim devşirdim دوشیردم ... *(Tez. Lâ. XV. 61 - 2)*

§ Ol pare pare dağılmış bulutları bir yere devşirüp دوشروب nitesi cem' eder. *(Leys. Mu. XV. 66 - 2)*

§ Hacı Bektaş ol ağacı silkiverdi, kırmızı elmalar ak karın üzerine döküldü, Sarı aşağıda devşirmeğe دوشرمکه başladı.
(Bektaş. XV. 150)

§ Ol cezirede bir ulu dağ vardır, üstü mergzardır ve karanfildir anda biter. Halkının dirliği cümle karanfildendir. Dağın yolu sarptır, oğlancıklar çıkıp devşirirler. *(Ferec. XV. 152)*

Benim aşkımda sahralar gezerdi
Sipahi devşürüp دوشرب leşker düzerdi *(Çeng. Dâi. XV. 246)*

§ Şol kimseneye ki Allahın fazlı ve inayetiyle saâdet yetişmiş ola, kelâm-ı şeytanı reddedip öğünü divşüre دوشر.
(Delil. XV. 9)

Dişür دشر öğünü ol vaktına hazır
Ki oldu üşte ol ma'şuk hazır *(Ravza. XV. 74)*

§ Çün istiâzeyle besmele hazinelerinden dürler nisâr kılduk ki anları dirşürüp دیرشورب gönül hokkasında cem' edüp saklayanlar iki cihanda gınâ bulurlar. *(Leys. Ar. XV. 13)*

Saçar üstüne dürr-i sultanî
Derceder dürce döğşürüp دوکشرب anı
(Yuz. Hamdi. XV. 40 - 1)

Devşirüp دوشروب kâr ü bârı Ken'an'dan
Cânib-i Mısr'a göçtüler andan *(Yuz. Hamdi. XV. 175 - 1)*

§ Kendü dağılmışların dirşürmeğe درشرمکه ve ahvalin zabtetmeğe meşgul oldu. *(Ta. Sel. XV. 1, 40)*

§ Bir gün vardı odun dişürdi دشردی bağladı, götüreceği vakit uyhusu geldi, yattı uyudu. *(Kesir. XV. 88)*

Dişür دشر aklını vü endişe eyle
Huzuru batınında pîşe eyle *(G. Ra. XV. 9)*

§ Yer, gök tâatlerin dirşürdüm درشردم. *(Tez. Ün. XV. 79 - 2)*

Aklı vü fikrimi dilerem değşürem başa
Liykin bulanı almağadır üş rızay-ı aşk *(Şeyhi. XV. 172)*

Cûybarın katı taşkınlığı var şimdi deyü
Serv dâmanını değşürmeğe دکشورمکه olmuş mâil
(Âli. XVI. 121)

Bu hayâl ile döşürdü دوشردی beğlerin
Hışmile tîz etti tığ u hançerin *(Budın. XVI. 18)*

§ Çîne چينه [*Fa.*] : ... Divşürecek ديوشوره‌جك dânedir, isimdir, çîdenden me'huzdur. *(Deka. XVI. 85 - 2)*

§ İltikat التقاط [*Ar.*] : Kuş dane döğşürmek دكشرمك .
(Bab. XVI. 2, 209)

§ Rumeli'nde ne kadar Türk varsa hep divşürüp دوشرب katına getirdi. *(Âş. XVI. 59)*

Necat içün başına gelicek bun
Ulular hizmetin kıl divşir ديوشر ussun *(Güvahi. XVI. 30)*

§ Sakının dünyalığı çok divşürmeñ ديوشرمك. Her kişi kim dünyalığı çok devşüre دوشره (harekeli) yarın kıyamet gününde...
(Tez. Ba. XVI. 83)

§ Câbî جابى [*Fa.*] : Haraç ve öşür ve kira divşürici ديوشوريجى .
Arabidir; Farisîde dahi şâyi'dir. *(Deş. XVI. 370 - 1)*

§ Çîden چيدن [*Fa.*] : Dermek ve döşürmek دوشرمك.
(Ni'meti. XVI. 17)

Döşür دشر aklını tut pend ü nasihat
Getürme bize halk içre fazihat *(Lârendi. XVI. 202)*

Revan olup özü diyşürdü ديشردى rahtı
Bu tac ü tahtı oğluna bırahtı *(Şeh. Ş. XVI. 8)*

Puhten [*Fa.*] : bişürmek, vîden [*Fa.*] : yitürmek
Çîden چيدن [*Fa.*] : döşürmek دوشورمك , kapuda : ber-der [*Fa.*]
(Genc. XVII. 39)

Her biri gezer kenar-ı bağı
Devşürdüğü دوشوردیکی lâle kendi dağı *(Hüs. Aşk. XVIII. 13)*

§ Çîdî چيدى [*Fa.*] : Devşürmek دوشورمك ve dirmek.
(Lû. Şeh. XVIII. 22 - 2)

Ehl-i küffardan kırılmış on bin er
Malların, silâhların döşürdiler دوشورديلر *(Battal. XVIII. 74)*

Nakara-t-tairü نقرالطائر [*Ar.*]: Kuş daneyi döşürdü دوشوردى demek
(Asım. XVIII - XIX. 3)

der tola gelmek : Ter iyi gelmek.

§ Mâdam ki hammamda deri tola gele در طلا کله oturmak gerek. *(Teshil. XIV - XV. 15)*

derüp döşürülü görmek, (dirüp döşürülü görmek, dirüp devşürülü görmek) : Derlenip toparlanmak, hazırlanmak.

Nice nice nefs arzusu nice nice Hakka âsi
Geldi üş ölüm elçisi derüp döşürülü görüñ دیر وب دوشورلی کورك *(Eşrefoğlu. XV. 58)*

derya oynamak : → **deniz oynamak.**

derzi : Terzi.

§ İdris Peygamber derzi idi درزیدی , gönlek dikerdi. *(Cennet. XV. 331)*

§ Bundan akdem mumaileyhin hükm-i şerifi ile derzi درزی başısı Davut... *(Sic. B. XV. 7, 2)*

§ Bir oda ve bir ahır ve bir çartak ve bir havlı ki bir tarafı derzi درزی evlerine ve bir tarafı Alagöz mülküne ve iki tarafı tarik-ı âma müntehi olan evlerini ve... *(Sic. A. XVI. 3, 115)*

§ Bekir bin Musa meclis-i şer'de Abdürrezzak bin Bayram nâm derzi درزی mahzarında işbu mezburun yedinde olan siyah çuka benimdir. *(Sic. A. XVI. 2, 273)*

Demişler derziye درزیه göç, iğnesini
Sokup başına germiş sinesini *(Güvahi. XVI. 53)*

Boyunun ölçüsün çün aldı derzi درزی
Kabâ-yi sabra sındı saldı derzi *(Yuz. Şems. XVI. 185)*

desdeğirmi : Yusyuvarlak.

Galûk غالوك [*Fa.*] : Her nesne ki top gibi yusyumru ve desdeğirmi دس دکری ola... *(Deş. XVI. 205 - 2)*

§ Zevale زواله [*Fa.*] : Her nesne ki top gibi yusyuvarlak ve desdeğirmi دس دکری ola. *(Caf. XVI. 75 - 2)*

deste : Kat, takım.

§ Şahzade buyurdu iki deste دسته ton getirdiler ol yiğitlere giyürdüler. *(Ferec. XV. 447)*

desturlanmak : Kendisine izin verilmek.

§ ... Bir şehir bucağına varalım, mestur-ül-hâl bir yerde duralım. Bunda şayet bir hunriz eline düşevüz halimiz yatlu ola dedi. Ebulkasım pîrden desturlandı دستورلندی üç kişi yola girdiler birkaç günde Bağdat'a yetiştiler. *(Ferec. XV. 20)*

desturunsuz : Destursuz, izinsiz.

§ Sana atası ve kardaşı desturunsuz دستورنسوز ere uydu desinler. *(Anter. XIV. 219)*

deşilmek : Yarılmak.

§ Ol günde denizler deşilüp دشلوب biri birine aka, acısı tatlısı karışa. *(Leys. Mu. XV. 451 - 2)*

deşmek : Yarmak, yarıp açmak.

Tavar öğürün, kuş cinsin koyup
Eğer ayrılırsa yabana kayup
Ya kurda tüş olur ü karnın deşer دشر
Ya uğrar doğan kursağına düşer *(Süh. XIV. 220)*

deştirmek : Deldirmek, yardırmak.

§ Şenbih günü kan aldırmak ve hacamat ettirmek ve cerahat deştirmek دشدرمك hikmete mutabıktır. *(T. E. XV. 20)*

deşürmek : → **derşürmek.**

deval : Arı kovanında bulunan acı tortu.

§ A'kber عكبر [*Fa.*] : Bir nevi çiçektir... ve bazılar indinde a'kber bal arısı kovanında bulunur, cüz'i asel ile memzuç nesnedir, gayette acı olur. Şiraz'da ana dâru derler ve Türkide deval دوال tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 422)*

devecik : Kızlar devesi de denilen çekirgeye benzer bir böcek.

§ Ḫarek-i zemin خرك زمين [*Fa.*]: Yer eşekçiği ki Türkide devecik dedikleri böcek ki çekirge gibi uzun ayakları ve kanatları olur ve eşek kurdu dahi derler. *(Aks. XVII - XVIII. 208)*

§ Himar-i kabban حمار قبان [*Ar.*] : Devecik دوه جك ve eşek kurdu ve yer eşekçiği dedikleri uzun ayaklı böcektir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 685)*

§ Ḫarküş خرکش [*Fa.*] : ... ve tesbih böceğine dahi denir, Arabide himar-ı kabban derler ve bazılar devecik دوه‌جك ve yer eşeği ve gürgen dedikleri böcektir demiş.
(Bürh. XVIII - XIX. 239)

deve dabanı : → deve tabanı.

deve dellalı : Yüksek sesle konuşan.

Deve dellalı دوه دلالی mısın yoksa sermest
İgende yüksek uçma kıl sözün pest *(Veyse. XVI. 47 - 1)*

devek : → değek.

deve tabanı, (deve dabanı) : 1. Büyük şarap kadehi.

§ Kırk dört gümüş ayak, altı gümüş tepsi, dört gümüş ıbrık, bir altun saç bağı, bir altun üsküf, üç deve tabanı دوه طبنی gümüş ayak. *(Sic. K. XV - XVI. 2, 439)*

§ Bu bahis selâse-i gassâle ile gider, yâni deve tabanı دوه طبانی üç kadeh şarapla gider. *(Ha. Ş. XVI. 5)*

§ Mekûk مکوك [*Fa.*] : Deve tabanı دوه طبانی kadeh.
(Şamil. XVI. 513)

§ Ke's کأس [*Ar.*] : Deve dabanı دوه دابانی sağrak.
(Şamil. XVI. 484)

§ Nâcud, kelâcud ناجود ، کلاجود [*Fa.*]: Şarap koyacak büyük kap. Ba'zı nüshada piyale-i büzürk ile tefsir olundu. Sahib-i Câmi' kelâcut lafzını "tapu sağrağı ki fâsıklar ana deve tabanı دوه طبانی derler" deyü tefsir etti. *(Aks. XVII - XVIII. 178)*

§ Rıtl-ı giran رطل گران [*Fa.*] : Büyük piyaledir, deve tabanı دوه طابانی ve sığır topuğu gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 306)*

§ Pâ-yi pil پای پیل [*Fa.*]: ... ve bir nevi piyaleye denir ki ziyadesiyle büyük olur, derya-keşan beyinlerinde deve tabanı دوه تابانی tâbir ettikleridir. *(Bürh. XVIII - XIX. 144)*

§ Nâcud ناجود [*Fa.*] : Büyük kadehtir ki anınla tolu içilir, tapu sağrağı ve deve tabanı دوه طبانی tâbir ederler.
(Bürh. XVIII - XIX. 583)

2. Büyük lokma.

§ Taâma salâ olup herkes murat üzere el sunup, kuş kanadı inüp deve tabanı دوه طبانی kalkup... *(Müslim. XV. 19, 5)*

devinmek : Hareket etmek, uğraşmak.

Dünya derdine düşelden beri bu çorlu gönül
Yakasın tasa elinden devinüp دوينوب kurtaramaz
(D. B. XVI. 93)

Girih kim gitti elden düştü dişe
Devinmektir دونمك در ana derman hemişe *(Veyse. XVI. 45 - 2)*

Kımıldanır hep dertlerim devinir
Yas ile sevincim yıkılır dağlar *(Kara. XVII. 157)*

devlegüç : → **devlengeç.**

devlengeç, (değlügeç, devlügeç, devlegüç, devlingeç, devlüñgeç) : Çaylak cinsinden bir alıcı kuş.

Bir devlegüç دولكچ yuva yapar, yürür ilden yavru kapar
Doğan ile yönden sapar, yirelinde murdarı var
(Yunus. XIII - XIV. 324)

§ Hıde'e حدأ : devlengeçtir دولنكجدر , etin yiyeler, evit kanın azacık müşk ve gül suyu karıştırıp içseler açla... Ve dıyk-ünnefese faide ede. *(M. Bay. XIV. 51 - 2)*

§ Karga baç dericiye yavuz düa kılur ve değlügeç دكلوكچ eydür: Tanrıdan ayruk kamu nesne helâk olısardır. *(Enb. XIV. 612)*

Gitmeğe ol gün tutar yüz karlağuç
Devlügeç gider ferah bulur bülüç
(Melhame. XIV - XV. 18 - 2)

§ Doğan : Kazvinî der ki : Hiç erkek olmaz, daim dişi olur. Erkeği şahindir, ya devlügeçtir دولكاجدر . *(Hay. XV. 18)*

§ El-hıde'etü الحدأة [*Ar.*]: Devlingeç دولنكچ dedikleri kuş ki tavuk yavrusun kapar. *(Terceman. XV. 160 - 2)*

§ Ve dahi devlügeç دولوكچ eydür : Külli nesne helâk olısar Allahdan artuk. *(Leys. Mu. XV. 93 - 2)*

§ Pend پند [*Fa.*] : Devlüñgeç دولککج. *(Şamil. XVI. 397)*

§ Gılîvaç غليواج [*Fa.*] : Devlügeç دولوكج. *(Şamil. XVI. 475)*

§ Ḫâd خاد [*Fa.*] : Mürdar yiyen kuş, yâni devlingeç دولنكج ve ana benzer ne varsa. *(Şamil. XVI. 420)*

§ Zağan زغن [*Fa.*] : Devlingeç دولنكج. *(Şamil. XVI. 448)*

§ Devlingeç دولنكج : Allahü Taâlâdan gayrisi helâk olur, dir. *(Mevahib. XVI. 441)*

§ Ḫâd خاد [*Fa.*] : Devlügeç دولوكج ki çaylak dahi derler. *(Caf. XVI. 46 - 1)*

§ Galîvaç غليواج [*Fa.*] : Devlügeç دولوكج çaylak dahi derler. *(Caf. XVI. 109 - 1)*

§ Mürdar-hûr مردارخور [*Fa.*] : Çaylak dedikleri yırtıcı kuş ki devlengeç دولنكج dahi derler. *(Caf. XVI. 160 - 1)*

§ Mürze مرزة [*Ar.*]: Devlengeç دولنكج ve tavşancıla şebih bir kuştur, karakuş ve küp-düşen derler. *(Bab. XVI. 2, 303)*

§ Gılîvaç غليواج [*Fa.*] : Çaylak kuşu ki devlengeç دولنكج gibi... *(Deş. XVI. 54 - 1)*

§ Galîvaç غليواج [*Fa.*] : Zağan, yâni devlengeç دولنكج ki çaylak dahi derler. *(Ni'meti. XVI. 462)*

§ Pend پند [*Fa.*] : Va'z ve nasihat, öğüt mânasına ve çaylak dedikleri kuş, devlengeç دولنكج mânasına. *(Ni'meti. XVI. 154)*

§ El-hıde'e الحداة [*Ar.*] Devlengeç دولنكج dedikleri kuş. *(Ah. XVI. 286)*

devlet eşiği : Hükümet, saray, saltanat idaresi.

§ Kârbansaraylar ziyan eder deyü devlet eşiğinden دولت اشكندن hükm-i humayun vârit olup halli halince kıst oluna deyü emrolunmuş. *(Sic. B. XV. 7, 213)*

devleti dönmek : Talihi kötüye dönmek.

Zekâtın vermedi devleti döndü دولتی دوندی
Haber bu olucak yer yine sundu *(Yunus. XIII - XIV. 29)*

devletini depmek : Saadetini kendi eliyle mahvetmek.

Heman lâhza döndü atın depti ol
Becit işe varır gibi çaptı ol
Değil atını, devletin deptidi دولتین دپیدی
Hem ümmidinin kapısın yaptıdı *(Süh. XIV. 156)*

§ Meyhane kapusuna depme uranlar devletin depe دولتن دپه. *(Zati. XVI. 696)*

Olur dermeyan İzzet'in sohbeti
Ayağiyle depti دپدی deyüp devleti دولتی
(Mihnet. XIX. 97)

devlingeç : → **devlengeç.**

devlügeç : → **devlengeç.**

devlüñgeç : → **devlengeç.**

devre : Yanlış.

Sarıldı boynuma ağlama deyi
Hotuzumu devre bağlama deyi *(Kara. XVII.)*

Zalim felek devre çalmış kalemi
Ah ü zarım tuttu bütün âlemi *(Saz. Kara. XVII. 285)*

devşirikli, (divşürüklü): Ortada dağınık bir şey bırakmayan; derli toplu olarak.

§ Ed-devalik الدواليك [*Ar.*]: Esvabına sarılıp kavuşturarak sür'atle devşirikli دیوشورکلی yürümek... *(Kam. XVIII - XIX. 3 - 87)*

devşirimli, (divşürümlü) : Derli toplu, düzgün.

§ El-küdürr الكدر [*Ar.*] : A'zası devşirimli دوشرملی olup dağınık olmayan kimesnedir. *(Kdeb. XVIII. 452 - 1)*

§ El-memkûre المكورة [*Ar.*]: Bünyesi pek dernekli ve devşirimli olan hatuna denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2 , 113)*

devşirmek : → **derşürmek.**

deyen : → **diyen.**

deyenek : → **değenek.**

deyi : → **deyü.**

deyiş : Söz.

Demiş bir mert işitip bu deyişi ديشى
Asılmağada mı değmez o kişi *(Güvahi. XVI. 37)*

deyişat : Şiir, söz, lâf (dedikodu, havadis).

Bu deyişatları nasıl yazarım
Aman telli turnam yâri gördün mü *(Saz. Rıza. XX. 739)*

deyre : → **değre.**

deyü, (diyü, deyi, diyi) : Diye.

Benzi sararır dün ü gün ağlayu
Atası sorar ana noldun deyü ديو *(Yuz. Şeyd. XIII. 23)*

§ Anları anmaduk söz çok olmasun deyü ديو.
(Tebareke. XIV. 45 - 1)

§ Çığırış avazına çıka deyü ديو ... *(Anter. XIV. 2, 233)*

§ Bolayki senin eyliğine mükâfat edevüz diyi ديى ...
(Anter. XIV. 9)

§ Ehl-i kemal kendini bildirmez baş alamam diyü ديو hepsi perdededirler. *(Hamza. XIV - XV. 12, 104)*

§ Nice kişi ben Tanrıyı severin diyü ديو da'va kılur, liykin da'vasında yalandır. *(Müneb. XIV - XV. 5 - 1)*

Nazüktürür incine diyü ديو gözde hayalin
Kirpiklerimi yummağa korkaram efendi *(İbrahim. XV. 127-2)*

§ Bu kitabı on yedi bap ettim, Mücerrepname deyü ديو ad verdim. *(M. Na. XV. 2 - 1)*

Bir nice def'a ver deyü ana can
Sana hükmü revâdır olsa revan *(Yuz. Hamdi. XV, 111 - 2)*

Mihrab diyü ديو yüz uruben ederem sücud
Gördükçe anın izlerini hâk-i râhta *(Sarıca. XV. 37)*

§ Bu yıl hacc kılmak sevabından mahrum kaldım diyü ديو kayurdu. *(Cennet. XV. 79)*

Kimisi hüznile dutruk olam diyü دیيو cehennemde
Geçer ömrü çekip gussa kimisi hoş ferağatte *(Delil. XV. 41)*

Kızım deyü دیو depesinde bir öptü
Tevazu' birle dönüben yer öptü *(Mih. XV. 50)*

§ ... Şimden gerü benim kızım ol, cihazım yok deyü دیو yerinme, bu otuz dane gevheri kılâde idin kim cihanın cihazı bir danesiyle olur. *(Ferec. XV. 248)*

§ Odun ya sunun tabiatı nicedir deyü دیو sormak gerek. *(Hazain. XV. 6 - 2)*

§ Derun-ı haymeye gir diyü ayağına düştüler. *(Saadet. XV - XVI. 122 - 2)*

§ ... Teslim edesiz deyü دیو emrolunmuş. *(Sic. B. XV - XVI. 7, 2)*

Var yimez pinti kara yere gömer akçasını
Bulmasınlar deyü دیو üstüne yığar taş ü ağaç *(D. B. XVI. 65)*

Ayağı üzre durd' olunca âhir
Hata edem deyü دیو ditrerdi dir dir *(Enis. XVI. 50)*

Kul diyü satıldıkça bu bazar-ı fenada
Bir hizmeti çok himmeti yok âdeme düştüm *(Âli. XVI. 126)*

§ Hidhad هدهاد [*Ar.*] : Uyusun diyi دیي oğlanı ırkalamak. *(Bab. XVI. 2, 488)*

Meğer atası vardı bir delü Türk
Müdam uslana diyü دیو döğmelü Türk *(Güvahi. XVI. 95)*

§ Bunca öğüt sana verdim rızk eksik olmaz deyü دیو ve sen dahi dirlik ahvalin sorarsın. *(Tez. Ba. XVI. 27)*

§ ... Lâkin bahasın kesmedik deyü دیو cevap verip... *(Sic. A. XVI. 1, 361)*

Sana hercâyi deyü دیو kimsene ta'neylemesün
Baş koşup her kişiye olma güneş gibi levent *(Revani. XVI. 17)*

Sevdiğim vaslına ereyim deyü
Ciğerim kan ile dola gelmiştir
Gözlerim lûtfunu göreyim deyü
Ağlayı ağlayı yola gelmiştir *(Kâtibi. XVII. 33)*

Kayalar başını mesken ederim
Mecnun olup gezem bel deyü deyü *(Saz. Gevheri. XVII. 146)*

§ ... A'lâsından elli akça, evsatından kırk akça ya otuz, ednasından yirmi akça alına ziyade alınmaya deyü دیو ferman olunmuştur. *(Os. Kanun. XVII. 84)*

Dilpesend ola deyü puhte suhanlar arayan
(Nabi. XVII - XVIII.)

Mecnuni yârini ararsın deyü
Bulur da sinene sararsın deyü *(Saz. Mecnuni. XVIII. 373)*

§ Miğfer مغفر [*Fa.*] : Tuvulga altındaki nesnedir ki baş tuvulgadan âzürde olmasun deyü دیو giyerler.
(Lû. Şeh. XVIII. 80 - 2)

§ Eş-şihâk الشحاك [*Ar.*] : Anasını emmesin deyü دیو oğlağın ağzına arkuru bent ettikleri ağaca denir ki esnek ve ağızlık denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 96)

Bülbül olmuş gülistanı beklerim
Geçti cahil ömrüm gülizar deyü *(Saz. Emrah. XIX. 604)*

İbret olsun deyü gülden, bülbülden
Muhabbet derdini çekerler ihfa *(Ged. XIX. 11)*

Yâre haber saldım gidiyom deyü
Giderse karayı bağlarım demiş *(Saz. Derdiçok. XX. 766)*

deyülmek, (diyülmek) : Denilmek.

Nihayetsizdir anın mu'cizatı
Deyülmez دیولز dil ile medh-i sıfatı *(Hikmet. XV. 7)*

dezgindirmek : → **değzindürmek.**

dıkılmak : Bir şeyin içine girmek, dolmak.

§ Gayet korkucak can taşradan kaçar bir kezden yüreğe dıkılur دقلر olur kim boğulur yürekte ölür. *(Hazain. XV. 39 - 1)*

dıkız : Tıknaz, yoğun.

§ Dürüşt درشت [*Fa.*] : İri ve dıkız دیقیز. *(Şamil. XVI. 607)*

dılak, (tılak) : Kadınlık âleti içinde dilcik ve bızır denilen et parçası.

§ Ḫoruse خروسه [*Fa.*] : Avratlar tılağı طلاغی. *(Ni'meti. XVI. 279)*

§ Çekliz چکلیز [*Fa.*] : Tılak طلاق mânasına. *(Ni'meti. XVI. 232)*

§ Ḫoruse خروسه [*Fa.*] : Dılak دلق. *(Şamil. XVI. 427)*

§ Çekliz چکلیز [*Fa.*] : Dılak دلق. *(Caf. XVI. 41 - 2)*

§ Çeklin چکلین [*Fa.*] : Tılak طلق. *(Caf. XVI. 43 - 1)*

§ Gendümek کندمك [*Fa.*] : Tılak طیلاق. *(Şamil. XVI. 174)*

Hicaz [*Fa.*] : Kâbe vü zengûle [*Fa.*] : çınrağı, uşşak [*Ar.*] : Seviciler; yaza : nevrûz [*Fa.*] di, ḫorûse [*Fa.*] : tılak *(Genc. XVII. 85)*

§ Çüçle چچله [*Fa.*]: Miyane-i ferc-i zenanda vâki' lahm-i zâittir ki beyinlerinde dılak دلاق ve dilcik derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 215)*

§ Ḫorusek خروسك [*Fa.*] : Horus musaggarıdır... ve ferc-i nisvanda olan lahm-i zâide denir ki dılak دلاق ve dilcik tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 243)*

dımranmak : Tırmanmak.

Dutuben asar bağayı yanına
Girüp ol miskin bağanın kanına
Dımranur دمرنور bağa yukarı cehdeder
Gör bağa miskine ol ebleh nider *(Ruşeni. XV. 78)*

dın, (tın) : Ses, seda.

Bakıp surete sürer idi günün
İşitmez idi kimse ünün, dının دینین *(Süh. XIV. 259)*

dınç : → **dinç.**

dınçlık : → **dinçlik.**

dıñ durmak : Sükût etmek, ses çıkarmamak.

Kardaşları ettiler haykırmadın
Bu şehr ehlin bir uğurda kırmadın
Yehuda eydür dıñ duruñ دکورك canım
Sığadı belimi bir oğlan benim *(Yuz. Şeyd. XIII. 80)*

dınkaz : Tıknaz, iri yarı.

§ Câeb جاءب [*Ar.*] : Kalınca, dınkazca دنقزجه eşek, ya yaban eşeği. *(Bab. XVI. 1, 78)*

§ Cinhab جنحاب [*Ar.*] : Kısa boyluca dınkazca دنقزجه herif. *(Bab. XVI. 1, 80)*

§ Gubbüb غبب [*Ar.*] : Sekirlice ve dınkazca دنقزجه herif. *(Bab. XVI. 1, 100)*

dınmak, (tınmak) : Ses çıkarmak, söz söylemek.

Girmenüz bir kapıdan gey sakının
Dıñmañuz دكوز Tanrı adını takının
(Yuz. Şeyd. XIII. 69)

§ Tınmañ تنمك bana söylemen .... *(Tebareke. XIV. 60 - 2)*

Çü kız gördü kim ol arada Süheyl
Ana dınuben دينوبن etmedi hiç meyl *(Süh. XIV. 99)*

Biri dınmak دنمق yerinde hamuş olmak
Biri dinmek yerinde söze gelmek *(Hurş. XIV. 14)*

§ Emir-i Arap diş kısıp tınma طنمه ne söylerse söylesin, dedı. *(Hamza. XIV - XV. 13, 97)*

Melik didi ki düşvar iş bu elhak
Hele tınmañ طنمك görelim kim nider Hak *(Mih. XV. 268)*

§ Eğer tışında ise tınma طنمه tek dur. *(Bektaş. XV. 41)*

§ Böyle niçün işledin deyü tâ ben sana dimeyince hiç dınma دنمه. *(İrşad. XV. 265)*

§ Gördüğün dıñma دكه gözden düşersin. *(Ata. XV. 34)*

El uzatmak diledi ana Âdem
Ferişteler dediler tınma epsem *(Muham. XV. 60)*

Hakka varayın der isen ey ahi
Dip deniz ol kimseye dınma دنمه dahi *(Ruşeni. XV. 119)*

Döndü kurbağa haline halim
Ne olur tınmasam ne hod halim
Su girer ağzıma tınar olsam طنر اولسم
Tınmasam hod helâk eder beni gam *(Ruşeni. XV. 304)*

Bu dil ile halimi olmaz demek
Tınma طنمه dahi koy beni çekme emek *(Ruşeni. XV. 102)*

§ Ali Radıyallahü anh anı işitip ana dedi ki : Sâkit ol dınma دنمه ki sen fâsıksın. *(Leys. Mu. XV. 143 - 2)*

§ Serhengler ettiler : Hiç tınmañ طنمك bunlar kanda gider görelim. *(Müslim. XV. 1, 53)*

§ Gerek siz anlara düa kılın yalvarın, gerek tınmañ, ikisi dahi beraberdir. *(Leys. Ar. XV. 468)*

§ Çünâne چنانه [*Fa.*] : Vay tınana طنانه. vay söyleyene dedikleri oyun. *(Şamil. XVI. 419)*

§ Asesler korhusundan şehirli nice tınsun طنسون iki kaza-yi âsmanî şehrin üzerine bir uğurdan mı insin. *(Letaif. XVI. 3)*

dınmamak, (tınmamak) : Ses çıkarmamak, söylememek.

§ Mâlik eydür: Başladım şahâdet telkin eyledim tâ üç keret; tınmadı طنمدی. *(Yüz. Ha. XIV. 70)*

§ Kaçan Dimne bu kamusuna cevap verdi, hazırlar ayruk dınmadı دنمدی ve kimesne söz getürmedi. *(Kel. XIV. 71)*

Nakaş ol aracukta kalmış idi
Heman dınmadı دینمدی sanki ölmüş idi *(Süh. XIV. 303)*

Çü şahın dınmaduğın دنمدوغن gördü bunlar
Gidip korku ümide durdu bunlar *(Hurş. XIV. 80)*

Büşr eydür eylese ayruk sana
Dınmayam دنمیم bağışlagıl bugur bana
(Man. Tayr. XIV. 193)

§ Eğer biz bu tâifeye tınmayup طنمیوب korsavuz bunlar tamuyu söyündürürler. *(Si. Da. XIV. 46)*

Gülendam dahi söylemedi tekrar
Hakikat, tınmamaklık olur ikrar *(Dah. XIV. 84)*

§ ... Zikreyledik elbette gerek idi, hayâ edip dınmamak دنمق olmaz, zira Hak Taâlâ hak nesneyi beyan kılmaktan imtina' kılmaz. *(Müneb. XIV - XV. 210 - 1)*

§ ... Biz yidik, sana hıssa alıkoduk; bunları yi, doymazsan anları dahi yiyesin, noldun? dedi. Ebubekir baş kaldırmadı, yidi, ayruk tınmadı. *(Ferec. XV. 145)*

§ Râbia namazlağusun hava üzre bıraktı muâllak, eyitti yâ Hasan gel namaz kılalım... Hasan'ın ol makamı yoğudu kim anda ağa, pes dınmadı دنمدی. *(Tez. Ba. XV. 98)*

§ ... Ol er ayruk tınmadı طمدی. *(Tez. Ün. XV. 140 - 2)*

Ger sözü hâlis gümüşten kılasın
Hâlis altun tınmamaktur bilesin *(Vahdet. XV. 159 - 1)*

Bu meşhette ki nur eyler tecelli
Öğüştür söz veli dınmamağ دنمامغ evli *(G. Ra. XV. 23)*

§ Çoban bildi ki velâyetle kendüye bu oyun oynandı, sözü muhtasar kılıp tınmadı طمدی koyunların sürdü. *(Bektaş. XV. 177)*

§ Baş aşağa kılıp edep birle otura, ana söylerlerse cevap vere, söylemezlerse tınmaya طنمیا. *(Leys. Mu. XV. 316 - 2)*

§ Bir kişi bir kişiden intikam almak ister ve yalnız olucak hiç dınmaz دنمز hassa ki düşmanı kendüden yeğin ola. *(Kab. XV. 323)*

§ Bir dahi epsem oldu, ayruk tınmadı طنمدی. *(T. E. XV. 55)*

§ Şimdiki zaman dınmayıp دنمایب söylemeyecek zamandır. *(Müz. XV. 43)*

Beylere çün bu süzü kıldı hitap
Tınmayup طنمیوب kimse ana vermez cevap
Yine Bâbus ol sözü tekrar ider
Kimse tınmaz طنمز anlara inkâr ider *(Enveri. XV. 63)*

§ Cahile dınmamaktan دنمقدن yeğrek nesne yoktur. *(Güls. XV. 71)*

§ Er-rükâketü الرکاکة [*Ar.*] : Şol kimesnedir ki ehli yanında yad kimesne görse dınmaya دنمیه. *(Terceman. XV. 365)*

§ Sen bunları görürsün dınmazsın دنمزسن. *(Mevahib. XVI. 212)*

§ ... Tınmaduğu طنمدوغی musıki yerine geçer. *(Maârif. XVI. 246)*

§ Ḫamuş خوش [*Fa.*] : Dınmaz دنمز. *(Şamil. XVI. 600)*

Ki tınmaz طنمز söylemez şöyle dururdu
Olan sırrı işitip hem görürdü *(Fazilet. XVI. 185)*

Her süfle ta'ne taşların attıkça tınmayup طنميوب
Âli kemâl-i fazl ile umman olup gider *(Âli. XVI. 86)*

§ ... Amma yine Çıra pazarı temamca yanıp şehirliden kimse tınmamış طينمامش. *(Letaif. XVI. 3)*

Asarlarsa saçından dınmaz aslâ
Keserlerse etin duymazdı kat'â *(Yuz. Şems. XVI. 365)*

§ Bir kişinin elin kesmişler hiç dınmamış دنمامش, bir eli kesük herifi görmüş ol ağladığı içün ol dahi ağlamağa başlamış. *(Sır. XVI. 31)*

§ Samt صمت [*Ar.*] : Tınmamak طنمق ve söylememek. *(Bab. XVI. 2, 231)*

§ İnsat نصات [*Ar.*]: Tınmamak طنمق ve sâkit kalmak ve sâkin olmak. *(Bab. XVI. 1, 130)*

§ Anca kişiler olur ki tınmamak طنمق olur anın hitabı. *(Maârif. XVI. 221)*

§ Bu söz Hasan'a yavlak katı geldi amma sabreyledi dınmadı دنمدى. *(Tez. Ba. XVI. 98)*

§ ... Ağzın yumdu uçmağa girdi, Rıdvan dınmadı دنمدى. *(Ta. Şahi. XVI. 56 - 2)*

Koyun ağılların kurt edinir yurt
Alur koynuna tınmaz طنمز koyunu kurt *(Şeh. Ş. XVI. 10)*

O kalkar gider sen kalırsın müdam
O tınmaz طنمز veli sen edersin kelâm *(Hâleti. XVII. 199)*

Derman ede mi derd-i dile yâr Atai
Söylersem eğer müşkil olur tınmasam طنمسم olmaz *(Atai. XVII. 35)*

dıñsuz, (tıñsuz) : Sessiz, sâkit, sâkin.

§ Çün bu söz âhirine değdi, hazırlar kamusu dınsuz durdular, hiç kimse bir söz söylemedı. *(Kel. XIV.)*

§ .. Senın dıñsuz دكسو durduğun ve anın hüccetıne karşı söylemediğin şunun nişanıdır kim sen ana inandın.
(Kel. XIV. 67)

§ .. Eğer dıllilik ve fesahat ileri dutarsa çok sözlüdür derler ve eğer dıñsuz دكسور durmağı ıhtiyar ederse ululanır derler.
(Kel. XIV. 87)

§ Dıñsuz دكسر durmak söylemekten yeğdür *(Enb. XIV. 579)*

Bir avrat ne hoş kesti dihkana yol
Ki sözü bulup söyle ya dıñsuz دكسز ol *(Ferh. XIV. 58)*

§ Hak Taâlâyı dıñsuz دكسوز zıkreylemek dükeli ibadetten yeğrektir. Bir kez dıñsuz دكسور zikreylemek yetmiş kez aşikâre zıkreylemekten yeğrektir. *(Güzide. XV. 141)*

§ Ali dıñsuz دكسوز oturdu. Pes Ömer Radıyallahü anh eyitti: Yâ Üveys niçin gelmedin tâ Mustafa'yı göre idin.
(Tez. Ba. XVI. 22)

dıñsuzcek, (tıñsuzcek) : Sessizce, yavaşçacık.

§ Dürger girıp geldi, avratını ma'şukıyle anda gördü, bir sâat anda eğlendi tâ kım döşeğe girdiler; biçare dürger taht altına gırdi tâ kim buların temam halvetin müşahede kıla. Bu hal içinde dürgeri uyku kaptı ve uyku içinde ayağını taht altından daşra kösüldü, nâgâh avratın gözü anın ayağına şeş oldu, bildi kım geri gelmiştir; pes dıñsuzcek دكسوزجك ma'şukuna dedi: Yüce yüce avaz ıle eyit gil, ve benden sorgıl kim "Beni yeğrek mi seversin yoksa erini?" çün ma'şuk böyle sordu avrat cevap verdi kim : .... Hergiz berhurdar olmasın ol avrat kim erini kendi aziz canından bin gez ağırlıklı saymaya...
(Kel. XIV. 113 - 2)

dıñsuzın : Sessizce, yavaş sesle, hafiyyen.

§ Mücahit ve Katâde eyittiler : İbrahim bu sözü dıñsuzın دكسز (harekelidir) eyitti, ol kavmden hiç kimse işitmedi.
(Enb. XIV. 146)

Oturmuş idi fariğ ü dıñsuzın دكسوزين
Diyeydin güneş görmemişti yüzün *(Süh. XIV. 137)*

dıñsüzlük, (tıñsüzlük) : Sükût.

§ ... Melikin katına vardı, berâhime donların giyip, pes selâm ve hizmet kıldı ve melikin sunup elin öptü pes duruvardı ve dıñsüzlük دكسوزلك mührün ol söyleyici dil ve ağız üzerine urdu, hiç dınmadı. *(Kel. XIV. 226)*

§ Hikmet : Erin aklını sekiz nesneyle bilmeğe yarar... Sekizinci, mahfillerde kendözünün bezeğin dıñsüzlük دكسوزلك eylemek ve sormadıkları haberi söylemekten yığlınmak. *(Kel. XIV. 5)*

dırağuman : Tercüman.

§ Tercüman ترجمان [*Ar.*] : Dırağuman دراغمان . *(Şamil. XVI. 408)*

§ Tercüman ترجمان [*Ar.*] : Dırağuman دراغمان , dilbend. *(Caf. XVI. 31 - 2)*

dırmanmak : Tırmanmak.

Gözetti bir ağaç kaba vü yüce
Çetük gibi dırmandı دیرماندی ol ağaca *(Süh. XIV. 262)*

§ Kendüler duvardan dırmanu درمانو dama çıkmak istediler. *(Sır. XVI. 2 - 48)*

dırnağ urmak : Pençe atmak.

İrüp dâmanıma dırnağ urdu درناغ اردی
Çeküp pîrahenimi çâk kıldı *(Yuz. Şems. XVI. 298)*

dırnak, (dıynak, duynak, tıynak, tuynak) : Tırnak.

§ ... Ve yüz ile dırnaklar درنقلر göğere ve alnı derisi çekilmiş ola. *(Yadigâr. XIV. 43 - 2)*

§ Baylar ve gücü yetenler nice kim benim elim altındadır, halli halince dırnak kadar altun kesin, andan ol altunu toprağa karıştırıp duvar içine dökün. *(Enb. XIV.)*

§ ... Ve göyünmüş eşek dıynağını دیناغی sirke ile sahk edüp dürteler. *(Yadigâr. XIV. 75 - 2)*

§ Yelisi ve dıynağı دیناغی uzun. *(Anter. XIV. 238)*

§ Safinât dediği ol tâzilerdir kim üç ayağı üzere durur ve bir ayağının duynağı دینغ ucun yere değürür. *(Enb. XIV. 627)*

Denizden çıkıp geldi bir bahri yunt
Yeli yumşacuğ idi tuynağı طويناغی kunt *(Süh. XIV. 246)*

§ Bu uvak daneler kim yerde dökülür, sen anı dirşüreydin, pes bu barmaklar ucuna dırnaklar درنقلر yaraddı.
(Müneb. XIV - XV. 141 - 1)

§ Süm سم [*Fa.*] : Tuynak طينق. *(Miftah. XV. 99)*

§ Şapur katırın tuynağın öptü bindi, cemâat rikâbında revane oldular. *(Ferec. XV. 298)*

§ Katırın duynağın دينغن yahsa külün döğse mersin yağiyle karıştırıp kel başa kıl bitmiyen yere dürtse kıl bite.
(Hay. XV. 31)

Yel ayaklı hem dahi kuş başlıdır
Cevz tuynaklu طوينقلو vü hem kız saçlıdır *(Cam. XV. 33)*

§ Ve duynakları دينقلرى kara ola ve uzun ola. *(Kab. XV. 222)*

Depersem tuynağum طوينغوم setler yıkardı
Dokunsa taşa na'lim od çıkardı *(Çeng. Dâi. XV. 252)*

§ ... Ve dağlar dahi yerinden kopup şol at tuynağından طويناغندن kopan toz gibi havaya götürülüp belürsüz ola.
(Leys. Ar. XV. 556)

§ Ol atlar hakkı ki seğirdimde tıynaklarından طينقلرندن od çıkar.
(Leys. Mu. XV. 476 - 1)

§ Süm سم [*Fa.*] : Tıynak طيق. *(Sıh. Ac. XV. 49)*

§ Dehre دهره [*Fa.*] : Orak ve tuynak طينق yonacak ki na'lbendlerin olur, sümtıraş dahi derler. *(Ni'meti. XVI. 308)*

§ Sünb سنب [*Fa.*] : Tıynak طينق süm mânasına.
(Caf. XVI. 90 - 1)

§ Günahları bedeninden sürülüp tâ dırnakları درنقلرى dibinden çıkıp gide. *(Rahat. XVI. 65)*

§ Kâleng كالنك [*Fa.*]: Nalbantların tıynak طيناق yonacak âletleri.
(Deş. XVI. 207 - 2)

§ Cüm'a niyyetine guslede andan sonra dırnağınıñ درنغنك uçların kese. *(Zad. XVI. 101)*

§ Bıçkı ile depesinden dırnağına درنعيه değin ikı biçtiler. *(Ta. Şahi. XVI. 117 - 1)*

§ Bir himar aldım idi, dırnağınıñ درناغنك karıncası var. *(Sic. A. XVI. 7, 1741)*

§ Kâleng كالنك [*Fa.*] : Dıynak ديناق kesecek. *(Şamil. XVI. 485)*

§ Dehre دهره [*Fa.*] : Nalbant âleti ki duynak دويناق keser. *(Şamil. XVI. 436)*

§ Sümtıraş سم تراش [*Fa.*] : Tıynak طينق yonacak. *(Şamil. XVI. 462)*

Ki her bir tıynağı طينغى bir şâh-ı çamuş
Hem elvan reng idi ol murg-ı hamuş *(Fazilet. XVI. 190)*

§ Eğer keçi tuynağını طويناغى göyündürüp sirkeyle karıştırıp dâ-üs-sa'lebe ursalar kıl bitüre. *(M. Bay. XVI. 154)*

§ Sûrah-ı sünb سوراخ سنب [*Fa.*] : Ol nişter ki anınla at tuynağın طويناغن delerler, sarı su çıksın deyü. *(Deş. XVI. 31 - 2)*

§ Bağarsuğundan çıkan tersleri dahi gövdesindeki kılları ve ayağındağı tuynakları طوينقلرى... *(Rahat. XVI. 63)*

§ Sünbük سنبك [*Ar.*] : At dıynağının ديمنك önü. *(Müntehab. XVII. 51 - 1)*

§ Hâfir حافر [*Ar.*] : Bütün tıynaklu طيفلو tavar. *(Müntehab. XVII. 27 - 2)*

§ Sünb سنب [*Fa.*] : Tavarın tıynağı طياعى. *(Nuh. Tuh. XVII. 22)*

dışlamak, (tışlamak) : Kuşanılmış şeyi çıkarmak.

§ Hakir, Paşaya yakın vardığımda tirkeş ve kılıcı dışlayup طيشلايوب seke seke huzuruna varıp zemin bus eyledim. *(Ev. XVII. 444)*

dışlık : Rahat, huzur, iyi geçim, dirlik.

Gelin yindek içip sarhoş olalım
Anınla hoş geçip dışlık دشلق bulalım *(D. B. XVI. 146)*

Ne mutlu ana kim dışlıkدشلق bucağın
Bulup dağı ede anda durağın
. . . . . .
İçerden çıkmaz idim taşra Nazmi
Bulaydım ah bir dışlık دشلق bucağın *(D. B. XVI. 161)*

dıynak : → **dırnak.**

dızman : İri, *iriyarı, cesım.*

§ Bük ü lük بك ولك [*Fa.*] : Müzavece ve itbâ' kabilindendir, han ü man ve tar ü mar gibi; iri ve dızman دیزمان ve galiz ve endamsız ve yakışıksız ve nâhemvar nesneye denir, mecazen iz'an ve irfandan bîhaber nâdan ve nâpuhte kimseye ıtlak olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 123)*

§ İşgerf اشکرف [*Fa.*] : İri ve kalın ve dahım mânasınadır, dızman دیرمان tâbir olunur ve şan ve şevket ve übbehet mânasına gelir. *(Bürh. XVIII - XIX. 67)*

§ El-fürzül الفرزل [*Ar.*] : İri ve dızman دیرمان âdeme denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 311)*

§ El-cülâl جلال [*Ar.*] : İri ve dızman دیرمان şeye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 166)*

§ El-hetla' الخطلع [*Ar.*] : . . . Ve uzun olup cesametli, dızman دیزمان adama denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2,697)*

dızmanlık : Cesamet, irilik.

§ El-istifyâl الاستفیال [*Ar.*] : Deve kısmı dızmanlıkta دیزمانلقده fil - hey'et olmak mânasınadır ki fillenmek ta'bir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 318)*

di, (diñ, diñ imdi) : Haydi, haydin, haydin bakalım.

§ Yâ Muhammed ayıt ol kâfirlere, diñ دك siz muntazır olun azâba, biz dahi sizinle bile muntazır olalım ki kankımızın hâli saâdete irişür. *(Leys. Ar. XV. 403)*

§ Yâ Âl-i Dâvut diñ imdi دیك امدی bir amel işlen ki ol bizim ni'metlerimizin şükrü anunla edâ oluna. *(Leys. Ar. XV. 273)*

§ Dediler ki di دی götür. Bu kez çiğini üzerine kodu. *(Leys. Ar. XV. 266)*

§ Din imdi دیك امدی günahlar yerine hasenatlar yazın. *(Cinan. XV. 33)*

dibelek : → **dibelik.**

dibelik, (dibelek) : Büsbütün, tamamiyle, ebedî.

Benim dek kemterin kuldan ne gelsin
Şehinşah dibelik دیبلك şahlıkta kalsın *(Hurş. XIV. 75)*

§ Pelid-i bîdin dibelik ديبه‌ليك elemden zahmi yeniden azıp feryada başladı. *(Hamza. XIV - XV. 10, 107)*

§ Bir miktar yakut-ı rummani döğse içse korkaklığı dibelik ديبلك gide. *(İs. Ha. XIV - XV. 794)*

Bu hal üzre kalır eşya dibelik ديبلك
Ne alçaklık kalır ne hod yücelik *(G. Ra. XV. 155)*

Bizi uçmak ehline koş dibelik ديبلك *(K. Ü. XV. 10)*

§ Ahmed'in gazabı dibelik ديبلك müşteddoldu. *(Müslim. XV. 17, 73)*

§ Çabaladıkça dibelik ديبلك batup nâçar olup kaldı. *(Müslim. XV. 7, 100)*

§ Ey nefs bunda birkaç gün zahmet gör, anda dibelik ديبلك rahat bulgıl. *(Tuh. Le. XV. 219)*

§ Uçmakı ana dibelik yurt bağışladım. *(Tuh. Le. XV. 265)*

§ ... Kız eyitmiş: İki iş, birin ihtiyar etmek gerek. Biri oldur kim beni bu dem göresin dahi görmeyesin; yahut bu dem destur veresin, va'delü dostum var, beni görüp va'de yerine gele, bâki ömrümü karavaşlığında geçirem. Yiğit bu sözü işitti melûl oldu, zira sevip almış idi, dibelik terkedemedi, destur verdi. *(Ferec. XV. 301)*

§ Günaha mülâzemet etmek kişiye ebedî hakaret getirir, yâni sebep olur iymanın zevaline, dahi dibelik ديبلك helâk olur. *(Cinan. XV. 31)*

§ İmdi böyle olduktan gönlünü bir nesneye dibelik ديبلك bağlama. *(Kab. XV. 180)*

§ Cezire-i Kıbrıs'ı üç yılda Venedik elinden fethettikte yine Venedik kâfiri dibelik ديبلك havfe düşüp... *(Ev. XVI. 380)*

§ Anların rû-gerdan olmaları ihtimaliyle dibelek ديبلك havfe düşüp tedbirden kaldı. *(Solak. XVII. 79 - 1)*

§ Gâh o cânibe ve gâh bu cânibe mukayyet olmağla dibelik şaşkınlıktan Edirne kapusunun muhafazasını firenk tâifesine sipariş kıldı. *(Solak. XVII. 106 - 2)*

diben : Diyerek, diyip.

§ Dahi Tanrı Taâlâ bizim ile anın cezasın ne işleye diben دیا (harekelidir) Yakup katına geldiler ve Yusuf anın yanında oturmuş idi. *(Enb. XIV. 289)*

didik : Eğer altı (?).

§ Önünde on iki yedek çekilir, cümlesi sırma didikli دیدکلی, altun licamlı. *(Müslim. XV. 10, 36)*

§ Önünce on iki Arabî küheylân rahşler yedilür, cümlesi altun didiklü دیدکلو . *(Müslim. XV. 10, 42)*

didim didim : Didik didik.

Bu kez ashap hücum etti dediler gerü tur yoksa
İki pâre ider kılıç didim didim ددم دیدم ider mıkraz
(Muham. XV. 240)

§ Ol kâfiri didim didim ددم ددم eyleyüp her cânipten sokup. . .
(Rahat. XVI. 334)

Tadarsa bir kişi vaslım şarabın
Didim didim دیدم دیدم yinüz bağrım kebabın *(Veyse. XVI. 94 - 2)*

§ Köpekler duyup dertment kurdun etini didim didim ددم ددم diderler. *(Letaif. XVI. 82)*

didürmek : Dedirtmek, söyletmek.

§ Bular ol kavmi görürler ki anlar bulara bu sözü vasıyyet kılalar didüreler ددورلر. *(Leys. Mu. XV. 333 - 1)*

diftik : Tiftik.

§ Kazgan *30*, tavı *5*, diftik دفتك *700*, çarşap ve gönlek *20*.
(Sic. B. XV, 10, 46)

§ Diftik kıyye : *13*.
(Sic. B. XV - XVI. 6, 130)

§ Müraka مراقة [*Ar.*] : Yolunup dökülen koyun yünü ve yolunup alınan diftik دفتك. *(Bab. XVI. 2, 304)*

diğcür : → **diğçür.**

diğçür, (diğcür) : Küçük tulum, tulumcuk.

§ Ḫikçe خیکچه [*Fa.*] : Diğçür دکچور. *(Caf. XVI. 52 - 2)*

§ Hikçe خیکچه [*Fa.*] : Tulumcuk, diğcür دکجور derler ve Türkide civcür derler. *(Ni'meti. XVI. 276)*

digeç : Deyince.

§ Böyle digeç دیکچ kız Beyrek'i âşıklamış idi. *(Dede. XIV. 51)*

diğek : → **değek.**

diğren : Harmanda, biçilmiş hububat saplarını toplamağa mahsus âlet, dirgen, diren.

§ Diğrenden دکرندن korkan porsuk harman yanında neyler. *(Ata. XV. 28)*

§ Zenber زنبر [*Fa.*] : Diğren دکرن. *(Miftah. XV. 92)*

§ Zenber زن بر [*Fa.*] : Tezkire ki anınla balçık ya gayrı nesne götürürler ve diğren دکرن. *(Ni'meti. XVI. 358)*

§ Zenber زنبر [*Fa.*] : Diğren دکرن. *(Şamil. XVI. 121)*

dike (I), (tike) : Kuşbaşı büyüklüğündeki et parçası.

Yediler dutup etin dike dike دیکه دیکه
Dinerler halk andan dike dike *(Şeh. Ş. XVI. 813)*

§ Et-tevzir التوذیر [*Ar.*] : Et parçasını tıke tike تکه تکه kesip parelemek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 141)*

dike (II) : Dikkatle, kulak kabartarak, dik dık.

Yediler dutup etin dike dike
Dinerler halk andan dike dike دیکه دیکه *(Şeh. Ş. XVI. 813)*

dike bakmak, (dike dike bakmak) : Dik dık bakmak, dikkatle bakmak.

§ İtvar اتوار [*Ar.*] : Kimse ardınca göz urup dike bakmak دکه بقمق. *(Bab. XVI. 1, 3)*

§ Berşeme برشمه [*Ar.*] : Dike dike bakmak دکه دکه بقمق ve nokta nokta alacalanmak. *(Bab. XVI. 2, 135)*

Var idi tâbi'i encümden efzun
Otağına dike bakardı دکه باقردی gerdun *(Lârendi. XVI. 52)*

Besdir hezar zahmine bir sûzen-i müje
Baksa نقسه kaçan dike dıke دیکه دیکه yarâne gözlerın
(Atai. XVII. 44)

§ Et-tumûh الطموح [*Ar.*] : Bır nesneye dike dike bakmak دیکه دیکه باقمق. *(Kdeb. XVIII. 338 - 1)*

§ Er-ream لرعام : Hiddetle dike dike bakmağa دیکه دیکه باقمه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3,466)*

dike dike bakmak : → **dike bakmak.**

diken : 1. Kılçık.

§ Pes gördü hânçe üstünde bir biryan olmuş balık kim arkasından pulu ve içinden dikeni دکن arınmış. *(Enb. XIV.)*

2. Arı ve buna benzer sokucu hayvanların iğnesi.

§ Ben şol karıncayım ki ayak altında kaluram, arı değilem ki dikenimden دکنمدن inleyeler. *(Güls. XV. 32)*

diken serçesi : Çalı kuşu, çalı bülbülü, bokluca bülbül, çinkit kuşu.

§ Safragun صفراعون [*Fa.*] : Yunanide serçe cüssesinde bir kuştur, bu diyarda elhanına nazaran bokluca bülbül derler ve bazı yerde diken serçesi دیکن سرچه‌سی ve çinkit kuşu derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 410)*

dik gelmek : Muhalefet etmek, itiraz etmek, kafa tutmak.

§ Bazı kızılbaşlar dik gelmekدیك كلمك istediler ve yâve söylediler, tutturup karınların yardırıp baş aşağa kal'a bedenine astırdı. *(Naima. XVII - XVIII. 2, 279)*

dikik : Dik.

§ ... Ve omuzu üstü alaca ve dikik دكك buynuzlu ve bir kulağı dilik tahminen yedi yaşında olan kara öküz... *(Sic. A. XVI. 6, 768)*

dikilmek : Tayin edilmek, nasbolunmak.

§ Müvellâ مولى [*Ar.*] : Bir emr üzerine dikilmiş دكلمش kimse. *(Bab. XVI. 1, 624)*

dikim : Lokma.

Uyumuştu adlinden ilin içi
Muti' idi hükmüne ulu giçi
Anın korkusundan kamu kurd u kuş
Ki derler Arapça tuyûr ü vuhuş
Eğer tağda ola ve ger ovada
Ger ağaçta yata ve ger yuvada
Barışmışlar idi şunun gibi kim
Sunar idi arslan geyiğe dikim دكيم *(Süh. XIV. 235)*

dikine gitmek : Aksine hareket etmek.

Dik başlı kahpe yansılayıp gitme dikime كيتمه ديكيمه
Pay verip öyle taş başına ninemin deme *(Vasıf. XIX. 50)*

dikme (I) : Fidan; dikilip yetiştirilen şey; yetiştirilmiş olan.

§ Anlar saltanatın dikmesin دكسن diktiler; bu, yemişini yedi. *(Ta. Sel. XV. 2 - 28)*

Senin dikmeñdürür دكمكدورر senin çırağın
Senin bağındurur senin budağın *(Şeh. Ş. XVI. 133)*

dikme (II) : Destek, dayak.

§ Pâdir پادير [*Fa.*] : Ol direğe denir ki çatlamış sakfe ve bel vermiş duvara dayarlar, anınla bir miktar istihkâm bulup bir müddet dahi kaaim olur. Türkler öneği ağacı ve dikme ديكه dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 141)*

dikmek : Nasbetmek.

§ Bir inamlu kişini veliaht edüben yerinde dikesin دكسين . *(Fütuh. XIV. 13)*

§ Anlarun üzerine hayırlılardan vâli ve hâkim diker دكر ki... *(Enfes. XV. 70)*

§ Oğlu henüz tıfıldı, ümeray-ı devlet zarureten ana biat ettiler ve atası yerine diktiler دكديلر. *(Ta. Sel. XV. 2 - 143)*

§ Üstacıoğlu diyen habisi ol cunûd-ı bîse reis diküp دكوب... *(Selim. XVI. 83)*

dikticeğim : Diktiğim.

Elim ile dikticeğim söğüdü *(Kara. XVII. 69)*

dikük : Dikili ağaç, dikme.

§ Samut صموت [*Ar.*] : Boş, dikiği دکوکی olmayan havlı.

dil (I) : Anahtar. *(Bab. XVI. 2, 231)*

§ Ol kapuları Meryem üstüne kilitlerdi, kilit dilin دلن kendüde götürürdü. *(İhlâs. XIV. 227)*

Urludur zindanda bir muhkem kilit
Bu külünk anın dilidir دلیدر gey işit *(Ga. XIV. 96)*

§ Pes bu kişi inci satana eyitti : Atam uyur ve sandık miftahı başı altındadır bana ol uyanınca mühlet vergil kim sandık dilini دلن alam ve sana incü bahasın verem...
(Enb. XIV. 281)

Ah kim gam kilidinin dili دلی yok
Âşıkın bundan özge müşkülü yok *(Ah. Pş. XV. 87)*

Höcreler var gelberi göstereyin
Kilidin dilin دیلن eline vereyin *(Cam. XV. 69)*

§ Ve anın dört yüz bin hazinesi var idi, her kişi ol kırktan on bin dilin دلن götürürdü. *(Leys. Ar. XV. 190)*

Kamu karıların dili hakiyçün
Behişt kilidinin dili دیلی hakiyçün *(Anasır. XV. 403)*

§ Hazinelerin kilidi dilin دلن önüne döktüler. *(Güls. XV. 9)*

dil (II) : Sözleşme.

§ Mezbure Âyişe ile benim dilüm دیلوم vardı, bana gel dedi, ben de geceyle vardım.
(Sic. K. XV - XVI. 4, 108)

dil (III) : Körfez, koy...

§ Sahray-ı arzda bir haliç çıkıp cibal-i Kamere ve cibal-i Deûtaya müntehi olur ve ol haliçten bir dil دل uzanır ki Bahr-i Deûtadır. *(Men. Av. XVI. 54)*

§ Cihet-i şimalde yüz mile karip berre dâhil olmuş bir havzın yâni bir dilin دلك sâhilindedır. *(Men. Av. XVI. 151)*

§ ... Sonra arz-ı ufk; üstüne uğrar ve burada bir dil دل çıkıp uzanır ki Bahr-i Kulzüm ve Bahr-i Musa ve Bahr-i Mendem (Mendep) ve Bahr-i Aden tesmiye ederler. *(Men. Av. XVI. 55)*

§ Ve Tûr ile Berr-i Mısır beyni bahrdir ve bu bahr ol dildir ki Kulzüm bu dil دل tarafındadır. *(Men. Av. XVI. 60)*

§ Ve buhayre-i Sapanca ile İznikmit diliniñ دلنك arasın kesip bu buhayreyi Bahr-i Kebir-i Ruma ilka etmek irade olundu. *(Men. Av. XVI. 93)*

dil (IV) : Düşman ahvalini söyletmek için alınan esir.

§ Mümkin olmadı kim bu kaleden bir dil دل alak. *(Ev. XVII. 8)*

§ Çarhacı giden adamlarımızdan altı nefer yiğitlerimiz at boynuna düşüp seğirterek gelip "muştuluk, kâfirden kırk adet esir dil دل aldık" deyüp dilleri دللرى meydana getirdiklerinde diller دلار eder : Eğer bizi söyletip azat ederseniz... *(Ev. XVII. 12)*

§ On on beş mıktarı baş ve dil دل getirse zeamete müstahık olup... *(Koçu. XVII. 20)*

§ Hacı İl Bey... dil ديل almak içün küffar tarafına ılgar eyledi. *(Solak. XVII. 17 - 2)*

dil açıklığı : Fesahat, talâkat.

§ Zülâka ذلاقة دل [*Ar.*] : Dil açıklığı آچقلغى دل ve yüğrüklüğü ve fesahati ve cereyanı. *(Bab. XVI. 1, 192)*

dil ağız vermemek : Çok hasta olduğundan konuşamamak.

Hâlet-i nez'a geldi ol bîmar
Dil ağız vermeyip آغز ويرميب دل yatur naçar *(S. G. XVI. 78)*

Bîmar nigâhın elemiyle dil-i âşık
Vermez dil ağız ويرمز دل اغز hasta yatur, üstüne sağlık *(Vasıf. XIX. 326)*

dil bağı : Söyleme kudretini engelleyen.

Kara zülfün dostum gönlüm kuşunun ağıdır
Ya gülâb ü misk ile yazılmış ol dil bağıdır دل باغيدر
(Aşki. XVI. 152)

Verir dil bağı دل باغی bir avuç zer ü sim
Ki sormaya gelen kimdir giden kim *(Şeh. Ş. XVI. 115)*

dilban, (dilbend) : Tercüman.

§ Tercüman ترجمان [*Ar.*] : Dırağuman, dilbend دلبند.
(Caf. XVI. 31 - 2)

Çünki yuttu hasıl etti on iki ilmi tamam
Yetmiş iki dili bildi söyleşir dilban ile دلبانيله
(Battal. XVIII. 30)

dilbend : → **dilban.**

dilce : Dilde, dil ile.

O dilce دلجه ine idi halka Furkan
O dilce okunaydı ilm ü Kur'an *(Muham. XV. 165)*

dilcenmek : Gücenmek.

§ ... Ya katı gazaba gelmekten ya katı dilcenmekten دلجنمكدن olur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 66)*

dilcik (I) : Bademcik.

§ Kede كده [*Fa.*] : Dilcik دلجك dedikleri illet ki boğazda hasıl olur, meme gibi şişer, sarkar. Gâh olur âdemi helâk eyler. Arapça melâze derler... *(Deş. XVI. 345 - 2)*

dilcik (II) : Terazi ibresi.

§ Eş-şahin الشاهين [*Ar.*]: Terazi koluna denir... terazi dilciğine دلجكنه de denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 657)*

dil çiynemek : Sözü ağızda gevelemek, tevil için uğraşmak.

Dedi şeh ana kim çiyneme diliñ چينامه ديلك
Dilin bed fi'line oldu delilin *(Şeh. Ş. XVI. 979)*

dil çöngeliği : Rekâket.

§ Âlimler eyitmişlerdir kim : Dilsizlik ayıp yalançılıktan yeğrek; ve dil çöngeliği چونکه‌لیکی herze sözleri revan söylemekten yeğrek. *(Kel. XIV. 88)*

dile gelmek : Evvelce söylemezken, söylemeye başlamak.

Ol balık söyler Çalap sun'u ile
Anda kim turur idi gelür dile کالوردیلا *(Yuz. Şeyd. XIII. 22)*

Söyledi oğlan Çalap sun'u ile
Beşikte emer iken geldi dile *(Yuz. Şeyd. XIII. 38)*

Serâser önünde öpüben zemin
Dile geldiler دله کلدیلر çok kılıp aferin *(Ta. Sel. XV. 2 - 178)*

§ Hak Taâlâ kudretiyle dağ dile geldi دله کلدی eyitti...
(Cennet. XV. 158)

Erişicek makam-ı Cebreil'e
Durup Cebrail ol dem geldi dile دیله کلدی *(Şeh. Ş. XVI. 5)*

Sürüp yüzün ayağına peyamım
Dile gelüp دله کلوب diye dildare benden *(Gülşeni. XVI. 92)*

dile getirmek : Ağıza almak, söylemek, anmak.

Kendözünü sen getürürsün dile دلا کوررسن
Yohsa senin gibileri kim bile *(Man. Tayr. XIV. 110)*

§ Melik eyitti: Ey hatun, oğlancığım oda attın nesne dimedim, kızcağızım ite verdin nesne dimedim, yarağım dağıttın canıma kastettin ne revadır dedi. Peri kızı eyitti : Bu sözü dile getirmeseñ دله کترمسك yeğ idi, amma çün söyledin, cevabını al.
(Ferec. XV. 220)

§ Bedi' dahi sırrını ortaya kodu, aşkını dile getirdi eyitti : Muvasalete tedbir ne ola. *(Ferec. XV. 361)*

dileğen : Dileyici, çok isteyen.

§ De'â' دعاء *[Ar.]* : Tezarru' edici ve hâcet dileğen دلکن kimse.
(Bab. XVI. 1, 30)

§ Azzâr عذار [*Ar.*]: Özür dileğen دلکی recül. *(Bab. XVI. 1, 67)*

dileğin eylemek : Arzusunu yerine getirmek.

Aldı Behzad anın heman bileğin
Düştü pâyine eyledi dileğin یلدی دیلکن *(Mîri. XVI. 87)*

dilek : Şefâat.

§ Anın dileğinsiz دلکنسز bir çöp deprenmez.
(Leys. Mu. XV. 397 - 1)

§ Şefâat شعاعت [*Ar.*] : Dilek دیلك. *(Şamil. XVI. 623)*

Ehl-i mahabbete ölüm üzre ölüm budur
Yâr öldürürken eyleye a'da gelip dilek دلك *(Hâleti. XVII. 304)*

Ḫâhiş حواهش [*Fa.*] : ü derḫast درحوسب [*Fa.*], şefâat شفاعت [*Ar.*] : dilek دیلك
(Men. Cev. XVII. 26)

dilek bitirmek : İhtiyacı, maksadı yerine getirmek, arzuyu is'af etmek.

§ Kâm-güzar کام کذار [*Fa.*] : Dilek bitürücü دلك بتورجی .
(Sıh. Ac. XV. 26)

§ Biyvaz بیوار [*Fa.*] : Dilek bitirmek دلك بسورمك, icabet mânasına. *(Cinas. XVI. 75 - 2)*

§ Kâm-güzar کام کدار [*Fa.*] : Dilek bıtırıcı دیلك بتر بحی .
(Şamil. XVI. 129)

§ Kâm-güzâr کام کذار [*Fa.*] : Dılek bıtürücü دلك بتوروجی.
(Cam. Fa. XVII. 30 - 1)

dilek bulmak : İstediğine nail olmak.

Gönül' aldı anı düzdü belekler
İletti hazrete buldu dilekler یلدی دلکلر *(Tennuri. XV. 303)*

dilekce : İsteğe uygun, arzuya muvafık, istenildiği şekilde.

Ki Tanrı çü savdı bizim gussamız
Kitab eylemeğe yarar kıssamız
Eriştirdi dilekce دیلاکجه bir araya
Ki hiç kimse bulmaya ger araya *(Süh. XIV. 127)*

Ger beraber gele panbuk ağmaya
Şöyle bil yağmur dilekee دلكجا yağmaya
(Melhame. XIV - XV. 109 - 2)

dilekci, (dilekçi) : Şefâatçi.

§ Bir kimseyi ki her gün sürersen evinden çıkmaz, durmaz yeler yalvarır, her taraftan dilekciler دلكجيلر getirir. Anın meveddeti sana değildir, devletinedir. *(Maârif. XV. 156)*

§ Ḫâhiş حواهش [*Fa.*] : Hâstenden ism-i mastardır ve şefâatçi, yâni dilekci دلكجى. *(Ni'meti. XVI. 287)*

Dilekçiye ديلكچيه şeh isterdi bahane
Dilemez idi uğrada ziyana *(Şeh. Ş. XVI. 328)*

Ola dilekci ديلكجى Muhammed sana yarın umarım
Çünkü olmuşdürür ey Nazmi Muhammed sana ad
(D. B. XVI. 73)

dilekçi : → **dilekci.**

dilek etmek, (dilek eylemek) : Dilemek, reca, niyaz etmek, şefâat etmek.

§ Aman kızım hata eyledim, beni Behzad'dan dilek eyle ديلك ايله dedi. *(Müslim. XV. 3, 47)*

§ Seni atam katına ilteyim, atamdan dilek eyleyeyim ديلك ايليه يم seni öldürmesin, dedı. *(Müslim. XV. 5, 9)*

§ Ol dahi dilek edüp ديلك ايدوب Sultanı razı etti.
(Ta. Sel. XV. 1 - 65)

§ Feriştehlere buyurdum, kaçan siz günah işleseniz, sizi benden yarlığa deyü dilek ederler ديلك ايدرلر.
(Cennet. XV. 68)

§ Akraba ve taallükatlarına yalvardı, eyitti : Bana medet eylen, tiz varın ol erden benim günahım dilek ediñ ديلك ايدك.
(Bektaş. XV. 157)

§ Ol er bunda gele, ben dahi ol ere yalvarayım seni dilek edeyim ديلك ايده يم. *(Bektaş. XV. 174)*

§ Eş-şefâatü الشفاعة [*Ar.*] : Bir kimesne içün bir kimesneye dilek etmek ديلك ايتمك . *(Terceman. XV. 435)*

§ İltimas التماس [*Ar.*]: Dilek etmek ديلك ايتمك . *(Şamil. XVI. 670)*

§ Varın benim suçum dilek edin ديلك ايدك dedi. *(Âş. XVI. 130)*

Şefâattır شفاعتدر [*Ar.*] : dilek etmek دلك ايتمك , kanâat [*Ar.*] : razı olmaktır
(Cev. Ke. XVII. 73)

dilek eylemek : → dilek etmek.

dileklü : Arzusu, isteği olan.

§ Arzumend آرزومند [*Fa.*] : Arzulu, yâni dileklü دلكلو muhtaç ve müştak mânasına. *(Deş. XVI. 62 - 2)*

§ Kâmzen كامزن [*Fa.*] : dileklü ديلكلو kişi. *(Deş. XVI. 273 - 1)*

dileksüzrek : İstemeyerek, istemeye istemeye.

§ ... Pes ok bıraktılar. Beni İsrail'den bir sâlih kişiye çıktı kim ol dürger idi ana Yakup oğlu Yusuf derler idi ve ol Meryem'in atası karındaşı oğlu idi. Pes Meryem'i beslemeğe dileksüzrek دلكسزرك boyun duttu. *(Enb. XIV. 783)*

dilemek : Dilenmek.

§ Bir garip kim ne makamına dönmek ümidi berkişmiş ne anda yerlenmek sebebi kurulmuş ola, bu kamusu kerim kişiye genizrektir şundan kim süâle ve dilemeğe دلكا mühtaç ola ve her kim dilemeğe دلك mühtaç ola hakikat içinde anın dirliği ölümdür. *(Kel. XIV. 88 - 1)*

dileşmek : Birbirinden dilemek.

§ Eğer küsülü olsanız üç günden ilerü özür dileşesiz دلشاسز .
(Güzide. XV. 163)

dilgem : Dilim, dil şeklinde, uzunlamasına.

§ El-huzze الحزة [*Ar.*] : ... ve dahi uzununa ve dilgemine دلكمنه kesilmiş et paresine de huzze derler. *(Terceman. XV. 268)*

dilgü : → **dilkü.**

dili bağlanmak : Dili tutulmak.

İtürdüm gönlümü dilber köyünde
Dilim bağlanuben دلوم بغلانوبان ü soramazam
(Gülşeni. XVI. 48)

dili bağlu olmak : Söz söyleyemez halde bulunmak.

Bağludur بغلودر gamdan dilim دلم ben ne deyem methinde kim
Nâtıka methuş, dil sergeşte, can hayranıdır
(Ah. Pş. XV. 21)

dilin beklemek, (dilini beklemek) : Sükût etmek, dilini tutmak.

Her kişi kim kendi dilin bekleye دیلن بکلیا
Başını kılıçtan ol gey saklaya *(Kel. XIV. 68 - 2)*

§ Yâ Ebazer, seni bir amele kulağuzlayam kim ibadetlerin genezreği olsun... Ol, epsem olmaktır, yâni az söylemektir ve dahi gökcek hulktur ve dahi diliñi bekle دلکی بکله kim şeytanı sen anın ile yenesin. *(Cennet. XV. 312)*

§ Saâdet ol kişinin kim dilini bekleye دلنی بکلیا ve niyyetini hayra duta. *(Cennet. XV. 307)*

§ Peygambere sordular kim: Yâ Resulallah, Âdem oğlanı ne ile kurtulur? Eyetti: Dilin beklemek ile دلین بکلما کله.
(Cennet. XV. 313)

dilini beklemek : → **dilin beklemek.**

dilini bilemek : Konuşmaya hazırlanmak.

Birisi eydür ki dilüñi bile دیلوکی بله
Secde eyle Hakka vü özrün dile *(Man. Tayr. XIV. 29)*

diliñi depretmek : Söylemek, söylemeğe başlamak.

Diliñ depret دلك دپرت bu dem fursat senindir
Geçenler geçtiler nevbet senindir *(Hadidi. XVI. 43)*

dilini kesmek : Susmak.

Kes dilüñ کس دلوك kurbağa kimi kaal ile zikretmedin
Dönüben balığa etgil samt ile Hakka nida *(Gülşeni. XVI. 5)*

dili yitmek : Dili tutulmak.

Eyle ter söyleyelim bu sünbülü
Kim okuyan kişinin yitsün dili يتسن دلى *(Man. Tayr. XIV. 184)*

dili yüğrük : Talâkatli, düzgün konuşan.

Diliñ yüğrük دلك يوكروك sözün de cüst ü çalâk
İşin şâdî özündür nişe ğamnâk
(Çeng. Dâi. XV. 208)

§ Zuban-âver زبان آور [*Fa.*] : Dili yüğrük دلى يوكرك ve fasih.
(Ni'meti. XVI. 367)

dili zifir : Ağzı bozuk.

§ Beziy-ül-lisan بذى اللسان [*Ar.*] : Dili fuhuş söylemekle mürdar olmuş kimse ki Türkide dili zifir دیلی زفیر tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 284 - 1)

§ Ateş-süḫan آتش سخن [*Fa.*] : Daima ta'n ve takri' edici dil-âzar kimesneye denir, Türkide dili zifir دلى زفير tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 30)

§ El-beziy البذى [*Ar.*]: Fuhuş sözlü bed-zeban dili zifir دلى زفير kimesneye denir.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 766)

dil kesmek : İskât etmek, ikna yoliyle susturmak.

§ Zeban-bür زبان بر [*Fa.*] : Dil kesmek دل كسمك ki müddaiyi edille ve berẫhin ile iskât ve ifham etmekten kinayedir.
(Bürh. XVIII - XIX. 315)

dilki : → dilkü.

dilkicek : Dalkavuk, yaltakçı.

§ Câblûs جابلوس [*Fa.*] : Yaldak, ve dilkicek دلكيجك âdem, ayyar-ı hoş-sühan. *(Caf. XVI. 38 - 2)*

dilkiceklik : → dilküceklik.

dilkilik : → dilküceklik.

dilkü, (dilgü, dilki) : Tilki.

§ Dilkü دلكو eti havasta eyüdür, dilkü eti tahlil edicidir.
(Edviye. XIV. 3)

§ Yedi yerde kohuların dilkü دلکو bilir. *(Dede. E. XIV. 5)*

§ Ben gözsüz geyik gibi sıçrarın, dilkü دلکو gibi ardınca geleni öldürürün. *(Anter. XIV. 230)*

Kavi dutma çü gördün bir zaifi
Değildir dilkü دلکو aslanın harifi *(Işk. XIV. 301 - 1)*

§ Siz ne zannedersiz, bir dilkü دلکو elli it içinde parelenmez mi? *(Kesir. XV. 129)*

§ Dilkü دلکو kaçan ki acıksa çalk koyuna yatur kendözün ölüye urur. *(Ac. XV. 53)*

§ ... Gazanfer nâm zimmi kürkçüde olan dilki kürkünü almağa... *(Sic. A. XVI. 557)*

Adı yavuz olur kurdun hemidun
Keser baş dilküler دلکولر var dime efsun *(Güvahi. XVI. 13)*

§ Dilki دیلکی huylu olan oldur ki zarafetle karnın doyurur. *(Tibr. XVI. 221)*

§ İki dilki دلکی anun dâiresinde dolanurlardı. *(Şevahid. XVI. 137)*

Horuz avazın işittikte şebgîr
Getürür dilkü دیلکو in içinde tekbir *(Yuz. Şems. XVI. 34)*

§ Hunzub حنظب [*Ar.*] : Kedi dilgüye دلکو یه karılmasından doğmuş bir cins caneverdir. *(Bab. XVI. 2, 82)*

§ Sa'leb ثعلب [*Ar.*] : Dilkü دلکو. *(Müntehab. XVII. 23 - 1)*

§ Elvan çukalara kablı nâfe ve boğaz ve çalkafa ve beyaz dilkü دلکو dört adet ferve-i giran-baha-yi dilcû... *(Sûr. XVIII. 39)*

dilküceklik, (dilkiceklik, dilkilik) : Yaltaklanma, tabasbus.

§ Melak ملق [*Ar.*] : Mahabbet ve lûtf ve dilkiceklik دلکیجکلك. *(Bab. XVI. 1, 351)*

§ Câblûs جابلوس [*Fa.*] : Dil ile telâttuf edip gayette muhabbet suretin gösterip yüze gülmek ve gönülde olmamak. Türkide dilkilik دلکیلك derler. Arapça tabasbus derler. *(Deş. XVI. 155 - 2)*

§ Câblûs جابلوس [*Fa.*] : Dilküceklik دلكو جكلك, yâni dille dostluk gösterüp gönülden olmaya, Arapça buna tabasbus derler. *(Ni'meti. XVI. 220)*

§ Câblûsî جابلوسى [*Fa.*]: Dilküceklik دلكوجكلك *(Şamil. XVI. 593)*

§ Lâmani لامانى [*Fa.*] : Dilküceklik دلكوجكلك ve yaltak. *(Nuh. Tuh. XVII. 212)*

§ Câblûsî جابلوسى [*Fa.*] : Dilküceklik دلكو جكلك . *(Cam. Fa. XVII. 106)*

dilküceklik etmek, (dilküceklik eylemek) : Yaltaklanmak, tabasbus etmek.

§ Câblûsî جابلوسي [*Fa.*] : Dilküceklik etmek دلكجك لك اتمك. *(Miftah. XV. 69)*

§ Bülûs بلوس [*Fa.*] : Dilküceklik idici دلكو جكلك ادجى . *(Sıh. Ac. XV. 32)*

§ Teleyyün تلين [*Ar.*]: Kimseye dilküceklik edüp دلكوجك لك ايدوب yalınmaklık. *(Bab. XVI. 2, 495)*

§ Hanbe'a حنبعة [*Ar.*]: Savaşta dilküceklik etmek دلكو جك لك اتمك . *(Bab. XVI. 2, 172)*

§ Bısbas بصباص [*Ar.*] : Köpek kuyruğunu salup yalınmak ve dilküceklik etmek دلكو جكلك اتمك. *(Bab. XVI. 2, 178)*

§ Pülûs پلوس [*Fa.*] : Tevâzu-ı bîhad ve dilküceklik eylemek دلكو جكلك ايلمك. *(Ni'meti. XVI. 182)*

§ Pülûs پلوس [*Fa.*] : Dilküceklik edici ديلكو جكلك ايدجى ve alçak ve hoş söz. *(Şamil. XVI. 145)*

§ Pülûs پلوس [*Fa.*]:... Ni'meti, dilküceklik etmek دلكو جكلك ايتمك , câblûsî mânasına da gelür demiş. Şemsi Fahri lûgatinde, câblûs ve pülûs ikisinin mânası birbirine gariptir, halkı sözleriyle aldatmağa derler... demiş. *(Deş. XVI. 155 - 1)*

dilküceklik eylemek : → **dilküceklik etmek.**

dilkülenmek : Yaltaklanmak, tabasbus etmek.

§ Kâliv كاليو [*Fa.*] :... ve yaramsık, yâni dilkülenmek دلكولنمك . *(Caf. XVI. 124 - 2)*

§ Nüvişe kerden نویشه‌کردن [*Fa.*] : Yaltaklanmak ve dilkülenmek دلکولنمك ve dilküceklik eylemek, câblûsî mânasına.
(Ni'meti. XVI. 38)

§ التتفل Et-teteffül [*Ar.*]: Dilkülenmek دلکولنمك. *(Ah. XVI. 153)*

Daima dilkülenüp دلکلنوب yâre uyuzlanma rakib
Çıkarır kurdeşenin her ki basarsa izimiz *(Revani. XVI. 64)*

§ Tabasbus تبصبص [*Ar.*] : Dilkülenmek دلکولنمك.
(Müntehab. XVII. 17 - 2)

Künamında yatupsun şîr âsâ şark u garp içre
Adüvler dilkülensün دلکولنسون heybetinden hâr ü zar olsun
(Nedim XVIII. 81)

dilkü üzümü : Köpek üzümü.

§ Engûre-i rûbah نکورهٔ روباه [*Fa.*] : Dilkü üzümü دیلکو وزوی.
(Şamil. XVI. 216)

dilleğen : Çok zemmeden, zemmam.

§ Nekkare نقارة [*Ar.*] : İlleri kınağan ve dilleğen دل لکن avrat.
(Bab. XVI. 2, 346)

§ Mıt'an مطعن [*Ar.*] : Kimseyi çok dilleğen دل لکن herif.
(Bab. XVI. 1, 539)

dillemek : Bir kimse hakkında dedi kodu yapmak, bir kimseyi çekiştirmek, zemmetmek.

§ En-nühbâ النهبى [*Ar.*] : Bir kimesneyi fasl u mezemmet eylemektir ki dillemektir دللمکدر. *(Kdeb. XVIII. 47 - 1)*

§ En-nâle النائله [*Ar.*] ... Bir adamı dilleyüp دلیوب namusuna tokunmak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 370)*

§ El-mağş المغث [*Ar.*] : Bir kimsenin ırz ve namusunu dilleyüp دیلیوب hetk eylemek mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 366)*

Mecnun deyü münkir seni hiç durmayuben dillesin دلسن
(Kuddusi. XIX. 147)

dillenmek : Dili açılmak, söylemeğe başlamak.

O hûbun aşk u sevdasiyle şâir oldu dillenli دلندی
(Kuddusi. XIX. 196)

Gönlümüz dillendi hüsn-i vechini işideli *(Kuddusi. XIX. 67)*

dilleşmek : Konuşmak, söyleşmek.

§ Sa'd, Gönül diliyle Habib ile dilleşti دللشدی, söyleşti. *(Fütuh. XIV. 578)*

§ Andan Şah, Eflâtun hakîme eydür : De, bu kişi ile dilleş دللش gör kimdir, dedi. *(İs. Ha. XIV - XV. 787)*

Söyleşelim halden hale
Dilleşelim dilden dile *(P. S. Ab. XVI - XVII. 70)*

Kim dilleşürdü دللشوردی düşmen-i bed-hâh ile bugün
Şimşiri olmasaydı eğer ser-be-ser zeban *(Hâleti. XVII. 31)*

§ Mihaloğlu'nun Rumeli ümerasiyle dilleştüğünü دیللشدوکنی istima' edicek... *(Solak. XVII. 97 - 1)*

§ Elçiler dilleşüp دیللشوب gittiklerinden sonra...
(Naima. XVII - XVIII. 2 - 430)

dilli defter : Bütün ayrıntılar gösterilerek yazılan defter.

Sırr-ı bûs-ı lebini câma surahi söyler
Aksedip hattın anı eyledi dilli defter دللی دفتر *(Atai. XVII. 30)*

dilli dilince : Hal diliyle, kendine mahsus dil ile.

Bes dilli dilince دللی دلنجه cümle eşya
Söylediği hüccet-i Taâlâ *(Ley. XV. 9)*

Her kûşede tesbih eder dillü dilince دللو دلنجه kâinat
Zikri budur kim hazreti sultana sıhhat yaraşır
(Ah. Pş. XV. 45)

dillü : Cerbezeli, iyi ve kolay söz söyleyen.

§ Yavlak ıssı sözlü ve datlu dillüdür ve hemişe dillülük دللولك ve fesahat birle bezenmiştir. *(Kel. XIV. 67)*

§ Musa eyitti : Ey Çalabım, ben bulardan bir kişiyi öldürdüm, korkarın kim beni öldüreler ve kardaşım Harun benden dillürektir دللورکدر, anı benim ile viribigil kim bana yarar ve yardım olsun. *(Enb. XIV. 374)*

dillülük : Dilli olma hali, nâtıka-perdazlık.

§ ...İkinci, senin dillülüğüñ دللولوكك kim bu süal ve cevap içinde belirdi ve gönül kabul edesi özürler kim sen diledin...
(Kel. XIV. 73)

dilmaç, (dilmeç (I)) : Tercüman.

§ Et-terceman الترجمان [*Ar.*] : ... Bir sözü bir lûgatten nakledip âhar lûgatta tâbir edici, dilmeç ديلماج. *(Ah. XVI. 175)*

dilmeç (I) : → dilmaç.

dilmeç (II) : Dilik, yırtmaç.

§ El-ferrucu الفروج [*Ar.*] :... Ve dahi art eteği dilmeçlü ديلمجلو kaftana derler. *(Terceman. XV. 124)*

dilmek : Yarmak.

Yüzemez iken suyu diler idi ديلاردى
Yâr ağzına dişin biler idi *(Man. Tayr. XIV. 21)*

dilsiz olmak : Susmak, sükût etmek, ses çıkarmamak.

Karavaşlar eydürler budur beğin
Dilsiz olgıl دلسز اولغل başına dirgil öğün
(Yuz. Şeyd. XIII. 25)

dilü : Dilek, arzu.

Kulağa gerçi var dilden dilüler دلولر
Veli şermende âcizdir bilüler *(Hurş. XIV. 10)*

dil üşürmek : Birçok kimse bir sözü aynı şekilde bir ağızdan söylemek.

Kamu ittifak ile dil üşürüp ديل اوشوروپ
Edep bekleyip sözlerin pişirip
Dediler biliniz ki bu kamumuz
Ulu kiçi hasımız u âmımız
Kul olduk size yüzü döndürmezüz
Yemen'din yana hâşa göndermezüz *(Süh. XIV. 328)*

Anın kavmi kaygusunu yediler
Dil üşürüben دل اوشوروبن ana çok dediler
Ki bir karavaş sanki hiç yokturur
Şükür malin ü ni'metin çokturur *(Süh. XIV. 259)*

Dil üşürüb دل وشورب şikâyet eylediler
Mâcerasın hikâyet eylediler *(Yuz. Hamdi. XV. 138 - 2)*

§ Revende gerü kendüyi berkitti, kuş gerü havaya kalktı, geldi suya kondu. Revende kendüyi çözdü, gemiye geldi; dil üşdüler bizi yolumuzdan kodun, bâri eğlenmeğe sebep ne idi dediler. *(Ferec. XV. 541)*

dil vermek : Konuşma kudreti vermek.

Hak Tanrı dil verdi دل ویردی kurt söyledi
Selâm verdi Ya'kub'a tapu eyledi *(Yuz. Şeyd. XIII. 11)*

dil yüğrüklüğü : Pürüzsüz konuşma, talâkat.

§ Zülâka ذلاقة [*Ar.*] : Dil açıklığı ve yüğrüklüğü دل یوکرکلکی ve fesahatı ve cereyanı. *(Bab. XVI. 1, 192)*

dime : Söz, ağza gelen söz.

§ Güft ü gûy کفت و کوی [*Fa.*]: Dile gelen sözdür, lisan-ı Türkideki dime دیمه mânasına da isti'mâl olunur. *(Deka. XVI. 5 - 2)*

dimek işitmek, (demek işitmek): Muhaverede bulunmak, konuşmak.

§ Melik Şem'unu kığırdı bile oturdu ve dedi işitti دد اشتد (harekelidir). Pes melik anın dirliğine yavlak hoşnut oldu. *(Enb. XIV. 855)*

dimelü : Denebilır, denilebilecek.

§ Ol mah-ı duhter-i şah ... bir kendüden yeğ dimelü دیمه‌لو kenizekin eline yapışmış tuta geldi. *(Ferec. XV. 282)*

dimi : Bir cins kumaş, bez.

§ Döşek *35*, döşek abası *15*, dimi دی minder *15*...
(Sic. B. XV - XVI. 2, 55)

§ Dimi دی paresi, döşek yüzü... *(Sic. B. XV - XVI. 6, 17)*

§ Dimikıy دمیقی [*Ar.*] : Arabidir. Bir cins kumaştır ki Fariside eksûn dahi derler ve Türkide dimi دی derler.
(Ni'meti. XVI. 313)

dimin : Demin.

§ Şi'rin sahibi budur kim dimin دیمین zıkreyledim.
(Rahat. XVI. 119)

dincelmek : Rahat ve huzura kavuşmak.

§ Âsây آسای [*Fa.*] : Rahat ve ârâm ve dincelmek دنجلمك .
(Ni'meti. XVI. 68)

dinç, (dınç) : Emin, mutmain, selâmet; fariğ, sâkin, âsude, müsterih.

Nice nakş görmüş idi Nevbahar
Adam sureti ol ikisinde var
Kalanı kamu katı korkunç idi
Veli korkularından ol dınç دینج idi *(Süh. XIV. 225)*

Senin ile arkalaşuben ikinç
Elim şah-ı Çinden nite kala دینج dinç *(Süh. XIV. 286)*

Şunun gibi bir padişah oldudu
Kim avazesinden cihan doldudu
Ne zehre kim âdem ede güç basınç
Raiyyet inayet bulup oldu dınç دینج *(Süh. XIV. 236)*

dinç geçmek : Sükûnet içinde yaşamak.

Kamu halkı şöyle geçerlerdi dinç کچرلردی دینج
Ki bulunmaz olmuştu zahmet ödünç *(Süh. XIV. 295)*

dinçlik, (dınçlık) : Rahat, huzur, âsayiş.

Ferağatte atlandıran indiren
Kılınç eyleyen liyk yüz döndüren
Bunalsalık olsa pes ana değin
Güder dınçlığını دینجلغنی gözetmez beğin *(Süh. XIV. 183)*

Dostlaruma dinçlik isem دنجلکیسم ne acep
Düşmenümün canına teşvişem üş *(Kadı. XIV. 597)*

dinç olmak : Emin, mutmain olmak.

Dilin duttuğunca kişi dinç olur دینج اولور
Ve ger ni kamu halka gülünç olur *(Süh. XIV. 239)*

diñ dinlemek : → **diñi dinlemek.**

dindürmek : Söyletmek.

§ ... Yâ Mâlik hiç bilir misin ki senı bızım üzerimize cür'et ettiren, bunun bigi sözler söyleten, bizi dindürmeyen دندرمين ne nesnedir. *(Müneb. XIV - XV. 273 - 1)*

diñelmek : Ayakta durmak, ayağa kalkmak.

§ Bu bir son dirnektür ki dirildük diñeldük ديكلدك.
(Fütuh. XIV. 79)

§ Azrail ölüm uğrağını getürür, diñelür د كلور seni biçer, bırağur gider. *(Müz. XV. 63)*

§ El-izli'mam الازلتام [*Ar.*] : Diñelmek ديكلمك ve ayak üstünde durmak. *(Ah. XVI. 42)*

§ İntasabe نتصبه [*Ar.*] : Ayak üzerine durdu ki diñeldi ديكلدى durdu tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 448 - 2)*

diñeltmek : Dikmek, dik tutmak.

§ Bucakta bir merkep sıpacığı kulacıkların diñeldip د كلدب durur.
(Letaif. XVI. 55)

diñemek : → **deñemek.**

diñi, (diñü) : Dinleme, kulak verme.

§ Nevid نويد [*Fa.*] : Muştuluk, beşaret mânasına ve ivaz ve diñi د ى ve haberdar olmak mânasına. *(Caf. XVI. 167 - 1)*

§ Peyûs پيوس [*Fa.*] : Ve sanu sanmak ve diñi د ى ki kulak tutmaktır, benim hakkımda eyü mü, yaramaz mı söyler deyü.
(Deş. XVI. 155 - 1)

§ Niyûş نيوش [*Fa.*] : Diñü ديكو yâni dinleme. *(Şamil. XVI. 526)*

diñici, (diñücü) : Fısıltı ile söylenen sözü sezdirmeyerek dinleyip sahibine ileten.

§ Ve iki yüzlü adamlardan ırağ ol ve yedi başlı ejderhadan korkma, evet, diñüciden د كجدن kork; zira ol söz iletip getirmekten bir demde yırduğun sen bir yılda dikemeyesin.
(Kab. XV. 268)

§ El-müsterık المسترق [*Ar.*] : Daima nihanî sözlere kulak tutup dinler olan kimseye denir ki diñici ديكيجى tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 926)

diñicilik eylemek : → diñi dinlemek.

diñi diñlemek, (diñicilik eylemek, din dinlemek, dinü dinlemek) : İki kişinin hafifçe konuştuğu sözlere kulak vermek.

§ Diñ diñledi دك دكلدى kov kovladı, öyledence gezdi. *(Dede. E. XIV. 8)*

Kovuculuk diñicilik eyleme ديكى جيلك ايلمه
Yatlu sözler eyleme hem söyleme *(Vahdet. XV. 162 - 2)*

§ Diñü diñleyen دكو دكليان kendi aybın işitir. *(Ata. XV. 4)*

§ Püyûs پيوس [*Fa.*] : Tevâzu' ve diñü diñlemek دكو دكلمك . *(Miftah. XV. 64)*

§ Niyûş نيوش [*Fa.*] : ... ve diñi diñlemek دكى دكلمك . *(Caf. XVI. 169 - 2)*

§ Nüğuşe نغوشه [*Fa.*] : Diñi diñlemek دكى دكلمك . *(Caf. XVI. 169 - 2)*

§ Diñiyi diñleyenler ديكي دكليانلر biri birin kovlayanlar. *(Sır. XVI. 46 - 1)*

§ Büyûş بيوش [*Fa.*] : Tevâzu' ve diñi diñlemek دكى دكلمك . *(Ni'meti. XVI. 191)*

§ Niyûş نيوش [*Fa.*] : Diñi diñlemek دكي دكلمك . *(Ni'meti. XVI. 613)*

§ Peyûş بيوش [*Ar.*] : Tevâzu', diñi diñlemek دكي دكلمك . *(Ni'meti. XVI. 160)*

§ Niyûş نيوش [*Fa.*] : Niyûşiden lâfzından ism-i mastardır, kulak urmak, yâni diñi dinlemek ديكى ديكلمك mânasına. *(Deş. XVI. 173 - 1)*

§ Rîz ريز [*Fa.*] : ... Ve diñü dinlemek ديكو دكلمك istırak-ı sem' mânasına. *(Deş. XVI. 132 - 2)*

§ Niyûşiden نيوشيدن [*Fa.*] : Diñü diñlemek دكو ديكلمك . *(Şamil. XVI. 333)*

diñlence : 1. Dinlendiren, huzur veren şey.

Gönlümün eğlencesisin canımın diñlencesi دكلنجه‌سى
Ey cihanı kendüye kul eyleyen sultan yiğit *(Yahya Bey. XVI. 124)*

2. Dinlenme.

§ Mîhen میهن [*Fa.*] : Ev bark ve diñlence دکلنجه yeri.
(Şamil. XVI. 514)

§ Âram آرام [*Fa.*] : Diñlence دکلنجه . *(Şamil. XVI. 380)*

dinlenmek (I) : Bir dini kabul etmek.

§ Beni Mesih dininin sevgisi ol dini dinlenmeğe دینلمکا komadı.
(Fütuh. XIV. 11)

diñlenmek (II) : Sönmek.

Kapında bir zaman ko diñlene ol
Çırağındır koma kim diñlene دکلنه ol *(Şeh. Ş. XVI. 133)*

diñmek : Sâkin olmak, sükût etmek, susmak.

Ya'kup eydür ümidimi kesmezem
Halikıma yalvarıram diñmezem دکزم *(Yuz. Şeyd. XIII. 83)*

Veli bu iki nesneyi ululer
Kavi akla muhalif dedi bular
Biri dınmak yerinde hamuş olmak
Biri diñmek دکلك yerinde söze gelmek *(Hurş. XIV. 14)*
Çü şimdi söz demidir diñmek دکلك olmaz
Ağular yutsa kişi sinmek olmaz *(Hurş. XIV. 14)*

Mukri çun diñdi دکدی duru geldi biri
Bu süali sordu vâızdan arı *(Man. Tayr. XIV. 105)*

§ Bir yiğit birkaç keleciler söyledi, diñdiği دکدکی dem cümle putlar yüzün düştüler. *(İs. H. XIV - XV. 510)*

Ne vaktın kim nevaht eyler rehavî
Diñerler دکرلر terk ederler sözü savı *(Çeng. Dâi. XV. 197)*

§ Es-sükûn السکون [*Ar.*] : Karar ve âram eylemek mânasınadır ki Türkide diñmek دیکلك tâbir olunur ki ba'd-el-hareke olur.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 648)

diñücü : → diñici.

diñücülük : İki kişinin hafifçe konuştuğu sözlere kulak verme.

§ Günücülük, şakraklık, iki yüzlülük, diñücülük دکوجلك kovlamak nefsin çerileridir. *(Tuh. Le. XV. 351)*

diñü dinlemek : → **diñi dinlemek.**

diñüz : Deyiniz, söyleyiniz.

İlm-i tevhidî olur sırf olsa söz
Olsa istidlâl tahkikî diñüz دگز *(Vahdet. XV. 23 - 1)*

din yufkaları : Dini zaif olanlar.

§ Kaçan ki dilesevüz bir köyü harap idevüz pes ni'met virirüz din yufkalarına دين يفقلرنه. *(Cev. Es. XV. 376)*

dip (I) : Kök.

§ Kuru benefşe beş direm, kabı soyulmuş buyan dibi دبی on direm, yüz yiğirmi beş direm su içinde kaynatalar.
(Yadigâr. XIV. 46 - 1)

§ Ak kök kim benefşe dibi derler, sûsen dibidir.
(Yadigâr. XIV. 99 - 1)

§ Ve dahi görür kim yedi dip دب sap yaş buğday salkımlanmış ve dâne tutmuş ve yedi dip kurumuş ve başı ovulmuş ...
(Enb. XIV. 258)

Ki Nakkaşı hem bir yana veribi
Ola kim belüre bu işin dibi دیبی *(Süh. XIV. 306)*

§ Ol arada bir çürük ağaç var imiş, can acısıyle Cüllâh ana dolaştı, ağaç dibiyle eline geldi. *(Ferec. XV. 208)*

§ Bünâver بناور [*Fa.*] : Çıban ve dipli دبلی ağaç.
(Miftah. XV. 60)

§ Bünâver بناور [*Fa.*] : Çiban ve diplü دیبلو. *(Şamil. XVI. 114)*

dip (II) : Deyip.

Elestü dip دب hitabetti ki Rabbiniz değil miem
Belâ dedi kamu ervah ki îcab ettiler iblâğ *(Muham. XV. 85)*

dip (III) : (Kadeh ve sinide) ayak.

§ İki diblü دبلو kadeh, dört eyer gümüş, bir gümüş divit.
(Sic. B. XV - XVI. 3, 347)

§ ... Maşraba *10*, dibli دبلی sini *120*...
(Sic. B. XV - XVI. 12 - 13, 14)

§ Dipli دبلی sini *150*, kumkuma *5*... *(Sic. B. XV - XVI. 13, 10)*

dip alay : Merkez alayı.

§ Hüzeyme dahi dip alaya ديب الايه koma! idüp Mervanîler yörüyüp.. *(Müslim. XV. 10, 63)*

dip çalkamak : Kalçaları oynatmak.

§ Kâçûl كاچول [*Fa.*]: Raks ve masharalık arasında mak'at tahrik eylemek ki çavuşlar ve soytarılar şetaret için ederler, dip çalkamak ديب چالقمق tâbir olunur. *(Bürh. XVIII-XIX. 463)*

dip dede : Ceddi âlâ, büyük dede.

§ Peygamberin dip dedesi د ب ددەسی İsmail kim anın içün koç fidi oldu. *(Enb. XIV. 182)*

§ Evvel Ka'be'ye kurban eden Peygamberin dip dedesi دپ دد سی İlyas bin Mudardır. *(Hay. XV. 22)*

§ Zamanımızda Halil Paşa'nın dip dedesiydi ديب ددسیدی. *(T. Oruç. XVI. 20)*

dip deñiz : Büyük deniz, Bahri muhit.

Oldu çağlanlıkla yaşım bir deniz
Yâri görse Nazmi olur dip deñiz دپ دکز *(D. B. XVI. 92)*

dipdiñsüz olmak : Büsbütün sükûnetini kaybetmek.

§ Deniz dipdiñsüz د ب دکسز oldu ol ünün heybetinden. *(Tuh. Le. XV. 236)*

§ Resûl Hazreti bu sözü işidicek dipdiñsüz oldu. *(Tuh. Le. XV. 183)*

dipdirilice : Dipdiri olarak.

§ Dipdirilice د ب دریلجه tutup kayt kılup... *(Selim. XVI. 239)*

dip göstermek : Yemeği, tabakta bir şey kalmayıncaya kadar yemek.

§ El-cercebe الجرجبة [*Ar*] Taâmı tamamen tenavül edip sümürmek ve dip göstermek ديب کوسترمك. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 92)*

dipi : Tipi.

Bir taraf bâlâ olursa gör nola
Kar, buz dipi دپی katı kış sarp ola *(Melhame. XIV-XV. 29-2)*

Kış katı uzun ola ton dipi ديپ kar
Şoyle kim yılkı kırılır ne ki var *(Melhame. XIV-XV. 85-2)*

Tan sovuğu : ibrede [*Ar.*], dipi دیپی : demak دمق [*Ar.*], dolu : beret [*Ar.*]
(Uc. Gar. XV. 13)

§ Deme دمه [*Fa.*] : Dipi دپی . *(Şamil. XVI. 435)*

§ Derler ki Keyhusrev bu Cebel-i Dena'da dipiden دیپدن helâk ve nâbut olmuştur. *(Men. Av. XVI. 133)*

§ Beli aşacak yerde bir dipi دیپی ve boran ve tufan kopup...
(Ev. XVII. 418)

Dipiye دپیه dendi : demak دمق [*Ar.*], tondu : cemet [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 66)

§ Serma-rizegî سر ماریزکی [*Fa.*]: Dipiye دپی یه denir ki kar ile soğuk havadan ibarettir. *(Bürh. XVIII - XIX. 351)*

dir : Geçim, yemlenme.

§ Pes gördüler bular kamu helâk olmuş, böyle olsa ol azacık kurtulan kavm gerçeklik ile Tanrıya düa kıldılar kim bunlara suyu ve ekinin ve tavarın gerü vere ve dir در kaderince az tavar vere tâ kim azmayalar. *(Enb. XIV. 310)*

§ Gündüzin çıkmağa utanır, kaçan gündüzin dir در içün çıksa kamu kuşlar ana Kaderî diben serzeniş kılurlar. *(Enb. XIV.)*

dir dir ditremek : Tir tir titremek.

Nüzûl etti peyk-i hazret Hirâ dağına
Havadan idüp sayha ditredi دڑدی dir dir دردر cibâl
(Muham. XV. 106)

§ Her biri berg-i hazan gibi lerzan olup şöyle kim dir dir ditreşürlerdi دیر دیر دڑەشورلردی . *(Müslim. XV. 31, 101)*

§ Canları dir dir ditrer دیر دیر دڑر . *(Müslim. XV. 34, 18)*

Ayağı üzre durd'olunca âhir
Hata edem deyü ditrerdi dir dir دڑردی دردر *(Enis. XVI. 50 - 1)*

Görenler anı mihr-i cihantâp sanurlar
Ditrer bu sipihrin yüreği üstüne dir dir *(Zati. XVI. 115)*

Sayılır reglerin gövdende bir bir
Derunun ditrer دڑر el urdukça dir dir دیر دیر
(Hüs. Dil. XVI. 203)

§ Söğüt yaprağı gibi dir dir ditredim دردر دردم. *(Rahat. XVI. 309)*

direze : → **direzi.**

direzi, (direze, direzin) : Dokumacılıkta tezgâha gerilen ip.

§ ... Ciğerden dahi bir damar gelir, yürekten dahi bir damar gelir üçü karışır şol ince bez argacı direzisi درزی gibi birbirine örülür. *(Hazain. XV. 54 - 2)*

§ İki dezgâhda on üç pare direze دره. *(Sic. B. XV. 10, 157)*

§ Kürkçü Köse Minnet'e yedi yüz yiğirmi akçalık direzin verildi. *(Sic. K. XV - XVI. 4, 148)*

§ Sedâ سدا *[Ar.]* : Çulha direzisi درزی ve gök koruk ve bal ve ma'ruf nesne. *(Bab. XVI 2, 34)*

§ ... Mezbura bir ak sof direzini دارنی vermiş idim, hâlâ talep ettiğimde taallül eder. *(Sic. A. XVI. 1, 51)*

§ ...Elinde bir ak direzin دره‌رین uzun iplik, iki direzin درزین iplik dahi ve bir uzun dahi bir argaç... *(Sic. A. XVI. 3, 122)*

§ ... Sekiz yüz akça hesabı üzre dört kırmızı verip mezbur da ol mukabelede bana iki ak direzin درازین kodu. *(Sic. A. XVI. 6, 458)*

direzi çözmek : Dokumak için, ipi tezgâha uzunluğuna germek.

§ Mesdat مسداة *[Ar.]* : Çulha direzi çözmek درزی چوزمك. *(Bab. XVI. 2, 309)*

direzin : → **direzi.**

dirgemek : → **dergemek.**

dirgenmek (I) : Dayanmak, ıstınat etmek.

§ İntisab انتساب *[Ar.]* : Bir kimseye dayanmak ve dirgenmek درکنمك. *(Bab. XVI. 1, 69)*

dirgenmek (II) : → **dergenmek.**

dirgeşmek : → **dergeşmek.**

dirgi : Sofra.

§ Her gün dirgi درگی içinde yirmi kirde gelirdi. *(Kab. XV. 53)*

§ Mihrablardan ve suretlerden ve çanaklardan, dirgilerden درگیلردن ki havuzlar gibidür, her birine bin âdem oturup yemek yir. *(Cev. Es. XV. 143)*

dirgirmek : → dirgürmek.

dirgürmek, (dirürmek, dirgirmek) : Diriltmek, ihya etmek.

Öldüren ol, dirgüren دیرکورن ol, Yunus imdi Hak ile ol
Haktan artık hiç kimsene yok nesneyi var eylemez
(Yunus. XIII - XIV. 383)

Hem dilerse irgüre kalmışları
İsi bigi dirgüre درکره ölmüşleri *(Ga. XIV. 237)*

Bu kez ölüp dirüricek دیریجك Hak bizi
Taş yana döndüriser içimizi *(Ga. XIV. 276)*

Nusayr'i yetmiş iki kıldı pare
Yine dirgürdüverdi درکوردیویردی can Ali'dür
(Nesimi. XIV. 101)

§ Gerek beni öldürün gerek dirgürüñ دیرکورك .
(Dede. E. XIV. 31)

§ ... Eğer ol ağudan ölürse ol dost anı geri dirgürmeğe kaadir değil, bir âciz müsahhar kuldur. *(Müneb. XIV - XV. 5 - 2)*

§ Hak Taâlâ sizi elbette öldürüser ve öldürdüğünden sonra gerü dirgürüser. *(Leys. Ar. XV. 759)*

Lebin dirgürmeğe دیرکورمکه canlar verirken
Gözün katlime her dem niyyet eyler *(Mesihi. XV. 51)*

§ Halâyıkı haşretmek dilese evvel Cebrail, Mikâil ve İsrafil ve Azrail'i dirgüre درکوره . *(Delil. XV. 146)*

Yaradan, öldürensin dirgürensin درکرنسن
Muhipleri murada irgürensin *(Anasır. XV. 398)*

§ Havâriyyun İsa Peygambere eyittiler : Ya Ruhullah, bize bir kişi dirgirseñ درکرسك kim Nuh gemisini görmüş ola.
(Kesir. XV. 47)

Gerek öldür gerek dirgür درکور kulunven
Ne kim hükmeylesen ferman senindir
(Çeng. Dâi. XV. 203)

§ Öldüren dahi oldur, dirgüren درکورن dahi oldur.
(Leys. Mu. XV. 51 - 2)

§ Ölmüş gönülleri ol dirgürücüdür دیرکرحدر .*(Enfes. XV. 2 - 1)*

§ Hâris etti: Öldürmek, dirgürmek دیرکورمك Hakkın emriyledir. *(Müslim. XV. 5, 21)*

§ Cercis'i yetmiş gez depelediler, Hak Taâlâ, kudretiyle gerü dirgürdü درکوردی . *(Cennet. XV. 344)*

Diriltür öldürür Kaadirdürür ol
Öleni dirgürür درکورر Fâtırdürür ol *(Hikmet. XV. 460)*

Ecsam-ı rufâte can verürsün
Emvat-ı nebâtı dirgürürsün *(Saadet. XV - XVI. 98 - 1)*

§ Da'va eder ki kendinin Tanrısı dirgürür دیرکورر ve öldürür. *(Cev. Ah. XV - XVI. 222)*

Demidir Yusuf'um bana veresin
Anunla mürde cismim dirgüresin *(Yuz. Şems. XVI. 62)*

Senin bendindeyim ey server-i has
Gerek öldür, gerek dirgür دیرکور, gerek as *(Zati. XVI. 279)*

Dahi hem öldüren sen dirgüren درکورن sen
Bu ölmüş cismime can irgüren sen *(Fazilet. XVI. 169)*

Gerek öldür gerek dirgür درکور seninem
Kapında boynu bağlı bir kulunam *(Ârifin. XVI. 126)*

Kahrı ile öldürürken lutfu ile dirgürür دیرکورر
İşinin kendi bilir hem hikmetin sultan-ı aşk *(Hüs. Dil. XVI. 62)*

Bizi sen kadre irgürmek dilersin
Memat ehlini dirgürmek درکورمك dilersin *(Veyse. XVI. 99 - 2)*

Mürdeler dirgürdüğü درکوردکی budur deminden her nefes
Dirilür devrinde İsa gib can-perver kadeh *(Selâman. XVI. 112)*

Esirge beni oğlum bana irgür
Bu ölmüş bendeyi lûtfeyle dirgür درکور *(Şeh. Ş. XVI. 99)*

Talipliği bildürürüz
Ölmüş canı dirgürürüz دیرکورروز *(Alâ. XVI. 54)*

Kahr ile ger öldüre lûtf ile yine dirgüre درکوره
Demeziz çûn u çirâ çün olmuşuz ferman ana *(Muhibbi. XVI. 6)*

Öldürür kattâl gamzen, dirgürür دیرگورر la'l-i lebin
Âşık-ı bîmarı, bilmez kimse hikmet niydüğün
(Baki. XVI. 188)

Âyatı eğer anın kadrine göre olsa
Dirgüre دیرگوره idi ismi kabr içreki cüsmanı
(Nasayih. XVII. 116)

diri : → **deri.**

dirice : Diri olarak.

§ .. Amma öldürme dirice دیریجه getir. *(Hamza. XIV-XV. 10, 37)*

diri kılmak : Diriltmek, ihya etmek.

Bunda bir hoş nükte geldi dile
Ölenleri Hak yarın diri kıla دیری قلا *(Yuz. Şeyd. XIII. 35)*

§ Çalabım göster bana nice diri kılursun دری قلورسن oğlum sevgüsünden ölmüş gönlümü. *(Tebareke. XIV 31 - 1)*

§ ... Bir kez dahi okudu, buğur beni diri kıldı دری قلدی.
(Tez. Ün. XVI. 95 - 2)

Dedi Battal'ım ol agâh, oda yaktın beni nâgâh
Diri kıldı دری قلدی yine Allah beni oddan edip âzat
(Battal. XVIII. 147)

diri komak : Yaşatmak, sağ bırakmak.

§ Bizim dinimizden dönmüş, anı diri komak دری قومق olmaz.
(Ta. Sel. XV. 1 - 7)

dirildirinilmek : Diriltilmek.

§ Hâlim gayet iyidir, dirildirinilüp درلدرنلوب rızıklandırınıldım.
(Rahat. XVI. 32)

dirile : → **diriyle.**

dirilgi : → **derilgi.**

dirilik : → **dirlik.**

dirilmek (I) : → **derilmek.**

dirilmek (II) : **1.** Yaşamak, ömür sürmek.

§ Ana göre dirlik diriliñ درلك. *(Tebareke. XIV. 31 - 1)*

§ Bu zamanda nice dirilelüm درلوم. *(Anter. XIV. 223)*

Eyü ger yavuz ide bulur âdem
Şuna göre diril درل v'Allahü a'lem *(Işk. XIV. 216 - 1)*

Ol ki bin yıl dirilür دیرلور zâri kılur
Kendi ömrüne vü öldüğün bilür *(Man. Tayr. XIV. 258)*

§ Müslümanların melikleri, fakirleri gibi dirilür دیرلور.
(Fütuh. XIV. 11)

§ Üç nesne âdeme sevgilidir: Âhiret azığını düzmek, dakı dünyada hoş dirlik dirilmek درلك ..., *(Kel. XIV. 9 - 2)*

§ Sen atamdan dirilirsin درلرسن ve kendözün kazanç kılmazsın.
(Enb. XIV. 606)

§ Dâima reca içinde dirilmek درلك ol recaya aldanup edep makamından ırılmamak... *(Tuh. Le. XV. 276)*

§ Kendi aslın gibi arı diril درل. *(Kab. XV. 7)*

Oların gibi diril دیرل cümbüşünde
Ki sehveylemeyesin her işinde *(Tennuri. XV. 31)*

Cihan mülkünde Cem bir dem dirilmek درلك
Şehâ vallahi müşkül senden ayrı *(Cem. XV. 168)*

§ Bir zaman bu hal üzerine dirildi âhir bir Arap anı avratlığa aldı. *(Ferec. XV. 408)*

§ Biz atalarımızı işbu din üzerine dirilür درلور bulduk.
(Leys. Mu. XV. 263)

§ Uykunun miktarın, gayet âkılâne dirilen درلن âdeme sekiz sâattır dediler. *(Hazain. XV. 40 - 2)*

§ Zîsten زیستن [*Fa.*]: Dirilmek درلك. *(Sıh. Ac. XV. 90)*

§ Hazreti Ömer, hilâfette bir dirlik dirildi ki kimesne ancılayın dirilmedi. *(Tazarru. XV. 27)*

§ Ba'zı ashap dediler ki: Bizim anda sebeb-i maîşetimiz yok, varup anda ne vechile dirilelim. *(Leys. Ar. XV. 206)*

Ne suçu var deye rahmetme, öldür Ahmed'i gel
Ki senden ayrı dirilmek درلك yeter günah bana
(Ah. Pş. XV. 57)

§ Et-tena'um التنعم [*Ar.*] : Eyü dirlik dirilmek درلك.
(Terceman. XV. 217)

§ A'zam-ı musîbet oldur ki dünyada müslüman dirile دريله küfr üzerine öle. *(Cev. Ah. XV - XVI. 750)*

Canıma can imiş derdin çü bildim
Nice pes dirilem دير لم cânansız ey meh *(Gülşeni. XVI. 64)*

Dil alan gamzesidir vey ne dilâvercik olur
Kılıciyle dirilür دير لور hey nice servercik olur *(Revani. XVI.24)*

Mürdeler dirgürdüğü budur deminden her nefes
Dirilür دير لور devrinde İsa gibi can-perver kadeh
(Selâman. XVI. 112)

§ Zîsten زيستن [*Fa.*] : Dirilmek درلك. *(Şamil. XVI. 323)*

Bizde ey hoca güzeller kılıciyle dirilür
Rum'a gel nice yalın yüzlü calasın göresin
(Yahya Bey. XVI. 166)

§ Âlemde kendi kedd-i yemînimle ve arak-ı cebînimle dirilürdüm. *(Şeref. XVI. 111)*

Gör ol ahu ne şîrâne dirildi
Zen idi gerçi merdâne dirildi *(Yuz. Şems. XVI. 202)*

Canımın cismimle zevk-ı ittisali kalmadı
Ah kim sensiz dirilmek ihtimali kalmadı *(Fuzuli. XVI. 28)*

§ Teayyüş تعيش [*Ar.*] : Dirilmek درلك. *(Müntehab. XVII. 20-1)*

Mürde ile dirilme ey nâkıs
Nâm ile mürden edegör ihya *(Nigâ. Ter. XVII. 62 - 1)*

Dahi diril دير ل : ı'ş عش [*Ar.*], bi-zî بزى [*Fa.*]; hem eriş: edrik [*Ar.*], bi-res [*Fa.*]
(Men. Cev. XVII. 24)

Zâlike [*Ar.*], an merd [*Fa.*] : O er, tilke [*Ar.*], û zen [*Fa.*] : ol karı

Zîsten زيستن ü zindegî زندگى [*Fa.*] oldu : dirilmek دير لمك : maâş معاش [*Ar.*]
(Naz. Cev XVIII - XIX 66)

§ Maâş ve maîş ve maîşe ve îşe ve ayşuşe معاش و معيش و معيشه و عيشه و عيشوشه[*Ar.*] : Masdarlardır, dirilmek دير لك ve geçinmek mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 340)*

2. Geçinmek, imtizaç etmek.

§ Müslümanlık çerisi güçlendi, kuvvetlendi, cemi'i silâhlandı, atlandı; imden gerü bunlarınla müdarâ birle dirilmek ديريلمك gerektir. *(Si. Da. XIV. 597 - 2)*

Anı bir al ile Harami almış
Tamam bir yıl anın ile dirilmiş *(Dah. XIV. 95)*

Kolaysuzlar ile dirilse ديريلسه gerek
Kolayın gözeten ola yeğrek *(Süh. XIV. 14)*

Bu ma'kûl sözleri çün dinledi
Ne resme dirilmek ديريلمك yatın anladı *(Süh. XIV. 258)*

§ İki derviş bir kilimde dirilir ديرلر ve sığarlar, iki padişah bir ıklime sığamaz. *(Güls. XV. 11)*

§ Şöyle fikreyledi kim şehre gire halk içinde dirile turdu şehre vardı. *(Ferec. XV. 206)*

§ Müddet-i medit halk ile tatlı dirildim. *(Ferec. XV. 126)*

§ Tanrı Taâlânın kullariyle nice dirilmek درلمك gerek. *(Güzide. XV. 3)*

§ Hak Taâlâ Resulüne ısmarladı : Eyit ümmetine ya Muhammed, konşulariyle hoş dirilsünler درلسونلر. *(Müz. XV. 323)*

Hulk ile dirile ديريله kamu halk ile
Gire şeyhin gönlüne hoş hulk ile *(İbrahim. XV. 38 - 1)*

§ Muhabbetle akıl arasında dâim muhalefettir, hergiz biri biriyle dirilmez درلز. *(İrşad. XV. 34)*

Münasip budur erkân birbiriyle
Biraderler gibi hoşca dirile دريله *(Ârifîn. XVI. 352)*

Cihan şimden gerü tuttu ana yüz
Heman dirilelim ديريلملم anlar ilen uz *(Fazilet. XVI. 136)*

§ El-muâyeşe المعايشه [*Ar.*] : Bir kimesne ile ülfet edüp bir yerde dirilmek درلمك. *(Kdeb. XVIII. 617 - 2)*

3. Taslamak, -davasında bulunmak.

Gâh hikmette dirilür üstâd
Bilmez andan illâ ol bir kuru ad *(Tazarru. XV. 152)*

§ Her dost dirileni دریلی dost sanıp sakın aldanma. *(Maârif. XV. 154)*

§ Anların küfrüne sebep âlim dirilüp دریلب ilmiyle amel etmeyenlerin... *(Delil. XV. 110)*

§ Ne müşkildir kişi dünyada mü'min müsülman dirilüp درلوب son demde iymanını şeytan mekrinden kurtarımayıp iymansız gide. *(Delil. XV. 116)*

Gâh sünnî dirilürdüm دیرلوردم gâh hakîm
Hiç bir mezhepte olmazdım mukim *(Beş. XV. 92)*

§ Meydan-ı veğade tuğ gibi baş açuk cihan pehlivanı dirilen serkeşleri... bînâm ü nişan etmiş... *(Saadet. XV - XVI. 83 - 1)*

Nola sen dirülürseñ دیرلرسك erkek aslan
Dişi aslanda yok mu gayret-i san *(Güvahi. XVI. 59)*

Yaraksız yolda dirilme dilâver
Ki zira âlet işler öğünür el *(Güvahi. XVI. 68)*

§ ... Pes bu hal, ol hazrete âşık dirilenlere درلنلره lâyık değildir. *(Zad. XVI. 33)*

§ Sultan-ı Mısır dirilen درلن Tomanbay-ı makhur havfinden kendüyi yitirip... *(Selim. XVI. 211)*

İhyada dem-i nakd-i Mesiha dirilirmiş
Canâ sorayın lâ'l-i lebinden haberim var *(Aşki. XVI. 170)*

dirincek : → **derincek.**

dirinti : → **derinti.**

diri olmak : Yaşamak, hayat sürmek, canlanmak.

§ Ve Havvâ Âdem'den sonra bir yıl diri oldu دری اولدی andan öldü, Âdem katında kodular. *(Enb. XIV. 68)*

diriyle, (dirile) : Diri iken, diri diri.

§ Firengin diriyle دریله derisin yüzdüler. *(Ta. Sel. XV. 2 - 113)*

§ Göğercini dirile درله yarıp akrep soktuğuna ursa fayda ede. *(Hay. XV. 59)*

§ Eğer devlügeçi dirile درله bir evde assalar ol eve yılan, akrep girmeye. *(Hay. XV. 53)*

§ Eşek eti diriyle tatlıdır. *(Ata. XV. 29)*

§ Kadıya varalım, mal ve esbabdan elin çek, hüccet ver, biz dahi senden el çektik, ölecek olursan mirasharların etini diriyle yerler. *(Ferec. XV. 486)*

Elime girse gözlerin oyarım
Diriyle دريله hoş derisini soyarım *(Şeh. Ş. XVI. 168)*

Asako sen anı dâre diriyle دريله
Halâyık tâ ki üstüne derile *(Şeh. Ş. XVI. 278)*

dirliği çalınmak : Tahsisatı kesilmek.

§ Şefâat-ı vüzerâ ile dirliği çalınup درلكى چالنوب ancak anımla halâs oldu. *(Solak. XVII. 209 - 2)*

dirliğini gin eylemek : Bolluk ve huzur içinde yaşamasını sağlamak.

§ Eyitti : Kâfir kulunun dünyada dirliğin giñ eylersiñ درلكن كيك ايلرسك. *(Kesir. XV. 105 - 2)*

dirlik, (dirilik) : 1. Yaşayış, hayat, sağlık, geçim.

Dünyanın dirliği درلكى geçer kalmaz
Tanrı'dan kim diriyse ol ölmez *(Velet. XIII - XIV. 46)*

§ Sizi sınaruz, kankınızdır ölümle dirlik درلك arasında eyü amel eyleyen. *(Tebareke. XIV. 34 - 1)*

§ Kimin ki himmeti dünyaya bağlana âhiretten kaasır ola, dirlik درلك ana hayf ola. *(Kel. XIV. 9)*

Bu ne sözdür kim didin ey nâbekâr
Dirliği درلكى ko ölümü an zinhar *(Man. Tayr. XIV. 33)*

Bu tatlı dirliğim درلكم tatsız idersin
Şeh iken beni üş adsız idersin *(Işk. XIV. 297 - 2)*

§ Şimden gerü ana dirlik درلك yoktur. *(Anter. XIV. 217)*

Bana dirlik ديرليك ansız gerekmez bilin
Beni kon varın işinize gidin *(Süh. XIV. 260)*

Dirliğinden sen usandın mı hele
Kim kanına susayıp girdin ile *(İs. H. XIV - XV. 691)*

§ Bedürüstî biz anı dünyada dar dirliğe درلکه bıragırız, bundan sonra âhirette dahi gözsüz koparırız.
(Müneb. XIV - XV. 2 - 2)

Bir üveze Nemrud'u kahr eyletir
Dünya dirliğin ana zehr eyletir *(Melhame. XIV - XV. 3 - 1)*

§ Şol kâfirler ki severler dünya dirliğini درلکی yeğlediler âhiret üzerine. *(Cev. Es. XV. 340)*

Dirliğimde درلکمده kılmadım hod hâk-i pâyin kesbini
Öldüğümde basasın bâri kadem sin üstüne *(Mesihi. XV. 93)*

Gözü nâgeh tüş oldu gül yüzüne
Haram oldu heman dirlik درلك özüne *(Mih. XV. 40)*

§ Kullarım, dünyanın yalancı dirliği درلکی sizi aldamasın.
(Cinan. XV. 50)

§ Hiç vakıt zulüm olmadı, illâ yerimizde kızlık oldu, dirliğimiz درلکمز dar oldu. *(Hay. XV. 32)*

§ ... Dirliğinde درلکنده Bağdat şehri içinde yılkı terslemezmiş.
(Tez. Ün. XV. 62 - 2)

§ Her kimin dirliği درلکی Hak ile ola, anın ölümü nakleylemektir mecazî dirliğinden hakikî dirliğe. *(Tez. Lâ. XV. 594 - 1)*

§ Ölüm ne gün olacağı ma'lum olaydı, dirlik درلك datsuz olaydı.
(Güzide. XV. 96)

§ Yakamızdan çekip bizi bir saraya iletti, bir eve kodu. Bir demden kapı açıldı, cellattır deyü dirlikten ümidi kestik.
(Ferec. XV. 121)

Ne Vâmık kim düşer Azrâ'dan ayrı
Balıktır dirliği deryadan ayrı *(Çeng. Dâi. XV. 261)*

Dirliğimiz درلکیمز yok uruldu ilimiz
Mal, rızk gitti kırıldı belimiz *(Bektaş. XV. 39)*

§ Ana görüklü hoşnutlu dirlik درلك var ki sonunda ölüm yok.
(Leys. Mu. XV. 477 - 1)

§ Ol altı sebep kim, elbettedir, her bir âdemin dirliğine درلکنه, bekasına sebep olduğu... *(Hazain. XV. 43 - 2)*

Bustan buldu dirliğin درلکن sudan
Assısı ermedi anın çaya *(İbrahim. XV. 100 - 1)*

Cihanda ölmedin şunlar ki öldü
Ölümsüz diriliğe دیر لکه hem elyak oldu *(Eşrefoğlu. XV. 10)*

§ Ol kişinin diriliği درلکی halinde tâ ölünce sağ yanında hazır olurum. *(Saat. XV. 11)*

§ Ma'lumdur ki ikilikten birlik ve ölümden dirlik yeğdir. *(Saadet. XV - XVI. 180 - 2)*

§ Evrend اورند [*Fa.*] :... ve dirlik دیرلك maişet mânasına. *(Deş. XVI. 63 - 2)*

Gehi şehlik gehi kulluk kelâmı
Gehi dirlik دیرلك gehi ölüm peyâmı *(Enis. XVI. 48 - 2)*

§ Sen bu birliği dirlik edineni bulmayınca ol varlığa birikip ölümsüz dirliği دیرلکی dirlik edüp ana irişmezsin. *(Sır. XVI. 50)*

Bu fakr ilen ki benim rahatımdürür müşkil
Bu hal ilen ki benim dirliğimdürür درلکمدرر düşvar *(Fuzuli. XVI. 19)*

§ Zindegânî زندکانی [*Fa.*] : Dirlik دیرلك . *(Şamil. XVI. 451)*

Oldu dirlik درلك câmesı eğnine dar
O libas-ı müsteârı gördü ar *(Selâman. XVI. 134)*

§ Bunca öğüt sana verdim rızk eksik olmaz diyü ve sen dahi dirlik درلك ahvalin sorarsın. *(Tez. Ba. XVI. 27)*

Dirliğinden درلکندن anın ölüm yeğdir
Kim ola mevti içün iller şad *(Letaif. XVI. 43)*

§ El-ayş العیش [*Ar.*] : Dirilik دیریلك hayat gibi. *(Ah. XVI. 714)*

§ Kalblerine dünya dirliğin دیرلکن yerleştirdiler, âhireti unuttular. *(Nasayih. XVII. 17)*

Geçti hırıltı ile subh u mesâ
Dirliğim دیرلکم it dirliğidir daima *(Atai. Ha. XVII. 117)*

Hayat حیات [*Ar.*] : dirlik دیرلك ü ölmek : memat [*Ar.*] dahi vefat [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 90)*

dirlik درلك : hayat حيوة [*Ar.*] : ü ayş عيش [*Ar.*] dır hem zindegânî زندكانى [*Fa.*] der Acem
(Men. Cev. XVII. 8)

§ Er-rağad الرغد [*Ar.*] : Dirlik ديرلك, mutlaka geçinmek.
(Kdeb. XVIII. 361 - 1)

Heyf [*Ar.*] : yeldir : ruzgâr [*Fa.*], esmek : veziden [*Fa.*], hebb [*Ar.*] veş

Rağle رغله [*Ar.*] : dirlik ديرلك : zindegânî زندكانى [*Fa.*], hem çeri : asker [*Ar.*], sipah [*Fa.*]
(Naz. Cev. XVIII-XIX. 106)

Ölümden dirliği ديرلكى yeğdir demişler. *(Battal. XVIII. 216)*

§ Siyab سياب [*Fa.*] :...ve hayat ve dirlik ديرلك mânasına gelir.
(Bürh. XVIII - XIX. 373)

§ Maişet معيشت [*Ar.*] : Dirliğe درلكه denir, hayat ve zindegânî mânasına ve kendisiyle geçinilecek nesneye denir.
(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 159)

§ El-ayş العيش [*Ar.*] : Dirliğe denir, hayat ve zindegânî mânasına.
(Kam. XVIII - XIX. 2, 340)

2. Tahsisat, ödenek.

§ ...Ve timara talip olanlara timardan ve dirlikten ديرلكدن himmet ve inayet edem. *(Sic. B. XV - XVI. 4, 87)*

§ Eğer dirliğe ديرلكه mutasarrıf olanlar ve eğer beğlerbeğiler ve sancak beğleri ve sâir... *(Sic. A. XVI. 6, 1413)*

§ ... Eğer sipahidir ve eğer yeniçeri ve acemi oğlanı ve cebeci ve topçu ve arabacı ve sâir kapım kullarıdır, bölüklerin ve dirliklerin درلكلرين ve kaçinci bölükte idüklerin...
(Sic. A. XVI. 1204)

§ ... Ve cebeci ve topçu ve arabacı ve zuamâ ve erbab-ı timar ve sâir dirliğe درلكه mutasarrıf olup sene-i sâbıkadan sefere me'mur olanlar... *(Sic. A. XVI. 7, 2266)*

§ ... Eğer il eridir, eğer muhafızdır, ferman olunan sipahilerdir; bu hususta yoldaşlık edenlerden dirliği olmayanlara dirlik درلك ile riayet olunup timarı olanlara terakki verilmek mukarrerdir. *(Sic. A. XVI. 1, 1113)*

§ ... Mültezimîn ve nuzzardan şimdiye değin resm-i bevvaban ve çavuşan kabz olunmalı oldukta anın gibi mültezimînin dirlikte درلكده olanlarından her binde üç akça ve dirlik درلك tasarruf eylemeyenlerden binde altışar akça alınır idi.
(Sic. A. XVI. 2, 715)

§ Padişah-ı âlem-penah dirliğine درلكنه mutasarrıf bir fert kapılarında olmazdı. *(Koçu. XVII. 12)*

Âhir çıkardı tezkiremiz verdi bîgünah
Dirlik دیرلك komadı bendene ey şehryar hat *(Atai. XVII. 40)*

§ Reâyâ evlâdından taze yiğitler intihap olunup bin nefer piyade yazıldı. Sefer seferledüklerince dirliğe mutasarrıf olup günde bir akçe-i Osmani, ki rubu' dirhemdir, vazife ta'yin olundu. *(Solak. XVII. 11 - 1)*

§ Yabiz یابز [*Fa.*] : Salâtînin erbab-ı istihkaka dirlik دیرلك zımnında tevcih ve ihsan eyledikleri maişet ve arpalık ve mukataa. *(Bürh. XVIII - XIX. 633)*

Dirildi mürde diller leşkere dirlik دیرلك verildikçe
Küşade eyleyip şah-ı cihan genc-i atâyâyı *(Molla. XIX. 41)*

dirlik bulmak : Hayata kavuşmak, canlanmak, dirilmek.

Sûr-ı evvelde kamu mahlûk öle
Sûr-ı sânide gerü dirlik bula درلك بوله *(Vahdet. XV. 38 - 2)*

dirlik dirilmek : Hayat geçirmek, ömür sürmek.

§ Ana göre dirlik diriliñ دیرلك دیریلك. *(Tebareke. XIV. 31 - 1)*

§ Hazret-i Ömer, hilâfette bir dirlik dirildi ki kimesne ancılayın dirilmedi. *(Tazarru. XV. 279)*

Tatlu dirlik dirilüp âlemde biz
İşret idi yazımız ger kışımız *(Şeref. XVI. 127)*

dirlik edinmek : → **dirlik etmek.**

dirlik etmek, (dirlik edinmek, dirlik eylemek) : Geçinmek, yaşamak, taayyüş etmek.

§ Balıkçır cevap verdi kim, nite kaygulu olmayayın kim ben dirlik sebebin şunu edinmiş idim kim her gün bir iki balık tutar idim kanâat ile dirlik eder idim درلك ادردم. *(Kel. XIV. 34)*

Anın yıldızı benden alçakturur
Aramızda erlik hem ancakturur
Ki gönlüm düzetür ü birlik eder
Ne fursat gözetür ü dirlik eder دیرلك ایدر *(Süh. XIV. 279)*

§ Dirlik edinecek درلك ادنجك miktarı nesne biz tayin ettik. *(Ta. Sel. XV. 71)*

§ Arkamla çalı götürürem, anı sataram, anınla dirlik ederem درلك ادارم. *(Cennet. XV. 304)*

§ Bu gez mahlûkat cihanda dirlik ittükleri درلك ایتدکلری rızıklardır. *(Cev. Es. XV. 4)*

Hakka lâyık dirlik etmeyen تمین دیرلك kişi
Assı etmez ağlayıp dökse yaşı *(Bektaş. XV. 430)*

§ Şol hayvan kim suda dirlik eyler ایلر دیرلك . . . *(Ter. Kurt. XVI. 31)*

dirlik ettirmek : Yaşatmak.

§ Et-ta'mir التعمیر [*Ar.*] : Dirlik ettirmek دیرلك ایتدیرمك yâni Hak Taâlâ tûl-i ömr ile bir kimesneyi şerafyap eylemek. *(Kdeb. XVIII. 325 - 1)*

dirlik eylemek : → **dirlik etmek.**

dirlik geñliği : Bolluk içinde yaşayış, huzur içinde yaşayış.

§ . . . Eğer ol göle daşınu bilirseniz eminliğe ve rahata ve dirlik geñliğine درلك ککلکنه düşesiz. *(Kel. XIV. 34)*

§ Dünya ehli üç mertebe isteyicidir, ol üç mertebeye ermezler illâ dört haslet birle. Amma ol üç mertebe kim isterler : Birisi dirlik geñliğidir درلك ککلکدر ikincisi menzilet yüksekliği, üçüncüsü âhiret müzdüne ermektir. *(Kel. XIV. 23)*

§ El-gataf الغطف [*Ar.*]: Dirlik geñliği دیرلك ککلکی. *(Ah. XVI. 731)*

dirlik otu : Ölüme karşı ilaç olan sağlık otu.

Var idi dirlik otu درلك اوتی bulmadınız
Eksiğiniz ol idi bilmediniz *(Cam. XV. 25)*

dirlik suyu : Âbıhayat.

§ Bu bap Zülkarneyn'in karanuluğa gırdiğin zıkreyler, dirlik suyu درلك سوی (harekeli) istemek için. *(Enb. XIV.)*

dirlik sürmek : Hayat geçirmek, ömür sürmek.

§ Padişah dakı kullukçularına iyiliğini ve ni'meti endaze ile vermek kim hemişe korku ile ümit arasında dirlik süreler درلك سورلر. *(Kel. XIV. 41)*

§ Âyiş عایش [*Ar.*]: Güzel dirlik sürücü درلك سورجی kimse. *(Bab. XVI. 2, 168)*

dirlik tağılmak : Dirlik bozulmak.

Olar kim cinsine tuş olmadılar
Tağıldı dirliği طغلدی درلکی hoş olmadılar *(Tennuri. XV. 64)*

dirlik yatı : Geçim yolu, geçinmeyi sağlayan şeyler.

Şol âdem ki gözete dirlik yatın دیرلیك یاتین
Gerek ohşaya yad obanın itin *(Süh. XIV. 14)*

dirmek : → **dermek.**

dirnek : → **dernek.**

dirnekli : → **dernekli.**

dirneklü : → **dernekli.**

dirneşeceği : → **derneşeceği.**

dirneşmek : → **derneşmek.**

dirşirmek : → **derşürmek.**

dirşürmek : → **derşürmek.**

dirüp devşirmek : → **derip devşirmek.**

dirüp devşürülü görmek : → **derüp döşürülü görmek.**

dirüp dirşürmek : → **derip devşirmek.**

dirüp döşürülü görmek : → **derüp döşürülü görmek.**

dirürmek : → **dirgürmek.**

diş bilemek : Tama' beslemek, iştahalanmak iştaha göstermek.

Nakaş der ki ivmek değildir reva
Dahi dün gelüpsün sen üşbu eve
Bugün ol senin olduğun dilemek
Dahi görmedin ana diş bilemek ديش بيلەمك *(Süh. XIV. 78)*

Dedi kıza katlanımazam dahi
Canın var, esirge kulunu ahi
.....
Dişim biledim ديشيم بيلەدم sana sözü kogıl
Nice bekleyübile aç kurt ağıl *(Süh. XIV. 212)*

Yüzemez iken suyu diler idi
Yâri ağzına dişin biler idi ديشن بيلاردى *(Man. Tayr. XIV. 21)*

Buldu fursat geldi bir dem yanına
Her cihetten diş bilerdi ديش بلردى canına *(Zehr. XVI. 190)*

§ Visali helvasına diş bileyüp ديش بليوب ... *(Raufi. XVI. 233)*

diş düzmek : Arka arkaya diş çıkarmak.

Sebüh [*Ar.*] : di yüzen suda sevabih di anlara
Şu tırnaklı hayvan ki dişin düze ديشن دوزه ol: karih قارح [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 27)

dişeği, (dişengi, dişeğü) : Değirmen taşını diş diş yapmak için kullanılan bir çeşit külünk.

§ Balta, çekiç, tağar demiri ve dişeğüler دشاكولر .
(Sic. B. XV - XVI. 10, 24)

§ Âjine آژينه [*Fa.*] : Diğeşi دشكى ve tokmak.
(Ni'meti. XVI. 67)

§ Âjene آژنه [*Fa.*] : Dişeği دشكى . *(Caf. XVI. 5 - 2)*

§ Âjine آژنه [*Fa.*] : Dişeği ديشكى . *(Şamil. XVI. 214)*

§ Âjine آژينه [*Fa.*] : Tokmak ve dişeği دشاكى ve küçürek eye ki dülgerler âletlerindendir... *(Deş. XVI. 297 - 2)*

§ Tebrek-i âsiyâ تبرك آسيا [*Fa.*] : Değirmen dişeğisi دشكيسى ve tokmak ve dişeği dişemek. *(Deş. XVI. 11 - 1)*

§ Bartîl البرطيل [*Ar.*] : Bir türlü demir külünge denir ki pek metin ve tûlanî olur, anınla değirmen taşı nakrederler. Türkide dişengi ديشنكى derler. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 140)*

§ Sünbe سنبه [*Fa.*] : Beş mânası var. *3* - değirmen taşı dişeyip ıslah edecek demür âlete denir ki dişengi ديشنكى tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 368)*

Âsiyâ - âjen آسيا آژن [*Ar.*] : Dişengi دشنكى tâbir olunan âlettir ki anınla değirmen taşı dişeyip ıslah ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 38)*

§ Âsiyâ - zene آسيا زنه [*Fa.*] : Değirmen taşı dişengi ديشنكى (si). *(Kam. Os. XIX. 1 - 28)*

dişeğü : → **dişeği.**

dişemek : Değirmen taşına diş açmak.

§ Âsiyâ-zen آسيا زن [*Fa.*] : Değirmen dişeyici ديشيجى ve çakıldağı. *(Ni'meti. XVI. 69)*

§ Tebrek-i âsiyâ تبرك آسيا [*Fa.*] : Değirmen dişeğisi ve tokmak ve dişeği dişemek ديشمك. *(Deş. XVI. 11 - 1)*

§ Minkar منقار [*Ar.*] : Değirmen dişeyecek ديشه‌يه‌جك çekiç ki Fariside âjine آژينه [*Fa.*] : ve şikene شكنه [*Fa.*] dahi derler. *(Aks. XVII - XVIII. 257 - 2)*

§ Âjine آژينه [*Fa.*] : Değirmen taşı dişeyecek demür âlet ki dişengi tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 36)*

§ Ajenden آژندن [*Fa.*] : Nigendelemek ve teğellemek ve gözemek ve taş dişemek ديشه‌مك mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 36)*

dişengi : → **dişeği.**

dişenmek : Dişlenmek, dişeğilenmek.

§ Acede آجده [*Fa.*] : Nigendelenmiş ve gözenmiş ve teğellenmiş mânasına da gelir, iğne ile yahut gayri nesne ile olsun; bu münasebetle dişenmiş ديشنمش değirmen taşına dahi denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 31)*

diş göstermek : Sırıtmak.

Bugün başıma geldi bir müşkil iş
Benim halime gülme, gösterme diş دیش کوسترمه
(Süh. XIV. 260)

dişi, (dişi kişi) : Kadın.

Dişisin دشسن beline değin gömeler
Taş ile öldürüp toprak yumalar *(Tennuri. XV. 122)*

§ Tanrı buyurur, size oğlanlarınız hakkında erkeğe iki dişi دیشی ülüşünce ... *(Cev. Es. XV. 119)*

Kişiler arasında bir dişi دشی yok
Dişiler olduğu yerde kişi yok *(Hikmet. XV. 198)*

Dişi kişi دیشی کشی : Mer'e مرأه [*Ar.*], zen زن [*Fa.*]; râh [*Fa.*] : yol oldu, senen [*Ar.*]
(Men. Cev. XVII. 24)

dişi demir : Yumuşak demir (?)

§ Zem-âhen زماهن [*Fa.*]: Dişi demir دشی دمر. *(Ni'meti. XVI. 357)*

dişi kişi : → **dişi.**

dişindirik : İpten gem (yular).

§ El-ihtinâk الاحتناك [*Ar.*] : Tavarın alt çenesini ve damağını bir sicimle boğmak ve dişindirik دشندیرك urmak.
(Terceman. XV. 22)

dişin ılgıdu gülmek : Tebessüm etmek, dudakları arasından dişleri görünecek şekilde gülmek.

§ Pes Süleyman bu karınca sözün dinleyip dişin ılgudu güldü دش الغد کلدي (harekelidir). *(Enb. XIV. 618)*

dişini ışıtmak : Dişini göstermek, dişlerini göstererek gülmek.

Ve ger kanda idüğün işiteven
Gülem, oynayam, dişim ışıtaven *(Süh. XIV. 247)*

Çü meşrıkta ışıttı ایشتدی zengi dişi دیشی
Kaçırdı yine mağrıba Habeşi *(Süh. XIV. 232)*

Çün anı Âişe Ana işitti
Yaşanup yaşmağın dişin ışıttı اشتدی دیشن *(Muham. XV. 450)*

dişin sırıtmak, (dudakların sırıtmak) : Dişlerini göstermek, diş gösterirken dudaklarını açmak.

§ Şerze شرزه [*Fa.*] : Gazaba gelip dişin sırıtan صردن دشين yırtıcı. *(Miftah. XV. 103)*

§ Şerze شرز [*Fa.*] : Dişin sırıtan ديشين صير يدان yırtıcı canavarlar. *(Şamil. XVI. 234)*

§ Şerze شرزه [*Fa.*] : Yırtıcı canavarlar sıfatıdır. Hışımlarından dişlerin birbirine urup, dudakların sırıdup دودقلرن صردوب dişlerin gösterirler. *(Ni'meti. XVI. 426)*

diş kısmak : Dudakla sus (!) işareti yapmak.

§ Emir-i Arap diş kısup ديش قصوب tınma, ne söylerse söylesin dedi. *(Hamza. XIV - XV. 13, 97)*

§ İyş ü tarepler halifeye hoş geldi, birkaç devir geçti halifeyi şarap aldı, ol makam ne makam idüğü halifenin yadından gitti, âdetince İshak'ı yanına çekti bahirler ve daireler ve avazeler sormağa başladı. İshak diş kısıp epsem ol deyü gördü anın yeri değildir diyip, başarmadı. *(Ferec. XV. 215)*

§ Heman Ahi, Ebumüslim'e diş kıstı ديش قصدي .
(Müslim. XV. 1, 136)

diş koymak, (diş koyurmak) : Diş geçirmek.

Bana bir uğru uğradı şeb-i tîr
Düzd idi liyk ilm içinde habîr
. . . . . .
Diş koyumaz ديش قويومز ana emîr ü vezir
İlm-i edyan içinde bî-adîl ü nazîr *(Ferec. XV. 255)*

§ Her kim bu Şemse Cazu himayetindedir, ana kimse diş koyurmaz ديش قويورمز . *(Ferec. XV. 246)*

diş koyurmak : → **diş koymak.**

diş kurdağısı : Diş kurcalayacağı, kürdan.

§ Ḫılâl خلال [*Fa.*] : Diş kurdağısı ديش قوردغيسى . Künyeti ebülye'stir. *(Deş. XVI. 218 - 2)*

§ Ḫılâl خلال [*Ar.*] : Diş kurdağısı ديش قورداغيمى . *(Şamil. XVI. 426)*

dişlemek : Yemek, ısırmak.

Aşk ile değdi girdi işlemeğe
Gâh ayaklayu, gâh dişlemeğe *(Şeyhi. XV. 67)*

§ Fülân Yahudinin kapusında bir kelp var, beni dişler دشلر giyesümü yırtar. *(Cev. Ah. XV - XVI. 315)*

Yüzün burtardı vü gey çattı kaşın
Dudağın dişledi دشلدی vü saldı başın *(Şeh. Ş. XVI. 278)*

diş urmak : Yemek, çiğnemek.

Diş urdular اوردلر دش kamu baştan ayağa
Nite kim bengîler bal ile yağa *(Çeng. Dâi. XV. 224)*

Gıybet etmek ne yaramaz iştir işit ey kişi
Kardaşın etini yimekliğe urasın dişi اوراسن دشی *(Delil. XV. 115)*

Sandılar bunları dahi bişürür
Yiyüben bir bir bulara diş urur دیش اورر
Ödü sındı nicesinin korkudan *(Enveri. XV. 44)*

Henüz düştü lebim hurmasına ben
Bilürdün nice şirindir diş ursañ دیش اورسك *(Yuz. Şems. XVI. 272)*

Girip bir bağa görse ter yemişler
Yemişlere diler kim ura dişler *(Yuz. Şems. XVI. 208)*

Dedi cazularındır bâri bu iş
Heman oturdu urdu ni'mete diş اوردی دیش *(Şeh. Ş. XVI. 210)*

dişürmek : → **derşürmek.**

ditmik ditmik : Didik didik.

§ Etlerini ditmik ditmik دیتمك دیتمك ederek geçüp giderler. *(Rahat. XVI. 517)*

ditregen, (titregen) : Çok titreyen.

§ Zira ki hamama çok giricek sinirler genşer, el ayak titregen تترکن olur. *(Kab. XV. 156)*

ditregenlik : Çok titrer olma hali.

§ Şöyle kim tabiatta ol vakıt balgam buluna, kuvvet-i hâzımaya galip ola ak baras, ak behak, lakve, fâlic, sar', ri'şe, hader, baş ditregenliği د ترکنلکی vâki' olur. *(Hazain. XV. 59 - 2)*

ditreme : Titreme.

Zelzele verdi meğer kim ıstırabımdan haber
Zatiyâ tuttu bugün cism-i zemini ditreme دڑمہ
(Zati. XVI. 510)

ditremek : Titremek.

Ki yer deprene ditreye دڑایہ kanâdil
Şunun gibi ki hiç şerhetmeye dil *(Muham. XV. 300)*

Ne yazdı gül yüzün vasfında hâme
Ki bir yaprak gibi ditrerdi دڑردی nâme *(Ah. Pş. XV. 131)*

§ ... Andan uçmak dahi ditreye دڑیہ, Kürsi dahi işite ditreye, Arş dahi işite ditreye. Hak Taâlâ eyide: Yâ Arş niçün ditrersin?... *(Cennet. XV. 233)*

Yüzümüz çirkininden ditrer idik دڑریدك
Anınçün gussadan şimdi eridik *(İbrahim. XV. 57 - 1)*

§ Lerzan لرزان [*Fa*] : Ditrer دڑر kimse. *(Ni'meti. XVI. 195)*

§ Ḫınsâl خنثال [*Ar.*] : Kocalıktan ditremek دڑمك ve ıztırab etmek ve sendiremek. *(Bab. XVI. 2, 395)*

§ Yavuz yel oldukta vara nice ditrer دڑر ise şöyle lerzan olmuş. *(Zehr. XVI. 46)*

Rezm hengâmında görmüş tığ-ı ateş - rengini
Benzi sararmış dahi ol korhudan ditrer güneş
(Hayali. XVI. 7)

§ Lerze لرزہ [*Fa.*] : Ditremek دڑمك. *(Şamil. XVI. 241)*

Görse cismin ditrer idi دڑریدی âb-ı saf
Deng idi belinde akl-ı mû-şikâf *(Selâman. XVI. 56)*

§ Ol hâletten eli ditreyüp şorba-yı germi ser-i mübareklerine döktü. *(Nigâ. Ter. XVII. 26 - 2)*

Ditremede دڑمدہ za'file gerçi başı
Oynamada mekr ile gözü kaşı *(Atai. Ha. XVII. 114)*

Bir goncaya âşık elini kokmağa sunsa
Endamına hep lerze düşer elleri ditrer *(Kuddusi. XIX. 49)*

ditremeklik : Titreme halı.

§ ...Beşinci, ditremeklık دڑ ملك . Nitekim Kur'an içinde eyitti. *(Enb. XIV. 71)*

ditreşmek : Titreşmek.

§ Çevre turanlar heybetinden ditreşürlerdı دڑشرلردی . *(Tebareke. XIV. 6-2)*

§ Bunlar anları görüp ditreştiler دڑشدیلر . *(Müslim. XV. 1, 11)*

ditretme : Titreme.

§ El-ureva' العروآء [*Ar.*] : Isıtmanın ditretmesi دڑتمەسی ra'şet-ülhummâ. *(Kdeb. XVIII. 154 - 2)*

ditreyek : Titrek.

§ Eline urmağ ile ditreyek دڑیاك olsa menfaatten kalsa, gözüne urmağ ile dav'ı gitse yâni görmez olsa...
(Ter. Kurt. XVI. 465)

ditsingen, (titsingen) : Her şeyden iğrenip tiksinen.

§ El-ayyefan العیفان [*Ar.*] : Her nesneden titsinmek huyu ve âdeti olan adama denir ki iğrengen ve titsingen تتسنكن tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 818)*

ditsinmek, (titsinmek) : Tiksinmek.

§ Übet ابة [*Ar.*] : Ditsinmeklik دتسنمكلك . *(Bab. XVI. 1, 116)*

§ Âfe عافة [*Ar.*] : Çevrede dolanmaklık ve nesneden ditsinmek دتسنمك . *(Bab. XVI. 1, 243)*

Oldu ditsinmek دتسنمك : telattum تلطم [*Ar.*], tatsız olmaktır : temeh [*Ar.*]
(Asım. XVIII - XIX. 58)

§ El-ayyefan العیفان [*Ar.*] : Her nesneden iğrenip titsinmek تتسنمك huyu ve âdeti olan adama denir ki iğrengen ve titsingen tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 818)*

ditürü : Dikkatle.

Saray damına çıktı Şeh Siyavuş
Ditürü دتورو baktı gördü yazıya tuş *(Hurş. XIV. 86)*

divan bağlanmak : Büyük Meclis kurulmak, toplanmak.

Divan bağlandı (ve) cümle cem' oldu *(Dah. XIV. 87)*

divara urmak : Tutup atmak, terk etmek.

Bizi urdun mu اوردكى yine divara ديواره
Çıktı mı ipliğimiz pazara *(Fazıl. XVIII - XIX. 39)*

divlek : → **düğlek.**

divrik : Müdevver.

§ Satıh سطح [*Ar.*] : ... Sath-ı müstedir : Divrik ديوريك, müdevver olan satha hâkkolunan; bunlar ıstılahat-ı riyaziyedendir. *(Kam. Os. XIX. 4, 26)*

divşirmek : → **derşürmek.**

divşürmek : → **derşürmek.**

divşürüklü : → **devşirikli.**

divşürümlü : → **devşirimli.**

diye misin : Der misin.

§ Ana bugün bu kişi oruç tuttu diye misin ديمسن dimez misin. *(Leys. Ar. XV. 39)*

diyen, (deyen) : Denen, söylenen.

Her kim ister yimeğe çok lût u pût
Otudur anın o maslık diyen ديين ot *(D. B. XVI. 58)*

Hatırım cem'iyyet ister sakıyâ sun sağarı
Gam diyen دين zalim elindendir perişan olduğum *(Revani. XVI. 97)*

Gördüğü her serve mâildir Revani gönlümüz
Bu gönül diyen hakikatte bir akar su imiş *(Revani. XVI. 69)*

§ Üstaclıoğlu diyen دين habisi ol cünûd-ı bîse reis dikip... *(Selim. XVI. 83)*

Yapmağa bekaa dârın sa'y eyle Nihani sen
Dünya-yı denî deyen دیں viranei neylersin
(Nihani. XVI. 75)

Dedi ey mâye-i sühandanî
Dil gerek sabra dil deyen دین kanı *(Mîri. XVI. 279)*

Yol mudur ben senden ayru derde düşem yürüyem
Senden ayrılmaya hiç engel diyen ah ol yaman
(D. B. XVI. 50)

diyesin, (sanasın, sanaydın, diyeydin) : Sanki, gûya, sanılırdı ki.

§ Düreyd ve Anter leşkeri Rum ve firenk çerisine nisbet sanasın صناسين ki bir gemi idi deniz içinde ve yahut depecük idi sahra içinde. *(Anter. XIV. 801)*

Geyürdü iki sündüs ton kabâdan
Sanasın صناسن çıktı külhancı abadan *(Muham. XV. 79)*

Sünbülün kim sâye salmıştır gül-i ter üstüne
Ebr erişmiş sanasın صانەسن mihr-i münevver üstüne
(Sarıca. XV. 40)

§ Gûya كويا [*Fa.*] : ... Bir gûya dahi vardır ki medlûlü şol mânasınadır ki lisan-ı Türkide diyeydiñ ديبدك ibaretiyle tâbir ederler. Gûyanın iki mânası bile bu beyitte vâki'dir. Beyit :
Gonca-i gül k'açılur hadd ü dehanındır senin
Bülbül-i gûya ki var gûya zebanındır senin
(Deş. XVI. 21 - 2)

§ Gûya كويا [*Fa.*] : ... Makam-ı temsilde de isti'mâl olunur, diyesin دياسن ve sanasın mânasına. *(Deş. XVI. 21 - 2)*

§ Gûyâ كويا [*Fa.*] : ... Ve keenne mânasına sanasın صناسن, diyesin دياسن. *(Caf. XVI. 146 - 2)*

Bir seher gördüm demir kır atına olmuş süvar
Gök yüzünde sanasın mihr-i cihan-âra imiş
(Yahya Bey. XVI. 67)

Sanasın صانەسن sancağ-ı şah-ı bahr ü ber
Açılup tuttu cihanı serteser *(Şeref. XVI. 379)*

Zeliha halini tanlamadılar
Sanasın işidüp anlamadılar *(Yuz. Şems. XVI. 306)*

Gözümden aktı yaşım eyledi şahadeti hem
Boşattılar sanasın mâ ile tolu kırebi
(Nigâ. Ter. XVII. 173 - 1)

Ne dem azm eyleyüp meydana at salaydı küffara
Sanaydıñ صنايدك berk-ı hâtıftan elinde tığ-ı üryanı
(Solak. XVII. 2-1)

§ Ol yevm-i said sanaydıñ ki iyd idi. *(Solak. XVII. 185-2)*

diyeydin : → **diyesin.**

diyeze : → **dayıza.**

diyi : → **deyü.**

diyince : Kez olunca, kezde.

Yedinci diyince دينجه iki leşker
Biri birine oldular beraber *(Veyse. XVI. 63 - 1)*

diyiş : Kelâm, söz.

§ Diyiş ديش, dinleyiş anlayışa göre olur. *(Sır. XVI. 32)*

diyişü durmak : Söyleşip durmak.

§ Böyle diyişü dururken ديشودرر كن Tanrı Taâlâ bunların üzere aclık bıraktı. *(Enb. XIV. 884)*

diyşürmek : → **derşürmek.**

diyü : → **deyü.**

diyülmek : → **deyülmek.**

diz ağırşağı : Diz kapağı.

§ Er-rıdfe الرضفة *[Ar.]* : Diz ağırşağı ديز آغرشاغى dedikleri kemik. *(Ah. XVI. 437)*

§ Girdenâ كردەنا *[Fa.]* : Diz ağırşağı ديز آغرشاغى ve her ne kim ana benzerse. *(Ni'meti. XVI. 534)*

§ Gerdenâ-yi zânu كردناى زانو *[Fa.]* : Diz ağırşağı ديز اغرشغى. *(Ni'meti. XVI. 512)*

§ Radfe رضفه [*Ar.*], gırdenâ-yi zânu زانو كردنای [*Fa.*] : Diz ağırşağı دیر آغیرشاعی . *(Aks. XVII - XVIII. 162 - 1)*

dizcük : Diz bağı.

§ Dizcük دیزجك karuçuk bağlandı. *(Dede. E. XIV. 216)*

diz çağşırı : Kısa şalvar.

§ Diz çağşırı دیز چغشیری *10*, bürüncek *30*, al kemha *400*.... *(Sic. B. XVI. 12 - 13, 39)*

diz donu, (diz tonu) : İç donu.

§ Zir - câme زیرجامه [*Fa.*] : Diz tonu دیر طونی ve iç kaftanı. *(Deş. XVI. 330 - 2)*

§ Paçe پاچه [*Fa.*] : Diz tonunun دیز طونلیك iki tarafından uyluğa geçenlere derler. *(Deş. XVI. 301 - 1)*

§ Zir-câme زیر جامه [*Fa.*] : Diz tonu دیز طونی ve zıbun. *(Ni'meti. XVI. 366)*

dize dirsek dikmek : Dirseği dize koymak.

Dikip dirsek dize دكب درسك دزه feryat ederdi
Hayal-i dilberini yad ederdi *(Lârendi. XVI. 76)*

dizek dizek : Sıra sıra, dizi dizi.

§ El-mesfûf المصفوف [*Ar.*] : Katar katar edilmiş ve dizek dizek دیزك دیزك durkurulmuş kimseler. *(Terceman. XV. 34 - 2)*

dizekmek : Dizilmek.

§ El-muttaridü المطرد [*Ar.*] : Bıri biri ardınca dizekip دیزكب ve çözekip gidici. *(Terceman. XV. 44)*

dizeme : Bağ, bahçe etrafına kamış veya ağaçtan yapılmış çit.

§ El-hızar الحظار [*Ar.*] : Bahçe çevresine yaptıkları duvar ve çit dizeme دیزمه ki ağaçtan ve kamıştan ederler. *(Ah. XV. 30)*

§ Havlı kapısından girip dizeme دزمه üzerinden mezkür gönleği aldım. *(Sic. B. XV. 5. 297)*

dize yetmek : Diz boyunca yükselmek.

§ Delim ağca karlar yağmış dize yetmiş دیزه یتمش . *(Dede. XIV. 59)*

dizge : Dizlik, diz bağı.

§ ... Dızlerine bakarlardı eğer dizge دیرک yeri müşahet ise tahkik Yeniçeridir deyü aman vermeyip katlederler idi. Yeniçeri ekseriya diz çakşırı giymekle bu alâmetle istidlâl ederler idi. Sair nâstan Yeniçeri olmayıp diz çakışırına itimat edenlerden katı çok kimse dizge yeri bellidir deyü meccanen katlolundular. *(Naima. XVII - XVIII. 2 - 410)*

dizgin depretmek : Atı harekete geçirmek.

Seğirdimde çü dizgin depredeydim دزگی دپردیدم
Halep'ten bir nefes Mısr'a gideydim *(Çeng. Dâi. XV. 253)*

dizgin eylemek : Atın dizginini kasıp dört nala kaldırmak, at kaldırmak, at koparmak.

§ Deb دب [*Fa.*] : ... Ve zeban-ı Hindi'de at koparmak ve dizgin eylemek دیزگین ایلمك mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 264)

dizgin uzatmak : Atı serbes bırakmak, başını salıvermek.

§ Yiğitlik atının gemin yığa durmak gerek, igen dahi dizgin uzatmamak دزگن ازتمامق yeğdir. Zira yiğitlik kanıyle sürçücek değme vakıt kurtulmaz. *(Hazain. XV. 18 - 1)*

diz gözü : Diz kapağının iki yanındaki çukurlardan her biri.

§ Ayn-ür-rekbe عین الرکبه [*Ar.*]: ki, diz gözüزی دیرکو ve diz kapağı tâbir olunan kemiğin iki tarafında olan çukurlardır ki her dizde iki göz vardır. *(Aks. XVII - XVIII. 38)*

dizim dizim : → **dizin dizin.**

dizin çökmek : Diz çökmek, diz üzerine oturmak.

Gerek ise Fağfur Şahın kızın
Dileyem seninçün ü çökem dizin چوکم دیزین *(Süh. XIV. 34)*

§ Kaçan kıyamet günü olsa kamu halâyık bir depe üzerine geleler saf saf durup dizlerin çökeler دیزلرین چوکه‌لر .
(Cennet. XIV. 5)

Bu sözün buyurucak ol dizin çöktü دزن چوکدی bir A'râbi
Dedi kimlerdürür bunlar olalar böyle âli-taak
(Muham. XV. 368)

Dizin çöküp دزن چوکب başı ucuna aslan
Adûden anı hıfz ederdi her an *(Lârendi. XVI. 231)*

dizin dizin (I), (dizim dizim) : Dizi dizi, sıra sıra.

§ Hokka-i ciz-'i dideden dizin dizin دزن دزن dür-i nâbları ve pâre pâre lâ'l-i müzâbları göz yaşı yerine seylâb edüp....
(Tazarru. XV. 84)

Boyn'altununu gerdenine tak dizim dizim دیزم دیزم
Zendûstanı, salın uğundur sızım sızım *(Vasıf. XIX. 50)*

dizin dizin (II): Dizleri üstüne yürüyerek.

Lü'lü' esir olup gelir âhir dizin dizin دزن دزن
Düşman hisarı gibi olur tarümar la'l *(Ah. Pş. XV. 17)*

§ Dizin dizin دیزن دیزن olup ayağın turdular. *(Şeref. XVI. 349)*

dizin düşmek, (dizin oturmak) : Diz çökmek, diz üzerine oturmak.

§ Musa eydür: İlahî senin buyruğun sınınca ben sürçeyin, ara kıyam ile, ara rukû ile, ara dizin düşüp دشوب دزن ara yüzin sürünüp götürem. *(Tuh. Le. XV. 274)*

§ İlâhî örü turdum hazretinde, iki dizin oturdum دزن اوتردم yüzüm toprağa kodum. *(Tuh. Le. XV. 267)*

dizin oturmak : → **dizin düşmek.**

dizlik : Belden diz kapağına kadar bacağa giyilen libas, (kısa pantalon) potur.

§ Bir beyaz dizlik دزلك ve bir beyaz gömlek ve iki zira' keten ve...
(Sic. A. XVI. 1362)

§ Badic بادیج [*Fa.*] : Dizlik دیزلك ve potur dedikleri giyecektir ki ekseriya kalyoncu ve şâtır makûlesi ve bazı sâiler dahi giyerler. *(Bürh. XVIII - XIX. 95)*

diz tonu : → **diz donu.**

doğa durmak, (toğa turmak) : Doğmak üzere olmak.

§ Gün doğa dururken دغا دورکن bir ün musallat kıldı kim bulardan bir kişi diri kalmadı. *(Enb. XIV. 311)*

§ Kaçan ki ayı gördü toğa tururken طوغه طوورکن.

§ Gazâle [*Ar.*]: Güneş ya toğa turan طوغه طورن güneş, ya yukarıya ağmış güneş. *(Bab. XVI. 1, 258)*

§ Sabah gün toğa turur طوغه طوور iken çıkıp karye-i Kesi'den gittik. *(Sic. K. XVI. 5, 100)*

doğan burunlu : Yumru, toparlak burunlu, şahin burunlu.

§ Aknâ اقنی [*Ar.*] : İnce, ucu yumru burunlu ki Türkçede ana doğan burunlu طوغان بورونلی adam derler. *(Kam. Os. XIX. 1, 154)*

doğancası : Doğanların hepsi.

§ Mıklât مقلات [*Ar.*]: Doğancası طوغنجه‌سی ölüp hiç sağ veledi kalmayan avrat. *(Bab. XVI. 2,232)*

doğdacı : Mevlûd, doğan.

§ Peygamber Aleyhisselâm eyitti : Her doğdacı دغدج kim doğar, şeytan gelip ana doğduğu vaktın bir kez dutar pes şeytan kavramağından ol ağlar, illâ kim Meryem ve İsa, şeytan ol ikiyi dutmadı. *(Enb. XIV. 781)*

doğdaş : Bir zamanda doğan.

Veli doğdaşları طغطشلری kalmış yerinde
Görünür işi anun her birinde *(Tennuri. XV. 170)*

doğdu : Loğusa cemiyeti.

§ Zac-sûr زاج سور [*Fa*]: Vilâdet günüdür ki zenan doğurduktan sonra tertip ederler. Loğusa derneği ve bazı diyarda toğdu طوغدی tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 311)*

doğru boy : Mevzun endam.

Toğru boyuñla طغری بویکله serv bir olmaya râstî
Tahkik işit bu sözü ki doğru eydürem *(İbrahim. XV. 149-1)*

doğru eylemek : Doğrultmak.

§ Şöyle kim akrebin şol iğri kuyruğun doğru kılıp çok sararlar ise ve anı doğru eylemek دغر ایلمك için çok sarılı ve bağlı dutarlar ise... *(Kel. XIV. 42)*

doğru gelmek : Doğru çıkmak.

Bunun düşü toğru gelürse طغرو كلرسه nidevüz
Ettiler gelin bunu öldürevüz *(Yuz. Şeyd. XIII. 3)*

Kim ey hayf bilüsüzün ettim bir iş
Kişi sandığı doğru gelmez دوغرى كلمز imiş *(Süh. XIV. 263)*

doğrultmak : Tevcih etmek.

§ Yelkenlerini kurdular, gemileri Su şehrine doğrulttular طغرلتديلر. *(Fütuh. XIV. 105)*

Sineme nizelerin ol müjeler doğrultur طوغرولدر
Üstüme hançerin ol gamze-i mestane çeker *(Baki. XVI. 33)*

doğru sözlüler âdem : Doğru sözlü adamlar.

§ ... Tutun buları, bular doğru sözlüler âdem طوغرى سوزلولر آدم değiller. *(Leys. Ar. XV. 644)*

doğup koptuk yer : Meskatı re's.

§ Merzübum مرزبوم [*Fa.*] : Doğup koptuk yer دوغوب قوپدوق يير. *(Şamil. XVI. 512)*

dokanmak : Dokunmak.

Çünkü Mansur'a dokandı دقندى berg-i gül
Ah kıldı derdile ol kirtü kul *(Vahdet. XV. 106 - 1)*

§ Rüzgâr esip dokandıkça دوقندقجه kalyon filandırası gibi pırın pırın eder. *(Müslim. XV. 15, 110)*

dokuç : → **tokuç.**

dokumak, (tokumak) : 1. Vurmak, birbirine geçirmek.

Mâlik Reyyan ol kamuya kakıdı
Kimini sürdü kimini tokudu طوقدى *(Yuz. Şeyd. XIII. 48)*

Da'vet kıldı halkı dine okudu
Kil(i)se yıktı, haç uşattı tokudu *(Yuz. Şeyd. XIII. 99)*

Belâ süksününü anın dokuya دوقويا
Ki sunmadın aşa düa okuya *(Süh. XIV. 158)*

Yâni kim tez buşa vü tez kakıya
Sormadan halkı kıra hem tokuya طوقيا *(Ga. XIV. 345)*

Biz demirci dokuduğun دوقدوغن sanırız
Tanrı deyü yalana ınanırız *(Man. Tayr. XIV. 12)*

2. Çakmak, kakmak.

Yanından dört demür kazuk çıkardı
Şehenşahın kızın çarmuha gerdi
Dokudu dört kazuk dört yana muhkem
Zehi cevr ü cefadur, zehi sitem *(Dah. XIV. 63)*

Okudu dilbere san bir ok idi
Bir ah etti için için tokudu طوقیدی *(Işk. XIV. 144 - 1)*

Küfr mıhın din başına dokuma دوقا
Ejdehaları evine okuma *(Man. Tayr. XIV. 222)*

§ Demirden altı kazık eyledip kızdırdı, kaçan tamam kızdı ol mıhları anın başına dokudu دقد (harekelidir) tâ kim beynisi kamu aktı. *(Enb. XIV. 913)*

§ Bir buzine bir dürger gördü kim bir tahtayı bir ağaca geçirmiş yarar; iki ağaç mıh anın katında kim ol tahta yarığına birisin dokur دقر, tahtayı açar, kaçan yine hacet olsa ol öndin dokuduğu دقدغي mıhı çıkarır ol bir mıhı andan ilerirek dokur دقور. *(Kel. XIV. 25)*

Hem zamane işine kakımagıl
Hem samana kazığı dokumagıl دوقیمغل *(İs. H. XIV - XV. 16)*

§ On iki İmam aşkına on iki mıh dokudu دوقدی.

§ Altı demür kazık getirdiler... Bir kazık başına dokudular دوقدلر beynisi kaynadı çıktı ve bir kazık yüreğine dokudular دوقدلر tâ ki canı çıktı ve iki kazık iki eline dokudular دوقدلر ve iki kazık iki ayağına dokudular. *(Cennet. XV. 348)*

§ Biregü yüz bin kızıl sadaka verse lâilâhe-illallah demese değme kızılın bir mıh eyleyeler gözüne tokuyalar طقیالر.
(Tuh. Le. XV. 210)

§ Fâne فانه [*Fa.*] : Ağaç çivisi ki yarmak içün ağaç yarığına tokurlar طقورلر. *(Miftah. XV. 111)*

§ Meydan kenarına mendil saldı, etrafına ma'den-i seb'adan mıhlar tokudu cevahir-i muhtelifeden etrafına döktü.
(Ferec. XV. 140)

§ Tırazker طرازكر [*Fa.*] : Alem dokuyucu دوقيوجى.
(Şamil. XVI. 126)

§ Çakîden چقيدن [*Fa.*] : ... Ve kazık, mıh tokumak طوقق.
(Caf. XVI. 187-1)

Tutup destinde nazmım gürz-i Mirrih
Dokuz eflâke encüm veş tokur طقر mıh *(Veyse. XVI. 21-2)*

dokunmak : İsabet etmek, düşmek; karşı koymak, karşı durmak.

Demür tona gark oldudu on bin er
Dokunurdu دوقونوردى on bin ere her bir er *(Süh. XIV. 162)*

Demezven savaşta duruş ü dokun دقن
Kakıdıkta aklı yerinde sakın *(Ferh. XIV. 17)*

dokurcun : → **tokurcun.**

dokuş : Çarpışma, mücadele.

§ ... Dakı düşmanı uzluk ve anulluk birle dibinden koparmak tizrek olur, savaş ile ve dokuş ile دقشله koparmaktan.
(Kel. XIV. 122-1)

dokuşmak, (tokuşmak) : Çarpışmak, musademe etmek.

§ Allahü Taâlâya sığınalım, düşmana karşı çıkalım, dokuşalım دوقشالم.
(Si. Da. XIV. 645 - 2)

§ Gâh çalıştılar, gâh dürtüştüler, gâh ayrıldılar, gâh tokuştular طوقشديلر.
(Anter. XIV. 2, 27)

Gey bahadırlar tokuşup طقوشب vura laf
Padişahlar böyledir sanma güzaf
(Melhame. XIV-XV. 132-2)

§ Çoban eyitti : İki uğru ile daim dokuşurven دقشروا.
(Güzide. XV. 64)

§ Âsib آسيب [*Fa.*] : Mihnet ve fitne ve tokuşmak طوقوشمق.
(Sıh. Ac. XV. 6)

§ Müslümanlar, memeleketini düşmana teslim edip kaçmak olmaz, Allahü Taâlâya sığınıp tokuşalım طوقشلم.
(Kesir. XV. 171)

§ El-ictilâdü الاجتلاد [*Ar.*]: Savaşmak ve uğraşmak ve tokuşmak طوقوشمق. *(Terceman. XV. 1, 15)*

§ Şehit bir kimsedür kim kâfirle dokuşup دقشوب şundak öldüreler, ya bir zâlim anı suçsuz öldüre. *(Tuh. Le. XV. 254)*

§ Kûs کوس [*Fa.*] : Katı tokuşmak طوقشمق ve cengte çalınan büyük davul. *(Şamil. XVI. 148)*

§ Kûs کوس [*Fa.*] : Dokuşma دوقشمه. *(Şamil. XVI. 504)*

§ El-musâdeme المصادمه [*Ar.*] : Tokuşmak طوقشمق ve birbirine çatmak. *(Ah. XVI. 995)*

§ Es-sadme الصدمه [*Ar.*] : Tokuşmak طوقشمق. *(Ah. XVI. 576)*

§ Ve bu nısf-ı âlâ olan müteferrık bedenler gâh tokuşurlar ve gâh bir yerde turup tokuşmazlar طوقوشمزلر idi. *(Men. Av. XVI. 150)*

§ Çakîden چقيدن [*Fa.*] : Birbirine dokuşmak دوقشمق ve kargaşa etmek ve kazık ve mıh kakmak. *(Ni'meti. XVI. 17)*

Sadmet ü savlette şîr-i ner gibi
Dokuşur دوقشور a'dâ ile beğler gibi *(Enis. XVI. 58 - 1)*

§ İltıka' التقآء [*Ar.*] : İki kişi biri birini görmek ve tokuşmak طقوشمق ve buluşmak ve iki nesne biri birine değmek ve kavuşmak ve cem' olmak. *(Bab. XVI. 1, 16)*

§ Sadme صدمه [*Ar.*]: Dokuşmak دقشمق. *(Müntehab. XVII. 56-1)*

§ Bunlara sataştık ve çatıştık, birkaç baş tokuştuk طوقوشدق. *(Ev. XVII. 316)*

§ Tesadema تصادما [*Ar.*] : Birbiriyle vuruştular ki tokuştular طوقشديلر tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 2, 514)*

§ Pertev پرتو [*Fa.*] : Aydın ve zıya ve füruğ mânasınadır ve sadme ve tokuşmak طوقشمق ve yanbaşı gelmek ve çatmak ve çarpmak mânasına gelir. *(Bürh. XVIII - XIX. 149)*

dokutmak, (tokutmak) : Çaktırmak.

§ Başına on iki imam aşkına on iki mıh dokudup طوقودوب... *(Müslim. XV. 17, 17)*

dokuza : Birincikânun ayı.

§ Şiban شيبان [*Ar.*]: Kış aylarından kânunuevvel dedikleri aya derler ki tokuza طوقوزه dedikleri aydır . *(Terceman. XV. 444)*

dokuz dolanmak, (dolaşmak) : Birçok defalar dolaşmak.

Birinin mislin etmeye temaşa
Sekiz uçmağı ger dokuz dolaşa طوقز طولاشا *(Mesihi. XV. 33)*

Sekiz uçmağı dokuz dolanırsa طوقز دولنورسه *(Mesihi. XV. 46)*

§ ... Eyittim : Behey âşık ne bu denlü zahmet çekip cihanı tokuz tolanırsın طوقز طولانرسن . *(Letaif. XVI. 39)*

dokuzlatmak, (tokuzlatmak) : Döverek cezalandırmak.

La'lin şehâ uğurlayın içti yüreğim kanını
Tokuzladısaram طوقوزلاديسارم anı türe ile yosun içün
(Kadı. XIV. 425)

doladı : Özlükle, bilhassa.

§ Endi اندى [*Fa.*] : Hususâ demek olur. Hassa ve hususâ lâfz-ı Arabidir, amma Fariside ve Türkide de gayette şâyi'dir. Asıl Farisi ki endi'dir ve asıl Türki ki doladı'dır طولادىدر, terk olunmuştur. *(Deş. XVI. 364 - 2)*

dola gelmek, (tola gelmek) : Dolmağa başlamak, dolu dolu olmak, yaşla dolmak.

§ Görürsün anların gözü tola gelür طوله كلور yaştan.
(Cev. Es. XV. 172)

Hurşide baksa gözleri halkın tola gelür طولا كلور
Zira görünce hatıra ol mehlika gelür *(Baki. XVI. 11)*

dolama (I), (tolama (I)): Sarılmış bir şeyin her katı.

§ El-kevrü الكور [*Ar.*] : Ve dahi sarılmış ve dolanmış dülbendin her bir dolamasına طولمسنه ve çevrimine dahi kevr derler. *(Terceman. XV. 199 - 2)*

dolama (II), (tolama (II)): Entari gibi önü açık olan ve kavuşturularak üstüne kuşak bağlanan eski zamanlarda giyinilmiş çuha elbise.

§ Yelme يلمه [Fa.] : Tolama طوله kaftan. *(Miftah. XV. 146)*

§ El-yelmaku اليلمق [Ar.] : Tolama طوله kaftan.
(Terceman. XV. 305 - 2)

§ Bir dolama دوله kavtan ve bir kırmızı dolama دوله ve bir aba çakşır ve ...
(Sic. K. XV - XVI. 4, 141)

§ ... Lâkin benim dahi bunda tolama طوله ve çağşırım vardır.
(Sic. A. XVI. 1, 634)

§ Karz-ı şer'iden bin akça ve bir tolama طوله bahasından üç yüz akça hakkım var. *(Sic. A. XVI. 5, 893)*

§ Yelme يلمه [*Fa.*] : Tolama طولامه kaftan. *(Deş. XVI. 359 - 2)*

§ İki üç günden sonra yeşil tolama طولامه ile serhatlü lâşesi su yüzüne çıktı. *(Naima. XVII - XVIII. 3 - 393)*

§ Yelme يلمه [*Fa.*]: Aceme mahsus kaftandır ve tolamaya طولامه ve Tatarî yırtmaçlı kaftana denir, yelmak muarrebidir.
(Bürh. XVIII - XIX. 638)

dolamaç : Dolambaçlı, iğri büğrü, karışık.

§ Dolamaç دولامج yollarını Kaadir kor ise dün ile yortam.
(Dede. XIV. 90)

§ El-aḥvâ'ü الاخواع [*Ar.*] : Dere büküklerine ve dere dolamaçlarına طولامجلرينه derler. *(Terceman. XV. 36)*

§ Dolamaçı طولاماجى arkından dolandıkta... *(Sır. XVI. 61)*

dolamba : Dolaşık yol.

Dolaş dolambaya دولامبايه varma sen kıra
Uğradığın çayın köprüsün ara
Bilmediğin suya dal olur mu ya
(Hal. Şa. Gufrani. XIX - XX. 90)

dolandırmak : Dolaştırmak.

§ Kaçan ol vilayette at sancılanır olsa getirirler ol mezarı üç gez dolandırırlar دولانديرلر . *(T. Oruç. XV. 13)*

dolanılmak : Dolaşılmak.

Dolanılır طلانیلر cihan hep köşe köşe
Ciğer kanı yeter hod bize tûşe *(Mih. XV. 225)*

dolanmak : Dolaşmak.

Dolanur طولانور cûy gibi gülzarı *(Nabi. XVII - XVIII. 14)*

Dillerinde senin ismin dolanur دولانور
Seni andıkça dehanı sulanır *(Fazıl. XVIII - XIX. 11)*

Sen tek başına gez, taş yürekli yâr
Ben de böyle dolanayım yâr deyü *(Saz. Emrah. XIX. 604)*

dolap dolap : Dolu dolu, bol bol.

§ Dolap dolap طولاب طولاب ağ sütümü emzirdiğim.
(Dede. XIV. 84)

dolap marazı : Selis-ül-bevl denilen illet.

§ Ziyanıtıs ذیانیطس : Yunanide selis-ül-bevl illeti ismidir ki Türkide dolap marazı دولاب مرضی tâbir ederler.
(Bürh. XVIII - XIX. 293)

dolaşım, (tolaşım) : Dolaşık.

§ Şâtıb شاطب [*Ar.*] : Münharif ve tolaşım طولاشم olan eğri yola denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 113)*

dolaşmak, (tolaşmak) : İlişmek, sataşmak.

§ Beyrek eydür : Hanım, Kazan Beğden mana buyruk oldu, mana kimse tolaşmaz طولشمز didi. *(Dede. XIV. 58)*

§ ... Ey miskin dertment, sen kanda, erenler kanda ki senin gibi kişi kutb-ı cihan veliye tolaşa طولاشه. *(Bektaş. XV. 173)*

§ ... Bu sâat içinde şeytanlar insanlara dolaşur دولاشور ki bu sâat giricek gökler kapısı açılır. *(Sâat. XV. 62)*

dolav : Dolap.

Olurlar delüler bigi mey-perest
Eder buları tolav avazı mest
Dolav طولاو bigi ağlayu dönerler
İnileyüp ağarlar inerler *(Ferh. XIV. 38)*

dolay, (dolayı, tolayı, dolayu, tolayu) : 1. Muhit, çevre, etraf.

§ Tolayısı طولاییسی bir ulu sahradır, Fırat anda manend-i deryadürür. *(Ta. Sel. XV. 2, 234)*

§ El-ihatatü الاحاطة [*Ar.*] : Bir nesnenin dolay دولای yanlarını çevirip kaplamak. *(Terceman. XV. 25)*

Dağılmış gördü kuzular tolayu
Kız oturmuş fiğan eyler ulayu *(Güvahi. XVI. 96)*

§ Pîramen پیرامن [*Fa.*] : Dolayu دولایو ve havlı ve etek. *(Şamil. XVI. 400)*

§ Fürünc فرنج [*Fa.*]: Ağız dolayısı دولایی سی. *(Şamil. XVI. 481)*

§ Dibde duran dolayda طولایده oturan doksan dokuz bin kızıl yalın abdal kaynayıp otururlar. *(Sır. XVI. 85 - 2)*

§ Yolun kolayını bileni bilmediler, bulmadılar, çıtırguya dolaştılar, dolayıdan طولاییدن aştılar, şaştılar. *(Sır. XVI. 43 - 2)*

2. Çepçevre, fırdolayı, dairenmâdar.

§ Neverde-i pirâhen نوردهٔ پیرآهن [*Fa.*] : Gönlek eteğine dolayı دولایی dikilen şerit ve ana benzer ne varsa. *(Ni'meti. XVI. 607)*

§ Girdâ-gird گیردا گرد [*Fa.*] : Çepçevre ve dolayı دولایی. *(Ni'meti. XVI. 533)*

Dedi ey devleti sürülerimin
Tolayu طولایو bekcisi ürülerimin *(Güvahi. XVI. 50)*

Dolayı alup etrafını yekser
Oturdular koyup pây üstüne ser *(Lârendi. XVI.)*

Heman emretti leşkerler ulayu
Şehi ortaya aldılar tolayu طولایو *(Haddidi. XVI. 152)*

dolayı : → **dolay.**

dolayı yan : Etraf, çevre yan.

§ El-ihatatü الاحاطة [*Ar.*] : Bir nesnenin dolayı yanlarını دولای یانلرینی çevirüp kaplamak. *(Terceman. XV.)*

§ Tîr تير [*Fa.*] : Bir nice mânaya gelür. Ok ki meşhurdur... Ve kulavuz ve güz ayı ve kaftan eteğinin dolayı yanı دولايى يانى ve od közü ve oklağı. *(Ni'meti. XVI. 210)*

dolayu : → **dolay.**

dolayu almak, : Etrafını kuşatmak.

Tolayu alup طولايو آلب etrafını yekser
Oturdular koyup pây üstüne ser *(Lârendi. XVI. 235)*

dolayu gezmek : Bir şeyin etrafını dolaşmak. dolaşarak gezmek.

Güneş ü aya denilir : kameran [*Ar.*]
Dolayu gezmeğe طولايو كزمكه derler : tavefan طوفان [*Ar.*]
(Genç. XVII. 17)

doldurmak (I) : Dolgunlaştırmak, olgunlaştırmak.

§ Güneşi yaradup... ana hareket vermedik mi kim yemişlerinizi tolduruvere طولدوروره. *(Leys. Ar. XV. 686)*

doldurmak (II) : (Yayın kirişini) sonuna kadar çekmek.

§ Eline yayını aldı, bir ok çıkarıp kirişe koyup gezledi dahi çekti toldurdu طولدردى. *(Bektaş. XV. 226)*

doldurmalı etmek : Dolacak hale getirmek.

§ İnhad انهاد [*Ar.*] : Kabı kacağı doldurmak veya doldurmalı etmek طولدرملى اتمك. *(Bab. XVI. 2, 446)*

dolgundurmak : Tehevvüre kaptırmak, öfkelendirip köpürtmek.

§ Nefsi dolgundurmamak طولغندرمامق ve gazabı yutmak. Bu dahı ulu sabırdır. *(Müz. XV. 255)*

dolgunmak : → **dolukmak.**

dolmaç : Dolmuş, doldurulmuş.

§ Âgenç اكنج [*Fa.*] : Dolmaç طولمج dere ve munbar dolması. *(Miftah. XV. 44)*

dolmak : Patlayacak hale gelmek.

Düşü içinde yedi sığır görür
Kamu semiz şöyle ki nazik yürür
Yine görür yedi dahi arucak
Semizleri yir tüketir dolucak دولجق *(Yuz. Şeyd. XIII. 48)*

dolmuş : İçki ile dolu kadeh.

Kenar-ı ayş u safaya geçilse dolmuş طولمش ile
Pür olsa yine mey-i hoçgüvar zevrakta *(Baki. XVI. 203)*

(Burada dolmuş ve zevrak ikişer mâna ile kullanılmıştır.)

dolmuş ok : Atılmaya hazır ok.

Ömrüm delim bir oktu yay içinde toptolu
Dolmuş oka طلمش اوقه ne durmak ha sen anı attın tut
(Yunus. XIII - XIV. 376)

dolu, (tolu) : Sağrak, içi içki ile doldurulmuş kadeh.

Tolu طلو içmekler etti anı sermest
Kim olmuştur saâdetten tehi-dest *(Işk. XIV. 105-2)*

§ İşrete meşgul oldular tolular içtiler. *(Ferec. XV. 270)*

Ben bu dün yârime tolu طلو içürem
Sağrakı doldurup temam getir *(Dai. XV, 76)*

§ Çün serverlerin başları tolu طلو içmekten ağırlandı.
(Ta. Sel. XV. 2 - 192)

Mahabbet meclisinde ay ile gün
Nigârın aşkına iki toludur *(Revani. XVI. 29)*

§ Kelâcud کلاجود [*Fa.*]: Sağrak koyacak tabak ve tapu sağrağı, tolu mânasına. *(Caf. XVI. 131 - 2)*

Kim ki gönderse Lâmii'ye cevap
Baş urup aşkına dolular içer *(Şeref. XVI. 207)*

§ Dostkâne دوستکانه [*Fa.*] : Safa geldin tolusu طولوسی.
(Şamil. XVI. 441)

§ Kelâcud كلاجود [*Fa.*] : Sağrak koyacak tabak ve tapu sağrağı ki meclis-i şarapta germ olup içilen toluya طولویه derler. *(Deş. XVI. 79 - 2)*

§ Dostkâm دوست كام [*Fa.*] : Ahbap meclisinde birbirine içirilen tolu طلو. *(Cinas. XVI. 52 - 1)*

Köroğlu serinden geçti
Aşkın dolusundan içti *(Saz. Köroğlu. XVI. 49)*

Bin hoş-âmedle idip dil-beste
Sundu hoş geldi tolusun طلوسن deste *(Atai. Ha. XVII. 114)*

Dolu sunar sana sâki
Yüreğinde aşkın oku *(Saz. Aşık Ömer. XVII. 233)*

Bir zaman alçaktan yükseğe kondum
Dilber meclisinde dolular sundum *(Kâtibi. XVII. 15)*

Sen dolu üç def'acık çek de hele sonra senin
Vusletin muhtac-ı ibram olsa da mâni' değil
(Nedim. XVIII.)

§ En-naḫb النخب [*Ar.*] : Yâran-ı bezm-i işretin biri biri yahut ma'şuku aşkına nuş eylediği toludan طولودن ibarettir. Fariside dostkânî denir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 265)*

dolu ay, (tolu ay, dolun ay, tolun ay) : Bedir, mehtap.

Tolu aya طولو ایا benzer olur hem yüzü
Görür olur hem anın görmez gözü *(Yuz. Şeyd. XIII. 61)*

Hümayun geldi görmeğe Hüma'yı
Hilâl olmuş görür ol tolu ayı طلو آیی *(Işk. XIV. 98 - 2)*

Tâ ki burcunda kona ol tolu ay طولو آی *(Yuz. Da. XIV. 20)*

İşaret edicek tolu aya طولو آیه ol
Ki ben her ne dir isem ü anda ol *(Süh. XIV. 8)*

Görünür Hak tolu ay طلو آی gibi yarın
Komaz can ü gönülde şüphe varın *(G. Ra. XV. 156)*

§ Gök yüzünde tolu ay طلو آی görürler gibi. *(Güzide. XV. 34)*

Gün yüzün gördü bu güzellik ile
Tolu ay طلو آی kaldı tana beğciğezim *(D.B. XVI. 154)*

Yüzün benzer dolun aya
Sensin ömrüme sermaye *(Kâtibi. XVII. 50)*

§ Bedr بدر [*Ar.*] : On dört gecelik ay. Türkide tolun ay طولون آی denir. *(Kam. Os. XIX. 2 - 110)*

dolu bakmak, (tolu bakmak) : Kuvvetli saymak, zaif saymamak.

Eğer kim düşmanın ola karınca
Dolu bak طلو باق toprağa kanın karınca *(Hikmet. XV. 558)*

Demiş fazl ehli hasma dolu bakgıl طولو بقغل
Sen anı alu görme ulu bakgıl *(Hikmet. XV. 552)*

dolucaḫ : Jale, çiy, şebnem.

Bûse diledim dudağını tuttu dişiyle
Düştü dolucaḫ طولوجخ danesi ünnaba sanasın *(Kadı. XIV. 177)*

dolu dolu : Dolu olarak.

Dost elinden dolu dolu
Sarhoş oldu içti gönül *(P. S. Ab. XVI - XVII. 41)*

dolukmak (I), (dolgunmak, tolgunmak, tolukmak(I)) : Öfkelenmek, hiddetle köpürüp taşmak.

§ Nefse güç gelen nesnelere dolgunmak طولغنمق musibettir, dolgunmamak طولغنمامق gerek, gönlünü gen dutmak gerek. *(Müz. XV. 252)*

§ Ḫışm-âlûd خشم آلود [*Fa.*] : Kakımaktan dolukmuş طلقمش. *(Caf. XVI. 52 - 1)*

§ Ḫışm-âlûd خشم آلود [*Fa.*] : Kakıdığından dopdolu olan, yâni gazap birle dolukmuş طولقمش. *(Caf. XVI. 50 - 1)*

dolukmak (II), (tolukmak (II)) : (Göz) yaşla dolmak, ağlayacak hale gelmek.

§ Gözleri toluktu طولقدی yaşı revan oldu. *(Anter. XIV. 260)*

Çeşme-i ruşenin görüp her-sû
Tolugur طولوغر gamle dide-i ahu *(Mîri. XVI. 268)*

§ Ziyaeddin Hanın çeşm-i gazalânesi doluktu دولوقدی. Paşa-yi ârif : "Oğul, ne hoş bükâ-alûd oldun?" didi. *(Ev. XVII. 242)*

doluluk, (toluluk) : Ayın bedir hali.

Benim ayım ışığına bulutlar gölge kılmaya
Hiç gedilmez doluluğu طولنی nuru yerden göğe ağar
(Yunus. XIII - XIV. 320)

dolun ay : → **dolu ay.**

dolunmak, (tolunmak) : Bedir haline gelmek.

Ki gezdim yeri, göğü bulmadım
Ne var zerre isem dolunamadım طولیمادم
(Yunus. XIII - XIV. 20)

doluya dutmak : Çok içki içirip baygın hale getirmek.

§ Rakıb-i hâlî-derunu toluya tuttular طولویه طوتدیلر.
(Hüs. Dil. XVI. 34)

domalaç : → **domalıç.**

domalaç gözlü : → **domalıç gözlü.**

domalan, (tomalan) : Arap mantarı, keme.

§ Oğlancıklar fıtıkı içün tomalanı طوملنی kurudalar, döğeler, eleyeler; balık yelimin ısladup kaynatalar, âdetçe karışturup yaku edeler. *(Yadigâr. XIV.)*

§ Şatıl شاطل [*Ar.*]: Hintten gelür bir ottur kurumuş domalana طوملانه benzer. *(M. Bay. XIV. 104)*

§ Kema' کما [*Ar.*] : Domalandır طوملندر denir. Yemişi sidiği tutar. *(M. Bay. XIV. 143)*

§ Tomalan طوملان sovuktur, yaştur... *(Mü. Şi. XIV - XV. 81)*

§ Semaruğ سماروغ [*Fa.*] : Tomalan طوملالان. *(Sıh. Ac. XV. 37)*

§ Akâliş آکالیش [*Fa.*] : Tomalan طوملان mantarı.
(Deş. XVI. 161 - 2)

§ Dive دیوه [*Fa.*] : Domalan طوملان mantar. *(Caf. XVI. 62 - 1)*

§ Ekâriş اکارش [*Fa.*] : Domalan طوملان mantarı.
(Ni'meti. XVI. 71)

§ İcrid اجرد [*Ar.*] : Bir cins ottur ki anun bitmesi tomalan طوملان bulunmasına nişandır. *(Bab. XVI. 1, 440)*

§ İkma' اكآء [*Ar.*] : Bir yerde tomalan çok bitmek ve kimse tomalan çok yimek. *(Bab. XVI. 2, 15)*

§ Bedat بدات [*Ar.*] : Zâhir olmaklık ve domalan طوملان mantarı ve hüyük olmuş toprak. *(Bab. XVI. 1, 134)*

§ Semaruğ سماروغ [*Fa.*] : Tomalan طومالان mantar. *(Şamil. XVI. 159)*

§ Reçle رچله [*Fa.*]: Tomalan طومالان mantar. *(Şamil. XVI. 442)*

§ El-kem'e الكمأة [*Ar.*] : Türkide tomalan derler. *(Ah. XVI. 875)*

§ Kâriş كارش [*Fa.*] : Tomalan mantar. *(Cam. Fa. XVII. 39)*

§ Semaruḫ سماروخ [*Fa.*] : Mantar tâbir olunan nebattır... Bu nebatın enva-ı adidesi vardır, hâlen yer elması tâbir ettikleri dahi bu nevidendir; bazı diyarda ana tomalan طوملان mantarı derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 362)*

domalıç, (domalaç, tomalaç, tomalıç) : Tümsek, yokuş, kambur, yumru.

§ Ehl-i hikmet demişlerdir kim: Yolu elden komak olmaz; eğer tomalıç طوملج dahi olursa. *(T. E. XV. 4)*

§ Suntu' صنتع [*Ar.*] : Alnı yumru, kaşları ince, yanağı tomalıç طوملج kimse. *(Bab. XVI. 2, 246)*

§ Ahded احدب [*Ar.*] : Arkası tomalıç طوملج göksü içine tıkık kimse. *(Bab. XVI. 2, 62)*

domaliç gözlü, (domalaç gözlü, tomalaç gözlü, tomalıç gözlü) : Fırlak gözlü.

§ El-a'meş الاعمش [*Ar.*] : Şol kimse ki gözünün yaşı durmaz ve domalaç gözüyle طوملاج كوزلويه dahi derler. *(Ah. XV. 171)*

§ El-a'meş الاعمش [*Ar.*] :... Ba'zı kitapta dahi domalıç طومالیج gözlü kişi demiş. *(Terceman. XV. 98)*

domalıç olmak, (tomalıç olmak) : Yumrulaşmak, tümsekleşmek, pırtlak, fırlak olmak.

§ Câhıza جاحظه [*Ar.*] : Taşra tomalıç olmuş طوملج اولمش göz. *(Bab. XVI. 1, 153)*

§ Efse' افساء [*Ar.*] : Arkası içine sıkılmış, göksü taşra tomalıç olan طوملج اولن er. *(Bab. XVI. 1, 14)*

§ El-esbec الاثبج [*Ar.*] : Yassı yağırnlı, alâ-kavlin yağırnısı çıkık tarzında yumru ve domalıç olan طومالج اولان kişiye denir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 379)*

§ El-cühûz الجحوظ [*Ar.*]: Göz domalıç olmak طومالج اولق mânasınadır ki sahibine lokma göz tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 529)*

domalmak, (tomalmak) : Yusyumru kabarmak, tümsek hale gelmek.

§ Yut yumduğu ensen tomalu طوملو gelsin. *(Ata. XV. 17)*

§ Huriler vardır ki göğüsleri ağırşak gibi domalmıştır دوملمشدر ki temam cüvanında. *(Leys. Mu. XV. 444-2)*

§ Çeniden چنيدن [*Fa.*] : Tomalmak طوملمق. *(Şamil. XVI. 319)*

§ El-imkırar الامقرار [*Ar.*]: Gövdenin damarları oklağı gibi domalup طومالوب kalkmak. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 112)*

domaltmak, (tomaltmak) : Yumrulaştırmak.

Kurbağa bigi domaldup دوملدب gözünü
Boğazun germe yüceldüp sözünü *(Ruşeni. XV. 75)*

Gözün inkâr kaalinden tomaldup طوملدوب kurbağa nisbet
Duruben pîrine karşı kes ününü avaz etme *(Gülşeni. XVI. 147)*

dombay, (tonbay) : Manda.

§ ... Ve koyun ve tonbay طونباى dır'ında yâni yelininde olan südü... satmak câiz değildir. *(Ter. Kurt. XVI. 262)*

§ Ekseriya yaban atları ve yaban develeri ve sığınlara ve domdaylara دومبايلره salarlar. *(Ev. XVII. 10)*

don, (ton) : 1. Elbise, kılık kıyafet.

Dürlü tonlar طونلر giydirir ol dem ana
Kim görenler anı kalırdı tana *(Yuz. Şeyd. XIII. 22)*

§ Bir boğ don دون Fâtıma'ya ilet ve vergil. *(Tebareke. XIV. 54-2)*

Satarlar tonların طنلرن yirlerdi az az
Sakınırlardı kim açılmaya râz *(Işk. XIV. 278-2)*

§ Âdem Peygamber anı aba dokudu, bir cübbe kendi idindi, bir gönlek, bir baş örtüsü Havva idindi; pes anı giydiler ve uçmak donundan دندا ayrıldıkları için ağlaştılar. *(Enb. XIV. 46)*

§ Yedi kız kardaşı ağ çıkardılar, kara tonlar طونلر giydiler. *(Dede. XIV. 47)*

§ Giderken yazıda hoş tonlar giyür bir kişiye uğradı. *(Yüz. Ha. XIV. 4)*

Çü ilm ola ton طون olmasa sehldir
Ki ton ile fahreylemek cehldir *(Süh. XIV. 13)*

Şaz olup geydi zemin dürlü tonu طونى
Âdemi hayran eder kuşlar ünü *(Melhame. XIV - XV. 172 - 2)*

§ ... Sen kimsin ve ben kimim hiç bilir misin ki benden at ve don دون istersin. *(Hamza. XIV - XV. 10, 141)*

§ Ey oğul bu dervişler hırkası rıza tonudur طوندر. *(Güls. XV. 30)*

Demiş ol kim Fusus'un iyesidür
Ki telvin donu دونى ana giyesidür *(Ruşeni. XV. 134)*

§ Şol izzet tonun alup horluk gönleğin giyürücü ölümü anavuz. *(Tuh. Le. XV. 178)*

Varlığı tonun ol ki çâk eyler
Gayri çâk etmedin ne bâk eyler *(Yuz. Hamdi. XV. 73-2)*

Bunca bin eşyayı ol var eyledi
Her birin bir tonda ızhar eyledi *(Vahdet. XV. 3-2)*

§ Câme جامه [*Fa.*] ; Ton طون. *(Sıh. Ac. XV. 6)*

§ Ol kadıncık, karye ehlinden bir nice hatunlar ile pınara ton طون yumağa vardılar. *(Bektaş. XV. 129)*

§ Söz kim mânidâr ola, bir hûb âdem gibidir, ne kadar tonu طون bahalı olursa rağbeti yalıncakla dahi artıktır, ev halvet oldukta. *(Hazain. XV. 2 - 2)*

Işk tonun طونْ geymeğe himmet-i balâ gerek
Her boya layık değil hil'at-ı ziba-yı ışk *(Dâi. XV. 98)*

§ Anlar ki kâfir oldular anlara oddan tonlar geydireler. *(Leys. Mu. XV. 36 - 2)*

§ Bir köşede iki zengi oturur, muhteşemâne tonlar طونلر giymişler. *(Ferec. XV. 228)*

Murassa' tonlarım طونلرم vala idi hep
Mutarrez hil'atım dibâ idi hep *(Çeng. Dâi. XV. 236)*

§ Tâ ki ton طون baylar tonu ola, liykin renkte, sıfatta salihler tonu ola. *(Müneb. XV, 284 - 1)*

§ Gördüler ki bir kişi tonun طونْ bürünmüş turur. *(Envar. XV. 111)*

§ ... Gördüler ağır bahalı tonlar طونلر geymiş. *(Tez. Ün. XV. 8 - 1)*

Her vahşi tonunda طوننده bir ferişte
Yâr oldu ol âdemî sirişte *(Fuzuli. XVI. 337)*

Dağlar yeşil ton giyince
Küheylandır dostum benim *(Saz. Oksüz. XVI. 35)*

§ Ve bir nice gazileri baş bezleriyle avrat tonuna koydu. *(Âş. XVI. 16)*

§ Kendi tonlarından طونلرندن Nazar'a bir hil'at-i la'lîn buyurdu. *(Hüs. Dil. XVI. 12)*

§ Câme جامه [*Fa.*] : Ton طون. *(Şamil. XVI. 223)*

Dirile ölmeyen kimse doyamaz derdine aşkın
Dirile girüben kabre kefen tonun طونْ giyen gelsin *(Gülşeni. XVI. 61)*

§ Anın tonu طونی bir eski hırka idi kim... *(Tez. Ba. XVI. 31)*

§ ... Filhâl bir boğ ton طون hazır geldi, ol sâat hazır boğu şeşti, geydi. *(Tez. Ün. XVI. 9 - 1)*

İki biçti anı Dahhâk Mârî
Fena donu دنی ana kılmadı yârî *(Fazilet. XVI. 258)*

Yeşil câme giymiş melek donunda
Sen peri-peykersin dil-i mahzunda *(Kâtibi. XVII. 15)*

Boyadım karaya ben de donumu
Hakka doğru döndürmüşem yönümü
(Saz. Süleyman. XVII. 412)

Ağam niçin siyahlara girersin
Melek olanlarda yeşil don olur
(Saz. Kul. Mustafa. XVII. 104)

Karac'oğlan donatsalar donumu
Dosta doğru döndürseler yönümü *(Kara. XVII. 190)*

§ Sevb ثوب [*Ar.*] : Ton طون . *(Müntehab. XVII. 23-1)*

§ Pâ-came پاجامه [*Fa.*] : Ayak tonu طونی mânasınadır ki mutlaka ayağa giyilen sevbdir, ton طون ve çakşır ve şalvar ve butluk gibi. *(Bürh. XVIII - XIX. 140)*

2. Renk.

§ Cemi-i ümmet-i Muhammed mateme düşüp Atmeydanında siyah donlu atlarla matem ettiler. *(Ev. XVII. 266)*

Kır atın sarı donlusu
Yiğidin gözü kanlısı *(Saz. Dadaloğlu. XIX. 572)*

donak, (tonak): Bezek, süs.

§ Ziynet زینت [*Ar.*] : Bir şeye hüsün hasıl etmek için ilâve olunan nesne ki bezek, donak طوناق , süs derler.
(Kam. Os. XIX. 3, 483)

donaltmak, (tonaltmak) : Donatmak, elbise giydirmek.

§ Açları doyururdu, yalıncakları donaldurdu طونلدردی .
(Si. Da. XIV. 272 - 2)

donanma, (tonanma) : Donanmış, techiz edilmiş.

§ Sabah oldu derya yüzünden bir tonanma طونانمه gemi çıktı. Halk rengâ-reng tonlar giymiş, şadılıklar ile çalıcılar...
(Ferec. XV. 14)

donanmak, (tonanmak) : Süslenmek, giyinip kuşanmak.

Varup kız donanup geldi oturdu *(Dah. XIV.-56)*

Bezedi uçmağı Rıdvan mû-bemû
Huriler tonandı طونندی yapıldı tamu
(Melhame. XIV - XV. 7 - 1)

§ İnce kız tonanınca طوناننجه yoğun kız ere varmış.
(Ata. XV. 17)

§ Benat-ün-na'ş bunca naz ile sana hizmet beğendirmek için her gece saray-ı semada düzünüp tonanur طونانور.
(Maârif. XV.10)

§ Delle turdu giyindi tonandı bir ulu hatun dolu.
(Ferec. XV. 491)

Tonandı طندی kat kat ol kurtlar güğülden
Nite kim gül giyer kaftan düğülden
(Çeng. Dâi. XV. 231)

§ Hak Taâlâ uçmağa buyura kim ey uçmak bezengil donangil دونتکل kullarım içün. *(Cennet. XV. 200)*

Gehi uryan olur gâhi tonanur طوبانر
Gehi yerinür ü gâhi gönenür *(G. Ra. XV. 27)*

Tonanmış طونتمش verd-i rengîn ile her şâh
Öter bülbülleri küstah küstah *(Hüs. Dil. XVI. 35)*

Tonana طونانه tabaklarla ol pîşhan
Verir pişkeş taplasından nişan *(Atai. Ha. XVII. 47)*

donatmak, (tonatmak) : **1.** Süslemek, giydirip kuşatmak.

§ Oğlanı tonattılar طونتديلر, atasiyle anasiyle geldi görüştü.
(Dede. XIV. 125)

§ Açlar doyurup yalınlar tonatkandır طونتقندر *(Anter. XIV. 863)*

Zâhirin tonatma طونتمه yindek ey fakir
Tâ kim ola bâtının bedr-i münir *(Vahdet. XV. 153 - 1)*

§ Her kim bir yalıncak tonatsa طونتسه ben ana uçmakta dîbaç giydirem. *(Cennet. XV. 450)*

Kılur adlin kamu derdin ilâcın
Tonattı طونتدی yalının doyurdu acın
(Çeng. Dâi. XV. 177)

§ Cariyeye iyi söyledim, hoş tuttum, halimi söyledim, giydirdim, tonattım. *(Ferec. XV. 175)*

§ Açlar doyurdular, yalınlar tonattılar طونتدیلر. *(Müz. XV. 61)*

§ Ḫaze خوازه [*Fa*] : Köşk ki beşaret vaktında tonadırlar طونادرلر. *(Şamil. XV 425)*

§ Ol namazı kılmak bin yalıncak tonadup طوندوب bin altun sadaka etmekten hayırlıdır. *(Zad. XVI. 114)*

Donattı دونتدی şehr-i İslâmbul'u ol dem
Kamu kâfir eder ana temaşa *(Battal. XVIII. 217)*

2. Bir kimseyi kötü sözlerle batırmak.

§ Ühcüvve اهجوة [*Ar.*]: Kimseyi tonatmak طونتمق ve rüsvay etmek içün yakılan türkü ve şiir. *(Bab. XVI. 1, 131)*

Ne herze ağzına geldiyse ol dem
Söğüp Rum ehlini tonattı طونتدی muhkem *(Şeh. Ş. XVI. 817)*

3. Techiz etmek

Şeh emretti heman Mahmut Paşa
Donattı دونتدی yüz para gemi müheyya
(Hadidi. XVI. 293)

§ Üç yüz gemi donadup yeniçeri ve azebânı kadırgasına bindirdiler. *(Tuh. Ki. XVII. 14)*

don biçmek, (ton biçmek) : Elbise kesmek,

Turu gelür Yusuf'u öper koçar
Üç yüz altmış ton طون ana biçer بیچر
(Yuz. Şeyd. XIII. 29)

§ ... Eydürdü kim: Göz yumup açınca yirmi gün geçer, kadı avrata talak tonun biçer. *(Ferec. XV. 292)*

dondan dona girmek, (tondan tono girmek) : Şekilden şekile girmek, dilden dile dönmek.

Şunun gibi şerheyleyem türkice
Ki Tat, Moğul eyide şâbaş, câ
Hikâyet heman ma'ni nite döne
İbaret girür ise dondan dona طوندان طونا *(Süh. XIV. 23)*

don değşürmek, (ton değşürmek) : Tebdil-i kıyafet etmek.

§ Halife bir gün sabreyledi, ertesi gün ton değşürüp طون دکشرب yel ayaklı bir ata binip Basra'ya teveccüh etti.
(Ferec. XV. 4)

don eylemek, (ton eylemek) : Elbise yapmak.

Değme gün giymeğe bir ton eyledi طون ایلدی
Ol tonu dahi hep altun eyledi *(Yuz. Şeyd. XIII. 29)*

don idinmek : İtiyat edinmek.

§ Buların orucun göğe nite götüreyin kim bular yalan söylemeği don idinmişlerdir دن ادنمشلردر. *(Enb. XIV. 691)*

don kestirmek : Elbise biçtirmek.

§ Bazardan geçerken bir derzi oğlanına nazarım düştü, saraya gelicek buyurdum oğlanı getirdiler, don kestirdim دون کسدردم. *(Ferec. XV. 173)*

donluk, (tonluk) : Elbiselik.

§ Bir donluk دونلق kırmızı çuka *80*, neftî donluk çuka *80*... *(Sic. B. XV - XVI. 12, 93)*

§ Temam tonluğa طونلغه : tene تنه [*Fa.*] : derler bele dek olana nîm-tene derler; nîm yarımdır. *(Deka. XVI. 106 - 2)*

§ Câmegî جامگی [*Fa.*] : Tonluk طونلق. *(Şamil. XVI. 250)*

§ Üç tonluk طونلق dîba-yi Acem ve çiçekli telli...
(Sûr. XVIII. 133)

donuk : → dunuk.

doñuz, (toñuz) : Domuz.

§ Kara toñuz طکوز etinden yahni yedirdin.
(Dede. XIV. 52)

Lâtif'in lutfuna yimez kayusun
Toñuza طکوزه yidirir yemiş eyisin *(Işk. XIV. 163 - 1)*

§ Kel başa kıl bitürmeğe mücerrep nesne budur ki doñuz دکز ödün bal ile karışturalar... *(Yâdigâr. XIV. 123 - 1)*

§ Oklanmış toñuz طکز gibi öldüğüne, dirildiğine bakmayıp şöyle gelir. *(Hamza. XIV - XV. 10, 50)*

§ Toñuz طوکز yağı bağarsıklar başın giderür.
(Mü. Şi. XIV. XV. 56 - 1)

Dedi maymun sûretinde kopusar kov kovlayan
Hem haram yiyen toñuz kopa ki yimezdi mübah
(Muham. XV. 319)

Iraktan bir nice zalim Tatarlar
Doñuz دوکوز suretliler itten beterler *(Çeng. Dâi. XV. 256)*

§ Dişleri toñuz azısı gibi, endamını kıl bürümüş...
(Ferec. XV. 399)

§ ... Ve doñuz دوکز ki yabanlarda yürüye sığır ile güdüle, ikisinden bir akca alına. *(Fatih. Ka. XV. 29)*

§ Haram maldan zekât vermek inciyi ve yakutu toñuz طکوز ve maymun boynuna bağlamak gibi olur. *(Cennet. XV. 422)*

§ El-ḫınzirü الخنزير [*Ar.*] : Toñuz طوکز .
(Terceman. XV. 9 - 1)

Öğme ey dost, düşmanı kerem et
Bana öğretme güttüğüm toñuzu طوکزی *(Zati. XVI. 604)*

Ve liykin yeğreği budur karındaş
Toñuza minnet etme çalı dolaş *(Güvahi. XVI. 13)*

Toñuz طكوز gibi teni pür - mûy çün hâr
Örülmüş saçları başında san mâr *(Hüs. Dil. XVI. 144)*

§ Ḫûk خوك [*Fa.*] : Tonuz طونوز. *(Şamil. XVI. 169)*

Her toñuz طكوز gözlü pars dilli olur
Rûz-ı da'vada burnu yelli olur *(Ârifîn. XVI. 281)*

Kâs كاس[*Fa.*]: Doñuz طكوز, hûk mânasına. *(Deş. XVI. 159-1)*

§ Ḫûk خوك [*Fa.*] : Doñuz طكز ve hanâzir ki Türkide hunam derler. *(Cof. XVI. 54-2)*

Çekildi bir mesafe münhezim-vâr
Yine doğruldu doñuz طو كز gibi tekrar *(Enis. XVI. 30)*

Şah bellût [*Fa.*] : kestene, toñuz طوكوز : güraz كراز [*Fa.*]
Ret [*Fa.*] : tehi, yelip yopurmak : türk ü taz [*Fa.*]
(Genc. XVII. 83)

§ Ḫûk خوك [*Fa.*] : Toñuz طكوز ve hınzir mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 257)

doñuz ağırşağı : Şalgam, yer elması.

§ Hardal ve fülfül ve şalgam, kim toñuz ağırşağı طوكز آغرشغى derler, bunları yumuşak döğeler... *(Yadigâr. XIV. 24 - 2)*

doñuz balığı : Yunus balığı.

§ Delfin دلفين [*Fa.*]: Yunus balığı ki galat olunup doñuz balığı طوكز بالغى derler. *(Caf. XVI. 61 - 1)*

doñuzlan böceği : → **doñuzlan kurdu.**

doñuzlan kurdu, (doñuzlan böceği, toñuzlan böceği, tomuzlan böceği, toñuzlan kurdu) : Bok böceği.

Kovan arısının baldu dişi var
Tonuzlan kurdunun طوكوزلان قوردينك dahi işi var
(G. Ra. XV. 223)

§ Ḫabezdu خبزدو [*Fa.*] ; Doñuzlan kurdu طوکزلان قوردی .
(Caf. XVI. 47 - 2)

§ Gevzed کوزد [*Fa.*] : Toñuzlan kurdu طکوزلان قوردی .
(Ni'meti. XVI. 528)

§ Gevjed کوژد [*Fa.*] : Doñuzlan kurdu طکوزلان قردی ki dokunucak murdar râyihası zâhir olur. *(Deş. XVI. 79 - 2)*

§ Gevzed کوزد [*Fa.*] : Tonuzlan böceği طوکوزلان بوجکی .
(Şamil. XVI. 494)

§ Sergin gerdan سرکین کردان [*Fa.*]: Tezek yuvalayıcı yâni toñuzlan kurdu طکوزلان قوردی . *(Şamil. XVI. 455)*

Toñuzlan böceğine طکوزلن بوجکینه söylemişler
Kimin oğlancığı güzel demişler *(Güvahi. XVI. 89)*

§ El-hunfesa' الخنفساء [*Ar.*] : Doñuzlan böceği طوکوزلان بوجکی ki kerih rayihalıdır. *(Ah. XVI. 366)*

§ Sergin gerdan سرکین کردان [*Fa.*] : Bok böceğine denir, tomuzlan böceği طوموزلان بوجکی dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 351)*

doñuz otu : Eğrelti otu.

§ Serḫas سرخس [*Fa.*] : ... Ve eğrelti dedikleri ot ki kızıl ot ve doñuz otu طوکوز اوتی dahi derler. İki türlü olur. Erkekli ve dişili olur. *(Deş. XVI. 157 - 2)*

donuz topu : Domuz sürüsü halinde (?), vücutları top halinde (?).

§ Behzad'ın na'rası gelen cânibe doñaz topu طوکوز طوپی varup gördüler. *(Müslim. XV. 7, 15)*

dopuk : Topuk.

§ Ey yer dut buları, pes yer dopuklarına دپکلرنا değin duttu.
(Enb. XIV, 451)

dorak, (torak) : Süzülmüş yoğurt, çökelek.

§ El-ekıt الاقط [*Ar.*]: Keş ve torak طوراق ve süzülmüş yoğurt ve kurumuş yoğurt. *(Terceman. XV. 111-1)*

§ Şiraz شیراز [*Fa.*] : ... Ve süzülmüş yoğurta dahi şiraz derler ve ba'zılar dediler ki, şiraz toraktır طورقدر Arabide ve Farisîde müsta'mel lûgattir ve çuval köşesi ve çökelek. *(Caf. XVI. 99 - 2)*

dorgu, (torgu) : Doğru.

§ Eyitti ey şah, eğer gazap etmezsen torgusun طورغوسن diyeyim dedi. *(Müslim. XV.)*

dormurmak, (tormurmak) : Domurcuklanmak.

Durdu hatun döşeğinden sarmuru
İçi kaynap gözleri yaş tormuru طرمرو *(Ga. XIV. 76)*

Kimi görse ana karşı yermüre
Gözlerinden durmadın yaş dormura درمره *(Ga. XIV. 394)*

doru : → **doruk.**

doruk, (doru, toru, tora, toruk) : 1. Tepe, zirve.

§ Vaktî ki bunları arayı gelseler bunlar dağın torukına طورقنه çıkarlardı. *(Anter. XIV. 19)*

§ Eş-şu'betü الشعبة [*Ar.*] : Ağaç doruğundan ve depesinden ayrılan budak. *(Terceman. XV. 432)*

§ Rekâbe رکابة [*Ar.*] : Ağaç torusunda طورسنده bitüp aşağa sarkan dal. *(Bab. XVI. 2, 200)*

§ Zirve زروه [*Ar.*] : Her nesnenin torusu طورسی ve yüce yeri. *(Bab. XVI. 1, 192)*

§ Ḫırşia خرشعة [*Ar.*] : Sivrice görünen dağ torusu طورسی. *(Bab. XVI. 2, 177)*

§ Iklivlâ' اقلولاء [*Ar.*]: Dağın çak torasına طوره‌سنه ağmak ve kuş ağacın çak torasına konmak. *(Bab. XVI. 1, 15)*

§ Kavr قور [*Ar.*] : Tavışı işitilmesin deyü ayağ baş barmak torusiyle طوروسیله yürümeklik. *(Bab. XVI. 2, 79)*

§ Mahçe ماهجه [*Fa.*] : Münareler ve sancaklar dorusına دوریسینه konulan alemdir. *(Şamil. XVI. 510)*

§ Evc اوج [*Fa.*] : Tağ torusu طوروسی. *(Şamil. XVI. 571)*

§ Mahçe ماهچه [*Fa.*] : Alem, sancak başlarına, minareler toruğuna طوروغنه korlar ve çadır tepeliği.
(Nuh. Tuh. XVII. 196)

§ El-harun الحرون [*Ar.*] : Harınlık eden dabbeye denir ve şol şikâra denir ki aslâ dağın torusundan طوروسندن ayrılmaz ola.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 614)

2. Ağaç tepesindeki körpe filiz.

§ El-'alaka العلقة [*Ar.*] : Davarın ağaç doruğundan yedikleri toruğa denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 26)*

§ El-'alak العلق [*Ar.*] : Eşcar dorusundan mevaşi yediği toruğa طوروغه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 26)*

doydurmak, (toydurmak) : Doyurmak.

Kamuya rızkın verir günden güne
Toydurur طويدرر dinlendirir dünden düne *(Ga. XIV. 112)*

doylamak : → **toylamak.**

doymamak : → **döymemek.**

doyum, (toyum) : 1. Ganimet almış.

§ Eflak iline seğirtip gayet doyum طويم geldiler.
(T. Oruç. XV. 43)

2. Ganimet.

§ El-ihrabü الاحراب [*Ar.*] : Düşmandan mal ve doyum دويوم almağa kılavuzluk eylemek. *(Terceman. XV. 23)*

§ Gaanim غانم [*Ar.*] : Toyum طيوم alan recüldür.
(Bab. XVI. 1, 464)

doyum eylemek, (toyum eylemek) : Ganimete kavuşturmak, zengin etmek.

İki bölük oldu ol yerde çeri
Hak doyum eyledi ايلادی طويم bir bölük eri *(Enveri. XV. 27)*

doyumluk, (toyumluk) : 1. Ganimet.

§ Gazâdan ve cihattan hayfalu olan kimesneler ve toyumluk طويملق talep eden kimesneler ve yarar yoldaş olup kılıciyle etmek çıkaran kimesneler... *(Sic. B. XV. 4, 87)*

§ El-müstefi'ü المستفيء [*Ar.*] : Bir nesneyi ganimet ve doyumluk طويملق görücü ve doyumluk dutucu. *(Terceman. XV. 1-2)*

§ Cebren ve kahren yağma kılup alıp geyet toyumluk طويملق oldu. *(T. Oruç. XV. 49)*

§ Ganimet غنيمت [*Ar.*] : Doyumluk دويوملق mali. *(Şamil. XVI. 475)*

§ Ganimet غنيمت [*Ar.*] : Mâl-i târaçtır ki kâfirlerden alurlar, toyumluk طويملق dahi derler. *(Ni'meti. XVI. 463)*

§ Vilâyet-i Arnavudun ekserisi bile fetholdu, iyi toyumluklar oldu. *(Âş XVI 134)*

§ Ermenilerini esir etti, mubalâğa doyumluklar طويوملقلر oldu. *(Âş. XVI. 178)*

§ Ganimet غنيمت [*Ar.*] : Doyumluk دويوملق mal-i tacdâr ki küffardan ve a'dâdan alurlar. *(Deş. XVI. 43 - 2)*

§ Eflak memleketine akın edüp bir mertebe toyumluk ele getürmüşlerdir ki muhâsipler hisabında âciz kalmıştır. *(Solak. XVII. 29 - 1)*

§ İki def'a doyumluğa gidüp vâfir ganimet ele getürdü. *(Tuh. Ki. XVII. 35)*

Ḫalâif [*Ar.*] ; Padişahlardır, doyumluklar طويملقلر : ganâimdir غنائم در [*Ar.*] *(Cev. Ke. XVII. 49)*

§ Asker-i islâm emval-i ganâimden azîm doyumluğa طويملغه nail oldular. *(Naima. XVII - XVIII. 3, 357)*

§ Ganime الغنيمة [*Ar.*] : Düşmandan doyumluk طويملق almak mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 527)*

§ Gunm الغنم [*Ar.*], Düşmandan alınan doyumluk طويملق maline denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 527)*

2. Ziyafet, bahşiş.

§ Ol gitti bir ulu toy oldu, toyumluk طيوملق oldu.
(Sır. XVI. 1 - 36)

Bal : la'v ü selva vü asel [*Ar.*] : küp: denn ü cübb [*Ar.*], sirke : hall [*Ar.*].

Bahşış, doyumluk دويملق hem: nefel نفل [*Ar.*] : çok vergi hem asker : züfer [*Ar.*]
(Naz. Le. XVII. 7)

doyum olmak, (toyumca olmak, toyum olmak) : Ganimete kavuşmak, zengin olmak.

§ Gaza mubarek oldu, Oğuz beğleri toyum oldu طيوم اولدى.
(Dede. XIV. 78.)

Toyum oldu طيوم ولدى orada cümle leşker
Gani oldu büyük küçük serâser *(Salâtin. XV. 85)*

§ Gereği gibi toyum olduğunu طويوم اولدوغنى yazıp arz etti.
(Ta. Sel. XV. 2, 260)

Haddi yok buldu ganimet ol çerı
Toyum oldu طويم اولدى gayet anda Türk eri *(Enveri. XV. 61)*

§ El-ihtibâl الاهتبال [*Ar.*] : Toyum olmak طويوم اولق iğtinam gibi.
(Terceman. XV. 143)

§ Anası eyitti · Ne var öç alırdın, toyum olurduñ طوم اولوردك.
(Mevahib. XVI. 290)

§ Gunm غنم [*Ar.*]: Doyumca olmak طيوجه اولق ve mal issi olmak.
(Bab. XVI. 2, 464)

§ Hısara koyuldular, mubalâğa toyum oldular طويوم اولديلر, andan hısarı yıktılar. *(Âş. XVI. 52)*

§ ... Ve mal-i ganâim çoktur, pek çok doyum olup دويوم اولوب, ganimetler alıp... *(Ev. XVII. 15)*

§ Sehl müddette gazilerin hücum ve ıkdamiyle hısar dahi fetholunup asker-i zafer -rehber doyum oldular.
(Solak. XVII. 16 - 1)

doyunmak, (toyunmak) : Kendini doyurmak, doymak.

Bu dünya bir evrendir âdemleri yutucu
Bize dahi gelüben yuta, toyuna طوينه bir gün
(Yunus. XIII - XIV. 298)

Dahi gurbet odu söyünmedi mi
Felek kanımıza toyunmadı mı طوينمديمى *(Işk. XIV. 256 - 1)*

Ulu, kiçi ni'metinden gönene
Toyuna طوينه açlar u yalın donana *(Ga. XIV. 26)*

§ Nice açlar senin hânında toyuna طوينه . *(Müz. XV 47)*

Sen silâhı tiz soyunmuşsun revan
Hem gazâdan tiz toyunmuşsun طوينمش‌سن revan
(Muham. XV 178)

§ ... Sarayının dört kapısı vardı, bir kapıdan yetimler toyunurdu طوينوردى. *(Cev. Ah. XV - XVI. 92)*

§ Yimekten tap diyince toyundular طويوندىلر.
(Sır. XVI. 43 - 2)

Hem ol öşrün verir size koyunun
Verirem nısfını ben dek toyunuñ طيونك *(Güvahi. XVI. 62)*

döğdü : → **düğdü.**

döğeç : Havan, havan eli.

§ Sir-kûp سيركوب [*Fa.*] : Sarımsak döğeci دوكجى. *(Sıh. Ac. XV. 7)*

§ Sarımsak döğeci دوكجى iki çuval ve heğbe.
(Sic. B. XV - XVI. 6, 26)

§ Cende جنده [*Fa.*] : Döğeç دوكج ve kamçı. *(Deş. XVI. 316-2)*

§ Sîr-kûb سيركوب [*Fa.*] : Sarımsak döğeci دوكه‌جى .
(Deş. XVI. 31-2)

§ Mirdes مردس [*Ar.*]: Ağaçtan düzülmüş yassı tokuç ve döğeç دوكج . *(Bab. XVI. 1, 151)*

§ Milked ملکد [*Ar.*] : Nesne uracak tokaç ve döğeç دوکج .
(Bab. XVI. 2, 483)

§ Medakk مدق [*Ar.*] : Sarımsak döğecek döğeç دوکج .
(Bab. XVI. 1, 349)

§ Cevaz جواز [*Fa.*] : Ağaçtan sarımsak döğeçi دوکجی.
(Ni'meti. XVI. 236)

döğe görmek : Dövüvermek, ezivermek, ezmek.

Genimce görem deme yılan işin
Taş altında iken döğe gör دکاکور başın *(Ferh. XIV. 32)*

döğmek : 1. Ezmek.

§ ... Ol kişiler ol bürüncüğü almak içün ol zağa uymuşlar idi, irdiler yılanın başını döğdüler دکدیلر, zağ anın şerrinden genez kurtuldu. *(Kel. XIV. 36)*

2. Topa tutmak, bombardıman etmek.

§ İkinci hısara sarılıp yirmi gün döğdüler دوکدیلر .
(Tuh. Ki. XVII. 25)

3. Basmak, baskın yapmak.

§ Cemâat-ı mezbureden Nebi nâm kimsenin evin döğmüşsün دوکشسین deyicek mezbur Hudaverdi'ye bil-müvacehe süâl olundukta: Ben basmadım, lâkin... *(Sic. K. XV-XVI. 4, 123)*

döğnenmek : Döğülmek, çiğnenmek, pekiştirilmek.

§ Pâyḫust پایخوست [*Fa.*] : Ayağ ile döğnenmiş دوکننمش ve basrıkmış yer... ayağ ile basrıkmış yer. *(Caf. XVI. 23 - 1)*

döğşürmek : derşürmek.

döğülmek : (Davul gibi şeyler) çalınmak, yüksek ses çıkarmak.

Döğülüp دوکیلوب nevbet-i penc-i Muhammed
Nüh eflâke kadem bes bastı Ahmed *(Mih. XV. 15)*

§ Günbür günbür tabl-ı ceng çalınup kûslar döğüldü دوکولدی.
(Müslim. XV. 4, 87)

döğülmeklik : Vurularak yassılaştırılmak, düzletilmek.

§ Yedinci, döğülmeklik دكلمك ve düpdüz olmaklık va'de kıldı nite kim eyitti... *(Enb. XIV. 18)*

döğün : 1. Yakı, dağlamakla açılan yara.

Nigârın kim yüzün görmezdi hiç gün
Gönülde vardı ışk odıyle döğün دوكن *(Işk. XIV. 290 - 2)*

Ey Nizami lebi üstündeki hâl ol sanemin
Gussadan âşıkı canındaki döğün دوكن gibidir
(Nizami. XV. 10)

Her döğün دوكون göğsümün üstünde yanık bazlamadır
Sevgi odiyle bu göğsüm dahi bir kızgın saç *(D. B. XVI. 65)*

§ Key كي [*Fa.*] : Ulu sultan ve ulu bey .... Arabide a'zada yakılan döğüne دوكه derler. *(Ni'meti. XVI. 530)*

§ Mühr مهر [*Fa.*] : Yüzük mührü ve sikke ve döğün دوكن ki a'zada yakarlar ve tamga. *(Ni'meti. XVI. 593)*

Bu resm ile yedi gün düğün oldu
Adûye her günü bin döğün دوكون oldu *(Zati. XVI. 292)*

§ Sağ ve sol kolunda ve ensesinde dört yerde döğünü دوكونى olan... *(Sic. A. XVI. 7, 953)*

Dedi kim ey cemâat nice gündür
Eşeğim yitti bağrımda döğündur دكوندر *(Güvahi, XVI. 99)*

Anası kaldı ağlayu döğünü
Kodu yüreğine oğlu döğünü دكونى *(Şeh. Ş. XVI. 96)*

§ Dağ داغ [*Fa.*]: Ol ki âdeme ve tavara ederler, döğün دكن derler. *(Caf. XVI. 56 - 1)*

Kalb-i çarha nice konmasın döğün دوكون
Âmil-i şah oldu her âlim bugün *(Selâman. XVI. 17)*

§ Eban ابان [*Fa.*] : Dağ yâni döğün دوكون. *(Şamil. XVI. 382)*

Dağ داغ [*Fa.*] : döğün دوكون, şâne : tarak, mîş : koyun, dehle : geven
(Genc. XVII. 42)

§ Es-sumah الصماح [*Ar.*] : Dağlamak ki ateşle yakarlar. Arabide key dahi denür. Türkide döğündür دوكوندر

(Kdeb. XVIII. 330 - 2)

2. Vücudun bir yerine iğneler batırarak şekil yapıldıktan sonra üzerine çivit, barut gibi şeyler dökülmekle deri üzerinde meydana gelen sabit boyalı iz.

§ En-nesğ النسغ [*Ar.*] : ... Ve iğne ile döğün دوكون edip na'l kesmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 721)*

§ El-veşm الوشم [*Ar.*] : Bedende iğne ile açılan şekle denir ki bir uzvu iğneleyip müteessir eyledikten sonra üzerine çivit ekip gömgök bir şekil ederler. Türkide na'l ve döğün دوكون tâbir olunur. Hâlâ Yeniçerilerin cümlesinde lâzime-i mahiyyet olmuştur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 575)*

3. Döğünme, matem.

Dün olasını çün kodun yarına
Düğün lâcerem döndü üş döğüne دوكونه *(Süh. XVI. 209)*

döğündü : Dalga.

§ Ve denizin döğündüsü دوكندوسى gayet çoktur. *(Cihan. XVII.)*

§ Garp tarafı bir mertebe döğündülüdür دوكنديلودر ki sefine hareketi mümkün değildir. *(Cihan. XVII. 116)*

döğün komak : Dağ basmak, dağlamak.

§ Ve dahi od ile döğün komak دكون قومق ve dağ eylemek ki gayet hacet olmaya mekruhtur. *(Müneb. XIV. XV. 303 - 2)*

§ El-iktiva'ü الاكتواء [*Ar.*] : Bir kimesneye döğün komak دوكون قومق ve dağ urmak ve dağlamak.

(Terceman. XV. 124)

Mülûkâne tamam edüp düğünü
Dil-i hasma kodu قدى dağ ü döğünü دكونى

(Lârendi. XVI. 59)

döğün urmak, (döğün vurmak) : Yara açmak, dağ basmak.

Bağrıma urdun döğün اردك دوكن gayrile kıldın düğün
Yere bıraktın bu gün gayret-i ar eyle mi *(Hurş. XIV. 88)*

Ecel yoluna yortup varmak olmaz
Emel koluna döğün vurmak دوکن ورمق olmaz
(Işk. XIV. 214 - 1)

Bahadırlığını vü erliğini
Adını vü merdane dirliğini
Atamdan işitirdim ü dün ü gün
Yüreğime aşkın ururdu döğün اوروردی دوکون
(Süh. XIV. 155)

Bakıp gördü kim ol yüzü ayı, gün
Görürse yüreğine ura döğün اورا دوکون *(Süh. XIV. 87)*

Uzadup dil kimseyi yandırmagıl
Yoh yere urma döğün اورمه دوکن derviş isen *(Ruşeni. XV. 292)*

Kılur şah ana doğucak düğünler
Urup اورب düşman yüreğine döğünler دوکینلر
(Salâtin. XV. 151)

Şol la'l-i lebin hâl-i hayali niçün ey dost
Ben hasta-dilin canına urdu döğün اوردی دکن ey dost
(Cem. XV. 28)

Yedi gün ceddi Resul etti düğün
Yüreğine İblisin urdu döğün اوردی دوکون *(Mevlit. XV. 32)*

Bir döğün urdu اوردی دکون yine kalb-i siyah-ı âleme
Sikke kodu çarh mülkünde olup dâver güneş
(Hüs. Dil. XVI. 118)

Halini sormadın anın bir gün
Matemi cism ü cana urdu döğün اوردی دوکون *(Ş. G. XVI. 116)*

Derdi urdu ruh-ı nücuma döğün
Müşteridir ana Mihr dün ü gün *(Mîri. XVI. 2)*

döğün vurmak : → **döğün urmak.**

döğüş talaş : Kavga, dalaşma.

§ Talâş تالاش [*Ar.*] : Cenk mânasınadır, Türkide döğüş talaş دکوش تالاش dedikleri. *(Aks. XVII - XVIII. 98)*

dökmek : 1. Bırakmak, terketmek, atmak.

Sınıktı cümlesi geri kayıkmaz
Döker دوكر oğlun kızın ardına bakmaz *(Yunus. XIII - XIV. 6)*

§ Cemi-i leşker vehm alıp ekser silâhların ve yarakların döktüler دكدلر. *(Ta. Sel. XV. 1 - 35)*

2. Sarfetmek, harcetmek.

§ Sultan-ı Mısır dahi hazineler döktü دوكدى, leşker-i azîm ce'metti. *(Âş. XVI. 239)*

dökülmek : Birden topluca inmek.

§ Hâris buyurdu atdan döküldüler, kolanın çektiler geri süvar oldular. *(Müslim. XV. 5, 135)*

döküntü : Bol akan, bol bol dökülen.

§ Gökler kapısın açtık döküntü دكند (harekelidir) su ile ve yerlerde pınarlar akıttık tâ su biri birine kavuştu. *(Enb. XIV. 87)*

döl : 1. Yavru.

§ Hayvanların dölü دول anası ardınca südü için yeler. *(Kel. XIV. 144)*

§ Aykur yunt ile yıl artuğun otlayup binilmezse, döl دول içün tutulursa... *(Tuh. Le. XV. 346)*

§ Zeh زه [*Fa.*] : Dört mânası var ... 3 — beçe ve ferzent mânasınadır ki döl دول ve yavru tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 327)*

§ Evlâd اولاد [*Ar.*] : ... Veled insanın dölü دولو demek olduğundan kız olsun erkek olsun çocuğa evlât denilebilir. *(Kam. Os. XIX. 1, 203)*

2. Nesil, soy.

§ ... Ve Zübeyr kavmi alplık ve bahadırlık birle kendilerin katı savaşa bırağalar tâ kim depeleneler ve dölleri دللرى kesile. *(Kel. XIV. 136)*

§ Ey Bâri Hudayâ peygamberliği benim dölümden دولدن kılğıl dedi. *(Enb. XIV. 193)*

dölden kalmak : Doğurmaz olmak.

§ Vehep eyitti : Eşmuyâl atasının iki avratı var idi birisi dölden kalmış دلدن قلمش karı idi, oğlanı yoğudu. *(Enb. XIV. 544)*

döl dökmek : (Koyun, keçi) yavrulamaya başlamak.

§ ... otlak vaktında dölün dökmek دولين دوكمك câiz olduğu zamanına dek otundan ve suyundan intifa' eyleyeler. *(Os. Kanun. XVII. 98)*

§ Â'det-i ağnamın cem'i zamanı mayıs içinde sayılır, ol zaman mu'teberdir ve hâlâ mayıs evveline i'tibar olunur, koyun temam dölün döktükten دولين دوكدكدن sonra kuzusıyle addolunur. *(Os. Kanun. XVII. 108)*

döl dökümü : Hayvanların doğurma zamanı, ilkbahar.

§ El-mirba' المرباع [*Ar.*] ... Ve şol nâkaya denir ki baharda doğurmak âdeti ola, alâ-kavlin iptida döl dökümü دول دوكومى vaktinde doğurmak âdeti ola. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 578)*

döl döş : Çoluk çocuk, züriyet, evlât ve torunlar.

§ Ve hayvanları dahi dölünden döşünden دولندن دوشندن ayırdılar. *(Enfes. XV. 346)*

§ El-eblü الابل [*Ar.*] : Bir kimesne döl döş دول دوش edinmek içün ve botalanmak içün deve dutunmak. *(Terceman. XV. 7 - 1)*

§ Âb-ı püşt آب پشت [*Fa.*]: Meni ve nutfe ki döl ve döş دول و دوش andan hasıl olur. *(Deş. XVI. 35 - 1)*

§ Zeh ü zad زهوزاد [*Fa.*] : Döl döş دول دوش. *(Şamil. XVI. 450)*

§ Zeh ü zâd زه و زاد [*Fa.*]: Döl ve döş دول و دوش nesil mânasına. *(Caf. XVI. 76 - 1)*

§ Zeh ü zâd زه و زاد [*Fa.*] : Döl döş دول دوش ve nesil mânasına. *(Ni'meti. XVI. 362)*

Nesl نسل [*Ar.*] : Döl döş دلدوش . *(Müntehab. XVII. 100)*

Dahi hem döl döş olmaklık : tevâlüddür, توالددر [*Ar.*] tenâsüldür تناسلدر [*Ar.*]

(Cev. Ke. XVII. 37)

§ **Zâd** زاد [*Fa.*] : Döl döş دول دوش . *(Nuh. Tuh. XVII. 51)*

Zâd [*Fa.*] : azık, uzun : diraz [Fa.] ü verdi: dâd [*Fa.*] Dâs [*Fa.*] : orak, dâm [*Fa.*] : ağ u döl döş : zeh ü zâd زەوزاد [*Fa.*]

(Genc. XVII. 68)

§ Zehzad زهزاد [*Fa.*] : Nesil ve zürriyet mânasınadır ki döl döş دول دوش tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 327)*

§ Sülâle سلاله [*Ar.*] : Zürriyet, nesil. Türkçede döl döştür دول ، دوشدر . *(Kam. Os. XIX. 4 - 51)*

döleç : İzbe, mahzen.

§ Es-sirdab السرداب [*Ar.*] : İzbe, yer altında olan mahaldir, döleç دولج dahi derler. *(Kdeb. XVIII. 220 - 2)*

döleği yeyni : Çevik hareketli, tez canlı, çâlâk.

§ Gözleri gökçek, bedeni ince, zaif, döleği yeyni دولکی یینی, orta boydan aşağa kişiydi. *(Kesir. XV. 63 - 1)*

dölek, (tölek) : 1. Sabit, berkarar, baki.

§ Dünyanın ömrü ve ululuğu dölek دلك değildir, eğer maldan nesne ele girürse hem ol dakı baki ve dölek دلك olmaz.

(Kel. XIV. 126)

2. Mutemet, dürüst.

§ Pes bir yıldan sonra Yusuf'a Mısır'ın Beğliğin verdi ve eyitti: ... Bugünkü gün sen benim katımda dölek دلك ve inamsın.

(Enb. XIV. 262)

3. Sükûn ve asayiş içinde.

İşbu yıl hem çok ola beğler helâk
İl eminlik ola hem yurtlar dölek دلاك

(Melhame. XIV - XV. 21 - 2)

4. Temkinli.

§ Ey oğul eğerçi ki yiğitsin amma kocalar bigi uslu ve dölek دلك ol. *(Kab. XV. 104)*

5. Sakin ve itaatli.

§ Râm رام [*Fa.*] : Dölek دولك ve yavaş. *(Sıh. Ac. XV. 49)*

§ Âheste آهسته [*Fa.*] : Arkun ve dölek دولك. *(Şamil. XVI. 382)*

§ Râm رام [*Fa.*] : Dölek دولك ve yavaş. *(Şamil. XVI. 442)*

§ Râm رام [*Fa.*] : Edepli ve dölek دولك davar, yâni fermanberdar, Arapça zelûl mânasına. *(Deş. XVI. 341 - 2)*

§ Râm رام [*Fa.*] : Dölek دولك ve boyun dutucu ve muti' ve mülâyim. *(Ni'meti. XVI. 330)*

§ Âheste اهسته [*Fa.*] : Arkun ve dölek دولك davar. *(Caf. XVI. 10 - 2)*

§ Âram آرام [*Fa.*] : Dölenmek ve dölek دولك. *(Nuh. Tuh. XVII. 133)*

§ Âheste [*Fa.*] : Arhun ve nerm ve dölek دولك olan. *(Nuh. Tuh. XVII. 172 - 2)*

6. Elverişli, uygun.

§ Ed-divar الدوار [*Ar.*] : Bir nesnenin kolay tarafını ve töleğini تولكنى etrafından araştırmak mânasına. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 861)*

§ El-ifkar الافتار [*Ar.*] : Sayd, sayyad-ı râminin töleğine تولكنه gelmek mânasına müstameldir. *(Kam. XVIII-XIX. 2-70)*

7. Usta, kurnaz.

Zamanede tölek olmuş turnalar
Dizilmiş katara çığınan gider *(Kara. XVII. 167)*

döleklik : Temkin, temkinli hareket, vakar, itaat.

§ Erenlerin dölekliği دلكلكى ve usluların mekr ve hilesi vaktıdır. *(Kel. XIV. 40)*

§ Padişâh, dükeli mânide döleklik دلكلك ve endişe ve fikir kılmaklık vâc ptir. *(Kel. XIV. 44)*

§ Tâat içinde sabır eyleye, ol ibadeti sükûn üzre ve döleklik ile دلكلكله edâ kıla. *(Müneb. XIV - XV. 286 - 2)*

§ Hak Taâlâ döleklik دلكلك indürdü Ebubekir üzre ki gönlü sâkin oldu. *(Enfes. XV. 257)*

§ Andan sonra eyitti : Getür sekineyi yâni dölekliği دولكلكى ve vekarı dedi, getirdiler. *(Kesir. XV. 207 - 2)*

§ Ol Allahtır, ol ki mü'minlerin gönlüne sükûnet ve döleklik دولكلك indürdü ki sana munkad olup... *(Leys. Ar. XV. 490)*

§ ... On sekizinci, sükûnettir, gerek kim sükûnet ve döleklik دلك temam ola ... *(İrşat. XV. 224)*

§ Es-sekine السكينة [*Ar.*]: Vekar ve döleklik دولكلك. *(Ah. XVI. 510)*

§ Murâcaha مراجحة [*Ar.*] : Ağırlıkta, döleklikte دولكلكده gayrilere galip olmaklık. *(Bab. XVI. 1, 303)*

§ Vekar وقار [*Ar.*] : Döleklik دولكلك ve ululuk. *(Müntehab. XVII. 205 - 2)*

dölek olmak : Temkinli, sakin, itaatli olmak.

§ El-ıtmi'nanü الاطمئنان [*Ar.*]: Bir kimesne dölek دولك ve sakin olmak اولق. *(Terceman. XV. 89)*

§ Er-rezane الرزانه [*Ar.*] : Bir kimesne ağır ve dölek olmak دولك اولق . *(Terceman. XV. 354)*

§ Fernâḫiden فرناخيدن [*Fa.*] : Dölek ve edepli olmak ve kulak aşağa sarkık olmak. *(Caf. XVI. 192 - 2)*

§ Zemet زمت [*Ar.*] : Ağır, dölek olmak ve döleklik ve vekar. *(Bab. XVI. 2, 206)*

§ Vukır وقر [*Ar.*] : Kişi ağır ve dölek olmak دولك اولق. *(Bab. XVI. 1, 101)*

dölemek : Hayvan yavrulamak.

§ Nuh Aleyhisselam buyurdu: Madem kim gemide olalar, hiç erkek dişiye yakın varmasın. Pes it buyruk sıdı, birbirine katıldı. Nuh dua kıldı.... Ey Bâri Hudayâ anın dölemeğin دلك (harekelidir) düşvarlık birle kılgıl dedi. *(Enb. XIV. 86)*

§ (Ad kavminin)... Başı bir ulu kubbe kadar idi ve ölmüş kişilerinin gözü ve burunu yerinde geyik yuva edinip döler idi. *(Enb. XIV.)*

dölendirmek, (dölendürmek) : 1. Sabit kılmak, tesbit etmek.

§ Bu kıtâl yolunda ayaklarımızı sen dölendirüvergil دولندروويركل bu kâfir kavm üzerine bize sen nusret kılıver. *(Leys. Ar. XV. 135)*

§ Ayakkabı dua kılur, eydür : İlâhî bu kulun ayağın Sırat üzere sen dölendir دولندر. *(Cennet. XV. 192)*

§ El-isbatü الاثبات [*Ar.*] : Bir nesneyi berkitmek ve dölendirmek دولندرملك ve karar ettirmek. *(Terceman. XV. 12)*

§ Kaçan kişi kalbini bir mânaya yerleştirse ve dölendürse دولندرسه lâkin amel etmese... *(Nasayih. XVII. 19)*

2. Rahata, sükûna, huzura kavuşturmak.

§ Ol dünya dirliğine ve fâni, mütegayyir olucu maişetine razı oldular, gönüllerin anın üzere dölendürdüler دلندردلر. *(Müneb. XIV - XV. 113 - 2)*

§ Tevekkül oldur kim gönlünü dölendüre دولندوره rızk için Hak Taâlâ Hazreti hot pâyendan olup durur, anın rızkın ana değürür. *(Tez. Lâ. XV. 675 - 1)*

§ Bu dünya mağrur kılmasın ki andan yana meyl idip gönlünüz dölendüresiz دولندورەسز. *(Leys. Mu. XV. 141 - 1)*

§ Biz vatanlandurduk İbrahim'i Ka'be yerinde, pes bu beytin mekânında dölendürdük دولندردك deyü zikreylediği andan ötrüdür. *(Leys. Mu. XV. 37 - 1)*

§ Gönüllerin iyman üzre dölendüre دلندره. *(Enfes. XV. 7)*

3. Yerleştirmek.

§ Ey Çalabım, zürriyetim senin hürmetli evin katında ekinsiz, yemişsiz derede kodum ve sana ısmarlayıp dölendürdüm دلندردم. *(Enb. XIV. 160)*

dölendürmek : → dölendirmek.

dölenmek : 1. Mutmain olmak, temayül göstermek, sükûnet bulmak, karar kılmak, huzura kavuşmak, ağır davranmak.

§ Habibim gönlün dölendi mi دولندی ümmetini sevdüğüme. *(Tebareke. XIV. 37 - 2)*

İgen avâresin dölenmeğiñ دولنمكك yok
Ki kendi kendini hiç anmağın yok *(Yunus. XIII-XIV. 44)*

İşitti anın ününü Nevbahar
Dedi dölenümezvenin دولانمزوڭ zinhar *(Süh. XIV. 91)*

§ Beni-İsrail Bâbil yerinden gerü Beyt-ül-Mukaddes ve Şam iline gelip dölendiğinden دلندکندن ve işleri düzüldüğünden sonra yine yeni işler dürüttüler. *(Enb. XIV. 778)*

§ Cerrah avratı kendi burnun eline götürüp evine vardı. Bu dükelin zahit göre dururdu ve işitirdi. Kaçan başmakçı biraz dölendi دلندی başmakçının avratı el düaya götürdü. *(Kel. XIV. 19)*

§ ... Amma şahın kalbi pehlevanların sözüyle çokluk dölenmedi دولندی. *(Hamza. XIV. XV. 15, 81)*

§ ...Ve dahi nice kişi var ki gayrette haris, dinde sehl tutucu, neye gerekse gönlü dölenür دلنور. *(Müneb. XIV-XV. 134-2)*

§ Peygamberler sözlerin sana anın için bildirdik kim tâ anların sözleriyle senin gönlün dölene دلنه. *(Tez. Lâ. XV. 8 - 1)*

§ ... Bu avazı işitti gönlü dölendi دلندی. *(Tez. Ün. XV. 38)*

§ Tanrı Taâlâ eydür : Mü'min oldur kim anın gönlü benim zikrimle dölene دلنه. *(Güzide. XV. 50)*

§ Kalb-i selim bid'atten hâli ola ve sünnet üzre dölenmiş دولنمش ola. *(Leys. Mu. XV. 85 - 1)*

Var Eşrefoğlu Rumi gibi sen de
Dölenme دولنمه vâsl-ı didar olmayınca *(Eşrefoğlu. XV. 20)*

§ Ey Hak emrine muti' olup dölenmiş دلنمش can, çıkgıl mekânından. *(Enfes. XV. 52)*

§ Kişinin havfi gitmez korktuğundan kurtulmayınca, kaçan kurtulsa emin olur, gönlü dölenür دولنور. *(Kesir. XV. 132)*

§ Dilerüz ki o sofradan yiyevüz ve gönlümüz dölene دولنه. *(Cev. Es. XV. 179)*

Gezüben yörendiler, dolandılar
İl ucuna varuben dölendiler *(Cam. XV. 60)*

§ El-kararu القرار [*Ar.*] : Bir kimse bir yerde dölenmek دولنمك. *(Terceman. XV. 150)*

§ Et-tamaniyye الطمانية [*Ar.*] : Dölenmek دولنمك ve sakin olmak. *(Ah. XVI. 629)*

§ Âramidenآرامیدن [*Fa.*] : Dölenmek دولنمك yâni karar etmek ve dinlenmek. *(Şamil. XVI. 258)*

Bezendi adlı ile din-i islâm
Dölendi دولندی devletinde has ile âm *(Şeh. Ş. XVI. 6)*

§ Âram آرام [*Fa.*] : Dölenmek دولنمك, karar mânasına. *(Caf. XVI. 4 - 2)*

§ İstirahat استراحة [*Ar.*] : Rahat bulmak, dinlenmek, ve kararlanmak ve dölenmek. *(Bab. XVI. 2, 122)*

Zeliha çün işitti bu hıtabı
Dölendi gönlü gitti ıztırabı *(Yuz. Şems. XVI. 146)*

Oturdu sayesinde bu dirahtın
Dölendi دولندی canı ol şûride-bahtın *(Lârendi. XVI. 184)*

§ Âram آرام [*Fa.*] : Dölenmek دولنمك ve dölek. *(Nuh. Tuh. XVII. 133)*

§ Gerçek oldur ki kalbe dölene دولنه ve yalan oldur ki kalbe dölenmeye. *(Nasayih. XVII. 18)*

§ Itmi'nan اطمینان [*Ar.*] : Dölenmek دولنمك. *(Müntehab. XVII. 3 - 2)*

§ Efkâr-ı nefsaniyye, yâni hatıra gelip kalbe dölenmeyen دولنین hususlardır... *(Nasayih. XVII. 19)*

2. Çoğalmak.

§ Her kim belüsüzlüğe ve aşağa kalmağa razı ola, şol enar yaprağı gibi niçeme çok dölenür دلنر ise dahi fazıl ve mürüvvet ehli katında anın kadri ve ağırlığı yoktur. *(Kel. XIV. 51)*

§ Mal bezirgenliksüz dölenmez دلنمز. *(Kel. XIV. 43)*

döl eşi : Son meşime, eş.

§ Meşime مشیمه [*Ar.*]: Son döl eşi آشی دول. *(Kam. Os. XIX. 4-351)*

döllek : Koyunların kuzuladıkları yer.

§ Zikr olan Eyerci yerinin kışlasın ve dölleğün دوللکن ve otlakın Kara Balı'ya ve Kemalçe'ye maan yılda otuz akça mukataaya verdi. *(Sic. B. XV. 10, 56)*

döllü döşlü : Çoluklu çocuklu, çoluk çocuk sahibi.

§ Mehmet Şahı, serverler önüne düşüp gerdek-hane bârgâhına götürüp : Var Allah döllü döşlü eylesün دوشلو دوللو deyüp kakıverdiler. *(Müslim. XV. 34, 33)*

§ Allah dirlik düzenlik versin, döllü döşlü دوشلو دوللی olsun dediler. *(Hamza. XIV. - XV. 10, 36)*

§ Terfie ترفية [*Ar.*] : Kimseye alkış verip oğullu kızlı, döllü döşlü دوشلو دوللی ol demek. *(Bab. XVI. 1, 144)*

§ Refv رفو [*Ar.*] : Oğullu kızlı ol, döllü döşlü دوشلی دللی ol deyü alkış vermekliktir. *(Bab. XVI. 2, 551)*

§ Er-rifa' الرفاء [*Ar.*] : Yâni biri biriniz ile daima imtizaç ve muaşeret üzere döllü döşlü دوشلو دوللو olasınız. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 826)*

döl yatağı : İçinde çocuk hasıl olan uzuv, rahim.

§ Er-rahm الرحم [*Ar.*] : Nisvanda ve dişi hayvanda olan döl yatağına دول یتاغنه denir ki veled anda tekevvün eder. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 461)*

§ Pergâm پرکام [*Fa.*] : Arabisi rahimdir, döl yatağı دول یتاغی . Kadında çocuk hasıl olan zarf. *(Kam. Os. XIX. 2, 313)*

döndermek : 1. Döndürmek.

§ Yüz üstüne yuvalanurdu, kalkmazdı, dönderimediler دوندرمدلر. *(Tebareke. XIV. 12 - 2)*

§ Gerü ikileyin dönder دوندر gözünü birbiri ardınca göğe bak. *(Tebareke. XIV. 48 - 2)*

İkisi birbiriyle kıldı cengi
Ki Şehla'dan cihan dönderdi دندرد rengi *(Işk. XIV. 264 - 2)*

§ Avratın rağbetini kendilere dönderdiler دندردلر . *(Müneb. XIV - XV. 222 - 1)*

§ Bunlara bir eyü kılıç urdular ki dolu urmuş tarlaya dönderdiler دوندردیلر . *(Hamza. XIV - XV. 26, 151)*

Anca yavuzluk ola kim bu cihan
Döndere دندار yüzün su gibi aka kan
(Melhame. XIV - XV. 103 - 1)

§ Mecmu'-ı kavlim yalan idi, neden ümit tutayım didi, gülüştüler, görelim yalanını nice dönderir dediler.
(Ferec. XV. 296)

§ Gıdâ mi'deden ciğere varır, ciğerde bişer, temam ciğer rengine dönderir دوندرر kendi gibi kızıl olur. *(Hazain. XV. 60-2)*

§ Her kim yavuz iş görse eliyle döndersün دندرسون .
(Güzide. XV. 171)

§ Gerdaniden كردانيدن [*Fa.*] : Döndermek دوندرمك .
(Şamil. XVI. 330)

2. Tercüme etmek.

§ ... Arabiden Türkiye döndermeklik دوندرمكلك Resûl Aleyhisselâmın işaretiyle olundu. *(Cev. Ah. XV - XV. 10)*

döndür etmek : Tekrarlamak.

§ İbni Abbas bu sözü birkaç kez döndür etti دندر ايتدى , andan bir ağaççık eline aldı. *(Enb. XIVI. 31)*

döndürmek : 1. Çevirmek, tercüme etmek.

§ Ve buyurdu kim Arâyis kitabın Tâzi dilinden Türk diline döndürem دندرم . *(Enb. XIV. 1)*

§ Bu bîçare Dâi'den iltimas eyledi kim bu kitabı Arap dilinden Türk diline döndürem دوندورم . *(Cennet. XV. 2)*

§ Kısas-il-Enbiya kitabın Arap dilinden Türki diline döndürdüğümden دوندردوكومدن sonra ben zaife işaret olundu kim Tezkiret-ül-Evliya kitabın dahi Farisi dilinden Türkiye döndürdüm دوندردم . *(Tez. Ba. XVI. 4)*

2. Reddetmek, kabul etmemek.

§ Arslan eyitti : Yavlak katı söz sürdün. Öğütçünün sözün nice katı ise dakı döndürmek دندرمك gerekmez. *(Kel. XIV. 43)*

3. Değiştirmek, başka şekle çevirmek.

§ Senin katına gelip gittiği nefsi muradı içün idi. Eyle olsa ben dahi hışm eyledim, anın suretini döndürdüm دندردم .
(Müz. XV. 181)

döne döne : Tekrar tekrar.

Çün bu sözü işitir anda yine
Tevbe kılur ol işe döne döne دونا دونه *(Yuz. Şeyd. XIII. 37)*

döne gelmek : 1. Geri gelmek, dönüp gelmek.

§ ... Döne geldi دونه كلدى Sâmirî; nedür işin ya Sâmirî didi. *(Cev. Es. XV. 16)*

§ Dünya beğinin sana bir hizmeti olsa, buyursa, itmesen, ve yahut itsen amma bir hoşça itmesen, ne sana ve ne ona yaramasa, döne gelseñ دونه‌كلسك gine ol beğin huzuruna varsan bir maksut dilesen ol beğin hışmeylemesi mukarrerdir. *(Saat. XV. 13)*

2. Yolunu şaşırmak.

§ Görmez misin kim bir kişi dünya beği katında ne kadar mukarrep olsa döne gelüp دونه كلوب anın katında suç işlese... *(Leys. Ar. XV. 371)*

dönegen : Çok dönen.

§ Gerdâ كردا [*Fa.*] : Dönegen دونه‌كن , sıyga-i mübalâğadır. *(Caf. XVI. 128 - 1)*

§ Girdâ, girdan كردان , كردا [*Fa.*] : Sıyga-i mubalâğadır, dönegen دونكن mânasına. *(Deş. XVI. 273 - 2)*

§ Gerdâ, gerdan كردان د كردا [*Fa.*] : Gayetle dönegen دونكن. *(Nuh. Tuh. XVII. 160)*

dönek : Uçarken taklak atan güvercin.

§ El-mer'aş المرعش [*Ar.*] : Bir cins göğercine denir ki havada uçarken taklabazlık eder, kuşçular dönek دونك tâbir ederler. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 330)*

döneydi ola mı : Aceba döner mi?

§ Bir bir oğlancuklarını kendüye karşu ol od içine koydular tâ ki anları görüp dininden gerü döneydi ola mı دونيدى اولاى. *(Leys. Ar. XV. 10)*

dönmek : 1. Değişmek, bozulmak, bir halden başka bir hale geçmek.

§ Eğer suyu bir kap içinde koysalar, sunun dadı ve yiyisi dönse دنسا kaçan anı od üstüne dökseler ol odu söyündürmekten âciz olmaz. *(Kel. XIV. 81 - 2)*

§ İnkılâb انقلاب [*Ar.*]: Dönmek دونمك. *(Müntehab. XVII. 9 - 1)*

2. Vazgeçmek, ferağat etmek.

Korkutkıl bunu bu dem vur zindana
Bu yavuz işten bolayki bu döne دونه *(Yuz. Şeyd. XIII. 37)*

§ Hışım bir suçtan ötürü kopa, özür dilemek ve ol suçtan dönmek دنمك ol hışmı giderir. *(Kel. XIV. 45-2)*

3. Benzemek.

Kağan arslana benzer depti cenge
Kara kandan özü dönmüş دونمش pelenge *(Şeh. Ş. XVI. 174)*

İçelim dönelim دونلم bebr ü pelenge
Salalım Hayder-i gerdunu cenge *(Enis. XVI. 23 - 2)*

Kes dilin kurbağa kimi kaal ile zikretmedin
Dönüben دونوبن balığa etgil samt ile Hakka nida
(Gülşeni. XVI. 5)

Kazaptan iki gözü kana döndü دوندى
Birez hışmının ağusun yudundu *(Şeh. Ş. XVI. 889)*

4. Çevrilmek, tercüme olunmak, naklolunmak.

Dedim ger ola Tanrı'nın yarısı
Bu kamu hikâyet ki var Parisi
Döne دونه Türkiye okuya has ü âm
İnayet kılursa Hak ola tamam *(Süh. XIV. 23)*

dördül : Dört köşeli.

§ Tanrı, Musa'ya buyururdu kim, bilesinde bir taş götürürdü, nereye kim bıragurdu, andan su çıkardı... İbni Abbas eyitti: Adam başınca bir dördül دردل ve yeyni taş idi kim anı bile götürür idi. *(Enb. XIV. 507)*

dörpü : Törpü.

Keser birle kesüben pâre pâre
Urup dörpü درپو dişinden zahm ü yara
(Çeng. Dâi. XV. 242)

§ Dörpü درپی, örs maa çekiç... *(Sic. B. XV - XVI. 6, 11)*

dört kaşlı : Bıyıkları terlemiş genç kimse.

Pek fos bıyıklı pırpırıya eylemem heves
Dört kaşlı دورت قاشلی, yosma, şuh-ı cihan, taze, dalfes
(Vasıf. XIX. 5)

dörtşer : Dörder.

Şular kim bunların kaydın yidiler
Bulusar dörtşer دردشر cennet dediler *(Muham. XV. 458)*

dörtü onda : Onda dördü.

Sorulusar dörtü onda درت اونده hiç yalan tanukluğa
Yiltenüben vardı mı ya eyledi mi, el-ıyaz *(Muham. XV. 325)*

dört yanından tutmak : Kayıtsız, şartsız emir altına almak.

§ A'taf اعطاف [*Ar.*] : Yöndemce, mülâyimce, yâni dört yanından tutması دورت یاندن طوتماسی kolayca, uysal recül.
(Bab. XVI. 1, 288)

döş : 1. Göğüs, sine.

§ Şol kişiler kim öğüt dutmaz ve söz dinlemezdir, söz söylemek ve bunları onarmak için dürüşmek şöyle olur kim kılıcı döşe دشا sınayalar ve şekeri su altında gizleyeler.
(Kel. XIV. 55)

Döş دوش etlerin kebap etti müza'fer
Söğülme arası içer tolular *(Çeng. Dâi. XV. 248)*

§ El-kirkiretü الکرکرة [*Ar.*] : Deve döşünüñ دوشنك yüksek yeri.
(Terceman. XV. 185 - 2)

Anı kim edemez hâsıl düşünde
Uyanıkla diler göre döşünde دوشنده *(Yuz. Şems. XVI. 168)*

Yaylanın karından ak beyaz döşü
Yıkılıp üstüne ölesim geldi *(Kara. XVII. 33)*

2. Karşı, mukabil.

§ Pes Tanrı Taâlâ iki bulut veribidi, kaçan birisi buğday harmanı yeri döşüne دشنا geldi, altun yağdı. *(Enb. XIV. 331)*

döşeğe düşmek : Esir-i firaş olmak, yatalak olmak.

Eğer bir gün olursam senden ayru
Döşeklere düşem دوشم دوشكلاره yıllarla sayru *(Şeh. Ş. XVI. 944)*

döşek : Tohum ve fidan ekilen yer.

§ Naḫirgâh نخيركاه [*Fa.*] : Pusu yeridir ve tohumdân mânasınadır ki iptida şekir olacak ağacı anda dikip tamam yaprak açmağa ve aşağı kök salmağa başladıkta oradan çıkarup mevzı-ı maksuda dikerler. Türkide döşek دوشك tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 589)*

§ Dardân داردان [*Fa.*]: Tohumdân mânasınadır, yâni ol mevzıa denir ki iptida ağaç çekirdeklerin ve çiçek soğanların anda dikip bâdehu tutup yaşardıktan sonra andan çıkarıp maksut olan yere dikerler, ıstılahımızda döşek دوشك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 261)*

döşek esiri : Yatalak, esir-i firaş.

Pâ-beste-ı dert olup zamiri
Halk olmuş idi döşek esiri دوشك اسيرى *(S. Vehbi. XVIII. 158)*

döşek komak : Yatak yapmak, yatak sermek.

Evine götürdü hem döşek kodu دوشك قدى
Seydi Battal yattı birez uyudu *(Battal. XVIII. 75)*

döşek salmak : Yatak sermek.

§ Sarayda yahşi makam tertip ettiler, bisatlar döşedi, döşekler saldı دوشكلر صالدى . *(Ferec. XV. 173)*

döşemek : 1. Yaygın halde vermek.

§ Tanrı Taâlâ dirliği ana gen kıldı ve rızkın döşedi دشد (harekelidir) ve mal ve kullukçu çok verdi. *(Enb. XIV. 157)*

2. Sermek, yaymak, açmak.

§ Eğer sorsalar işbu kalın yeri su üstüne kim döşedi دوشه‌دى . *(Tebareke. XIV. 8 - 2)*

§ Tanrı Taâlâ buların kulaklarına mühür urdu ve bunların iti iki dirseğin döşeyip دشيب buların karşısına yatmış idi. *(Enb. XIV. 896)*

§ Ve ni'metler döşemişler دوشه‌مشلر ve sumatlar tehiye etmişler. *(Si. Da. XIV. 226 - 2)*

§ Ve kimi sumat düşerdi دوشر دی ve kimi şerbet dutup halâyıka içürürlerdi. *(Si. Da. XIV. 165 - 1)*

§ Ağaç dibine dîba ve zîba döşediler ve bir taht kurdular. *(Ferec. XV. 113)*

§ Sevindiğinden boynundağı ridasını yere döşedi دشدی. *(Zâd. XV. 10)*

Atı ayağı altına melekler
Döşediler دوشادیلر kanatlarını yekser *(Enis. XVI. 53 - 1)*

§ Güsterden کستردن [*Fa.*] : Döşemek دوشمك. *(Şamil. XVI. 331)*

§ Bir kimse elini in'am ile bastetse yâni elin in'am ile halka döşese دوشه‌سه anın ni'meti aled-devam ola. *(Rav. Ah. XVI. 98)*

döşenilmek : Döşenmek, yayılmak, serilmek, ferş olunmak.

§ Dünkü gece Bağdat içinde yetmiş bin haram döşek döşenildi دوشنلدی. *(Rahat. XVI. 3)*

döşenme : Döşenmiş.

Ahterle döşenme دوشنمه sahn - ı hâmun
Elmas çakıl taşından efzun *(Hüs. Aşk. XVIII. 30)*

döşenmek (I) : **1.** Döşemek, yere yaymak, sermek.

§ Kalı قالی [*Fa.*] : Halı ki döşenürler دوشنورلر ... *(Deş. XVI. 379 - 2)*

§ Zığ زیغ [*Fa.*] : Hasır ki döşenürler دوشه‌زلر ve her döşenecek nesneye derler. *(Deş. XVI. 179 - 1)*

§ Nehâlice نهالیجه [*Fa.*] : Yaz günlerinde döşendikleri دوشندکلری nesne. Türkide dahi müsta'meldir. *(Deş. XVI. 355 - 2)*

§ Câme-ḫab جامه خواب [*Fa.*] : Döşek ki döşenürler دوشنورلر yaturlar ve mutlaka gece ile döşenecek دوشانجك ve örtünecek nesneye derler. *(Deş. XVI. 29 - 1)*

§ Âhir-i ömrüne varınca yastık yastanmadılar ve döşek döşenmediler دوشنمدیلر. *(Mevahib. XVI. 102)*

2. Serilmek, yayılmak.

§ Geşt ber-geşt کشت برکشت [*Fa.*] : Bir nevi kızılrak ottur, iplik

gibi biri birine karış muruş dolaşur, yere döşenüp دوشانوب uzanur gider. *(Deş. XVI. 45 - 2)*

döşenmek (II) : Düşkünlük göstermek, kendini vermek.

§ Cümle âlem halkı ziynet ve şöhrete döşendi دوشندی.
(Koçu. XVII. 98)

döş kemiği : Göğüsün tam ortasında birbiriyle bitişen yumuşak kemikler.

§ Er-reşreş الرشرش *[Ar.]* : Yumşak döş kemiği دوش کیکی.
(Ah. XVI. 435)

döşmek : Toplanmak (?).

Geçti üç gün çün birez aklı döşer دوشر
Geldi Seyyid'in ayağına düşer *(Battal. XVIII. 64)*

döşün vermek : → **döş vermek.**

döşürmek : → **derşürmek.**

döş vermek, (döşün vermek) : Bağrını yaslamak, karar kılmak, konaklamak.

§ Pasin'in kara dervent ağzına döş vermiş دوش ویرمش idik.
(Dede. XIV. 37)

Çeriler yasaduk da koşun koşun
Kolay yer bulucak verirdik döşün وررديك دوشون
(Süh. XIV. 279)

döymemek, (doymamak) : Dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek.

Ol daye döymedi دویمدی ansız olmağa
Daye diler imdi hiyle kılmağa *(Yuz. Şeyd. XIII. 78)*

Çukal cevşen aşkın oduna doymaz دویمز
Oku cana batar katı ya'lıdır *(Yunus. XIII - XIV. 315)*

Veli Nevbahar ay yüzünden nikap
Götürmezdi, zira ki anda sevap
Varın bilir idi, ki, ger ansızın
Nikabın götüre vü açа yüzün
Süheyl anı görmekliğe döymeye دویمایه
Niceme bakıp yüzüne toymaya طویمایه *(Süh. XIV. 108)*

§ Zira bu çiçekler nâzük olur, oda döymez دویمز kuvveti gider, ta'mı acı olur. *(Yadigâr. XIV. 56-2)*

§ Menim ağzıma söğüp durursun, doyamadım دویامدم. *(Dede. E. XIV. 100)*

Cefaya döymez دیمز ayruk kara gönül
Ki hicretten yimiştir yara gönül *(Işk. XIV. 257 - 1)*

Tecellisine Tur dağı döyimez دوییمز
Çü uşşaka hitabı "len teran" dur *(Kadı. XIV. 18)*

Nâzı az eyle haline nazar et
Cevre döymez cefa eder hazer et *(Yuz. Hamdi. XV. 137-1)*

Derilüp gelse kâfirler katına
Doyamazlardı دویامزلردی anın heybetine *(Salâtin. XV. 7)*

Ne katlansun ciğerler bu firaka
Ne doysun işbu derde seng-i hârâ *(Muham. XV. 5)*

§ Her kime kim musibet değse andan ol doyamayup دویامیب ağlasa, biregü anı öğütlese... *(Güzide. XV. 119)*

§ Bir sebeple havanın cevherine bir âfet irişe kim hava ağulu olur, şöyle kim âdemin tabiatı ol ağulu havanın tizliğine doyamaz دیامز. *(Hazain. XV. 28 - 1)*

§ Bakmak gerek kim ol müshil ya bir dahi istifrağ kim olısar, bu kişinin ol kuvveti var mı kim ol istifrağa döye دیه. *(Hazain. XV. 42 - 2)*

§ ...Bu yana padişahın kızı muntazır otururdu, Cebrail belürmedi, firaka döymedi mütegayyir oldu. *(Ferec. XV. 206)*

Ta'ne taşın atma Cem gönlüne kim
Taşa doymaz دویمز şişe-i nazik-mizaç *(Cem. XV. 33)*

Hiret çeşmi Hakın nuruna doymaz دیمز
Bu sırdan akl hergiz nesne tuymaz *(G. Ra. XV. 19)*

Hûnî göz ü tığ-ı gamzesine
Doymaya دویمایه olursa seng sine *(Ley. XV. 39)*

§ ... Selman bunu böyle işitti, döymedi دویمدی ağlamağını artırdı. *(Müz. XV. 342)*

§ Dünyada büre ısırdığına doymazsız دیمزسز cehennemde develer boynu gibi yılanlar soktuğuna nice tahammül edeceksiz. *(Cinan. XV. 63)*

Hışmedip çatma Nihani kuluna kaşlarını
Hey benim padişehim kimse bu ra'ya doyamaz دیەمز
(Nihani. XVI. 45)

Seng-i cevr-i yâre doymazdı دویمزدی yürek
Şimdi tığ-ı hicr ile nitsem gerek *(Selâman. XVI. 141)*

Alıp varın fakirin koyasın zâr
Doyar mı دویری a beğim bu issiye kar *(Güvahi. XVI. 41)*

§ Gözler müşahedesine doymaz دویمز ve canlar mutalâasına toymaz. *(Hüs. Dil. XVI. 133)*

Çekti zahmet vardı âhir bir köye
Bu firaka kimseler dime döye دویە *(Zehr. XVI. 60)*

Niçin eyler hava evcine pervaz
Çü doymaz دویمز kaz kağıltısına şahbaz *(Veyse. XVI. 45 - 1)*

Doymadılar دویمدیلر açlığa kahrettiler
Cümle müridi dağılıp gittiler *(Ârifin. XVI. 105)*

Dirile ölmeyen kimse doyamaz دویامز derdine aşkın
Dirile girüben kabre kefen tonun giyen gelsin
(Gülşeni. XVI. 61)

Dedi nâzük tenin döymez belâya
Eyitti dek irişsün can safaya *(Yuz. Şems. XVI. 112)*

Gaziler ceng içün gördü yarağı
Doymaz muhannesin buna yüreği *(Saz. Armudlu. XVI. 62)*

Denize girsem erişmez dizime
Cehennem yalını doymaz دویمز yüzüme *(Şeh. Ş. XVI. 817)*

Başına edemezdi aklını pîç
Doyamazdı دویمزدی o yana bakmağa hiç *(Ş. G. XVI. 124)*

Atının savletine doymayup دویمیوب hâk
Yakasın eylemiş vâdilerin çâk *(Lârendi. XVI. 42)*

Câygâhını dolaşmaz hiç kes
Ateş-i sûzana doymaz hâr ü has *(Nigâ. Ter. XVII. 47 - 2)*

Yürek buna nice doysun دویسون ki dest-i bürd-i ecel
Kopardı gonca-i nev-hîz-i gülşen-i canı *(Hâleti. XVII. 101)*

§ Harir giymek haram iken imameyn katlarında gazâda câizdir, zira yarağa doyar دویر. *(Nasayih. XVII. 70)*

Nazar kıl habab-ı mey-i bîgaşe
Acep şişedir kim doyar دویر ateşe *(Atai. Ha. XVII. 41)*

dualamak : Dua etmek.

§ Pehlevan-ı âlem, pîrim dualar دعالر seni deyüp taşra oldu. *(Müslim. XV. 2, 30)*

dudacık : Sevimli dudak, dudakçık.

Ben ansızın hep öpeyin ol bal dudacığın دوداجغین
Ko tatlı tatlı söğsün ol ağzı şeker bana *(D. B. XVI. 42)*

dudakların sırıtmak : → **dişin sırıtmak.**

dudaş etmek (tutaş eylemek, tutaş etmek) : Musadif kılmak, karşılaştırmak.

Ne kıldım sana kim pâdaş idersin
Beni çarh okuna dudaş idersin دوداش ادرسن *(Işk. XIV. 297 - 1)*

Diye yâ Muhammed götür başını secdeden
Şefâat kıl idem ایدم seni ben atâma tutaş ططاش
(Muham. XV. 337)

Geçirdiler getirip anı tahte
Tutaş eylediler طوتاش ایلدیلر devlete bahte *(Şeh. Ş. XVI. 960)*

dudaş olmak, (dutaş olmak, tudaş olmak, tutaş olmak) : 1. Karşılaşmak, raslamak, yaklaşmak, mukarin olmak.

Ki nâgâh sırrı faş olmuş bu gece
Şah ol gence dudaş olmuş دداش اولمش bu gece *(Hurş. XIV. 15)*

Yazıdır demegil ya dağ u ya taş
Ara çevre sen çün olasıñ tutaş طوتاش اولاسیك *(Süh. XIV. 181)*

§ Yâ Ehraman! Tanrıyı bir bil ve beni hak peygamber bil, puta tapma; yoksa kahre dudaş olursuñ دداش اولورسك dedi. *(İs. H. XIV - XV. 520)*

Bu kelâmıdır anın kim vere baş
Baş çeken ra'nâlara olmaz tudaş طداش اولماز *(Vahdet. XV. 133-1)*

Nice yüz bin tıfldan kesildi baş
Tâ Kelimullah ola sırra tudaş *(Vahdet. XV. 145 - 2)*

Zühdü yâr ede seve âlimleri ihlâs ile
Ede yohsulları yoldaş bunlara ola tutaş اولا ططاش
(Muham. XV. 149)

Şu kimse kim sana oldukta tudaş اولدقده طوداش
Kızara benzi ya gözden gele yaş *(Hikmet. XV. 218)*

Bu münacatı kılıp kaldırdı baş
Baktığı dem gözüne oldu tutaş اولدی ططاش *(Cam. XV. 75)*

İçinden atsa seng-endaz bir taş
Ser-i Keyvan'a geç olurdu tutaş اولردی طوطاش *(Mih. XV. 172)*

2. Meşgul olmak, çalışmak.

Handakı kazmağa oldular tutaş
Çıktı nâgâh bir katı ak ulu taş *(Muham. XV. 173)*

dulda : Saye, himaye.

Yiğit duldasında yiğit saklanır
Muhannette gölge olmaz, dal olmaz *(Kara. XVII. 214)*

duldalanmak : İltica etmek, sığınmak, siper almak.

§ İnsan bir kaya arkasında duldalanmazsa دولده لانمزسه rûzgâr adamı yorgancı püfteresi gibi havaya atar. *(Ev. XVII. 34)*

§ Sahil-i bahirde birer kayanın arkasında duldalanırken دولدالانیرکن... *(Ev. XVII. 132)*

§ El-liyaz اللیاذ [*Ar.*] : Bir nesneye penah getirip duldalanmak طولده لنق ve ardında saklanmak mânasınadır ki sığınmak olacaktır. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 736)*

dulkuk : → **tuluk.**

dulp, (tulp, tulup) : Top, takım, yığın, küme.

Dört yanadan tulp tulp طلب طلب geldi revan
Değme tulpu طلب başladı bir bahçevan *(Ga. XIV. 167)*

§ Hacer-i bahri : Deniz kenarında olur ak taştır, panbuk tulbuna benzer. *(M. Bay. XIV. 51)*

Gelüp sonra kamudan sebkat etti
Veliler tulbunuñ طلبنك önünde gitti *(Ruşeni. XV. 200)*

Gözlerime, ey şeh-i pâkize-sulp
Gayp erenleri görünür tulp tulp طلب طلب *(Ruşeni. XV. 133)*

§ El-kürdûs الكردوس [*Ar.*] : Bir alay ve bir tulp طولب atlulur. *(Terceman. XV. 186)*

duluk : → tuluk.

duluñ, (tuluñ) : Şakak.

§ Bir pâre panbuğa bulaşturup burnuna kokulada hem alnına ve tuluñlarına طولكلرينه, ki Arapça şakîka derler, dürteler. *(Yadigâr. XIV. 111 - 2)*

§ ... Suyun buruna tamlatsalar diş ve kulak ve tuluñ طلوك ağrısın gidere. *(M. Bay. XIV. 99)*

Tuluñunda طولوكنده hem derlemiş hat, nite
Ki tavşan kanında benefşe bite *(Süh. XIV. 198)*

Yaraşmaz yiğitler ile oynamak
Tuluñumdağı طولوكدغى kara kıl oldu ak *(Ferh. XIV. 77)*

§ Haşhaş tohumun gayet döğüp sürme gibi elerler, benefşe yağıyle, ya benefşeyi kaynatırlar suyıyle yoğururlar iki tuluñuna طولوكنه, depesine dürterler. *(Hazain. XV. 15 - 2)*

§ Ḫadd خد [*Ar.*] : Yanak ve tuluñ طلوك ve uzun kazılmış çukur ve handak. *(Bab. XVI. 2, 458)*

§ Şa'lâ' شعلا [*Ar.*] : Alnı sakar kısrak ya kuyruğu sakar ya tuluñu طلوكى sakar tavar. *(Bab. XVI. 1, 37)*

§ Zefr زفر [*Fa.*] : Çene ve tuluñ طولك, sudağ mânasına. *(Deş. XVI. 107 - 1)*

§ İki tuluñunuñ طلوكنك kılları ağarmış. *(Rahat. XVI. 213)*

§ ... Keşfe teaddi olundukta burnu ve sağ tuluñu طولوكى üzerinde beresi olup ve yine sağ kulağında... *(Sic. A. XVI. 6, 541)*

§ Es-sudğ السدغ [*Ar.*] : Göz ile kulak arası ki tuluñ طولك derler. *(Ah. XVI. 494)*

§ Serişâh سرشاخ [*Fa.*] : Cebhenin iki tarafında olan yumrukluktur ki tulun طولون tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 350)*

§ Es-sudğ الصدغ [*Ar.*] : Göz ile kulağın mâbeynine denir ki tulun طلون tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 713)*

dulunacak : Mağrip.

§ Ve tanrı Taâlâ yer kıraniyle gök eteği içinde gün doğacak ve dulunacak دلنجق yarattı. *(Enb. XIV. 33)*

dulundurmak, (tulundurmak) : Gözden kaybetmek.

§ Ol bir ulu kuştur kim ana Simurg derler, pes ol dağda olur idi ve kuşları dutuben yer idi. Bir gün karnı acdı ve kuş dahi bulmadı kim yeye, pes dağdan indi ve ol kavimden bir oğlan kaptı, pes ana Anka-yı Muğrip dediler. Muğrip Arap dilince dulundurucu دلندرج demek olur. Anın içün ne kim olursa dulundurur idi دلندررد (harekelidir). *(Enb. XIV. 307)*

Hakı sev, Hak sevenlerden tulundurmaz طولندرمز cemalini
Veli sevmeyene hergiz tadurmaz vaslı balını
(Eşrefoğlu. XV. 48)

dulunmak, (tulunmak) : **1.** Kaybolmak, görünmez hale gelmek.

Ol ki yedi yaş sünbül göğe uçar
Tulunur طولنور gökten varır şöyle ki var
(Yuz. Şeyd. XIII. 49)

§ ... Pes inesin, anı götüresin uçasın, şöyle kim âdemîler gözünden dulunmayasın دلنياسين. *(Kel. XIV. 36)*

§ Mutavvaka çün gördü kim sayyat dahi buların kafasınca gelir, yaranlarına eyitti: Üşbu katı yüzlü, iş üzerine yavlak becittir, tâ anın gözünden dulunmayınca دلنمينجه ol bizden gönül götüresi değildir. *(Kel. XIV. 78-2)*

Zehi zâhir ki gözlerden tulunmaz طلنمز
Zehi bâtın ki kandadır bilinmez *(Hurş. XIV. 1)*

§ ... Dahi gözümden tulundu, mütehayyir oldum.
(Yüz. Ha. XIV. 125)

§ Çün anın karşısından tulunam طلونم nûrum kalmaz.
(Tebareke. XIV. 52 - 2)

§ Yatsı namazının hikmeti oldur kim şafak tulunur طولونور kamu âdemîler ve canavarlar yaturlar rahat olurlar.
(Cennet. XV. 15)

§ Güneşin nûru gide ve yıldızlar tuluna. *(Münteha. XV. 95)*

Pes açtı saçından bir iki fetil
Gözünden tulundu heman Cebrail *(Muham. XV. 109)*

§ Ruhbanların gözlerinden tulunalar طولونلر. *(Rahat. XVI. 407)*

Encüm sıfat dökülse yere tan mı göz yaşı
Gözden dulundu göz göre ol mah çare ne *(Aşki. XVI. 79)*

Tulundu çün gözünden ol peri-zâd
Zeliha'nın içinden koptu feryad *(Yuz. Şems. XVI. 189)*

Necm-i sirişk demdir olsa Atai zâhir
Gitti tulundu طولندی gözden ol âftab-tala't *(Atai. XVII. 7)*

2. Batmak, gurubetmek.

§ Halk dükeli zarılıkta, ağlamakta, ol heman Tanrı zikri eder; güneş tulununca turdu... *(Yüz. Ha. XIV. 154)*

§ Süleyman ikindi namazın andı kim kıla, gördü kim gün dulunmuş دلنمش. *(Enb. XIV. 627)*

Güneş anın pertevinden tuluna طولنه
Ay hot anın gibi kanda buluna *(Man. Tayr. XIV. 25)*

Çü ahşam erişti tulundu طولندی güneş
Karanuluk ol demde kaldırdı baş *(Süh. XIV. 261)*

Yüzün günü tulunalı طولینالی gözümden
Şafak urdu elini ihmirara *(Kadı. XIV. 87)*

İmdi hem bilmek gereksin yeni ay
Kankı gün doğar tulınur kış u yay
(Melhame. XIV-XV. 159-1)

§ Şemsin devri, bir senede yine yerine gelir, meşrıktan toğar mağrıptan tulunur طولنور. *(Ac. XV. 8)*

§ Gün doğarken ve tulunurken طلوزکن ve dahi katı issilerde. *(Faza. XV. 53)*

§ Dahi ol gün tulunmazdan طولنمزدن öndin ki ikindi namazıdır... *(Leys. Mu. XV. 20-2)*

§ Gündüz aydınlığı gider, güneş tulunur طولونور gece gelür. *(Cennet. XV. 15)*

§ Gün âhir olup şems tulunmaga طلوعنه başladı.
(Envar. XV. 117)

§ Kıyamet gününde gün mü'minler üzre kasr oluna, şol ikindi vaktından gün dulunduğu دولندغی miktarca.
(Leys. Mu. XV. 74 - 1)

Gün tulunmayınca طولنماینجه doğmadı yine
Saykal urmayınca gülmez ayine *(İbrahim. XV. 50 - 1)*

Çün güneş tulundu طولندی açtı gözünü
Pes Ali'den yana tuttu yüzünü *(Mevlit. XV. 45)*

§ El-müzibbetü المزبة [*Ar.*] : Tulunmağa طولنمغه ve batmağa yakın olmuş ve aşağı inmiş güneş. *(Terceman. XV. 345 - 2)*

§ Ol gün kendü için güneş tulununca طولننجه istiâze edeler.
(Cev. Ah. XV - XVI. 133)

§ Günün tulunmasından طولنمسندن evvel namaz kıl.
(Rahat. XVI. 558)

§ Ömür baharı gidicek bir dahi gelmez ve hayat güneşi tulunucak طولنجاق bir dahi doğmaz.
(Maârif. XVI. 34)

§ El-ufûl الافول [*Ar.*] : Tulunmak طولنق gurup gibi.
(Ah. XVI. 77)

§ Garb غرب [Ar] : Gün tulunacak yer طولنجق mağrıp mânasına.
(Caf. XVI. 106 - 2)

§ Güneş tulunduğu طلندغی sâat Cebrail geldi. *(Zad. XVI. 90)*

Meh âsâ gâh doğdu geh tulundu طولندی
Gehi mâhi - sıfat yavu kulundu *(Veyse. XVI. 77 - 2)*

Meğer bezmiştin ey meh yüzümüzden
Ki gün gibi tulunduñ طولندك gözümüzden *(Lârendi. XVI. 349)*

Yeni doğmuş kamer gibi
Geh doğar geh dulunursun *(Saz. Öksüz - XVI. 38)*

§ Gün doğduğu zamanda ve tulunduğu طولندوغی zamanda ve dahi istivada iken namaz câiz değildir. *(Ter. Kurt. XVI. 38)*

Hurşidi her kesin gece irince tulunur
Amma doğar bizim günümüz her namaz-ı şâm
(Nigâ. Ter. XVII. 107 - 1)

Âlem-i gayipten bir şems ü mâhın
Doğup dulunduğu yerlere geldim *(Kâtibi. XVII. 19)*

§ Mağrıb مغرب [*Ar.*] : Gün tulunacak طولنجق yir. *(Müntehab. XVII. 93 - 2)*

Cemalin âfitâp misli
Gâh doğar gâh dulunursun *(Saz. Aşık Ömer. XVII. 232)*

Meh gibi açıldım u tulundum طولندم
Vakt âhir olunca boş bulundum *(Hüs. Aşk. XVIII. 92)*

§ Tülûn تولون [*Fa.*] : Tulunmak طولنمق, ay ve güneş tulunmak gibi. *(Lû. Şeh. XVIII. 71 - 2)*

§ El-mağrıb المغرب [*Ar.*] : Güneş tulunan طلوعان yer ki meşrık mukabilidir. *(Kdeb. XVIII. 207 - 1)*

dulunmalıca olmak : Batmak üzere bulunmak.

§ Ḫaş' خشع [*Ar.*] : Ildız dulunmalıca olmak طولنمه‌لی‌جه اولمق. *(Bab. XVI. 1, 249)*

dulup : → **dulp.**

dulup etmek, (tulup etmek) : Çile haline getirmek, kelep yapmak.

§ Tevşi' توشیع [*Ar.*] : Pamuğu attıktan sonra tulup edüp تولوب ایدوب didmek. *(Bab. XVI. 1, 245)*

dulup olmak, (tulup olmak) : Yumak haline getirilmek.

§ Pâğande پاغنده [*Fa.*] : Atılmış ve dulup olmuş دولب اولمش panbuk. *(Şamil. XVI. 217)*

dumağı, (dumağu, tumağı, tumağu) : Nezle.

§ Ve miydeyi yavuz hıltlardan arıdır ve süddeyi açar ve dumağuyu دماغوی giderir. *(Edviye. XIV. 20)*

Gün ağıllansa çok ola uğru dir
Nezle, sürfe, dumağu دومغو hem ağrı dir
(Melhame. XIV - XV. 60 - 1)

Çok ola bu yıl suâl, tumağu طوماغ hem
Hastalık enva' öğüştür dem-bedem
(Melhame. XIV - XV. 34 - 1)

§ Ve anı yimek ile tumağıyı طاغی giderür, göze çekseler nâfi'dür. *(Mü. Şi. XIV - XV. 48)*

§ Ve tumağı طوماغی ve nâzile ve öksürük ve yel ağrısı çok vâki' olur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 2)*

Zükâm irer gibi ola dimağı
Pes andan olusarlardur dumağı دماغی *(Muham. XV. 294)*

§ Öksürük, dumağu دمغو eğer doğduğuna yakın olursa ilacı oldur kim... *(Hazain. XV. 14 - 1)*

§ Sovuk hava nezle eyler, tumağu طاغو, sar', ri'şe eyler. *(Hazain. XV. 28 - 1)*

§ Zûkâm زکام [*Ar.*] : Tumağı طومغی illeti. *(Miftah. XV. 92)*

§ Ez-zukâm الزکام [*Ar.*] : Tumağı طوماغی dedikleri maraz. *(Terceman. XV. 379 - 1)*

§ Zükâm زکام [*Ar.*] : Tumağu طاغو. *(Şamil. XVI. 615)*

§ Za'd ضأد [*Ar.*] : Husumet etmek ve tumağı طاغی olmak. *(Bab. XVI. 2, 465)*

§ Ez-zükâm الزکام [*Ar.*]: Başa soğuk geçip tumağu طوماغو olmak. *(Ah. XVI. 471)*

§ Zükâm زکام [*Ar.*] : Dumağı دماغ illeti. *(Ni'meti. XVI. 369)*

§ El-emsah الامسح [*Ar.*] : Zükâm. Türkçe dumağı دوماغی derler. *(Kdeb. XVIII. 330 - 1)*

dumağu : → **dumağı.**

dumru : Tef.

Dedi dumrusuz دمروسز oynardı bu lekzi
Çü bu denlü buluptur şimdi ekzi *(Hurş. XIV. 52)*

Gevheri verme dükân-dâr eline
Altunu denşürme dumru دمرو puluna *(Ga. XIV. 456)*

Cevap eyle verdi ana Nevbahar
Ne bilmek gerek olmuşam sana yâr
Elinde vü hükmündeven dün ü gün
Ne var dumru دومرو yoğ ise ile düğün *(Süh. XIV. 210)*

§ Ve dahi bu raks ve dumru دمرى çalmak lû'bdür, haramdır. *(Müneb. XIV - XV. 179 - 1)*

§ Oğlancıklar dumru ile دمريله bayram günlerinde oynarlar. *(Müneb. XIV - XV. 183 - 1)*

§ Âdem oğlanının gönlü harîs olsa dünyaya, anın gönlü İblis'in dumrusu دمرسى olur, her gün ol dumruyu دمرى kamçı ile üç kez urur. *(Güzide. XV. 103)*

Anın nakşine dürlü reng iden ben
Ötüp dumru دمرى gibi âheng iden ben
(Çeng. Dâi. XV. 249)

§ Zeng زنك [*Fa.*] : Çınrağı ve bir memleket adıdır ve ay nûru ve dumru دمرى yâni def pulu. *(Ni'meti. XVI. 360)*

Deliye saz işittirmek haleldir
Deli hot dumrusuz دومريسز oynar meseldir *(Güvahi. XVI. 82)*

§ Zeng-i def زنك دف [*Fa.*]: Dumru دومرى pulu. *(Şamil. XVI. 449)*

Dumru دومرى : def دف [*Fa.*] : ü ejdef [*Fa.*] : alıç, defne : rent [*Fa.*]
(Genc. XVII. 65)

Ak gılâf içre durur dumru mudur دمرىيدر
Ya gümüş tablada uskumru mudur
(Sabit. XVII - XVIII. 76)

duncukmak, (cuncukmak, tuncınmak, tuncukmak) : Havasızlıktan bunalmak.

§ Korku hadden geçe ziyade olsa hararet hep yürek içine döner ve yürek kısılur ve hararet yürek içinde tunçuğur طونجوغر. *(Yadigâr. XIV. 30 - 2)*

§ Ziyade örtüden hararet-i garizî nârî olur, can tuncuğur. *(Yadigâr. XIV. 127 - 1)*

§ Yürek âdemin bedeninde hararetin ma'denidir. Bir nefes geçirek girerse tuncığur طونجغر buhardan... *(Hazain. XV. 56-1)*

§ Yay havasında yürek buhardan tuncığar طنجغر şol ev içinde tütün olucak çırağ boğulup nice ölezir ise, şöyle zaif olur ölezir nefesi. *(Hazain. XV. 22 - 1)*

§ Nefes taşradın taze latif hava iletir, içeriden buharı alır taşra çıkarır, ol sebeptendir kim nefes birez varmaz ise tuncığar طنجغر, dahi varmaz ise ölür. *(Hazain. XV. 20 - 2)*

§ Tensiden تنسيدن [*Fa.*] : Tuncukmak طونجقمق. *(Miftah. XV. 23)*

§ Ed-deḫanü الدخن [*Ar.*] : Ve dahi od'un içine yaş odun bırakmaktan boğulup ve duncugup دونجغب tütmek. *(Terceman. XV. 319 - 2)*

§ Tensiden تنسيدن [*Fa.*] : Tuncukmak طونجقمق. *(Şamil. XVI. 269)*

§ Tensiden تنسيدن [*Fa.*] : Tuncukmak طونجقمق ve boğmak. *(Ni'meti. XVI. 15)*

§ Hâkın حاقن [*Ar.*] : Daralmış ve tuncukmuş طونجقمش er. *(Bab. XVI. 2, 499)*

§ Esen اسن [*Ar.*] : Kuyu içine girip burnuna çirkin râyiha gidüp cuncuğup جونجوغوب ussu gitmek. *(Bab. XVI. 1, 485)*

§ Hûr هور [*Fa.*]: Duman ve kuyu buharından tuncukmak طونجقمق. *(Deş. XVI. 126 - 2)*

§ Ḫabâk خباك [*Fa.*] : Boğaz kısılmak. Meselâ harp gününde hasmın boğazı kısılır, zebun olur; şöyle ki ziyade ola helâk olur. Tuncukmak طونجقمق mânasına. *(Deş. XVI. 196 - 1)*

§ Tenside تنسيده [*Fa.*] : Duncukmuş kimesne. *(Deş. XVI. 311 - 2)*

§ Tensiden تنسيدن [*Fa.*] : Tuncınmak طونجنمق, yâni duncukmak, tedaccur mânasına. *(Caf. XVI. 186 - 2)*

§ Hûr هور [*Fa.*] : Tumam ve kuyunun buğundan tuncukmak طونجقمق. *(Nuh. Tuh. XVII. 81)*

duncukturmak, (tuncukturmak) : Nefes aldırmamak, nefesini kesmek, bunaltmak.

§ Tâat odu anı yandurupturur, tevbe issiliği anı tuncuktururdurur طنجقدرردرر, ana ayruk göyünmek yok. *(Tuh. Le. XV. 224)*

§ Ḫabâk خباك [*Fa.*] : Sıkıp tuncukturmak طونجقدرمق ve ağıl ve örtüsüz dört dıvardır. *(Miftah. XV. 75)*

§ Gamm غم [*Ar.*] : Kimsenin ağzını burnunu tutup tuncuk-turmak طونجقدرمق soluğunu tutup daraltmak.

(Bab. XVI. 2, 464)

dungun : Durgun, hareketsiz, işe yaramaz (adam).

§ Lehed لهد [*Ar.*] Dungun طونغون mizaçlı sakil herif ve munuk kimse. *(Bab. XVI. 2, 476)*

dunuk, (tonuk, tunuk, donuk) : 1. Kederli.

Ey Hudayâ rahmetinden sen bizi
Aydın eyle bu tunuk طنق gönlümüzü *(Ga. XIV. 249)*

2. Keder, kederlilik.

Keremden şol kadar hoş tut konuğu
Ki gide gönlü gözünün tunuğu طنوغی *(Hurş. XIV. 88)*

Konuk gelse gider yüzden tunuğu طنوغی
Kabul eyle konuk Tanrı konuğu *(Güvahi. XVI. 19)*

dunuklu, (tunuklu) : Parlak olmayan, donuk, bulanık.

Di özre : pûziş [*Fa.*], süale : pürsiş [*Fa.*], hadûk [*Fa.*] : tasa, girişme [*Fa.*] : bakış

Davul : tebire [*Fa.*], torun : nebire [*Fa.*], tunuklu طونوقلو : ḫire خیره [*Fa.*], bîgâh [*Fa.*] : erken *(Genc. XVII. 63)*

dunukmak : Küsufa uğramak.

§ Ol nur balkısa güneş dunuğurdu دونوغردی .

(Tebareke. XIV. 8-2)

Çetr-i hûninler kurup hengâmede
Gün tunukmuştu طونقمشدی tumanî câmede *(Budın. XVI. 22)*

dunukutmak : Donuklaştırmak, ferini, ışığını azaltmak.

§ Ve taâm arzusunu giderür ve sinirleri süst ve gözü dunuku-dur طنقدر (harekelidir). *(Edviye. XIV. 30)*

dura dur : Bekleyi dur, biraz bekle.

§ Yine kapı kakıldı. Kimsin dedim, Ömer ibn-ül-Hattab'ven dedi. Ben ettim : Bir pâre dura dur طوراطور .

(Rahat. XVI. 431)

dura düşe : Düşe kalka.

Dura düşe دورا دوشه iller aşa vü varam
Meğer kanda bir gez yüzünü görem *(Süh. XIV. 243)*

Rahmetin, fazlın delimdir kalmışa
Hazretine gelmişiz dura düşe دوره دوشه *(İs. H. XIV - XV. 366)*

durak, (turak) : Yurt, eyleşilen mahal, makar.

Tur atan katına var eyle yarak
Şimden gerü andadır sana turak طراق *(Yuz. Şeyd. XIII. 97)*

§ ... Otluk isteyü ol bîşeye vardı kim arslanın durağı درغی anda idi. *(Kel. XIV. 47)*

Durak idiptiler bir sarp arayı
Oları kimse varmaya arayı *(Dah. XIV. 24)*

§ Kıyamete değin durakları دراقلری miskten depecükler üzerinde... *(Delil. XV. 133)*

§ Turakları طورقلری tamudur ve ne yaman turacak yerdür tamu. *(Cev. Es. XV. 62)*

Benim altımda cinniler turağı طراغی
Hayalim âşık-ı Firdevs bağı *(Çeng. Dâi. XV. 236)*

Mısır'dır mesken ü me'va durağım دوراغم
Anınçün kılmışam anı yatağım *(Gülşeni. XVI. 131)*

§ İnhivaz انحواز [*Ar.*] : Yerinden ırılmak, turağını طوراغنی terketmek. *(Bab. XVI. 2, 106)*

§ Anlara sora kim turağınuz طراغکوز nice buldunuz; eydeler kim gayet yaramaz durak bulduk. *(Rahat. XVI. 218)*

§ Duracak turak طوراق ve sığınacak bucak bulmayıp... *(Selim. XVI. 198)*

Çü bâl-i aşk u himmettir Burağ'ın
Bugün Arş âşiyanıdır turağın *(Veyse. XVI. 179 - 1)*

Ne denlü ola korhudan ferağı
Olanın aslan ağzında turağı طوراغی *(Güvahi. XVI. 27)*

§ Durum yerinde durakta طوراقده durarak, derim yerine derilmek istediklerinden bir yere derneşüp sevişüp, sarmaşup, söyleştiler. *(Sır. XVI. 2)*

Güzellikler : mehâsindir [*Ar.*] durak دورق yerler : emâkindir اماکندر [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 50)

§ Nişimen نشیمن [*Fa.*] : Me'vâ, yurt, durak طوراق.
(Kam. Os. XIX. 4, 600)

durak eylemek : Durmak, kalmak, karar etmek, eğlenmek.

Tan atıcağız gece olmaz ırak
Güneş eylemez ایلمز gökte yindek durak طوراق
(Süh. XIV. 119)

durak otu, (turak otu) : Dere otu, razyane.

§ Zufera زوفرا [*Fa.*] : Çördek dedikleri ot ki yabanî turak otu طورق اوق dahi derler. *(Caf. XVI. 77 - 1)*

§ Kâmun کامون [*Fa.*] : Râzyane, turak otu طوراق اوق dahi derler. *(Caf. XVI. 125 - 1)*

§ Şit شیت [*Fa.*] : Aklı gitmiş mânasına ve turak otuطورق اوق ve râzyane. *(Ni'meti. XVI. 440)*

§ Şiva شوا [*Fa.*] : ... Ve durak otuna دوراق اوتنه ki, hâlen dere otu dedikleridir, şiva denir. *(Bürh. XVIII - XIX. 402)*

durak tutmak, (turak tutmak) : Yerleşmek, ikamet etmek.

Olur gözden ayrı gönülden ırak
Acep ol ki ol canda tuttu durak طوتدی دوراق
(Süh. XIV. 266)

Hem itak [*Ar.*] : âzâd olmaktır, durak tutmak طورق طوتماق : makam مقام [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 107)

durası yer : Makam, mekân, duracak yer.

§ Ol habib varlık tonun geyicek durası yer درسی یر hazır olsun.
(Tuh. Le. XV. 170)

durduklayın durmak : Eski vaziyette kalmak, eskisi gibi bulunmak, evvelki halde sebat ve devam etmek.

Ola kim bir iş ola tedbir ile
Savaş karılırsa çeri kırıla
Bular yine durduklayın duralar دوردوقلاین دورالر
İkileyin el kılıca uralar *(Süh. XIV. 174)*

durgurmak, (turgurmak, turkurmak) : 1. Durdurmak.

§ Yüzün dâim deve issine duta yalvara, deve issi deveyi durgura دورغوره. *(Tebareke. XIV. 34-2)*

Şaha ol denlü efsun ürdü bunlar
Ki gönlü ırmağın durgurdu درغردی bunlar *(Hurş. XIV. 71)*

§ Ey gökleri direksiz turguran طوغورن ve yerlere dağları çöksü kılan. *(Anter. XIV. 671)*

§ Heman yayı beliğinden çıkarırdı, boğanın sığının boynuna atardı, çekip turgururdu طورغرر دی. *(Dede. XIV. 237)*

§ Kilermeni sovuktur, kurudur, karın geçmesini turgurur. *(Mü. Şi. XIV-XV. 54 - 1)*

§ El-aklü العقل [*Ar.*] : İçi giden kişinin içini deva dutmak ve durkurup دورقرب kabz eylemek. *(Terceman. XV. 83)*

§ Süleyman oları dahi ol meydanın sağına soluna durgurdu دورغردی. *(Leys. Mu. XV. 98 - 2)*

§ Hak Taâlâ ol kişiyi kıyamet günü Arş gölgesinde turgura طورغوره. *(Cennet. XV. 285)*

§ Hak Taâlâ bu yeri, kim vardır, tebdil idüp üzerine cehennemi turgura طورغره. *(Delil. XV. 149)*

§ Bunları enbiya ve evliya durduğundan yana turguralar طورغورالر. *(Müz. XV. 221)*

Semâvatı muâllak durkuran درقرن sen
Niçe ölmüş gönülü dirgüren sen *(Anasır. XV. 398)*

Nice bunun gibi fesane ile
Şahı turgurdu طورغردی ol bahane ile *(Ş. G. XVI. 113)*

§ Arşın sol cânibinde turkuralar طورقورلر. *(Rahat. XVI. 491)*

§ Ne yiyesin ve ne yidiresin, hemin saklayıp turgurasın طورغره‌سن. *(Maârif. XVI. 210)*

§ Osman Gazi dahi Eskişehirin Hamam yöresinde pazar turgurdu طورغوردی. *(Âş. XVI. 11)*

§ Vülâtın âdillerin ve zâlimlerin getireler sıratın üstünde turguralar طورغوره‌لر. *(Tibr. XVI. 26)*

§ Dükeli mevâkıfte durgurdu درغوردی, andan ikileyin Beytullah'a götürdü, tavaf dahi buyurdu. *(Ta. Şahi. XVI. 71 - 1)*

§ Bir harbî dâr-ı islâma amanla girse dâr-ı islâmda anı bir yıl turgurmayalar طورغورمیالر. *(Ter. Kurt. XVI. 231)*

Evsaf-ı çeşm-i dilberimle gönlüm eğlerim
Şi'rim benim akar suyu sihr ile turgurur طورغورر
(Zati. XVI. 124)

Eli bağlı getirdiler serâser
Resûl önünde turgurup طورغوب beraber *(Fazilet. XVI. 130)*

Önünde başı açık turgururlar طورغررلر
Halâyık anı ol halde görürler *(Şeh. Ş. XVI. 1026)*

Benim Sam ü Neriman yadigârı
Benim devletle durguran دورغورن diyarı *(Şeh. Ş. XVI. 183)*

§ Dihkab دحقاب [*Ar.*] : Hışm ile ardından çekip turgurmak. *(Bab. XVI. 1, 85)*

Ayırmağa di : ifrak [*Ar.*], turgurmağa طرغورمنه di : ibka ابقا [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 13)

§ Vâkıf واقف [*Ar.*] : Durgurucu درغورجی.
(Müntehab. XVII. 103 - 2)

§ Müstebid مستبد [*Ar.*]: İşi kendü kendünden durgurucu درغورجی. *(Müntehab. XVII. 90-1)*

§ El-irsâ' الارسآء [*Ar.*] : Bir nesneyi yerinde turgurmak طورغورمق. Meselâ sefineyi limana komak. *(Kdeb. XVIII. 128-2)*

2. Kaldırmak, ayakta tutmak.

§ Dahi ölüleri diriltüp sininden turgurdun benim iznimle. *(Leys. Ar. XV. 344)*

§ Sizi gecede uyudur ve gündüzün gerü uyarur turgurur. *(Leys. Ar. XV. 212)*

§ Yâ Muhammed göreydin ol zâlimleri ki inkâr ederler, nice turgurulusar Allah katında. *(Leys. Ar. XV. 279)*

§ Emr eyledi varıp Sencan'ı ve Reyhan'ı bendiyle karşısına getirip durgurdu دورغوردی. *(Hamza. XIV - XV. 53, 48)*

§ Ḫizâniden خیزانیدن [*Fa.*]: Turkurmak طوقورمق.
(Sıh. Ac. XV. 88)

On iki mevkıf olusardır bu yerin Hak gerü
Ehl-i iymanı bu yerde turguruben ola şaz *(Muham. XV. 325)*

Kimesnenin, gelir ise elinden
Uyur itini turğurma طورغرمه yolundan *(Güvahi. XVI. 2)*

§ Ḫizâniden خزانیدن [*Fa.*] : Turkurmak طورقورمق.
(Şamil. XVI. 272)

§ Şol melik ki kaaid olur tedbir-i ârâdan, elbette anı şedâid-i hadesan ikamet edip turgursa طورغورسه gerek.
(Maârif. XVI. 241)

§ En-nev' النوء [*Ar.*] : Ayak üstüne turgurmak طورغرمق.
(Ah. XVI. 1110)

Muradımız değil kim il uravuz
Ya ilin yatur itin turkuravuz طورقراوز *(Hadidi. XVI. 332)*

3. Vücuda getirmek, ortaya çıkarmak, göstermek.

Toprağı kadarladı sureti hat bağladı
Durkurdu دورقوردی dört âleti adın âdem eyledi
(Yunus. XIII - XIV. 118)

§ Ve dahi ol ruhbaniyyeti, kim kendü kendülerden turgurup طورغورب işlediler, anı biz anlara vâcip kılmaduk.
(Leys. Ar. XV. 574)

§ Şimdi dahi kendüden bir bid'at turgurup işlemen ki ötelene gide, ol ne kadar işlenürse evvel turgurana dahi ol işleyen kadar günah yazılur. *(Leys. Ar. XV. 311)*

§ Turgururlar طورغررلر namazı vakıtlarında rukû ile ve sucud ile. *(Cev. Es. XV. 5)*

§ Dediler kim yâ Muhammed, atan deden milletin terkedüp azdın, sen dahi bir din turgudun. *(Leys. Ar .XV. 370)*

§ ... Bular dakı bu ortada kendülerden bir din turgurup din edineler ki anı ne Hak Taâlâ buyurdu ne bir resûl buyurdu. *(Leys. Ar. XV. 282)*

§ Bu kişi bu hatunun üzerine dört tanık turgurdu طورغوردی zına etti deyü, recmettiler. *(Cev. Ah. XV - XVI. 417)*

§ ... dört şahit turgurdum طورغوردم zina etti deyü seni helâk kıluram. *(Cev. Ah. XV - XVI. 416)*

§ İsbat اثبات [*Ar.*]: Delil turgurmak طورغورمق. *(Bab. XVI. 1, 117)*

§ Ben turgursam gerektir bir peygamber Beni-İsrail içün, Beni-İsrail'in kardaşları oğlanlarından. *(Şevahid. XVI. 22)*

durgutmak : Durdurmak.

El dutup düşmüşleri bir bir ayağa durgudup دورغدوب
Sarfeden varın gönüller açmağa her suph ü şam
(Fuzuli. XVI. 39)

§ Püştek پشتك [*Fa.*] :... Etfâl lüuplerinden ebe geçti dedikleri oyuna dahi denir. Çocuğun biri iki ellerin dizleri üzere koyup rükû şeklinde turur ve bir gayrisi dahi bir taraftan koşarak gelip üstünden beri tarafa sıçrayıp geçer, eğer geçemezse anın yerine bunu turgudurlar طورغودرلر.
(Bürh. XVIII - XIX. 158)

durma, (turma) : Durmadan, mütemadiyen.

§ İşte bunlar durma etrafdan asker cem'edip...
(Müslim. XV. 11, 88)

Bakmaz ol sultan-ı Mısr-ı hüsn hergiz halime
Nil veş cûy - i sirişkim turma طورمه tuğyan etmede
(Baki. XVI. 204)

Aks-i şükûfelerle murassa' kemer gibi
Bağın meyanını dolanır turma طورمه cûyibâr
(Âli. XVI. 90)

Deflerle şimdi gülbün-i gül turma طورمه rakseder
Bezm-i çemende çalmadan oynar hezar-ı zâr
(Hâleti. XVII. 44)

Etfal-i gonca kesb-i hava eylesin deyü
Turma طورمه çözerdi tüğmelerin nâhuniyle hâr
(Hâleti. XVII. 45)

Turma طورمه gönül ehl-i niyaz olmada
Aşk-ı mecazîde mücaz olmada *(Atai. Ha. XVII. 9)*

Dostlar içün turma طورمه yanar yakılur
Yanına dilber gelince takılur *(Nabi. XVII - XVIII. 21)*

Dest ber-desttir diraht-ı çınar
Turma طورما eyler mubayaa her bar
(Nabi. XVII - XVIII. 16)

durmaç : İpekli kumaş, şal.

Bular aydur köyümüz üş yakındır
İp ile boynuna durmaç درماج takındır *(Hurş. XIV. 74)*

durmak, (turmak) : 1. Kıyam etmek, ayağa kalkmak.

Ya'kup işitti anı ah eyledi
Turdu طردی yerinden işit kim neyledi *(Yuz. Şeyd. XIII. 4)*

Duruñ دروك görün bu gece ne yatursuz
Ulu devlet göründü ne durursuz *(Velet. XIII - XIV. 16)*

Hezaran dürlü ana alkış etti
Esenledi kızını durdu gitti *(Dah. XIV. 53)*

§ Resûl Hazreti buyurur kim dünle turup طرب namaz kılmak üzerinize olsun. *(Yüz. Ha. XIV. 230)*

§ Evine yazıdan yabandan bir utlu konuk gelse, er adam evde olsa ana dese ki: Tur طور, ekmek getir, yiyelim, bu da yisin dese.... *(Dede. XIV. 6)*

§ Arslan bu endişede idi, sergerdan olup bir durur درر bir oturur idi ve intizar gözün yola dikmiş idi. *(Kel. XIV. 31)*

§ Abdülmuttalib yerinden durdu دوردی düşman askerine baktı. *(Si. Da. XIV. 191 - 2)*

Yerinden durdu درد Ferruh zar ü giryan
İrişti bağa bir dem kıldı seyran *(Işk. XIV. 140 - 2)*

Çün kaza erdi yaturken durdu درد ol
Sıçrayıp hançerle şahı urdu ol *(İs. XIV - XV. 547)*

§ Hamza yerinden durup دوروب gine ol cânibi arzulayıp gitti. *(Hamza. XIV - XV. 1, 158)*

§ ... Suç etmezden ön kakırsın bir söz ile ve eğer suç eder olursam neler edesin dedi, dahi durdu دردی gitti. *(Cennet. XV. 65)*

§ Bir avrat bundan geçti gönlüm ana düş oldu ve nefsim tekazâ eyledi, durdum دردم bir ayağım savmaadan taşra bastım kim ardına düşem. *(Tez. Lâ. XV. 202-2)*

§ Bu esnada kapı kakıldı, cariye durdu kapıya vardı. *(Ferec. XV. 30)*

§ Dururken دورر کن, otururken, yatarken, bir yanından bir yanına dönerken... *(Hazain. XV. 9 - 1)*

Bir gün anda kim hisaba turalar طوره‌لر
Ol güherlerden gerek kim soralar *(İbrahim. XV. 27 - 1)*

§ Ba'zısı ba'zısına uykudan turmuş طرمش gibi selâm verirlerdi. *(Enfes. XV. 638)*

§ Evin yattı sen tur طور, evin turdu طوردی sen yat. *(Ata. XV. 33)*

§ Kişi dükeli halde otursa, tursa, yatsa kalksa ya tonun giyse çıkarsa... *(Leys. Ar. XV. 8)*

§ İsrafil sûrunu ura, bunlar kamu sinlerinden turalar طوره‌لر. *(Müz. XV. 177)*

§ Ḥizîden خیزیدن [*Fa.*] : Turmak طورمق. *(Sıh. Ac. XV. 88)*

Seher vaktın turup طرب bir bağa girdim
Ne bağı kim meğer uçmağa girdim *(Çeng. Dâi. XV. 191)*

§ Tur طور gice namaz kılmağ içün. *(Cev. Es. XV. 310)*

Bâyezid ol dem yer öptü turdu طرد tiz
Çıktı yola düştü gitti ol aziz *(Vahdet. XV. 91 - 2)*

§ Cömert kişi gece yazuklu yatur, yazuksuz durur دور.
(Güzide. XV. 67)

§ Ol ak tonlu kişi turdu طوردی gitti ve halk dahi gitti, pîr kaldı. Pes durup دوروب katına vardım. *(Tez. Ba. XVI. 48)*

Turan turdu طوردی طورن oturanlar oturdu
Şehenşeh perdeyi sözden götürdü *(Veyse. XVI. 187 - 1)*

Her kim olsa ayağıma baş urur
Ben gelince kamu ayağa durur دورر *(Fuzuli. XVI. 89)*

Hasta yaturdum kapusunda, seher çıktı, dedi
Ne yatursun, başına gün doğdu tur طور ey dertment
(Zati. XVI. 101)

§ Ol hâb-ı nûşinden belinleyip yerinden turur طورر.
(Hüs. Dil. XVI. 103)

§ Berḫasten برخاستن [*Fa.*] : Turmak طورمق. *(Şamil. XVI. 587)*

§ Bâri ey Şimr göğsüm üzerinden dur دور bir miktar mühlet ver ki ben dahi leb-i teşne ile namaza meşgul olayım.
(Hadika. XVI. 126)

§ İstâden استادن [*Fa.*] : Turmak طورمق yâni örü turmak.
(Ni'meti. XVI. 8)

§ Âhir, bu turanlar sınur taşı, üşbü oturanlar eşek başı değildir.
(Şeref. XVI. 146)

Âlem oldur ki gele yâr otura sen durasın
Abd-i memlûki gibi karşuda el kavşurasın
(Yahya. Bey. XVI. 167)

§ Bilgil ki evvelâ vüzera ve ümeranın vezir-i a'zam başıdır ... oturmada ve turmada طورمده ve mertebede vezir-i a'zam cümleden mukaddemdir. *(Kanun. Os. XVI. 10)*

Çün ola rûz-i kıyamet turalar topraktan
Reşk ede bîdar olana hufte-i bîkârler *(Niga. Ter. XVII. 93-2)*

Seherde durmuşsun bahara karşı
Şakıyıp ötersin gülzara karşı *(Saz. Aşık Ömer. XVII. 222)*

2. Vaz geçmek, geri durmak.

Ben bu dünya hoşluğundan durayım طوريم aşkun içün
İllâ vaslun lezzetinden öleyim turmayayım طورمايم
(Kadı. XIV. 188)

§ Nâgâh bir kişi ol araya erdi ve ol kuşa eyitti kim : Emek görmegil kim bular ol işten senin sözünle durur درر değildir.
(Kel. XIV. 55)

3. Kurulmak, yapılmak.

Ne münasip yere durmuş طورمش o tavanlı köprü
(Nedim. XVIII. 52)

4. Karşı durmak, karşı koymak.

Benüm nârama kimse durmaz imdi
Nice kiş (i) ler ünümden canı verdi *(Dah. XIV. 33)*

Didiler ol Türke turmaz طورمز ejdeha
Kimse cenginden anın bulmaz reha *(Enveri. XV. 62)*

5. Bağlanmak, kendini vermek, mülâzemet etmek.

§ Halid'e eyitti Haccam : Varacağın yere bensiz varma; eğer sana bir iş ola, ben can ile turmuşam, seni kurtaram.
(Ferec. XV. 468)

Kanı nem-i çeşm-i eşk-rizin
Kanı dem-i serd ü germ-hizin
Kanı sitem ü belâya durmak
Aşka dürüşüp cefaya durmak *(Fuzuli. XVI. 277)*

6. Kopmak, meydana gelmek.

§ Yâ muhammed ol kâfirler sana sorarlar kıyametin turmaklığı ne vakıttır. *(Leys. Ar. XV. 693)*

7. Yaşamak, çok yaşamak.

Yaşar kerkes kem-âzâr olduğıyçün
Toğan turmaz ziyankâr olduğıyçün *(Şeref. XVI. 199)*

8. Erişmek, yerleşmek.

§ Çün ömür otuz bire vara, temam adamlık kararına turmuş طرمش ola. *(Hazain. XV. 70-2)*

durmak oturmak, (durup oturmak): Düşüp kalkmak, ülfet etmek.

§ Fısk u fücûr etme, doğru yoldan dönme, eyülerle tur otur. yalan söze inanma, eğrilere yoldaş olma. *(Ferec. XV. 134)*

Eğer Hârut ile tura otura طوره اتوره
Suya iltüp yine susuz getüre *(Yuz. Şems. XVI. 93)*

Kişi kendi işinde gey sak gerek
Eyülerle turup oturmak طوروب اوطورمق gerek *(D. B. XVI. 228)*

dursunmak: Korkmak, duraklamak.

Ağca tozlu katı yaydan dursunmayan درسنمين. *(Dede. XIV. 94)*

dur tut oyunu, (tur dut oyunu, tur tut oyunu): Bir çocuk oyunudur: Biri, yere çizilen bir daire içinde durur. Dışardakiler içerdekini yakalayıp dışarı çekmek isterler. İçerdeki, dışardakilerden birisini yakalayabilirse yerine o ebe olur.

§ Ḫîz-gîr خيزكير [*Fa.*]: Tur tut oyunu اويني طور طوت. *(Ni'meti. XVI. 276)*

§ Ḫîz-gîr خيزكير [*Fa.*]: Tur tut oyunu طورطوت اويونى. *(Caf. XVI. 52 - 2)*

§ El-hucûre الحجورة [*Ar.*]: Tur tut oyunu طورطوت اويونى dedikleri oyun. *(Ah. XVI. 385)*

§ Ḫîz-gîr خيزكير [*Fa.*]: Tur dut oyunu طوردوت اويونى. *(Şamil. XVI. 426)*

§ El-hucûre الحجوره [*Ar.*]: Bir oyundur ki medârı tur tut, yâni kalk kap demek olup Fariside hîz-gîr derler. *(Kdeb. XVIII. 508 -1)*

§ El-hucûre الحجورة [*Ar.*]: Sıbyana mahsus bir lû'b adıdır. Bir daire çizüp birisi anın içinde turur, mâadası mezburu dâireden tutup çıkarmak için etrafını ihata ederler, Türkide tur tut oyunu طورطوت اويونى ve Fariside hırsek derler. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 812)*

§ Ḫîz-bigîr خیز بکیر [*Fa.*] : Çocukların tur tut oyunu tâbir ettikleri lû'b ismidir. *(Bürh. XVIII - XIX. 259)*

§ Ḫırsek خرسك [*Fa.*] :... Ve bir nevi lû'b ismidir ki Arabide hucûre ve Türkide tur tut oyunu طورطوت اویونی derler. Sureti budur ki yere bir dâire çizüp bir kimesne ol dâire içre turur ve etrafından birkaç kimesne dahi gelüp ol kimesneyi ayaklariyle tepmek içün dâire kenarını çizginüp dolaşırlar. Ol kimesne dahi anları tepmek içün dâire içre devreder. Eğer anlardan birini teperse dâire içre alup yerine ikamet ettirir. *(Bürh. XVIII - XIX. 241)*

duru, (turu) : 1. Saf, temiz, berrak.

Şol arı taâm ile duruca طوریجه su
Kim ansız görür kamu canlar kısu *(Süh. XIV. 298)*

§ Üşbu yakında bir göl bilürven kim anın duruluğu âşık gözünden dururaktır دررقدر. *(Kel. XIV. 34)*

Turu طرو sular söğütler diplerinde
Turulmuş süciler bol küplerinde *(Çeng. Dâi. XV. 193)*

Ola cismin ve liykin bîküduret
Turu طرو su gibi kim göstere suret *(G. Ra. XVI. 154)*

§ Sâfi صافی [*Ar.*] : Duru طوری su ve gıll ü gışi yok kalbi bay olan tahir kimse. *(Bab. XVI. 1, 601)*

§ Sade ساده [*Fa.*] : Duru دوری. *(Şamil. XVI. 452)*

§ Nâb ناب [*Fa.*] : Duru دوری. *(Şamil. XVI. 518)*

Mâkiyan [*Fa.*] : Tavuk u şûride [*Fa.*] : bulanık, turu طوری : nâb ناب [*Fa.*] *(Genc. XVII. 64)*

2. Durgun, râkit.

§ Er-râkid الراکد [*Ar.*] : Duru طورو su, yâni cereyanı olmaya. *(Kdeb. XVIII. 374 - 2)*

duru durmak, (turu turmak) : Durmak, durmakta devam etmek.

Turu dur طرودر ölme, dirilmek demidir
K'ölü dirildici anın demidir *(Ravza. XV. 74)*

§ Delle ileri yürüdü, Harbende katırla ardınca bazara uğradı, bir haccam dükkânı var. Harbendeye eyitti : Bunda turı tur طوری طور. bu kapı evimdir, sana katırı çıkarıvereyim, dedi. Harbende turdu. *(Ferec. XV. 483)*

§ Pâyiden پاییدن [*Fa.*] : Turu turmak طرو طورمق .
(Sıh. Ac. XV. 84)

duru gelmek, (tura gelmek, turu gelmek) : Ayağa kalkmak, kıyam etmek.

Turu geldi طورو کلدی ol dem koçtu anı
Neylesün âşıkdürür göynür canı *(Yuz. Şeyd. XIII. 36)*

Tanlacak duru gelgil کلکل دوری elini suya urgil
Üç gez salavat vergil andan bakgıl güneşe
(Yunus. XIII - XIV. 98)

§ Bir gece uykusundan çağıru duru geldi دورو کلدی.
(Yüz. Ha. XIV. 50)

Mukri çün dindi duru geldi درو کلدی biri
Bir süali sordu vâızdan arı *(Man. Tayr. XIV. 105)*

§ İbrahim eyitti : İlâhî böyle olmadın beni senden yana kabzeylegil. Pes ol koca duru geldi درو کلدی ve İbrahim'in canın kabzeyledi. *(Enb. XIV. 192)*

§ Başmakçının hışmı dakı arttı, duru geldi درو کلدی bıçku eline aldı, direk katına vardı. *(Kel. XIV. 19)*

Teninde ne ki kıl vardır serâser
Duru geldi درو کلدی kamusu oldu hançer *(Hurş. XIV. 55)*

§ Gerü ussu gelüp tura geldi طوره کلدی eydür...
(Yüz. Ha. XIV. 33)

§ Uyandım duru geldim, ol kişiyi isteyü... *(Yüz. Ha. XIV. 31)*

§ Dün yarısı olucak Ebumüslim turu gelüp طوری کلوب taşra çıktı. *(Müslim. XV. 1, 168)*

§ Şol uykudan uyanır gibi gözün açtı durur geldi دوری کلدی.
(Müslim. XV. 6, 47)

§ Ümmetin hakkında Hak Taâlâdan dile. Turu geldi طرو کلدی Resûl Aleyhisselâm. *(Enfes. XV. 35)*

Sehergeh turu gelincek طورو كلنجك yerinden
Bahadır olusar erler erinden *(G. Ra. XV. 70)*

§ Bir gece boza içip sağ yanı üzerine yatmış, irtesi turu gelmiş طورو كلمش görmüş kim sağ eli ra'şe olmuş yâni ditremiş. *(M. Na. XV. 26)*

Her ne dem kim şah diye ol civan
Şeh yerinden turu gelürdü طوركالردى heman
(Vahdet. XV. 63-2)

§ ... Şol günlerde kim baş topraktan kaldurup turu geleler, ol haller bulara zâhir ola. *(Leys. Ar. XV. 377)*

§ Hoca Ahmet Yesevî hazretinin izniyle yerinden turu geldi طورى كلدى. *(Bektaş. XV. 99)*

§ ... Pes turu geldi طارو كلدى taşra çıktı. *(Tez. Ün. XV. 116 - 1)*

§ Duru geldi درو كلدى mescitten taşra çıktı ve yüzün Hakka tuttu ve ... *(Tez. Lâ. XV. 71 - 2)*

§ Padişah duru geldi, cariye koltuğuna girdi, avrat bilesince yürüdüler. *(Ferec. XV. 65)*

§ ... Evvel konanların birisinin arpası yoğudu, turu geldi طارو كلدى kendi atının toprasın götürdü vardı ol atın toprasın aldı. *(Hazain. XV. 26 - 1)*

§ Yer yarıla Peygamber Aleyhisselâm kabrinden turu gele طورو كله. *(Envar. XV. 377)*

§ Fakir dahi sabah turu geldim طور كلدم. *(Cev. Ah. XV - XVI. 7)*

§ Ber-ḫâsten بر خاستن [*Fa.*] : Turu gelmek طورى كلمك. *(Caf. XVI. 183 - 2)*

§ Ver-ḫâsten ور خاستن [*Fa.*] : Duru gelmek درو كلمك. *(Şamil. XVI. 333)*

§ Vezir geldi, Sadık anınla içeri girdi, Mansur duru geldi درو كلد, yüğürü karşı vardı, getirdi kendi sadrı üzerine oturttu. *(Tez. Ba. XVI. 6)*

§ İnbias انبعاث [*Ar.*] : Turu gelmek طورى كلمك.
(Müntehab. XVII. 9 - 2)

§ Berḫâsten برخاستن [*Fa.*] : Turu gelmek طورى كلمك.
(Nuh. Tuh. XVII. 214)

duru kalmak, (turu kalmak) : Dikilip kalmak.

Gördü anı gitti şah-ı ârifan
Turu kaldı طورقلدى şeyh yerinde heman *(Vahdet. XV. 94-2)*

§ Nehda نهضة [*Ar.*] : Bir kerre turup turu kalmak طورى قالمق. *(Bab. XVI. 2, 348)*

durukmak, (turukmak) : 1. Duraklamak.

Bize bir ah gerek k'ere şah menziline
Durukmaya erişe Arşa asüman kim olur *(Şeyhi. XV. 100)*

Ne dönüp kaça bildiler geriye
Turuktular طورقديلر ne var (a) lar ileriye*(Güvahi. XVI. 60)*

Turuktu طورقدى bir zaman kâtip orada
Söze cüret edemedi ziyade *(Şeh. Ş. XVI. 1034)*

Kader-sür'at, kazâ-rev, çarh-seyran
Turaydından turuğur طريغر mâh-ı devran *(Şeref. XVI. 140)*

2. Durmak, karar kılmak.

§ Anlar kim tonları yıprak ve yumşak idi, cevahir ana değince duruğurdu درغردى. *(Tuh. Le. XV. 270)*

§ Sıkl mi'deden âsanlığ ile çıka, irkilip katı olup bağarsuğa korku olmaya ve tiz çika, mi'dede turığup طرغب kalmaya.
(Hazain. XV. 63 - 2)

§ El-mutmainnü المطمئن [*Ar.*] : Ve dahi bir nesneye dölenici ve karar dutup turuğucu طوروغيجى kimesne.
(Terceman. XV. 49)

durulmak, (turulmak) : Durulaşmak, duru hale gelmek.

Turu sular söğütler diplerinde
Turulmuş طرولمش süciler bol küplerinde *(Çeng. Dâi. XV. 193)*

§ Vije şüden ویژه شدن [*Fa.*]: Durulmak دورولق. *(Şamil. XVI. 334)*

§ Su bulanmayınca turulmaz طورلز. *(Ata. XVI. 22)*

duruluk, (turuluk) : Safiyet, berraklık.

§ ... Arslanı alıp bir kuyu üzerine iletti kim anın suyunun duruluğu درلغی göz bigi sâfi idi. *(Kel. XIV. 38)*

§ Milk iyesi demedi mi ki, uyurluk uyanıklık, turuluk طوریلق bulanıklık biri biri ile bulunur. *(Sır. XVI. 50)*

durumak, (turımak) : Teemmül etmek, durup düşünmek.

Durumak mı طریمقمی yeğ sözde bilmek savap
Ya beyhude filhal vermek cevap *(Ferh. XIV. 57)*

durum yeri, (turum yeri) : Durak yeri, tevakkuf mahalli.

§ Turum yerinde طورم یر نده turuldu. *(Sır. XVI. 85)*

durundurmak, (turundurmak) : Durmasına vakit ve imkân bırakmak.

§ Babasının üzerine at saldı turundurmadı طوروندرمدی çiğinine kılıç indirdi. *(Dede. XIV. 146)*

durup oturmak : → **durmak oturmak.**

durur, (turur) : Durgun, râkit.

§ Sizden biriniz elbette turur طورر suya bevl eylemesin. *(Ter. Kurt. XVI. 30)*

dururmak, (tururmak) : 1. Durdurmak, bir hizmete memur etmek, hareketine engel olmak.

Ol yarattı uçmağı vü tamuyu
Ol tururdu طوررری kulluğa bu kamuyu *(Ga. XIV. 226)*

§ Ben Tanrı, kıyamet gününde tanuklar durursarvan درسرون ve sorursarvan. *(Enb. XIV. 425)*

§ Pes Hızır ol dıvarı dururdu دررد, İbni Abbas eyitti : Yıktı, ikileyin yaptı. *(Enb. XIV. 470)*

Yeri hikmetten bisat etti bütün
Göğü kudretten dururdu دررردی bîsütun
(Melhame. XIV - XV. 144 - 1)

2. Durdurmak, ayakta durdurmak, sâbit kılmak.

§ Mesih dininin hürmetini dururalım طوررالوم. *(Fütuh. XIV. 79)*

§ Abdullah bin Hüzafe'yi kaçan Kayser'in ileyinde tururdular طوررردلر. *(Fütuh. XIV. 56)*

Dururdu دوررردی direksiz yüce gökleri
Dürüttü nice cinn ü ins ü peri *(Süh. XIV. 2)*

Kara yüzlü Sa'lûk'ü kap karşı
Dururdular دوررردیلر ol kavm ile karşı *(Süh. XIV. 318)*

duruşmak : → **dürüşmek.**

duruş vermek, (turuş vermek) : Mukavemet etmek, karşı koymak.

Turuş vere طرش ویره gerek bebre pelenge
Nice gez hazır olmuş ola cenge *(Şeh. Ş. XVI. 1017)*

durutmak, (turutmak) : Durdurmak, kaim kılmak.

§ Bir altundan put yaparlar kim bir mıh üzerine durudalar, دررردلر ol mıhı çekicek dağılıp harap olur. *(Kel. XIV. 11)*

§ Yâni âdemi durutsa درتسا dahi bir uğurdan fena etse, âdem gafil kalırdı maksuttan. *(Kab. XV. 20)*

Yürüdür mihr ü mâhı hikmetiyle
Turudur طرودر Arş ü Ferş'i kudretiyle *(Yuz. Şems. XVI. 199)*

duru varmak, (turu varmak) : **1.** Boşa gitmek.

§ Üzletin, halvetin, perhizin, rıyazatın hep şeytanî oldu, duruvardı طورو واردی. *(Müz. XV. 399)*

2. Birden bire kalkıp gitmek, kendini ileri atmak.

§ Musa Aleyhisselâm turu vardı طورو واردی Karun üzerine girdi. *(Leys. Ar. XV. 189)*

§ Hasan bir yana duru vardı دور واردی, andan gördü kim bir ağır çeri hazır geldi. *(Tez. Ba. XVI. 34)*

§ Müvâsebe مواثبه [*Ar.*] : Yorgunluğundan ayağını berk berk basıp sık sık turı varmaklık طوری وارمقلق. *(Bab. XVI. 2, 335)*

duşak, (tuş, tuşak) : Köstek, ayak bağı, bağ.

§ Maslahat oldur kim erlik kuşağın kuşanasız, değil kim korhu tuşağı طوشاغی birle tuşanasız. *(Fütuh. XIV. 191)*

Hele hiç benzemez kim ola bâgi
Duşaklu دشقلو gibi kamunun ayağı *(Işk. XIV. 235 - 1)*

§ Ayağına at tuşağın طوشاغك urun. *(Dede. XIV. 132)*

§ Veli mana sen yaman yerde duşak دوشاق oldun oğul. *(Dede. XIV. 66)*

§ Eş-şikâlü الشكال [*Ar.*] : ... Ve dahi at ayağına urdukları duşak دوشاق ve köstek. *(Terceman. XV. 437 - 1)*

§ Er-resefan الرسفان [*Ar.*] : Ayakları tuşaklu طوشقلو ve köstekli tavar yürümek. *(Terceman. XV. 355 - 1)*

§ Şikâl شكال [*Fa.*] : Tuşak طوشق. *(Sıh. Ac. XV. 47)*

§ Şikîl شكيل [*Fa.*] : Köstek ve tuşak طشق ki at ayağına ururlar. *(Ni'meti. XVI. 437)*

§ Kayd قيد [*Ar.*] : Ayak bağlayacak tuşak طوشق ve bukağu. *(Bab. XVI. 2, 474)*

§ Sûf سوف [*Ar.*] : Ayağı tuşlu طوشلی deve. *(Bab. XVI. 1, 304)*

§ Pâ-bend پابند [*Fa.*] : Tuşak طوشق ki at, katır ayağına ururlar. *(Deş. XVI. 64 - 2)*

§ Pâ-bend پابند [*Fa.*] : Tuşak طوشاق ki esp ve esterin rapt ü zaptı esbabındandır. *(Cinas. XVI. 11 - 2)*

§ Şikâl شكال [*Fa.*] : Tuşak طوشاق ve köstek. *(Şamil.* XVI. *181)*

§ Pâ-bend پابند [*Fa.*] : Payvand dedikleri ki Türkisi tuşak طوشق. *(Nuh. Tuh.XVII. 45)*

§ Şekel-el-feres شكل الفرس [*Ar.*] : Ata tuşak vurdu. *(Aks. XVII - XVIII. 264 - 1)*

duşaklamak : Kösteklemek.

§ Üç bin yedi yüz altmış kadana esir-i pabeste ve bilhassa bend-i zencir olup onar onar tatar tarzı bunları duşaklayıp دوشاقليوب . *(Ev. XVII. 22)*

duşanmak, (tuşanmak) : Bağlanmak, kösteklenmek.

§ Maslahat oldur kim erlik kuşağın kuşanasız, değil kim korhu tuşağı birle tuşanasız طوشانەسيز . *(Fütuh. XIV. 191)*

duta (I) : → **dutu (I).**

duta (II) : → **dutarık.**

duta (III), (tuta) : Tutsan a!

§ Bire tuta طوته idüp herifi bağladılar, siyasete, sürdüler. *(Müslim. XV. 2, 24)*

dutacak : Ateş üzerinde bulunan tencereyi tutup indirmek için kullanılan bez parçası.

§ Dîk-gîr ديك كير [*Fa.*] : Dutacak دوتجق. *(Sıh. Ac. XV. 24)*

§ Dîk-gîr ديك كير [*Fa.*] : Dutacak دوتاجاق. *(Şamil. XVI. 606)*

duta gelmek : Alıp gelmek, yanında getirmek.

§ Benim için bir sahip-cemâl cariye talep eyleyesiz ve her ne baha olursa viribiyesiz, eğer gelmeli olursanız tuta gelesız طوته كلسز. *(Ferec. XV. 258)*

duta gitmek : Tutup gitmek.

§ Ne kim bunda olsa ol âleme tuta gider دته كدر . *(Kab. XV. 9)*

dutağan, (tutağan): İyice, sıkıca tutan, çok tutan.

§ Mest-kâre مست كاره [*Fa.*] : Tutağan طوتغان şarap. *(Miftah. XV. 132)*

§ Her kişi musahip olduğu kimselerin elbette huyun tutağan طوتاغان olur. *(Müz. XV. 476)*

§ Mi'nas مأناس [*Ar.*]: Öğürsek olan tavar ve üns tutağan طوتغن kimse. *(Bab. XV. 2, 149)*

§ Mestkâre مستكاره [*Fa.*]: Dutağan دوتغن süci. *(Sıh. Ac. XV. 76)*

§ Gîrâ گيرا [*Fa.*] : Tutağan طوتغان mânasına sıyga-i mübalâğadır. *(Deş. XVI. 21 - 1)*

§ Dârâ دارا [*Fa.*] : Dâşten lâfzından sıyga-i mübâlâğa-i ism-i fâildir tutağan طوتاغان mânasına. *(Deş. XVI. 13 - 2)*

§ Gîrâ گيرا [*Fa.*]: Dutmak ve dutağan دوتغن. *(Caf. XVI.139-1)*

dutak (I) : → **tutak (I).**

dutak (II), (tutak (II)) : Saban okunun elle tutulacak yeri, saban kulağı.

§ Destâne دستانه [*Fa.*] : Tutak تتق. *(Miftah. XV. 83)*

§ Dest-âheng دست آهنك [*Fa.*] : Tutak طوتق çift âletidir. *(Caf. XVI. 50 - 2)*

§ Dest - âheng دست آهنك [*Fa.*] : Tutak طوتق ki çift âletlerindendir. *(Deş. XVI. 197 - 2)*

§ Niyam [*Fa.*]: ... ve saban tutağı. *(Deş. XVI. 238-1*

§ Destâne دستانه [*Fa.*] : Dutak دوتاق dedikleri ki ekinci âletlerindendir. *(Deş. XVI 324 - 1)*

duta komak : Alıkoymak, bırakmamak, tevkif etmek.

§ Andan Curhum Muaviye'ye ve anın atası Bekir'e eyitti : Merset bin Sa'di bunda duta koñ دتا قك kim bizim ile Mekke'ye varmasın kim ol bizim dinimiz koyup Hût dinine uymuşturur. *(Enb. XIV. 119)*

dutamlanmak : Avuçla kavranmak.

§ Kubze قبضه [*Ar.*] : Dutamlanan دتملنن nesne. *(Müntehab. XVII. 74 - 2)*

dutarak : → dutarık.

dutarık, (duta (II), dutu, tuta, tutu, dutarak, tutar, tutalga, tutalık) : Sar'a, hastalık nöbeti.

§ Mahalle-i Depecik'ten İbrahim bin Abdullah ve Derviş bin Hasan ve Mustafa bin Abdullah ve Sefer bin Mustafa, Ümmi bint Hacı Abdi'nin dutalığı دوتەلغی vardır, divanedir deyü şahadet ettiklerinde .. *(Sic. K. XV - XVI. 8, 411)*

§ Div-fersay دیوفرسای [*Fa.*] : Dutulu دوتل. Div ve fersûden lâfzından vasf-ı terkibîdir. *(Caf. XVI. 114-1)*

§ Ḫatra خطرة [*Ar.*] : Cin tutması, tuta طوته ve sar'a marazı. *(Bab. XVI. 2, 179)*

§ Reyy ری [*Ar.*] : Cünûn ve tuta طوته zahmeti ki sar' derler. *(Bab. XVI. 2, 595)*

§ Sar' صرع [*Ar.*] : Tuta طوته derdi ve tuta طوته tutmak. *(Bab. XVI. 1, 256)*

§ Mahnune محنونه [*Ar.*] : Tutalı طوتەلی masru' olan avrat. *(Bab. XVI. 2, 297)*

Başında cin mi var yohsa tutarıñ طوتارك
Nedendir bu kadar ah ile zarın *(Şeh. Ş. XVI. 321)*

§ Hakir içeri girip gördüm ki dûd-i siyah kasrı muzlim etmiş... Amma, fakiri dutarak دوتاراق tutup can havlinde iken padişahımın câme-habı sehil yanmış dediğimde... *(Ev. XVII. 193)*

§ Es-sar' الصرع [*Ar.*] : bir illet adıdır ki Türkide tutarık توتارق tâbir olunur. A'za-yi nefsiyeyi ef'alinden yâni his ve hareketten men'eder. Lâkin tamamen men'eylemez. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 676)*

§ Neydülan نیدلان [*Fa.*]: Ağırlıktır ki uykuda ârız olur, Arabide abd-ül-cinne ve kâbus derler ve sar'a mânasınadır ki maruf illettir, halk buna tutalga ve tutarık طوتارق و طوتالغه derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 604)*

§ Sar'a صرعه [*Ar.*]: ... Bu maraz-ı deva-nâpezire lisan-ı Türkide tutarık توتارق tâbir olunduğu bazı kitaplarda beyan olunmuştur. *(Kam. Os. XIX. 4, 96)*

dutaş olmak: → **dudaş olmak.**

dutgun, (dutḫun, dutkun, tutgun): Esir, tutsak, mahbus.

Henüz üş dürüşür benim için ol
Ki dutgun دوتغون iken vardı vü duttu yol *(Süh. XIV. 285)*

Buyurdu getirin şu tutgunları طوتغونلرى
Ki tutula uğrayıcağız çeri
Buların gibi gey eren görmedim
Yara yara kılıç uran görmedim *(Süh. XIV. 181)*

Şu kimse ola tutguna طتغونه destgir
Ki kendi dahi olmuş ola esir *(Ferh. XIV. 24)*

§ Anın eyyamında fetholundu Antakıyye ve anda vardı müsülmanlardan tutgun طوتغون. *(Kesir. XV. 154)*

Diri kurtulanınızı süreler
Alup Mekke'ye tutgun طتغون irgüreler *(Muham. XV. 183)*

Doldururlar gövde ile ol yeri
Kimisini tuttular anda diri
.....
Geçti paşa yerine kıldı karar
Geldi tutgunlar طوتغونلر dizilmiş bîşumar *(Enveri. XV. 44)*

Subh-dem tutgunlar طوتغونلر ü leşker gelür
Doldu divan gövde, cümle katlolur *(Enveri. XV. 100)*

Sakalım çün depretip dâd eyleyem
Ey nice dutḫunlar دتخونلر azad eyleyem *(İbrahim. XV. 24 - 1)*

§ Giriftar كرفتار [*Fa.*]: Dutgun دوتغون. *(Şamil. XVI. 129)*

§ Bend-küşay بندكشاى [*Fa.*]: Tutgun طوتغون esir mânasına. *(Deş. XVI. 366 - 2)*

§ Bendî بندي [*Fa.*]: Dutgun دتغون. *(Ni'meti. XVI. 155)*

§ Bendî بندى [*Fa.*]: Dutkun دوتقون mahbus mânasına. *(Caf. XVI. 22 - 2)*

§ Bırağıp gittiği bâr ü büngâhını ve ordu ve hargâhını yağmalayıp pâk ve tutgunların طتغونلرن helâk eyleyip...
(Selim. XVI. 93)

§ Bendî بندی [*Fa.*] : Tutgun طوتغون esir mânasına.
(Nuh. Tuh. XVII. 205)

dutḫun : → **dutgun.**

dutkun : → **dutgun.**

dutma : Hizmetçi, işçi, uşak.

Çiftçi olup tutma tutmak istersen
Aba ister, çizme ister, don ister
(Hal. Şa. İmdadi XIX - XX. 19)

dutmak, (tutmak) : 1. Sabit kılmak.

§ . . . Ve liykin hırs ve haset ve günülemek beni anın üzerine duttu دتدی kim bu gerekmez işi işledim.
(Kel. VIV. 62)

2. Farzetmek.

§ Kelile eyitti : Eyle tut طت kim melike yakın oldun, ne sebep ile anın gözüne şirin güzükesin. *(Kel. XIV. 27)*

Kakıdı vü dedi eyâ nâbekâr
Çü sordu adın soyladı şehriyar
Dutayın دوتاين utandın demedin adın
Heman dem niçin yere baş komadın *(Süh. XIV. 145)*

Dutam دوتام sırrını bekleyi bilesin
Gözün yaşını nitesi silesin *(Süh. XIV. 66)*

Eyle dut kim دتكم dünyaya hot gelmedin
Padişahından henüz ayrılmadın *(Man. Tayr. XIV. 53)*

Gel Nesimi gimi dil kişverini fethedegör
Yohsa sen fayidesiz âlemi duttun dut دوت
(Nesimi. XIV. 151)

Sende dünya mali hep cem'oldu tut طت
Çün ölürsün hasret ile tut öğüt *(Vahdet. XV. 155 - 1)*

Ger dü-âlem ola sertâser adem
Yer yüzünde tut ki bir taş oldu kem *(Vahdet. XV. 146 - 1)*

Didi ki tut طوت gelmedi rahmün bana
Gelmedi mi hiç yazuğun sana *(Ruşeni. XV. 108)*

Tutalım طوتالم kim ya olmuş ya duyulmuş
Meseldir yok yazılmışda yoyulmuş *(Mih. XV. 101)*

Melek-sıfatsın i (y) huri yerin çü cennettir
Beşerde sencileyin dutmayam دتمیم sülâle düşer
(İbrahim. XV. 149 - 1)

§ Ey hoca sen kandansın, kankı mescitte namazı bile kıldık? Merdümlük eyle, tut طوت ki bu bağa bugün gelmedin idi; benden kesil. *(Ferec. XV. 527)*

§ ... Kardaşları ... bibim aldılar köye gittiler düğünleri var imiş, bir hafta anda olsa gerektir didi. Vezir bu sözü işiticek serasîme oldu, eyitti : Bu ne vakıt gelecektir? Bâri kapıyı açıver çıkayım gideyim, dut دوت ki bu vilâyete uğramadım idi ve sizi görmedim idi. Kenizek eyitti... *(Ferec. XV. 55)*

Ol firengi didi bağışla bana
Didi hatun yalvaru geldim sana
Tut ki çalıyım, sığındı geldi kuş
Nâgehan tapuna oldu yolu tuş *(Enveri XV. 28)*

Dut ki دوتکه cihan mülkünü duttun temam
Sûdü ne çün mülküne yoktur devam *(Hadika. XVI. 38)*

Reng-i nakşı kim nider nakş-ı nigâr olmayıcak
Tut ki طوتکه ol hane nigâristan-ı Çin-aşûp olur
(Tar. İs. XVI. 30)

Dişledimse lâ'lin ey kanım döken kahr eyleme
Tut ki طوتکه kan ettim adalet eyle kanı kana tut
(Fuzuli. XVI. 131)

Dutalım دوتهلم kim bana çâker, sana sultan derler
(Fuzuli. XVI. 56)

Yaraksız anda nice tuş tutasın
Tutalım طوتالم ağzın ile kuş tutasın *(Güvahi. XVI. 68)*

Kış gününde penbe-i dağım ten-i uryanıma
Tut ki طوتکه bir kar-yağdı kemhadır ki Key Behmen giyer
(Âli. XVI. 83)

Pür-havadır başımı kes kubbe-i eflâke at
Ey peri hammamda tut طوت kim uçurdun bir habâp
(Zati. XVI. 82)

Cihan dolusu senin genc ü mâlin olmuş dut دت
Ne assı sana kalan çün kefendir âhir-i kâr
(Yuz. Şems. XVI. 29)

Sonu her nesnenin ölüm olucak ah imdi
Nolur andan tutalım طوتهلم ki olasın bir ulu han *(D.B. XVI. 6)*

Tutalım naz-perversin
Ne bu nazda letafet var *(Saz. Gevheri. XVII. 177.)*

Tutalım طوتالم arayarak bulmuşum anı amma
Kabul kılmayıp eylerse nezrim istihkar *(Nedim XVIII. 30)*

Dutalım دوتليم geçti nice leyl ü nehar
Bu fenadan nakledersin sen de yâr *(Battal. XVIII. 343)*

§ Şümüriş شمرش [*Fa.*]: Şumaridenden mehuzdur, bilfarz ve takdir mânasınadır ki esnay-i muhaverede söylenir, bizim ıstılahımızda tut ki طوت که ve say ki ve öyle sayalım ve öyle diyelim ile tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 400)*

3. Yapmak, amel etmek.

§ Ve dahi sebep olup yazdırana ve okuyup tutanlara طوتانلره destgir ola... *(İhlâs. XIV. 5)*

§ ... Kavil ve ahd sımağı ol deve üzerine ne yön ile dutavuz دتاوز. *(Kel. XIV. 48)*

4. Saklamak, muhafaza etmek, gizlemek.

Canım sana feda olsun sen olgıl daima diri
Nitekim arpa içinde dutarlar دترلر şol kâfuru
(Kel. XIV. 187)

Macera-yi hun-ı eşkim zâyi' oldu arada
K'anı göz dilden tutar, gözden tutar anı gönül
(Ah. Pş. XV. 93)

§ Ben dahi dilerem ki sırrımı sana diyem, andan sana menfaat var; and iç bu râzı kimseye dimeyesin. Halit eyitti: And içeyim, tutam طوتام. Haccam and verdi. *(Ferec. XV. 467)*

5. İstilâ etmek, zaptetmek, kaplamak.

Âlemi küffar duttu دوتدی ya Ali senden medet
(Nesimi. XIV. 192)

Acem padişahları il tuttular طتدلر
Raiyyetlere dürlü zulm ettiler *(Ferh. XIV. 13)*

§ Oğlanları üreyip Acem vilâyetini Cengiz Hanîler tutmuştu طوتمشدی. *(T. Oruç. XV)*

Dâmen-i âfakı duttu دوتدی kan ile ahmer hilâl
(Mesihi. XV. 4)

Çıktı çün dâr üzre ol merd-i Huda
Âlemi tuttu Enel-Hak'dan sadâ *(Vahdet. XV. 107 - 1)*

§ Bir raiyyet ki yer duta دوته elindeki yerin muattal koyup gayri süvari yerinde ekerse... *(Fatih. Ka. XV. 25)*

§ Dağı taşı leşker duttu دوتدی. *(Ta. Sel. XV. 52)*

§ Âmid gibi şehri genez tutmak olmaz.
(Ta. Sel. XV.)

Çün temam oldu Saâdetname nâm-ı şah ile
Umaram tuta cihanı ser-beser avâzesi
(Saâdet. XV - XVI. 219 - 1)

§ Rivayettir ki, şecere-i menhiyye meyvesini Âdem ve Havva tenavül ittikten sonra gerd-i idbâr çehre-i itibarların dutup دوتوب ve efser-i izzet... *(Hadika. XVI. 5)*

§ Cihangir جهانكير [*Fa.*]: Cihan dutucu دوتجی hüner ile.
(Caf. XVI. 43 - 2)

Tuttuñ طوتدك tutalım cihanı yekser
Manend-i Cem ü Kubad ü Kayser *(Raufi. XVI. 117)*

Zer-tığ ile cihanı güneş gibi tutmağa طوتمغا
Sancağ u tuğ açup yürüyen pehlevan diriğ *(Lâmii. XVI. 55)*

Meh-i burc-ı şeref Sultan Süleyman sâye-i Yezdan
Ki adlile güneş gibi tutuptur rûy-i devranı *(Hayali. XVI. 22)*

§ İlâhî, cihanı zulmet sehabı dutarsa inâyetin yelinün bir nefhasından dağılur, kaçar. *(Şevahid. XVI. 2)*

Hurşid-i lutfun dünyayı tutmuş طوتمش
Lazım değildir ana delâil *(Ruhi. XVI. 49)*

§ Rub'-ı meskûnu bâzu-yi devlet ile tutarsız. *(Nigâ. Ter. XVII. 58 - 1)*

Hayalimde bir iş mi feth-i Mora
Tutardım طوتاردم gâvurlar teperken hora *(Mihnet. XIX. 25)*

6. Bir hayvan çiftleştiği erkekten yavruya yüklü kalmak.

§ El-hâil الحائل [*Ar.*] : Puğura çekilmiş iken tutmayup طوتميوب kısır kalmış nâkaya denir. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 189)*

7. Kapamak, seddetmek.

§ Sahtiyan yonuldusunu alalar bir çölmeğe koyalar ağzını gil-i hikmetle dutalar. *(Yadigâr. XIV. 77 - 2)*

§ Her nesne kim balgam eyler geç siner... boğazlağunun düdüğüne gıdâsıyle kim ciğerden varır yapışır kalır nefes yolunu tutar طوتر ya rebv eyler ya dıyk-ı nefes olur. *(Hazain. XV. 56 - 1)*

§ Cariye...kulakları deliklerini mum ile tuttu طوتدی ve er tonun giydi bir a'lâ yiğit oldu. *(Ferec. XV. 544)*

§ Mâdam ki rutûbet göresin ol deliği tutmayasın طمّايسن rutûbet munkatı' olucak tutasın طوتاسن. *(M. Na. XV. 24)*

Su yolun ol kûyden toprak olup dutsam دوتسم gerek
Çün rakibimdir dahi ol kûye koyman vara su *(Fuzuli. XVI. 15)*

§ Hicret gecesinde Ebubekir bir rivayette gönleğin pâre pâre eyleyüp ol delükleri tuttu. *(Şevahid. XVI. 82)*

8. Elde etmek, iltizam etmek, ihtiyar etmek.

Sücü içevüm sücü delü olavüm delü
Nem var virevüm yele seni dutavüm دوتوم bir gün *(Velet. XIII - XIV. 22)*

§ Türkçe bir kitap düzem ki bu bizim il kavmi dahi ol ilimlerden faide tutup طلتوب âlimlerden ve âriflerden olalar.
(Envar. XV. 5.)

Göz gerek kim göre vü ibret duta دوتا
Tâ ki ma'ni göre suretten öte *(İbrahim. XV. 27 - 1)*

§ Ve nevbahar-ı şevketinde reyâhin-i tena'umat-ı mecazîye talip olan terk-i ülfetim tutsun طوتسون.
(Hadika. XVI. 116 - 1)

Tâatın ihlâsa ermez ilm ile a'mâl ile
Izzeti ko zilleti tut طوت oldur anın mâyesi *(Niyazi. XVII. 97)*

§ Evliya sözlerinden işitip fâide dutalar دوتالر.
(Tez. Lâ. XV. 5 - 2)

9. Alıkoymak, gitmeğe bırakmamak; mâni olmak.

Sağı gizledim yükünde benleyü
Uğru diyem seni tutam طوتم önleyü *(Yuz. Şeyd. XIII. 76)*

Eğer ol kadar biledim kim Süheyl
Benim kızıma eylemiş idi meyl
Dökünce vü saçınca çok malini
Bana az u çok kendi ahvalini
Dese, nite dek duradım, dutadım دوتادم
Anı, hot güyeğü ben edinedim *(Süh. XIV. 180)*

§ ...Ulak için tavar tutaruz طوتروز deyü mezbur benim siyaha mail kır tayımı alıp gittiler. *(Sic. A. XVI. 5, 450)*

10. Kullanmak.

§ Ḫırgâh خرگاه [*Fa.*]: Türkmenlerin derim evleridir ki yaylaklarda tutarlar طوتارلر, keçe ile örterler, ve padişahların otağı.
(Deş. XVI. 320 - 2)

11. Saymak, addetmek, kabul etmek.

§ Dükeli nesneyi kim âdemîlere yaramaz, anı kendüzümden ırak eylemekliğim vâcip duttum دتدم. *(Kel. XIV. 13 - 2)*

§ Allah'tan artık bu putları Ma'bud mu tutayın طوتين.
(Leys. Mu. XV. 384 - 2)

§ Ölümden sonra ba'se ve âhirette olacak ahkâmlara inanmışlardır ve cihad yoluna harcettiklerin Allah katına kurbetten tuttular. *(Leys. Ar. XV. 542)*

§ Onmadığımızı ölmediğimize tutarız dedi. *(Müslim. XV. 33, 11)*

§ İblis eyitti : Yâ İlâhî, eydürler kim Muhammed ümmeti Hak Taâlâyı sever, Şeytanı düşman tutar دوتار. *(Cennet. XV. 98)*

Ne denlü eski ise tut طوت temama sultanım *(Nedim. XVIII. 7)*

12. Karşısına koymak.

§ İzâr-ı tezarru dergâh-ı Hazret-i Bâri semtine dutup eyittiler... *(Saâdet. XV - XVI. 14 - 2)*

dutrak : → **duturuk.**

dutruk : → **duturuk.**

dutsak, (tutsak) : Esir.

Karındır ayak tutsağı طوتساغی el bağı
Boğaz yasiri (esiri) Tanrıyadır yağı *(Ferh. XIV. 53)*

Ayaktan düşüp nite tutsak طتسق kala
Elin düşmüşün her ki tutmuş ola *(Ferh. XIV. 27)*

Kayurmaz mı ki kendi tutsak طتسق ola
Şu kim tutsağa طتسغا güç değürebile *(Ferh. XIV. 24)*

Kamu azan işe ıslah senden
Kamu dutsaklara دتساقلاره iflâh senden *(Işk. XIV. 302 - 2)*

§ Yirmi müslüman dutsakı دوتساق getüreler. *(Fütuh. XIV. 354)*

§ Sizi bilemce tutsak طوتساق iletürem. *(Fütuh. XIV. 99)*

§ ... Dilediler ki ol dutsak دوتساق olan Yahudileri pâre pâre ideler. *(Si. Da. XIV. 91)*

§ Dirse Han tutsak طتساق oldu gider. *(Dede. XIV. 17)*

§ Sultan mâcerayı bildi, buyurdu Yahudinin evin bastılar tutsakları koyuverdiler. *(Ferec. XV. 532)*

Varıp efrence tutsak طوتساق olduğunda
Nice yıllar orada kalduğunda *(Hikmet. XV. 138)*

Kimin viranelerde kıldı tutsak طوتساق
Kimini yeldürür tâ Çin ü Kıfçak *(Mih. XV. 6)*

§ Velid buyurdu vardılar dutsakları دتساقلرى getürdüler. *(Müslim. XV. 6, 43)*

Mâveraünnehr'e vardı ol zaman
Ana bir tutsak طوتساق getirdiler cüvan *(Enveri. XV. 7)*

Sarmazlar idi destesine rişte hemişe
Sünbül saçının olmasa tutsağı طتساغ benefşe *(Cem. XV. 172)*

§ Giriftar كرفتار [*Fa.*] : Tutsak طوتساق. *(Miftah. XV. 120)*

§ Bu düş hem mü'mine ve hem kâfire olur nite ki Mısır meliki gördü ve dutsaklara دوتسقلره vâki' oldu. *(İrşat. XV. 296)*

Kâfiristan içinde dutsağ içün دتسغچون
Ayağı vu elindeki bağ içün *(İbrahim. XV. 5 - 1)*

§ Kaçan ramazan doğa cennet kapıları açıla, cehennem kapıları kapana ve şeyâtinin uluları tutsak طوتساق ola. *(Cev. Ah. XV - XVI. 643)*

§ Dört nefer sicilli dutsakı دوتساق alıp Hasan nam âdemimin sol kolunda ok ile urup ... *(Sic. A. XVI. 7, 249)*

§ Giriftar كرفتار [*Fa.*] : Dutsak دوتساق. *(Şamil. XVI. 496)*

§ ... Çünkü kâfire tutsak oldum طتساق اولدم... *(Letaif. XVI. 7)*

§ Mansur Halife, Haccac zamanında havaric-i Arap tutsaklarından طوتساقلرندن birisini karşısında ayağın turgurup lâtife yüzünden süâl idüp didi ki: Bizim leşker mübarizlerinden sizinle kim katı harp etti? *(Câm. Na. XVI. 97)*

§ Giriftar كرفتار [*Fa.*] : Dutsak دتسق. *(Caf. XVI. 137 - 2)*

§ Esir اسير [*Ar.*] : Tutsak طوتساق. *(Bab. XVI. 2, 7)*

§ Rebûn ربون [*Fa.*] : Sifte ve assı, ribh mânasına ve dutsak دوتساق ve satu bazar akçası. *(Ni'meti. XVI. 332)*

Bu dutsakları دوتسقلری gel yok yere kırma
Yazıktır bunların kanına girme *(Şeh. Ş. XVI. 176)*

§ Zindancı dahi tutsak طوتساق beklemekten kurtuldu.
(Âş. XVI, 110)

Zâr gönlüm tende zindan-ı belâ dutsağıdır دوتساغیدر
Rahm kıl devletlü sultanım mürüvvet çağıdır
(Fuzuli. XVI. 211)

Giriftar كرفتار [*Fa.*] : Tutsak طوتساق. *(Nuh. Tuh. XVII. 77)*

§ Mahbus محبوس [*Ar.*]: Dutsak دتساق. *(Müntehab. XVII. 86 - 1)*

Kâfir-i nefse şu kim tutsağ طوتساغ olur
Hûk sıfat yalımı alçağ olur *(Atai. Ha. XVII. 111)*

§ Atlak-el-esir اطلق‌الاسیر [*Ar.*] : Tutsağı طوتساغی bağdan kurtardı.
(Aks. XVI - XVIII. 370)

§ Biz tutsağız طوتساغز, bize düşen kaçmak, size düşen arayıp bulmak. *(Naima. XVII - XVIII. 3, 46)*

Bildi çün kim Seyyid'in dutulduğun
Dahi on er bile dutsak دوتساق olduğun *(Battal. XVIII. 118)*

§ Künd كند [*Fa.*] : Omca ağaçtır ki tutsak طوتساق eline ve ayağına urulur. *(Lû. Şeh. XVIIII. 66 - 2)*

§ El-üserâ' الاسراء [*Ar.*] : Tutsaklar طوتساقلر demektir.
(Kdeb. XVIIII. 123 - 1)

§ El-mi'dat المعضاد [*Ar*]: Mutlaka kol bağına ıtlak olunur, kolçak gibi ve tutsağın طوتساغك koluna bendettikleri kement gibi.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 646)

§ Aḫîz اخیذ [*Ar.*]: A'dadan sebi ve istirkak olunan tutsağa طوتساغه denir ki esir denilir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX.116)*

§ Bişâr بشار [*Fa.*] : Esir, tutsak طوتساق mânasına.
(Kam. Os. XIX. 216)

dutsaklık, (tutsaklık) : Esaret.

Bu ile garip geldim ben bu ilden bezerim
Bu tutsaklık طوتساقلق tuzağın demi geldi üzerim
(Yunus. XIII - XIV. 223)

§ Şimdi Hettal'i dutsaklıkta دتساق‌لقده ve bent içinde koyup biz ayşe meşgul olmak maslahat mıdır. *(Anter. XIV. 188)*

Kişi dutsaklık دوتساقلق içinde sınanmaz
Esirin sözüne kimse inanmaz *(Işk. XIV. 206 - 1)*

§ Atîk عتيق [*Ar.*] : Tutsaklıktan طوتساقلقدن çıkmış kul. *(Bab. XVI. 1, 343)*

§ Uhz اخذ [*Ar.*] : Tutsaklık طتساقلق. *(Bab. XVI. 1, 490)*

§ Giriftarî كرفتارى [*Fa.*] : Dutsaklık دوتسقلق. *(Şamil. XVI. 256)*

dutu (I), (tutu (I), duta (I)) : Rehin.

Rihan رهان [*Ar.*] ne : tutular طتولر, saçılmış: merşuş [*Ar.*] *(Fer. XIV. 36)*

§ Biz on kişi viribiyelim. Eğer siz dahi taşra bizim kişilerimiz için tutu طوتو verirseniz didiler. *(Fütuh. XIV. 345)*

§ Her kişi kendü ameline tutudur طوتودر yarın kıyamet gününde ameline göre ıvaz olur. *(Leys. Ar. XV. 530)*

§ Bizden birimizi anın yerine tutu طتو al. *(Enfes. XV. 441)*

§ Her aldığı borcu geri vermeye ve dutusun دتوسن çıkarmaya hergiz ona yol vermeyeler ki makamına geçebile. *(İrşad. XV. 129)*

Pîr vâiz her nefes mescidde halkı cerreder
Mey-furuş-oğlunda seccade tutudur طوتودر çare ne *(Ah. Ps. XV. 106)*

§ ... Ben borçlularım kıtında dutu دتو gibiyim dedi. *(Tez. Lâ. XV. 484 - 1)*

Ger cübbe vü destar kamu gitti dutuya دتويه
Hem borca içe idük eğer vâm ele girse *(Dâi. XV. 73)*

§ Her nefs kıyamet gününde hisap vaktında kendi ameline tutudur طوتودر. *(Leys. Mu. XV. 434-1)*

§ Girev كيرو [*Fa.*] : Tutu طوتو. *(Sıh. Ac. XV. 62)*

§ Nitekim bir kişi ant içer ayruk ödünç vermeyem deyü tutu طوتى almayınca... *(Cev. Es. XV. 59)*

§ Ve andan dutu دتو alınmış idi bu ahit üzerine...
(Kesir. XV. 200)

§ Bir gönlek, bir yastık yüzü, bir minder iki yüz akçaya dutu دوتی. *(Sic. B. XV - XVI. 2, 162)*

Tutu طوتو gönderdi yüz kişi içip ant
Ki ana kimi kavm ü kimi ferzent *(Şeh. Ş. XVI. 339)*

§ Girev کرو [*Fa.*] : ... Tutu طوتو, rehin mânasına.
(Caf. XVI. 137 - 1)

§ Girev کرو [*Fa.*] : Dutu دوتو. *(Şamil. XVI. 496)*

§ Eğer bade-füruş hırka-i peşminemizi rehne almazsa yâni tutuya kabul eylemezse. *(Ha. Ş. XVI. 158)*

§ Girev کرو [*Fa.*] : Dutu دتو ve öç ki dutuşurlar.
(Ni'meti. XVI. 534)

§ Girev کرو [*Fa.*] : ... ve tutu طوتو, rehin mânasına.
(Deş. XVI. 292 - 2)

§ Her kişi dünyada işlediği sâlih amel içün tutudur طوتودر.
(Rahat. XVI. 533)

§ Bir adamın bize vereceği var idi, malımıza duta دوته verdi der. *(Ev. XVII. 110)*

§ Mürtehin مرتهن [*Ar.*] : Dutuya دوتیه alıcı.
(Müntehab. XVII. 89 - 1)

Gidip gelmek : şüd, âmed [*Fa.*], girev کرو [*Fa.*] : tutu طوتی, kötü: bet [*Fa.*]

Tekâ [*Fa.*] : yelmek, bedû-zet [*Fa.*] : ana urdu, çukur : jey [*Fa.*]
(Genc. XVII. 52)

Rehn رهن [*Ar.*] : tutu طوتو, yümn [*Ar.*] : iylik, anda, sağa di : yemin [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 102)

Satmadır: bey'ü furuhten, tutudur طوتیدر : rehn رهن [*Ar.*] ü girev کرو [*Fa.*]

Âşti, sulh : ki barışma, giyim : zırh u lebus
(Naz. Cev. XVIII - XIX. 62)

§ Girevgân گروکان [*Fa.*] : Tutu طوتو ve rehin mânasına, girev dahi denür. *(Lû. Şeh. XVIII. 70 - 2)*

§ Girevgân گروکان [*Fa.*] : Tutu طوتی ve rehin mânasınadır, girev dahi derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 521)*

§ Er-rehn الرهن [*Ar.*]: Bir kimseden istidâne yahut istiâre olunan nesnenin yerine vaz'olunan şeye denir ki... Türkide tutu طوتو tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 641)*

§ Rehn رهن [*Ar.*] : Bir kimseden istidâne yahut istiâre olunan nesnenin yerine verilen şeye denir ki Türkide dutu طوتو tâbir olunur. *(Nuhbe.Ş. XVIII - XIX. 220)*

§ Rehn رهن [*Ar.*] : Ödünç veya âriyet alınan para ve yahut eşyaya karşı verilen şey ki Farisisi girav, türkçesi tutudur. *(Kam. Os. XIX. 3, 446)*

dutu (II) : → dutarık.

dutuk (I) (tutuk (I)) : Perde, peçe, yaşmak, duvak.

Dutuk دتق gerdi seher baştan başa al
Cihan giydi çıkardı tirmei şal *(Hurş. XIV. 62)*

Gümüş âyine gibi çık ufuktan
Yüzün göster huri gibi dutuktan دتقدن *(Işk. XIV. 140 - 2)*

Cemalin arz kılmıştı ufuktan
Nitekim dilruba yüzü tutuktan توتقدن *(Hikmet. XV. 9)*

Murassa' örtülü benzer arûsa
Tutuk تتق içinde yürür pusa pusa *(G. Ra. XV. 163)*

Ol nigâr üzre çün tutuldu tutuk تتق
San tutuk oldu âftaba ufuk *(Yuz. Hamdi. XV. 83-2)*

§ Tâkatları yettikçe izzet burkaını gaaip bikirlerinin yüzlerine tuttular ve gayret tutukunu توتقنی yaban eline vermezlerdi. *(İrşat. XV. 113)*

§ Ve dost-ı kadîmi Celâl dutuğundan دتوغندن yüzün gösterir. *(İrşad. XV. 198)*

Şehâ ol sayeban-ı ebr-i rahmet
Bulut mu, ya tutuk mu تتقمی ya alâmet *(Enis. XV. 4)*

§ Nâmahreme nazarım vâki‘ ola deyü üzerine tutuk طوتوق dutardı. *(Kesir. XV. 231)*

§ Perdedâr پرده‌دار [*Fa.*] : Dutuk دوتق dutucu. *(Şamil. XVI. 111)*

§ Perde پرده [*Fa.*] : Hicap ve nikap ve tutuk تتق ve tanbur perdesi. *(Ni‘meti. XVI. 136)*

§ Tutuk تتق [*Fa.*] : Perde ve dutuk دوتق ve cibinlik. *(Caf. XVI. 36 - 2)*

§ Rûy - pûş روی پوش [*Fa.*] : Bürka‘ ve dutuk دوتق ve duvak. *(Caf. XVI. 7 - 1)*

Çıkar mâ‘ni arûsunu tutuktan
Tulû‘ etsün güneş gibi ufuktan *(Yuz. Şems. XVI. 52)*

Şafak rûy-i arûs-ı mihre bir gülgûn tutuk تتق astı
Kevakip saçıverdi bînihayet gevher-i yekta
(Sabit. XVII - XVIII. 1)

§ Tutuk تتق [*Ar.*] : Perde, örtü, peçe. Lehçe-i Osmani'de bu kelimenin tutuk طوتوق lafz-ı Türkisinden muarrep bulunduğu gösteriliyor. *(Kam. Os. XIX. 181)*

dutuk (II), (tutuk (II)) : Kapalı, örtülü.

§ Câme جامه [*Fa.*] : Giyesi, önü tutuk طوتوق yâni kapalı. Kabâ, önü açık olandır. *(Nuh. Tuh. XVII. 179)*

dutuk (III) : Rehin karşılığı verilen para.

§ Mezkûr Balaban'nın sende dört bin akça dutuğu دوتغی kaldı. *(Sic. B. XV - XVI. 3, 332)*

dutu komak, (tutu komak) : Rehin olarak bırakmak.

§ Bir yayını bin deveye ... dutu kodu دوتو قودی. *(Anter. XIV. 188)*

§ Yusuf eyitti : Birinizi dutu koñ دتو قرك hattâ kim siz ol kardaşınızı bunda getürünce. *(Enb. XIV. 267)*

Canı gözüne tutu koyup طوتو قویوب esrimişem ben
Rehn ide kişi varlığı hammara gerektür
(Kadı. XIV. 286)

§ Eğer bu kavlinizde gerçekseniz biriniz üş benim katımda tutu kon, varın ol andağı kardaşınızı alın gelin.
(Leys. Ar. XV. 644)

§ Yürü var benim ol demir zırhımı ana tutu ko طوتو قو.
(Leys. Mu. XV. 20 - 2)

§ El-irhanü الارهان [*Ar.*] : Bir kimseye bir nesneyi dutu komak. دوتو قومق *(Terceman. XV. 52 - 1)*

§ Bin dînara dutu دوتو koyup ol gün bu halka harceyledi.
(Ta. Sel. XV. 2, 71)

§ Girev kerden كرو كردن [*Fa.*] : Öç komak ve tutu komak طوتو قومق. *(Caf. XVI. 194 - 1)*

§ Girev kerden كرو كردن [*Fa.*] : Dutu komak دوتی قومق.
(Şamil. XVI. 330)

dutulmak, (tutulmak) : 1. Mahkûm olmak, zan altına düşmek.

§ ... Melike ulu hiyanetlik reva gördün. Emin olmağa yaramaz kim sâatten sâate anın vebaliyle dutulasın دوتلسين ve anın yazuğu seni koyası değildir. *(Kel. XIV. 61)*

§ ... Tâ kim melik anı şol cihan gösterici re'yiyle, fetih gözgüsü ve zafer camıdır, anlaya, tâ kim ben güman ile ve bâtıl şüphetle dutulmayam دتلميم. *(Kel. XIV. 65)*

2. Durdurulmak, zaptedilmek.

§ Kaçan şerâyin damarından yâni atar damardan, kim ana yürek damarı derler, kan çıksa dahi dutulmasa دوتلمسه kuvvet-i hayvanî bâtıl olur. *(Yadigâr. XIV. 19 - 2)*

§ Damarı boşandı kanı dutulmadı دوتلمدی vefat etti.
(Ta. Sel. XV. 1, 48)

3. Donuklaşmak, kararmak, sıkılmak.

Veli nefsin sıfatı ile gözler
Tutulmuştur طتلمش در göremez görklü yüzler
(Tennuri. XV. 167)

Gamınla ağlamaktan görmez oldu çeşm-i giryanım
Tutuldu طوتلدی hasretinle inlemekten kalb-i nalânım
(Ruhi. XVI. 345)

Melûl oldum cihan-ı bîvefadan
Tutuldu طوتلدی gönlüm ol mihnet-serâdan *(Raufi. XVI. 313)*

4. Sesi çıkmaz olmak.

Acep budur ki geçse mevsim-i gül
Tutulur طوتولر dahi gelmez nutka bülbül *(Hikmet. XV. 306)*

5. Kullanılmak.

§ Kâcâl كاجال [*Fa.*]: Kumaş ve ev içinde tutulan طوتلن kap kacak. *(Miftah. XV. 115)*

6. Bırakılmak, alıkonulmak, bulundurulmak.

§ Aykur yunt ile yıl artuğun otlayup binilmezse döl içün tutulursa... *(Tuh. Le. XV. 346)*

7. Kapanmak, kapatılmak, tıkanmak.

§ Buhar çıkacak yerler, yollar tutulur طتلر , yaramaz buharlar irkilir. *(Hazain. XV. 23 - 2)*

§ Ol içi boş sinirin içine kaçan bir sebeple nesne dolsa, kim içi tutula طتله , ol göz görmez olur. *(Hazain XV. 48 - 2)*

§ ...Vaz'ettiği pencerelerin dutulmasına دوتلماسنه hükmolunmuş imiş, Hâliya mezkûr Mehmet zikrolunan pencereleri yine açtığı ecilden mezkûr Yusuf anı meclis-i şer'a ihzar edip... *(Sic. B. XV - XVI. 4, 14)*

dutunmak, (tutunmak) : 1. Edinmek, ittihaz etmek, telâkki etmek.

§ Kaçan Tanrı Taâlâ İblis'i uçmaktan çıkardı, İblis eyitti Tanrıya : Senin kullarından çeri dutunurven دتنرورأ. Tanrı Taâlâ : Ben dahi kendi halkımdan çeri dutmuşven ve ol çekirgedir dedi. *(Enb. XIV. 401)*

§ Bir şefâatçi tutunsañ طتنسنك dedim. Eydür dükeli andan korkar, kimi tutunayın, der. *(Yüz. Ha. XIV. 163)*

§ ... Lâkin şol kimse kim diler Allaha ulaşmaklığa mâlin infak etmekte vesile tutuna طتونه , kendü bilürün işlesün.
(Leys. Ar. XV. 124)

§ Andan gayrini Ma'bûd mu tutunayın طوتنين ki...
(Enfes. XV. 11)

§ Bilirler kim bu hal bunların başına dünya ucundandır, bunlar dahi dünyayı düşman dutunurlar دوتونرلر. *(Müz. XV. 57)*

§ Aḫdân اخدان [*Ar.*] : Avrat tutunduğu طتوندیغی oynaşlar.
(Bab. XVI. 1, 483)

2. Tutulmak.

Gün dutunursa دتونرسا bu ay çoktur matar
Kış katı ola yağa kar bâ-matar *(Melhame. XIV - XV. 38 - 1)*

Ay dutunursa دتونرسا ona dir her nebat
Çok ola dir hem bu yıl mevt-i benat
(Melhame. XIV - XV. 38 - 2)

duturuk, (dutruk, dutrak, tutrak, tutruk, tuturuk) : Ateş tutuşturacak çörçöp.

Nite olmaya olsa dutruk دترق kömür
Niçin kapmaya bulsa elmas demür *(Süh. XIV. 212)*

Senin aşkındürür bir od, benim derdimdürür tutruk
Bu od ile bu tutruğa تترغه bu âlem yana mı yana
(Kadı. XIV. 435)

Savaş arada oda benzer tüter
Veli kovucu oda tutruk طترق atar *(Ferh. XIV. 61)*

Çün oldu tutruk تترق ana edem ü taş
Bes andan dün çiyi kurtara mı baş *(Tennuri. XV. 51)*

§ Ve anlar şol od tutruklarıdur طترقلرىدر. *(Cev. Es. XV. 84)*

Kimisi hüznile dutruk دوترق olam deyü cehennemde
Geçer ömrü çekip gussa kimisi hoş ferağatte
(Delil. XV. 41)

Aşk odunun tutruğu طترغى can oldu can
Her zaman odunda yanar yüz cihan *(Vahdet. XV. 88 - 2)*

§ Ateş-efruz آتش افروز [*Fa.*]: Od tuturuğu توتۇرغی. *(Miftah.XV.43)*

§ Ve âhirette cehennem odunun duturuğu دۇرغی ol ola.
(İrşad. XV. 484)

§ Şunun gibi oddan kim anın dutrağı دوتۇرغی Âdem oğlanı ola.
(Leys. Mu. XV. 404 - 1)

§ Andan getirip od içine bırağalar ki şol dutruk دوتۇق gibi dutuşalar. *(Leys. Mu. XV. 238 - 1)*

§ Eş-şiya' الشياع [*Ar.*] : ... Şol ufacık ve incecik oduna derler ki anınla od tutuştururlar ve tutrak توتۇق ederler.
(Terceman. XV. 445 - 2)

§ Furûzine فروزينه [*Fa.*] : Duturuk دوتورق. *(Şamil, XVI. 237)*

§ Ateş efruz آتش افروز [*Fa.*] : Dutruk دوتۇق. *(Şamil. XVI. 2567)*

§ Ḫuşkmar خشكمار [*Fa.*] : Tutruk تۇتق. *(Şamil. XVI. 428)*

Ne assı meşveretsiz serkeş olsan
Gerek tutruk طوتۇق be-her-hâl ateş olsan *(Güvahi. XVI. 34)*

§ Sılâ' صلاء [*Ar.*] : Biryan ve od tuturuğu توتۇروغی ve od.
(Bab. XVI. 2, 38)

§ Ateş efruz آتش افروز [*Fa.*] : Dutruk دوتۇق ki anınla od yakarlar.
(Deş. XVI. 126 - 2)

§ Furûzine فروزينه [*Fa.*] : Dutruk دوتۇق. *(Ni'meti. XVI. 484)*

§ El-vekûd الوقود [*Ar.*] : ... Od طوتۇغی olan nesneler.
(Ah. XVI. 1150)

§ Eş-şebub الشبوب [*Ar.*] : Od tutruğu طوتۇغی. *(Ah. XVI. 532)*

§ Ateş efruz آتش افروز [*Fa.*] : Dutruk دوتۇق. *(Caf. XVI. 3 - 1)*

§ Ateşgîr آتش گير [*Fa.*] : Tutruk طوتۇق ve od yakıcı.
(Cam. Fa. XVII. 32)

§ El-vekûd الوقود [*Ar.*] : Ateş alevletecek çörçöp makulesi nesne ki tuturuk توتۇروق tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 2, 239)*

§ El-vakîd الوقيد [*Ar.*] : Ateş yakacak oduna ve sair çörçöpe denir ki tuturuk طوتۇق tâbir olunur.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 711)

§ Ateş efruz آتش افروز [*Fa.*] : Dört mânası vardır. Sâni, kava ıtlak olunur, sûhte dahi derler ma'ruftur ve mutlak ateş yakacak nesnelere denir ki tuturuk طوتق tâbir olunur. *((Bürh. XVIII - XIX. 29)*

dutuş : Tavır, hal, hareket.

§ Anı şol katı cebbar dutuşun دتش (harekelidir) dutadım kim ol cebbar kakmaklığı ile yer gök ve denizler ve dağlar ve ağaçlar ve canavarlar kamu kakadı. *(Enb. XIV. 374)*

dutuşmak : Tutuşmak.

§ Oğlancık ile dutuşmak دتشمق, güreşmek, yüğrüşmek sünüğün berkidür. *(Hazain. XV. 17 - 1)*

Kılıp feryad ü halka el salardı
Dutuşup دوتيشب kurd ile suya dalardı *(İbrahim. XV. 54 - 2)*

dutuya durmak, Rehin koyarak bağlanmak.

§ Tâ ki ev ile ve dükkân ile dutuya dururs دوتيه دررسن ey ham hergiz âdemî olmazsın. *(Güls. XV. 41)*

dutuya komak : (tutuya komak) : Terhin etmek.

§ Eğer nefsin dost olursa anı dutuya koyup دتيا قويوب günah işlemegil. *(Güzide. XV. 152)*

§ Ey oğul eğer sana bir hal vâki' olsa zaruretle borç edinme ve nesne dutuya koyma دتويه قويمه . *(Kab. XV. 189)*

§ Murâhene مراهنة [*Ar.*] : Öğdüllük ile at koşmaklık ve tutuya طتويه nesne komaklık قومقلق. *(Bab. XVI. 2, 305)*

duyağan : Çok duyan.

§ Ehass احس [*Ar.*] : Katı ses duyağan طويه غن sak kulaklı er. *(Bab. XVI. 1, 120)*

duydurmak, (tuydurmak, tuygurmak) : İşittirmek, duyurmak, sezdirmek.

§ Sağ eli birle sadaka verir sol eline duydurmaz ديدرمز riya olmasın deyü. *(Enb. XIV. 9)*

§ Katâde eydür : Kişinin gey gizlencisi, ki kimseye tuydurmaya طویدرمیه , ya gönlündeki ya ton içindeki olur.
(Leys. Ar. XV. 589)

§ Vücudun hakikatinden kimseye nesne tuydurmadın.
(Tazarru. XV. 146)

§ Kulağ ile dımağ arasında ıraklık yarım barmak yoktur. Pes tuymakta tuydurmağa طیدرمغه kulak kuvvetli oldu.
(Hazain. XV. 53 - 2)

§ Teberbes تبربس [*Ar.*] : Ayak tavışını tuygurmayup طویغرمیوب mahfice hiffetle yürümek. *(Bab. XVI. 2, 126)*

Eğerçi nâfe dolmuş idi kandan
Veli bir şemme tuydurmadı andan *(Yuz. Şems. XVI. 86)*

§ Âgâhâniden آ کاهانیدن [*Fa.*] : Tuydurmak طویدرمق.
(Caf. XVI. 181 - 2)

duynak : → **dırnak.**

duyu, (tuyu) : Duygu, his.

§ Agâh آ کاه [*Fa.*] : Tuyusu طویوسی olan, habîr mânasına.
(Cinas. XVI. 54 - 1)

§ Alem علم [*Ar.*] : Kişiye gelen bili ve anlama ve tuyu طویی ve âlim olmak. *(Bab. XVI. 2, 463)*

duyucu, (tuyucu) : Hassas, duygulu.

§ Ve beş türlü havas ki âdemin teninde hassastır yâni duyucudur طیجی در.
(Kab. XVI. 449)

duyusuz (tuyusuz) : Duygusuz, hissiz.

§ Mugaffel مغفل [*Ar.*] : Zekâveti ve fıtneti olmayan tuyusuz طویی‌سز recül. *(Bab. XVI. 1, 424)*

duyuş vermemek : Duymazlıktan gelmek, ehemmiyet vermemek.

Görüp bu hâleti ehl-i cenaze
Duyuş vermeyüp دیوش‌ویر مایب eyle gizli râze *(Mih. XV. 458)*

Duyuş vermezken دویش ورمز کن ana pil-i pür-zûr
Ecel mûriyle oldu âciz ü hor *(Mih. XV. 463)*

duzlak, (tuzlak) : Tuz hasıl olan yerler, tuzla.

§ Nemekzâr نمکزار, nemeksâr نمکسار [*Fa.*]: Tuzlak طوزلاق demektir. *(Cam. Fa. XVII. 31)*

dü : → tü.

dübdüz : Kâmilen, tamamiyle.

Heman dem tuttu pervaz ağmağa yüz
Kanadı kapladı dünyayı dübdüz دبدز *(Hurş. XIV. 16)*

dübelek : → deplek.

düden : Bataklık; girdap, suyu yer altına çeken delik.

§ Dükeli vakıtta düşvar işlerin boynu bağı anın tasarrufu elinde ola, andan ileri kim belâ düdenine دودنا düşüser, kendözün eminlik yazısına bırağa. *(Kel. XIV. 40)*

§ Hasut kişi bir fâzıl kişiyi rencur eyleye ve bir hiyanet bir emin kullukçuyu müttehim kıla ve bir gammaz bir yazuksuzu belâ düdenine دودنا (harekelidir) bırağa. Pes böyle olucak... *(Kel. XIV. 162)*

düdü : Düdük.

Bir er tasa yapıştırmış deriyi
Biri düdü çalar derer deriyi *(Muham. XV. 533)*

Sana ne fâide düdüden ey yâr
Ulaş bire kesil dü-düden ey yâr *(Muham. XV. 534)*

düdük : Ney.

§ Ney نی [*Fa.*] : Kamış, kasab mânasına ve düdük دودك. *(Caf. XVI. 168 - 1)*

düdük çalıcı, (düdükçü) : Neyzen.

§ Neyzen نیزن [*Fa.*]: Düdük çalıcı دودوك چالجی. *(Caf. XVI. 168-1)*

§ Nayzen نایزن [*Fa.*] : Düdükçü دودکجی. *(Deş. XVI. 281 - 1)*

düdükçü : → düdük çalıcı.

düdükçü bakışı : Yan gözle bakış.

§ Ḫızar خزار [*Ar.*] Birbirine düdükçü bakışı دودکجی باقشی bakmak. *(Bab. XVI. 2, 42)*

düğdü, (döğdü) : Çekiç ve keser gibi âletlerin bir şeyi döğmeye ve ezmeye yarayan tarafı, düz ve yuvarlak kısmı.

§ Teber düğdüsü دوکدوسی ile döğe döğe tutup bağladılar. *(Müslim. XV. 34, 70)*

§ Ebumüslim bunun dirseğine bir teber düğdüsü eyle urdu kim kılıç lâinin elinden fırladı. *(Müslim. XV. 1, 152)*

§ On rıtl-ı Osmani kurs-ı nühas üzre âb döküp âlâtımızdan çeküç döğdüsünü دوکدیسنی âb üzre vaz'ederiz, âb filhâl müncemit olup, çeküç ile bu kurs-ı nühası yerden ref'ederiz, birbirinden ayrılmaz. *(Men. Av. XVI. 24)*

düğdürmek : Yukarıya doğru fırlatmak; yükseltmek.

Kirişe komuş ok gezin gezleyip
Çekip aşağadan hava gözleyip
Yedi kat göğe çünkü düğdüredi دوکدوردی
Bir ok ile kerkes iki uradı
(Süh. XIV. 291)

§ ... Bir oğlancık gibi kaptı havaya düğdürdü دکدردی yine tuttu. *(Anter. XIV. 332)*

§ Hâris, Şurahbil'i götürdü havaya düğdürdü دوکدردی. *(Anter. XIV. 183)*

§ Sultan ferahından şadmanlık külâhını kâmranlık feleğine düğdürdü دوکدوردی. *(Ta. Sel. XV. 2, 102)*

Çeler topu vü düğdürür دوکدورر havaya
Görünmez sayesi ağar semaya *(Şeh. Ş. XV. 640)*

Çü Rüstem geldiğin işitti Gürgin
Sevinmekten göğe düğdürdü دوکدردی börkün
(Şeh. Ş. XVI. 551)

§ Cehennem bir kerre eyle kükreyiş kükreyip kemaliyle öfkesinden ateşlerini yukarı düğdürüp... *(Rahat. XVI. 491)*

Sürûrundan göğe düğdürdü دوکدردی tacın
Ana san verdiler dünya haracın *(Veyse. XVI. 46 - 1)*

düğe : İki yaşında sığır.

§ Üç inek, bir düğe دوکه. *(Sic. B. XV. 13, 25)*

§ Bir ala inek, bir sakar inek iki buzakısı, bir ala düğe دوگه, bir kara düğe دوگه bu mezkûr davarlar benim mülkümdür. *(Sic. K. XV - XVI. 4, 168)*

§ Mukaddemâ iki inek ve bir düğe دوگه ve yiğirmi adet koyun, keçi ve... *(Sic. A. XVI. 7, 1151)*

§ ... Merkum zevcim Yetilmiş bana mehrim için iki öküz vermiş idi, ol öküzü yine vermeyip öküzler yerine bir düğe دوگه verdi. *(Sic. A. XVI. 56)*

§ Menkulâttan babamın bir çift öküzü ve bir ineği ve bir düğesi دوگه‌سی ve bir tosunu ve.... *(Sic. A. XVI. 2, 470)*

§ Ceza' جذع [*Ar.*] : İki yaşında dişi düğe دوگه... *(Aks. XVII - XVIII. 203 - 1)*

düğeli : → **dükeli.**

düğenlemek : → **dükenlemek.**

düğer, (düğer agacı) : Kalın direk, mertek, kiriş.

§ ... Ol köşkün uzunu bir fersek yer idi ve eni bir fersek yer idi ve ol sâfi mermerden idi ve ol köşk içinde dört bin düğer دگر var idi altundan, ve anın içinde bin kandil astı altundan. *(Enb. XIV. 877)*

§ Zülkarneyn kendi kavmine buyurdu kim benim içün bir mesçit yapın, anın uzunu dört yüz arşın ve eni yüz arşın olsun ve buyurdu kim anın duvarının eni yirmi dört arşın ola ve yüksekliği yüz arşın ve buyurdu kim anın üzere düğerler دگرلر koyalar. Pes ol kavm eyitti : Yüz arşın yukarı biz düğerler دگرلر nite ağdıralım ve mescidin eni iki yüz arşın ve her bir duvarının eni on iki arşın, iki yüz on iki arşın düğerler دگرلر ana nite bulalım. *(Enb. XIV. 763)*

§ ... Dört demir mıh ile Cercis'in iki elin ve ayağın gerip mıhladılar. Andan buyurdu kim bir mermer düğer دگر getirip anın arkası üzere kodular ve ol düğeri دگر on sekiz kişi getürür idi. *(Enb. XIV. 914)*

§ Sütûn ستون [*Fa.*] : Direk ve düğer دوگر. *(Ni'meti. XVI. 408)*

§ Feresb فرسب [*Fa.*] : Düğer دوگر ve tîr-i assarân ve kapunun yukarı kaşı. *(Ni'meti. XVI. 474)*

§ Feresb فرسب [*Fa.*] : Tîr-i assarân veya diraht-ı bezrhane ve düğer دکر. *(Caf. XVI. 114 - 1)*

§ Ustûn استون [*Fa.*] : Direk ve düğer ağacı دوکر آغاجی. *(Şamil. XVI. 387)*

§ Firispفرسب [*Fa.*] : Dam düğeri دوکری. *(Şamil. XVI. 632)*

§ Feresb فرسب [*Fa.*]: Düğer ağacıدکر آغاجی. *(Cam. Fa. XVII. 1)*

düğer ağacı : → **düğer.**

düğesimek : İnek tosun istemek.

§ El-kafḫa القفخه [*Ar.*] : Kösnemekle erkeğe talip olan ineğe denir ki düğesimiş دوکەسیمش tâbir olunur. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 555)*

düğlek, (düvlek, divlek) : Ham kavun, kelek.

Acı düğlekleyin دکلکاین baş tuttu bağrı
Çü kavun bigi yuz urundu sağrı *(Hurş. XIV. 57)*

§ Sefce سفجه [*Fa.*] : Düğlek دوکلك. *(Miftah. XV. 99)*

§ Kâlek کالك [*Fa.*] : Düğlek دوکلك. *(Miftah. XV. 116)*

§ Kevset کوست [*Fa.*] : Hanzal otu ki ebucehil düğleği دکلکی derler ve it hıyarı. *(Caf. XVI. 134 - 2)*

§ Sefce سفجه [*Fa.*]: Düvlek دولك. *(Şamil. XVI. 232)*

§ Kâlek کالك [*Fa.*] : Ham düvlek دولك. *(Şamil. XVI 485.)*

§ Sefce سفجه [*Fa.*] : Düğlek دوکلك. Mâveraünnehr ıkliminde yerler ve içini oyarlar ve anunla şarap içerler ve yetişmiş kavun... Der-ba'zı kütüp düğlek ve karpuz dahi demişler. *(Caf. XVI. 81 - 1)*

§ Ḫıfâçe خفاچه [*Fa.*] : Düvlek دولك ve ham kavun. *(Ni'meti. XVI. 267)*

§ Bâşeng باشنك [*Fa.*] : Üzüm salkımı ki ağacı depesinden kurumuş ola ve tohumluk hıyar ve kiçirek düvlek دولك ve karpuz. *(Ni'meti. XVI. 120)*

§ Ḫaface خفاجه [*Fa.*] : Divlek دولك ve ham kavun. *(Nuh. Tuh. XVII. 181)*

§ Hadece حدجه [Ar.], sefçe سفجه [*Fa.*] : Düvlek دولك ki gereği gibi yetişmemiş kavun; ve Fariside kâlek dahi derler.
(Aks. XVII - XVIII. 145)

§ Esen اسن [*Fa.*] : Ters giyilmiş câmeye derler ve ham kavun ve karpuza dahi denir ki kâlek ve Türkide kelek ve pek küçüğüne düvlek دولك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 61)*

Kâlek كالك [*Fa.*] : Ham kavun ve karpuza denir ki Türkide tahfifle kelek ve pek küçüğüne düvlek دولك denir.
(Bürh. XVIII-XIX. 468)

düğlenmek : Düğümlenmek.

Yüreğim düğlenüptür دكلنبدر devr elinden
Belim büküldü dün gün cevr elinden *(Işk. XIV. 185 - 2)*

düğme : Kapılarda ve sandıklarda bulunan demir halka.

§ Zûrfin زورفين [*Fa.*] : Zerfin mânasınadır ki kapularda ve sandıklarda kilit geçirecek demir halkadır, 'düğme دوكه tâbir ederler. *(Bürh. XVIII - XIX. 326)*

düğmek (I) : Düğümlemek bağlamak, bükmek, burmak.

§ Ala kalkan bağını kısa düğdüler دوكدلر. *(Dede. XIV. 68)*

Benefseç gibi boyun eğmişem ben
Ağız dil gonca gibi düğmişem دكيشم ben *(Işk. XIV. 51 - 2)*

§ Hazkıyayil... eyitti : Ben Kaftağı üzere Tanrının inamıven. Andan Bulukiya gördü kim anın elinde bir kiriş var bir kez düğer دكر bir kez gerü şeşer ve yerin damarları ol kirişe bağlıdır. Andan, ol ferişte eyitti : Kaçan Tanrı Taâlâ dilese kim kulları üzere darlık veribiye, bana buyurur kim işbu kirişi çekerin bir kez düğerin دكرن ve yer damarların berkidirin, pes dünya, kulları üzere dar olur. *(Enb. XIV. 751)*

§ El-akdü العقد [*Ar.*] : Düğmek دوكك ve bağlamak.
(Terceman. XV. 80 - 1)

§ Retâ' رتاء [*Ar.*] : Düğünü berk düğmek دوكك ve muhkem kılmak ve boğazını berk boğmak ve turgurmak.
(Bab. XVI. 2, 31)

Yumruğun düğmüştü دکشدی me'muniyyeler
Korhudan tutmuş siper zülbiyyeler *(Selâman. XVI. 84)*

Bu kutnı rişte edip düğmedin دکمدن sen
Kosan dursa yeğ idi pembe iken *(Lârendi. XVI. 174)*

§ Karılar pul çıkının düğer دوکر gibi muhkem bendedüp mahkeme-i kadıya alıp giderler. *(Ârifîn. XVI. 269)*

§ Senün muhabbetin gönlüme bir düğün düğdü kim دوکدیکم tâ senin kerîm cemalini görmeyince ol düğün şeşilmez. *(Rahat. XVI. 358)*

§ Aküv عکو [*Ar.*] : Atın kuyruğunu düğmek دوکك.
(Aks. XVII - XVIII. 286 - 2)

§ El-vica' الوجاء [*Ar.*] : Beyzaların damarların düğmektir دوکدر ki enenmek içün ederler. *(Kdeb. XVIII. 94 - 2)*

§ Rişte-i teb رشتهٔ تب [*Fa.*]: Duhter-i nâbâliga eğirdiği ipliktir, ısıtma def'i için üzerine efsun edip bir kaç düğün düğerler دوکرلر ısıtma tutan kimesnenin gerdanına geçirirler.
(Bürh. XVIII - XIX. 301)

düğmek (II), (tüğmek) : Yükselmek, fırlayıp yukarı çıkmak, yukarı doğru fırlamak.

Döşekten kopuben havaya düğer دوکر
Yukarı çıkıncak boşanır meğer *(Süh. XIV. 43)*

Yapıştı perinin çak omuzuna
Bulut gibi düğdü دوکدو hava yüzüne *(Süh. XIV. 252)*

§ ... Ve kadehe karşı bir gez Allah dedi, kadeh havaya düğdü دوکدی. *(İhlâs. XIV. 137)*

§ ... Melik eyitti : Ey kızım, bu yiğit ol dostumuzun oğludur. Atası dünyadan gitmiş, bu bizim dergâhımıza yüz dutup gelmiş, bizden atası vazifesin ister, cüvan-ı lâtifdir, bir sanem getir, ver buna dedi. Kız havaya düğdü دوکدی, bir sanem getirip Zeyn'e verdi. *(Ferec. XV. 142)*

Tütün gibi olar düğdü دوکدی havaya
Götürdü kolunu Husrev düaya *(Şeh. Ş. XVI. 425)*

Eğer göğe çıkarsa düğe düğe دوگه دوگه
Aşağı indir anı döğe döğe *(Şeh. Ş. XVI. 168)*
Acep kastetmedi birisi göğe
Ki kuşlara bine yukarı tüğe توگه *(Şeh. Ş. XVI. 250)*
Düğüp دوگب gün gibi şahinler havaya
Salıp bâl ü peri gerdune saye *(Veyse. XVI. 98 - 2)*

düğmelenmek : Domurcuklanmak, domurmak.

§ Güneş doğduğu vakıt çiçek verirdi, düğmelenürdü دگەلنوردی. *(Tebareke. XIV. 8 - 1)*

düğnelemek : Toplamak, bir araya getirmek.

§ Süleyman, kuşları düğneledi دگنلدی, pes didi noldu bana ki görmezin hüdhüdü. *(Cev. Es. XV. 85)*

düğü : Pirinç ufağı, bulgur ufağı.

§ ... Zerre-i erzendir, lûgat-i Alâüddin-ül-Karahisarîde mezkûrdur ki Türkisi düğüdür دوگودر. *(Men. Av. XVI. 108)*

§ Garmeç غرمج *[Fa.]* : Düğü دوگی aşı ki darıdan olur. *(Şamil. XVI. 474)*

düğül : Tomurcuk.

Tonandı kat kat ol kurtlar güğülden
Nite kim gül geyer kaftan düğülden دوگلدن
(Çeng. Dâi. XV. 231)

düğülce : Bulgur şeklinde yağan kar.

§ Düngâle دنگاله *[Fa.]* : Düğülce دگلجه ki kar gibi yağar. *(Ni'meti. XVI. 322)*

§ Denglâle دنگلاله *[Fa.]* : Düğülcecük دوگلجەجك ki gökten kar gibi yağar... *(Deş. XVI. 325 - 1)*

§ Dinglâle دنگلاله *[Fa.]* : Düğülcecik دوگلجەجك ki gökten kar gibi yağar. *(Nuh. Tuh. XVII. 184)*

düğülcük : Konca, boğum.

§ Gonce غنجه *[Fa.]* : Düğülcük دگولجك Türkçe büylük derler. *(Caf. XVI. 111 - 2)*

§ Bürhüme برهمه *[Ar.]* : Boğun ve düğülcük دگلجك. *(Bab. XVI. 2, 135)*

düğülmek : Düğümlenmek.

Değildi gitmeğe kastı ki her çend
Düğüldü دکلد gönlünün içinde yüz bent *(Işk. XIV. 82 - 1)*
Sünük oldun, deri oldun, et oldun
Düğülmüş دکلمش gonca gibi kat kat oldun *(G. Ra. XV. 206)*
Koydu ağzı yarini ağzına hem
Boğazında düğülüp دکلوب kaldı o dem *(Battal. XVIII. 7)*

düğüm çalmak : Düğümlemek.

§ Bir iplik getirdi, ol ipliği on iki yerde düğüm çaldı دوکم چالدی afsun okudu, her okudukça bir düğüm şeşti. *(Ferec. XV. 99)*

düğün : Düğüm, ukde.

§ Ne çarh dönmekliği anın tazeliğin giderir, ne rûzgâr geçmekliği anın düğünün دکنن genşedir. *(Kel. XIV. 81)*

§ Ve andan ötürü idi kim Musa eyitti... Ey Çalabım benim dilimden düğünü دکن şeşgil kim sözüm anlayalar. *(Enb. XIV. 357)*

§ Donu uçkurunda bir düğün دکون gördüler, şeştiler. *(Ta. Sel. XV. 396)*

§ Retâ' رتاء [*Ar.*] : Düğünü دوکنی berk düğmek ve muhkem kılmak ve boğazını berk eylemek ve turgurmak. *(Bab. XVI. 2, 31)*

düğün çiçeği : Sütlüğen.

§ Kebikec کبیکج [*Fa.*] : Ol ottur ki saru çiçeği olur düğün çiçeği دوکون چچاکی derler ve ba'zı yerlerde sütleğen derler. *(Caf. XVI. 127 - 1)*

§ Kebikec کبیکج [*Fa.*] : Bir ottur ki sarı çiçeği olur, düğün çiçeği دوکون چچکی derler. *(Ni'meti. XVI. 508)*

dükel : → **dükeli.**

dükeli, (tükeli, dükel, düğeli) : Hep, cümle, hepsi, bütün, herkes.

Dükeli yalvardılar medet uma
Yâ Resulallah iriş ol kavüme *(Yuz. Şeyd. XIII. 53)*
Zikrden doğdu andağı kuşlar
Dükeli دکل anda yaylayıp kışlar *(Velet. XIII - XIV. 54)*

Bu muhtasar cihan iki cihanca
Dükeli دکل bakar isen yüz bin anca *(Yunus. XIII - XIV. 3)*

§ Kaçan kim bir âdemin başı ağrısa gerü kalan endâmı dahi başına muvâfakat eyler, dükeli دکل bir kezden ağrıyup sancır. *(Yüz. Ha. XIV. 210)*

§ Dükeli دکل dileklerin kilidi sır gizlemektir. *(Kel. XIV. 5)*

§ Bu aceptir ki dükelinde دکلنده biledir ve dükeline دکلنه hazırdır ve dükeline دکلنه muhittir, dükelinden دکلندن münezzehdir. *(İhlâs. XIV. 139)*

Âdem tükeli تکل Hak oldu mutlak *(Nesimi. XIV. 59)*
Ol kılur tedbir kamu işlere
Padişah oldur dükeli دوکالی kuşlara *(Man. Tayr. XIV. 6)*

§ Ben anın boynu bağlı kuluyam, dükeli دوکل emrine mutiam. *(Anter. XIV. 236)*

§ Hal budur ki dükelisi دکلسی aslı bir toprakta biter ve dahi küllisini bitirmeğe sebep olan bir yağmurdur. *(Müneb. XIV - XV. 4 - 2)*

§ Düğeli دوکل sayruluklarda sevinmek ve sevdüğü kişiyi görmek ve hoş kokular yiylemek ve hûp avaz işitmek faidesi vardur. *(Mü. Şi. XIV - XV. 12)*

Mâlik'in hışmı tamunun heybeti
Tanrı korkusu dükelinden دکالندن katı *(Melhame. XIV - XV. 8 - 2)*

§ Bu hitapların zâhirde dahi alâmetleri vardır, dükelini دوکلینی bilmek isteyen varsın kendüyi bir meşayih eşiğine bıraksın. *(Müz. XV. 34)*

§ Şol nesneyi kim eydürem ben ol nesneyi kim benden öndin peygamberler eyittiler, dükelisiniñ دکلسینك güzidesi ve efdali... *(Delil. XV. 26)*

§ Namaz dükeli amellerin dirneşeceğidir. *(Tuh. Le. XV. 295)*

§ Heme همه [*Fa.*] : Düğeli دوکل. *(Sıh. Ac. XV. 78)*

§ Dükeliye دکلیه vâciptir kim senin öğütün tuta. *(Tez. Lâ. XV. 17 - 1)*

§ İlâhî sen hot dükel دكل nesneden münezzehsin.
(Cennet. XV. 98)

§ Gecede gündüzde dünya beğçüğezleri kapısına mülâzim olup dükeli دكل belâlara arkuru turdular. *(Müneb. XV. 116 - 1)*

§ ... Yaradılmakta düğeli دكل bir gevherdendür.
(Güls. XV. 13)

§ Ol Hakka tapasız ki dükeli دكل menfaat size andandır.
(Leys. Mu. XV. 27 - 1)

Ger eyüdür ve ger yavuzdur hep
Dükeline دوكلينه kulum dedin yâ Rap *(İbrahim. XV. 6 - 1)*

§ Nişabur'da bir ferzana hoca var idi dükeli دوكل hünerle ârâste idi. *(Ferec. XV. 306)*

Saâdettir ana yollarda rehber
Dükeli دكالى yerde mansur u muzaffer *(Çeng. Dâi. XV. 172)*

§ ... Bismillâh demek dükeli دوكل rence şifadır.
(Leys. Dâi. XV. 7 - 2)

§ ... Ayrık bize yer kalmaz dükeli دكل ol zabteder, dediler.
(Bektaş. XV. 107)

Cihan sebatına mağrur olanları Dâi
Bu hüccet ile dükelini دكالينى şermsar idelim *(Dâi. XV. 93)*

§ Geceleri gündüzlerinden sehl tefavüt eyler, gayet sovuk olmaz, gayet ıssı olmaz, i'tidale yakındır, yer yüzünün dükelinden دكلندن ol ıklimlerin evlâdır. *(Hazain. XV. 27 - 1)*

§ İlmin dükelin دكلن bilmek kimseye müyesser olmuş değildir.
(Güzide. XV. 2)

§ Her kim âlemde ne eylerse ol dükeliyi, bil ki kendisine eyler.
(Saa. Pend. XVI. 60)

§ Ol taş büyüdü ve gayet azîm oldu, şöyle kim dükeli yer yüzünü duttu. *(Şevahid. XVI. 35)*

§ Hemetan همتان [*Fa.*]: Siz dükeliñüz دكل كوز.*(Ni'meti. XVI. 633)*

§ Canım, gönlüm dükeli دوكل Tanrı kulluğu içindir.
(Tez. Ba. XVI. 181)

§ Dükeli دكلى olacak nesnelerin cemi'isin yaz deyü emreyledi. *(Ter. Kurt. XVI. 8)*

§ Heme همه [*Fa.*] : Cemi' kamu ve dükeli دوكلى. *(Şamil. XVI. 535)*

§ Bu hikâyeyi ashap işiticek dükeli دكلى höcre kapısına dirildiler. *(Ta. Şahi. XVI. 33 - 2)*

İlm-i Hak ile anlamış o veli
Kevn-i eşya hakikatın dükeli دوكلى *(Miri. XVI. 20)*

Dükeli دوكالى halkı yoktan var eden ol
Yeri sâkin göğü devvar eden ol *(Güvahi. XVI. 2)*

§ Cümle a'yan ve kibarımızın sözleri dükeli دوكلى bendedir ve cümle hazırlardır. *(Ev. XVII. 240)*

Sana bir cezbe Niyazi ger o dosttan irişe
Dükeli ins ile cinne olan ihsana değer *(Niyazi. XVII. 37)*

§ Hemginan همكنان [*Fa.*] : Dügelisi دوكليسى. *(Nuh. Tuh. XVII. 164)*

§ Kâffe كافه [*Ar.*] : Dükeli دكلى. *(Müntehab. XVII. 78 - 1)*

dükelcüğü, (dükelicüğü) : Dükelisi, hepsi.

Kırk tokuz atı dükelcüğün دكلجوكن dutar
Kamusunu biri birine çatar *(Man. Tayr. XIV. 80)*

§ Dükelicüğünü دكلجكن döğüp şirugan, ya gül yaprağı ve sirkeyle karıştıralar. *(Teshil. XIV - XV. 143)*

Cihanda ne ki mezmume sıfat var
Dükelicüğü دكالى جوك bendedir musavver *(Anasır. XV. 404)*

dükelicüğü : → **dükelcüğü.**

dükenlemek, (düğenlemek) : Aramak, araştırmak, teftiş etmek, yoklamak.

İki oğlu ile çeri yasayıp
Kamu kavmi dükenleyüben دوكنليوبن sayıp
Küye görüp özegü gerdi bular
At üstünde kaplan bigi turdular *(Süh. XIV. 161)*

Şu denlü sığır u koyun kırdılar
Ki dükenleyüp دوکانلیوب son ucu gördüler
Yer altında kurtuldudu bir öküz
Koyun gökte bil kim Hameldir henüz *(Süh. XIV. 132)*

§ Andan İskender şah buyurdu gemileri düğenlediler دوکنلدلر gördüler kim yetmiş gemiler ol dört bin dört yüz kırk dört pâre gemilerden gark olmuş kavmiyle kırılmış.
(İs. H. XIV - XV. 321)

dükenmek : Tükenmek, bitmek.

§ Ve Hacer ile bir dulkuk su var idi dükendi دکند. Hacer ve İsmail yavlak susadı. *(Enb. XIV. 160)*

§ Sizi bunlardan saklayam beliğümdeki ok dükenince دوکنجه.
(Anter. XIV. 2, 21)

Her sözü söyleyeler yerince sağ
Çün dükene دوکانه yağ zaif ola çırağ *(Melhame. XIV-XV. 59-1)*

Ben dilerem kılam bu hali nihan
Liyk sabrım dükendi دوکندی oldu ıyan
(Yuz. Hamdi. XV. 71 - 2)

Benim derdim dükenmez nideyin ah
Ölünce yana yana gideyin ah *(Muham. XV. 560)*

§ İmdi bu buğday bir nice günde dükenür دوکنور, ol nasipten mahrum kaldım. *(Bektaş. XV. 213)*

Çü devranım dönüp devrim dükendi دوکندی
İlindi boynuma furkat kemendi *(Çeng. Dâi. XV. 256)*
Bahşişin vermek ile dükenmez دوکنمز
Kimse in'amın alıp usanmaz *(İbrahim. XV. 1 - 2)*

§ Gördüm ki ömür geçmekte ve eyyam dükenmekte دوکنمکده.
(Maârif. XV. 24)

§ Günlerin fâni oldu, dükendi دکندی ayruk günün kalmadı.
(Cinan. XV. 29)

Ki kalmaz kimseye bu ayş bâki
Dükenür دوکانور bâde vü gider çü sâki *(Hikmet. XV. 77)*

§ İyman-ı hâs-ül-hâs kim vardır, buna nihayet yoktur ve bunların sülûkinin dükenmesi دکنماسی olmaz. *(Müz. XV. 10)*

§ ...Ve ol Bağ-ı İrem gibi dirmekle dükenmez دوکنمز güllerden bî-tasarruf direrler. *(Hüs. Dil. XVI. 42)*

§ Nisânın matlubu umûr-ı gayr-i mütenahiyedir, birin itsen biri dahi çıkar, hiç dükenmez. *(Rav. Ah. XVI. 319)*

Dükendi دوکندی sabrım oldu takatım tak
Karardı dûd-ı ahımdan bu nüh tak *(Veyse. XVI. 96 - 2)*

§ Barut dükenüp Tunus Sultanından istimdat ettiler. *(Tuh. Ki. XVII. 25)*

Zekâtı yok zarar etmez dükenmez دوکنمز eksilmez
Olur mu âdeme hulya gibi nisab-ı ferah *(Ş. Galip. XVIII. 141)*

Beni affeylesen, rahmet dükenür mü ki bir derya *(Kuddusi. XIX. 4)*

düketmek : Tüketmek, bitirmek.

§ Meğer şol kimesne ki mecliste biregü sözünü henüz düketmedin دکتمدن ol söze başlaya. *(Güls. XV. 47)*

Harcarın döke saça nakd-i sirişkim Âli
Dükedür دوکەدر bahr-i firâvanı benim israfım *(Âli. XVI. 128)*

düm : Bütün, tamam.

§ Düm دوم kara pusarık ordumun üzerine tökülü gördüm. *(Dede. E. XIV. 43)*

§ ... Düm دوم yüreği oynadı. *(Dede. XIV. 69)*

dümen doğrultmak : Yönelmek.

§ Mükemmel asker ile Cezayir'e dümen doğrulttular دومن دوغرولتدیلر. *(Tuh. Ki. XVII. 34)*

dümük : Meşgale, iş güç.

§ El-eşgalü الاشغال *[Ar.]* : Bir kimsenin dümüğüne دومکنه derler. *(Terceman. XV. 80 - 1)*

dümükdürmek : Bir işle meşgul kılmak.

§ El-ḫalcü الخلج [*Ar.*]; Ve dümükdürmek دموكدرمك şağül gibi. *(Terceman. XV. 304)*

§ El-ilha' الاهاء [*Ar.*] : Bir kimesneyi bir nesneye dümükdürmek دوموكدرمك . *(Terceman. XV. 122)*

§ Et-telhiye التلهية [*Ar.*] : .... ve bir nesneye dümükdürüp دومكدورب gafil kılmak. *(Terceman. XV. 209)*

dümükdürülmek : Bir işle meşgul edilmek.

§ El-meşgûl المشغول [*Ar.*] : Bir nesneye dümükdürülmüş دومكدورلمش ve dümükmüş kimesne. *(Terceman. XV. 2)*

dümükmek : Bir işle meşgul olmak, oyalanmak.

Siz varasız dümükesiz دوموكاسز oyuna
Korkaram kim Yusuf'uma kurt yöne *(Yuz. Şeyd. XIII. 4)*

Nice kim dünyaya âdem dümüktür دمكدر
Ol âdem itdürür dünya kemüktür *(Hurş. XIV. 75)*

§ El-iştigal الاشتغال [*Ar.*] : Bir nesneye meşgul olup dümükmek دومكمك. *(Terceman. XV. 77)*

§ El-meşgûl المشغول [*Ar.*] : Bir nesneye dümükdürülmüş ve dümükmüş دومكش kimesne. *(Terceman. XV. 26)*

dümük olmak : Bir işle yakından meşgul olmak, bir işin üzerine düşmek.

İte nice bir bırağasın kemük
Ki bir sâat ol ola اولا sana dümük دموك *(Süh. XIV. 260)*

Dümük oldu دومك اولدى anı öğretmeğe pir
Dün ü gün kıza dir tekrar u tahrir *(Hurş. XIV. 10)*

dün : Gece.

Eyde sırat böyle ince hem yüce
Karanlık dün دون gibi sanasın gece *(Yuz. Şeyd. XIII. 35)*

§ ... Ve anın içinde bin kandil astı altundan, ve anın zencirleri gümüşten idi. Her dün دن ol kandiller içinde görklü yiyli yağlar yakarlar idi. *(Enb. XIV. 877)*

§ Zülfü şol ayrılık dünü دن bigi kara idi. *(Kel. XIV. 66)*

§ Peygamber Hazretlerine sordular ki : Düanın icabet olmağa kankı vakıt yakındır. Eyitti : Dünüñ دونك son bahşında. *(İhlâs. XIV. 103)*

§ Âdem Aleyhisselâm kaçan kim uçmaktan çıktı ve dünyaya geldi, dün دون karanuluğun gördüğü gibi korktu. *(Si. Da. XIV. 34)*

Konşular dünü دونی gözüne gün gelir
Ayruğun yası sana düğün gelir *(Man. Tayr. XIV. 258)*

Şu kim sıtma tutup çabalar ola
Dünüñ دنك uzunundan haberdar ola *(Ferh. XIV. 11)*

Bilir dün دون uzunun eşikte yatan
Ne bilir döşekler içine batan *(Süh. XIV. 268)*

§ Nitekim ay olmasa dün دون karanusunda yol yürüyen ... *(Müneb. XIV - XV. 89 - 1)*

§ Halk uykuya vardı, dün دون içinde bir avaz işittiler, heybetle seğirdiştiler. *(Müz. XV. 156)*

Bu meseldir ki dün garibindir
Yâni bîçare andelibindir *(Yuz. Hamdi. XV. 67 - 2)*

Gece saçın çözüp burtardı kaşın
Gözün gün yumdu vü dün دن açtı başın *(Ravza. XV. 16)*

§ Ayın ilk gecesi dünüñ دونك üç bahşının iki bahşı geçmiş idi kim döşekten turdu. *(Cennet. XV. 287)*

Şu resme bastı toz kalb-i cenahı
Ki dünden دوندن kimse fark etmez sabahı *(Bektaş. XV. 45)*

Gün yüzün görmeyeliden ki günüm dün دون gibidir
Bana bin yılca gelir gerçi sana dün gibidir *(Nizami. XV. 10)*

Duhanından günü gece olurdu
Dünün fikreyle gör nice olurdu *(Yuz. Şems. XVI. 357)*

§ Avratın dün دون karanusunda alıp giderken oğlan burusu tuttu. *(Ta. Şahi. XVI. 96 - 2)*

Gitti ol dün دون geldi subh, oldu sabah
Gitti zulmet geldi nur doldu sabah *(Battal. XVIII. 38)*

dün basgını : → dün baskını.

dün baskını, (dün basgını, dün baskunu) : Cece baskını.

§ Yâ melik şöyle bilmiş ol ki bu senin garimin, ki uğraşmağa gidersin, katı gafil kişidir, üzerine dün baskunun دون باصقونن edip dağıtmak gerek. *(Kab. XV. 438)*

§ Şebiḫun شبيخون [*Fa.*] : Dün baskını دون بصقونی. *(Miftah. XV. 103)*

§ Şebḫun شبخون [*Fa.*]: Dün baskını دون باسقنی. *(Sıh. Ac. XV. 57)*

§ Bir köyde yatur iken şebhun eyledi yâni dün baskını دون باصقینی edip... *(Bektaş. XV. 362)*

§ Şebiḫun شبيخون [*Fa.*] : Dün baskunu دون باصقونی. *(Şamil. XVI. 203)*

§ Şebiḫun شبيخون [*Fa.*] : Dün baskunu دون بصقونی. *(Deş. XVI. 269-1)*

§ Şebiḫun شبيخون [*Fa.*] : Dün baskını دون باصقینی, biyat mânasına. *(Cinas. XVI. 22 - 2)*

§ Şebḫun شبخون [*Fa.*] : Dün baskunu دون بصقونی. *(Ni'meti. XVI. 425)*

§ Şebḫun شبخون [*Fa.*] : Dün baskunu درن باصقونی. *(Nuh. Tuh. XVII. 158)*

§ Ol güzergâhta penhan olup heriflere dün basgını دون باسغنی edeler. *(Solak. XVII. 78 - 2)*

dün baskunu : → dün baskını.

dün buçuğu, (dün yarısı) : Gece yarısı.

§ Nice âşıklar dün buçuğunda دون بچوغنده .... ma'şuk tamına gelür, ma'şukun halini tefahhus eyler. *(İhlas. XIV. 280)*

§ Dün buçuğunda دون بوچغنده Kazan Beğin ordusuna geldi.
(Dede. XIV. 21)

Eşiğine ki sabâ yol bulmaz dün buçuğun دون بوچوغن
Aşk eri gönlüne meydan dediler gerçek mi *(Kadı. XIV. 70)*

§ Çünkü dün buçuğu دون بچغی oldu Resûl Hazreti emreyledi, göçtüler. *(Si. Da. XIV. 711-1)*

§ ... Ve dün yarısı دون یاروسی oldukta Abdülmuttalip oğlanları yerli yerine gittiler. *(Si. Da. XIV. 137 - 1)*

Bu resm ile dün buçuğun بوچوغین geldi ol
Kişi isteyip çevre çalardı yol *(Süh. XIV. 151)*

§ Dün yarısı دون یاروسی geçicek Beni-Âmirden sürdü.
(Anter. XIV. 65)

§ Dün buçuğuna dek دون بوچغندك şöyle hayran ol taş katında kalmıştım. *(İs. H. XIV - XV. 557)*

§ Eğer dün yarısında دون یارسنده gelseler kabûl ederim, eğer gündüz gelseler kabûl ederim. *(Cennet. XV. 111)*

§ Ahşam vaktın ni'meti yimek içün ve oruç dutmak içün, dün yarısın دون یروسن uyumak ve rahat olmak içün...
(Cennet. XV. 172)

§ Dün yarısı دون یاروسی olucak Ebumüslim turu gelip taşra çıktı. *(Müslim. XV. 1, 168)*

§ Dün buçuğunda دون بوچوغنده şehrin kapusun açavuz.
(Ta. Sel. XV. 88)

Dün buçuğu دون بچوغی olucağaz doğdu ay
Uykuya varmış idi yoksul u bay *(Cam. XV. 34)*

§ Veziri saraya götürüp taht üstünde oturdular, taâm geldi yimek içmek oldu, dün yarısına dek sohbet ettiler.
(Ferec. XV. 11)

§ Her kim bu ismi dün yarısında دون یاریسنده ya gündüz ortasında yüz kez okusa... *(Cev. Ah. XV - XVI. 16)*

§ Dün buçuğunda دون بچوغنده hayadının ortasında baş açuben bu ismi yüz gez okusa... *(Cev. Ah. XV - XVI. 15)*

§ Bu gece katlanın, dün yarısında دون یاریسنده ben anın hakkından gelirim, dedi. *(Âş. XVI. 129)*

§ Gece oldu, dün buçuğunda دون بچوغنده Bastam'a girdi. *(Tez. Ba. XVI. 193)*

§ Nim-şep نیمشب [*Fa.*] : Dün buçuğu دون بوچنی nısf-ı leyl mânasına. *(Caf. XVI. 170 - 1)*

§ Pâs پاس [*Fa.*] ...Ve dün yarısı دن یارسی. *(Caf. XVI. 14 - 1)*

§ Pâs پاس [*Fa.*] : Keşik, yâni geceyle nevbet beklemek ve mutlaka hıfz ve dün yarısı دون یارسی. *(Ni'meti. XVI. 118)*

§ Evim üzerine âlet-i harb ile geldiklerinden mâada dün yarısında دون یاریسنده dahi yine bir nice kimesne gelip ok atıp.... *(Sic. A. XVI. 6, 536)*

§ Pâs پاس [*Fa.*] : Dün yarısı دون یاریسی. *(Nuh. Tuh. XVII. 90)*

§ Vehn وهن [*Ar.*] : Süst olmak ve süst eylemek ve dün yarısı دون یاروسی. *(Müntehab. XVII. 106)*

Verdi veca-ı zahrı bana Hazreti Bâri
Tâ dün yarısında uyanam eyleyerek ah *(Nigâ. Ter. XVII. 3-1)*

Dün buçuğunda دون بچوغنده savaşa girdiler
Sabaha dek birbirini kırdılar *(Battal. XVIII. 144)*

Kaçan dün yarısı oldu gelüp Seyyid hamle kıldı
Kâfir leşkerine daldı çü meydana sürüp efras
(Battal. XVIII. 155)

dün dulpu : Geceleyin, gece vaktı, bütün gece.

§ Dün dulpu دون دلپی yürüdü. *(Fütuh. XIV. 166)*

§ Dün dulpu دون دلپی işleri tâat, okudukları Kur'an. *(Fütuh. XIV. 102)*

Geri sürdü dün dulpu دون دولپی ol ay gibi
Öğüş menzil aldı vü yıl ay gibi *(Süh. XIV. 232)*

Ana ol gece sanki bir yıl idi
Ne bilir yürüdüğü kaç mil idi
Ya dün dulpu دون دولپی kaygudan ü korkudan
Ne haz aldı gözleri ne uykudan *(Süh. XIV. 184)*

Bir mücerret yiğit idi bâk-baz
Gün uzun oruc u dün dulpu دن دلپی namaz
(Man. Tayr. XIV. 184)

Sabah olunca dün dulpu دن دلپی sürerler
Tumar manendi vü yolu dürerler *(Hurş. XIV. 26)*

§ Hint ilinde Hilar adlı bir padişah var idi . Bir dün içinde yedi gez yedi korkulu düş gördü. Kaçan uykudan uyandı yavlak korktu, ol dün dulpu دون دلپ gussadan inledi ve şol kuyruğu kesilmiş yılan gibi... *(Kel. XIV. 176)*

Tanışırlar pes ol iki bed-ahter
Ki dün dulpu دون دلپی Minûçehr'i basalar *(Şeh. Ş. XVI. 82)*

Sanasın koptu dün dulpu دون دلپی kıyamet
Kıyamet oldu ol halka temamet *(Şeh. Ş. XVI. 454)*

düne gün : Dünkü gün.

§ Melik Kays Mes'ud'e düne gün دونه کون konukluk etti.
(Anter. XIV. 417)

§ ... Ol yiğit geldi eydür : Yâ Emir-el-Mü'minin, dünkü gün üşbü zaifeyi bana nikâh ile verdin... Temmim çağırdı : Yâ Emir-el-Mü'minin, div değilim. Temmim Dâri'yim, bu avrat benimdir. Ömer eyitti : İki avratlı er olurdu amma iki erli avrat şimdi gördük. Avrata eyitti : Sen ne dersin? Yedi yıldır erliksiz zahmetin çekerem, düne gün دونه کون beni bu Ensarî'ye verdin, erim bunu sanırım, bu ne divdir bilmezem.
(Ferec. XV. 371)

§ Her vakıt yeni yeni lezzet buldum, düne gün yüz dînara bir cariye satın aldım, sattım. *(Ferec. XV. 278)*

Düne gün دونا کون beylere varıp tamamı
İlettim anlara senden selamı *(Şeh. Ş. XVI. 507)*

§ Dîgine دیکینه [*Fa.*] : Düne gün دنه کن . *(Caf. XVI. 63 - 1)*

dünek : Tünek, in.

§ Künâm کنام [*Fa.*] : Yırtıcı canavarlar düneği دونکی .
(Caf. XVI. 142 - 2)

§ ... Dünle düneğinde دونکنده kaba avazlu horus öttükte...
(Sır. XVI. 50)

dünemek : Tünemek, gecelemek.

§ Zahit... Şehre irdi, bir yer istedi kim düneye دنيا , pes bir yavuz işli avrat evine konuk oldu. *(Kel. XIV. 17)*

§ Sıçan kamu bendleri kesti, bir bendi kararınca kodu, ol dün bile dünediler دندلر . Kaçan sehergâh simürgu meşrık kıranında pervaz eyledi. *(Kel. XIV. 143)*

§ Kuşlar ölüler üstüne dünedi دوندى . *(Anter. XIV. 156)*

§ Pes ol dün zîr-i zemin içinde dünedük دندك ve şem'imiz dahi söğündü. *(Enb. XIV. 305)*

§ Her kişi ne hal üzerine düner ise دونەريسه anın üzerine uyana. *(Maârif. XV. 89)*

§ Tavuk korhaklığından yüksek yerde düner دڑ .
(Hay. XV. 79)

Rivayet şöyledir bu cins turna
Dünese دوناسه bir mahalde gece tenha *(Hikmet. XV. 345)*

§ El-mevka'atü الموقعة [*Ar.*] : Kuş konduğu ve dünediği دوندیکی yer. *(Terceman. XV. 192)*

§ Ol bülbülün âdeti her zaman bu oldu kim gice oldukta gelip Süfyan'ın sâkin olduğu evde Süfyan ile bile düneyüp دنيوب gündüz oldukta gidip... *(Rahat. XVI. 283)*

§ İbrahim eyitti : Bu gece bunda düneyelim دونيەلم dedi. Pes hısardan od aldılar, yandırdılar, karşı oturdular.
(Tez. Ba. XVI. 159)

dün gün : → **dün ü gün.**

dün içi : Gece ortası, gece vakti, geceleyin.

§ Dün içinde دون ايچنده bir çağırmak hay huy ünün işittiniz, tartağan oldunuz. *(Fütuh. XIV. 244)*

§ Günüzün ibadetlerini, dün içinde دون ايچنده tâatlarını...
(Fütuh. XIV. 2)

Yemen kavmi gibi düzüp kendözün
Dün içi دون ايچى değil hem güğem gündüzün *(Süh. XIV. 135)*

Dün içi دون ايچى kığırırsan üş yalınız
Kimesne olmaz bana kılavuz *(Süh. XIV. 102)*

§ Meğer Hanım, bir gün Oğuz otururken üstüne yağı geldi, dün içinde ürktü, göçtü. *(Dede. XIV.)*

§ Ayas dün içinde دون اچنده uyanuk olurdu ve sultan dergâhına her dem yörenürdü. *(Tuh. Le. XV. 202)*

§ Nısf-ül-leylde kulağıma bir ün dokundu, anam katına girdim hikâyeti didim. Eyitti : Ey oğul, bu dün içinde nice gidersin, sabah git. *(Ferec. XV. 388)*

Dün içinde دون اچنده araya aldı guzat
Altmış binden bini buldu necat *(Enveri. XV. 100)*

§ Ömer Radıyallahü anh dün içinde دن ایچنده şehirde gezerdi. *(Ta. Şahi. XVI. 44 - 1)*

düni gün: → **dün ü gün.**

dünin : → **dünün.**

dünin günin : → **dünün günün.**

dünle, (dünlece) : Geceleyin.

§ Ana eydür yâ oğul, hiç anun yavuz işin bilmezin, evet, dünle دونله çıkardı. *(Yüz. Ha. XIV. 182)*

§ Çakmaklıca çobanları dünle دونله yüğürden. *(Dede. E. XIV. 46)*

Olok dem kim ol dama ağmış idi
Sanasın güneş dünle دونله doğmuş idi *(Süh. XIV. 105)*

İcazet ver bu dünle دنله süreyin ben
Ne mel'undur bir anı göreyin ben *(Işk. XIV. 303 - 2)*

Nasibe irmeyen her bir ülüden
Kefen soyucular dünle دنلا ölüden *(Çeng. Dâi. XV. 231)*

§ Ferruhnaz ve Ferruhrûz silahlanıp dünle kalkıp taşra çıktılar. *(Ferec. XV. 104)*

§ Yanıma su dahi korum, dünle دونله durup namaz kılmağa amma gene kalkamazın. *(Müz. XV. 371)*

Gece, gündüzdekiden yeğ yürürdü
Karınca izini dünle دونله görürdü *(Mih. XV. 213)*

§ Dünle دونله ki uyanırsın malin anarsın. *(Maârif. XV. 210)*

§ ... Dünle دونله ve gündüz bin rek'at namaz kılardı.
(Tez. Ün. XV. 38 - 2)

§ Medine'de dünle دنله mescide giderdim.
(Güzide. XV. 90)

§ Bir savmaada bir âbit kişi varmış, dünle دونله anın bacasına gelmişler. *(T. E. XV. 42)*

§ Çün Dakyanus'tan kaçup dünle gittiler, giderken bir çobana uğradılar. *(Leys. Ar. XV. 784)*

§ Dünle دنله al git kullarımı, bedürüstî siz uyulmuşlarsız.
(Cev. Es. XV. 217)

§ ... Vardı dünle دنله başın kesti, aldı kaçtı.
(Hay. XV. 144)

§ Her kim dünle دونله halk yattığı vaktın dün namazın kıla...
(Cennet. XV. 416)

§ Tesehhur تسحر [*Ar.*] : Sâim kişi seher taâmını dünlece دونلجه kalkıp yimek. *(Bab. XVI. 1, 28)*

§ Seydî سیدی [*Fa.*] : Dünleدونله öten çekirge.
(Ni'meti. XVI. 394)

§ Seydî سیدی [*Fa.*] : Dünle دونله öten çekirge.
(Nuh. Tuh. XVII. 210)

dünlece : → **dünle.**

dünleler : Geceleri, gece vakıtları.

§ Dünleler دنلهلر halvet katına gelip anı uyarır idim.
(Fütuh. XIV. 432)

§ ... Yâni bizim korkucu kullarımız olardır ki dünlelerde دونلهلرده halvet olup bize tazarru'la niyaz kılup...
(Leys. Ar. XV. 162)

dünlük : Pencere, baca.

§ Dünlüğü دنلوکی altun ban evim sana gölge olsun.
(Dede. E. XIV. 118)

§ Kazan eydür : Beğin dünlüğü دنلوکی altun ban evlerini biz yıkmışız. *(Dede. XIV. 22)*

dün namazı : Geceleri kılınan nâfile namaz, teheccüt namazı.

§ Dünle halk uykuda iken ol dün namazın نمازن دن kıla. *(Yüz. Ha. XIV. 47)*

§ Her kim dünle halk yattığı vaktın dün namazın kıla. *(Cennet. XV. 416)*

§ Ol çok oruçlar dutucudur ve çok dün namazların نمازلرن دن kılıcıdır. *(Leys. Mu. XV. 402 - 2)*

Anı ancak dün namazını نمازنی دون kılanlar bileler
İdeler Hakka tazarru' ağlaşalar zâr ü zâr *(Muham. XV. 302)*

§ Gerü nidâ oluna kim kanı olar kim yanlarını yatacak yerden ırak ettiler, dünlerde namaz kıldılar. *(Leys. Ar. XV. 233)*

§ Kendi âleminde fâriğ olmuş gece yarısında kalkıp dün namazı نمازی دون kılur. *(Bektaş. XV. 268)*

§ Hecdetü هجدة *[Ar.]*: Gece uyumak ve gece dün namazı نمازی دون kılmak. *(Bab. XVI. 1, 358)*

dün ü gün, (dün gün, düni gün, dün ü gündüz) : Gece gündüz.

Bir kitapta okumuştum ben anı
Arzulardım görmeğe dün gün دونکون seni
(Yuz. Şeyd. XIII. 9)

Aşkın şarabından içem, mecnun olup dağa düşem
Sensin dün ü gün دون وکون endişem bana seni gerek seni
(Yunus. XIII - XIV. 127)

Yüreğim düğlenüptür devr elinden
Belim büküldü dün gün دونکن cevr elinden *(Işk. XIV. 185 - 2)*

§ Dün gün دونکون ağır yük üstümde, bunaldım, düştüm. *(Yüz. Ha. XIV. 263)*

Bu resm ile dün gün دونکون bir ay gittiler
Göründü bir ada ana yettiler *(Süh. XIV. 198)*

§ Malûmdur ki Kureyş Arabı puta tapıcılardır, dün gün دون كون puta taparlar. *(Si. Da. XIV. 366 - 2)*

Odunu dirşürüben düni güni دونى كونى
Bir depe gibi yığar ol odunu *(Man. Tayr. XIV. 257)*

Ol vilâyet şahı şaddır dün ü gün دون كون
Cümle düşmanlarını kıla zebun *(Melhame. XIV - XV. 96 - 2)*

İştiyak ile dün ü gün دنوكن ağlagıl
Tanrı kulluğuna belin bağlagıl *(Anasır. XV. 410)*

Kılur dün gün دن كون düayı dilde tekrar
Lâkap gökten iner dirler mesel var *(Çeng. Dâi. XV. 180)*

§ Anın firakından dün ü gündüz دونوكندز ağlar. *(Enfes. XV. 433)*

§ Âkıl kişiler ile dün ü gün دون وكون sohbete meşgûl oldum. *(Ferec. XV. 112)*

Dün ü gün دنو كون hizmetinde gice gündüz
Seğirdir her kişi yolunda düpdüz *(Mih. XV. 3)*

Ahımı gör dün ü gün yâd-ı ruh u zülfün ile
Küre-i nâre çıkup od bırağur harmanıma *(Sarıca. XV. 36)*

Karaman ile şahın cengi çoktur
Anunla düni gün دونى كون âhengi çoktur *(Salâtin. XV. 57)*

Yüzü mihriyle ol mahın dün ü gün دنوكون
Ne günü gün idi ne hod düni dün *(Mih. XV. 330)*

§ Dün ü gündüz دون و كوندز ağudur, amma dün gün دون كون içinde beş vakıt namaz tiryaktır. *(Cennet. XV. 198)*

Hâsılım yok yerim gubar oldu
Dün ü gün işim intizar oldu *(Yuz. Hamdi. XV. 4 - 1)*

Gâh odunda vü gâh suda idi
Dün ü gün kahr ile kısuda idi *(Şeyhi. XV. 63)*

§ Rabia düni gün دون كون oruç tutardı. *(Tez. Lâ. XV. 123 - 1)*

§ Her kim Kur'ana meşgûl olsa düni gün دونى كون okusa... *(Cev. Ah. XV - XVI. 152)*

Medh edip dün gün دن کن nebiler serverin
Ede hırz-i can halâyık sözlerin *(Selâman. XVI. 10)*

Çizginüp dün gün دون کون felektir devreder
Kimine mihr ü kimine cevreder *(Budın. XVI. 5)*

Ki sensin dün ü gündüzü dürüden
Semâvat üzre seyyare yürüten *(Fazilet. XVI. 168)*

Yürü dün gün دن کن erenler yolun izle
Bu genci şöyle can içinde gizle *(Veyse. XVI. 3 - 2)*

Tan mı dün ü gün دون و کون şems ü kamer çarha girerse
Pür-gulguledir zemzememizden dil-i eflâk
(Hüs. Dil. XVI. 61)

§ Oruç dutardı, dün ü gün دون کون rıyazat kılurdu.
(Tez. Ba. XVI. 85)

Doldurma hububât ile karnını dün ü gün دون کون
Âdem bedeni mezbele içün petek olmaz *(Gülşeni. XVI. 28)*

İşi dün gün دون کن figan ü gulgul idi
Gülistanından azmış bülbül idi *(Yuz. Şems. XVI. 116)*

Bu Niyazi çün zikrine düştü
Dün ü gün دون و کون gönlü fikrine düştü *(Niyazi. XVII. 70)*

Dediler leşker verelim kırsın anları temam
Nice ağlarsın düni gün دنی کون bunca âli şan ile
(Battal. XVIII. 31)

dün ü gündüz : → **dün ü gün.**

dünü günü : → **dünün günün.**

dünün, (dünin) : Geceleyin.

§ Şol yıldız kurdu kim, dünin دن od bigi ışılar, anı bir arada gördüler, sandılar kim oddur. *(Kel. XIV. 54)*

§ Arkuru yatan ala tağdan dünin aştı. *(Dede. XIV.)*

dünün günün, (dünin günin, dünü günü) : Gece gündüz, geceli gündüzlü.

Nazm düzdüm bu sözü dünü günü
Gör ki ne şirin hikâyettir bunu *(Yuz. Şeyd. XIII. 1)*

Ol zamanda uğruluk kılan kanı
Kulluk kılur iki yıl dünü günü دونی کونی
(Yuz. Şeyd. XIII. 77)

Dünin günin دونین کونن on gün yürüdü temam
Ne su içti ne hot yir idi taâm *(Süh. XIV. 270)*

Dünün günün endişeden Nevbahar
Olup idi endişeden bîkarar *(Süh. XIV.)*

Melik işret eylerse dünün günün دون کونن
Nite eşitibile derviş ünün *(Ferh. XIV. 7)*

§ Dünin günin دن کنن anı timarlasa... *(Tuh. Le. XV. 195)*

§ ... Dünün günün دون کونن namaz kılardı.
(Tez. Ün. XV. 46-2)

Derd ü belâ gözgüsün gözlerken dünün günün
Dost yüzüne can gözü ansızın tuşa geldi *(Eşrefoğlu. XV. 17)*

düñür : Sıhrî akraba.

§ Hem ammim oğlanlarındandır, hem benim düñürümdür دکورمدر kız ayâlim anın gelinidir. *(Fütuh. XIV. 301)*

§ Pes Muaviye buları indürdü ve ağırladı anın içün kim dayıları ve düñürleri idi دکرلریدی. *(Enb. XIV. 97)*

düñürlük : Sıhriyet.

§ Ḫusrangerî خسرانکری [*Fa.*] : Kayınlık ve düñürlük دوکرلك.
(Caf. XVI. 53 - 2)

§ Ḫusrangerî خسرانکری [*Fa.*] : Kayınlık ve düñürlük دکرلك.
(Ni'meti. XVI. 279)

dünyacık : Dünyalık, para pul.

Dilbere harcetmeğe destimde yok dünyacığım دنیاجغم
Ol sebepten dostlar çoktur ciğerde acığım
(Aşki. XVI. 213)

dün yarısı : → **dün buçuğu.**

dünyasın değişmek, (dünyasın değşürmek) : Öbür dünyaya göçmek, ölmek.

§ Kaçan bu oğlan anı işitti, boğazlanmış kuş gibi talabıdı ve dünyasın değşürdü دنیاسن دکشردی. *(Enb. XIV. 11)*

§ Bir nice hatunlar içeri girip gördüler ki dünyasın değişmiş دنیاسین دکشمش, yuyup kefenleyip namazın kıldılar. *(Bektaş. XV. 218)*

dünyasın değşürmek : → **dünyasın değişmek.**

düp : Merkez, orta, dip.

§ Kazan kendi düpe دوپه tepti. *(Dede. XIV. 78)*

§ Ol gazap birle kendi düpünde دپنده boy nökeri yâni kim on iki bin güzide eri aldı. *(İs. H. XIV - XV. 750)*

düpdüz : Baştan başa, tamamıyle, dümdüz.

Muhtasar geldi bu söze bu yazı
Düa kıldılar Yusuf'a düpdüzü دپدوزو *(Yuz. Şeyd. XIII. 76)*

Fusus kârî döşendi ferşi düpdüz
Kim anun gibi san'at görmedi göz *(Dah. XIV. 90)*

Ol arada anca dökülür taâm
Ki yazı yüzün duttu düpdüz دپدز temam *(Süh. XIV. 63)*

Dün ü gün hizmetinde gice gündüz
Seğirdir her kişi yolunda düpdüz دپدز *(Mih. XV. 3)*

Kamu mahlûk olana rızkı düpdüz دپدز
Verir, nakzeylemez gece vü gündüz *(Delil. XV. 4)*

Ki düpdüz دپدز âlemin halkı işitti
Benim evsâfımı berren ve bahrâ *(Muham. XV. 5)*

İğne yurdusu kadar çıka cihanın yüzüne
Dağı taşı düpdüz ede eyleye san kim remad *(Muham. XV. 306)*

Sipahın kıldı düpdüz دپدز gark-ı pulât
Dühüller sine döğdü etti feryat *(Veyse. XVI. 62 - 2)*

§ Yeksan یکسان [*Fa.*]: Bir yana ve düpdüz دپدز ve beraber. *(Şamil. XVI. 210)*

Mihrinle sitaren gören ey meh nice gürbüz
Dünyayı tutuptur yaşının leşkeri düpdüz دوپدز
(Zati. XVI. 253)

Biner dört bin yiğit atına düpdüz دپدز
Bezenmiş yarağ ile sanki yıldız *(Fazilet. XVI. 63)*

Meseldir söylenür dillerde düpdüz
Ki yunmağ ile ağarmaz kara yüz *(Yuz. Şems. XVI. 387)*

Ol aradan ara yüz olsa düpdüz
Göze ekmeğe bulunmaz idi toz *(Yuz. Şems. XVI. 150)*

Kara başımda benim bu düpdüz دوپدوز ağarmış saçım
Ana benzer dağ başı her çağ appak kar ola *(D. B. XVI. 188)*

düpültü, (düpürtü, dürpültü): Gümbürtü, gürültü, patırtı, çarpıntı.

§ Gürz-i giranlar düpültüsü دپلدسی pulat kalkanlar küpültüsü be-evc-i âsmana yetti. *(İs. H. XIV - XV. 749)*

§ Kaçan namaza dursa Hak Taâlâ korkusundan yüreği düpüldüsü دپلدسی mil kadar yerde şol kazan kaynamağı avazı gibi işitilirdi. *(Müneb. XIV - XV. 29 - 1)*

§ Yürekleri dürpültülerine دورپلدولرینه rahat erzani kıldı. *(Ta. Sel. XV. 1 - 390)*

§ Şelpuy شلپوی [*Fa.*]: Ayak düpültüsü دوپلدوسی. *(Şamil. XVI. 467)*

§ Şerfâk شرفاك [*Fa.*]: Ayak dürpültüsü دورپولدوسی ki arkun işitile. *(Şamil. XVI. 466)*

§ Nâgâh ardımdan at ayağı düpürtüsü دپردسی gelip dönüp ardıma baktım. *(Rahat. XVI. 34)*

§ Ol meyyit anların ayaklarının düpürtülerini دوپوردلرڭ işitir. *(Rahat. XVI. 329)*

Karanu oldu döndü kînesinden
İşitirler düpültü دپلدو sinesinden *(Şeh. Ş. XVI. 273)*

düpürtü : → **tüpültü.**

düremek, (dürimek, dürümek) : Türemek, peyda olmak, zuhura gelmek.

§ Kaçan Tanrı Taâlâ Hazkil Peygamberi kabzeyledi Beni İsrail içinde yeni işler dürüdü ve fesat aşikâre oldu. *(Enb. XIV.)*

Bu ne oddur yürekte dürimiştir دورمشدر
Ki heybetten bu kanım kurumuştur *(Işk. XIV. 161 - 2)*

§ Nev-âyin نوآيين [*Fa.*] : Yenile düreyen دورين nesne. *(Miftah. XV. 137)*

§ ...Ve hem çekirge dürüyüp دريوب ekini ve yemişi yediğinden ötürü... *(Kesir. XV. 1, 362)*

Vücudun külli kül olsun çürüsün
Külünden yine bir dahi dürisün دريسون *(G. Ra. XV. 124)*

Çün anlar gittiler bu asr içinde
Dürüdü دوردی iki kimse Mısr içinde *(Hikmet. XV. 556)*

§ Kisri'nin bir aygırı var idi, kaçtı, vahşi oldu. Kolana katıldı, soyundan kolanlar dürüdü دردی. *(Hay. XV. 57)*

§ El-uhdûsetü الاحدوثة [*Ar.*]: Şol yenile dürümüş دورومش nesnedir ki söyleşeler. *(Terceman. XV. 23)*

§ Nev-âyin نوآيين [*Fa.*] : Yenile düreyen دورين nesne. *(Ni'meti. XVI. 606)*

Ki dağ içinde bir kolan dürüdü دوريدی
Ki ol otlağı heybetle bürüdü *(Şeh. Ş. XVI. 529)*

Ger oğlun olsa vü dürise دوريسه bîbâk
Neseple namını eyler senin hâk *(Lârendi. XVI. 54)*

düretmek, (düritmek, dürütmek) : Peyda etmek, icat etmek, türetmek.

Kaadirdürür ne dilerse yaradur
Div ü peri ins ü cinni düridür دوريدور *(Yuz. Şeyd. XIII. 18)*

Padişah oldur ki sultan yarada
Ten düride دريده halka vü can yarada
(Man. Tayr. XIV. 87)

İçimden şevk bir ateş dürüttü درتدی
Ki pulâdımı sabrımın eritti *(Işk. XIV. 148 - 2)*

Duruttu direksiz yüce gökleri
Dürüttü دورتدی nice cinn ü ins ü peri *(Süh. XIV. 2)*

Karın tokluğu uykuyu dürütür دورودور
Dımağ terliğidir ki baş kurutur *(Süh. XIV. 217)*

Kimi san'atlar dürüttü درتدی dünyada
San'at ile ol kişi geldi ada *(Ga. XIV. 464)*

§ Beni İsrail Bâbil yerinden gerü Beyt-ül-Makdis'e ve Şam iline gelip dölendiğinden sonra yeni işler dürüttüler درتدلر. *(Enb. XIV. 778)*

§ Allah Taâlâ üç bulut dürüttü درتدی, biri ak, biri kızıl ve biri kara. *(Kesir. XV. 2, 51)*

§ ... ve düretdük درتدك anlardan sonra bir tâife dahi ki anlardan yeğdür. *(Cev. Es. XV. 22)*

§ Pes dürüttük درتدك sizin içün ol yağmurla bağlar bahçeler. *(Cev. Es. XV. 45)*

§ Eğer bu kitabı Allah üzerine ben iftira kılıp dürütmüş درتمش olursam Hak Taâlâ andan ötürü bana azap kılısar ki... *(Leys. Mu. XV. 288 - 2)*

§ El-iḫtira'ü الاختراع [*Ar.*] : Bir nesneyi yeni dürütmek دورتمك. *(Terceman. XV. 29 - 2)*

§ El-ḫalku الخلق [*Ar.*] : Ve dahi dürütmek ve yaratmak دورتمك, icat gibi. *(Terceman. XV. 306 - 2)*

§ Ya Rabbi! sen şol Tanrı değilsin ki biz dürütmüş درتمش olavuz. *(Hay. XV. 190)*

Yaradursun dürütürsün دوريدرسين gümansız
Bilür birliğini her canlı cansız *(Hikmet. XV. 2)*

Yürür içinde vü taşında pinhan
Dürütür دريدر sende küfr ü fisk u ısyan *(G. Ra. XV. 203)*

§ Gökleri ve yerleri yaradan, ikisinin arasında mahlûkat düridüp دوردوب rızkın veren Allah. *(Cev. Ah. XV - XVI. 438)*

Ki sensin dün ü gündüzü düriden دريدن
Semâvat üzre seyyare yürüten *(Fazilet. XVI. 168)*

§ El-ibda' الابداع [*Ar.*]: Dürütmek دورتمك, icat gibi. *(Ah. XVI. 4)*

Yaradandır ademden bu cihanı
Dürüdendir دوريدندر zemin ü âsmanı *(Şeh. Ş. XVI. 1)*

§ Iktirah اقتراح [*Ar.*] : Kişi kendi gönlünden hiç olmayacak şey dürüdüp دوردوب fikrile söylemek kendi bilgisi ile hükmetmek ve nesneyi üründülemek. *(Bab. XVI. 1, 401)*

§ Abıt عبط [*Ar.*] : Yalan düridüp دريدب söylemek. *(Bab. XVI. 2, 220)*

§ Mürteciz مرتجز [*Ar.*]: Recez beytini düredici دوردجى ve okuyucu. *(Bab. XVI. 1, 117)*

§ Şâir شاعر [*Ar.*] : Mevzun söz düredici دردجى recül. *(Bab. XVI. 1, 55)*

§ Zebr ذبر [*Ar.*] : Yazı yazmak ve şiir düretmek دورتمك. *(Bab. XVI. 2, 47)*

§ İftira' افتراء [*Ar.*] : Kişi arkasına kürk giymek ve kendüden yalan söz düretmek دورتمك. *(Bab. XVI. 1, 14)*

§ Tâşî تاشى [*Ar.*] : Belirdüp düredici دوردجى. *(Bab. XVI. 2, 625)*

dürgü : Elbise veya kumaşın büklüm yeri.

§ Es-seny الثنى [*Ar.*] : Her nesnenin dürgüsü دوركوسى ve büklümü yeri. *(Ah. XVI. 240)*

§ Ez-zımn الضمن [*Ar.*] : Her nesnenin arasına ve dürgüsüne دورکوسته derler ve koltuk mânasına da gelir. *(Ah. XVI. 608)*

dürimek : → **düremek.**

dürişmek : → **dürüşmek.**

düritmek : → **düretmek.**

dürmek : 1. Bükmek, katlamak, tomar haline getirmek.

Ve liykin sohbetinde âdemînin
Tumarın düreler دورلر âlem gaminin *(Işk. XIV. 74 - 2)*

Ben bu Türki defterin çün dürmeyem دریم
Pârisicesi ile değşürmeyem *(Man. Tayr. XIV. 296)*

Padişahlardan raiyyet üşene
Düreler دورلر adli zulümler boşana
(Melhame. XIV - XV. 72 - 1)

Ömr-i hasmın defterin tumar veş dürsün درسون felek
Niçe k'eczasından eyyamın düzer defter güneş
(Ah. Pş. XV. 27)

Çü name âhir oldu aldı dürdü دوردی
Özünün hatemiyle mühür urdu *(Şeh. Ş. XVI. 515)*

§ ... Yine kendim devşirip dürüp دوروب yine yerine kodum. *(Sic. A. XVI. 7, 1185)*

2. Toplamak, devşirmek.

Gülefruh eydür iy dildar-ı mestur
Ne sözdür bu didigün aklunu dür *(Dah. XIV. 103)*

Çün temam etti işret esbabın
Dürdü دوردی Taymus rıhlet esbabın *(Yuz. Hamdi. XV. 82-1)*

§ Elin düresin دورمسن şol işlerden kim senin üzerine haramdır. *(Tez. Lâ. XV. 702 - 2)*

§ Raht-ı ikameti dürdüm. *(Saâdet. XV - XVI. 5 - 1)*

3. Buruşturmak.

§ Eğer ağlayumazsanız bâri ağlamsının, yüzünüz gözünüz dürüñ درك, kendözünüzü bir melâlete bırağın. *(Müneb. XIV - XV. 8 - 1)*

dürpültü : → **düpültü.**

dürtmek : Sürmek, sürtmek.

Eğer dürteler درتلر bakıra gümüşü
Yarar harca anlamaz ise kişi *(Ferh. XIV. 48)*

§ Bala karıştırıp yüzde olan beneklere ve çığıtlara dürtseler درتسلر gidere. *(M. Bay. XIV. 1 - 2)*

Şikâyetname düştü hatırına
Ki dürterdi درتردی anı merhem yerine *(Işk. XIV. 165 - 2)*

§ Gül yağıyle veya gayri bir yağla dahi ezüp karıştıralar, burnu delüklerine dürteler ve bınkıldayığına dürteler درتلر gayet faide ede. *(Yadigâr. XIV. 137 - 1)*

§ Bir ma'cundur ki eğer biraz andan yisen ve bir pâre şol ak sakalına dürtsen درتسك şöyle karara ki... *(İhlâs. XIV. 248)*

§ Pes hasudluk eli Dimne'nin gözüne düşmanlık sürmesin dürttü درتدی. *(Kel. XIV. 16)*

§ Kanını destimala dürtsün دورتسون. *(Dede. XIV. 61)*

§ Başına zeyt ile anber ve lâden dürteler درتلر.
(Teshil. XIV - XV. 64)

§ Ve eğer sayrunun uykusu gelmese burnuna benefşe yağın dürteler درتەلر. *(Mü. Şi. XIV - XV. 19)*

§ Ol gül suyiyle iki günde bir yağ dürtüp درتب tarayip düzüp koştuğun nazük saçın yer karnında perakende olısar.
(Müneb. XIV - XV. 7 - 1)

§ Zira kâfirler bal dürterlerdi درترلردی putları ağzına.
(Cev. Es. XV. 234)

§ Ol müşrikler saçların tararlar ve başlarına yağ dürterler.
(Leys. Ar. XV. 11)

§ Ol kâfirler saçların sakalların tararlar ve başlarına yağ dürterler دورترلر. *(Leys. Mu. XV. 8 - 1)*

§ Meğer bu melik-i Umman'ın avratı cazu imiş ... Bir gece turdu hazineye girdi bir şişe yağ çıkardı gövdesine dürttü دورتدی, bir köpek üstüne bindi havaya kalktı, nâbedit oldu.
(Ferec. XV. 152)

§ Mezbeleler toprağın yüzüne dürtesin درتسن.
(Tez. Ün. XV. 86 - 2)

§ Gaze غازه [*Fa.*] : Yüze dürtecek درتجك kızılca.
(Sıh. Ac. XV. 73)

§ .., Bunları yoğuralar başa dürteler دورتلر. *(Akr. XV. 430)*

§ ... Kaz yağı ve tavuk yağı dürteler درتلر. *(Akr. XV. 460)*

§ Bir tamlam sirke bile katalar panbuğ ile başına dürteler دورتالر anulcak. *(Hazain. XV. 15 -1)*

§ Dervar دروار [*Fa.*] :... Türkide kara ağaç derler. Ve derler ki kabarcıklar olup içinde püs gibi nesnecikler olur acâyiz-i evram içün süt ile dürterler دورترلر ... *(Deş. XVI. 104 - 1)*

§ ... Mübarek ağzının yarından ol oğlancuğun başına dürttü.
(Şevahid. XVI. 181)

§ Mimreha ممرحة [*Ar.*] : Bedene yağ dürtecek دورتەجك nesne.
(Bab. XVI. 1, 329)

§ Sûden سودن [*Fa.*] : Ezmek ve el yokamak ve dürtmek درتمك ve aşınmak ve sıvamak. *(Ni'meti. XVI. 26)*

§ Mâliden مالیدن [*Fa.*] : Ovmak ve dürtmek دورتمك ve silmek.
(Şamil. XVI. 283)

§ El-erşem الارشم [*Ar.*] : .... Ve dahi a'zasını iğne ile kanatıp çivit dürtüp دورتوب hatlar eden kişi. *(Ah. XVI. 36)*

§ Hâsıyyet-i terler direk : Bir adam sudâa müptelâ olup bu amudun arakından başına dürtse درتسه bi-emrillah şifa bulur.
(Ev. XVII. 134)

§ Şûy شوی [*Fa*] : Cüllahlar ipliğine dürttükleri دورتدكلری haşıl.
(Nuh. Tuh. XVII. 210)

dürtük : Çopurluk, çaparlık.

§ Mecdur مجدور [*Ar.*] : Çiçeğin âsarı ve dürtüğü دورتیكی yüzünde zâhir olana denir. *(Nuhbe. Ş. XVIII - XIX. 120)*

dürtünmek : Sürünmek, vücuduna koku, yağ gibi şeyler sürmek.

İçi boş olan er taşını bezer
Gelincik bigi halk içinde gezer
Sanır aybını ton ile örtülür
Bakır yüzüne altunu dürtünür درتنور *(Süh. XIV. 14)*

§ Pes Nuh, aşura günü içinde gemiden çıktılar sürme dürtünmek درتنمك buyurdu. *(Enb. XIV. 91)*

§ Cenge, harbe hazır olmuş avratlar vardı, öldürdüğünün kanın içip üzerine dürtünürdü درتنردی. *(Anter. XIV. 299)*

§ ... Çadırına girdi tıyb dürtündü درتندی. *(Anter. XIV. 215)*

§ Amma şol kim nerd oynar, kumar oynamaz, şuna benzer kim tonuzun yağın dürtünür درتنور ve kanın içer liykin etin yimez. *(Müneb. XIV - XV. 186 - 1)*

Hoş kokular dürtünüp درتنب yatmak gerek
Tanlacak sudan birez tatmak gerek
(Melhame. XIV - XV. 77 - 1)

§ Gancar غنجار [*Fa.*] : Avratlar dürtündüğü درتندیکی kızılca. *(Sıh. Ac. XV. 26)*

§ ... Her kim ol yağdan dürtüne , oda yanmaya, suya gark olmaya. *(Ferec. XV. 153)*

§ ... Melik-i Cinn'e yöneldi, bîgünah olduğun bildirmek için. Mühreyi ağzına bıraktı ve etten yidi, yağdan dürtündü, ol ağaç dibine yatta. *(Ferec. XV. 155)*

§ Isıcak su ile alîl giciyen yere dürtüne درتنه, bir zaman tahammül eyleye, andan sonra yuna. *(M. Na. XV. 21)*

§ Gökçek kokulu nesneyi ve ziyneti ve sürme çekmeği ve yağ dürtünmeği درتنمکی ... *(Ter. Kurt. XVI. 170)*

§ El-ıttılâ' الاطلاء [*Ar.*] : Dürtünmek دورتنمك ve sürünmek. *(Ah. XVI. 65)*

§ Laḫlaḫa لخلخه [*Ar.*] : Hoş kokulu terkiptir, amma soğuk dürtünürler دورتنورلر , saçınırlar, kohunurlar. *(Ha. Ş. XVI. 99)*

dürtüşmek : Birbirine karşı silâh kullanmak.

§ Averd آورد [*Fa.*] : Savaşta dürtüşmek درتشمك. *(Caf. XVI. 9 - 2)*

§ Gâh çalıştılar, gâh dürtüştüler دورتوشدولر, gâh ayrıldılar, gâh tokuştular. *(Anter. XIV. 2, 27)*

§ ...Tiz ol kılıçlar ile çalışalım, sügüler ile dürtüşelüm درتشلوم. *(Anter. XIV. 26)*

dürük : → **dürük yüzlü.**

dürüklük : Çatıklık.

Oldu handân heman ruh-ı hâcip
Kaşlarının dürüklüğü دوركلكى gaip *(Mîri. XVI. 37)*

dürük yüzlü, (dürük, yüzü dürük) : Buruşuk suratlı, ekşi yüzlü, abus.

§ Eklah اكلح [*Ar.*] : Katı dürük yüzlü دورك يوزلو er. *(Bab. XVI. 2, 401)*

§ El-işmizazü الاشميزاز [*Ar.*] : Bir kimesne dürük yüzlü دورك يوزلو olmak, inkıbaz gibi. *(Terceman. XV. 81)*

§ Et-talakatü الطلاقة [*Ar.*] : Yüz açık ve güleç olmak, yâni dürük yüzlü دورك يوزلو olmamak. *(Terceman. XV. 40)*

§ Eğer sen olaydın iri hulu yâni berk ve katı sözlü ve yüzü dürük يوزى دورك... *(Rahat. XVI. 156)*

Ko gitsin yüzüne bakma dürüğüñ دوركك
Heman üzüldüğü yeğdir çürüğün *(Ârifîn. XVI. 377)*

§ Çinî چينى [*Fa.*] : Alnı dürük دورك ve Çin'e mensup demektir... *(Deş. XVI. 370)*

dürülmek : (Kaş) çatılmak.

Kametin yadı ile ey hemdem
Kaşlarım muttasıl dürülmede دورلمه hem *(Mîri. XVI. 63)*

dürülü : Dürülmüş, katlanmış.

Kapıda bir name dürlü درلو buldular
Geri kendi yerlerine geldiler *(Man. Tayr. XIV. 146)*

dürülük : Hediyelik, düğün hediyesi olacak (kumaş).

§ ... Defa dürülük دورلك kemha, kıymeti : *122.* *(Sic. B. XV. 2, 275)*

dürüm dürüm : Büklüm büklüm, dürülerek, dönerek.

§ Ol sahranın tozun dürüm dürüm دورم دورم idüp havaya ağdırır. *(Hamza. XIV - XV. 26, 89)*

§ Bir acaip toz zuhur eyledi, şöyle ki zemin üzerinden dürüm dürüm دورم دورم ebr-i siyah misâl havaya ağdı. *(Müslim. XV. 10, 43)*

dürümek : → **düremek.**

dürüşme : sa'y, gayret.

§ Kûşiş كوشش [*Fa.*] : Dürüşme دورشه. *(Şamil. XVI. 504)*

dürüşmek, (duruşmak, turuşmak, dürişmek) : 1. Çalışmak, ıkdam etmek, sebat etmek, sa'yetmek.

§ Vay yâ Ömer, kim senün bigi müslümanlar hakkına dürüşür درشور senden sonra müslümanlar kime nazlana. *(Yüz. Ha. XIV. 34)*

§ Din-i Muhammed yoluna duruşayım دوريشم senin için dedi. *(Dede. XIV. 125)*

§ Söylemez oldu hiç nutku kalmadı, nice kim dürüştü ki دورشديكه söyleye, söyleyimedi. *(Si. Da. XIV. 446 - 1)*

§ ... Ben arslanın hulkların sınamışven, benim hakkımda hayırdan ve eylikten artık nesne dilemez, ve liykin anın mukarrepleri benim helâklığım içün dürüşürler درشورلر. *(Kel. XIV. 47)*

§ Pes İlyas ol kavmi Tanrıya kığırdı ne kadar kim dürüştü درشد hiç kimse uymadı ve muti' olmadı. *(Enb. XIV.)*

Dürişgil دوريشكيل ki tiz bitiresin işi
Ki tizcek irişe bana bu kişi *(Süh. XIV. 75)*

Kuşlara yüz dürlü dürişmek دورشمك gerek
Padişahlarına irişmek gerek *(Man. Tayr. XIV. 2)*

Nice gün gidüben Hurrem dürişti درشدی
Ki bir gün şehr-i Gulbam'a irişti *(Işk. XIV. 311 - 1)*

§ Vâciptir bana kim ayağım üzre duram, ol bitiyi başım üzre koyam ki ciddile dürüşüp دورشب anı okuyam, yahut bir bilir kişiye okutam. *(Müneb. XIV - XV. 22 - 2)*

§ ... Ol zamanda hareket etmek haddi rıyazat kadarı gerek, yâni gıdâyı sinirecek kadarı, ancak artuğu kişi ziyanına dürişmektir درشمك در . *(Hazain. XV. 19 - 1)*

Yüğürür itler atlar seğridişür
Beni ele getirmeğe dürişür دريشور *(Çeng. Dâi. XV. 246)*

§ Mahşer yerine sür'at idip dürişelerدورشلر ve yelişeler şol sıngın çeri gibi. *(Leys. Mu. XV. 423 - 2)*

Fursat eline girmiş iken imdi dürişgil دورشكل
Şol işleri kim anda ola derdine derman *(Delil. XV. 140)*

§ Sünnetüm şöyle kodum ki dünyada sebepsüz nesne olmaya, dürüşmeği kazanmağa sebep kıldum. *(Tuh. Le. XV. 327)*

§ Ne kadar cehdedüp dürüşürse gelmez, illâ şol ki takdir olundu, ol gelür. *(Leys. Ar. XV. 415)*

Mülk-i vahdette dürüş mîr olmağa
Kıble bir, yol bir gönül bir olmağa *(Vahdet. XV. 122 - 1)*

§ Ve dahi az yimeğe dürüşe درشا gücü yettikçe. *(İrşat. XV. 291)*

§ Kûşiden كوشيدن [*Fa.*] : Dürüşmek دورشمك , *(Miftah. XV. 37)*

Kimisi âhiret içün dürişür دريشر
Geçip biri birinden yol varışur *(Anasır. XV. 400)*

§ Dişinle tırnağınla çalışırsın ve elin ve ayağınla dürüşürsün دورشورسن... Bu cümleden maksudun bu ki birez mal diresin. *(Maârif. XV. 209)*

§ Bular anın sa'yinde cehd edip dürüşseler دورشسلر Hak Taâlâ anlara tevfik verip... *(Leys. Lâi. XV. 19 - 1)*

§ Bu dürüşmeklik دروشمكلك kim sende var idi dükeli şeytan işleri idi. *(Tez. Lâ. XV. 167 - 1)*

§ İlim okumağa meşgul idi ve çok dürüştü درشد (harekelidir). *(Tez. Ün. XV. 232 - 1)*

§ Neceler durmaz dürişür دورشور dahi karnı aç, neceler epsem oturur genc ü hazâin katında cem' olmuştur. *(Leys. Mu. XV. 333 - 2)*

§ El-ictihadü الاجتهاد [*Ar.*] : ... Bir nesnede güç yettiği kadar dürüşmek دورشمك . *(Terceman. XV. 15 - 2)*

Kul olma hırs u âza padişah ol
Dürüş درش can-ı peder abd-i İlâh ol *(Ruşeni. XV. 31)*

§ Verziden ورزيدن [*Fa.*] : Dürüşmek درشمك . *(Sıh. Ac. XV. 25)*

Bin yıl dürişürse دوريشورسه edemez dest-i Utarit
Yanında senin rast bugün bir elif imlâ *(Lâmii. XVI. 20)*

Kaadir isen dilâ vefaya düriş دورش
Herzedir işleme riya ile iş *(Mîri. XVI. 108)*

Dilin zaptetmeğe dürüş دوروش karındaş
Olur dil epsem oldukta esen baş *(Güvahi. XVI. 4)*

§ ... Dahi senin rızan için dürişirüz دورشرز . *(Zad. XVI. 86)*

Dürüşüp rûz ü şep kesb-i helâle
Ederler şükr-i Yezdan cümle hâle *(Şeref. XVI. 13)*

§ Kâdıh كادح [*Ar.*] : İş işlemekte katı sa'yedici ve dürüşücü دورشجى er. *(Bab. XVI.)*

§ Kûşiden كوشيدن [*Fa.*] : Dürüşmek درشمك ve çalışmak. *(Ni'meti. XVI. 35)*

Ey namazın kılmağa dürüşmeyen دورشمين ulaştıru
Sana kim dir kim namazın ara kılma ara kıl *(D. B. XVI. 132)*

Dürüş درش nefs üzre aklını emîr et
Muin ol akla nefsini esir et *(Câm. Na. XVI. 7)*

Gece gündüz dimedi vü dürüştü درشدى
Medine şehrine geldi irişti *(Fazilet. XVI. 61)*

§ Ne kadar kim dürüştüler دورشدیلر barmağın yumamadılar.
(Tez. Ba. XVI. 188)

§ El-mücahede المجاهدة [*Ar.*] : Dürüşmek دورشمك ve çalışmak ve ceng etmek. *(Ah. XVI. 937)*

§ Verziden ورزیدن [*Fa.*] : Dürüşmek درشمك ve işlemek.
(Şamil. XVI. 333)

§ Bizim dergâhımızda birkaç yıl duruşan درشن kulluk eden...
(Ta. Şahi. XVI. 34 - 1)

Yeter tuz saç derunum yarasına
Düriş دریش min-ba'd derdim çaresine *(Veyse. XVI. 41 - 1)*

Bâz meşev hiç zi-dâniş bi-kûş
Sen bilüden hiç kaçınma dürüş دروش *(Men. Cev. XVII. 27)*

§ Müdafa'at مدافعت[*Ar.*] : Dürüşmek درشمك ve murafa'a eylemek.
(Müntehab. XVII. 88 - 1)

§ El-murâkabe المراقبه [*Ar.*] : Dürüşmek دورشمك ve çalışmak.
(Kdeb. XVIII. 197 - 2)

§ Berzide برزیدن [*Fa.*] : Dürüşmek دورشمك ve çabalamak ve özenmek ve meşk ve idman etmek ve muvazabet eylemek mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 109)*

§ Ez-zeval الزوال [*Ar.*] : Bir nesneyi tahsil edip meydana getirmek içün dürüşüp دورشوب çalışmak.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 238)

§ Ed-divar الدوار [*Ar.*] : ... Ve bir maslahatın temşiyetine dürüşmek دورشمك mânasına müstameldir.
(Kam. XVIII - XIX. 1, 861)

2. Karşı karşıya gelmek, muhasameye girişmek, çarpışmak, mücadele etmek.

§ Tanrına eyit o dahi çerisin arzeylesün duruşalım دوروشلم.
(Tebareke. XIV. 4 - 1)

Neçün bâri anın ile duruşmak درشمق
Ya olmaz yere savaşmak vuruşmak *(Işk. XIV. 308 - 1)*

§ Âkıl kişi kaçan düşmanı korku yerinde görse ol düşman anın şirin canına kasteylemiş olsa, eğer dürüşmeği درشمکی aşağa kor ise kendi kanına girmiş olur. Çün dürüşe درشا ve düşman ile uğraşa, eğer kurtulu bilür ise ad çıkara, eğer can kurtarımazsa bâri anın erliği ve hamiyeti ve uyanıklığı halk dilinde ayıplı olmaya, uruşu öldü deyü söyleneler. *(Kel. XIV. 35)*

Silâhım temam oldu atım kavi
Er olmayam ayruk anarsam evi
Çerileri uğrar isem dürüşem
Başa baş duruşam دوروشام u ben uruşam *(Süh. XIV. 152)*

Bugün benvenin gürzüm ü kılıcım
Benim gibiden gürz ü ya kılıç um
Duruşavenin دوریشاونین yettiğince gücüm
Kılıç kabzasıyle komayam öcüm *(Süh. XIV. 175)*

Ne kaçmağa yarar ne uruşmağa
Ne güreşmeğe vü ne turuşmağa طوروشماغه *(Süh. XIV. 47)*

Hot irtesi oldu kazâ-yi İlâh
Çeri yetti vü tanla Fağfur Şah
İgen çok turuştuk ü dürüşüben
Dönüp kaçmadım hiç turuşuben طوروشوبن *(Süh. XIV. 304)*

Duruşalım دورشالم nâm için ceng edelim
Düşmana yer yüzünü teng edelim *(İs. XIV - XV. 81)*

Bir iki def'a katı turışalar طوریشلار
Harp öğüş ola delim uruşalar *(Melhame. XIV - XV. 112 - 2)*

§ Resûl Aleyhisselâm dedi ki Allahü Taâlâ bana va'de kıldı ki işbu ikiden birin, kim ya kârvan ile buluşmak ola, ya leşkerle turuşmak طورشمق ola. *(Leys. Ar. XV. 476)*

§ ... Mağrıbîlerin mukaddemi çağırdı : Ey furûmaye, yirmi kişi düşürdün. Dükelinin intikamını senden alayım, diyip na'ra urdu, duruştular, bir nice hata geçti, şahzade tığ ile çaldı kim kalkanını ve başını iki pâre kıldı.

(Ferec. XV. 491)

§ Bu minvâl üzre nice kerre uruşma ve turuşma طورشمه, koşma ve aktarışma olup... *(Selim. XVI. 193)*

Benimdir suç ki ben şaha turuştum طرشدم
Seninçün çok cefa çektim dürüştüm
(Şeh. Ş. XVI. 1028)

Behey dörtlüler, beşliler
Gelin gelin duruşalım
Kaplan postu giyişliler
Gelin gelin duruşalım *(Saz. Köroğlu. XVI. 45)*

§ Çaḫiden چخيدن [*Fa.*] : Dürüşmek دورشمك ve hırıldaşmak ve erişmek ve lec ve inat etmek ve kedi gibi yüze atılmak mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 216)*

düş (I) : Rüya.

Bir gece yatur iken ol düş دوش görür
İrte turur Ya'kub'a anı sorur *(Yuz. Şeyd. XIII. 2)*

Düşünde دوشنده görür kim bir ulu doğan
İner gök yüzünde vü eyler figan *(Süh. XIV. 43)*

§ ... Bu düşden دشدن belinleyürek uyandım.
(Anter. XIV, 2, 597)

Hayalin sureti menkuş olunmaz
Düş دش içinde görünen düş olunmaz *(Işk. XIV. 40 - 2)*

§ Ol Sâlih kişi çün bu düşü دوشی gördü. *(Yüz. Ha. XIV. 42)*

Meğer düş görür ol gece Gülendam
O düşün heybetinden ditrer endam *(Dah. XIV. 102)*

§ Er-rü'ya الرؤيا [*Ar.*] : Düş دوش. *(Terceman. XV. 343 - 1)*

§ Ḫâb خواب [*Fa.*] : Uyhu ve uyhuda görülmüş düş دوش. *(Miftah. XV. 74)*

§ Bu senin düşüñ دوشوك bir asılsız karcaşık düştür دوشدر. *(Enfes. XV. 425)*

Düşünde gaybdan avaz irdi
Uyan kim istediğin Tanrı verdi *(İbrahim. XV. 42 - 2)*

§ Ey şah-ı âlem düş دوش gördüm, ta'birini buyurun.
(Ferec. XV. 519)

Yusuf'a düşte oldu bunca taap
İzzetine dahi düş oldu sebep *(Yuz. Hamdi. XV. 201)*

§ Ey oğul atan Ertuğrul gördüğü düş دوش bu idi kim...
(T. Oruç. XV. 8)

Ey muabbir vasl-ı cânan ile ta'bir eyle kim
Düşde دوشده gördüm kim kamerle ıktiranım var imiş
(Ah. Pş. XV. 84)

§ Ḫâb خواب [*Fa.*]: Uyku, nevm mânasına, vâkıa ki düş دش derler. *(Ni'meti. XVI. 271)*

Nâgehan düşte دوشده seni ağyar ile görem deyü
Gözlerim meyleylemez bir lâhza uyhudan yana
(Zati. XVI. 62)

§ Ḫasan bir gece düşünde دوشنده gördü kim uçmakta yüce köşkler ve çardaklar... *(Tez. Ba. XVI. 50)*

§ Ḫâb خواب [*Fa.*] : Uyku ve düş دوش. *(Şamil. XVI. 425)*

§ Yemen beylerinden biri korkulu düş gördü.
(Şevahid. XVI. 37)

§ Hâb خواب [*Fa.*] : ... ve düş دوش rü'ya mânasına.
(Caf. XVI. 51 - 1)

Kınaman komşular yatamaz oldum
Giriyor sevdiğim düşüme benim *(Saz. Kara. XVII. 302)*

Süleyman der yorar oldum düşümü
Hak onarsın cümle müşkil işimi *(Saz. Süleyman. XVIII. 412)*

§ Er-rü'ya الرؤيا [*Ar.*] : Düş دوش dedikleri hâlettir, vâkıa dahi derler. Imızganmak ve pineke dedikleri hâlettir.
(Kdeb. XVIII. 61 - 2)

Müsavi idi mihre rûz u şebi
Düşünde دوشنده görürdü felek kevkebi *(Mihnet. XIX. 200)*

§ Vâkıa واقعه *[Ar.]* : Rüya, düş دوش. *(Kam. Os. XIX. 4, 617)*

Evvel benim idin şimdi kiminsin
Gündüzün hoş gecen düş müdür nedir
(Saz. Emrah. XIX. 595)

düş (II), (tuş, tüş) : Cihet, yön, yol.

§ Tâ ki kendüler tuşundan طوشندن Anter ... geçicek...
(Anter. XIV. 916)

§ Nâgâh bir çoban düdüğü avazın işitti, iki parmağını kulaklarına koydu, yoldan sapıp bir düşe دوشه tiz tiz sur'atle revan oldu. *(Müneb. XIV - XV. 73 - 2)*

Seni andan bindirir ol bir kuşa
Uçuben alıp gide bir tuşa طوشه *(Cam. XV. 101)*

Çünkü her şeyde tecelli sensin ey dilber eden
Kanda kim baksam hayalin gözlerim tuşundadır طوشنده‌در
(Nizami. XV. 12)

§ Bir zevrak getirip Adis'i bindirdi, fülan yıldızın tuşuna طوشونه git dedi. *(Ferec. XV. 401)*

Meğer bir toy uçup bir gün yuvadan
Giderdi bir tuşa طوشه rah-ı havadan *(Güvahi. XVI. 78)*

Şeriat ehlini durmaz kırardı
Bilinmez neyidi tuttuğu tüşü توشی *(Âş. XVI. 80)*

§ İnes'in limanına varın ve ol tuşa طوشه varınca kimseye bildirmen. *(Âş. XVI. 144)*

Veli Cemşid'i dün ü gün arardı
Ne tuşa طوشه gitt'ola deyü sorardı *(Şeh. Ş. XVI. 31)*

düş (III) : Küfüv, aynı derecedeki, denk, eş, akran.

§ Tekine, tüşüne توشنه varsın dediler. *(Dede. XIV. 52)*

düş azmak : İhtilâm olmak.

§ El-ihtilâm الاحتلام [*Ar.*] : Düş azmak دوش آزمق . *(Ah. XVI. 18)*

§ Ḫâb-diden خوابديدن [*Fa.*] : Düş azmak دوش آزمق .
(Şamil. XVI. 420)

§ Biz ömrümüzde su içmezken andan içip ak sakallı olanlarımızın sakalları kara olup kocalarımız yaş yiğit olur. Amma her gece düşleri azup دوشلرى آزوب nefislerini dutmaz olup her gece karısı ile cima' eden kişilerden olur. *(Ev. XVII. 855)*

§ Hulm الحلم [*Ar.*] : Buna avam-ı Türkide düş azmak دوش آزمق tâbir ederler. *(Kam. XVIII - XIX. 3, 432)*

Hülm ü rü'ya [*Ar.*] : Düş, düş azmak دوش آزمق [*Ar.*]: İhtilâm احتلام [*Ar.*], efsun : rüka
(Asım. XVIII - XIX. 38)

§ Gûşasp كوشاسب [*Fa.*] : Uyku ve nevm mânasınadır ve ihtilâm mânasınadır ki düş azmak دوش آزمق tâbir olunur.
(Bürh. XVIII - XIX. 507)

düşbudak : Dişbudak.

§ Gada غضا [*Ar.*] : Düşbudak دوش بوداق ağacı ve kara ağaç.
(Bab. XVI. 2, 44)

düş düşe, (tuş tuşa) : Taraf taraf.

§ Şah buyurdu kim ol cezireyi avlayalar, göreler kim acayip, garayip ne ele girer; kaçan ki çeri tuş tuşa طوش طوشه dağıldılar. Kaytas-ı Yunanî giderken karşısından gördü kim bir minare kadli canavar sürmüş kendüye geliyor.
(İs. H. XIV - XV. 220)

§ Ol kal'adan çıkıcak bizler dahi tuş tuşa طوش طوشه yürüyelim.
(İs. H. XIV - XV. 566)

Ederler tuş tuşa طوش طوشه ah ü zârı
Ki zârî eyleyenin yok kararı *(Şeh. Ş. XVI. 726)*

düşe dura, (düşe tura, düşe duru) : Düşe kalka.

Becit yel gibi gide düşe tura دوشه طوره
Başına yolların hâkin savura *(Mih. XV. 169)*

§ Üftan ü ḫîzan افتان و خیزان [*Fa.*] : Düşe dura دوشه ذورا. *(Nuh. Tuh. XVII. 145)*

§ Üftân ü hîzan افتان و خیزان [*Fa.*] : Düşe dura دوشه دوره. *(Ni'meti. XVI. 104)*

§ Üftân ü ḫîzan افتان و خیزان [*Fa.*] : Düşe duru دوشه دورى. *(Şamil. XVI. 387)*

düşe duru : → **düşe dura.**

düşe gelmek, (tuşa gelmek) : 1. Hemen gelivermek, birden bire gelmek.

§ Bular bu cevabı verdiler, ol sâkının filhâl öğüne Yusuf düşe geldi دوشه گلدى. *(Leys. Ar. XV. 639)*

§ Hatırıma bu düşe geldi دوشه گلدى. *(Güls. XV. 25)*

2. Rast gelivermek, karşılaşıvermek.

Derd ü belâ gözgüsün gözlerken dünün günün
Dost yüzüne can gözü ansızın tuşa geldi طوشه گلدى
(Eşrefoğlu. XV. 17)

düşeğen : Çok düşen.

§ Sakınan göze çöp düşeğen ذوشكن olur. *(Ata. XV. 15)*

§ ... Hırs-ı dâneyle dâme düşeğenlerdir دوشكن لردر. *(Şeref. XVI. 195)*

düşelek, (düşelik) : Hasılat, varidat, kazanç, pay, hisse.

§ Gördü kim düşeliği دشلگ az, külfetine göre hasılı yok. *(Kesir. XV. 185 - 2)*

§ Padişahın ziyanın gözleme, düşeliğim دوشلگم çoğ olsun deme, tâ ki düşelikten mahrum kalmayasın. *(Kab. XV. 408)*

§ Ana kapısının düşeliğini دوشلكنى ol hatuna ta'yin etti. *(Ta. Sel. XV. 2, 378)*

§ Bir padişah bir şehre girmelü olsa yoluna kumaş döşemekle tezyin ederler, ol kumaşlar rikâpdar ağanın düşeleğidir دوشلكيدر. *(Ha. Ş. XVI. 221)*

§ Andan ötürü ederler ki bunların düşeliği دوشهلكی azdır. *(Âş. XVI. 70)*

İki yıldır düşelik دوشالك katı alçak
Sicillât ile hüccettendir ancak *(Güvahi. XVI. 86)*

düşer : Yapılması gereken, yakışan iş.

§ Sana düşeri درشری oldur ki ikram idesin. *(Anter. XIV. 371)*

§ Heman düşeri دوشری bunları dağıtmaktır, dedi. *(Anter. XIV. 542)*

§ Sen sana düşerin دوشرن eyle, ol kendüye düşerin دوشرن bilir. *(Maârif. XV. 211)*

düş etmek : → düş eylemek.

düş eylemek, (tüş eylemek, tuş etmek, düş etmek, tuş eylemek, tuş kılmak): 1. Rast getirmek, karşı karşıya getirmek, nail etmek.

Her birin bir nesneye tuş eyledi طوش ايلدی
Anın ile gönlünü hoş eyledi *(Ga. XIV. 350)*

§ Gözlerini ol mestlikle dost yüzüne tuş etmişlerdir طوش اتمش لردر. *(Müz. XV. 195)*

Eylediñ ايلدك her birini bir işe tuş طوش
Anın ile eyledin gönlünü hoş *(Mihri. XV. 94)*

Bize sen tuş eyle ايله طوش yolun sehlini *(K. Ü. XV. 10)*

Dahi her hali kabûl eyleye hoş
Kalb-i şeyhe hem kıla قلا kalbini tuş طوش *(Vahdet. XV. 144-2)*

İkisine bile kıl قل her sözün tuş طوش
Urasın tâ bir ok ile iki kuş *(Güvahi. XVI. 94)*

Derdin derdime düş eyle ايله دوش
Anınla gönlüm hoş eyle *(Alâ. XVI. 56)*

2. Müptelâ kılmak, giriftar etmek, uğratmak.

Sevdasın düş etti benim başıma
Bu derdime çare olur mu bilmem
(Saz. Bursalı Halil. XVIII. 421)

Heykeli mûhiş ü güftarı galiz
Ana düş etmeye دوش ایتمیه Mevlay-ı Hafîz
(Fazıl. XVIII - XIX. 43)

3. Havale etmek.

Birini Rumeli'ne eyleyüp tuş طوش ایلیوب
Yürür Sultan Selim'e kendisi hoş *(Hadidi. XVI. 453)*

düş gelmek, (tüş gelmek, tuş gelmek): Rast gelmek, tesadüf etmek, karşılaşmak.

Ki bu gün Yemen şahının oğlu üş
Geçer idi Çin'e sana geldi tuş کلدی طوش *(Süh. XIV. 40)*

Bu bir nice beyti düzüp yırladı
İşi tuş gelesin طوش کلمسین sezip ırladı *(Süh. XIV. 97)*

Her ne nesne ki bulara hoş gele
Ol hemişe rahmetine tuş gele طوش کلا *(Ga. XIV. 402)*

Meğer tuş geldi طوش کلدی Hurrem dahi ana
Görür konmuş çeriler çevre yana *(Işk. XIV. 310 - 1)*

§ Nâgâh kardaşına tuş geldi طوش کلدی. *(Anter. XIV. 12)*

§ Bir dağ eteğinde bir ağır çeriye düş geldi دوش کلدی.
(Müslim. XV. 4, 6)

§ Anın gözü senin gözüne düş gelmiş دوش کلمش, senin gözün karalığı ana eser eylemiş. *(Tez. Lâ. XV. 101 - 2)*

§ Bir gün Bayezid'in gözü Fatıma eline düş geldi دوش کلدی.
(Tez. Lâ. XV. 480 - 2)

§ Gördü ki bir avrat gusleder, ol hatunun dahi gözü tuş geldi طوش کلدی, filhâl saçını çözüp anınla gevdesini bürüdü.
(Leys. Mu. XV. 206 - 2)

§ Nâgâh gözü tuş gelüp gördü ki bir avrat gusleder.
(Leys. Ar. XV. 339)

§ Bu Tazarru'at'ı anın içün ile bildürürem ki nâgâh bir aşk erine tuş gele. *(Tazarru. XV. 167)*

İster iken tabib-i dermanı
Tuş gelür طوش كلور can alıcıya canı *(Yuz. Hamdi. XV. 86 - 1)*

§ Ve ol ıssı günde bağrı pişmiş gayet argun ve bîçare giderken nâgâh gözü bu reise tuş geldi طوش كلدى. *(Kab. XV. 31)*

§ Cahil tabip dahi hastanın sözünden bir fasit hayal eder, ya kendi bâtıl zannından kopan fikrine i'timat eyler, bilmez hak mıdır, bâtıl mıdır, amel muhalif düşer, eğer bir nicesi tuş gelürse طوش كلورسه bir nicesi hata eyler. *(Hazain. XV. 26 - 2)*

§ Nahye-i Karataş'ta gerü sana tuş geldim طوش كلدم, duttum, bunda dahi atıma kefil oldun. *(Sic. K. XV - XVI. 2, 285)*

§ ... Yahut bir müstecab-üt-da've olan düasına düş gelüp دوش كلوب bu bende-i müznip mağfur ola.
(Müneb. XIV - XV. 2 - 1)

Feryadın eğer gülden ise sahn-ı çemende
Ey bülbül-i dil-haste sabâ yeline tuş et طوش ايت
(Aşki. XVI. 111)

düşlenmek : Üzerine düşmek, fazlaca meşgul olmak.

Dahi başlanmağ ile âlim olmaz
Çalışup dersine düşlenmeyince دوشلانمينجه
(Kuddusi. XIX. 181)

Yeni baştan bu hava vü hevese düşlenelim
(Hengâmi. XIX. 52)

düşlü düşüne, (tuşlu tuşuna): Rast gelen tarafa, beğendiği yöne.

§ Gece karanusunda her birisi tuşlu tuşuna طوشلو طوشنه perakende oldular. *(Anter. XIV. 726)*

§ Ne kim ol yörede Salip milletinden beğler, çeriler varsa tuşlu tuşuna طوشلو طوشنه kaçmışlar. *(Fütuh. XIV. 75)*

§ Resûlün ashabından bir cemâat sefere çıkmışlardı, anlara duman gibi bulut vâki' olup karanuluk kapladı, kıbleyi bilemediler, her biri taharri edüp tuşlu tuşuna طلشلو طوشنه kıldı. *(Leys. Ar. XV. 80)*

düşman tabası, (tapası) : Düşman gülüncü, düşman sevinci.

§ Bu haberi kimse bilmesin, tâ ki düşman tabası دشمن طبسی olmayavuz. *(Anter. XIV. 525)*

§ ...Ve illâ düşman tapası دشمن طاپسی olursuz. *(Anter. XIV. 427)*

§ ... Düşman tapası دشمن طاپسی olavuz. *(Anter. XIV. 444)*

düşmek : **1.** Vâki olmak, olabilmek.

Düşürme kimesneyi Tanrı'nı san
Düşe kim düşesin ayağına sen *(Ferh. XIV. 12)*

§ Her vakıt kim bir ulu vâkıa düşe دشا ve bir düşvar iş ileri gele, uyanıklık ve ihtiyat yerini elden koya...
(Kel. XIV. 42)

§ Yiğitlik mevsiminde, nite ki düşer دشر, bir sahip-cemale gönül vermiştim. *(Güls. XV. 52)*

Çü birlik düştü دشدی gaybetten huzura
İkilik geldi suretten zuhura *(G. Ra. XV. 5)*

§ Ve gâh düşer دوشر ki azâyim ve tılısımat ile da'vet-i cin edip haber alırlar. *(Hüs. Dil. XVI. 17)*

Hem düşücüye : دوشجی‌یه vâki' واقع *[Ar.]*, hem âşikâre: vâzıh
(Cev. Ke. XVII. 62 - 2)

2. Mağlup olmak.

§ ... Yüz şazılığa ve ferağate dut kim düşman düştü دشدی ve cihan murad ile bezendi. *(Kel. XIV. 62)*

3. Müstevli olmak.

§ Kaçan Basra'ya tâun düştü دشد bir er eşeğe binip avratın ve oğlun kızın alıp çıktı. *(Enb. XIV. 519)*

4. Üzerine yürümek, hücum etmek.

Gaziler ol kal'a üzre düştüler دوشدلر
Arı gibi ok atuben üştüler *(Enveri. XV. 60)*

§ Ne zaman eli başına değdikte biraz tevakkuf ve âram etmeyip kal'a-i Dûn'a düşüp gelsin. *(Müslim. XV 4, 22)*

§ Ey sultanım, vâcip budur kim evvel Istanbul'a düşesiñ دوشەسك
(Âş. XVI. 65)

§ Han dahi kabul etti, geldiler Istanbul üzerine düştüler دوشديلر.
(Âş. XVI. 66)

5. Yakışmak, âit olmak.

§ Ey ata, erenlerde hilâf olmaz, hiç benim erliğime düşer mi دوشرمی ölümden havf edip müdarâ edem.
(Hamza. XIV - XV. 19, 55)

§ Bunlardan biri dervişlere düşmez دشمز bir iş etti.
(Güls. XV. 17)

Leblerin üstünde düşmüştür دشمشدر gözün gayette hûb
Hûb olur helvanın üstünde ki bâdamı ola *(Nizami. XV. 6)*

Dediğin iş sana düşmez دوشمز dediler
Sözün sincine yaraşmaz dediler *(Şeh. Ş. XVI. 624)*

§ Ben handan-manzar ve şirin-güftar tururken sana edep lebini pür-hande edip açılmak düşmez دوشمز.
(Hüs. Dil. XVI. 189)

Eyledin sen sana revâ olanı
Ben de terk etmezin bana düşeni *(Atai. Ha. XVII. 92)*

Efendi ne isterse etmek gerek
Kuluz biz düşer mi دوشری sual eylemek *(Mihnet. XIX. 4)*

Taze sevmek dem-i pîrîde düşer mi دوشری Vasıf
Gayri vaz geç ne zaman uslanacaksın a herif
(Vasıf. XIX. 325)

6. Konmak, inmek, nüzul etmek.

Dedi bunda sen düşeli دوشهلی çok mudur
Dahi eşin ü yoldaşın yok mudur
dedi çok değildir ki eğlenmişem
Bu şarda vü sanma ki beğlenmişem *(Süh. XIV. 257)*

§ Kâfir dahi düşüben دشوبن bir yerde akça üleşmekte idi.
(Dede. E. XIV. 72)

Üştüründen niçün düşüp kaçtın
Perde-i aybını niçün açtın *(Yuz. Hamdi. XV. 50 - 2)*

§ Pes gelip bu kalelerin üzerlerine düştüler دوشدیلر.
(Ta. Sel. XV. 1 - 58)

7. Şehit olmak, savaşta ölmek.

Şehit oldu nice mîr-i alemler
Düşüp دوشب beyler sınıkmış idi leşker *(Hadidi. XVI. 244)*

§ Şahzade iki saf arasında durdu, Şah-ı Mağrıp'tan pehlivan istedi. Biri geldi düştü, biri biri ardınca yirmi er düştü... Mağrıbîlerin mukaddemi çağırdı : Ey furû-mâye, yirmi kişi düşürdün, dükelinin intikamını senden alayım.
(Ferec. XV. 461)

§ Hindîler cenginde ol dahi düşüp دوشوب. *(Cihan. XVII. 222)*

§ Bu fitnede fuzalâdan çok kimse düştü دوشدی.
(Cihan. XVII. 222)

§ ... Hayli ceng olup iki cânipten çokluk âdem düştü.
(Solak. XVII. 13 - 2)

§ Üç yüz Arap düşüp Hasan münhezim firar etti.
(Tuh. Ki. XVII. 40)

8. Baş vurmak, intisap etmek.

Çü olmaz müşkil iş üstada düşvar
Genez olsun disen üstada düş دش var *(Ravza. XV. 37)*

§ ...Şa'ban beni ıdlâl edip ben dahi yanına düşüp دوشوب varıp gittik. *(Sic. A. XVI. 7, 1208)*

9. Girmek, kapanmak, sığınmak.

Kaçup Bursa tekürü şehre düştü
İrüp leşkerle Osman şehre üştü *(Hadidi. XVI. 56)*

§ Kayıdalım otağımıza düşelim دوشلم. *(Dede. E. XIV. 36)*

10. Atlamak, girmek.

Ol havaya gönlü çün uçar idi
Şatta düşüp دوشب ol yana geçer idi *(Man. Tayr. XIV. 21)*

§ Kafesi sıdım, bir tahta ile suya düştüm, tahtamı yel sürdü on gün gittim. *(Ferec. XV. 358)*

§ Derhal tonun çıkardı ırmağa düştü دوشدی. Ol yedi kişinin ikisin bir eline, ikisin bir eline, ikisin iki ayağı birle çıkardı. *(Tez. Ba. XVI. 54)*

11. Yıkılmak.

Yusuf turdu köşkünü tepti paşa
Titredi saray ki az kaldı düşe دوشه *(Yuz. Şeyd. XIII. 80)*

12. Âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak.

Saâdet ana kim düşmüş دشمیش kişinin
Elin ala ger erkek ya dişinin *(Işk. XIV. 62 - 1)*

§ Kisve-i ervah-ı melekiyyeye girer, düşmüşleriñ دوشملرك elin alıp destgir olur. *(Bektaş. XV. 36)*

Sahâ vü himmet ana pîşe ola
Hemişe himmeti düşmüşe دوشمیشه ola *(Güvahi. XVI. 18)*

Sakın düşme دوشمه düşene دوشانه assısı yok
Eğerçi sonra olur kulağuz çok *(Güvahi. XVI. 35)*

düş olmak, (tüş olmak, tuş olmak) : 1. Yönelmek.

Kim ne bilir ne kuşam ben, her dem ol yüze tuşam ben
Tâ ezelî sarhoşam ben içmişem ayağım anda
(Yunus. XIII - XIV.)

Ağzına şeker alıp gözü sana tuş olan طوش اولان
Unuda şekerini çiğneyüben yutmaya
(Yunus. XIII - XIV. 71)

2. Rast gelmek, isabet etmek, musadif olmak, karşılaşmak.

§ Çün bostandan taşra çıktı Resûl Hazretinin gözü ol kişiye tuş oldu طوش اولدی. *(Si. Da. XIV. 357 - 2)*

Şehin gözü meğer tuş oldu طوش اولدی ana
Sevindi hatırı hoş oldu ana *(Işk. XIV. 30 - 2)*

Hayalin sureti menkuş olunmaz
Düş içinde görünen düş olunmaz دوش اولنمز *(Işk. XIV. 40 - 2)*

§ Bu kez bir kurda tuş oldu طوش اولدی. *(Dede. XIV. 24)*

§ Sınmaz taşa ve erimez demüre tuş oldu طوش اولدی.
(Anter. XIV. 839)

§ ... Anın gözü senin gözüne tuş olmuş طوش اولمش.
(Tez. Ün. XV. 36 - 1)

Gözü nâgeh tuş oldu طوش اولدی gül yüzüne
Haram oldu heman dirlik özüne *(Mih. XV. 40)*

Ey acep tuş oldu bu hasret bana
Gitmedi yâr oldu bu hayret bana *(Vahdet. XV. 148 - 2)*

Neden bilsün ki tek durmak olur hoş
O bilmez olmayınca اولمینجه bir belâ tuş طوش *(Salâtin. XV. 71)*

§ Bir avrat bundan geçti gönlüm ana düş oldu دوش اولدی ve nefsim tekazâ eyledi, durdum bir ayağım savmaadan taşra bastım kim anın ardına düşem. *(Tez. Lâ. XV. 202 - 2)*

Gazâda tuş olup طوش اولب bir pehlevanı
Dutup hoş bastı vermedi amanı *(Ruşeni. XV. 40)*

O sücüdan içer sarhoş olur ol
Halâyık ta'nesine tuş olur اولر طوش ol *(Tennuri. XV. 130)*

§ Cariyenin gözü bana tuş oldu اولدی طوش başın içeri çekti.
(Ferec. XV. 28)

Bir acep pîr-i cihan-dideye tuş oldu اولدی طوش gözüm
Sadefin açtı bana arza kılup lü'lü'den *(Âli. XVI. 52)*

§ Çün Ebrehe'nin gözü ıraktan Abdülmuttalib'in yüzüne tuş oldu. *(Şevahid. XVI. 42)*

Dedi varın heman Allah onara
Ola kim tuş olasız bir şikâra *(Hadidi. XVI. 85)*

Hatâsına olursa nâgehan tuş
Kerim olan gerek ola hatâ - pûş *(Yuz. Şems. XVI. 55)*

Dedi oğlan hoş olduñ اولدك devlete tuş طوش
Paşama hakkı değdiyse güler hoş *(Güvahi. XVI. 91)*

§ Yolda bunlara tuş olup اولب طوش... *(Letaif. XVI. 32)*

Gündüzün anca kim ederlerdi cûş
Düşte olurlard' adû cengine düş اولرلردی دوش
(Budın. XVI. 10)

Beni öldürdü gam mutrip nevâ kıl
Bir olmaz derde tuş oldum اولدم طوش deva kıl
(Veyse. XVI. 62 - 2)

Ay ü gün mir'ata dönüp bil ne yüzden çezginür
Düş olam اولم دوش deyü o yüzden dilberin dizarına
(Gülşeni. XVI. 108)

Dilerim düş olup bir cefakâre
Gülün harap cismin dağ dağ olsun *(Saz. Gevheri. XVII. 176)*

Ayrılıktan korkup visale erme
Elbet kişi korktuğuna düş olur *(Kâtibi. XVII. 37)*

Bir yüze düş oldu اولدی دوش gözüm yüz bin gezer divanesi
Olmuş cemali şem'inin ay ile gün pervanesi
(Niyazi. XVII. 100)

Nazar saldım şebangeh lücce-i mevvac-ı hazraya
Gözüm düş oldu دوش اولدی nâgeh gurre-i mah-ı şeb-ârâya
(S. Vehbi. XVIII. 172)

3. Nail olmak, mazhar olmak, erişmek.

§ Hak Taalâ lûtfuna düş olan kişiler dünya cifesine mukayyet olmazlar. *(İs. H. XIV - XV.)*

§ Sermedî saâdete tuş olduñ طوش اولدك ki ayruk fenası yok.
(Cinan. XV. 84)

Muhyeddin'im eğlence
Tüş oldum طوش اولدم gizli gence
Ol yetmiş iki rence
Özge necat bendedir *(Ab. Na. XVI. 109)*

4. Delâlet etmek, uygun gelmek.

Bu vâki' vakthâ kim korkulu düş
Olur اولور ta'biri aksi hayr işe tuş طوش *(Mih. XV. 191)*

düş öñüme etmek : Önüne katmak.

§ Pehlivan-ı âlem düş öñüme idüp ايدوب دوش اوكومه ol mahalde iriştiler ki... *(Müslim. XV. 2, 24)*

düş tutmak, (tuş tutmak) : Bir semte yönelmek.

Yaraksız anda nice tuş tutasıñ طوش طوتاسك
Tutalım ağzın ile kuş tutasın *(Güvahi. XVI. 68)*

düşümdür ola mı : Rüya mı görüyorum.

§ Hâcip buyruk mucebince Delle'yi bir sandıka koydu, mihter-i mellâhane ısmarladı. Mihter sandığı gemiye koydu. Su içinde giderken Delle eyitti : Gülbahar, Nevbahar, Huceste, bu ne yerdir didi, düşümdür ola mı دوشمدر اولمی didi.
(Ferec. XV. 504)

düşüne çıkmak, (tuşuna çıkmak) : Karşısına çıkmak.

Çıktı چقدی andan Iğrıbos'un tuşuna طوشنه
Geldi tekfürü oluben âşina *(Enveri. XV. 41)*

düşürmek : Avlamak, vurup yere sermek,

§ Bir sayyat ava çıkmış idi, bir geyik düşürdü دوشر دی pes götürdü yüz evdin yana dutup gelirdi. *(Kel. XIV. 85)*

§ Anı anda çaldı bunu bunda çaldı, hele yiğirmi beşin düşürdü دوشر دی on beşi kaçıp gittiler. *(Müslim. XV. 1, 228)*

düşüt, (düşük) : Doğum vaktinden evvel ölü olarak anası rahminden çıkan çocuk.

§ Ve dahi eğer düşüt دشت oğlan dahi olursa, kim bazı hilkati zâhir ola, ana dahi ad vereler. *(Müneb. XIV - XV. 211 - 2)*

§ El-mücinnü المجن [*Ar.*] : Ve dahi düşüt دوشت düşürücü avrata mücinne derler. *(Tercemen. XV. 283 - 2)*

§ Hayzı yürüde ve düşüt دوشد oğlanı düşüre, çıkara. *(M. Bay. XVI. 47)*

§ El-mezkûm المزكوم [*Ar.*] : Düşük دوشوك oğlan. *(Ah. XVI. 971)*

§ Figâne فكانه [*Fa.*] : Düşüt دشد oğlan. *(Cof. XVI. 116 - 2)*

§ Figâne فكانه [*Fa.*] : Düşüt دشد oğlan. *(Ni'meti. XVI. 481)*

§ Sıkta سقطه [*Ar.*] : Düşen nesne ve düşüt دوشت. *(Bab. XVI. 2, 212)*

§ Cehız جهض [*Ar.*] : Deve düşüdü veya a'zası temam olup canlanmış iken düşen düşüt دوشد. *(Bab. XVI. 2, 197)*

§ Fegâne فكانه [*Fa.*] : Düşüt دوشوت oğlan. *(Şamil. XVI. 482)*

§ ...Bu hengâmeden avratım bir düşüt düşürdü deyü bir düşüt دوشد getirip keşf olunmak murat ederin deyicek fil'vâki' bir kızcığaz, başında hayli saçı var ve bir eli göksünde... *(Sic. A. XVI. 1, 976)*

§ Figâne فكانه [*Fa.*] : Düşüt دوشت oğlan ki ana rahminden düşe. *(Deş. XVI. 341 - 1)*

§ Figâne فكانه [*Fa.*] : Ana rahminden düşen düşüt دوشوت çocuk. *(Nuh. Tuh. XVII. 191)*

§ Sıkt سقط [*Ar.*], ez şikem biyüftade ازشكم بيفتاده [*Fa.*] : Vaktı gelmedin valdesi karnından düşen çocuk ki düşüt دوشود tâbir olunur. *(Aks. XVII - XVIII. 164-2)*

§ El-Cıhz الجهض [*Ar.*] : Alâ-kavlin hilkati temam olup bedenine can gelmiş düşüğe دوشوكه denir ki yaşamaya. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 415)*

§ Es-sıkt السقط [*Ar.*] : Hılkati nâtemam olan düşüğe دوشوكه denir. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 481)*

§ El-iskat الاسقاط [*Ar.*] : ... ve hatun ve sair hayvan nâtemam düşük دوشوك düşürmek mânasınadır. *(Kam. XVIII - XIX. 2, 481)*

§ Fegâne فكانه [*Fa.*] : Ol beççe ve cenine denir ki batn-ı maderden mürde ve yahut nâkıs-ül-hilkat mütevellet ola. Arabide sıkt ve Türkide düşük دوشوك ve düşüt دوشود tâbir olunur. *(Bürh. XVII - XIX. 447)*

§ Kefane [*Fa.*] : Ol cenindir ki nâkıs-ül-hilkat sâkıt ola. Arabide sıkt ve Türkide düşüt دوشود ve düşük دوشوك derler. *(Bürh. XVIII - XIX. 489)*

§ Sâkıt ساقط [*Ar.*] : ... Cenin-i sâkıt : Düşük دوشوك. *(Kam. Os. XIX. 4, 9)*

düşüt düşürmek : Çocuk düşürmek.

§ Müsellib مسلب [*Ar.*] : Oğlu fevt olmuş avrat, düşüt düşürmüş دشت دوشرمش avrat. *(Bab. XVI. 2, 109)*

§ ... Bu hengâmeden avratım bir düşüt düşürdü دشد دوشردی deyü bir düşüt getirip, keşf olunmak murat ederin diyicek... *(Sic. A. XVI. 1, 976)*

§ ... Mezbur Şa'ban yumruk ile karnıma vurup ve taş ile merkume hatun göksüme vurup anların darplarından bir düşüt düşürdüm دوشد دوشردم. *(Sic. A. XVI. 3, 404)*

düş yerine gelmek : Rü'ya doğru çıkmak.

Didiler kullar bunu birbirine
Hocamızın düşü geldi yerine دوشی كلدی يرينه

(Yuz. Şeyd. XIII. 14)

düş yormak : Ru'ya tâbir etmek.

§ Ey memleketim ulularu yoruñ düşümü يورك دوشمی, eğer düş yorabilürseniz... *(Cev. Es. XV. 320)*

Düş yormağa دوش يورمغه di: ta'bir تعبير [*Ar.*], hem söylemeğe : takrir [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 56 - 11)

§ Ḫâb-güzar خواب گذار [*Fa.*] : Düş yorucu دوش يورجی, muabbir mânasına. *(Deş. XVI. 101 - 1)*

dütmek : Tütmek.

§ Şöyle ki dûd-ı derûnum burnumdan düterdi دوتردی.
(Şeref. XVI. 112)

Tutuşmuştu derundan micmer âsâ
Düterdi دوتردی oda düşmüş anber âsâ
(Veyse. XVI. 88 - 2)

§ Da're دعرة [*Ar.*] : Yanmayup düten دوتن odun ve söyünmüş eğsi. *(Bab. XVI. 1, 197)*

dütsüden : Buhurdan.

§ ... Ve her cariyenin elinde bir dütsüden دتسودن var idi, anda misk, anber ve lâden tütsü kılurlardı.
(Müneb. XIV - XV. 36 - 2)

dütsü saksısı : Buhurdan.

§ Ûd-sûz عودسوز [*Fa.*] : Dütsü saksısı دوتسی سقسیسی.
(Caf. XVI. 106 - 1)

dütün, (tütün) : Duman.

§ Havanın yeğreği oldur ki mu'tedil ola, katı ısısı ve katı sovuk olmaya, sâfi ola, tütün توتن ve buhar karışmış olmaya.
(Yadigâr. XIV. 4 - 2)

§ Keten meşhurdur eğer göyündürüp dütününe دتننه otursalar zükâma fayda ede. *(M. Bay. XIV. 139)*

§ Padişahın uyanıklığı şu'lesi düşman hanümanının dütününü دتونی göğe irüre. *(Kel. XIV. 41)*

§ Pes Zülkarneyn azm eyledi gün doğduğu yerden yana on iki yıl temam gitti tâ kim karanlığa erdi, gördü kim karanlık dütün دتن gibi kaynar. *(Enb. XIV. 772)*

§ Anı yakıp burunu dütününe دتنه tutıcak baş ağrısın giderür. *(Edviye. XIV. 11)*

Huruşumdan olur ra'd ünü nâçiz
Kim oldu dütünümden دوتنمدن ateşi tîz *(Işk. XIV. 148 - 1)*

Tütününden توتنندن yüreğini tağlayu
Ol kafes ağzını açtı ağlayu *(Man. Tayr. XIV. 94)*

§ ... Şol kadar dütün دتون çıkardı bu şehirlerden ki hiç bir kimse anın habis râyihasına koklamağa tâkat getirimezdi. *(Müneb. XIV - XV. 60 - 1)*

§ Dütün دوتون ve buhar karışmış olmaya. *(Mü. Şi. XIV - XV. 4 - 2)*

§ ... Âhirette dahi kara dütün دوتن içinde vâki' olup azab-ı elîm çekerler... *(Delil. XV. 154)*

Depemden dütünüm دوتم yetişti çarha
Getirdi hâletim eflâk-i çarha *(Mih. XV. 126)*

Ağ tütün gibi od gibi germ ol
Şiddet eyleme su gibi nerm ol *(Yuz. Hamdi. XV. 105)*

Tamu ahım odundan bir dütündür دوتوندور
Deniz gözüm yaşından nem değildir *(Dâi. XV. 129)*

§ Göğe bakıcak gözlerine yer ile gök arası dütün دتون gibi görünürdü. *(Leys. Mu. XV. 275 - 2)*

Zehre tiryak irer ise ne ziyan
Yer dütününden دتونندن kararmaz âsman *(İbrahim. XV. 74 - 2)*

§ Gördü kim ot ve dütün دوتن içinde yatur, ota tapıcı idi. *(Tez. Lâ. XV. 58 - 1)*

§ Hasan anın yastığı üzerine geldi gördü kim oda tapmakta ve od tütününden توتنندن kararmış. *(Tez. Ba. XV. 50)*

§ Yürek buhardan tuncığar şol ev içinde tütün تتن olucak çırağ boğulup nice ölezir ise şöyle zaif olur.
(Hazain. XV. 22 - 1)

§ Gündüz dünya yüzünde Âdem oğulları günaha meşgul olurlar, anların günahı tütünleri توتونلرى göklere ağar.
(Sâat. XV. 51)

§ ...Zira senin Rabbin gökleri tütünden توتندن yarattı ve İblis'i oddan yarattı ve Âdemi topraktan yarattı.
(Leys. Mu. XV. 356 - 2)

§ Sultanım, acebdir ki bu suyu şol taşların üzerine saçtığımızda buğu çıkar, tütün توتون gibi göğe ağar, dedi.
(Bektaş. XV. 322)

§ Dütününden دوتوندن yılan ve bâki haşerat ve hevam kaça gide. *(Ac. A. XV. 58)*

§ Bir tarafta bir mağara gördüm, önünde bir hayme kurulmuş, tütün توتون ve yalın çıkar. *(Ferec. XV. 381)*

Sen benim dütünüm دوتم ateş bil yakîn
Anberimi nükhet-i hoş bil yakîn *(Vahdet. XV. 66 - 2)*

Sehab-âyin dütünler çarha ağdı
Süyûl-i eşk-i hûn seddetti râhı *(Şeref. XVI. 60)*

§ El-mâric المارج [*Ar.*] : Tütünsüz توتونسز yalın od. *(Ah.XVI.958)*

Gözden sakınır hâk-i derin benzer o mahın
Ahım dütünü دوتنى perde çeker yıldızım üzre *(Beki. XVI. 208)*

§ Dûd-âlûd دودآلود [*Fa.*] : Dütünlü دوتنلى ve isli paslı.
(Ni'meti. XVI. 324)

Ocağını dütünsüz دوتنسز koma zinhar
Demişler odsuz ev kutsuz ev ey yâr *(Güvahi. XVI. 75)*

Şem' veş yaktı ateş-i sevda
Çıkar oldu dütünü دترنى başdan tâ *(Mîri. XVI. 216)*

§ Dûd دود [*Fa.*] : Dütün دوتون. *(Şamil. XVI. 607)*

§ Firak oduna yandı ve hicran dütünü دوتنى başına ağdı.
(Ta. Şahi. XVI. 51 - 1)

Olup micmer gibi canı pür-âzer
Derunundan dem ururdu dütünler دتونلر *(Veyse. XVI. 84 - 2)*

§ Dûd دود [*Fa.*] : Tütün توتون . *(Şamil. XVI. 440)*

Zeban-ı hâldir söyler derunum yandığın gamdan
Dütün دتون gibi çıkar yer yer ten-i hâkimdeki her mû
(Lâmii. XVI. 103)

Ahımın tütünü Arş'a dikildi
Gözüm yaşı denizlere döküldü *(Saz. Âşık. XVII. 109)*

§ Büyük bacalar vardır ki tütün توتون buralardan taşra çıkar.
(Ev. XVII. 436)

§ Dûd دود [*Fa.*] : Tütün تتون ve duhan mânasınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 284)

Ocağımda tütmez oldu tütünüm
Söndü ateşlerim, közüm kalmadı *(Saz. Seyrani. XIX. 474)*

dütünlük, (tütünlük) : Baca.

§ Dûd-âheng دودآهنك [*Fa.*] : Dütünlük دوتنلك.
(Deş. XVI. 198 - 1)

§ Dûd - kend دودكند [*Fa.*] : Dütünlük دوتونلك demek olur.
(Deş. XVI. 72 - 2)

§ Dâḫıne داخنه [*Ar.*]: Dütünlük دتونلك. *(Müntehab. XVII. 36 - 1)*

§ Fekz فكز [*Fa.*] : Buharî ve dûd-keş mânasınadır ki ocak ve fırın ve külhanlarda tütün çıkacak mevzi'dir. tütünlük تتونلك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 447)*

§ Dûd-âhenc دودآهنج [*Fa.*], dûd-âheng دودآهنك [*Fa.*] : ve külhanda ve sair ocaklarda tütün çıkacak yola dahi denir, tütünlük تتونلك tâbir olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 284)*

dütü vermek : Tütsülemek.

§ İddiḫan ادخان [*Ar.*] : Kendözüne dütü vermek دتو ويرمك.
(Bab. XVI. 1, 483)

dütüzdürmek, (tütüzdürmek, dütüzmek, tütüzmek) : Koku vermek için bir şey yakıp tüttürmek, tütsülemek.

Öd ü anberler dütüzür دوتوزر yoluna
Altun kürsi kor getirir önüne *(Yuz. Şeyd. XIII. 51)*

§ Ve bu kantaryonu ısıtma tuttuğu vaktın tütüzdürseler توتز درسلر ısıtma koya, mücerreptir. *(Yâdigâr. XIV. 115 - 1)*

Kişi anber yüküne ola mâlik
Ayıptır ger dütüzürse دتوزرسه yüzerlik *(Işk. XIV. 98 - 2)*

§ ... Eğer evde tütüzseler توتزسه‌لر akrepler kim evde olur, kıra. *(M. Bay. XIV. 9)*

Gülâp ile çü kıldı şekkeri ter
Dütüzdürmüş idi دتزدرمشدی öd, müşk ü anber *(Hurş. XIV. 44)*

Donatsınlar kapıları serâser
Sokaklarda dütüzüñ دتوزك öd ü anber *(Hurş. XIV. 89)*

§ Ve vefa döşeğini döşedür ve safa ödünü dütüzdürür دوتوزدورر. *(Si. Da. XIV. 75)*

§ Vefa döşeğini döşer, safa ödünü tütüzür تتوزر meskenet tahtın yazar. *(İhlâs. XIV. 65)*

Haddin oda yakar ciğeri bigi Şeyhi'nin
Anber tütüzdüğü تدزدکی ne acep cana benlerin *(Şeyhi. XV. 120)*

§ İlâhî safa buhurunu can micmeresinden sen dütüzdür. *(Tazarru. XV. 226)*

§ Kaçan ki bir avrat sarplansa atın kuru tersin tütüzdürseler توتز درسلر filhal düşüre. *(Ac. XV. 47)*

§ Adis, avratıyle çıka geldi, od getirdiler kılı tütüzdürdüler. *(Ferec. XV. 403)*

§ Mübarek eyitti: Hemişe atan bunda gelicek melik kılından tütüzdürürdü توتزدورردی. Melik gelir, hacet ne? dir. Atan eydürdü: Bana in'am eyledin, devletin pâyende olsun ... *(Ferec. XV. 142)*

§ ... Zeyn bu sözü işitti sevindi, derhal kıldan birazcık dütüzdü دوتزدی zulümat cihanı tuttu, melik geldi ey oğul ne istersin didi. *(Ferec. XV. 143)*

§ El-ıktaru الاقتار [*Ar.*]; Ve gökçek kokulu nesne tütüzmek توتوزمك ve tütsü vermek. *(Terceman. XV. 108 - 1)*

§ ... Bir devadır kim anı tütüzürler توتوزرلر. *(Akr. XV. 411)*

§ Müşkin tınablı haymeler ve ukab-sıfat âli-pervazlı serâperdeler altında öd-i Kamarîler ve müşk-i Tatarîler dütüzdü دڤزدی. *(Hüs. Dil. XVI. 199)*

Tütüzdürdü دوڤز دردی revan Mecnun'a anı
Pür etti bu zemini vü zamanı *(Lârendi. XVI. 106)*

dütüzmek : → **dütüzdürmek.**

düvlek : → **düğlek.**

düvülcük : Küçük bulgur tanesi.

§ Misk yiye ya zağfiran ya helilelerden yiye ya taze badem ya küçük düvülcük دولجك ya buğday yiye...
(Müneb. XIV - XV. 297 - 1)

düvün günü : Gelin götürme günü.

§ Biyugânî بیوکانی [*Fa.*] : Düvün günü دون کون ki gelin alurlar.
(Ni'meti. XVI. 173)

düz : **1.** Düzgün.

§ ... Ve gövdesinin ıssısı düz دوز ola.
(Mü. Şi. XIV - XV. 20)

2. Müsavi, birbiri gibi.

§ Pes Âdem Aleyhisselâm zürriyyeti içinde sağ ve sayru ve görklü ve çirkin ak ve kara gördü eyitti : Yâ Rabbî bunları neçün düz دز yaratmadın. *(Enb. XIV. 102)*

Ve liykin her yüze hürmet yüz olmaz
Mahallin gözle beş barmak düz دوز olmaz *(Güvahi. XVI. 39)*

3. Gerçeğe uygun, doğru.

Gördüm ay ü güneş on bir yıldız
Secde kılurlar kamusu bana düz دوز *(Yuz. Şeyd. XIII. 2)*

Dedi şaha sağıncın düz دز değildir
Beni şeyda kılan bu yüz değildir *(Hurş. XIV. 79)*

4. Ova, düzlük, yazı.

§ Otakların düze دوزه dikti. *(Dede. XIV. 149)*

§ Dağdan inip düze دوزه kondular. *(Ta. Sel. XV. 1, 230)*

düzdürmek : 1. Tertip ettirmek.

Sana irte bitiler yazdırayım
Hekime dahi şerbet düzdüreyim *(Dah. XIV. 109)*

2. Yaptırmak.

Buyurur bir yeni saray düzdürür دوزدورر
Ya'kup suretin içinde yazdırır *(Yuz. Şeyd. XIII. 71)*

§ Bizim muhiplerimizden kim var ise her biriniz bir tabut düzdürüp دوزدروب getirin benim yanımda koyun. *(Bektaş. XV. 231)*

§ Bundan akdem mezbura raht düzdürmek دوزدرمك için yüz yirmi dört dirhem gümüş vermiş idim, nice olmuştur, süâl olunsun. *(Sic. A. XVI. 3, 1064)*

düze : Üslûp, tarz.

§ San سآن [*Fa.*] : Düze دوزه üslûp mânasına. *(Cinas. XVI. 40-2)*

düzeltmek : Yampak, imâl etmek.

Şahtan istedi bir gün genc ü mâl
Kim bir âyine düzelde دزلده bîmisâl *(Vahdet. XV. 59 - 2)*

düzen : 1. Akort.

Bulmaya haşre değin barbat-ı Nahid düzen دوزن *(Nedim. XVIII. 16)*

2. Tertip, nizam, intizam.

Ki nitesi hoş düzmüş anı düzen
Söz içinde gey beklemiştir düzen دوزن *(Süh. XIV. 20)*

Ya kimse ki dağıtmak için kendi düzenin
Bir dahi düzen düzmeğe vara düze benven *(Süh. XIV. 187)*

§ Mısr'a geldiler bir nice gün dinlenip hammama girdiler, bayağı düzenle دوزنله melik-i Cinne yöneldiler. *(Ferec. XV. 149)*

§ Selâmet düzenin دوزن düzenler ki düpdüz döşendiler, kuşandılar, yeşendiler. *(Sır. XVI. 41)*

§ Sâz ساز [*Fa.*] : Yarak ve düzen دوزن. *(Şamil. XVI. 452)*

§ Âyin آیین [*Fa.*] : Düzen دوزن. *(Şamil. XVI. 569)*

3. Tedbir.

Vezire şah eydür ki ey beynisüz
Ne düzen دوزن ola kim diyem anı düz *(Süh. XIV. 48)*

4. Ev bark.

§ Bârgâh بارگاه [*Fa.*] : Düzen دوزن demek olur, ve çadır ve kapu önü ve mertebe ve divan... *(Deş. XVI. 302 - 2)*

§ Bârgâh بارگاه [*Fa.*] : Çadır ve ev ve düzen دوزن.
(Şamil. XVI. 389)

§ Bârgâh بارگاه [*Fa.*] : Düzen دوزن demek olur ve kapu önü ve divanhane ve çadır ve mertebe. *(Caf. XVI. 14 - 2)*

§ Bârgâh بارگاه [*Fa.*] : Düzen دوزن ve çadır ve kapı önü ve mertebe ve divanhane. *(Ni'meti. XVI. 115)*

5. Tıynet, yaradılış.

§ Nihad-ı merdüm نهاد مردم [*Fa.*] : Âdemin düzeni دوزنی demektir.
(Deş. XVI. 238 - 1)

6. Takım.

§ Padişah hurrem oldu, bennaya bir bedre kızıl altun ve hil'at-ı hâs ve bir katır düzeniyle دوزنیله in'am eyledi.
(Ferec. XV. 47)

düzen bağlamak : İntizam vermek, tertibe koymak.

§ Kızılca Halvet'e yakın başka müsafirhane bünyat edip düzen bağladılar دوزن بغلدیلر, matbah, furun yaptılar.
(Bektaş. XV. 336)

düzendaş, (düzeneklü) : Bir düzende, bir nizamda, aynı seviyede.

§ Hemsâz همساز [*Fa.*] : Düzendaş دوزنداش., düzeneklü دوزنکلو
(Deş. XVI. 149 - 2)

düzen düzmek : 1. Tertibat almak, iş tanzim etmek.

Buyurdu yarak eylenüz tiz iyi
Süheyl odasında düzünüz toyu
Kıyas eyle ne resme düzdü düzen دوزدی دوزن
Çü Fağfur Şah ola anı düzen *(Süh. XIV. 132)*

§ Sâzende سازنده [*Fa.*] : Saz çalıcıya derler ve düzen düzücü دوزن دوزیجی ve mutlaka düzücü mânasına. *(Deş. XVI. 331-1)*

2. Ev bark yapmak, kurmak.

Dükendi güher veçhinin akçası
Ne bağı var idi vü ne bakçası
Dahi bir güher sattı veçhin temam
Düzen düzdü دوزدی دوزەن vü yaptı bir hoş makam
(Süh. XIV. 255)

düzen idinmek : Ev bark sahibi olmak.

§ Çün ömür otuz bire vara temam adamlık kararına turmuş olur; kul, halayık, milk, düzen idinmiş دزن ایدنمش olur.
(Hazain. XV. 70 - 2)

düzen kurmak : Ev bark yapmak.

§ Dahil-i raiyyet ve ya hariç bir karyede yeniden düzen kurup دوزن قوروب eğer sahib-i arzın izni olmadın bir dürlü bina eylese sahib-i arz muhtardır. *(Os. Kanun. XVII. 83)*

düzenlik : Rahat, âsayiş, barışıklık, dirlik, intizam.

Bu kez gördüm düzenliğ دزنلك ü safa hoş
Oturup ayş ederler nuş alâ nuş *(Yunus. XIII - XIV. 22)*

Düzenlik دوزنلك bozuldu vü oldu harap
Bugün tanışıp şöyle gördük savap
Ki bugün kamumuz çıkavuz yola
Kime uğrar isevüz ol şah ola *(Süh. XIV. 235)*

Ol evde düzenlik دوزنلك bozulur temam
Ki böyle düzülmeye su vü taâm *(Ferh. XIV. 75)*

Olur âşub u fitne her cihetten
Düzenlik دوزنلك götürülür memleketten *(Şeh. Ş. XVI. 990)*

§ Şimden gerü kurt koyunla ve şahin süğlün ile ve arslan geyik ile ve doğan keklik ile barışıp karışıp illere eminlik ve beğlere düzenliktir دوزنلكدر. *(Letaif. XVI. 81)*

Olur meşhurdur bu söz cihanda
Düzenlik دوزنلك kanda ise onmağ anda *(Güvahi. XVI. 36)*

§ Mîze میزه [*Fa.*] : Düzenlik دوزنلك ittifak mânasına.
(Caf. XVI. 159)

§ Sâzkârî سازکاری [*Fa.*] : Düzenlik دوزنلك ve barışıklık.
(Ni'meti. XVI. 373)

§ Mîze میزه [*Fa.*] : Taâm ve düzenlik دوزنلك ve ittifak.
(Ni'meti. XVI. 586)

§ Er - rifa' الرفأ [*Ar.*] : Düzenlik دوزنلك ve barışıklık hâletine denir ki biri biriyle muvafakat ve hüsn-i imtizaç ve iltizam ve muaşeretten ibarettir. *(Kam. XVIII - XIX. 1, 26)*

düzenlik etmek, (düzenlik kılmak, düzenlik eylemek) : Uyuşmak, iyi geçinmek.

Verir şah Tahretin'e anda beylik
Yürüyüp halk ile kıldı düzenlik قلدی دزنلك *(Salâtin. XV. 68)*

§ Kimseyi gıybet eylemeyeler, maişetlerinde insaf ve düzenlik ideler دزنلك ادلر. *(Kesir. XV. 157)*

§ Bilürsüz ki şeytan vardır. Anınla savaş itmezsiz, belki anınla düzenlik idersiz دوزنلك ایدرسز. *(Tez. Ba. XVI. 152)*

§ Muvafakat موافقت [*Ar.*] : Düzenlik eylemek دزنلك ایلمك.
(Müntehab. XVII. 97 - 2)

§ Vifak وفاق [*Ar.*] : Düzenlik eylemek دوزنلك ایلمك.
(Müntahab. XVII. 105 - 2)

düzenmek : → **düzünmek.**

düzen vermek : Akort etmek

Düzen ver mutribâ kanun-ı bezme
Ki toğruldam safa bezmini azme *(Veyse. XVI. 100 - 1)*

düzetmek : 1. Yoluna koyma, tanzim etmek, tertip etmek.

§ Şenzebe işlerine ivmeklik vâciptir, devletlü padişaha ol olur kim işlerin tedbirin vakıt geçmeden ön düzede دزده.
(Kel. XIV. 41)

Kirpiğinden can-şikâr ohlar düzetmişsin دوزتمشسن bugün
(Nesimi. XIV. 1 - 153)

§ İki canipten saflar ve alaylar düzettiler دوزتدلر.
(Ta. Sel. XV. 1, 7)

O bazarı dahı satlık düzetti دزدی
Kamu yemişlerin yerin gözetti *(Tennuri. XV. 222)*

Tasadduk ehline ömrü uzatır
Belâyı reddeder hali düzetir دزادر *(Tennuri. XV. 244)*

Seher ki Zühre nevada düzetti دزتدی perde-i çeng
Arus-ı heft felek çarha girdi çâpük ü şeng *(Ah. Pş. XV. 28)*

§ Padişahın hâs sarayını ve bağını bunun içün düzettiler دوزتدلر.
(Güls. XV. 27)

Bir varaktan dahi başla gül gibi
Bir teran dahi düzet دزت bülbül gibi *(Selâman. XVI. 58)*

Kısaltır geceyi günü uzatır
Nice kim dilese eyle düzetir دوزادر *(Şeh. Ş. XVI. 1)*

Anı Sultan Mahmud'a düzetmiş
Verip suret güzel mâni gözetmiş *(Şeh. Ş. XVI.)*

Ana dahi düzet دوزت bir fethnâme
K'ola vird-i zeban her hâs ü âme *(Enis. XVI. 41 - 2)*

Düzetmeğe دوزتمکه di : tertip ترتیب [*Ar.*], hem düzmeğe di : te'lif [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 56-8)

§ Hattâ merhum Sultan Gavri bu kubbeyi kendilerine türbe olmak üzere can özedip böyle musanna' düzedüp دوزەدوب.
(Ev. XVII. 35)

2. Düzeltmek, tesviye etmek.

§ Pejend پژند [*Fa*]:... Ve sürgü ki ekinciler tohumu saçtıktan sonra anunla yeri düzedürler دوزەدرلر
(Deş. XVI. 66 - 2)

3. Yapmak, inşa etmek.

§ Ol kubbenin altında bir sinle düzetüptür دوزدیدر .
(Fütuh. XİV. 222)

Gemici gemiyi düzedür idi دوزا دوردی
Bâdban ağacın uzatır idi *(Man. Tayr. XIV. 140)*

Alıp ol kılları bir hoş hünerment
Düzetti دوزتدی dürlü san'at bağladı bent
(Çeng. Dâi. XV. 257)

Ki bir mürdar bir katra sudan sen
Düzettiñ دوزتدك can u gönül kaleb ü ten *(Işk. XIV. 277 - 2)*

§ Şahâne saraylar ve kasırlar yaptı, bağlar ve bostanlar düzetti.
(Ferec. XV. 225)

Gönül göynükleriyle düzedüp دوزدب saz
İdinmiştim gözüm yaşını demsâz *(Yuz. Şems. XVI. 41)*

Düzetmişti Zeliha bir güzel bağ
K'olurdu sayru giren içine sağ *(Yuz. Şems. XVİ. 224)*

Göründü gözüme bir kubbe zâhir
Kapısı yok düzetmiş دزتمش şöyle Kaadir *(Fazilet. XVI. 96)*

4. Takmak.

İdüp kulluğunu ızhar halka
Kulağına düzetti دوزتدی iki halka *(Enis. XVI. 49)*

düz etmek : Düzeltmek, düzlemek.

§ Hizîne هزینه [*Fa.*] : Yuğu taşı ki düz damlar üzerinde toprağın düz etmek içün دز اتمکچون yuvalarlar ve ol taşa yuğu taşı derler. *(Ni'meti. XVI. 637)*

düzgü : Ayna.

§ El-mir'at المرآة [*Ar.*] : Gözgü ve dözgü دوزکو dedikleri billûr mücellâdır. *(Kdeb. XVIII. 62 - 1)*

§ El-'inas العناس [Ar.] : Düzgü دوزکو dedikleri nesne ki mir'at ve secencel gibi isimleri vardır. *(Kdeb. XVIII. 590 - 2)*

düzgün (I) : 1. Kadınların yüzlerine sürdükleri boya, allık.

§ El-ḥumre الحمره [*Ar.*] : Düzgün دوزکون dedikleri şeydir ki yüzün levnini güzel eder, ana enlik ve kırmızı nesneye dahi kızılca derler. *(Kdeb. XVIII. 550 - 2)*

§ Gulgûne غلغونه [*Fa.*] : Gülgûne vezninde ve muradifidir ki kızılcadır, karıların düzgünlerindendir دوزکونلرندندر . Yüzlerine sürüp kızartırlar. *(Bürh. XVIII - XIX. 430)*

§ Nüh ü deh نهوده [*Fa.*] : Nüh tokuz ve deh on mânasınadır. Zenan huliyyatına, ki düzgün دوزکون tâbir olunur, ıtlak olunur. *(Bürh. XVIII - XIX. 604)*

2. Süs, zinet.

§ Çeşmâ-rûy چشما روی [*Fa.*] : Düzgünlü دوزکنلو suret, yâni çirkin surettir ki düzmekle güzel görünür, anınla âdem aldarlar. *(Ni'meti. XVI. 230)*

Düzgünlüdür دوزکونلودر : müzeyyen مزين [*Ar.*], zahmetlidir : mükellef [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 53)

Dindi sakala : lihye لحيه [*Ar.*] : hem düzgüne دوزکونه di : hilye حليه [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 35)

düzgün (II) : Tertip, tertibat, intizamlı hal.

§ Ashap çevresinde durmuşlardi, gelirken Kureyş'in ol düzgünün دزکونن gördüler. *(Si. Da. XIV. 614 - 2)*

§ Kaçan Belkıs yalavaçları ol meydana yakın geldiler ve Süleyman'ın düzgünün دزکنن gördüler. *(Enb. XIV. 659)*

Cihanın düzgünü دزکنی böyle düzülmüş
Kamu cisme ecel resmi çizilmiş *(Işk. XIV. 182 - 1)*

Döğüldü nakare vü çalındı kûs
Güvüden yanılırdı vaktın horus
Demür dona gark oldudu on bin er
Dohunurdu on bin ere her bir er

Bu düzgün دوزگون ile yazıya çıktılar
Apansızda çepçevreye baktılar *(Süh. XIV. 162)*

§ Çerim sınıktı, düzgünüm دزگونم bozuldu, dirneğim dağıldı. *(Fütuh. XIV. 88)*

§ Çün iki çerinin düzgünü دوزگی düzüldü. *(Fütuh. XIV. 4)*

Hem katı ısısı ola dir güz günü
Gör nice düzer bu Sâni' düzgünü دزگونی
(Melhame. XIV - XV. III - I)

§ Ecel seni kılısar şikâr, düzgünleriñi دزگونلرگ hep ediser tarümar. *(Müz. XV. 175)*

§ Bu düzgünü دوزگونی düzen akta karada bu yazıyı yazan bir kimseyi sevdi, anı kendüye dost kıldı. *(Sır. XVI. 33)*

§ Yeng ينك [*Fa.*] : Huy ve âdet ve düzgün دوزگن.
(Caf. XVI. 179 - 1)

düzgün düzmek : Tertibat almak, hile tertip etmek.

Üş bu düzgün düzdüler دزگن دزدیلر yolca gidü
And içtiler kamu kavlin perkidü *(Yuz. Şeyd. XIII. 5)*

düzgün etmek : Tedbir almak, tertiplemek.
Çü Nakkaş işitti ki gitmiş bular
Acepledi kim gör ki nitmiş bular
Dedi kanda gitmiş olalar acep
Nice düzgün etmiş ایتمش دوزگون olalar acep *(Süh. XIV. 179)*

düzgünlü etmek : Süslemek, bezemek.
Düzgünlü etmek دوزگونلو اتمك : tahliye تحلیه [*Ar.*], hem yaldıramak : şa'şa'a [*Ar.*]
(Cev. Ke. XVII. 78 - 4)

düzme : Düzen, hiyle, uydurma söz.

§ ... Ana, Amr Ayyar düzmesi دوزمه‌سی derler.
(Hamza. XIV - XV. 7, 12)

düzmek : 1. Dizmek, ipliğe geçirmek.

§ Bir bezirgânın çok dağılmış kıymetî taşları ve incileri var idi. Bazara çıktı biregüye yüz akça dest - müzd verdi kim gele anı ipliğe dize... Cevahir düzmekten دزمكدن fariğ oldu. Çün gün âhirine irişti müzdvür akçasın diledi, bezirgân eyitti: Cevahir düzülmedi, nitekim var idi, durur... *(Kel. XIV. 13 - 2)*

Şular kim söz denizinde yüzerler
Maâni silkine dürler düzerler دزرلر
(Çeng. Dâi. XV. 183)

Dil elmasıyle ma'ni gevherini
Delip söz silkine düzdüm دزدم varını
(Çeng. Dâi. XV. 180)

2. Yapmak, meydana getirmek, tertip, tanzim etmek.

§ Dahi şol nesne kim yarın anunla kopusarsız şimdiden anı düzüñ دوزوك. *(Yüz. Ha. XIV. 7)*

Vezire şah eydür ki ey beynisüz
Ne düzen ola kim deyem anı düz دوز *(Süh. XIV. 48)*

§ Sana yaramaz kim biz sana inanmış iken ve muti' olmuş iken bizden gerü durasın, imdi gelgil bizim işimiz düzgil دزكل. *(Enb. XIV. 529)*

§ Büzürçmehr ol bâbı, şol tertip ile kim padişah buyurdu, düzdü, lâtif ibarât ile bezedi. *(Kel. XIV.)*

Buyur kim bir ulu köşk eylesünler
Hanaylar biri bir üzre kosunlar
Dahi, kırk ayağ olsun nerdübanı
delim tertip ile düzsünler anı *(Dah. XIV. 89)*

Pes biliniz ey cihanın kuşları
Kim gerü ol şeh düzer دزر bu işleri
(Man. Tayr. XIV. 17)

Hem katı ıssı ola dir güz günü
Gör nice düzer دوزر bu Sâni' düzgünü
(Melhame. XIV. - XV. III - I)

§ Elini, ayağını yerli yerince düzdü دزدی.
(Müneb. XIV - XV. 3 - 2)

§ Ol ağaçlardan ok yay düzdüm دوزدم. *(Ferec. XV. 154)*

§ Mumdan bir suret düzesiñ دوزسك. *(Ac. A. XV. 105)*

§ Anası bu kez bir tabut düzüp دوزوب Musa Aleyhisselâmı içine koyup Nil'e bıraktı. *(Envar. XV. 94)*

Taşımı gerçi zühd ile bezerem
İçimi liyk büt evi düzerem *(İbrahim. XV. 2 - 2)*

Zaman içinde bir şah-ı mükerrem
Diledi kim düze دزا bir şehr-i a'zam *(Tennuri. XV. 62)*

Bastı arz-ı nübüvvet üzre kadem
Âb ü gilden düzülmedin Âdem *(Yuz. Hamdi. XV. 5 - 2)*

§ Sıfat-ı eyariç : Hoca Ebu-Ali Sina düzmüştür دوزمشدر ve sınamıştır. *(Akr. XV. 170)*

§ Her bir endamın yur iken şol kadar sığayalar, düzeler دزالر kim her endamı göz sevdiğinleyin şekil, suret bağlaya.
(Hazain. XV. 10 - 2)

§ Nûh düzdüğü geminin uzunu üç yüz arıştı ve eni otuz arıştı ve yücesi kırk arıştı. *(Leys. Ar. XV. 598)*

Sanem düzmekle دزمكله geçerdi zemanı
Verirdi İbrahim'e sata anı *(Hikmet. XV. 460)*

Yer gök dahi olunmadın, Kaalû-belâ söylenmedin
Kendi cemalin görmeğe gözgü bizi düzüptürür دوزبدرر
(Eşrefoğlu. XV. 54)

Düzer دزر sudan neyi, neydan nebatı
Akıtır sahreden âb-ı hayatı *(Ravza. XV. 4)*

Çok zırh hem kalkan ü çukal, ışık
Düzdüler دوزدلر bîhad oluben müttefık
Hem kılıçlar harbeler hem kürdeler
Düzdüler, bunlar çeri itmek diler *(Enveri. XV. 57)*

§ Hak Taâlâ yarattığı suretimi beğenmedin ise bozgıl, gönlün nice dilerse eyle düzgil دوزگل. Eğer iş benim elimdemisseydi kendi suretimi gökcek düze idim دوزیدم dedi.
(Cennet. XV. 77)

§ Kurt bağırsağından kiriş düzüp دزب kupuza taksalar da çalsalar, kalan kupuz kılları kırıla. *(Hay. XV. 93)*

§ Bir kaç sal düzdüler دوزدلر. *(T. Oruç. XV. 17)*

§ Bir kişi geldi, Resul Hazretine sordu bir şaraptan ki, darudan düzerler دوزرلر imiş. *(Müz. XV. 202)*

§ Safra artıran nesnelerden sakını dura gıdâsını arı etmekle şişek etine düze دزا. *(Hazain. XV. 18 - 1)*

§ ... Üzerinin derzin çalıp ve külhanın düzüp دوزب ve sair mühimmatın görüp ... *(Sic. B. XV. 8, 181)*

§ Bunun bigi hûb nakşi senin suretine kudret kalemiyle yazdı, elini ayağını yerli yerince dözdü دزدی. *(Müneb. XV. 3 - 2)*

§ Şol uçucu kuşları ki Hak Taâlâ anları nite yaratmıştır ve ol kanatlardan ve çeleklerden nite düzmüştür دزمشدر.
(Leys. Mu. XV. 409 - 1)

§ Derka درقة [*Ar.*] : Ağaçsız sâfice deriden düzülmüş دوزلمش kalkan. *(Bab. XVI. 2, 186)*

Düzdü دوزدی sûsen bergini tığ u teber
Gülşen üzre tuttu her gül bir siper *(Budın. XVI. 11)*

Düzüp دوزب saflar kıla çün kârzârı
Kim anar Rüstem ü İsfendiyarı *(Veyse. XVI. 15 - 1)*

§ Sâḫten ساختن [*Fa.*] : Düzmek دزمك. *(Şamil. XVI. 275)*

§ Sâzîden سازیدن [*Fa.*] : Düzmek دزمك ve yaraklamak.
(Ni'meti. XVI. 25)

Zamâne hâkimizden düzmedin câm
Alalım câm ile eyyâmdan kâm *(Yuz. Şems. XVI. 76)*

§ Dâse داسه [*Fa.*] : ... ve şol balçık ki andan çanak ve çömlek düzerler دوزرلر. *(Deş. XVI. 322 - 2)*

§ Surna سرنا [*Fa*] : Zurnadır ki çalarlar ağaçtan ve gümüşten düzerler دوزرلر. *(Caf. XVI. 84 - 2)*

§ Hak Taâlâ Davud'a zırh düzmek دوزمك öğretti. *(Tibr. XVI. 26)*

Kavmini âdâb ü erkân ile düzdü serteser
Kahramanlar tığı darbından ederler çün hazer
(Kâtibi. XVII. 64)

Düzüptür دوزپدر al cibinlik arus-ı duhter-i rez
Dizerse ana gümüş pulların acep mi habap *(Atai. XVII. 5)*

§ Kûhsardan ağaçlar kestiler kelekler düzdüler دوزديلر. *(Naima. XVII - XVIII. 3, 14)*

Heman kendözünü sâki düzdü دوزدى ol
Kırba alıp su getirip gezdi ol *(Battal. XVIII. 140)*

3. Hazırlamak.

§ Üç nesne dükeli âdeme sevgilidir : Âhiret azığın düzmek, dakı dünyada hoş dirlik dirilmek... *(Kel. XIV. 9)*

§ Evvel otları düzmek دوزمك ve üründülemek gerektir. *(Akr. XV. 27)*

Düzüñ دوزك anınçün evvel bend zensir
Bukağu hem bilekçek hapse tedbir *(Fazilet. XVI. 243)*

Tuhfe gönder can ü dil erbabına
Pîşkeş düz دز zevk u şevk ashabına *(Selâman. XVI. 28)*

4. Telif etmek, nazmetmek.

Nazm düzdüm دزدم bu sözü dünü günü
Gör ki ne şirin hikâyettir bunu *(Yuz. Şeyd. XIII. 1)*

Bunu düzmek دوزمك ol yılda tedbir idi
Ki yedi yüz elli bir yıl idi *(Süh. XIV. 23)*

Anın şi'rin işiticek ol dahi
Cevabında dediğin işit ahi
Oyanıkla düzmeye دوزمیه şöyle lâtif
Kişi fikredip kafiyeyle redif *(Süh. XIV. 187)*

Ele aldıkta yine iki üç yüz
Düzerdim دزردم beyti günde hiç gümansız
(Işk. XIV. 327 - 2)

§ Cevher-i şettâ cem'ü tertip edüp bir risale düzdüm ve adını Yâdigâr-ı İbni Şerif kodum.
(Yadiğâr. XIV. 1 - 2)

§ Bilgil kim bu kitab-ı şerifi düzmekliğe دزمکلکه bâis ne oldu?
(Müneb. XIV - XV. 1 - 2)

§ ... Ana ilac etmek için tıp ilmidir kim anda bunca kitaplar düzmüşlerdir دوزمشلردر. *(Hazain. XV. 4 - 1)*

§ ... Arap ve Acem bunun misli kitap düzmediler دزمدیلر.
(Envar. XV. 4)

§ ... Bu Türki Akrabadin kitabını düzmekliğe دوزمکلکه ikdam ettim. *(Akr. XV. 4)*

Bu bir hoş dâsitan kim nazma düzdüm دزدم
Maâni bahrinin ka'rına yüzdüm
(Çeng. Dâi. XV. 180)

§ Türkçe bir kitap düzem ki دوزمکه bu bizim il kavmi dahi ol ilimlerden faide tutup âlimlerden ve âriflerden olalar.
(Envar. XV. 5)

Bilürüz sende var nâzük tabiat
Düzersin bu kitabı sen hakikat *(Salâtin. XV. 14)*

§ ... Anın tasnifleri çoğudu, yedi yüz üstada şagirtlik kılmış idi, Tanrı yolu için kırk deve yükü kitap düzmüş idi دوزمشدی.
(Tez. Ba. XVI. 211)

5. Düzeltmek, tashih etmek.

Eğer sehv olmuşsa harf ü nikat
Temiz ehli düze دوزه bulucak galat *(Süh. XIV. 23)*

6. Düzen vermek, akort etmek.

Götürür urur elini kupuza
Diler kim çala kupuzunu düze دوزه
Düzetti vü urdu kupuzuna el
Heman dem eyitti bu resme gazel *(Süh. XIV. 64)*

Düz دوز ey mutrip nevâ-yi erganunu
Süz ey sâki şarab-ı ergavanı *(Çeng. Dâi. XV. 201)*

§ Şapur oturmuştu, avazın, rebabın haline münasip düzüp دوزب yırlardı. *(Ferec. XV. 293)*

7. süslemek, donatmak.

Kimi bay ü kimisi yohsul gezer
Kimi başın kimi ayağın düzer دزر
(Man. Tayr. XIV. 287)

§ Duhter buyurdu köşkü düzdüler, bezmi anda kurdular. *(Ferec. XV. 457)*

§ Çeşmâ-rûy چشما روی [*Fa.*] : Düzgünlü suret, yâni çirkin suret-tir ki düzmekle دزمکله güzel görünür, anınla âdem aldarlar. *(Ni'meti. XVI. 230)*

Düzdü دزد meşşata-i sabâ çemeni
Saçtı sahraya nâfe-i Huteni *(Nihani. XVI. 13)*

düzmek koşmak, (düzüp koşmak) : 1. Tertip, tanzim etmek.

§ Bu Oğuznameyi düzdü koştu دوزدی قوشدی böyle dedi. *(Dede. XIV. 78)*

§ Şol ekinciye döner kim dürüşür tarlasın düzer koşar دوزر قوشر içine çürük tohum saçar. *(Leys. Mu. XV. 303 - 2)*

§ Siçiden سیچیدن [*Fa.*] : Düzmek ve koşmak دوزمك و قوشمق ve râ-bıta ve nizam vermek. *(Bürh. XVIII - XIX. 374)*

§ Âmaden آمادن [*Fa.*] : Düzmek ve koşmak دوزمك و قوشمق ve toldurmak ve hazırlamak ve hazırlanmak mânalarınadır. *(Bürh. XVIII - XIX. 42)*

2. İyice süslemek.

Melikzade geldi yine Nakkaşa
Gerek göndere anı düze koşa دوزه قوشه
Dedi tizrek al çeriyi yürü
Değil bu aracuk tevakkuf yeri *(Süh. XIV. 134)*

§ Sen dahi riyazetini bu halk yüzüne düzesin koşasın دوزەسن قوشاسن. Çünkü bu halka karşı amelini düzdün koştun, hep amelin bozuldu. *(Muz. XV. 399)*

§ Kaçan bu halka karışır olasın, gerektir kim yüzünü gözünü hoş düzesin koşasın دوزەسن قوشاسن. *(Müz. XV. 399)*

§ Mâşıta ماشطه [*Ar.*] : Gelini düzüp koşup دوزوب قوشوب ziynet eden avrata derler, Arabidir; Fariside dahi şâyi'dir. *(Deş. XVI. 352 - 1)*

§ Kâliv كاليو [*Fa.*] : Ebleh ve ahmak ve enük mânasına ve bön ve yaramsık ve gönüllü ve şol kimesnedir ki kendüyi düzüp koşar دوزوب قوشار güzel gösterir. İnd-et-tahkik zikrolunan mânalar ahmaklıktan nâşidir. *(Deş. XVI. 292 - 1)*

§ Pîrâsten پيراستن [*Fa.*] : Sepilemek ve ağacı ve bağı budamak ve zirâat içün yeri ıslah etmek ve bezemek ve düzmek koşmak دزمك قوشمق ve kuyuyu taşla örmek. *(Ni'meti. XVI. 13)*

§ Murassa' libaslarla beni düzdüler koştular دزديلر قوشديلر. *(Hüs. Dil. XVI. 7)*

Aceptir bu evi düzer koşarsın
Ol evde burtarıp yüzün buşarsın *(Şehr. Ş. XVI. 308)*

3. Nakşetmek, resmetmek.

Benim suretimi ki görmüşsün üş
Anın tuşuna kapıda düz ü koş دوزوقوش *(Süh. XIV. (240)*

düz olmak : Düzelmek, yoluna girmek.

Dedi beyler Timür'ü ger sıyavuz
Ki ayruk işimiz olmaz اولز bizim düz دوز *(Salâtin. XV. 94)*

düzülmek : 1. Düzelmek, intizama girmek, eski haline dönmek.

§ Eğer kimse bu râzı bilirse bizim karındaşlığımız şöyle bâtıl oliserdür kim ayruk anın düzülmeği دزلکی mümkün olası değil. *(Kel. XIV. 5)*

§ Çün mukarrer oldu kim din maslahatları dindar padişahlar heybetinsüz düzülmez دزلز. *(Kel. XIV. 2)*

Bezene anın ile bu tac ü taht
Düzüle دوزیله dahi arta ikbal ü baht *(Süh. XIV. 27)*

Düzüle دزیلا zâhir ü bâtın temamet
İşinizde bulunmaya nedamet *(Tennuri. XV. 32)*

2. Yapılmak, tertip, tanzim olunmak, hazırlanmak.

Düzülmüştürür دوزلشدرر höcrede halvetin
Binin gidelim bile olsun atın *(Süh. XIV. 197)*

Buyurdu çünki mimarlar dirildi
Bir ulu köşk (için) bünyat uruldu
Yakın günde tamam olur irişür
Gece vü gündüz ustalar dürüşür
Yüce muhkem mürettep, hoş düzüldü
Musanna' nakş içi taşı yazıldı *(Dah. XIV. 89)*

Cihanın düzeni böyle düzülmüş دزلش
Kamu cisme ecel resmi çizilmiş *(Işk. XIV. 182 - 1)*

§ Çün ömür otuz bire vara temam adamlık kararına turmuş olur. Kul halayık, milk, düzen idinmiş olur, her ne kim esbab-ı dünyevî varsa düzülmüştür دزلشدر.
(Hazain. XV. 70 - 2)

Düzüldü دزلدی bâtınından âlem-i gayp
Bezendi zâhirinden şekl-i bî-ayp *(İbrahim. XV. 7 - 2)*

Düzüle دزیلا cihan işi duta nızam
Ola Âl-i Yâsin'e devlet temam *(Camas. D. XV. 152)*

§ Bağçede ağaç dibinde meclis düzüldü şarap-hârlık ettiler.
(Ferec. XV. 469)

Çün düzüldü mülk ü kasr u tahtgâh
Tahta oturmak gerek izzetle şah *(Vahdet. XV. 31 - 2)*

§ Kırk altı çift düzülmüş دزولش na'lin. *(Sic. B. XV. 10, 70)*

§ Bir kimesnenin bir altundan düzülmüş دوزلش nesnesi zayi' olsa... *(Tibr. XVI. 87)*

§ Âmade آماده [*Fa.*] : Düzülmüş دوزلش. *(Şamil. XVI. 215)*

§ Cevahirden düzülmüş sübhayı gerden-i hınzire asmak âkıl işi değildir. . *(Mevahib. XVI. 601)*

§ Ez-zebl الذبل [*Ar.*] : Alâ-kavlin bir dabbe-i bahrînin sırtının kemiğidir ki andan bilezik ve tarak düzülür دوزیلور.
(Kam. XVIII - XIX. 3, 214)

3. Dizilmek, sıralanmak.

Berg-i nesrin üzre yâ Rap şol düzülmüş دوزلش inciler
Subh-dem vaktında düşmüş çiy veya dürden midür
(İkinci mırradaki dürden sözü ter mânasına olan derden olabilir.) *(Nesimi. XIV. 153 - 2)*

§ Mi'de üç kattır. İç katı sinir aslındandır, uzun uzun biri biri yanına iplik gibi düzülmüştür دزلشدر orta katı hamayil hamayil ol dahi biri biri yanına düzülmüştür ...
(Hazain. XV. 58 - 2)

§ Her çöp ki çaldırar, bina-i âlem ol hareket üzerine bile düzülmüştür دزلش‌در. *(Maârif. XV. 60)*

§ İşi gücü namaz ve niyaz idi. Halktan üzülmüş, Hâlik'a düzülmüş idi. *(Ferec. XV. 408)*

§ Katara düzüldük دوزلدك. *(Sır. XVI. 75)*

Bir saza düzüldü دوزلدی ol iki târ
Germ oldu revac-ı nâle vü zar *(Fuzuli. XVI. 259)*

4. Telif olunmak.

Düzülmüştür nice Mevlit kitabı
Yazılmıştır nice evsaf-ı kübrâ *(Muham. XV. 4)*

§ ... Ve bu kitap düzüldüğünüñ دزلدكنك sebebi oldur kim...
(Tez. Ün. XV. 2 - 2)

§ Bu kitabın düzülmesiniñ دوزلمسنك sebebi ol idi kim....
(Tez. Lâ. XV. 3 - 2)

§ İlm-i tıbbın kitapları Parisi ve Tâzi dilinde düzülmüştür دوزلمشدر. *(Akr. XV. 4)*

düzülüp koşulmak : → **düzünmek koşunmak.**

düzüm : Dizi, nazım.

Hokka-i la'lde incü düzümünü دوزمینی gördüm
Sorucağız leb ü dendan dediler gerçek mi *(Kadı. XIV. 70)*

düzünmek, (düzenmek) : Süslenmek.

Böyle lâtif bezenüben böyle şirin düzenüben دزانوبن
Gönül Haka uzanuben dilek nedir neye muhtaç
(Yunus. XIII - XIV. 75)

§ Fâhir libaslar giyip bezen ve düzün دوزن tâ ki hamil vaktında müzeyyen bulunasın. *(Si. Da. XIV. 35)*

§ Muhaddere hatunlar düzünüp دوزنب taşra çıktılar.
(Anter. XIV. 351)

Bezenmiş ü düzünmüş دزنمش bir karıdır
Yeşerir yüzü liyk içi kurudur *(Işk. XIV. 323 - 1)*

§ Halk seni görücek düzenmiş دوزنمش kuşanmış deyeler.
(Müz. XV. 399)

§ Benat-ün-Na'ş bunca naz ile sana hizmet beğendirmek için her gece saray-ı semada düzünüp دوزنوب tonanır.
(Maârif. XV. 10)

§ Nâgâh ol duhter-i şah bilesince bayağı cariyeler salınu çıka geldi. Beni mütefekkir görüp güldü. Hezar-bâr evvelkiden eyi düzünmüş دوزنمش. *(Ferec. XV. 282)*

Er olsa avrat ardınca düzenür دوزنر
Oda atmağa kendözün özenir *(Şeh. Ş. XVI. 992)*

§ Et-tehevvül التهول [*Ar.*] : Düzünmek دوزنمك *(Ah. XVI. 229)*

§ ... Haliyet حلیت [*Ar.*], bâ-pîraye şüd zen باپیرایه شدزن [*Fa.*] : Hatun ziynetli oldu ki düzündü deyü tâbir olunur.
(Aks. XVII - XVIII. 317 - 1)

düzünmek koşunmak, (düzülüp koşulmak, düzünüp koşunmak) : Güzelce süslenmek.

§ Halk seni görücek düzünmüş koşunmuş دوزنمش قوشنمش deyeler. *(Müz. XV. 399)*

§ Çün gece oldu düzündüm koşundum, muattar oldum.
(Ferec. XV. 30)

§ Pîraste پیراسته [*Fa.*] : Pîrasten'den ism-i mefuldür, düzülmüş ve koşulmuş دوزلمش و قوشولمش ve mürettep ve muntazam ve musaykal ve mücellâ mânalarınadır.
(Bürh. XVIII - XIX. 167)

düzünüp koşunmak : → **düzünmek koşunmak.**

düzüp koşmak : → **düzmek koşmak.**

düz yer : Ova.

§ Sahra صحراء [*Ar.*] : Düz yer دز یر. *(Müntehab. XVII. 56 - 1)*